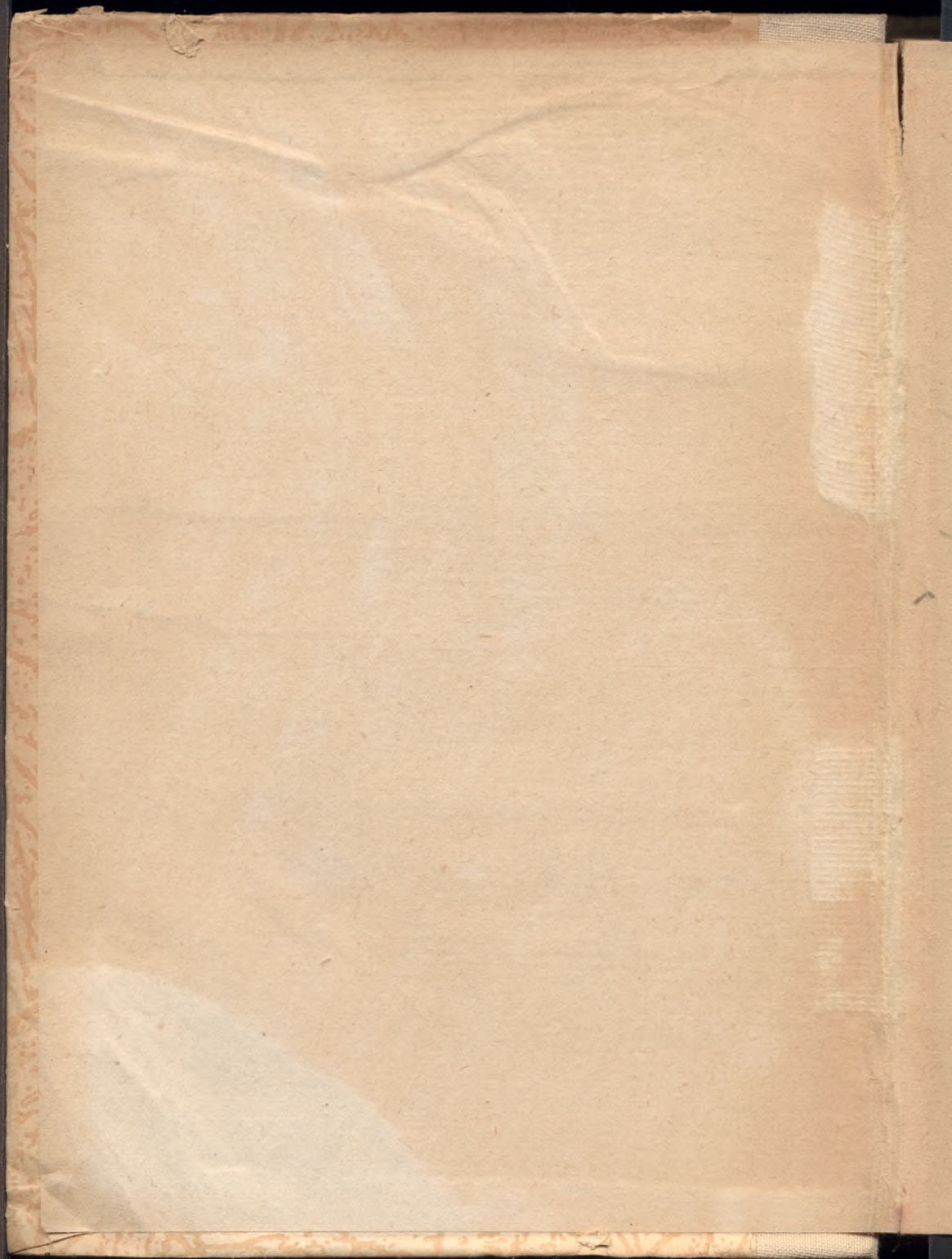

M
178.379

Martin Anna

Reglak Sonny - m

Maiton Anna

AGNES SMEDLEY

KINA HARCI DALA

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1948

Az angol eredeti címe: *Battle Hymn of China*.
Megjelent Alfred A. Knopf kiadásában, New York 1943.
Ez a fordítás az 1945-ben kibocsátott negyedik kiadásból készült.

FORDÍTOTTA
GÁSPÁR ENDRE

M178.379

2011

Felelős kiadó: Seres Géza
Posner Grafikai Műintézet Részvénytársaság
Felelős vezető: Kurfürst István

*A fasizmus elleni világháború
szennvedő és dicsőséges úttörőjének:
a kínai katonának.*

KÉPEK A MULTBÓL

Elindulás

Családunkban régóta mindenféle mendemondák járnak. Ha igazak, az derül ki belőlük, hogy anyám és apám házasságával két nagyon különböző fajta keveredett. Az egyik — anyámé — dolgos, szelíd és istenfélő volt. A másik lázadókból állott, vándorokból, mesemondókból, dalénekesekből.

Anyám, mikor apám megszöktette, még nem volt nagykorú. Apja, John, apám Mary nevű nővérének lakásában találta meg őket. Mary néném sokgyermekes özvegy volt, de nem mindennapi tehetségű, elszánt asszony. Szemet vetett John nagyapára, aki törekeny, finom ember volt és Jézus Krisztus képeire emlékeztetett. John felesége még élt és egy elfakult fényképről ítélve, nagyon szép lehetett. De kevéssel utóbb hosszú betegeskedés után meghalt és nagyapám elvette Mary nénémet. A kis istenhátamögötti falvakban, az északi Missouri elszigetelt tanyáin a szóbeszéd ritkán ölt gargantuai méreteket. A pletyka inkább a borzalmast kultiválja és a farmokon nem egy asszony még soká fejcsóválva hallott azokról a különös dolgokról, melyek állítólag nagyapám házában történtek — gonosz özvegyekről... szegény szenvedő feleségekről... és méregről...

Végül nagyapám addig sorvadozott, míg meg nem halt tuberkulózisban. Mary végtelen gyöngédséggel ápolta, soha egy bosszús szava nem volt véget nem érő követeléseire és a maga gyermekeit, akárcsak nagyapáméit, arra tanította, hogy ugyanígy viselkedjenek. Emlékezetemben még él ez a magas, erős nő.

amint férje ágya mellett ül vagy térdel és halkán beszélget vagy némán szolgál.

Szóval John meghalt, mondták a pletykázó asszonyok és sokatmondóan rázták a fejüket. Hát hiszen várható is volt, miután élete utolsó éveit azzal töltötte, hogy jártában-keltében panaszkodott első felesége szellemére, amely folyton kísértette. A fáma szerint halálos ágyán szerette volna lemosni lelkéről a bűnt, hogy első feleségét megmérgezte, de Mary elfojtotta a vallomást azzal, hogy a haldokló szájára tette kezét! Minden feltételezhető volt erről a drabális nőszemélyről, aki Isten tudja honnan jött és mindenhez értett: betegségeket gyógyított fűvekkel, nagy gazdaságot vezetett és tucatnál több gyermeket nevelt fel!

Ha előbb él néhány száz évvel, ezek a képességei Mary német talán máglyára juttatták volna, mint boszorkányt. Ehelyett jóval túl volt a kilencvenen, mikor utoljára letette kukoricaszárból készült pipáját. Mesélték, hogy holta napjáig egy Fordban járta a vidéket, libegő fehér hajjal, szájában a pipával. Olyan magas volt, hogy mikor meghalt, különleges koporsót kellett csináltatni neki. Még nem hallottam, hány férfi kellett ahhoz, hogy elvigye a koporsót, de ha egyszer megtudakolom, minden bizonnyal valami mesebeli számot fogok hallani. Családunk finomabb tagjaitól nem egyszer hallottam, hogy Mary semmi esetre sem fogja beérni valami alárendeltebb hellyel a mennyországban.

Anyám családjában mindenki fiatalon halt meg és ez természetes is volt, hiszen olyan jók voltak. Ezzel szemben apai ágon mindenki az emberi kor végső határáig élt, egy nagybátyám kivételével, aki keresztény misszionáriusnak ment. A két fajta keveredése lelkemet harctérre tette, amelyen szünet nélkül tombolt a polgárháború.

Mikor még nagyon fiatal voltam, apám elcipelt bennünket az északi Missouriból a déli Coloradóba, ahol még a levegő is a Rockefeller-féle Colorado Fuel and Iron Company tulajdona volt. Apám azért költözött erre a vidékre, hogy szerencsét próbáljon, de áldozatává lett egy rendszernek, amelynek gyümölcse a bányászok számára szegénység, betegség és tudatlanság volt.

Kezdetleges életünk volt a telepeken, de ma már tudom, hogy szellemi szegénységünk még sokkal rosszabb volt testi nyomorúságunknál. Ha összegezem az úgynevezett kulturális tényezőket, csak skót és angol népdalokra tudok visszaemlé-

kezni, cowboy-dalokra és olyan balladákra, amilyen a Jesse James dícséretére szerzett ének. Ezeket mind apám énekelte. Arra, hogy anyám valaha énekelt volna, nem emlékszem; ahhoz ő túlságosan szerencsétlen volt.

Tizenötéves koromig keveset ismertem a világból ezen a Rockefeller-birodalmon kívül Dél-Coloradóban és északi New Mexikóban. Apám segédmunkás volt és italba fojtotta csalódásait, anyám pedig alkalmi munkát vállalt mint mosónő és lakás-adónő. Mi, a Smedley-gyerekek, mind az öten, valahogyan átverekedtük magunkat a népiskola első osztályain. De soha középiskolába nem kerültem. A legtöbb középiskolát végzett embert nem irigylem, de mindig az volt a meggyőződése, hogy ha némi alapismeretre tettem volna szert a matematikában, irodalomban és nyelvekben, jobban fel lettem volna vértézve az életre. Sokáig volt az az érzésem, hogy gyermekkorom szegénysége és tudatlansága volt az az adó, amelyet milliókkal együtt nekem is le kellett rónom, mert így kívánták a „magánérdekek”.

Az iskolák, amelyekbe én, fiú- és leánytestvéreim jártunk, talán nem voltak unalmasabbak a legtöbbnél. Én azonban szellemileg nagyon nehezen fegyelmezhető voltam és erőnek-erejével sem lehetett nyelvtanra vagy számtanra fogni. Nyelvtanulási kísérleteim még később is szomorú kudarcra végződtek, noha ami a németet illeti, igyekeztem begyömöszölni a fejembe minden szükségest és mindent, ami szépnek vagy erőteljesnek hangzott. Ha valakit nem szerettem, agyam bezárult és semmit sem tudtam tőle tanulni. Így hát azt tettem magamévá az iskolából és az életből, amit érdekesnek találtam, nem amit mások nekem valónak ítélték. De anyám és egy vöröshajú tanítónő Tercióban, egy bányásztelepen, nyilván reményeket fűztek hozzám, mert váltig arra biztattak, hogy szerezzek műveltséget. A műveltség, úgy látszott, sok könyv olvasásából áll, de hogy melyek azok a könyvek, amelyeket el kell olvasni, nem tudtam. Éveken át derűre-borúra elolvastam minden nyomtatott betűt, gyakran úgy, hogy alig értettem egy-egy mondatot, de azzal a misztikus hittel, hogy a tudás kulcsa a szavakban van elrejtve. Olvasmányaim mindent magukban foglaltak, ponyvaregényektől egy szörnyű könyvig az oktatásügyről és egy műig, amelynek címe *Behaviorista lélektan* volt.

A klasszikusokhoz legközelebb egy „Költemények” felírású vastag könyvön keresztül jutottam. Mivel ez nagyon vékony lapokból állott, természetesen zsinóron lógott egy félreeső he-

lyen. Azt hiszem, bizonyos Shakespeare írta, de én nem tudtam belőle sehogyan sem kiokosodni. Későbbi éveimben gyakran olvastam olyan emberekről, akiknek egy nagy szellemmel való véletlen találkozásuk adta az első nemes ösztönzést; én már túl voltam huszadik évemen, mikor megtudtam, ki volt Shakespeare és negyvenes fővel olvastam először a darabjait. A bányásztelepeken semmi hatása nem volt, így hát a vékony lapokból álló kötetet visszaakasztottam a szögre a félreeső helyen.

Annyi mindent ki nem állhattam a világon és annyi megaláztatásban volt részem gazdag kislányoktól, hogy tanítóim iskola után sokszor ott marasztottak és kioktattak a burzsoá erényekről. Sikertelenül. Tovább dobálództam és verekedtem a fiúkkal és semmi sem tudott úrilányt csinálni belőlem. Kilencéves koromban anyám kiadott edénymosogatásra és nyafogó kisgyerekek ápolására. Később előléptem és dohányleveleket rosttalanítottam egy szivargyárban, de olyan pizsmogva végeztem ezt a munkát, hogy kidobtak. Az egyik munkaadó közölte velem, hogy rossz munkás vagyok, mert túlsok könyvet olvasok. „Itt a hetibéred, nem kell, hogy visszagyere” — mondotta. Két-ésfél dollárt kaptam tőle. Ezután évekig mindenféle segéd munkát végeztem.

A vallást sokan kulturális hatású tényezőnek mondják. Amit én megismertem belőle, csak arra volt jó, hogy örüljek, hogy alapelveibe nem avattak bele gondosabban. Az igazságtalanságba való beletörődés erénye éppoly kevés vonzóerőt gyakorolt rám, mint az a kötelesség, hogy adjuk meg a császárnak, amit a császár nem keres meg magának. Amellett a halhatatlanságban való hitet is mindig gyávaságnak éreztem. Nagyon fiatalon megtanultam, hogy minden meghal és ami jó, azt ezen a földön kell kiharcolnunk vagy sehol.

Tizenhat éves voltam, mikor anyám ágynak dőlt és meghalt a sok munkától, a rossz táplálkozástól és egy betegség miatt, amelynek gyógyíttatására nem volt pénze. Apám térdreesett és tragikusan sírt, aztán felkapta öreg cinnkorsóját. A derékaljban talált negyvenöt dollárral elment a kocsmába és leitta magát cimboráival. Nővérem éppen akkor halt meg gyermekágyban és egy fiúgyermeket hagyott hátra. Mint legidősebb gyermeket, ettől fogva engem terhelte a felelősség ezért a csecsemőért, kishúgomért és két fiútestvéremért.

Ha jobban hasonlítok anyámhoz és kevésbbé ütök apámra, ezt a terhet kikerülhetetlennek éreztem volna. De én zúgolód-

tam anyám szenvedései miatt és semmi kedvem sem volt arra, hogy nyomdokaiba lépjek. Semmit sem tudtam a világról, csak amit cowboyoktól, bányászoktól és fuvarosoktól hallottam. Tudtam, hogy Kolumbusz átvitorlázott az óceánon és felfedezett egy új világrészt és hogy őseink az amerikai forradalomban küzdöttek. Fülembe csengett Jesse James lovának dobogása, ahogyan kirabolta a gazdagokat, hogy a zsákmányt odaadja a szegényeknek. Úgy látszott, a férfiak mindenhová mehetnek, mindent tehetnek, új világokat fedezhetnek fel, de a nők csak utánuk kullognak vagy otthon ülnek és gyerekeket szülnek. Ez a sors nekem nem volt ínyemre. Úgy-ahogy elintéztam, hogy gondoskodjon valaki húgomról és csecsemő-unokaöcsémről, aztán kis fiútestvéreimet apámra bíztam és amolyan csavargóéletet kezdtem, amely évekig tartott.

Életem első szaka, amely anyám halálával végződött, eléggé jelentéktelennek látszott. Világra jöttem és éltem. Célom nem volt, de nem is tudtam eleget ahhoz, hogy legyen.

A második szakasz kezdetén legfőbb szükségletem az volt, mint mindig, hogy megkeressem a kenyeremet. Egy nagynéném segítségével gyorsírní tanultam, de ritkán maradtam meg egy állásban néhány napnál vagy egy hétnél tovább. Megtanultam volna a helyesírást, ha nem látok magam körül olyan lányokat, akiknek a kisujjában volt. Ezek egy zokszó nélkül azzal töltötték az életüket, hogy lejegyezték a főnök urak gondolatait, aztán siettek legépelni.

Ez a kellemetlen benyomás megakadályozott abban, hogy jó gyorsíró legyek és évekig munkahelyről munkahelyre vándoroltam — mint gyorsíró, pincérlány, dohánygyári munkásnő, könyvügynök vagy facér éhenkórász. Mindíg hallottam anyám szavát, hogy szerezsek magamnak „műveltséget”, ezért sokat bújtam a könyvtárakat, de nem tudtam, mit olvassak. Olykor-olykor találtam egy iskolát, ahol amellet, hogy mint felszolgálónő dolgoztam, látogathattam az előadásokat is és egy évig sikerült rendkívüli tanulóként bejutnom az arizonai Tempe város egy tanítónőképző iskolájába.

Mialatt itt voltam, két esemény befolyásolta életemet. Az első a természettudománnyal, főként a biológiával való megismerkedésem volt. A második egy amerikai svéd nővel kötött barátságom. Ez a nő egyetemet végzett New Yorkban és azért jött nyugatra, hogy közelebb legyen az arizonai pusztában dolgozó mérnökbátyjához. Nem sokkal ezután nőül mentem ehhez

az úrhoz, de rövidesen elváltam tőle. Különben nem volt ellene kifogásom és mikor a házasság megalázó bilincseitől megszabadultunk, jó barátokká lettünk. Ez a barátság egész életemen át tartott és mikor már másodszor is megházasodott és több aranyos gyermeke született, feleségével is összebarátkoztam. Mindig utáltam azt a felfogást, hogy a nemiség a legfőbb kötelék férfi és nő között. A barátság sokkal emberibb. Jómagam sohasem tudtam beletörődni a nemi közösségbe, mert csapdának éreztem, amely csak arra jó, hogy minden irányban gátolja a nőt szabad mozgásában. A nő szempontjából a házasság a legjobb esetben gazdasági beruházás, legrosszabb formájában a rabszolgaság csökevénye. Mindazonáltal még nem hallottam olyan társadalomról, amely megoldotta volna ezt a problémát; évtizedekkel később figyelmeztettem a férfiakat a Szovjetunióban, hogy sok férfit hallottam Lenin sírja mellől beszélni a Vörös-téren, de csak egyetlen nőt — azt is a nemzetközi nőnapon.

Ázsia szava

Húsz egynéhány éves koromban délnyugatról New Yorkba mentem. Itt majdnem négy évet töltöttem. Napközben dolgoztam, este előadásokat hallgattam az egyetemen. Eközben barátkoztam össze többek között egy Indiából száműzött öreg tanárral, Lala Laipat Rai-val, aki India történetére kezdett tanítani, hogy valamikor mint tanítónó Indiába mehessek. Néhány ifjabb honfitársa meggyőzött arról, hogy India nem haladhat előre addig, míg meg nem szabadul az angol uralomtól, forradalmi úton, mint annakidején Amerika. Tapasztalataim alapján elhittem nekik, amit mondtak és afféle összekötő láncszeme lettem ezeknek az embereknek. Én őriztem levelezésüket, titkos írásaik kulcsát és külföldi címeiket. Ennek a munkának eredményeként 1918-ban letartóztattak és magánzárkába csuktak New Yorkban, azzal, hogy megsértettem a semlegességi törvényt. Noha sohasem találkoztam egy némettel sem és hitem szerint csak egy leigázott népnek nyújtottam segítséget, egyszerre azonban vettem észre magam, hogy a német kémszolgálatban való részvétellel vádolnak.

Évekkel utóbb tudtam meg, hogy az európai hindu emigránsok valóban alakítottak emigráns kormányt és kölcsönt is vet-

tek fel rá a német kormánytól. Hajón fegyvert és muníciót szállítottak Amerikából Indiába, de nem használtak vele többet a németeknek, mint amennyit a németek használtak nekik.

Kevéssel a fegyverszünet után kiengedtek a börtönből és elejtették a vádat ellenem. A fogság hónapjait tanulással és írással töltöttem. Barátaim elláttak könyvekkel, papírral és ceruzával és életemben először tanulhattam, anélkül, hogy a megélhetés gondjai akadályoztak volna. Ekkor írtam első novelláimat *Cellatársak* címen.

Mikor kikerültem a börtönből, megtudtam, hogy egyik öcsém mint katona New Yorkon át ment Franciaországba. Több-ször megpróbált meglátogatni, de az ügyész elutasította, azzal, hogy áruló vagyok. Ez és az a másik hír, hogy másik öcsémet a bányában halálos szerencsétlenség érte, szörnyen lesújtott. A munkaadó, akinek szolgálatában idősebbik öcsém meghalt, ötven dollárt fizetett apámnak fia életéért. Kisebbik öcsém, mert nem tudta megkeresni kenyerét, tizenhetedik évében halálra szánta magát. Mind a ketten baromi sorban éltek, oltalom és nevelés nélkül.

Saját életem problémái hajlamossá tettek a neurózisra, és testvéreim sorsa bebörtönzésemmel együtt csak növelte ezeket a hajlamokat. Mogorván és nyomorultul jöttem ki a fogságból. Añg voltam több húsz évesnél, tehát abban a korban voltam, amikor a komolyan gondolkozó középosztályú férfiak és nők befejezik a tanulást és pályára lépnek. Ezeknek azonban otthonuk van, védik és vezetik őket. Én nem irigyeltem tőlük ezeket a jókat, mindössze az volt a véleményem, hogy ugyanezeket az előnyöket mindenkinek hozzáférhetőkké kellene tenni.

Nő voltam és a nőktől azt várták, hogy férjhez menjenek, lehetőleg úgy, hogy „jó partit” csináljanak. Ha valakit a házasság és a pénz nem érdekelt, el volt veszve. Én úgy láttam a dolgot, hogy legjobb esetben csak azt csinálhatom, amit addig — napközben robotolok, éjszaka pedig keservesen kínlódom, hogy valami kis műveltségre tegyek szert. És mindezek után mit várhattam? Egy nyomorúságos kis hálókamrát egész hátralévő életemre?

Ezt az életet elutasítottam, de más nem igen kínálkozott. A világháborúnak éppen vége lett és úgynevezett béke uralkodott. A német köztársaság megszületett, de a győztesek nem eresztették ki karmaik közül. Az orosz forradalom lezajlott, de az orosz nép még tíznél több fronton küzdött a világháború

győzteseinek inváziós hadseregei ellen, köztük egy saját hazából való hadsereg ellen is. Az orosz nép megtanulta az emberiség történelmének legbrutálisabb leckéjét — hogy minden népnek saját fegyveres erejére van szüksége ahhoz, hogy megváltaszthassa a maga életformáját.

New Yorkban kommunista párt alakult, de én nem léptem be. Sok vezetőjét ismertem és néhánytól könyveket vagy cikkeket is olvastam. Éveken át rokonszenvvvel hallgattam és később. Kínában aktívan támogattam őket, de sohasem tudtam agyamat és életemet meggondolás nélkül vezetőik rendelkezésére bocsátani.

Ezért két oldalról sokat támadtak: a kapitalizmus hívei kommunistának, vörösnek vagy anarchistának neveztek, a kommunisták individualistának, idealistának vagy burzsoá demokrátának... Egy amerikai kommunista nő sokáig azzal szórakozott, hogy „smedley-istának” csúfolt.

1919 vége felé egy szép napon beálltam egy newyorki hajózási vállalat előtt a sorba és stewardessnek ajánlkoztam egy Európába induló öreg lengyel-amerikai teherhajóra. A hajó fedélközi és harmadik osztályú utasokat szállított és engem egy másik lánnyal együtt alkalmaztak melléjük. Nem volt semmi kimondott szándékom, nem voltak világos céljaim, sem kapcsolataim valamelyik szervezettel, legfeljebb némi laza összeköttetésem Európában élő hindu emigránsokkal, akik Berlinben egy kis napilapot adtak ki. Minden reményem az volt, hogy elmegyek hozzájuk, rövid ideig Európában élek, ellátogatok a Szovjetunióba és ha lehetséges, elszegődöm valamilyen Indiába menő hajóra. Akármilyen lesz a kaland vége, legalább látok valamit a világból, amelybe beleszülettem. Nem akartam tovább passzív életet élni.

Kereső úton Európában

A danzigi kikötőben kiszálltam a hajóból és Berlinbe utaztam, hogy felkeressem az indiai emigránsok kis irodáját. Az első, akit ott találtam, Virendranath Chattopadhyaya volt, a hindu forradalmi vezér. New Yorkban gyakran hallottam róla, mint aki közreműködött abban, hogy hindu emigráns kormány alakuljon és kiépüljön a hinduk forradalmi tevékenységének

világot átfogó hálózata. Valójában miatta és társai miatt kerültem börtönbe.

Virendranath Chattopadhyaya egyéniségét és multját lenyűgözőnek találtam. Rövidesen hozzászegődtem; nem volt törvényes házasság, de nevét viseltem és úgy ismertek, mint feleségét. Ez a kapcsolat majdnem nyolc évig tartott, de kuszáltságával csak súlyosbította beteg lelkiállapotomat.

Hogy szerettem-e vagy sem, igazán nem tudom. Sok évvel azután, hogy Virent elhagytam, azt írtam egy amerikai barátomnak, hogy „csodálkozásomra és bosszúságomra Viren még mindig érzésvilágom középpontja és ha veszélybe jutna, azt hiszem, mezítláb átvágnék a világon, hogy segítségére legyek. De nem élnék vele még egy napig”. Ez régen volt és az idő itt is nagy gyógyítónak bizonyult. Nem kétes, hogy igazán szeretett. De hogy miért, sem én nem értettem, sem más, mert nők iránt alig érdeklődött.

Tizenhárom évvel azelőtt, hogy velem találkozott, Viren egy ír katolikus lányt vett nőül. Mivel a lány ezt a pogányt semmi erőfeszítéssel nem tudta megtéríteni, külön engedélyt kért a pápától, hogy hozzámelessen. Az esküvő után értésére adta, hogy a házassági engedély egyik kikötése szerint minden ivadéuk katolikus lesz. Erre összevesztek és elváltak. A nő valamelyik elrejtett angol zárdában lett apáca, Viren pedig évekig a házasság érvénytelenítésén dolgozott. Ez nem sikerült, ezért nem tudunk soha törvényesen egybekelni. Így történt azután, hogy a későbbi években az angol titkos szolgálat kétszer kétségbevonta amerikai állampolgárságomat, rosszhiszeműen azt állította, hogy angol alattvaló vagyok. Egy meghökkent amerikai konzulátusi tisztviselőnek Kínában egyszer így magyaráztam meg a helyzetet:

— Férjem egy katolikus apácával volt összeházasodva, ezért nem vehetett el engem. Ha akarja, ágyasnak nevezhet, de angol alattvalónak nem.

A hivatalnok kétségbeesésében összezsáptá a kezét.

Virendranath a titkos hindu forradalmi mozgalom jelképe és talán legkiválóbb külföldi képviselője volt. Majdnem húsz évvel volt idősebb nálam és az esze úgy vágott, mint a borotva. Vékony, sötét férfi volt, fekete haja halántéka körül már szürkült és arcában volt valami vadság. Déleurópainak, töröknek vagy perzsának nézhették volna. Rám olyanféleképen hatott, mint a mennydörgés, a villámlás és az orkán; és ahol csak Euró-

pában vagy Angliában lakott, az angolok számára valóban ilyenek is mutatkozott. Gyűlölete a szigetlakók iránt, akik hazáját leigázták, nem ismert határt.

Erzelmi életének alapjait Hajderábádból hozta, egy feudális mohamedán államból. Ehhez negyedszázados szellemi kiképzés járult Angliában, Európában és a Közel-Keleten. Híres brahman családból származott, amelyben sok költő, énekes, nevelő és tudós volt. Egyik nővére Sarojini Naidu költőnő és nemzeti apostol volt, egyik öccsének felesége, Kamala Devi, később ugyancsak vezető egyéniség. A család leszármazásra hindu volt, műveltségében a hinduizmus, mohamedánizmus és a legjava angol liberalizmus keveréke. Viren atyja az egyik legelső brahman volt, aki fittyet hányt a kaszt-törvényeknek és elment Angliába, majd Németországba, hogy tudományosan kiképezze magát. Mivel ezért kiközösítették, kénytelen volt a mozlim Hajderábád államba kivándorolni s ott a modern egyetemi oktatás előharcosa lett.

Virent apját muzulmán iskolamesterek és angol nevelők nevelték. Úgy nőtt fel, hogy a hindosztán nyelven kívül az angolt beszélte, valamelyes németet és a muzulmán világ udvari nyelvét, a perzsát. Egész gyermekkorában azt hallotta, hogy a muzulmánok megvetéssel nyilatkoztak anyjáról, a költőnőről és a nőemancipáció hirdetőjéről és ez olyan érzéseket támasztott benne, amelyeket sohasem tudott leküzdeni. Egyike volt ez azoknak a belső harcoknak, amelyek folyton dúltak benne és szellemét és érzésvilágát az én szememben a délindiai hindu templomokhoz hasonlítóvá, több kor kulturális mozgalmainak lerakódóhelyévé tették.

Heidelbergben és Jenában összehasonlító nyelvészetet tanult. Úgy beszélt angolul, mint az uralkodó osztályokból való akár-melyik angol, azonkívül megtanult franciául, németül, svédül, valamennyit olaszul és spanyolul is. Néhány évig Svédországban élt és nemcsak ezt a nyelvet sajátította el teljesen, hanem az izlandit is tanulmányozni kezdte. Mikor 1921-ben egy indiai delegációval a Szovjetunióba mentünk, nem sokkal Németországba való megérkezésem után, csakhamar belejött az oroszba is és ráérő idejében litvánokkal és izlandiakkal társalgott vagy cigánytáborokat keresett fel, hogy nyelvüket az ó-szanszkrittal összehasonlítsa.

Akárcsak Nehru és a hindu felsőbb osztályok más tagjai, Viren is magába szívta az angol szabadelvű hagyományokat. Ezeket saját hazájára alkalmazta — ami a legtöbb angolt mód-

felett felbőszítette. Ő és kollégái, akik között kaszthű ortodox bramanok is akadtak, India legkorábbi nacionalista terroristái voltak — egyúttal pedig India első nevelői, tudósai, művészei, munkásvezérei, később kommunistái. Pisztollyal, bombával és késsel vadásztak India és Egyiptom angol uraira. Az angolok néhányat agyonlőttek közülük, néhányat felakasztottak, másokat életfogytiglan bebörtönöztek. Ahol a világ bármely részén hinduk gyülekeztek, ott voltak közöttük.

Minden nyáron, mikor hindu diákcsoportok elhagyták Angliát, hogy a szünidőt a kontinensen töltsék, zarándokútjuk egyik célja Virendranath lakása volt. Erről sohasem mertek beszélni, többen még vele folytatott társalgásukra sem akartak emlékezni, mert hevesen támadta a hindu kasztelfogultságot és a muzulmán babonákat. Szeretett mozlímok jelenlétében sertéshúst enni és hinduk társaságában borjúhúst. Hinduk előtt úgy emlegette a hinduizmust, mint a „tehéntrágya vallását” és mindkét vallás híveit kétségbeejtette éles nyelvével. Azzal a csúfondáros kijelentéssel ugratta őket, hogy még költészetet sem Indiától tanulnak, hanem Angliától és hogy Angliában látják azt a paradicsomot, amelybe lelkük haláluk után költözni fog. Határtalanul lenézte azokat a hindukat, akik az angol kormány alatt hivatalra pályáztak. Tanítványait figyelmeztette arra, hogy csak a bürokraták élnek órabeosztás szerinti, rendes, tisztos életet. Ha azt mondták neki, hogy az embernek élnie is kell, Voltaire szavaival válaszolt: „Nem látom be ennek szükségét.”

Amit prédikált, azt gyakorolta is. Sohasem volt többje egy öltönynél, amelyet állandóan öltögettem, foltozgattam és vasaltam. Az evéssel sem törődött. Ha volt pénze, odaadta az első embernek, akinek szüksége volt rá, úgy hogy állandóan úsztunk az adósságban. A pénz az ő számára csak eszköz volt ahhoz, hogy hazája függetlenségéért dolgozzék. Magatartását ebben az irányban India nagy egyesült családjai alakították ki, különösen pedig a brahman tanítók és tanulók kasztja, akik bőkezűen osztogatják mindenkinek tudásukat. Évekkel utóbb ugyanezt a magatartást láttam azoknál a kínai értelmiségieknél, akik ugyancsak olyan családokból származtak, ahol a törzs gondoskodik az egyénről.

Virendranath egyre jobban a marxizmus tanulmányozása felé fordult, hogy annak segítségével vívja ki India függetlenségét — és egy szép napon belépett a kommunista pártba.

Mindíg szerettem volna tudni, milyen új elgondolást adott szelleme hindu templomához ez a belépés. Sohasem tudtam elképzelni, hogy őt valamilyen politikai párt irányítsa, hogy gondolkodásában vagy cselekvésében valamilyen „vonalat” kövessen. Szelleme az egész világban otthonos volt és minden korból szívta táplálékát.

Mikor Viren és én összekapcsoltuk életünket, két kor és két kultúra találkozott. Én amerikai dolgozó nő voltam, egy eltorzult kereskedő civilizáció terméke, ő előkelő kasztból való hindu, paléozott, csavaros brahman szellemmel és klasszikus angol neveléssel. Noha mindent útált, ami angol, még mélyebben megvetette az amerikai kapitalizmust, amely mindent pénzértéke szerint ítél meg. Gondolkodása modern volt, de érzelmi gyökerei a hinduizmus és az iszlám talajába nyúltak.

Olyan volt, mint a vihar, saját természete törvényeit követte, mindent áthasonított, befolyásolt, amihez nyúlt. Életformánkat ő választotta, nem én; házuk kicsiben ugyanaz volt, amik India nagy egyesült családjai. Minden hindut, aki beteg lett, a mi házukba hoztak, én ápoltam és egyszer az is megesezt, hogy két ilyen betegem volt egyszerre. Minden kasztból való mozlím és hindu úgy járt be és ki nálunk, mint egy vasúti állomáson vagy szállóban. Diákok jöttek egyenesen a hajóról minden ágyneműjükkel és főzőfelszerelésükkel. Némelyikük furcsa öltözetben volt. Az egyik diák női szalmakalapot vett magának, oldalt lefityegő szőlőfürtökkel; turbánszerű hatást tett és csak nagynehezen tudtuk rábírní, hogy ne viselje többet.

Kétségbeejtően szegények voltunk és mert Virennek semmije sem volt, mindenemet eladtam, hogy pénzhez jussak. 1923 elején a német kormány angol tiltakozásra kiutasította Virent az országból. Úgy oldottuk meg a kérdést, hogy gyakran költözködtünk és változtattuk nevünket. De adósságaink és nehézségeink mértani haladvány arányában nőttek.

Mikor úgy látszott, mintha a dolgok kissé rendbe akarnának jönni, új problémák vetődtek fel. Néha muzulmánok költöztek hozzánk félig még *purdah* mögött élő nőkkel. Máskor mi látogattunk meg olyanokat, akik már rég kijöttek a *purdah* mögül, így többek között Mohammed Ali Jinnát és feleségét. A hideg, ravasz, kegyetlenképű Jinna nagybirtokos volt és párszi nőt vett feleségül, egy milliomos bombayi gyáros leányát. Ezt a nőt aztán igazán nem lehetett azzal vádolni, hogy *purdah* mögött él. Szép, de felületes társaságbeli hölgy volt, akit Jinna úgy muto-

gatott, mint egy gyöngyházgombot. Gyakran övön felül csak egy ingvállat viselt, amelyet mindössze csipke-sari takart.

Viren szerette volna rábeszélni őket, hogy tegyenek alapítványt Európában tanuló szegény hindu diákok javára és mikor egyszer sürgönyöztek neki, hogy látogassa meg őket egy német gyógyfürdőben, ahol az európai éjszakai élet fáradalmait pihenték ki, nagy bizakodással vágott neki az útnak, de a házaspárt nem érdekelte az alapítvány ügye. Unatkoztak és szórakozás céljából rendelték magukhoz Virent. Ragyogó társalgó volt és Jinnánét éppen nagy probléma nyugtalanította: nem találta sehol a rúzszt és a szájfestéket, amelyet kívánt és azt akarta, hogy Viren kutassa fel a berlini üzletekben.

Az ilyen incidensek hideg undort keltettek bennem. Amellett házi bajokkal is küzdöttem. A hindu és muzulmán vallási ünnepeket olykor a mi házunkban ülték meg, ilyenkor több tucat férfi ült körben a padlón. Hindu szokás szerint egyiket sem volt szabad éhesen útnak engedni. Ezért vége-hossza nem volt a főzésnek és az étkezésre való előkészületeknek. A rizses vagdalék szaga mintha még a falakba is beleette volna magát.

Virennek éltető eleme volt a társaság, de az én erőmet kikezdte a szegénység és a zürzavaros élet. Virent mindenki megértette és szerette; engem csak kevesen értettek. Nekik én különös lény voltam, aki egyre furcsább lett — és ez igaz is volt.

Virendranath mellett voltam és egyéniségének ígérete alatt állottam, mikor húga, Suhasini, először eljött Oxfordból, hogy meglátogassa. Ő már akkor született, mikor Viren eljött Indiából és anyja emigráns testvéréről szóló bölcsődalokkal altatgatta el. Az angol kormány arra kényszerítette apját, hogy elhagyja Hajderábádot és Kalkuttában éljen örökös házfogságban. Suhasini gyermekkorára ez a tragédia vetett árnyékot. Az angol rendőrség állandóan házkutatásokat tartott náluk. Feltepték a párnákat és felhasogatták a kislány babáit, hogy apja nem rejtett-e el ott üzeneteket vagy titkos ábécét emigráns fiától. Az öreg ember fogságban halt meg.

Suhasini zenész és énekesnő volt, meglepően szép és nemes tartású nő. Mikor először állott bátyja előtt, egyikük sem szólott, de láttam, hogy Suhasini reszket. Viren arcán a belső küzdelem feszültsége látszott; egy negyedszázad óta először történt, hogy egyik családtagja eljött megosztani vele életét és Suhasini nyilván apja tragédiájára emlékeztette, hazájára és a maga hosszú,

emigrációban töltött éveire. Később Suhasini, évek múltán, visszatért Indiába mint kommunista munkásvezér. Kenyerét mint énekesnő kereste meg. Kommunizmusa Viren hatására volt visszavezethető. De évekbe telt, míg meg tudta hajtani kecses arisztokrata fejét és mint egyenrangúval tudott beszélni alacsonyabb állású emberekkel. Így történt, hogy Viren családtagjai, a legmagasabb kasztból való és legnagyobb műveltségű emberek, áttörték a brahman kiváltságok korlátait és pallérozott agyukat országuk vagy a kisemmizettek szolgálatába állították.

Lehet, hogy az ilyen férfiak és nők iránt érzett tiszteletem és csodálatom megfosztott tárgyilagosságotól. Ahogyan én láttam Virent, izzó szabadságszeretete egy pillanatra sem ingott meg; minden egyes honfitársára ráragadt, aki ismerte. Valóban életének és elméjének nagyszerűsége kötött engem hozzá legyszerencsétlenebb pillanatainkban is és még sokkal azután, hogy házasságunk pusztá formássággá lett.

Ifjúkorom körülményei Virendranath oldalán folytatott németországi életem végtelen megpróbáltatásaival együtt az örülethez vittek közel. Kétszer hagytam el és kerestem nyugalmat és üdülést a bajor Alpokban, ahol arról álmodoztam, hogy folytatni fogom megszakított utamat Indiába. Londoni barátaim megpróbálták, hogy megszerezzék nekem az Indiába szóló vízumot, de kudarcot vallottak amerikai fogságom, a hindu emigránsokkal való kapcsolataim, hindu lapokba írott cikkeim és Virennel való viszonyom miatt. Életerőm fogytán volt és majdnem három évig feküdtem betegen. Sokszor napokig mély kábulat ejtett hatalmába, nem tudtam megmozdulni, sem beszélni és csak felejtteni vágytam. A légjobb német ideggyógyászok nem tudtak meggyógyítani. A halálnál is jobban féltem a megőrüléstől és ennek a lehetőségnek réme álmaimban is kísértett. Egyszer megkísértem az öngyilkosságot, de csak megsebesítettem magam.

Mikor minden más csődöt mondott, bemutattak egy ideggyógyásznőnek, Freud egy régebbi tanítványának. Ez a berlini törvényszéki orvosnő kapcsolatban állott a berlini egyetemmel. Analizálni kezdett és ez két évig tartott a legnagyobb gyötrelmek közepette. Végtelen szenvedéseim közben álomban és ébren egy kép üldözött: egy kis kínai vázát tartottam kinyújtott tenyereimen és annak szépségét csodáltam. Oldalán repedés volt, az egyre tágult, a váza eltört és a cserepek leestek kinyújtott kezemből. Ezt életem jelképének éreztem. Mikor jobban lettem,

a kép már nem kísértett olyan gyakran, de a távolban mintha tovább is fenyegetően ott leselkedett volna.

Mikor egészségem visszanyertem, angolul kezdtem tanítani egyetemi hallgatókat és folytattam a hindu történelem tanulmányozását. Oktató lettem a berlini egyetem angol szemináriumában és itt-ott hindu történelemből tartottam előadásokat a szeminárium hallgatóinak. Mikor Berlinben angol színházat terveztek, én tanítottam be a színészeket és színésznőket és ilyen módon kapcsolatba kerültem a színházi világgal. Egyik ilyen módon szerzett barátnőm Tilla Durieux volt, aki behatóan foglalkozott lélektani tanulmányokkal. Egyike volt a legkülönösebb német színésznőknek, de nagyon sokat tudott, az összes színészek közül talán neki volt a legjobb könyvtára. Mondhatnám, ő tanított meg engem irodalomra, építészetre, zenére és színházra. Egy nyarat együtt töltöttünk Ausztriában, ahol megnéztük a salzburgi Mozart ünnepi játékokat, aztán végigbarangoltuk Ausztriát és Dél-Németországot, történelmi városokat és régi templomokat látogattunk.

A Hitler-mozgalom ebben az időben indult meg Németországban, mint az egyre erősödő kommunizmus ellenszere, de akkor még úgy látszott, hogy ez is csak amolyan rigolya és hamar vége lesz. Mivel munkával kerestem meg a kenyeremet és sok bajom volt az egészségemmel, nem értem rá arra, hogy közelebbről tanulmányozzam. Egyszer, mikor Virendranath eljött Bajorországba és rábeszélte, hogy térjek vissza hozzá, visszautaztunk Berlin felé kiszálltunk Münchenben, hogy megnézzük Wagner Ringjét. Egy este történetesen csatlakoztunk egy kis menethez és egyszerre ott álltunk egy teremben, ahol Hitler beszélt. Ez az esemény olyan kevés hatást tett rám, hogy semmi másra nem emlékszem, mint hogy Hitler habzó szájjal ordított.

Mikor egészségem helyreállt, elhatároztam, hogy még egy terhet veszek magamra, beiratkozom az egyetemre és megszerzem a filozófiai doktorátust. Főiskolára jogosító előképzettségem nem volt, de a német köztársaság egy törvénye megengedte, hogy olyan férfiak és nők, akik megfelelő kutatómunkára tudtak hivatkozni, elnyerhessék a doktori címet. Két művet mutattam be a hindu történelemből, amelyeket két vezető német történelmi folyóirat közölt, az egyik ezek közül a *Zeitschrift für Geopolitik* volt, Karl Haushofer professzor Geopolitikai Intézetének hivatalos lapja. Haushofer a világháborúban

tábornok volt és az orosz-japán háború óta német katonai megfigyelő Japánban. Ezután alapította az intézetet. Miután egy értekezésemet leköszölte, külön kiutaztam a bajor Alpokban levő lakására és megbeszéltem vele, hogy támogatni fogja az egyetemre való felvételemet.

Azóta kiderült, hogy Haushofer egyike volt azoknak, akik Hitler Adolf útját egyengették. Intézete már akkor a német imperializmus titkos főhadiszállása volt. Ő és vezérkara szállították Hitlernek az olyan demagóg jelszavakat, mint *Blut und Boden*, és noha felesége ereiben zsidó vér is folyt, Haushofer alkalmasint segített a *Mein Kampf* megírásában.

Hogy Haushofer miért pártfogolt engem, a nőt, noha ő és osztálya mindig a nők alacsonyabbrendűségét hirdették, nem tudom. Lehet, hogy ázsiai összeköttetéseimre való tekintettel. Közzétett értekezésemet azzal a megállapítással vezetem be, hogy az Indiában uralkodó nemzet Európa ura. Haushofer nyilván kapcsolatot akart ázsiaiakkal, de mikor egyszer Virendranathot és engem meghívott házába, modorában semmi melegség vagy nyájasság nem volt. Egészen feszes volt — szűkszavú, gyanakvó ember.

Felvettek a berlini egyetemre, hogy megszerezhessem a filozófiai doktori címet, de rövidesen rájöttem, hogy a dolog reménytelen. Hiányzott a tudományos és matematikai alapom és képtelen voltam lépést tartani a szemináriumban tanuló 30—40 idősebb férfivel. Ezek közül a legtöbb már gimnáziumokban tanított és onnan jöttek vissza az egyetemre, hogy a doktori címet megkapják. Nekem tanulás közben kenyeret kellett keresnem és nem volt annyi időm, hogy tökéletesítssem nyelvtudásomat.

Rövid küzdelem után lemondtam régóta dédelgetett tervemről.

Az osztályok, melyeket az egyetem akkori szemináriumában vezettem, azokhoz az automatikus készülékekhez hasonlítottak, amelyek nagy távolságból felveszik a közeledő hanghullámokat. Szabadelvűek, szocialisták, kommunisták és nácik védtek bennük eszméiket roppant hévvel. Majdnem minden osztályban legalább egy, ha nem több Korpsstudent volt, párbajból eredő forradással az arcán. Ezek nyíltan támadták a köztársaságot, a munkásokat, a kommunistákat, a szocialistákat, a szabadelvűeket és a zsidókat. Az egyik ilyen Korpsstudent egyszer kijelentette

az osztály előtt: a köztársaság alatti elfajulásnak az is bizonyítéka, hogy németek kénytelenek egy külföldi nőtől tanulni, aki rövid haját visel és cigarettázik.

Ekkortájt csatlakoztam egy csoport köztársasági érzelmű, szocialista és kommunista orvoshoz, akik az első állami születésszabályozó klinikát szerették volna létrehozni Berlinben. Margarethe Sanger adta a pénzt első próbaintézetünkhöz, aztán a kormány csakhamar átvette a klinikákat és több városban fiókintézeteket állított fel. Ezek addig működtek, míg a nácik hatalomra nem kerültek, aztán a nőket visszarendelték a hálószobába. Egy német kommunista orvosnő és én egyszer vitába keveredtünk férjével, egy kommunista orvossal, aki közegészségügyi szolgálatban volt. Ez az orvos azt állította: ha a férfiakat kényszerrel be lehet sorozni katonának, a nőket is kényszeríteni lehet arra, hogy szüljenek. Álláspontja semmiben sem különbözött náci diákjaimétól, akik küldöttségileg panaszt tettek az egyetem angol szemináriumának vezetőjénél, mert osztályomban a születésszabályozás kérdéséről vitatkoztunk.

A német nép óránként itta a háborús vereség fekete levejét és olthatatlan gyűlölettel viseltetett legyőzői ellen. Hónapról-hónapra láttam embereket hosszú éhezés következtében meghalni, láttam gyászmeneteket, amint az utcámban levő kis templomba tartottak. 1923 decemberében egy férfi, a francia megszállás alatt levő Ruhr-vidékről származó cipész, házuk közelében az utcán halt éhen. Piszkos, rongyos csecsemő volt a kezében. Egy csapat asszony összeverődött és mindegyik vállalta, hogy tesz valamit érte, miközben a csecsemőről én gondoskodtam addig, amíg a városi jóléti hivatal el nem vitte tőlem.

A sarki szatócsnál gyakran láttam sovány munkásokat, akik egy heti bérüket, több billió papírmárkát adták oda néhány cipőért, egy kis burgonyáért és margarinért. Hús és gyümölcs elérhetetlen volt számukra. Cukor nem volt, csak szacharin, de ezt sem tudták megfizetni. A családok külföldi kosztosokat igyekeztek kapni, hogy idegen valutához jussanak és a jóérzésű idegenek szégyelték magukat. Ez alatt az idő alatt találkoztam amerikai bankárokkal és gyárosokkal, köztük a General Motors egy képviselőjével, aki a német nyomort és kétségbeesést külföldi befektetések gyümölcsöztetésére szolgáló alkalomnak látta: ezek az emberek remekül kerestek. Hogy milyen politikai biztosítékokat követeltek a forradalom ellen, sohasem tudtam meg, de abban bizonyos vagyok, hogy követeltek ilyeneket. A nácik

később ugyancsak ilyen biztosítékokkal és az ő segítségükkel jutottak hatalomra.

A náci mozgalom nőttön-nőtt, miközben tele torokból hirdette a szocialistáktól és kommunistáktól lopott forradalmi eszméket és mesteri módon kihasználta a nép kétségbeesését és a versaillesi szerződést. Titokzatos forrásokból megtöltött pénzesládáikkal a szocialisták és a kommunisták ellenében hangosan maguknak követelték a hatalmat. De mivel akkor még aránylag gyöngék voltak, felújították a középkor egy gyilkos szövetségét, a *Fememord*-ot. Ennek a csoportnak tagjai éjjel dolgoztak, legyilkolták a szakszervezeti vezetőket, a szocialistákat és kommunistákat, a zsidókat és a professzorokat, akik tisztességből a köztársaságot védték. A külföldi bankároktól soha egy tiltakozó szót nem hallottam az ilyen kilengések ellen; mindig csak „kommunista erőszakoskodásokról” beszéltek.

Dühös szólamaik ellenére a német még mindig rendes és fegyelmezett nép volt. Sőt túlságosan fegyelmezett. Egy orosz kommunistától hallottam, hogy a német munkások csak akkor lázadnának fel, ha a Reichstag ezt törvényben megengedné nekik. Mikor a lovasrendőrség egyszer a berlini Lustgartenben megrohamozott egy tüntető munkástömeget, a sétányokon menekülő emberek vigyáztak, hogy rá ne lépjenek a fűre.

A német nők szolgáltságának példájaképpen emlékszem egy nő esetére, akitől Viren és én szobákat béreltünk. A nő maga tartotta el magát, férjét és fiát, de a férje rendszeresen ütötte és egyszer úgy megverte, hogy majdnem belehalt. Viren és én jelentettük az esetet a rendőrségnek, de ott azt mondták, hogy a rendőrség családi ügyekbe nem avatkozhatik bele addig, míg a nő meg nem hal; ebben az esetben le fogják tartóztatni a férjet gyilkosság miatt.

A német nép politikai zűrzavara és tehetetlensége tárta ki az állam kapuit és tette lehetővé a nácioknak, hogy besétáljanak rajta. Ez a magatartás gyorsan elterjedt a szívetölő bizonytalanságnak ebben a korszakában; táptalaja éhség, kétségbeesés és politikai visszaélések voltak, melyeknek az lett az eredménye, hogy sokmillióan készek voltak gondolkodás nélkül követni akárkit, aki élelmet, lakást és békét ígért nekik. A náci természetesen az élelemmel, lakással és ideiglenes békével együtt azt a jogot is vindikálták maguknak, hogy a népet szellemi táplálékkal ellássák. Mikor a német nép ebbe belement, feladta az egyet-

len dolgot, ami az embert az állattól megkülönbözteti — hogy a maga fejével gondolkozzék. Mikor néhány évvel később ellátogattam Németországba, többen büszkén jelentették ki előttem: — Hitler gondolkozik helyettem.

Távoli horizontok

Jóllehet Európát csak átmeneti állomásnak tekintettem, nyolc év telt el. Néha az volt az érzésem, hogy ezeknek az éveknek felét elpotyáztam, pedig életem legszebb éveit voltak, más-kor azonban tudtam, hogy amennyit vesztettem, annyit nyertem is. Megismertem önmagamot és visszanyertem egészséget. Kitágítottam tudásom körét, megtanultam egyet-mást a németekről és még többet Indiáról és a hindukról.

Virendranathal való kapcsolatam 1928 elején szakadt meg. Számomra ő nemcsak egyén volt, hanem politikai elv. Egy egész fajta tragédiája testesült meg benne. Ha angolnak vagy amerikainak születik, azt hiszem, képességei a kor nagy vezetői közé emelték volna. Mindenek ellenére nem tudtam volna tovább élni vele.

1933-ig nem is láttam viszont Virent. Közben sok idő telt el és évszázadokra kiható események mentek végbe. Hitler fenyegetően közeledett és Viren elutazott a Szovjetunióba, ahol a leningrádi tudományos akadémiával voltak kapcsolatai. Mikor Moszkvába érkeztem, eljött hozzám. Ekkor már öregedett, teste vékony és törékeny lett, haja gyorsan őszült. Leghőbb vágya az volt, hogy visszatérhessen Indiába, de az angolok csak akkor bíztak volna benne, ha azt látják, hogy máglyán hamvad. Hogy később mi történt vele, nem tudom.

Hogy végleg szabaddá tegyem magam tőle, 1927-ben több hónapot töltöttem Dániában és Csehszlovákiában. Itt írtam első könyvem, *A föld leányai* címen. Ez a könyv kétségbeesett kísérlet volt arra, hogy új vágányokra toljam életemet. 1928-ban visszatértem Németországba, hogy továbbtanítsak az egyetemen, de a szünidő eljöttével rögtön Franciaországba utaztam és további előkészületeket tettem arra, hogy előbb Kínába, aztán Indiába utazhassam.

Ezt megelőzőleg két évig tanulmányoztam a kínai történelmet. A kínai „nagy forradalom” 1922 és 1927 között az osztály-

harc zátonyába ütközött, mikor a Kuomintang szétforgácsolta a nemzeti egység frontját és háborút kezdett a kommunisták ellen. Sok középosztályú kínai forradalmár Európába és a Szovjetúnióba menekült. Néhányukkal összebarátkoztam és egyiküknek könyvét is kiadtam. Virendranath megkísérelte, hogy minden elnyomott ázsiai népet a kínai forradalom mögé sorakoztasson és én résztvettem ebben a munkában. A németországi élet zűrzavarához most egy új elem járult, a kínai forradalom; ebben az időben Berlinben olyan gyűléseken vettem részt, ahol különböző pártállású kínaiak és németek kézzelfoghatóan bizonyították a maguk igazát.

Az Imperialistaellenes Lígát kommunisták alapították, és Virendranath egyik alapítója volt. Az első kongresszusán résztvevő indiai küldöttségnek Javaharlal Nehru is tagja volt, a brüsszeli kongresszus után pedig Nehru Berlinbe jött. Itt találkoztam én is vele. Ez a nyugodt, szerény külsejű ember semmiben sem hasonlított a többi hindu vezetőhöz. Olyan szerény és tartózkodó volt, hogy egyáltalában nehéz volt politikai vezetőnek elképzelni; a hindu ifjúságra azonban hihetetlen befolyással volt. A kínai forradalom mély hatást tett rá. Kínától eltérően India fegyvertelen volt. Ez a főkülönbség állandó viták tárgya volt Gandhi követői és a fegyveres forradalmi harc szószólói között. Virendranath a fegyveres harc könyörtelen szószólója volt.

Mikor 1928-ban visszatértem Franciaországból Németországba, kiszállottam Majna-Frankfurtban, ahol találkoztam a *Frankfurter Zeitung* szerkesztőivel és szerződést kötöttem velük, mely szerint különtudósítójuk leszek Kínában. Ezt az állást meg is tartottam majdnem egészen addig, míg Hitler hatalomra került, ekkor ezt a régi szabadelvű napilapot a nácik vették át.

Mikor Németországot elhagytam, az ismeretlennek vágtam neki, olyan felelősségteljes munkát vállaltam, amelyben csak kevés gyakorlatom volt. Néha ennek az új feladatnak gondolata elrémitett. A megkönnyebbülés és csüggedés vegyes érzéseivel intettem búcsút barátaimnak, mikor vonatom kigördült a berlini pályaudvarról és én a Szovjetunió felé utaztam.

Mikor 1928 végén Moszkvát viszontláttam, nagyon különbözött már attól a várostól, amelynek 1921-ben mint a hindu küldöttség tagja, vendége voltam. 1928-ban nem egészen két hónapig maradtam ott. De mindkét alkalommal sok iskolát, kórházat, gyárat látogattam meg, voltam az Operában, színházak-

ban, a *beszprizornij*, elhagyatott gyermekek menhelyein is. Ugyancsak meglátogattam 1928-ban néhány kolhózt Moszkva vidékén.

1921-ben, első látogatásom idején az orosz forradalom romantikus korszaka végére járt és a prózai munka szürke hétköznapijai kezdődtek. Ebben az időben marcona vörös katonák özönlöttek Moszkvába a déli frontról, ahonnan az angol és francia pénzen felszerelt fehér hadseregeket kiűzték — zsákmányolt angol ruhában és zsákmányolt angol és francia fegyverekkel.

A Volga vidékén kitört az éhínség; ezerszámra láttam menekülteket, akik az állomásokon és üres templomokban háltak. A Volga-vidék lakosságát tifusz tizedelte meg. Létrejött Herbert Hoover segélyszervezete és az oroszok gyanakvók voltak. Amerika szovjetunióbeli beavatkozása és Hoover magyarországi multja azt a gyanút keltette bennük, hogy Hoover náluk is, mint Magyarországon, meg fogja próbálni élelemmel elérni azt, amit a beavatkozó hadseregek fegyveres erővel nem tudtak elérni.

1921-ben mindenki rongyos volt, de telve reménnyel és lelkesedéssel. Férfiak, akiknek hátul lyukas volt a nadrágjuk, ezt mondogatták: „De szabadok vagyunk.” Egyszer néhány barátom Németországba utazott Moszkvából, de a mozdony elindult és csak órák múlva vették észre, hogy az utasszállító kocsik a pályaudvaron maradtak. Telefon alig működött, egyetlen lakat sem zárt és a vonatok egészen rendszertelenül közlekedtek.

Mindent egybevetve, három különböző korszakban láttam a Szovjetuniót. Éveken át tovább érdeklődtem az elhagyott gyermekek sorsa felől. 1921-ben a kormány kiáltványt bocsátott ki ezeknek a hajléktalan gyermekeknek megmentése ügyében: bizottságokat alakítottak, hogy szedjék össze, vizsgálják meg, osztályozzák és helyezték el őket az otthonokban. Ezeknek a gyermekeknek sorsa közelről érintett, mert a magam gyermekkorát juttatták eszembe.

A szovjetkormány védenecinek tekintette őket. Azóta évek teltek el, és már csak homályosan emlékszem azokra az egyéni tragédiákra, melyek a breszprizornij-bizottságok előtt játszódtak le. Egy egyszerűen öltözött, középkorú, széles csipőjű és nagymellű, anyás külsejű nő kezét nyújtotta egy rongyos, szurtos kisfiú felé. A gyermek szepegve visszahúzódott. A nő óvatosan, ügyesen beszélni kezdett vele, megsímogatta és lassanként megnyerte magának bizalmát.

Sok templomba, székesegyházba és kolostorba elmentem, amelyeket a gyermekek számára hálósobáknak és iskolatermeknek rendeztek be. Néhány épületet minden segédeszközzel felszereltek, hogy a fiúkat fegyelmezett munkára szoktassák. Minden tekintély gyakorlása tilos volt. A fiúknak önkormányzatuk volt és társaik vétségei ügyében ők ítélkeztek.

1933—34-ben, mikor harmadszor voltam a Szovjetunióban, betegségem miatt csak éppen kérdezősködhettem az elhagyott gyermekek sorsáról. Megtudtam, hogy hajléktalan gyermekek egyáltalán nincsenek már és akik valamikor elhagyott gyermekek voltak, most már felnőtt férfiak és nők. Többen közülük szakképzett munkások vagy technikusok, egyetemi hallgatók, katonatisztek vagy katonák a Vörös Hadseregben. Egyszer egy kaukázusi szanatóriumban találkoztam egy fiatal agronómus-sal, a moszkvai egyetem végzett növendékével, aki 1921-ben elhagyott gyermek volt. A Vörös Hadsereg egyik üdülőjében is találkoztam két egykori breszprizornijjal, akik tisztak lettek. Ezek az emberek a szó valóságos értelmében elmondhatták, hogy a Szovjetunió hazájuk és anyjuk.

A külföldi utasok közül nem egy tele volt izzó gyűlölettel a Szovjetunióval szemben és az ablakon kinézve, élvezettel műtogatták a pályaudvar perronján álló szegényesen öltözött embereket. Noha ezek a külföldiek Moszkvában éppen hogy átszállottak egyik vonatról a másikra, jogot formáltak arra, hogy szakértői nyilatkozatokat adjanak le az orosz kegyetlenségről és zsarnokságról. Bizonyos, hogy az orosz forradalom alatt és után sok szomorú és tragikus dolog történt. De még sohasem hallottam, hogy jómódú külföldiek a fehér gárdistáknak az orosz nép ellen elkövetett kegyetlenségeit kifogásolták volna vagy annak jogtalanságát, hogy a forradalom alatt idegen hadseregek törtek be a Szovjetunióba.

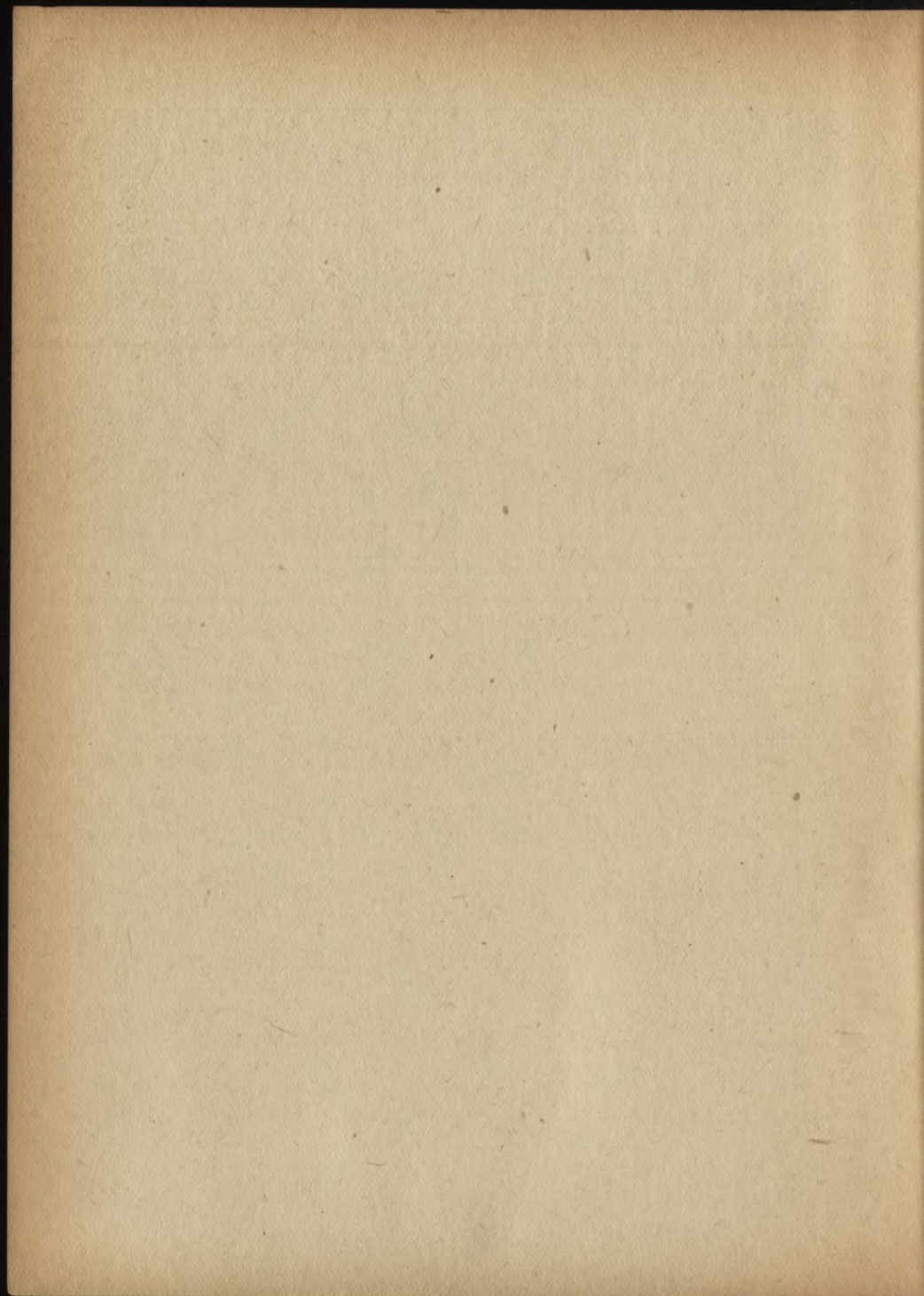
Sok évre mélyen bevésődött emlékezetembe, amit 1928-ban láttam, mikor a Szovjetunió területére léptem. Vonatom Lengyelországon át haladt és a pályaudvarokon divatosan öltözött lengyel hölgyeket láttam kifestve, elegánsan, amint aranypaszmántos egyenruhájukban diszelgő lengyel tisztektől búcsúztak. Vonatunk egy októberi nap alkonyi órájában ért el a szovjet-lengyel határhoz — elindultam az első szocialista ország vármőrsége felé. Az épületet nagy facölöpökből durván tákolták össze, a derengő világosságban mintha az égbe nyúlt volna, beleveszett a szürkületbe. A bejárat előtt nyulánk vörös katona

állott, akinek szürke köpenye földig ért, nagy csúcsos sapkája a vörös csillaggal beárnyékolta arcát. Puskájának egyik vége a földön pihent, beleszúrt bajonettje vállán felül ért.

Olyan mozdulatlanul állt, mint a hatalmas, durván ácsolt épület mögötte. Háttérül a szürke, áthatolhatatlan sötétség szolgált. Valahol a sötétben, tudtam, emberek birkóznak egyedül, segítség nélkül a természet durva erőivel, hogy egy magukválasztotta új világot építsenek fel. De a határállomás előtt ott állott némán és éber szemekkel az ő, arccal nyugat felé fordulva. Arra gondoltam, hogy így állhattak őrt valaha azok a férfiak is, akik az én hazámat alapították.

KÍNA MULTJA ÉS JELENE

1928—1931

Vissza a középkorba

A szovjet—kínai határon szovjet hordárok vették el tőlünk a poggyászt. Szó nélkül vitték a vámszobába, ahol egyik megbizottjuk ült az asztalnál és csekély összeget fizettetett velünk minden darabért. Itt senki sem kért vagy fogadott el borralót, nem hajlongott. A rendszer megvédett bennünket és vigyázott a hordárok önértetére.

Mikor poggyásunk el volt intézve, megfordultunk és előtünk volt — a középkor. Évek hosszú során át nem felejtettem el a fagyos kifejezést a sötétszemű szovjet vasutas arcán, aki ott állott és nézte, amint a kínai kulik gondjukba vették bőröndjeinket.

Egy egész horda rongyokba öltözött ember vetette rá magát üvöltve csomagjainkra és közelharcot kezdett minden darabért. Négy bőröndömre öten-hatan vetették rá magukat és ketten kis táska-írógépemért verekedtek. Eljárásuk annál megalázóbbnak tűnt, mert olyan magasak és erősek voltak, mint a legmagasabb amerikaiak. Végre ketten elvitték írógépemet, és mielőtt felocsudtam volna, valamennyien rohanni kezdtek a poggyással az ott várakozó vonathoz. Odabent hatan tódultak körém, elém tartották a tenyerüket és pénzért kiabáltak. Egy pillanatra szinte megbénultam, aztán bőkezűen adtam nekik, hogy megszabaduljak tőlük. Egy nőutas többször figyelmezte-

tett, ha túlfizetem őket, még többet fognak követelni. Nem törődtem vele, de a kulik egyszerre ott álltak körülöttem, ordítottak és fenyegetően rázták az öklüket.

Egy kínai vasutas átment a kocsin, látta a jelenetet, egyet kiáltott, aztán a szó szoros értelmében egymásután lerúgdosta a kulikat a vonatról. Azok markukba szorították pénzüket és futottak vele, mint a megvert kutyák.

Riadtan állottam ott. Arcom a feketeszemű szovjetmunkáshoz hasonlíthatott, aki a vámháznál nézte a jelenetet. Alkalmasint érzései is ugyanazok voltak, mint az enyéme: itt az emberiséget érte gyalázat. A balsors szeszélyeinek ezek az áldozatai állatok módjára nőttek fel és soha a leghalványabban sem érezték egymás iránt az emberi közösségből folyó felelősséget. Mihelyt alkalmuk volt arra, hogy hozzájussanak valamihez, úgy küzdöttek egymással, mint az állatok — és a vesztes nem tiltakozott. Itt aztán ősi formájában látható volt az, amit féktelen individualizmusnak és a legéletrevalóbbak felülkerekedésének neveznek.

Az én szememben ez a jelenet mindig a kínai társadalmi rendszer jelképének tűnt fel, akárhogy anélkül és leplezik is. Számos más elrendezésben találkoztam később vele, udvariasabb formákban, de lényegében mindig ugyanaz volt — élet-halál harc, amelyben a félénkek és gyöngék alulmaradtak a könytelenekkel és erősökkel vívott küzdelemben. Ahányszor láttam, mindig ezt mondtam magamnak: „Ha különös szerencsém nincs, én is idejutok.”

Az első naptól kezdve, hogy kínai földre léptem, lassanként tudatára jutottam annak, hogy két út van előttem. Távoltarthatom magamtól a meggyalázott emberiséget azzal, hogy hidegségből és közönyből, sőt ellenséges érzületből védőfalat emelek magam körül. Megtanulhatok átkozódni és ráütni azokra, akik terhemre vannak. Vagy beállhatok az élet sodrának kellős közepébe, hogy minden hullám rámozduljon, nem törődve kirablással, betegséggel, sőt halállal sem. Sokáig az utóbbi utat választottam, aztán a tapasztalat megtanított arra, hogy bizonyos mértékig óvjam magam. Kínában töltött utolsó éveimben aztán újra a másik módszerhez folyamodtam és hagytam, hogy az ár egész erejével nekem rontson.

Sokan idealistának neveztek, mások bolondnak; olyanok is voltak, akik mind a kettőnek elmondottak. Szívem mélyén valami bizonytalan meggyőződés élt, hogy a szeretet és a megértés

szeretetet és megértést szül. Sokáig nem értettem, hogy a legtöbb kínai minden külföldit gazdagnak tart. Annak sem ébredtem tudatára, hogy a kínai szegények szemében milyen jólöltözöttnek és jólápláltnak látszom. Az ő számukra csak pénzforrás voltam. Egyszer mikor Peiping egy árkan átlépve elestem és elvesztettem eszméletemet, egy csapat kínai gyűlt körém, közöttük egy rendőr is és kíváncsian meresztették rám a szemüket — talán azt várták, hogy megláthatják, hogyan hal meg egy külföldi nő. Egyik sem próbált segíteni, míg csak véletlenül egy diák nem jött arra, ez aztán rászólt egy riksa-kulira, hogy vigyen el az első kórházba. Soha még olyan magányosnak és elhagyatottnak nem éreztem magam.

Ettől az időtől kezdtem kiválasztani azokat a férfiakat és nőket, akik szociálisan alkalmasak voltak arra, hogy lassanként bízni kezdjenek bennem. Elszigetelni a kínaiaktól semmiképpen nem akartam magam. Ha meg akartam érteni őket és országukat, ezt csak úgy tehettem, ha közéjük állok; más út nem kínálkozott számomra, ha köztük való tartózkodásom igazolni akartam.

Mikor 1928 decemberének végén Mandzsuriába mentem, Kínának ez a három északkeleti tartománya Csang Hszue-liang marsall korlátlan uralma alatt állott. Nem tapasztalatai vagy képességei miatt nevezték marsallnak, hanem csak azért, mert apja Csang Co-lin volt, az a rablókapitány, aki egészen addig uralkodott Mandzsuriában, míg a japánok megbízhatatlannak nem találták. Az öreget két évvel érkezésem előtt tették el láb alól. Ekkor elkezdődött a harc züllött fiatal fia testéért és lelkéért. Az egyik oldalon a japánok álltak, akiknek ökle súlyosan nehezedett Mandzsuriára; a másik oldalon a Kuomintang, az uralkodó nemzeti párt, amely arra törekedett, hogy az egész országban megszilárdítsa hatalmát.

A Kuomintangot a kínai köztársaság atyja, Szun Jat-szen doktor alapította és ameddig ő élt, ennek a forradalmi pártnak programja a nacionalizmus, függetlenség, demokrácia és a nép helyzetének megjavítása volt. 1924-ben Szun doktor sok szovjet tanácsadót hívott meg Kantonba, hogy segítsenek neki egy olyan kormány és hadsereg megszervezésében, amely féken tarthatja a katonai hatalmasságokat. Vezetésük alatt tiszteket képeztek ki és a Kuomintang olyan felépítésű szervezet lett, mint a Szovjetunió kommunista pártja. A kommunistákat felvették tagjai közé és a kínai történelemben első ízben elismerték, hogy a pa-

rasztoznak és munkásoknak ugyanolyan jogaik vannak, mint a középosztály és a felsőbb rétegek embereinek.

De mindenki látta a tüzes betűket a falon. A parasztok és munkások milliói a Kuomintangban felszabadulásuk jelképét látták. A konzervatívok és mérsékeltek csak azt látták, hogy a tömeg sok emberből áll, ők pedig kevesen vannak. Ettől pedig féltek. 1925 elején a köztársaság nagy atyja meghalt. Egy évvel később egy fiatal katonatiszt első puccsát szervezte meg a forradalmi Kanton-kormány ellen. Ez a tisztt, Csiang Kai-sek, Szun Jat-szen egyik követője volt. Szun doktornak jó véleménye volt róla, ezért Moszkvába küldte tanulmányútra és egyideig a Kínában működő szovjet tanácsadók a nacionalista tábor vezető katonai egyéniségét látták benne. De mikor Szun Jat-szen meghalt, a kötőanyag, amely a nacionalista táborot összetartotta, málladozni kezdett. A régi osztályellentétek újra kiütköztek és nagy vetélkedés kezdődött a halott forradalmi vezér vállairól lehullott köpenyért. A három fő vetélytárs a baloldali Vang Csing-vej, a szélsőjobb reakciós Ku Han-min és Csiang Kai-sek volt. Mivel ez az utóbbi volt a három közül az egyetlen katonai vezető, eleve látható volt, hogy ő kaparintja magához a legtöbb hatalmat. A személyes becsvágy valamennyit egyformán sarkallta és életük valamelyik szakaszában mind a hárman vagy Japánban éltek vagy ott tanultak.

Csiang Kai-sek lelkében nyilván mélyen gyökeret vert a szovjet tanácsadók elleni gyűlölet. Hogy ebből mennyi volt az igazi nacionalizmus és mennyi a Vanggal való vetélkedés, aki ebben az időben szorosabb kapcsolatban állott a kommunistákkal, végül pedig mennyi a tömegek szokásos megvetése, nehéz volna megmondani. Annyi azonban bizonyos, hogy Csiang gyűlölete főként Mihajl Borodin ellen fordult, a legjelentősebb szovjet tanácsadó ellen, aki abban az időben komoly hatalom volt.

A Csiang Kai-sek vezette 1926-os puccs ellenére a nemzeti párt szakadása egyidőre orvosolható volt, Csiang tábornok parancsnoka lett a déli forradalmi hadseregnek a katonai hatalmasságok ellen vezetett 1926—27-es északi hadjáratban.

Egy évvel utóbb, 1927 áprilisában a sanghaji kínai bankárok és gyártulajdonosok, akiket külföldi bankárok támogattak, huszonötmillió dolláros kölcsönt ajánlottak Csiangnak, ha lefegyverzi és felosztatja a szakszervezeteket és a parasztszövetségeket, megtisztítja a Kuomintangot a kommunistáktól és új kormányt alakít Nankingban a Hankauban már megalakult kor-

mány ellen, mert a forradalmi Kanton-kormány ebbe a városba tette át székhelyét.

Egyesek szerint Csiang Kai-sek egy éjszakán át sétált fel alá szobájában, mielőtt végleg eltökölte magát. Két út volt előtte: a forradalom, amely minden bizonnyal eredményes lesz, de a nép hatalomrajutásával fog végződni; a másik viszont a tehetős osztályok kezébe adja a hatalmat és ő maga lehet a diktátor. Csiang az utóbbi utat választotta és 1927 április 11-ének éjszakáján megkezdődött a terror.

Sanghájban és más városokban a gyári munkások ezreit és az értelmiségiek százait mészárolták le. Bírói eljárás nem volt. Az ország belsejében katonai kormányzók, hadseregparancsnokok és földbirtokosok ölni kedték a parasztokat. Vérfolyam öntötte el Kína földjét és szakította ketté. A külföldi hatalmak jó képet vágtak az ügryhöz és a nankingi kormányt Kína egyetlen kormányának ismerték el. Vang Csing-vej ingadozott, elhagyta Hankaut és Európába menekült. Ugyanezt tette sok középosztályú vezető is. Szun Jat-szen özvegye külföldre ment, mert nem volt hajlandó nevét odaadni a Kuomintangnak.

A történelmi párhuzamok nem mindig pontosak, de jellemző, hogy a német munkásosztály és értelmiség később kártyavárként omlott össze a náci érintésére, míg a képzetlen, fegyvertelen, írástudatlan kínai munkások és parasztok ellenálltak. Külső segítség nélkül harcolni kezdtek. Aminthogy azelőtt is mindig harcoltak, hogy egyik uralkodóházat a másik után megdöntsék. A Kuomintang hadseregének fegyveres egységei, amelyek közül néhánynak kommunistákkal rokonszenvező parancsnokai voltak, 1927 júliusában Nancsangban fellázadtak. Többhetes küzdelem után Kiangszi és Kuantung tartományokban jóformán megsemmisítették őket. Kanton munkásai és katonái december 11-én ugyancsak felkeltek, de más, idegen csatahajóktól támogatott hadseregek csakhamar megverték őket és ezreket mészároltak le a városban. Csü Te, a Kuomintang kommunistává lett parancsnoka alatt töredékek átverekedtek magukat a Kiangszi tartomány hegyei közé és nemsokára Csü Te és Mao Ce-tung, egy paraszti származású értelmiségi vezetése alatt paraszt-munkáshadsereg kezdett kialakulni.

Végtelen szenvedések és hihetetlen áldozatok árán ez az új forradalmi hadsereg megkezdte a nép megszervezését és begyakorlását az első kínai Munkás- és Paraszt Vörös Hadseregben. Ez csaknem tíz évig gyarapodott és küzdött tovább; 1931 vége

felé kezdődött legendás „nagy menetelése” a távoli északnyugat felé, ahol 1936—37-ben új egyesült front kovácsolódott össze, ezúttal a japánok ellen.

Miután a nankingi kormányt az idegen hatalmak elismerték, a „megtisztított” Kuomintang felülvizsgálta a halott, de még mindig ható Szun Jat-szen „háromnépi elvét”. Az egészről csak a nacionalizmus maradt meg. A tehetős kínai osztályok boldogok voltak, de a különleges előjogokkal bíró külföldiek nem. Éppúgy, mint Németországban, a közönséges nép itt is többet akart nacionalizmusnál; válasz csak a szocializmus valamilyen formája lehetett. A földbirtokosok valóságos jobbágyi sorban tartották a parasztokat és ezek nem juthattak előbbre, amíg bilincseik le nem hullottak. Szükségük volt a demokratikus polgárjogokra, amelyeknek Szun Jat-szen védője volt. De Szun Jat-szen meghalt és testét az új nankingi kormány követelte magának. Halálos ellenségei közül sokan beléptek a Kuomintangba és segítettek az ország kormányzásában.

Ez volt a történelmi háttér, mikor én megismertem Kínát.

Ez a Kuomintang alkudozott Csang Hszue-liang marsallal, hogy Mandzsuriát a nankingi kormány fennhatósága alá vagy szövetségébe kényszerítse. Csang marsall katonai hatalmasság volt, legfőbb diktátor, ópiumszívó és sok ágyas tulajdonosa. De melyik Kuomintang-tag mert volna rá követ dobni? Az „ifjú marsall” ismerte ezt a Kuomintangot. Belement abba, hogy Mandzsuria fölé kitűzzék az új nemzeti lobogót és a külügyek intézése a nankingi kormány kezébe kerüljön. Cserébe „ajándékokat” kapott és elismerték Mandzsuria legfőbb uralkodójának. A maga területén csak ő vehetett fel tagokat a Kuomintangba.

Büszke fiatal háborús hatalmasság volt, de megvolt benne fajtájának tudata. Ellentétben az olyan háborús nagyságokkal, mint Csang Csung-csang Santungban, sohasem fogadott amerikai konzulátusi tisztviselőket, ha ágyban feküdt valamelyik szeretőjével vagy az ölében tartott egyet. Viszont gyakran megállította kocsiját, ha csinos nőt látott, elvitte palotájába és csak később küldte vissza családjához egy használati díj fejében kiállított csekkel. Némely család büszke volt a királyi összekötetésre.

1929 első napján érkeztem Harbinba, éppen a kellő pillanatban ahhoz, hogy tanúja legyek a nemzeti lobogó felvonásának Mandzsuria fölé. A nemzeti lobogót egyébként olyan kínai gyárakban állították elő, amelyek huszonnégy órai munkára

kényszerítették a munkásokat, aztán csinos nyereséggel adták el a zászlókat. A légkör feszült volt, mikor a zászló a magasba röppent, a japánok, akik politikai vereséget szenvedtek, bosszúsak és ellenségesek voltak. Senki sem tudta, mikor fognak lecsapni. Az emberek súgólódzva találgatták, vajjon mennyi időre lesz szükségük a japánoknak ahhoz, hogy csapataikat bevonultassák Mandzsúria különböző részeibe. Hír szerint Csang marsallal tárgyaltak Mukdenben, tiltakoztak és fenyegetődztek, de a marsall azt válaszolta, hogy a külügyek intézése a nankingi kormány kezében van.

Vajjon fognak-e a kínaiak harcolni? Egyesek azt mondták, hogy igen, sokan, hogy nem. A legtöbb tisztviselő és katonatiszt pénzen vette állását a kormánytól Mukdenben, aztán arra használta, hogy meggazdagodjék. Sok csak pénzt akart és japán zsoldban állott. Mások egy kis külön jövedelemre áhítoztak, de a japánok úgy találták, hogy nincs rájuk szükségük. A harbini rendőrfőnök japán ügynök volt és néhány nappal a városba való megérkezésem előtt tüntető diákokra lövetett, akik Mandzsúria egyesülését követelték a tulajdonképeni Kínával. Sok diák megsebesült, néhányan meg is haltak. Mandzsúria bűzlött a korrupciótól és árulástól.

Két külföldi konzulátus tisztviselőitől megtudtam, hogy a japánoknak listájuk van az összes kínai hivatalnokokról és tisztekről, a legfőbbektől a legalárendeltebbekig. Pontosan tudják, ki vásárolható meg és ki nem.

Kínába érkezésem után az első koldusoktól Harbinban ezt hallottam: „Adjon! Adjon! Akkor gazdag lesz! Akkor hivatalnok lesz!” Néha variálták is a jelszót: „Ha ad, gazdag lesz! Tábornok lesz!”

Fu-dzsia-tien-ben, Harbin régi kínai negyedében, a Nagy Faltól délre fekvő Santung és Hupéj tartományokból bevándorolt kolduló parasztasszonyok serege követett az utcán. Csecsemőjüket piszkos, bélelt kabátjuk elejébe göngyölték és térdre vetve magukat előttem a jeges kövezeten, kiáltoztak: „Adjon! Gazdag lesz!”

Mikor továbbmentem, sikongva követtek, miközben egy falka gyermek szaladt előttem, hullott térdre és verte fejével a jeget, kolduló siránkozással. Elmentem mellettük, sarkamba szegődtek és megismételték az önlealacsonyítást. Hogy szabadon folytathassam utamat, minduntalan adnom kellett, de valahonnan megint új tömegek verődtek össze. Gyakran riksába

szálltam, de akkor meg belekapaszkodtak, kiabáltak és a vonat ilyenkor megállt és várt, míg adok valamit. Csak ha diákvezetőm átkozódva elkergette őket, tudtam megszabadulni tőlük.

Közel három hónapot töltöttem Mandzsuriában, olyan kínai házakban, amelyekbe diákok vezettek el. Külföldi konzulátusi tisztviselőktől, kínai vasutasoktól, diákoktól, kiadványokból és más forrásokból igyekeztem megtudni, mennyire terjed a japán gazdasági felügyelet és politikai hatalom a vasutak, a kormánygépezet, az ipari és agrár beruházások fölött. Csápjaik mindenüvé kinyúltak, és a kínai állapotok minden javulását fenyegetésnek vették. Kínai hivatalnokok és tisztek segítségével dolgoztak, de orosz emigránsokat és minden más nemzetiségű külföldit is felhasználtak, amerikaiakat is beleértve.

Első cikksorozatomnak ezt a címet adtam: „Japán páncélos ökle Mandzsuriában”. A *Frankfurter Zeitung* kétségbevonta a cikkek pontosságát és nem is közölte őket addig, míg Japán meg nem kezdte Mandzsuria előzmények nélküli előzönlését 1931 december 18-án.

A köznép millióinak lealacsonyodása és elnyomtatása a feudális abszolutizmus alatt részben megmagyarázza Japán sikerét Mandzsuria végre bekövetkezett megszállásával. Igaz, az éremnek másik oldala is volt. Voltak kínai patrióták is, köztük hivatalnokok, katonák és diákok, de ezek száma kevés volt és a diákokat, akik „veszedelmes elemeknek” számítottak, illegálitásba szorították.

Volt Kínának kedélyesebb része is: azoknak a családoknak élete, amelyek tágas, nagy otthonokban éltek, üvegtörmelékekkel beszórt magas cementfalakkal körülvéve. A kapuk előtt és a falak őrtornyaiban fehéroroszok álltak fegyveres őrt. Ezek a nagy emberek azok vérén gazdagodtak meg, akik birtokaikat megművelték, a roppant erdőkben dolgozó famunkásokén, a húszt kínai centnél kisebb napibért kereső bányászokén, ha ugyan nem ópiumkereskedelem volt a jövedelmi forrásuk.

Azok a férfiak és nők, akik ezeknek a nagy „családi háznak” falain belül éltek, a körülöttük vonagló nyomort és szenvedést mindenképpen természetesnek látták. Hiszen ez mindig így volt és így is lesz. Még a többiekénél érzékenyebb diákok is maguktól értetődőknek tartották a brutalitás nyilvános megnyilatkozásait, akárcsak a szegénységet és a halált. Csak akkor vettek észre egy kegyetlen utcai jelenetet, ha külön ráirányí-

tottam a figyelmüket. Ebből a nemtörődömségből és közömbös-ségből láttam, milyen régi és mélyreható Kína szolgálisa.

Egy napon egy kimosott fehérneműt szállító kínai kuli ment el mellettem. Vállrudjának két végén egy-egy ruhával telt kosár függött. A jeges szibériai idő fehér zuzmarával lepte be busa szemöldökét és a feje köré csavart rongyot. A hidegtől félig vakon elcsúszott és elesett, kosarából kirepült a holmi és nekivágódott egy járókelőnek. A járókelő káromkodott egyet, aztán továbbment. Senki sem állott meg — csak egy rendőr. Mikor a kuli meglátta, térdre esett, karját égnek emelte és várt.

A rendőr nem ütötte meg. Ehelyett rúgni kezdte és a kuli minden rúgásra meglódult, aztán megint térdre tápászkodott és összekulcsolt kezekkel rimáinkodott kegyelemért. Rengeteg ember ment el mellettük, ezek vagy nem látták vagy közömbösen nézték a dolgot. Diáktolmácsomnak gyakran elmondogattam: „Hiszen ez a középkor!”

A diák sugárzott, talán büszke volt arra, hogy Kína vala-miben mégis kiválik.

Egy másik alkalommal lábdobogást hallottam és szekér-zörgést. Mikor visszanéztem, két sor katonát láttam elhaladni a párdúc hajlékony kecsességével, lélekzetük kis felhő módjára gomolygott elő a szájukból. A két oszlop között egy szőrös mongol póni húzott egy szekeret, rajta két hátul összekötözött kezű fogoly ült. Csorgott róluk a piszok, hajuk hosszúra nőtt és kócos volt. Mindegyik mögött egy kis tábla volt a fogoly nevével és a gonosztettel, amely miatt ki fogják végezni.

Egy csapat kíváncsi férfi és fiú szaladt utánuk. Fu-dzsia-tien-en kívül egy nyílt tér volt, ahol a foglyokat a szájtató csőcselék szemeláttára nyilvánosan lefejezték. A levágott fejeket gyakran kosarakba dobták és intő például közszemlére tették. A járókelők vállat vontak. „Ügylátszik, nem volt szeren-cségük.”

Miután a szekér elhaladt, diákkísérőm a beavatott világfi arcával kijelentette, hogy okuljak belőle: „Lenn Kirinben, ha rablókat fejeznek le, az áldozatok hozzátartozói néha kivágják a kivégzettek szívét és megeszik.”

Mint az alvajáró, aki biztosan sétál a szakadék szélén, nyugodtan jártam-keltem hivatalokban és intézmények irodái-ban, nyíltan vagy titokban találkoztam mindenféle emberekkel és olyan egyenes kérdéseket tettem fel, hogy a kérdezetteknek

gyakran elállt a szavuk az elképedéstől. Előfordult, hogy egyik-másik ember meglepetésében kibökte az igazat, aztán gyorsan elodalgott. Csak nagysokára láttam be, hogy Kína a politikai titkolódzás és fondorkodás hazája és hogy csak kevesen tesznek fel egyenes kérdéseket vagy válaszolnak rájuk. Senki sem bízott senkiben.

Egyik interjúm a Kereskedelmi Kamara elnökével csúfondárosan mulattató volt. Megtudtam, hogy ez a férfiú legtöbb kartársához hasonlóan ópiummal kereskedik és éppen akkoriban néztem meg egy ópiumfalut, amelyben hosszú bódék voltak tele kis ópiumszívó fülkéikkel. Bementem a Kereskedelmi Kamara épületébe és megkérdeztem az elnök urat, milyen mennyiségű ópiumot fogyasztanak ebben a faluban, mondjuk hetenként.

Hosszú kék szőrmebéléses selyemruhájában széke szélén ült, kezét térdére tette és úgy nézett rám, mint a kígyó mered a madárra. Mikor visszanyerte nyugalmát, nyájasan kijelentette, nagy megtiszteltetés számára, hogy olyan külföldi hölgyet lát, aki érdeklődik a kínai ügyek iránt. Nyilván nagyon nehéz az életem és minden bizonnyal rosszul bírom a hideg időjárást. Mire én azt feleltem, hogy ellenkezőleg, szeretem a hideget, de érdekel az ópiumkereskedelem, amelyről már sokat olvastam.

Megkérdezte, egészséges vagyok-e és szeretem-e Kínát. Biztosítottam róla, hogy egészségem semmi kívánnivalót nem hagy. Hogy láttam-e azt a nagyon régi pagodát a város közelében? Láttam, de korántsem érdekel annyira, mint az ópium. Kedvesen mosolygott és biztosított felőle, hogy a velem való megismerkedés nagy megtiszteltetés számára és reméli, hogy újra eljövök, noha nem kételkedik abban, hogy nagy elfoglaltságom ezt lehetetlenné fogja tenni. Felállott és körülményes udvariassággal, állandó hajlongások közepette kikísért az épületből, még a kapun is kijött velem.

Néhány ilyen interjú után lassanként kitanultam a kinti praktikát. A személyes barátság, bankettek és többórás csevegések létrehozhatják a bizalmat és megoldhatják valakinek a nyelvét, de a közvetlen kérdésre mindig üres szemmeresztés következett, aztán udvarias kérdezősködés az egészségem felől. Mellekesen mondva, az ilyen kérdések ezeknek az embereknek valóban a saját egészségüket juttathatták eszükbe.

Egy nap diákvezetőm ennek a régi világnak egy új oldalával ismertetett meg. Megemlítettem neki egy cikket, amelyet a japán kézben levő *Manchurian Daily News*-ban olvastam. Arról

volt benne szó, hogy húsz japán kommunistát, akiket a kínai és japán vasutasok és bányászok megszervezésével vádoltak, elfogtak és Dairenbe vittek. De ezután soha többé nem tértek vissza a tárgyra. A diák közölte velem, hogy az ilyen letartóztatások mindennaposak és hogy a mandzsu börtönök sokszáz kínai és koreai nacionalistával vannak tele, akiket kommunizmussal gyanúsítanak; a japán foglyokat Japánba szállítják. Néhány fogoly betegségben vagy a kínzások következtében meghal, másokat lefejeznek vagy agyonlőnek, mondotta. Arra azonban semmiképen sem volt hajlandó, hogy velem jöjjön a kormányzóhoz és engedélyt kérjen a börtön meglátogatására. Ha ilyen veszedelmes dolgot tenne, mondotta, nemcsak én keveredném kommunistaság gyanújába, hanem az ő élete sem volna biztonságban.

Egy nap elvitt, hogy megnézzek néhány diákot, akik egy tüntetés alkalmával sebesültek meg. Az egyik egy pajtaszerű bérház kis, kopár szobájában lábadozott. Az épület nyüzsgött a szegény emberektől. A diák szobája mellett egy Szano nevű, angolul is tudó japán nyomdász lakott egy kis kamrában. Könyvekkel és brosúrákkal megrakott polcai bennem azt a gyanút keltették, hogy japán kém, aki kommunistának adja ki magát. Rengeteg lakásban voltam Észak-Mandzsuriában, de egyetlen diáknál sem láttam könyveket otthon, legfeljebb tankönyveket. Az egyik diák egyszer Gorkij egyik regényének két példányát mutatta meg nekem olyan kötésben, mintha konfucei klasszikusok volnának, de még ezeket is rejtve tartotta.

Leültem Szano könyvespolcai mellett és szórakozottan levettem egy-egy kötetet. Némelyik a japán parasztmozgalommal foglalkozott és papírfedelén valóban a sarló és kalapács jelvénye volt látható. Kikérdeztem Szanót a húsz japán munkásvezér felől, akiket letartóztattak és Dairenbe vittek. Barátságos, de egészen kifejezéstelen arccal fordult felém és válasz helyett a német kommunista mozgalomról kezdett érdeklődni. Azt feleltem, hogy nem sokat tudok róla, azon kívül, amit az újságokban olvastam. Megkérdezte, találkozott-e japán kommunistákkal Moszkvában. Találkoztam ugyan egy japán színművésszel, de azt mondtam a nyomdásznak, hogy egyet sem láttam.

Ez az üres szalmacséplés így folyt egy darabig, végre Szano és én udvariassen meghajoltunk és elköszöntünk egymástól. Egy héttel utóbb azonban diákvezetőm elmondotta, hogy Szano „odébbállott” — valóban munkásmozgalmi ember volt. A japán

titkos rendőrség kérdezősködött felőle annál az újságnál, ahol dolgozott, mire rögtön kerekét oldott.

Az emberek, akikkel beszélgettem, általában sokszor konstatálták valakiről, hogy „odébbállott”. A kínai diákok, vasúti alkalmazottak, idegen konzulátosokon dolgozó tisztviselők, tanítók és professzorok, még a nankingi Kuomintang tagjai is, egész sor barátjukról és rokonukról tudtak, akik tagjai voltak egy nagy nemzetközi szövetségnek, amely nyilván divatban volt. Harbinban egyszer találkoztam a nankingi Kuomintang egy képviselőjével. Újságíró volt, de még ő is illegalitásban élt és mindig kész volt a futásra. Antikommunista és nacionalista volt, de Mandzsuriában csak Csiang Kai-sek hivatalos Kuomintangjának volt szabad léteznie. „Nagyon nehéz a helyzet”, mondogatta.

Csakhamar engem is bevontak ebbe a nagy nemzetközi szövetségbe, az „odébbállók” szövetségébe. A nyugatkínai vasutak kínai felügyelője egy este vacsorára hívott és különös történetet mesélt. Van egy barátja, az amerikai konzulátus fő-tisztviselője, mondotta, aki látott egy bizalmas okiratot az angol titkos szolgálattól, amelyben arról értesítették a konzulátust, hogy én nem vagyok amerikai állampolgár, hanem angol alattvaló, mert hozzám tartozott egy hindu pártütőhöz. A jelentés szerint útlevelem hamis. Idézzenek be az amerikai konzulátusra és vegyék el tőlem az útlevelem. A felügyelő figyelmeztetett, hogy jobban teszem, ha „odébbállok”.

Azt mondtam, hogy a jelentés hamis és hogy elmegyek a konzulátusra és megmondom.

— Ha ezt teszi, — kiáltotta a felügyelő nyugtalanul — a főkonzul rögtön sejteni fogja, hol értesült a dologról és barátom el fogja veszteni a hivatalát! Sőt még kommunista gyanúba is keveredik. Jobb volna, ha odébbállna.

Polgári jogaimról kezdtem beszélni, de a felügyelő kitartott amellett, hogy Mandzsuriában még senki sem hallott ilyesmiről.

Jóllehet az ellenem emelt vád valótlan volt és jóllehet újságtudósító voltam, elhatároztam, hogy megvárom, amíg eljutok valamelyik amerikai követségre vagy konzulátusra a tulajdonképeni Kínában, csak akkor kezdek el polgárjogokról beszélni. Ugyanazon az éjszakán a felügyelő és egy diák — tolmácsom és vezetőm — kivitte poggyászomat a pályaudvarra, feladta és váltott két jegyet. Másnap kora reggel pénzt hagytam szobám asztalán és kísértáltam. A diáktolmács, aki angolul és japánul

egyformán beszélt, várt rám. Kereket oldottunk. „Ha az ördög-nél ebédelsz, hosszú kanalat használj”, mondja egy régi hindu közmondás.

Néhány nappal később, mikor a japán és külföldi városon át Mukden fallal körülvett belvárosába kocsiztunk, ahol a kínai lakosság élt, kocsisunk visszaszólt a bakon és kiabálva közölte a legújabb hírt. Csang Hszue-liang éppen agyonlőtt egy tábornokot és mindenki megkövült a félelemtől. Csang marsall hír szerint bankettre hívott néhány magasabbrangú tisztet, intett Jang Ju-ting tábornoknak, legfőbb katonai ellenfelének, hogy menjen vele a szomszéd szobába és lelőtte. Testét hazaküldte a tábornok családjának egy csinos csekkkel és egy levéllel, amelyben kijelentette, hogy a boldogult neki legjobb barátja volt és hogy megkönnyezte elvesztét.

Mukden hatalmas, acéllal kivert kapuit éjjélkor rendesen lezárták és virradatkor nyitották ki újra. A legújabb lövöldözés óta azonban minden este nyolckor csukták és őrzőjáratok vigyáztak a falra és az utcákra. Néhány nap alatt a város visszatért a rendes kerékvágásba, csak az emberek suttogtak még tovább.

Egy kínai házban találtunk menedéket a Csang marsall palotáját körülvevő magas falak árnyékában. Az élet Mukdenben középkorias volt. Rézgonggal felszerelt örök hirdették ki az órákat a csendes éjszakában. Éles és gyászos hangjukat elnyelte a metsző hideg. A világot hó takarta, és két főutcájától eltekintve, fehér csöndben feküdt a város. A házakat magas falak védték, amelyek a szűk utcák mindkét oldalán emelkedtek. Itt ott egy fa nyúlt ki valamelyik kertből az utcákra és időnként a száraz gallyakon átszűrődő telihold rajzolt finom pásztákat a földre.

Falainkon belül gyakran hallottuk koldusasszonyok és Kína éhségsujtotta vidékeiről menekült parasztok jajveszékelését: „Adjon! Akkor gazdag lesz! Akkor hivatalnok lesz!” Aztán az éjszaka elnyelte a kiáltást.

Esténként riksákat béreltünk és elvitettük magunkat a vendéglőbe vagy barátainkhoz. A riksavivők puha cipőkbe bujtatott lába nesztelenül lépdelt. Messziről a koldusok kiáltásai hangzottak és az utcai árusok csengetyúi vagy gongjai.

Egyszer éppen akkor értünk a főutcára, mikor egy bekötözött lábú nő, aki egy gyermeket vezetett kézen, elcsúszott és elesett. Sovány enniválója kiszóródott kosarából. Egy csoport gyűlt köré és harsányan nevetett. A nő teljes csöndben ült,

körülnézett, aztán elkezdte „megátkozni az utcát”. Megátkozta anyjuk anyjának szellemét és anyjuk anyjának anyját. Vértőzöztetés és még annál is rosszabb történeteket mondott róluk. Addig szidta őket, mint a bokrot, míg végre lehajtott fővel elkullogtak. Végre nagy keservesen „liliomlábára” állott, összeszedte az elemőzsiát és elbicegett.

Éjszaka kínaiakat látogattam, nappal gyárakat tekintettem meg, iskolákat, az új mukdeni fegyverraktárt és más intézményeket. Harbinból írtam egy tokiói japán barátnőmnek, hogy küldjön ajánló sorokat Mandzsuriában élő japánokhoz. Mikor a válasz megjött, egy új világ tárult fel előttem. Mint japán otthonok vendége, megismerkedtem azzal a mélységes megvetéssel, amellyel a japánok viseltettek minden kínaival és minden nővel szemben. Sokat meséltek a kínai piszokról, a korrupcióról, a ravaszságról és a kínai ágyasokról.

— Sok japán nő kínai férfihez megy — emlékeztettem az egyik professzort.

— Igen, — válaszolt keserűen — mert a mi asszonyaink engedelmesek.

— Nem mind — válaszoltam én. — Önhöz egy modern japán nő ajánló levelével jöttem.

Hangja elgyöngült.

— Mi japánok semmi tiszteletet nem érünk az ilyen nők iránt!

Felesége félénk tekintetet vetett rám, aztán lesütötte a szemét.

Hála ezeknek a japánoknak, meglátogathattam a japán gyárakat, fusuni bányákat és kínaiak számára létesített iskolákat. Kifogásolták kínai tolmácsomat, de én kitartottam amellett, hogy nem szeretek egyedül utazni. Utasítottam tolmácsomat, ne mutassa, hogy tud japánul. Ha otthagynom valamelyik gyárban, míg én továbbmegyek, lehetőleg csak a kínai munkásokkal beszéljen.

A japán bányákban és gyárakban csaknem minden kínai lezárt barakkokban vagy hálókörnyezetben volt kénytelen élni és külön írásbeli engedély nélkül nem hagyhatta el a helyét. Kevés kínait érdekelt annyira a munkások sorsa, hogy életkörülményeik felől kérdezősködött volna. Még a diákoknak, akiket pedig általában leendő vagy valóságos kommunistáknak tartottak, még nekik sem volt kapcsolatuk a munkásokkal és nem tartották őket fontosaknak.

A gyárakhoz hasonlóan a nagy fusuni szénbányák is szerződéses munkarendszerrel dolgoztak, a rabszolgaság egy burkolt formájával. Ez a rendszer volt érvényben Mandzsuria és Kína összes japán gyáraiban, a tulajdonképpeni Kína sok külföldi és kínai gyárában, az összes bányákban és végig a parton. Egy önállóan vagy valamely gazdag ember megbízásából dolgozó közvetítő szállította a munkásokat körülbelül 20 cent napi bérért többéves időszakra és tíz-tizenkét vagy tizennégyórás napi munkára. Ő látta el a munkásokat nyomorúságos táplálékkal és szállással és fizetett nekik öt-tíz centet naponta. Ha selyem- vagy pamutgyárról volt szó, többszáz falusi lányt szerződtetett, harminc-ötven dollárt fizetett családjuknak több évre, a lányoknak pedig néhány garast adott havonként. Ha a munkás tuberkulózisban vagy szívbajban megbetegedett, a munkaközvetítő sommásan elbocsátotta. A közvetítő egyetlen kötelessége az volt, hogy ha a munkás munka közben meghalt, kezdetleges koporsót vegyen és hajón hazaszállítsa a hullát.

A munkások nem hagyhatták el barakjaikat engedély nélkül, ha pedig elszöktek, a rendőrség elcsípte és visszaadta őket tulajdonosuknak. A későbbi években hallottam olyan esetekről, mikor a nemzetközi negyedben a sanghaji angol rendőrség elfogott menekült munkáslányokat és visszaadta őket gazdájuknak.

Mikor a fusuni bányákon és hálóbarakjain átmentem, nem tudtam magam türtőztetni és hangosan felkiáltottam a bányászok kiaszott testének láttára. A kemény téli időben ruházatuk vékony pamut volt és olyan szakadozott, hogy a csupasz test kilátszott alóla. A japánok ékesszólóan magyarázták: „A bányászok ivásra, hazardjátéokra és prostitúcióra verik el a pénzüket. Legtöbbnek közülük szifilisz van. Társaságunk orvosi klinikát tart fenn, de csak kevesen mennek oda.”

A japánok valóban gondoskodtak orvosi kezelésről és a fusuni bányáknak még fürdőjük is volt a munkások számára. De az orvosi kezelés nem volt ingyenes, csak a bányában szerencsétlenül járt sebesültek számára. Egy japán mérnök nagyon felháborodott, mikor megmondtam neki, hogy tudtommal a bányászok nem nyolc órát dolgoznak, mint ő állítja, hanem tízet és hogy bérük napi öt cent, azt fizeti nekik a közvetítő. A bányászokkal lustaságért, késedelemért, lassúságért, a munkából bármilyen okból való elmaradásért, „károkozásért” vagy „fegyelmezetlenségért” bírságot fizettettek. Minden két hét vé-

geztével valamennyien adósai voltak kínai uzsorásoknak. A bánya mindig visszatartotta az első kétheti fizetést biztosítékul és csak ha a munkás szerződése lejártáig maradt és nem „agítált”, nem próbált szakszervezeteket alakítani vagy sztrájkokat szervezni, kapta meg a visszatartott pénzt.

„A szerződéses rendszer régi kínai szokás” — közölték velem a japánok.

A mukdeni otthonban, ahol éltem, dúlt a viszály az öregek és a fiatalok között. A család az apából, feleségéből és két fiából állott, továbbá két fiatal unokából, akiknek szülei néhány hónappal azelőtt haltak meg a járvány következtében. Ebben a házban ünnepeltük a kínai újévet — helyesebben itt gyászoltuk meg. Az apa és két fia adósság miatt kénytelen volt elhagyni a házat és barátoknál lakni újév napjáig. Ha újév estéjéig nem fizették meg az adósságokat, a hitelezők nem követelheték pénzüket egészen a következő újévig.

Gyakran hallottam a fiúk és apjuk hangos, haragos vitáját. Az idős anya, aki sok gyermeket szült, de két fián kívül valamennyit elvesztette, már régen megcsunyult és süppedtmellű lett. Néha elfordította fejét, hogy ne lássam sírástól vörös szeméit. Az egyik perpatvar amiatt tört ki, hogy az apa pénzt akart kérni tőlem és abból akarta megfizetni adósságait. Ugyanakkor azt is tervezte, hogy ágyast vesz magának hétszáz dollárért, egy tizenhatéves leányt. Lázadó fiai azzal fenyegették, hogy otthagyják a házat és beállanak a hadseregbe.

A legrégebb kínai tanítás, a fiúk szülői tisztelete, összeomlott a modern gondolat és ebben az esetben a kereszténység támadása alatt. Mind a két fiú középiskolát végzett, angolul beszélt és modern könyveket olvasott. Az idősebb keresztény és nacionalista volt, a fiatalabb keresztény és kommunista. Ezek egymás között is veszekedtek. A kommunista fiú úgy beszélt Csang Hszue-liang marsallról, mint feudális hadúrról, aki mindenkit lelő, ha az orra nem tetszik neki. Az idősebb fiú azzal érvelt, hogy az „ifjú marsall” sikeresen kibontotta a nemzeti lobogót, dacol a japánokkal, vasutakat és gyárakat épít, bővíti a mukdeni fegyverraktárt és modern katonaiskolát nyitott fiatal tisztek kiképzésére. Mikor megkérdeztem, ki foglalhatná el az ifjú marsall helyét, a fiatal kommunista nem tudott rá megfelelni. A munkások nem voltak megszervezve, még a Japán elleni harcra sem és az összes diákokat vagy koreai nacionalistákat, akik a japánok ellen dolgoztak, ártalmatlanná tették. A

parasztokat a földesurak, az uzsorások és hivatalnokok értéktelen papírpénzzel csápták be.

Sok banketten, ahol hivatalnokok ültek az asztal körül, úgy beszéltem a szakszervezetekről, mint a japánok elleni küzdelem legerősebb eszközéről, de a kínaiak, a japánok és az összes külföldiek féltek a szakszervezetektől. A szervezett munkások magasabb bért és rövidebb munkaidőt követelnek és kommunista banditák lesznek belőlük, mondták.

Mikor elhagytam Mukdent, hogy Dairenbe és a tulajdonképeni Kínába utazzam, diáktolmácsom nem akart tovább velem jönni. Dairen japán diktatúra alatt állott és minden kínait figyeltek. Néhány diák, akit régebből ismert ott, „odébbállott” már. Mikor Dairenbe érkeztem, két udvariasan hajlongó és lélekzetét visszatartó japán lépett elő, hogy fogadjon és kocsimhoz kísérjen. Mukdeni „barátaim” kérték meg őket, hogy vigyenek el a Dél-Mandzsúriai Vasút nagy japán szállójába. Oda mentem, bejelentettem magam — és átadtam útlevelemet. Mikor elindultam, hogy felkeressek néhány japán professzort, a két japán újra megvárt és elkísért. Dairenben való tartózkodásom alatt állandóan, a nap minden órájában egyszerre csak felbukkantak.

Megpróbáltam olyan udvarias lenni hozzájuk, mint ők voltak hozzám, de kevés sikerrel. Nem tudtam visszatartani a lélekzetem, mint ők, bőfögni sem tudtam, hogy megmutassam, milyen jó valamelyik étel. Sőt még mélyen hajlongani sem tudtam, mert jegyzeteim és cikkeim levonatai akadályoztak benne. Voltam ugyanis olyan udvariatlan, hogy ezeket ruhám alatt viseltem és nem hagytam a szállóban, hogy kísérom elolvassák őket.

Udvarias tiltakozásuk ellenére angol parti gőzössel mentem Dairenből Tiencinbe, ahelyett, hogy elfogadtam volna az ingyen utazást egy japán hajón. Mikor az ír kapitánynak elmondtam néhány daireni tapasztalatomat, nevetett és ő is elmondott nekem egy esetet, melyet első daireni utazásakor élt át. Egy japán vesztégzár-tiszt szállt fel a hajójára, igen mélyen meghajolt, visszatartotta a lélekzetét és kijelentette:

— Én vagyok a járvány.

— És bizonyísten, az volt! — nevetett az ír hajóskapitány.

A kínai patríciusok szerettek arról beszélni, milyen a kínai magatartás a halállal szemben. A kínai filozófia, mondták, megtanította az embereket arra, hogy derűsen fogadják a halált. Egy tiencini német még azt is mondtá, hogy a kínaiak nem törődnek vele, ha lenyisszantják a fejüket. „Megszokták” — mondtá. Magam is láttam egy embert meghalni az utcán, tömeg gyűlt köré és kíváncsian nézte, hogyan hal meg. Néhányan sóhajtottak, szemükben sajnálkozás volt, de egyik sem próbált segíteni. Mikor felajánlottam, hogy mentőket hívok, egy barátom óva intett tőle:

— Ha ezt teszi, fizetnie kell a mentőkért és fedeznie kell a kórházi és a temetési költségeket. Ha felépül, magának kell támogatnia. Csak meghal valahol!

Tiencinben meglátogattam a halál előretolt állásait. Egy taxi elvitt a Nankaj-egyetemre, hogy egy csoport professzorral találkozzam. Alighogy elhagytuk a külföldi koncesszió jólkövezett utcáit, kocsim sáros úton döcögött végig, amelyet az esőzés egyetlen pocsolyává változtatott. A szürke sárban kis szalma- és vályogviskókból épült falvak lapultak. Itt harcolták az emberek utolsó harcukat a halállal. Rongyos, piszkos gyerekek kapargáltak össze kis kosarakba mindenféle hulladékot. A mezőkön és az utcán végig sok friss sír volt, amelyekről lecsúszott a rög és mutogatta a világnak a földdel egyszinten levő szüette koporsókat. Motorunk zajától felriasztott komondorok ugrottak el a szétmálló csontoktól, amelyeken rágódtak és szűkülve futottak a mezőkre.

A Nankaj-egyetem patríciusai sajnálkozásuknak adtak ki-fejezést emiatt és annak a reményüknek, hogy a reformok egyszer majd csak meg fogják változtatni ezeket a viszonyokat. Mezőgazdasági és ipari kérdésekkel foglalkozó havi folyóiratot adtak ki és vastag negyedévi folyóirat kiadására készültek. Azt is tervezték, hogy átvesznek egy-két kerületet valahol Észak-Kínában és bevezetik a modern könyvelést, a kooperatíva-rendszert, a tömegnevelést és az orvosi klinikákat. A peipingi orvosok és professzorok segítettek nekik. Remélték, hogy ezek a mintakerületek be fogják bizonyítani, hogyan kell enyhíteni a szenvedéseket, ha a törvénytelen vagy nyomasztó adók megszüntethetők lesznek és a népnek lehetővé teszik, hogy valami

módon visszavásárolja a földesuraktól és hivatalnokoktól elvett földjét.

Peiping patríciusai egy férfiakból és néhány nőből álló csoport voltak, amely a kínai kultúra legszebb hagyományait örökölte és az amerikai és angol egyetemek java tudásával tétezte. Csak kevesen voltak közülük gazdagok, legtöbbjük szelényvagyonú vidéki birtokos családból származott. Kellemesek, kedvesek és éleselméjűek voltak. Láttam a főiskolákat és egyetemeket, ahol tanítottak, a tudományos intézeteket, amelyeket létesíteni próbáltak és a régi várost, amelynek színét, zaját és kedélyes életét mindnyájan szerették Régebben itt volt a szellemi újjászületés középpontja, amelyben valamennyien oly fontos szerepet játszottak. A város, akárcsak ezeknek az embereknek szelleme, a kínai múlt legjavát tükrözte. Bár néhányan közülük a keresztény filozófia hatása alatt állottak, nem sokan voltak keresztények és mind elvetették azt a keresztény gondolatot, hogy az ember rossznak született. A tudományról és nevelésről, mint a jó célra vezető legjobb eszközökről beszéltek. Használták az antik Görögország patríciusaihoz, többek közt abban is, hogy az ő társadalmuk is olyan emberek hátán épült, akiknek sorsa nem sokban különbözött a rabszolgáétól.

Kínában, akár a klasszikus Görögországban, a „háziasszonyok” sohasem vettek részt a férfiak társaságában mint barátok vagy társak. Csak néhány diáklányban volt annyi bátorság, hogy színésznőnek menjen, de sokan már eljutottak odáig, hogy nyíltan jártak az utcán barátaikkal. Kínában, akárcsak Görögországban, egyetlen művelt ember sem végzett fizikai munkát. Ővék volt a szellem világa és a fizikai munka lealacsonyította volna őket.

Mint nőnek szemükre kellett vetnem a peipingi patríciusok, a jobb társasághoz tartozó férfiak feleségeinek elmaradottságát, az ágyasok és a kurtizánok rendszerét. Néhányan azt állították, hogy a kurtizánok azért mégis csak jobbak, mint a nyugati prostitúció rendszere. Én erre azt feleltem, hogy rosszabbak, mert Nyugaton legalább elismerik, hogy a prostitúció rossz, Kínában viszont a férfiak kívánsága a legfőbb hatalom. A kínai asszonyt, aki szeretőt tart, férje és családja „eltaszíthatja”, a férfit soha.

Megemlékeztek a régi családi rendszerről, amelyben az ágyasok jelenléte a férfinak tekintélyt adott. Az ágyasokat pénzen vásárolták, el is adhatták vagy továbbadhatták alanta-

saiknak. Egy költő, akivel összebarátkoztam, még azt is állította, hogy az ágyasok az egyetlen szerelmi lehetőség a férfi számára. „Nevetséges! — tiltakoztam én. Az ágyas nem maga választja szerelmét — hiszen pénzen veszik.”

Ez a költő szakított a családi rendszerrel, mint annyi más férfi, visszautasította a családjától választott feleséget, noha már elhozták apja házába, mint menyet. Ő maga a modern utat választotta és színésznőt vett el; családja nem ismerte el a házasságot és nem volt hajlandó az új feleséget fogadni. Egyszer elmondta nekem, hogy nem tud olyan hűsz éven felüli nőt szeretni, aki nem szép, nincs kecsesen hajló dereka és nehezebb ötven kilónál. Gyakran, ha együtt ültem vele teaházakban, vendéglőkben vagy a régi peipingi színházban, felszólítottam, hogy válassza ki a körülöttünk levő nők közül azokat, akiket szépeknek tart.

— Csupa üres babaarcú nőt választ — mondtam neki.

Mindig sajnálta, hogy nő vagyok és nem tud becsempészni bizonyos jómódú hetéra estélyére, aki egyik patrícius barátjának a szeretője. Neki magának nem volt kurtizán-szeretője, de időnként rajta felejtette a szemét mások feleségén.

Néhány modern férfi művelt nőt vett feleségül, de a családi rendszer csakhamar elnyelte a feleségeket. A feleség többé nem tudott szellemileg lépést tartani férjével. Miközben az házon kívül keresett szerelmet, a nő csupán gyermekeinek anyja volt. Mikor egyszer megkérdeztem egy ilyen feleséget, hogy mit olvas, ezt felelte: „Tudja, tíz évvel ezelőtt végeztem a főiskolát, aztán nagyon hamar férjhez mentem.”

Néhány erőselelkű modern nő mégis szellemi társa tudott maradni férjének. Ezek elszánt, öntudatos feministák voltak. Jaj volt az ilyen nő férjének, ha megpróbált ágyast venni vagy kurtizánhoz lopakodni! Valahányszor ilyen nőket hallgattam, kételyeim támadtak, hogy a lábelkötés régi szokása nemcsak ügyes találmány volt a nők megnyomorítására és engedelmes-ségre-szorítására.

Egyideig sokat érintkeztem ezekkel a patríciusokkal és néhányan közülük jóbarátaim maradtak. Ezek szemében nem voltam asszony, ágyas vagy kurtizán. Külföldi voltam, aki már nem volt sem fiatal, sem szép, maga kereste a kenyerét és úgy beszélt a férfiakkal, mint egyenrangú társakkal. Én nem voltam sem hivatásos feleség, sem hivatásos szerelmes.

A legtöbb patrícius humanista volt. Néháyan, akiket John Dewey befolyásolt, pragmatisták voltak. Többet közülük Bertrand Russell éles társadalomkritikája és kristálytisza ateizmusa is befolyásolt. Egyetértettek vele, akárcsak én, abban, hogyha halálfélelem nem volna, a halhatatlanságban való hit sem volna. (De Kínáról szóló könyvét nem szerették, mert felcíseri azt, ami Kínában rossz és szemtelenségre neveli a fiatalokat.)

Ezek a patríciusok pragmatizmusukban minden mozgalommal szemben bizalmatlanok voltak, amely nem bizonyította be gyakorlati használhatóságát. Helyeselték az amerikai demokráciát, de kételkedtek az orosz kommunizmusban. Én azzal érveltem, hogy a Szovjetuniónak, mint valaha Amerikának, új ösvényt kellett nyitnia a történelemben és mint a forradalmi Amerika, küzd érte európai ellenfelével. Ők azonban azt állították, hogy a marxizmus egyelőre még csak a Szovjetunió kísérlete és nem igazolódott be. Sok kínai diák hisz benne és Dél-Kínában néhány paraszt és munkás harcol érte, ők maguk azonban ellene vannak. Néhányan azt bizonygatták, hogy Kínában nincsenek osztályok és hogy ezt az eszmét csak a marxisták találták ki. Egyikük kijelentette, hogy véleménye szerint rendelkezésükre kellene bocsátani a kommunistáknak egy tartományt, hogy ott kísérletezzenek; ha az út járhatónak bizonyul, más tartományok követhetik a példát. A tudomány és a nevelés a haladás útja, mondták, látható, mit tett a tudomány a Nyugaton. Én természetesen rámutattam arra, hogy a kommunisták is felhasználják a tudományt és a nevelést.

Az egyik patrícius, érdekes és gondolkodó férfi, antropológus volt és sok időt töltött azzal, hogy régi kínai településeket ásva ki „Kína bánatának”, a Sárga-folyónak völgyében; épületeket, szerszámokat, műtárgyakat, jóscsontokat hozott napvilágra, sőt kauri-kagylókat is, a női nemi szerv formájára készült pénzeket, melyek talán valamilyen régi matriarchális rendszer maradványai. Ezek csupa értékes és becses dolgok, mondtam, de mi van a jelennel? A vidék, ahol dolgoztak, háborúknak, a Sárga-folyó áradásainak és éhínségnek színhelye volt. Sok millió parasztot űztek el többször hajlékából. Egy csajka rizses tésztáért eladták földjüket háborús hatalmasoknak, földesuraknak és hivatalnokoknak. Még legszükségesebb holmijaikat, kezdetleges mezőgazdasági eszközeiket is a piacon árulták. Fiaik a hadseregbe özőnlöttek, hogy megkeressék a mindennapi rizst;

feleségeiket és gyermekeiket szolgálknak adták el, leányaikból prostituáltak és ágyasok lettek. Az éhségtől hajszolt parasztok minden bokortól és fától megfosztották a földet és eladták tüzelőnek, hogy maguk ehessenek. Az esőzés bekövetkeztekor nem volt már növény, amely a nedvességet a talajban tartotta volna. „Kína bánata” kiáradt és elpusztította a vidéket. Aztán jöttek a viharok. A felső földréteg nagy felhőkben kavargott és a sivatag egyre közelebb lopódzott. Voltak kínai városok, ahol az ember a falak tetejéig érő porban gázolt. Ezek is csakhamar eltemetett régi városok lesznek, mondtam én.

— Miért ássa ki a holt városokat most? — kérdeztem. — Ássa ki őket ötven év múlva, mikor már eltűnnek azok a feltételek, amelyek a holt városokat megteremtik.

Ez természetesen a politikában való részvételt jelentette, a politika pedig természetesen korrupt és veszélyes volt. A patríciusok, ha bekapcsolódtak volna a politikába, szintén csak felzívódhattak volna benne, mondták. VárnioK kell jobb napokra, mondták. De én nem értettem, hogyan bírnak várni.

Peipingben elmentem egy gyufagyárba. Az előmunkásokon és a gépet kiszolgáló néhány emberen kívül csupa gyermek dolgozott ott, akiket a parasztoktól vásároltak meg. Sokan közülük még alig nőttek ki a bölcsőből, de hosszú sorokban állottak mindennap tizenkét óra hosszat a gyufákkal töltött teknők előtt és kis kezükkel villámgyorsan töltötték meg a dobozokat. Egy előmunkás rövid bottal a kezében fel-alá járt a sorok mentén.

A gyermekek naponként kétszer kaptak kölest és sót; néha egy falat főzeléket és egy kis darab szalonnát. Hogy ne fázzanak úgy, összebújva aludtak hosszú *k'ang*-okon, a barakszerű szobák hosszában elnyúló tapasztott platformokon, melyeket a csavarodó kályhacső alulról kissé átfűtött. Az egyik *k'ang*-on egy gyermek feküdt, vékony takaróval befedve. Megkérdeztem, mi a baja. Három napja volt beteg, hogy miért, senki sem tudta, orvosi ápolás nem volt. Ha tudott, megélt, ha nem, meghalt.

Kínában a halál hetykén járt-kelt, mint aki mindennek ura. Tanyát talált a parasztviskók szurtos szegénységében. Tuberkulózis vagy szívbaj alakjában eljött a bányászokhoz és gyári munkásokhoz. Ott kísértett a gazdagok álmaiban, akik külföldi géppuskákkal szerelték fel magukat, hogy kivédjék a parasztlázadások fenyegető veszélyét, amelyek egyik uralkodóházat a másikat után döntöttek meg. A kikötővárosokban fényűző életet élő külföldiek rettegtek tőle, ha Kína csak egyetlen lépést tett előre,

akár a nacionalista Kuomintang, akár a kommunista vezetés alatt álló parasztforradalom útján.

Ott járt a halál a szegény diákok oldalán, de ők dacoltak vele és csak a társadalmi forradalom jelszavaival gondolkoztak. Én tehát azt mondtam a patrícusoknak: „Az önök halálfilozófiája hamis! A diákok nem fogadják el. Különben nem volnának lázadók és nem kutatnának az egész világon egy jobb élet-hez vezető út után.”

Ezekben az elfajzott időkben, így érveltek a patrícusok, a diákok fegyelmetlenek és felelőtlenek s az iskolák és egyetemek hálózobáit csupán propagandaközpontnak használják. Hogy ez mennyire volt igaz, nem tudom. Bizonyos, hogy több diák egyik napról a másikra forradalmár lett. Talán, mert nem találtak más módot arra, hogy gyakorolják azt, amit tanultak? Mivel a hagyomány megtiltotta nekik a testi munkát, törekények és fínomak voltak, szinte külön fajta. Ennek ellenére sok diák, aki odaadón tanult, keserűen kritikus lett, kihívta maga ellen a halált és nem hökkent vissza sem a settenkedő kémeiktől, sem a rendőrök husángjától.

Néhány patrícus egy este vacsorát adott tiszteletemre és kezdtem megérteni, miért szerette annyi külföldi Peipinget, miért ápolta a barátságot a kínaiakkal és tanulta meg nyelvüket. El-indultunk egy vendéglőbe, ahol régebben a nemesek szórakoztak. Mikor kiléptem abból a régi kínai házból, ahol laktam és betettem magam mögött a vörösre fényezett kaput, éppen egy kuli ment arra. Szörmekabátom alkalmasint valamilyen gyermekkori emléket idézett fel benne. Arcát a téli ég felé fordítva, valami dalt kezdett gügyögni egy félelmetes bőré, de nyájaszívű tigrisről. Míg a sarokig nem ért, továbbénekelt a hideg havas világnak; aztán bizonyára az egész munkátlan peipingi lakossághoz hasonlóan ő is megállt egy tömegben, hogy neveszen egy bohócon vagy szemfényvesztőn, egy táncoló medvén vagy egy nagy santungi kardnyelőn, aki az utcán mutogatta művészetét.

Barátaim csatlakoztak hozzám. Mikor beléptünk a régi kínai étterembe, több pincér elkiáltotta magát, hogy remegtek a gerendák: „Nyolc vendég érkezett!”

Énekes lányok üvöltöttek, nyilván a skálát gyakorolva és minden félhangon keresztülbukdácsolva, egy nyekergő kínai hegedű hangjára. A dalok valamelyik peipingi operából valók voltak. Az éneklés a férfiak harsány hangjával keveredett, akik

azt az ujj-játékot játszották, amelyben a vesztesnek mindig fenéig ki kell hajtania poharát. Közben minduntalan felharsant a pincérek hagja, akik az új vendégek érkezését hirdették ki. A zenebona nyilván jól esett a gazda fülének, mert egyre mosolygott és hajlongott.

Néhány pincér nyitott faszenes serpenyőket hozott szobánkba, mások kis poharakkal jelentek meg, amelyek meg voltak töltve különféle borokkal, köztük a hűvös, fehér, ravasz *bei-gar*-ral. Miután házigazdám sorra kóstolták az italokat, kiadták az utasítást és csakhamar hideg *bei-gar*-t és meleg bort hoztak apró korsókban, mellettük tálakban úgynevezett „falatkákat”, kínaiul *hsziao csirh*-t. Aztán megérkezett a folyton hajlongó és mosolygó gazda, mögötte egy sor pincér a már lekopaszott híres *peipingi* kacsákkal, amelyeket beléptünkör a gerendákról láttunk lelógni. Házigazdám nagy szakértelemmel végigtapogatták a kacsákat, kiválasztották a legjobbakat és visszaküldték megfőzés céljából.

Mi ezalatt ültünk, ittunk mindig újratöltött poharainkból, ettünk, ulvariasan letettük evőpálcikáinkat és társalogtunk. Egy tömzsi vendég felemelte poharát és elkiáltotta: „Fenéig!” Erről egy barátja jutott eszébe, aki nem tudott valami különösen jól angolul, de mivel idegen vendégei voltak, ki akart tenni magáért. Felemelte borospoharát és ünnepélyesen kijelentette: „Igyunk a fenekünkig!”

Egyszer, egy viharos nevetés után, egyik vendéglátó gazdám felkiáltott: „Ismétlem: Kínában nincsenek osztályok! Osztályok! Ezt a marxisták találták ki! A riksakulim és én régi barátok módjára nevetünk és beszélgetünk egymással, mikor végighúz az utcán.”

— És ön is barátja volna neki, ha ön húzná őt végig az utcán? — vágtam közbe. — Vagy ha fellázadna? Önök csak addig jóbarátok, ameddig beletörődik alantas helyzetébe.

— Én is proletár vagyok. Dolgozom, hogy megélhessek — felelte asztaltársam nyájasan.

Az egyik vendéglátó egy csomó sült csirkemájat emelt evőpálcikájára és rátette kis tányéromra. A költő, akivel később összebarátkoztam, papírt, ecsetet és tintát kért és hozzálátott, hogy kínai nevet adjon nekem. Tiltakoztam az olyan nevek ellen, mint Szép Szilvafavirág vagy Lótusz bimbó vagy Illatos Patak. Végre azt a régi kínai családi nevet adta nekem, hogy „Sih” és hozzáfűzte ezt a két szóttagot: „mei ling”. Mikor az utóbbit el-

vetettem, egyszerűen a „Sih Mei Di Li” nevet adta nekem, amelynek egyáltalában semmi értelme nincs, de mert négy szótagból állott, mongolnak hatott. Keresztelőmhöz még több borra volt szükség és egy költeményre a tenger hajjairól. Azt hiszem, hálaképen elénekelttem valamit. Alighanem a „Streets of Laredo” lehetett, mert ez az egyetlen dal, amit igazán tudok. Úgy fogadták, mint valami klasszikus művészi teljesítményt.

Aztán a kacs! Először csak ültünk és néztük ámuló szemekkel, biztosítva egymást arról, hogy aki ilyent látott, az már meghalhat. Vendéglátó gazdáink megvetőleg csóválták a fejüket és azt mondták, hogy igen silány. Gyöngé koppanással az asztalra tettük evőpálcikáinkat, aztán nekiestünk egyszerre és a vékonyra szeletelt bőrből és húsból kis falatokat emeltünk az élénk tett finom keletlen tojáslepénykébe. Ezeket előkelően leöntöttük többféle mártással, fiatal hagymát tettünk a tetejébe, összegöngyöltük a lepényt és megkóstoltuk. Egy pillanatra áhítattal lecsuktuk a szemünket, aztán hálásan, szinte koldusmódra néztünk vendéglátó gazdáinkra. Ezután a hangok zsilipjei kinyílottak. Ittunk és ettünk és csak azért tartottunk olykor szüneteket, hogy baráságosan elbeszélgezzünk kínai nőkről és patríciusokról és proletárokról. A fogások egyre követték egymást és a bor ömlött.

Mikor végre felállottunk, hogy elinduljunk, egy pincér lement az udvarra és hangosan kiordította a borra való nagyságát és mikor leértünk az udvarba, egy másik pincér megismételte a kiáltást. Mikor kimentünk, egy harmadik visszhangozta. Olyanok voltunk, mint egy csoport tábornok szalutáló közlegények sorai között. Ez nagyon megnövelte önbizalmunkat és a többi vendégeket is arra biztatta, hogy nyúljanak mélyen a zsebükbe, mert mégis csak nagy különbség, ha a pincér kétdolláros borravalót ordít, nem tíz centet!

Rikszában mentünk haza a hideg, fehér utcákon át és mögöttem valaki magas fejhangon énekelni kezdett egy fogolyról, aki visszautasította a szabadulást, mert börtöne a szerelem börtöne volt. Magamban megesküdttem, hogy soha, de soha nem hagyom el Peipinget, hanem magam is patrícius leszek, még ha egész életemben küzdenem kell is érte. Esküvételembe néhány gondolat keveredett riksakulimról, aki csendesen loholt előttem, mint egy fáradt ló. Hörgő lehelletét olykor rekedt hörgés szakította félbe. Széles válla hirtelen apáméra emlékeztetett. Kutya volt, és mi mind, valamennyien ugyancsak kutya voltunk!

— Ide hallgassanak! — förmedtem rá vendéglátó gazdáimra egyáltalában nem patríciusi hangon. — Szálljanak ki és vontassák haza a riksakulijukat! Szálljunk ki valamennyien és vontassuk haza a riksakulinkat! Bizonyítsuk be, hogy Kínában nincsenek osztályok!

Az élet és halál földje

Miközben vonatom Peipingtől dél felé robogott, arcomat a kocsí ablakához szorítva ültem és néztem a nagy északi síkságot. A fűtőülés embertelenül sivitott, miközben vonatunk belefúrta magát a kemény, hideg éjszakába. Sírok, sírok, sírok, megszámlálhatatlanul sok ősi sír, megszámlálhatatlanul sok ősi mezőn. Mindíg a halál közelsége! Néhány meztelen fa a vasúti töltés mentén... Itt-ott valamelyik ódon város sötét, csipkézett ormú falai... Szívem megtelt a magányosság érzésével; eszembe jutott a régi japán „vándordal”:

*Dermesztően hideg az éj,
Szívünk magányos.
Megyünk, mint vándormadarak.
Szélen át és havon át,
Csak járjuk a hosszú utat.*

Aztán Nanking, a kínai főváros: néhány modern kínai kormányépület, egy pár missziós egyetem szép építménye, csinos, új, féligkész villák és odébb az új Szun Jat-szen mauzóleum, ahol a köztársaság alapítójának testét helyezték nemsokkal azután nyugtalan nyugalomra. A sír kék és fehér tömbje úgy nyúlt fel a Bíborhegy oldalán, mint egy megdicsőült Standard Oil-benzinkút, pompázatoságát még jobban kiemelte a Ming-dinasztia alapítójának közeli sírboltja a maga egyszerű fenségével.

A fiatal Kuomintang-tisztviselő, akit vezetőmül kiszemeltek, az én szememben a kínai forradalom egész korcs egyvelegét testesítette meg. Külföldi konfekciós ruhában állott az ősi Ming-sírbolt lapos tetején és elénekelt a *Spanyol lovagot*. Mikor együtt kiléptünk abból a fogadóból, ahol megszálltam, egy autó száguldott arra és kerekeivel elgázolt egy kutyát. Mikor én erre iszonyodva megálltam, a fiatalember felkiáltott: „Ez

meglep! Azt gondoltam, nagyvilági nővel van dolgom!” Megállottunk, hogy riksákat béreljünk és a fiatalember, aki Meh névre hallgatott, két madárijesztő külsejű, rongyokba öltözött öreg embert választott. Közben barátságos tanácsot adott nekem a riksakulik kiválasztása tekintetében: „Mindíg az öregebbeket és a szegényebbeket kell venni. Ezek nem bírnak soká alkudni és mindig kevesebbet is elfogadnak, mint a fiatal kulik.”

A sírboltok meglátogatása után a domb aljához mentünk, ahol J. L. Hvang ezredessel találkoztunk. Ennek a tagbaszakadt nagy férfinak, az új Tiszti Erkölcsnemesítő Egyesület elnökének kellett megmutatnia nekem a Központi Katonai Akadémiát és egyesületét. Mielőtt elbúcsúztunk, Hvang ezredes végigvezetett egy még épülőfélben levő kis lakóházon.

— Ezt a házat — magyarázta — madame Szun Jat-szennek építik, a boldogult Szun doktor özvegyének. Itt fog lakni a sírbolt közelében.

— Ön azt hiszi, hogy madame Szun itt fog lakni? — kérdeztem.

— Minden bizonnyal! Hiszen tagja a párt központi választmányának!

— Én úgy tudom, hogy emigrált.

Modora és hangja sértően gúnyoros lett. Megkérdezte, vajjon nem Moszkvában van-e — és hogy Borodin hol lehet.

Egy gondolat villant át rajtam: ez hát a harcmodoruk! Azt válaszoltam, hogy úgy hallottam, madame Szun Németországban van. De azért megmaradt bennem a megjegyzés kíméletlensége. Hvang ezredes Csiang Kai-sek tábornok és felesége legmegbízhatóbb lakásai közül való volt, olyannyira, hogy a külföldi újságírók el is nevezték „főeunuchnak”. Bosszúságomnak semmi köze sem volt madame Szun személyéhez, mert én sohasem tartottam őt szentnek. Képességei és tudása állítólag korlátoltak voltak, de feddhetetlen jellemű nőnek mondták. Inkább emigrált, semhogy megengedje, hogy a Kuomintang visszaéljen a nevével. A feudális gondolkozású kínaiak és japánok, mint megállapítottam, gyakran használták a személyes támadás módszerét arra, hogy nőket vagy politikai mozgalmakat diszkreditáljanak.

Noha ez az epizód számtalanszor megismétlődött, őszinte rokonszenvvel viseltetem a kormánynak az iránt a törekvése iránt, hogy kikászolódják a tisztességtelen szerződések hálójából, amelyekbe Kínát valamikor belekényszerítették. Magas-

állású hivatalnokokkal, különösen a külügyminisztérium tisztviselőivel csináltam interjúkat és igyekeztem cikkeimben igazságot szolgáltatni nekik. Ugyanakkor sok tisztviselőnek megmondtam a fehérasztalnál, hogy nem szeretném a területen kívülség megszüntetését látni, ha ez azt jelentené, hogy én és a többi amerikaiak az ő középkori törvényeiknek leszünk alávetve és adott esetben barbár börtöneikbe kerülünk.

Nankingba érkezésemkor a Kuomintang kongresszusa éppen ülésezett. Egyetlen újságíró sem bocsátottak be, sem kínait, sem külföldit. Mikor bevégeződött, a párt propaganda-iratokat osztott szét, amelyekről naívan azt hitték, hogy a lap-tudósítók haza fogják táviratozni. Volt néhány haladott nacionalista is a Kuomintangban, köztük T. V. Szung doktor, a pénzügyminiszter, de neki kevés hatalma volt. Valahol a propaganda-irodalom tömkelegében olvastam, hogy a Kuomintangnak 39.000 tagja van. Megkérdeztem egy hivatalnokot, hogy ez az egész országra vonatkozik-e vagy csupán Nankingra. Kényelmetlenül nézett rám és kitérőleg válaszolt. A tény az volt, hogy a Kuomintangnak 450,000.000 kínai közül mindössze 39.000 tagja volt, szóval zárkörű kis társaságává lett a kormányhivatalnokoknak és alárendeltjeiknek. Még ezek közül is sokan megvetették a párt praktikáit, de azért tagok maradtak, mert különben nem juthattak volna álláshoz.

Ezen a Nankingba tett első kirándulásomon még azt hittem, hogy a Kuomintang legalább Kína nemzeti érdekeit képviseli. Képviselői munkásszervezetekről beszéltek, de úgylátszik, azt várták tőlem, elhiszem nekik, hogy ilyen szervezetek vannak. Engedélyt kértem arra, hogy meglátogassam őket. A fiatal tiszt mellém adott egy vezetőt és tolmácsot, aki előbb egy gyárba vitt el. Az angol igazgató meztagadta tőlem a bebocsátást és helyettesét, egy igen kenetteljes és jól szituáltnak látszó kínait bízott meg azzal, hogy velem beszéljen. A kínai egyszerűen felszólított, hogy a gyár viszonyait illetőleg bízzam meg abban, amit ő mond. Ezután a tréfás gyárlátogatás után elmentünk egy közeli épületbe, ahol egy magányos férfit láttunk aludni asztalra borult fejjel. Az asztalon és két széken kívül a szobában nem volt más, mint egy teáskanna és két csésze az alvó előtt. Ez volt a szakszervezet irodája. Mikor felébresztettük a férfit, álmosan felállt és egy tipikus diákot láttam magam előtt, aki, kitérő beszédéből ítélve, alighanem azt a megbízást kapta, hogy várjon itt rám. Semilyen kérdésemre sem tudott válaszolni, még a szer-

vezet tagjainak számát sem tudta megmondani. Mikor azt is megkérdeztem, hogy a munkások béréből hetenként levont tagsági járulékokat milyen célra fordítják, még sem próbált válaszolni.

Később megtudtam, hogy a szakszervezeti járulékok csupán a Kuomintangtól a munkásokra kirótt adók voltak. A szervezet egyedüli célja az volt, hogy beszedje a pénzt és megakadályozza a munkások minden tevékenységét. A gyártulajdonosokkal és helyetteseikkel karöltve kiakolbólitotta az elégedetlen munkásokat és kommunistáknak bélyegezte őket.

Vezetőm nagyon igyekezett jóbarátságba kerülni velem, nem értettem, miért. Egyszer említettem neki a mandzsuriiai japán ellenőrzésről szóló cikkeimet. Elkérte tőlem azzal, hogy hazaviszi és elolvassa. Kevéssel azután egy egyetemi tanár jelenlétében gratulált neki a Mandzsuriáról írott új cikksorozatához. Miután a professzor felesége felolvasott egyet nekem, megkérdeztem Moh urat, hogy miért közölteti le a cikkeimet a saját neve alatt. A legzavartalanabbul elmagyarázta, hogy nincsenek előkelő családi összeköttetései vagy barátai a kormányban és ennek folytán olyan alárendelt helyzetben van és olyan kevés fizetést kap, hogy nem tud megházasodni. Hogy előbbre juthasson, be kell bizonyítania, hogy szaktekintély az olyan kérdésekben, mint Mandzsuria. Azt is elmagyarázta nekem, hogy a főtisztviselők, az osztályfőnököket és beleértve, nagy tisztelettel viseltetnek a külföldi összeköttetésekkel bíró emberek irán. Ha én segítek neki, jelentette ki, ő is segíthet nekem. Kedvemre való volna-e például, hogy mint a munkásügyi osztály tanácsadója dolgozzam? Azt mondtam, hogy ezt nem tehetem, mert mint külföldi laptudósító, nem vállalhatok hivatalos megbízást. Biztosított afelől, hogy nevemet sohasem fogják említeni és senki sem fogja tudni, hogy fizetést kapok. „Igen sok más külföldit alkalmaztak már tanácsadóknak — magyarázta — főleg a külügyminisztériumban. Ezek mind fizetést kapnak a kormánytól.”

Mikor még mindig visszautasítottam az ajánlatot, szomorúan megjegyezte, hogy idealista vagyok.

Miközben beszélt, arra gondoltam, hogyan válogatta ki a riksakulik közül azokat, akiknek kevesebbet fizethetett a szokásosnál és milyen szívtelenül nézte a kutya elgazolását. Aztán következett egy figyelemreméltó eset a Konfuce-utcán, ahol a prostituáltak tartózkodtak. Az egyik nyílt téren egy nagy sátor-

tetőhöz jutottunk, amely alatt vagy száz kuli és munkás guggolt, visszafojtott csendben hallgatva egy mesemondó szavait. Megállottam, de Moh úr idegesen tiltakozott és azt mondta, hogy jobb emberek nem érintkeznek ilyen alacsony néppel. Csak mikor kitartottam szándékom mellett, volt hajlandó ott maradni. Csakhamar rávettem, hogy fordítsa le nekem, amit hall.

A mesemondó ötven év körüli ember volt, hosszú sötét köpenyben és kis kerek sapkával a fején. Egy régesrég mesét mondott el hősiességről és hazaszeretetről és mikor hőse valamilyen bölcseséget mondott, a mesemondó énekelni kezdett. Két bambuszpálcát tartott a kezében és csöndesen összeütögette őket, hogy meséjének ütemét jelezze. Engem lenyűgözött hangjának szépsége és az előadás művészi volta. Néha félretette a bambuszpálcákat, két másik botot vett fel és egy kis dobon verte ki az ütemet. Olykor hangja és dobolása crescendóba csapott át, aztán megint elhalkult és a férfi folytatta elbeszélését.

Végre engednem kellett Moh úr tiltakozásának és továbbmentünk. Előadást tartott nekem arról, hogyan viselkedjem helyesen Kínában, kiket kell kerülnöm és kikkel szabad érintkezni. Megkérdeztem tőle, ki volt a mesemondó. Bizonyosan valamilyen haszontalan alak, — felelte — aki a Mandzsu-dinasztia alatt elbukott az államvizsgákon és kénytelen kenyerét régi történetek elmondásával megkeresni. Mikor erre azt kérdeztem tőle, hogy ő meg mivel szórakozik, silány amerikai filmeket emlegetett. Sokat tanultam Moh úrtól.

Kevéssel ezután a Lótusz-tóra nyíló egyik régi buddhista templom teaszobájában ültünk és bizalmasan közölte velem multja titkait. Régebben nagyon vonzotta őt a kommunizmus, de 1927 után, mikor ez az álláspont kriminálissá vált, „vonalat változtatott”. Csak rosszjellelű emberek maradtak kommunisták. Lenn a Kiangszi-tartományban a kommunisták parasztokat szerveznek és fegyvereznek fel, akik még írni és olvasni sem tudnak és jobb embereket gyilkolnak. Néhány munkás és diák még mindig kommunista, de a kormány ezeket irtja és öli.

— Öli? — kérdeztem. — Itt a fővárosban?

— Természetesen — felelte közömbösen. — Ha látni akarja, elvihetem megnézni.

Nem tehettem mást, megütközve néztem nyájas szemébe és síma, puha arcába.

Néhány hónappal később Sanghájban újra találkoztam Moh úrral. Elégedett, tehetsős ember benyomását tette. Ipari gyár-

felügyelő lett Sangháj kínai negyedében és úgy találta, hogy jól együtt tud dolgozni a tulajdonosokkal és igazgatókkal. Most végre házasodni készült.

— Azt hiszem, nem tehetek jobbat — jegyezte meg elgondolkozva. — A lány missziós iskolát végzett, beszél angolul és jó külföldi összeköttetései vannak. Gazdag családból való, keresztény családból. Sokáig gondolkoztam a dolgon, de úgy találok, ennél jobbat nem tehetek.

Eszembe jutottak egy régi kínai költemény sorai, melynek szerzője Szu Tung-po:

*A család, ha gyermeke születik,
Azt akarja, hogy művelt legyen.
Én a műveltség miatt
Egész életem tönkretettem,
Ezért reméljük, hogy a gyermek
Tudatlan lesz és ostoba,
Akkor dicső pályája betetőzéséül
Államminiszter lesz belőle.*

Hogy megtudjam, melyek azok a fontos mezőgazdasági reformok, melyekről a Kuomintang-tisztviselő beszélt nekem, a központi egyetem két tanárával elmentem egy Nankingtől gyalog néhány órai távolságra eső kísérleti állomásra. A professzorok rávették a földbirtokost, engedje meg, hogy birtokán jó amerikai magvakkal, műtrágyával és mélyjárású modern ekével kísérletezzenek. Vagy húsz fiú tanult a kísérletet kezdeményező iskolában. Ezek mind a földbirtokos családjának vagy barátainak fiai voltak. Egy csapat rongyos falusi gyerekek szegődött kíváncsian nyomunkba. Egyikük sem járt iskolába. Családjaik túlságosan szegények voltak ahhoz, hogy tisztességes ruhát vegyenek nekik. Ez volt a földreform!

Nankingba visszatértünkben egy falusi teaházban pihentünk meg. Több ütött-kopott falusi ember verődött össze és én megkértem az egyik professzort, hogy legyen tolmácsom. Megtudtam, hogy vagy egy féltucat embernek volt egy-két *mou* földje (*mou* körülbelül 700 négyzetméter), de a többiek mind bérlők vagy földmunkások voltak. A bérlők termésük ötven százalékát fizették bér fejében és ha a földbirtokos feleségének fia született, ha temetés vagy házasság volt, továbbá újévkor további ajándékokat kellett adniuk. Minden paraszt adója volt a

földesúrnak és három vagy annál is több százalék havi kamatot fizetett, ha biztosítékul földet, igásállatot vagy mezőgazdasági szerszámot tudott adni. De akik nem rendelkeztek ilyenekkel, nem kaphattak kölcsönt. A falvak rendetlen agyagviskókból állottak, előttük nyitott árkok húzódtak. Jóformán minden falusi lakosnak bőrbaja lehetett, a gyerekek fején kosz és daganatok voltak láthatók. A falu tavának egyik oldalán az asszonyok főzeléket mostak vagy vizet merítettek főzésre és ivásra, másik oldalán fából készült éjjeliedényüket mosták ki. Az ürüléket magát trágyának használták a földeken. Meleg napokon a gyerekek úsztak a tóban. A mezőkön szerte az ősök sírjai voltak.

Néhány héttel később egy mezőgazdasági kutató, aki azért jött Nankingba, hogy hivatalos engedéllyel felülvizsgáljon Nanking és Sangháj között egy bizonyos területet, meghívott, hogy kísérem el. Egy évvel azelőtt felkelés volt a területben és a leg-hatalmasabb földesúr birtokán negyven parasztot öltek meg.

Megvártam az őszi aratás idejét, aztán felültem egy gőzhajóra a Nagy Csatornán Vusziban és északra utaztam. Véletlenségből a hatalmas földesúr, Csu is a hajón volt. Szokatlanul magas és félelmetes külsejű ember volt, hosszú szürke selyemruhában. Fegyveres testőre is volt, aki khaki egyenruhát viselt.

Csu úr meghívott bennünket, hogy legyünk a vendégei. Elfogadtuk. Barátom, egy óvatos modorú, törékeny emberke, megjegyezte, hogyha elutasítjuk a meghívást, jobban tesszük, ha egyáltalában nem is utazunk arra a vidékre.

Csu úr fesztelen társalgás közben közölte velünk, hogy idősebbik fia Vusziban maradt, mert néhány új amerikai puskát és gépfegyvert kell onnan elhoznia, amelyeket nemrég vásárolt Sanghájban. Kisebbik fia, egy tizennyolc éves siheder, a nankingi központi egyetem hallgatója volt, de most otthon tartózkodott és éppen elvette egy tekintélyes vuszii selyemkereskedő leányát. Ő maga kerületében a legfőbb kormányhivatalnok volt, a Kuomintang ottani csoportjának feje és egy fegyveres erő parancsnoka, amelyet önkéntes hadseregnek nevezett. Egyszerűen ő volt a kerület politikai, katonai és törvényhatósági feje — bíró és végrehajtó egyszemélyben.

Elértünk ősi falujába, Csu Csa-li-be, ahol egy csapat rongyos falusi gyűlt össze a parton. Ezek közül kivált még néhány fegyveres őr, akik védőgyűrűt formáltak körülöttünk, mikor kiléptünk a partra és lefelé haladtunk a szűk, kavicsokkal kikövezett falusi úton. A tömeg csöndben követett bennünket.

Mikor elhagytuk a falut és a szabadba értünk, barátom és én hátramaradtunk, hogy beszélgessünk az örökkel. Északi katonák voltak, mint egyikük mondotta és azért hozták ide őket, mert nem tudtak a vidék nyelvén és nem voltak rokonaik a helyi parasztok közt. Két nappal azelőtt, mint elbeszélték, a Csu-család két parasztot fogatott el.

Elértünk egy szélesen terpeszkedő nagy épülethez, melynek három oldala erődítményszerűen fallal volt megerősítve, a negyediket tó védte. Az épületet és a tavat szöges drótkerítés vette körül, ezen belül árkok futottak. Az épület kapuiból puskáknak való lőrések voltak.

Mikor továbbmentünk a főépületbe, hatalmas kőpadlós tornácba léptünk, amelynek nagy vörösre mázolt oszlopai nehéz gerendákat és cseréptetőt tartottak. Mikor a szolgák meggyújtották a magas, piros gyertyákat, láttuk, hogy az egész előszoba arannyal hímzett, nehéz vérvörös zászlókkal volt beagatva. Ezek a kisebbik fiú esküvőjének díszletei voltak és szövegük hosszú életet, szerencsét, boldogságot és sok fiút kívánt a vőlegénynek.

Az egész Csu-familia gyülekezni kezdett, a fegyveres örökel együtt, akik benn az épületben laktak. Teát és kalácsot kaptunk, melyeket a Csu-törzs feje nagy ünnepélyességgel kínált körül. Értelmetlen hagyományos szólamok hangzottak el, míg úgy éreztük magunkat, mintha valamelyik középkori főúr várában lennénk. A tea ideje lassan átcsúszott a vacsorába. Barátom felszólított, hogy alkalmazkodjam a szokásokhoz és kérjem, hogy mutassák meg nekem a menyasszonyt. A vőlegény már velünk volt és csakhamar a menyasszony, egy csinos, de férjénél idősebb fiatal asszony engedelmeskedett a hívásnak. Mindnyájan felállottunk és meghajoltunk, ő pedig kényesen helyet foglalt. Megkérdeztem tőle, milyen nevelésben részesült. Nyájasan azt válaszolta, hogy a kínaiak mind alatta állanak a külföldieknek és hogy a kínai nevelés valóban nagyon alacsony színvonalon áll. Nem tehettem egyebet, minthogy rábámultam.

Barátom figyelmeztetett arra is, hogy a szokás szerint fel kell köszöntenem a menyasszonyt és a vőlegényt. Valamennyien felállottunk, felemeltük borospoharunkat és hosszú életet és sok fiút kívántunk nekik. Ugyanekkor lánccsörgést hallottam a nagy terem valamelyik sötét sarkából a tömeg és a katonák mögül. Barátom is hallotta a csörömpölést, de arca kifejezéstelen maradt. Senki sem fordult arrafelé.

A vacsora végeztével elkísértük az új párt hálósobájába egy belső udvarban. A szoba tele volt zsúfolva gazdag bronzveretes mahagóni bútorral. A fiatal pár leült az ágy szélére és teát szolgáltat fel nekünk körteszeletekkel, miközben mi gratuláltunk nekik nászajándékaikhoz. Barátom közölte velük, hogy a menyasszony különös szépségének látása belőlem csodálkozó kiáltást csalt ki. Utóbb megkértem, hogy azért ne hazudjon kelleténél többet.

Végre megkönnyebbülten kísértünk az előszobába. Ez most üres volt, csak egy csoport katona állott az egyik sarokban és egyik Csu-testvér, egy magas, erős férfi hosszú ruhában. Dereka körül tölténytáskát viselt, amelyről egy Mauser-pisztoly függött le. Barátom asszisztense beszélgetést kezdett ezzel az úrral és sikerült úgy intéznie a dolgot, hogy együtt kimenjenek a szobából, úgyhogy barátom és én egyedül maradtunk és beszélgettünk a katonákkal.

A jólnevelt uralkodó osztálytól eltérően a kínai köznép rendszeren a legnagyobb őszinteséggel beszél. A katonák elmondták nekünk, hogy a vacsora alatt hallott láncsörgés onnan eredt, hogy még két parasztot hoztak be fogolyként. Minden habozás nélkül bevittek bennünket egy kis szobába, ahol a két ember volt. Rizsszalmán feküdtek összekötözött kézzel és lábbal, úgyhogy a lánc a falban levő vaskampóhoz volt erősítve. Az egyik paraszt középkorú, sötét, vékony és satnya külsejű ember volt, a másik mintegy húszéves ifjú, puffadt, szokatlanul bárgyú arccal. Egyik kérdésünkre sem válaszoltak, csak szótlanul néztek ránk. Otthagytuk őket és a katonák lesütött szemmel álltak mellettünk. Odakint éjszaka volt és telihold. A sík vidék némán terült el körülöttünk. Úgy éreztem, mintha komor félelmem tükröződnék benne.

Ezen az éjszakán egy sötét, súlyos bútorral teletömött szobát jelöltek ki számomra. A szobában még két ágy volt, az egyiket a Csu-család két leánytagja foglalta el, a másikat egy házaspár. Behúzódtam ágyam függőnye mögé és csak kabátomat vettem le, aztán lefeküdtem, de az éjszakát álmatlanul töltöttem és a nagy teremből jövő minden neszre füleltem. Olykor elnyomott a buzgóság és képzeletemben kilopódoztam a nagy terembe és eloldottam a foglyok bilincseit. . . De nem, hiszen ott voltak a katonák. . . Újra megpróbálkoztam vele és a tetőn voltam, onnan szedtem fel a cserepeket, hogy a foglyok elérhessék kinyújtott kezemet. . . hasmánt feküdtem, hogy kisegítsem

őket... Gondosan csúsztak végig a cseréptetőn, leereszkedtek a bástya egyenes falán és osonva csúsztak át a borongós réteken...

Hirtelen megrázkódtam, felültem ágyamon, aztán újra lefeküdtem. Az álmok visszatértek és újra felébredtem. És mindig szorongatott a félelem — féltettem Kínát, féltettem az embereket.

Alighogy a hajnal első halvány sugarai áttörtek tömlöcszerű szobám négyszögletes magas ablakain, felkeltem és elindultam a nagy szoba felé. Barátaim és a pisztolyos Csu-fiú már ott voltak. Katonák vezették ki a bárgyú parasztleányt a kis szobából a szomszédos udvarra. A szürke hajnalban láttam, hogy barátom vékony arca feszült és halvány volt. Sem ő, sem asszisztense nem aludt semmit.

A Csu-fiú parancsára a katonák acélbéklyókat csatoltak a parasztfiú csuklójára, aztán összekötötték a két karját. Egy csapat őr és a Csu-család egyik tagja, most mind civilruhásan, pisztolyaikat hosszú ruhájuk alatt elrejtve, hajtották a parasztot maguk előtt. Menetközben megbotlott.

— El fogja árulni a többieket! — kiáltottam barátomnak, de ő ezt mormogta:

— Nem fogják megtalálni egyiket sem. Minden paraszt tud az elfogatásokról. *Mindent tudnak.*

— Mit tesznek ezzel a fiatalemberrel? — kiáltottam kétségbeesetten. — Hol van az idősebbik? Nem tehet ön valamit?

— Ez veszedelmes kísérlet volna — volt a válasz. — Nem szabad olyant tennünk, ami gátolhatna a felülvizsgálásban. Ne árulja el magát. Ma elmegyünk a falvakba.

Napközben Csuék egyik embere faluról-falura vezetett bennünket, fegyveres katonák lépkedtek előttünk és mögöttünk. Minden falut a Csu-családról neveztek el; minden föld, minden paraszt az övék volt. A falvak piszkos szurdékok voltak agyagpadlóval és agyagfallal. Az ágyak deszkák voltak, amelyeken rongyos takarók heverték. Néhány kezdetleges mezőgazdasági eszköz feküdt a kuckókban és a padlón néhány eltört agyag főzőedény. Mikor közeledtünk, fésületlen asszonyok és lányok kerestek búvóhelyet a sötét kunyhókban. Az ő szemükben koránymegbizottak voltunk, uruk vendégei.

Egy öreg paraszt egy kéve rizst hozott és letette a földre a fiatal Csu elé. Félig guggolva kegyelemért esdekelt, mert a ragya féltermését tönkretette.

A fiatal Csu rekedt hangon közölte velünk, hogy ezek a

parasztnak mind annyira tisztességtelenek, hogy őrköt kénytelen a földekre kiküldeni az aratás ellenőrzésére. Ahol csak módjukban áll, ellopják a rizst. Több parasztnak állott körülöttünk, mellükön keresztbetett karral és hallgatta a beszédet. Barátom beszélni próbált velük, de csak csendesen néztek rá, kifürkészhetetlen fekete szemük tele volt gyűlölettel. Barátom sokatmondó pillantást vetett rám.

Mihelyt magunkban voltunk, felkiáltottam: „Egy hadseregnek kellene bevonulnia, elfognia a Csu-családot és felszabadítani a parasztnakat!”

— Miféle hadseregnek? — kérdezte barátom.

Egy héttel később Sanghájban találkoztam vele és ezt mondtam neki:

— Tegnap este néhány német üzletemberrel vacsoráztam és elbeszéltem nekik a dolgot a Csu-családdal és a parasztnakkal. Felháborodottan bírálták magatartásomat. Ha őket hallgatja az ember, azt hihetné, hogy az ilyen magatartás nekik haláluk!

— Az is! — felelte barátom szárazon.

Ez az ember azok közül a forradalmi demokraták közül való volt, akikbe itt-ott beleütköztem. A patríciusokhoz hasonlóan ezek is a kínai kultúra legszebb hagyományainak örökösei voltak és a nyugati műveltség színe-javát tanulták meg hozzá. De ők a patríciusoktól eltérőleg, tudásukat a nép szolgálatába állították.

Terror Sanghájban

A fiatal YMCA-könyvtáros arca meggyötört kifejezést öltött, mikor ezt mondtam:

— Nem tudom, hány „rizs-keresztény” van a kínaiak között — olyan, aki csak azért keresztelkedik meg, hogy egyék.

— Ez nem állapítható meg — felelte. — Titkáraink mintha egyenesen beleugranának a kormányállásokba. Tegnap a titkárunk ide-oda járt köztünk és kiadta az utasítást, hogy menjünk imádkozni, mert Csiang Kaj-sek tábornok belépett a déli metodista egyházba. Úgy látszott, mintha meghökkentette volna a dolog.

— Engem is sok kínai keresztény meghökkent, — kiáltottam — akár déli metodista, akár nem! Ha egy kínai üzletember keresztlevéllel tetézi egyéb tulajdonságait, ez a kombináció min-

díg félelmetes. Jámborság, mosolygás és kézrázás jó üzleti érzéssel...

Két fiatalember lépett be és könyvek iránt érdeklődött. A könyvtáros becsukta a kis könyvet, amelyet én hoztam neki fordítás végett. Címe: *János Evangéliuma*, de az első néhány lap után egyszerre „A nagy kínai forradalom” következett. Mikor a fiatalemberek kimentek, a könyvtáros újra kinyitotta a könyvecskét és tovább fordította nekem a fejezetcímeket. A könyv „tiltott irodalom” volt, talán kommunisták adták ki, de egy nemlétező keresztény kiadócég nevét viselte. A fiatal könyvtárosnak már sok ilyen kötete volt, csupa keresztény vagy konfuciánus címmel.

A könyvtáros kitűnő hírforrás volt. Minden titkos hírt összegyűjtött az „Y” megbizottaitól, hivatalokban ülő barátaitól, újságíróktól, vendéglőkből és teaházakból. Nem volt kommunista, de fiatal ember volt, akit népének jóléte közelről érintett. Ha a kormány valami arravalót adott, azt is elolvasta, és ha a kommunisták tettek közzé valamit, ami a nép hasznát szolgálta, ugyancsak elolvasta.

Egy nap a fiatal könyvtáros ezzel a kérdéssel fordult hozzám:

— Nem menne le a Jancepu ipari kerületbe, hogy megnézzé a munkástelepeket? Holnap magammal vihetném oda. Sok telep a katolikus egyház tulajdona.

Mohón igent mondtam és másnap késő délután elmentem érte a lakására. Azoknak a számtalan „félkülföldi” házaknak egyikében élt, amelyek Sanghajt elcsúfítják. Hosszú, egybeépített házsorok voltak ezek a főutcák mellékutcaiban és sikátorai-ban. A földszint mindig egyetlen négyszögletes lakószobából állott kis sötét konyhával és egy teljesen sötét, szellőzetlen kis szobával. Ha valamelyik missziós iskolában nevelkedett irnok lakott benne, rendszeren ott volt egy ócska amerikai énekeskönyv is, egy zsoltároskönyv, egy filmfolyóirat, a newyorki Grand Central Terminal színes lenyomata vagy egy forrás szélén ülő nő képe, amint térdnadrágos kedvesének szavait hallgatja, míg fölöttük egy íjas Amor alakja lebeg.

Itt Sanghájban hiányzott a régi Peiping tágas, könnyed bája, hiányzottak a szép terpeszkedő épületek és a színes cseréptetők. A legtöbb kínai szemében Sangháj kopott, kopár város volt.

Mikor ezen a délutánon a könyvtáros ajtaján kopogtattam,

megdöbbenésemre elnyújtott „pszt” válaszolt egy fölöttem levő ablakból és mikor felnéztem, megláttam a könyvtáros arcát. Néhány pillanattal később kinyitotta az ajtót és óvatosan beocsátott.

Egyetlen szó nélkül intett, hogy menjek fel a lépcsőn a felső emeletre. Egy hátsó ablakból, mely egy másik félkülföldi kis ház-sorra nézett, egy csoport kínai és külföldi detektívet láttam, amint dörömböltek az ajtón. Az utca ablakaiban fenn és lenn minde-nütt arcok jelentek meg, aztán újra visszahúzódtak a homályba. A velünk szemben levő kaput egy hosszúruhás, magas, szikár ember nyitotta ki. Két detektív rávetette magát, a többiek utánamentek a szobába. Rémült női hang sikoltozott és láttuk, hogy a nő a detektívek között megjelent a velünk éppen szem-ben levő felső szobában. Vadul szaladgált, aztán két kitárt kar-ját a falnak támasztotta és arcát odaszorította. A detektívek felhasogatták a derékaljat és a párnákat, aztán átkutatták a lakás többi részeit is. A szegényes lakásban kevés néznivaló volt és néhány perc alatt elkészültek munkájukkal. A ház kapuja újra felnyílt és néhány detektív bukkant fel a magas, szikár emberrel és a nővel. Mindkettőjük keze meg volt bilincselve. A nő arca szürke volt és a férfi szája véres. Miközben mentek, vézna testük körvonalaait láthatóvá tette a pamutruha.

Lenn a kopár nappali szobában a könyvtáros sógornője iz-gatottan kiáltotta:

— Néhány detektív ott maradt a lakásban, hogy az elfo-gottak barátaira várjon. Egy barátnőm gyakran jár hozzájuk. Nem merek elmenni hozzá, hogy megmondjam neki, ne jöjjön. Elfoghatnának.

— Majd én elmegyek — ajánlkoztam. — Nem foghatnak el egy amerikai nőt csak azért, mert meglátogat valakit.

A nő megkönnyebbülten sóhajtott, én pedig betanultam a nevet és a címet.

— Jól beszél angolul, — tette hozzá óvatosan — tehát ha detektívek nyitnának ajtót, mondja azt, hogy angol tanárnőt keres. Várjon addig, míg a mi utcánk on tiszta nem lesz a levegő.

Felszaladt a lépcsőn, aztán egy idő múlva suttogva leszólt, hogy indulhatok.

Mikor kijutottam a főutcára, ide-oda imbolyogtam és addig néztem a kirakatokat, míg meg nem győződtem arról, hogy senki sem követ. Aztán taxiba ültem, de a taxit a város közepén elküldtem, megkerültem egy háztömböt, újra taxit vettem és

rendeltetési helyem közelében azt is elküldtem. Miközben egy másik kis félkülföldi házakból álló utcácskán mentem végig, azt kérdeztem magamtól, vajjon a leány lakásán detektívek fogják-e kinyitni az ajtót. Szívem a torkomban dobogott, mikor erőlyesen bekopogtam. Semmi válasz. Aztán felettem óvatosan kinyílt az ablak. Felnézve, egy szép leány arcát láttam, nagy fekete szemmel és rövidrenyírt hajjal.

— Jöjjön gyorsan! — suttogtam.

Siető lábak lépteit hallottam, aztán kinyílt az ajtó. Beléptem és elmondtam neki a razziát. Ragyogó szeme tágabbra nyílt és könyvespolcára nézett. A legártatlanabb társadalmi regény elég volt ahhoz, hogy börtönbe juttasson valakit. Rengeteg ilyen fiatal ember töltötte egész ifjúságát börtönfalak között.

— Adjon ide mindent, amit akar — biztattam. — Elérhet azon a barátnőjén keresztül, aki ideküldött.

Gyorsan odament a könyvespolchoz és könyveket rángatott le, közöttük Gorkij regényének, *Az anyá-nak* egy példányát. Felrohant a lépcsőn és néhány becsomagolt folyóirattal jött vissza.

Visszamentem ennek a dzsungelvárosnak az utcáin, ahol detektívek és banditák tartottak vadászatot minden férfira és nőre, akinek a hivatalosan engedélyezettek kívül más gondolatai is voltak. Egy félóra alatt a lány bizonyára elhagyta lakását és figyelmezteti barátait. Mert akármilyen erős a családi, baráti vagy bajtársi kötelék, a kínzás akárkit megtörhet. Azok, akiknek a forradalom csak romantikus kaland volt vagy a megvesztegethető pártalkalmazottak nem egyszer még kínzás nélkül is elárulták elvtársaikat. Néhány volt kommunista áruló a Kuomintang rendőrségébe is belépett, ezeket később „kékíngesek” néven emlegették és az ügynökök villamosokon és autóbuszokon utaztak, teaházak és olcsó vendéglők körül settengtek vagy végigmentek a börtönökön és beárulták régebbi elvtársaikat. Mások azzal vásárolták meg az életüket, hogy „megbánásokat” tettek közzé. Ha ezek közül valamelyik visszatért régi helyére, gyanakvás vette körül és gyakran évek kellettek ahhoz, hogy a gyanú eloszoljon. Egyszer meg is jegyeztem egy kommunistának:

— Ügylátszik, maguk csak a halottakban bíznak.

— Ha megkönnyítjük az árulást, Kínának vége! — válaszolta.

— Gyanakvásukkal is árulókat nevelhetnek. Ha becsukják az emberek elől az ajtót, esetleg a kékingeseknél fog kopogtatni.

— Megvan a módunk arra, hogy megtudjuk, valóban elmenekült-e valaki vagy sem. — Átnézett rajtam a levegőbe és hozzátette: — A Kuomintang senkiben sem bízik, aki valamikor kommunista volt, mert ha minket elárult, őket is elárulhatja. Ők is tudják, hogy a mi eszméink, ha egyszer gyökeret vertek valaki lelkében, sohasem irthatók ki egészen.

— Akaratlan segítőtársak?

— Igen. Szép számmal vannak a kormányban olyanok, akik valamikor kommunisták voltak. Közülük néhányan mindig segítségünkre lesznek — nem, mert hisznek bennünk, hanem mert tudják, hogy a jövő a mienk és egy kis életbiztosításra törek-szenek. De a titkos rendőrség sokat megölt közülük, aki átpártolt hozzájuk. Kiszednek belőlük minden értesülést, aztán elintézik őket, mint a kifacsart citromot.

*

Egy fiatal kínai, Feng Da a titkár és fordító szerepét töltötte be mellettem. Olvasta a kínai lapokat, kivágott belőlük, angolra fordította a híreket és kartotékokat fektetett fel. Csupán a kínai Vörös Hadseregre vonatkozó kartotékom több dobozt töltött meg, de ebből sok volt a hivatalos jelentés. Hat hónap leteltével összehasonlítottam a hivatalos statisztikákat és megállapítottam, hogy félmillió vörös katona elpusztítását jelentették, de a hivatalos kiadványok még mindig arról beszéltek, hogy a Vörös Hadsereg csupán „szétugrasztott bandák maradványaiból” áll, akik üldözőik elől menekülnek. Csü Te-ről, a Vörös Hadsereg főparancsnokáról és Mao Ce-tungról, a kommunista párt főtitkáráról egy tucatszor hírül adták, hogy megölték őket. Egy hónappal állítólagos haláluk után újra díjat tűztek ki a fejükre.

Hasonló megállapításokat tettem a kommunisták vagy állítólagos kommunisták kivégzését illetőleg különböző városokban. 1932-ig a kínai sajtó részleteket, sőt gyakran képeket is közölt az áldozatok tömeges kivégzéséről. Egy Csungkingből kelezett jelentés mélyen emlékezetembe vésődött. A tartományi kormányzó ötven dollár jutalmat tűzött ki minden elfogott vagy megölt kommunistaért. Erre nyomban megrohmozták az iskolákat és egyetemeket és a katonák diákokat lövöldöztek le az

utcán. Ezután a gyilkosok a jutalmat követelték. Egyszer elébe tettem egy ilyen összefoglalt jelentést Eugen Csennek, aki a kínai kormány külügyminisztere volt 1927 közepéig. Kemény kritikusa volt a kormánynak és biztosított arról, ha még egyszer hatalomra kerül, mindent el fog követni, hogy véget vessen a terrornak. Mikor 1931-ben megbízatást kapott, azzal a kéréssel mentem hozzá, hogy ne végezzék ki a Kantonban munkásszervezés miatt elítélt tizenkét matrózt. Azt felelte, hogy ezek az emberek jól tudták, mi történik velük, ha ilyen illegális tevékenységet fejtenek ki és hogy ő semmit sem tehet értük.

Ugyancsak elmentem 1931 tavaszán a külföldi YMCA amerikai titkárához és megkértem, legyen segítségemre abban, hogy ne adjanak ki a kínai rendőrségnek két Sanghájban elfogott külföldi szakszervezeti alkalmazottat. Visszautasított, azzal, hogy még sohasem jöttem hozzá valamilyen kínai érdekében. Azt állította, hogy neki csak a kínaiakhoz van köze és hogy a legszegényebb kínai kuli jogai ugyanolyan szentek előtte, mint akármelyik külföldié. Szívemre vettem rendreutasítását és néhány hónappal később öt kínai érdekében jártam közbe nála, akik közül három szakszervezeti vezető volt, de elfogták és megvolt annak lehetősége, hogy kivégzik őket. A titkár úr ezt felelte:

— Ezek az emberek ismerték a törvényt, mielőtt illegális munkába kezdtek.

*

Mint a többi külföldi tudósítónak, nekem is magamnak kellett kiépítenem hírforrásaimat és ezért igyekeztem a lehetőleg legkülönbözőbb kínaiakkal és külföldiekkel barátságban lenni. Szerettem a tudós patrícusok szellemi kiválóságát és néhány újságíró széles látókörét, de kiváltképen csodáltam és tiszteltem a forradalmi demokratákat, akik később Nemzeti Felszabadítók néven váltak ismertekké és a kommunistákat, akik az én szememben olyan meggyőződéssel és bátorsággal dolgoztak, amilyen valaha a francia, amerikai és orosz forradalom embereit jellemezte.

Egyebekben mintha válaszfal lett volna a legtöbb külföldi között és közöttem, csak ritkán találkoztam hivatásombeli emberekkel. Egyikük azonban, John D. B. Powel, a *China Weekly Review* amerikai főszerkesztője, feddhetetlen ember benyomását tette rám. Nem szerette ugyan a kommunistákat és hitt a

Kuomintangban, ezért nézeteink gyakran eltértek, de olyan amerikai demokrata volt, aki gyakran megvédte azt a jogomat, hogy úgy gondolkozzam és írjak, ahogy akarok. Ugyanazzal a félelemmel és gyűlölettel állottunk szemben az angolok és japánok távolkeleti politikájával és a japán invázió után, amely közös frontra lökött bennünket, mindent közzéadott, amit csak elküldtem neki.

Évekkel később, mikor a japánok gyilkolni kezdték a kínai újságírókat, Powell megszervezte kollégáit, hogy tisztességesen eltemessék őket. Csak miután a japánok 1941 decemberében elfoglalták Sanghajt, hagyott fel Kína rettenthetetlen védelmével. Évek óta a japánok fekete listáján volt és csakhamar el is fogták egy másik amerikai tudósítóval, Victor Keen-nel együtt.

Egyéb ismerőseim közül megemlítem az Eurázsiai Légitörzsi Társaság egy német repülőjét. Ideges, miszticizmusra hajló ember volt és csak azért maradtam vele kapcsolatban, mert értékes hírforrás volt. Ha a különböző kínai városokban tett repülőútjairól hazatért, sok útközben készített fényképet és hírtanyagot adott nekem.

Minduntalan kijelentette, hogy az életnek semmi célját és értelmét nem látja. Egy délután, mikor Hankauból tért vissza, bejött a szobámba és belezuhant egy székebe. Arca sápadt volt és ajka szoraglott. Beletöltöttem egy pohár konyakot és vártam, hogy újra beszélni fog nekem az élet hiábavalóságáról. Ölembe dobott egy köteg felvételt és nyomtatványt. A nyomtatványok közül néhány egy tucat kínai kommunista — illetőleg állítólagos kommunista — lefejezésének különböző szakaszait ábrázolta a hankauai pénzügyi palota előtti téren. Néhányon a lefejezett munkások hullái voltak láthatók. Az egyik egy daliás kínai tisztet ábrázolt pisztollyal kezében; mögötte egy külföldi gyár falai emelkedtek, alatta pedig egy csomó munkás teste feküdt, akiket nyilván éppen agyonlőttek.

— Ezeket a képeket mind én vettem fel, kivéve a pisztolyos tisztét — mondta Kurt. — Ezt az angol gyártulajdonos adta. A tömegkivégzést a pénzügyi palota ablakából vettem fel. A tizenkét ember övig meztelen volt. Kezüket hátrakötözték. Nyakukon kötél volt és némelyiknek vér csurgott a szájából. A rendőrök és katonák buzgón öldösték őket. Addig rúgták a foglyokat, amíg térdre nem estek, aztán a kötéllal előre rángatták a fejüket, miközben egy kövér hóhér nagy kardjával lenyisszantotta a fejüket. Messze kilövellt a vér és ráfröccsent

a bábész kínaiakra, akik nagy tömegben álltak ott lustán lelógó kézzel.

— És maga tiltakozott?

Rám sem hederített, folytatta:

— A foglyok közül az egyik arcra bukott és meghalt, mielőtt lefejezték volna. Néhányuk éles hangon énekelt. Az Internacionálét énekelték. Mikor már mind meghaltak, a rendőrök vesszőseprőt mártottak a vérükbe és meglóbálták a szájatató sokaság fölött. A bábészkodók úgy szaladtak, mint a nyulak.

Kinyújtózkodott, felkelt és ment a fürdőszobába. Mikor visszatért, az arca nagyon fehér volt.

— Nézze meg ezt a modern várost, Kurt — kezdtem izgatottan. — Mi volna, ha maga vagy én elmondanánk az embereknek, amit láttunk, megmutatnák ezeket a képeket a misszionáriusoknak, üzletembereknek, újságíróknak, YMCA-titkároknak. Ez a város — nézze csak meg, az aszfaltozott utcáival, villanylámpáival, nagy épületeivel...

— Ami engem illet, semmi kedvem, hogy egy pár kínai miatt meglincseljenek! Itt hagyom ezt az átkozott országot és megyek Ausztráliába.

— A kínaiak a maga szemében csak egy állatfajta, úgy-e?

*

Később este elmondta, hogy még néhány képet hozott magával, amelyeket a levegőből vett fel. Ezt kormányrendelet tiltotta, de azért mégis megtette.

— Ezzel annyi pénzt kerestem, hogy emberhez méltó módon élhetek Ausztráliában, míg munkát nem találok — magyarázta.

Gyanakodva néztem rá, aztán megkérdeztem:

— Miért van a maga főnökeinek kínai területről készült felvételekre szükségük?

— Én nem tudom, nem is törődöm vele!

— Kémnek használják fel Kína ellen!

— Kína ellen? Hogyan rokonszenvezhet maga Kínával? Gondoljon csak azokra a képekre, amiket hoztam!

— Mindegy, azért ez az ország mégis a kínaiaké. Maga az ellenségeiknek segít.

— Maga illúziókban él! — válaszolta és csüggedten nézett a semmibe.

Lu Hszün

1930 közepén egy meleg délután egy tanító házaspár látogatott meg és két kérést intézett hozzám. Az egyik az volt, hogy adjak Indiáról szóló cikkeket és pénzt egy új folyóiratnak, amely *Ta Tao* (A nagy út) címen az elnyomott ázsiai népek tanulmányozásával fog foglalkozni; a másik pedig az, hogy béreljek ki egy külföldi vendéglőt, ahol fogadást és vacsorát rendezhessenek Lu Hszün ötvenedik születésnapjának megünneplésére. Lu Hszün az a nagy író volt, akit sok kínai „Kína Gorkijának” nevezett, de aki az én nézetem szerint igazában a kínai Voltaire volt.

Az első kérdésnek készséggel eleget tettem, de a másik sok veszélyt rejtett magában, mert a meghívandó pár férfi és nő a „veszedelmes gondolatok” világát képviselte. Barátaim azonban biztosítottak arról, hogy a vendégeket csak én hívhatom meg előszóval és valamennyien hallgatást fognak fogadni, a vendéglőbe vezető útvonalon pedig mindenütt „őrszemek” fognak vigyázni.

A születésnap ünnepség délutánján két barátommal egy kis holland vendéglő kertkapujánál állottam a francia konceszsióban. Őrhelyünkről jól végigláthattunk a hosszú utcán, amerőről a vendégeknek jönniük kellett. Az előttem levő útszakaszon egy hosszúruhás kínait láttam, aki a jelek szerint egy autobuszra várakozott, míg egy másik egy közeli kapu küszöbén ült.

Lu Hszün felesége és kislánya kíséretében korán megjött és én először találkoztam azzal a férfival, aki Kínában töltött éveim alatt a legmaradandóbb hatást tette rám. Alacsony, törekény ember volt, krémszínű selyemruhát és kínai papucsot viselt. Feje fedetlen volt és rövidre nyírott haja sörte módjára meredt fel. Arca alkatra az átlag-kínaiakéra hasonlított, de emlékezetemben úgy él, mint a legékeesszólóbb arc, amelyet valaha láttam. Valami élő szellem és éberség áradt belőle. Angolul nem beszélt, de németül eléggé jól, így hát ezen a nyelven társalogtunk. Modora, beszéde és minden taglejtése a teljességgel kiegyensúlyozott egyéniség kifejezhetetlen összhangját és báját sugározta. Hirtelen olyan sutának és esetlennek éreztem magam, mint egy tuskó.

Szinte ugyanekkor megindult a vendégek özönlése és Lu Hszün hátrament a kertbe. Nem győztem figyelni, annyira vonzó

hatást tett rám, vékony keze, amelynek mozdulataival beszédét kísérte.

Miközben a vendégek elhaladtak előttünk, két barátom megmagyarázta, hogy írók vannak közöttük, művészek, professzorok, diákok, színészek, riporterek, kutatók, sőt két patricius is. Ez a kettő nem azért jött, mert osztotta Lu Hszün meggyőződését, hanem hogy tiszteletével adózzon feddhetetlenségének, bátorságának és tudásának.

Tarka és izgalmas gyülekezet volt — egy szellemi forradalom úttörői. Az egyik szegényesen öltözött és láthatóan nagyon kiéhezett csoportot úgy mutatták meg nekem, mint amely egy új modern esztétikai színházat képvisel és arra törekszik, hogy megteremtse a Wilde *Salome*-je és a *Lady Windermere* legyezője között álló szociális drámát. Egy már jobbmódúnak látszó csoportról kiderült, hogy a Futan-egyetem diákjaiból áll, Hung Seng professzor vezetésével. Ezek már előadták Ibsen néhány darabját és egyet-kettőt azok közül is, melyet professzoruk írt, aki egyébként az egyik első kínai filmtársaság rendezője is volt. Egy harmadik drámai csoportot fiatal baloldali színészek, írók és fordítók alkottak, akik Romain Rolland, Upton Sinclair, Gorkij és Remarque darabjait hozták színre. Sokkal ezután előadták a *Carmen*-t is, de a harmadik előadás után a rendőrség rájuk tört, letartóztatta és bezárta őket. A közönség soraiban ülő detektíveknek nem tetszett az utolsó jelenet, amelyben Don José leszúrja Carment: mikor Carmen odadobta gyűrűjét elutasított szerelmesének, olyan szavakat mondott, amely a detektíveket a kommunisták és a Kuomintang között fennálló szakadékra emlékeztették!

A kapu melletti őrhelyeimről most egy csoport embert láttam közeledni. Az egyik magas, sovány fiatalember gyorsan ment és állandóan maga mögé nézett; láthatóan diák volt és mikor elment, barátaim odasúgták nekem, hogy a *Sangháj Pao* szerkesztője, azé a földalatti kommunista ujságé, mely úgyszólván hírlapi gerillaharcot folytatott a városban. Kevéssel utána gyűrött külföldi ruhás, bozontos hajú férfi jött. Ez éppen több hónapos fogságból szabadult. Azzal gyanúsították, hogy a Kínai Vörös Segély embere; a vád alapos volt, de a pénz erősebbnek bizonyult. Családja egész vagyont költött elfogatói megvesztegetésére.

A kert megtelt és újabb vendégek már nem érkeztek, de

barátaim és én még őrt állottunk. Aztán leváltottak bennünket az őrhelyen és mi a többi vendégekkel bementünk az étterembe.

Vacsora után elkezdődtek a beszédek, melyeket egyik barátom fordított le nekem. A holland vendéglős nem értett kínaiul, ő tehát nem zavart bennünket, de a kínai pincérek mohón füleltek. Mikor a borzashajú férfi beszámolt a fogházi viszonyokról, a kiszolgálók minden mozdulatát figyeltük. Utána a *Sangháj Pao* szerkesztője következett. Tőle hallottam az első tényekre alapított beszámolót a Vörös Hadsereg felkeléséről és a parasztok „aratási mozgalmairól”, akik harcba szálltak földesuraikkal, aztán úgy özönlöttek a Vörös Hadseregbe, mint kis patakok az egyre szélesebben hömpölygő folyóba.

Egy kis tömzsi, nyirothajú fiatal nő annak szükségéről kezdett beszélni, hogy ki kell fejleszteni a proletár irodalmat. Felszólalását azzal végezte, hogy felszólította Lu Hszünt, legyen ő a Baloldali Írók Lígájának és a Baloldali Művészek Egyesületének védnöke és „ura”. Ezekből a csoportokból alakult ki később a Kínai Kultúrszövetség.

Az egész idő alatt Lu Hszün feszülten hallgatott, figyelmét mindig az új felszólaló felé fordította, miközben mutatóujja állandóan teáscsészéje peremét simogatta. Mikor mindenki befejezte mondanivalóját felállott és csendesen beszélni kezdett. Elmondta egy félszázados szellemi harc történetét, amely az ő élete is volt — a gyökereitől megfosztott Kína történetét.

A Mandzsu-dinasztia alatt született szegény tudós falusi családból, de feudális körben nőtt fel, amelybe lassanként beszivárogtak az első modern eszmék, amelyek az 1911-es forradalmat megelőzték. Mivel nem volt annyi pénze, hogy a nyugati államokban tanuljon, elment Japánba, ahol akkor rokonszenven nézték a kínai nemzeti mozgalmat. Modern orvostudományt tanult, de elolvasta Tolsztoj műveinek első japán fordításait is. Tolsztoj eszméltette rá a szociális gondolatra és a modern irodalom hatalmára.

Mikor Kínába visszatért, modern orvosi gyakorlatot kezdett, de mint a nyugat sok orvosa, csakhamar ő is rájött arra, hogy a legtöbb betegség gyökere a szegénység és a szegénységgel együttjáró tudatlanság. Orvosi kezelést csak a gazdagok engedhettek meg maguknak. A klasszikus orosz írók hatására az irodalom felé fordult, hogy ezzel a fegyverrel harcoljon a feudális gondolat ellen. Rövid történeteket kezdett írni az orosz klasszikusok modorában és csakhamar teljesen felhagyott az

orvosi gyakorlattal. A kínai szellemi újjászületés alatt irodalomtanár volt Peipingben, ahol az új gondolat világra jött.

Későbbi éveiben németül és oroszul tanult és egész sor orosz regényt és tanulmányt fordított le. Szándéka, mint mondta, az volt, hogy a kínai ifjúságot megismertesse a modern szociális irodalom színe-javával. Ugyancsak gyűjteni kezdett nyugati klasszikus és modern festményeket és művészi grafikákat és több kötetet írt a fiatal művészek számára.

Most azt a kérést intézik hozzá, mondta, hogy legyen vezetője egy proletár irodalmi mozgalomnak és fiatal barátai közül többen arra ösztökélik, hogy legyen proletáriró. Gyerekség volna azt állítani, hogy proletáriró. Az ő gyökerei a falu, a paraszti és iskolai élet talajában vannak. Abban sem hisz, hogy a fiatal kínai értelmiség a parasztok és munkások életének, reményeinek és szenvedéseinek kellő ismerete nélkül ezidő szerint proletár irodalmat hozhatna létre. Az írói alkotásnak a tapasztalatból kell fakadnia, nem elméletből.

Ennek ellenére továbbra is igyekezni fog a nyugati irodalom és művészet javát hozzáférhetővé tenni a kínai ifjúságnak. Szívesen segíti és vezeti az ifjúságot vagy — mint arra felszólították — készséggel lesz mesterük. De hogy védelmezője legyen? Ki lehet az ebben a rendszerben mely még a legszelídebb szociális irodalomra is a bűn bélyegét sűti? Mint „mesterük”, arra buzdítja a művelt ifjakat, hogy osszák meg a munkások és parasztok életét és merítsék tárgyukat az életből. de forma szempontjából tanulmányozzák a nyugati szociális irodalmat és művészetet.

Mikor az összejövetel végefelé közeledett, egy fiatalember hozzám hajolt és szomorúan csóválta a fejét:

— Ugyebár ez csalódás volt? Tudniillik Lu Hszün állásfoglalása a proletár irodalommal szemben. Ez elveszi a fiatalok bátorságát.

Bennem felébredt gyermekkoromból származó ellenszenvem a hivatásos értelmiség iránt. A kínai értelmiség tagjai sohasem végeztek testi munkát és írásuk a tapasztalatától különvált hivatás volt. Még az „ifjúság” szó sem jelentett az ő szájukban mást, mint diákot, a munkásokkal és parasztokkal szemben pedig fölényes, bár rokonszenves magatartást tanúsítottak. Addig létrehozott „proletár irodalmuk” nagyrészt mesterséges volt, gyöngé utánzata az oroszoknak.

Azt válaszoltam a fiatal kritikusnak, hogy teljesen egyetértek Lu Hszünnel.

Életem ettől kezdve egybeszövődött a Lu Hszünével és legközelebbi kollégájáéval, aki az ismertebb kínai regényírók egyike. Neve Mao Tung. Mi hárman együtt összegyűjtöttünk és kiadtunk egy kötetre valót Kaethe Kollwitz, a német művész metszeteiből és együtt írtuk a nyugati államok sajtója számára a legtöbb felszólítást a kínai értelmiséget sujtó politikai reakció ellen. Nem egyszer találkoztunk Mao Tung és én valamelyik utcasarkon és miután figyelmesen megszemléltük az utcát, ahol Lu Hszün élt, bementünk hozzá és vele töltöttünk egy estét. A vendéglőből rendeltünk magunknak vacsorát és sokszor órákat társalogtunk együtt. Egyikünk sem volt kommunista, de valamennyien becsületbeli ügyünknek éreztük, hogy segítsük és támogassuk azokat, akik a szegények felszabadításáért küzdöttek és haltak meg.

Lu Hszün továbbra is régi tiszteletbeli helyét töltötte be, Kína fiatal értelmiségének „tanítóját” vagy „mesterét”. Az ifjúság között számos klikk volt és ezek mindegyike igyekezett őt megnyerni magának és „vonalának”. Ő valamennyinek fölötté állott és nem engedte meg, hogy egyik is kisajátítsa a maga számára. Meghallgatta őket, megvitatta velük problémáikat, megbíráltta írásaikat, bátorította őket. És neve elől állt a folyóiratokban, amelyeket kiadtak.

Gyakran beszélt nekem arról, hogy történelmi regény tervével foglalkozik, amelyben saját életét írná meg, de a szociális reakció, amelyben hazája fuldoklik, nyilván nem enged neki erre időt. Olyan mélységesen gyűlölte az „ártatlanok lemészárlását” és az emberi jogok megsértését, hogy egy idő múlva már csak a politikai kritika fegyveréül használta tollát. Pedig ez a toll igazi kard volt.

Az összes kínai írók közül láthatólag ő volt a legbensőségebb kapcsolatban a kínai történelemmel, irodalommal és kultúrával. Politikai kritikái közül néhányat jóformán lehetetlen volt angolra fordítani, minthogy nem támadhatta a reakciót nyíltan, írásaiban a célzások egész mozaikját alkották Kína legsötétebb multjának alakjai, eseményei és eszméi. Minden művelt kínai tudta, hogy a jelen zsarnokságát hasonlítja össze az egykorival. Ezeket a politikai kritikákat a kínai és nyugati kultúrák gazdag áramai hatották át, olyan finom rétegződésben, mint egy metszetet. Egyik irodalmi folyóiratot a másik után juttatta el a közönséghez, de egymás után valamennyit megszün-

tették. Tömör és tiszta bevezetései büszke lobogók voltak. Az ő szemében a gondolat és kifejezés szabadsága az emberi teljesítmény lényege volt. Stílusa olyan egyéni volt, hogy nem volt az az árnyék, amely mögé elrejtőzhetett volna, és a cenzorok hovatovább úgy megcsonkították cikkeit, hogy gyakran értelmetleneknek tűntek fel. Írók, kiadók és művészek, akik vele kapcsolatban állottak, nyom nélkül kezdtek eltűnni; őt csak kora és kiválósága védte meg az elfogatástól. Több éven át csak baloldali japán intellektuellerk adhatták közre írásait eredeti alakjukban. A japán értelmiség szemében ő volt a legismertebb és legtiszteltebb kínai író.

Követőinek eltűnése vagy halála maró méregként hatott Lu Hszün testére és lelkére, úgyhogy betegeskedni kezdett. Néha már olyan rosszul volt, hogy nem tudott felkelni. Érezte, hogy szíve felmondja a szolgálatot és belement abba, hogy Sangháj legjobb külföldi orvosát fogadja. A vizsgálat után a doktor félrevont és közölte velem, hogy halálos tuberkulózisa van és csak hosszabb hűvös, száraz vidéken való tartózkodása állíthatná meg a folyamatot. A doktor hozzátette: „De persze ő nem fogadná meg a tanácsomat. Ezek a régimódi tudatlan kínaiak nem hisznek a modern orvostudományban!”

Lu Hszün nem hallgatott a tanácsra, pedig minden bizonynyal nem volt régimódi vagy tudatlan. „Azt akarjátok, hogy egy évig feküdjem a hátamon, míg a többiek harcolnak és meghalnak?” — kérdezte vádló hangon. Mikor ezekre az ellenvetéseire válaszoltunk, szegénységére emlékeztetett bennünket, de ha erre mi felajánlottuk, hogy összegyűjtjük a szükséges pénzt, akkor is tovább ellenkezett. Maxim Gorkij meghívta, hogy legyen egy évre az ő vendége a Szovjetunióban, de nem akart menni. Azt mondta, hogy a Kuomintang egész Kínában kikürtölné, hogy „moszkvai aranyakat” kap.

— De hiszen ezt úgylis mondják! — érveltem én.

— Nem merik — kiáltotta. — Mindenki tudja, hogy hazudnak! De akárhogy is van, Kínának szüksége van rám. Nem mehetek.

Hiába próbáltuk meggyőzni. „Mindenki nem szaladhat el! — mondotta — Valakinek helyt kell állania és küzdenie.”

*

1930 végén elutaztam a Fülöp-szigetekre, néhányhetes pihenőre. Az elutazásom előtti estén Lu Hszün és három fiatal író

eljött hozzám, hogy együtt töltsék velem az estét. Az egyik egy azelőtti tanító volt, Dzsü Si, alighanem legtehetségesebb és legkedvesebb tanítványa és barátja Lu Hszünnek. Mikor 1931 márciusában visszatértem Sanghájba, titkárom, Feng Da, azzal a hírrel fogadott, hogy huszonnégy fiatal író, színész és művészt elfogtak és megölték. Február huszonnegyedikének éjszakáján kivitték őket a börtönből, megásatták velük a sírjukat és agyonlőtték őket. Némelyiket elevenen égették meg. Az egyik közülük Dzsü Si volt.

Elsiettem Lu Hszün lakására és dolgozószobájában találtam. Arca sötét és borotvátlan volt, haja borzas, arca beesett, szemében lázas tűz égett. Hangja tele volt irtózatossággal.

— Itt van egy cikk, amelyet akkor este írtam — mondta és átadott nekem egy kéziratot az ő metszetszerű betűivel. — Azt a címet adtam neki: „Mély éjszakában írottak”. Fordíttassa le angolra és téttesse közzé külföldön.

Mikor elmondta a tartalmát, figyelmeztettem, hogyha nyilvánosságra hozzák a cikket, megölik.

— Mit számít az? — felelte lázasan. — Valakinek beszélnie kell!

Mielőtt elmentem, együtt elkészítettünk egy kiáltványt a nyugati világ értelmiségéhez az írók és művészek lemeszárlása ügyében. Elvittem Mao Tung-hoz, ő átnézte és segített nekem angolra fordítani. Ennek eredményeképpen jött az első külföldi tiltakozás, ötvennél több vezető amerikai írótól a kínai írók meggyilkolása miatt. A Kuomintangot meglepte, hogy a nyugati világ nem helyesli a dolgot!

Lu Hszün cikke, a *Mély éjszakában írottak*, sohasem jelent meg külföldön sem és még ma is birtokomban van. Nem olvastam Kínában semmit, ami ilyen mély hatást tett volna rám. Szenvedélyes felkiáltás volt, a kínai történelem egyik legfeleltébb éjszakáján. Így kezdődött:

Be lehet takarni a vad földet egy halom papiros-hamuval, a megrongált falat figurákkal, úgyhogy többé nem látható. De mind ékes szeretettel és gyásszal beszél vagy olyan gyűlölettel, mely erősebb, mint az emberi hang kifejezhetné.

A vad földre szórt hamuval a kínai temetkezési szokásra céloz, hogy papírt égetnek el a holtak lelkéért. Ezután Kaethe

Kollwitz *Áldozat* című fametszetéről ír, amelyen egy sovány anya haldokló csecsemőjét tartja kinyújtott karján — a köznép áldozati ajándékát a halálnak — ahol a csecsemő a huszonnégy halottat jelképez. Cikke így folytatódik:

Kínában valamikor a halálraítélt foglyot rendszeren végigvezették egy forgalmas utcán, ahol azt kiálthatta, hogy *Juen Vang*, fogadkozhatott, hogy ártatlan, szidhatta a bírót, elmondhatta a maga kiváló tetteit és megmutathatta, hogy nem fél a haláltól. A kivégzés pillanatában a körülötte állók tetszésüknek adtak kifejezést és bátorságának híre elterjedt. Az én ifjúkoromban ezt a szokást barbárnak és kegyetlennek tartották. Most úgy érzem, hogy az egykori uralkodók bátrak voltak és megbíztak a maguk hatalmában, mikor ezt megengedték. Sőt a szokásban volt valami kedvesség, valami jóindulat az elítélt iránt.

Aztán a meghunyászkodó Csu Tang ellen fordította szavai élet, aki a *Ju Csu Fan*, egy doktor Lin Ju-tang szerkesztésében megjelenő folyóirat egyik cikkében eléggé vakmerő volt azt állítani, hogy az elítéltek dícsérete vagy az irántuk érzett részvét fennkölt ideál lehet, de a társadalom szempontjából helytelen, mert a győztes elismerésének elmulasztásával egyenlő. Lu Hszün keserű iróniával válaszolt és a gyilkosság kegyetlenségéről ezt írta:

Ma, ha egy barátom vagy tanítványom halálát hozzák nekem hírül és megtudom, hogy annak részleteiről senki sem tud semmit, mélyebben meggyászolom, mintha megöletésének minden körülményéről értesülnék. Elképzelem magamnak a borzalmas magányosságnak azt az érzését, amely erőt vesz valakin, mikor egy rejtett sötét szobában tesz ki láb alól. Mikor először olvastam Dante *Inferno*-ját, kitalált kegyetlensége elborzasztott. Most, mikor sok tapasztalatom van, látom, milyen szerény volt Dante képzelőereje. Nem tudott eljutni a titkos kegyetlenségnek abba a mélységébe, amely ma mindennapos.

A cikk végére függelékül levelet illesztett, amelyet az *Inferno*-ból vehetett volna. Egy tizennyolc éves fogoly írta, akit két más diákkal együtt Sangháj egyik főiskolájából hurcoltak

el és vádoltak kommunizmussal, mert egy Lu Hszün alapította csoport tagja volt, amely fafaragás tanulmányozásával foglalkozott. A bizonyíték ellenük egy Lunacsarszkijról készült fametszet volt. Fantasztikus okoskodással minden fametszetet kommunistának bélyegeztek. Mivel a kormány Lu Hszün letartóztatásától visszariadt, tanítványait fogta el.

A fiú fogságból írt levele, melynek megszólítása „Drága mester” volt, a levélíró kálváriáját beszélte el elfogatásától addig az éjszakáig, mikor megvesztegette az őrt, hogy elvigye levelét Lu Hszünhöz. Részletesen elbeszélte egy paraszt megkínzásának történetét, akit azzal vádoltak, hogy tiszt a Vörös Hadseregben; szökeket vertek a körme alá és ott térdelt némán, mozdulatlan arccal, miközben minden ujjából csorgott a vér.

„Drága Mester, ha rá gondolok, megdermed bennem a szív” — panaszkolta a levél.

Mikor Mao Tung és én ezt lefordítottuk, szünetet tartott és halkán ezt mondta:

— Ezt valóban mély éjszakában írták.

— Mély éjszaka ez — mondtam én.

Déli élmények

Éppen mikor 1930 meleg nyári hónapjaiban Kantonba érkeztem, megint egy tábornokot ölt meg testőrsége azért az ötven kínai dollárért, amelyet egy vetélytársa, egy másik tábornok ajánlott fel. Az ilyen események már-már ironikusan hatottak rám. A kuantungi tartományi kormány félig független volt, de olyan tábornokok kezében, akik erőszakkal vették el azt, ami nézetük szerint megillette őket a déli zsákmányból. Golyóálló kocsikban robogtak végig a városon, fegyveres testőreikkel a felhágókon. Ez volt a tábornokok szelleme és a tisztviselőké, akiket magukkal együtt emeltek hatalomra.

Valamennyiüket meginterjuvoltam és amit mondtak, feljegyeztem. Nagyszerűen bántak velem, mert külföldi újságírók ritkán vagy sohasem utaztak délre a forró nyári hónapokban. Így teljesen magam használhattam egy kormánygőzöst, hivatalos vezetőm volt, aki megmutatta nekem a gyárakat, a műutakat, az új vízműveket és a Szun Jat-szen-émlécsarnokot. Ha az igazságot akartam tudni, meg kellett bíznom kínai egyetemi ta-

nárokbán, itt-ott egy újságrporterben vagy szerkesztőben, tanítókbán és írókbán, a kantoni német konzulban — és saját szememben és fülemben.

Voltaképen azért utaztam délre az év legforróbb szakában, mert tanulmányozni akartam a „selyemtenyésző parasztok” millióinak helyzetét abban a selyemiparban, amely rohamosan vesztette el amerikai piacát a japán mágnességgel szemben. De nem akartam a selyemvidékeket úgy meglátogatni, mint a hatalmas kantoni selyemkonzern vendége, mert a konzern mégis olyan volt, mint egy nagy nevető Buddha, aki övig meztelen és kövér hasa a pizsamája övére fityeg. Végre találtam egy csoport tanárt a keresztény Lingnan-egyetemről, akik ennek az iparnak tanulmányozásával foglalkoztak. Egy fiatal szakértő hathetes szemleútra utazott a suntéi selyemvidékre. Vele mentem a kantoni selyemkonzernhez, ahol addig vitatkozott egy gyanakvó hivatalnokkal, míg megengedték neki, hogy a konzern folyami gőzössein utazzék és bebocsássák arra a vidékre, ahol többmillió paraszt dolgozott. Itt a déltengeri milliomosok nagy szövögyárat alapítottak; munkásaik mind csupa fiatal nők voltak.

Másnap a fiatal szakértő és én felszálltunk egy folyami gőzösre. Húsz-harminc konzernbeli kereskedőn kívül senki sem utazott a hajón. Ezeknek a gőzösöknek páncéllemezeik voltak és gépfegyvereik, hogy megvédjék a kereskedőket a „banditák-tól”. A „banditák”, mint megtudtam, olyan parasztok voltak, akik az év egy részén mindíg nekivágtak az országutaknak, hogy munkát keressenek.

Egyszer kiszámítottam, ha ezek a „banditák” gőzösünket megtámadják és elfogják, annyi élelmiszerhez jutottak volna, amennyi egy egész falu ellátására hónapokra elegendő lett volna. Étkezés idején a kereskedők ott terpeszkedtek az asztal mellett, lucullusi lakomákat ettek és a csirkecsontokat a padlóra dobálták. Aztán selyemről, pénzről, piacokról beszélgettek és hogy cégeik mennyit vesztenek. A selyemipar valóban az életéért küzdött, de ha veszteségeik voltak, azok nyilvánvalóan nem ezeknek az embereknek a bőrére mentek. Egy kis nosztalgiával gondoltam Jesse Jamesre.

Fiatal kíséremnek nagyon imponáltak ezek az emberek. De mikor a selyemmunkásokra és a fiatal szövőnőkre terelődött a szó, hangjában ellenszenv és gyűlölet csendült meg. Ügylátszik, különösen a sokezer szövőnőt gyűlölte és csak nagynehezen

tudtam meg tőle, hogy miért. Elmondta nekem, hogy ezeket a nőket egész Kínában lesbikusoknak ismerik. Férjhezmenni nem akarnak és ha családjaik kényszerítik őket a házasságra, bérük egy részével megvesztegetik férjüket és ráveszik, hogy vegyen magának ágyasokat. Az ilyen férjes nő legjobb esetben egy fiút hajlandó szülni, aztán visszamegy a gyárba és nem akar továbbélni a férjével. A kormány éppen most adott ki egy rendeletet, amelyben eltiltja a nőknek, hogy vesztegetéssel szökjenek meg a házasságból, de a nők ezt sem veszik tudomásul.

— Túlságosan gazdagok — ez itt a bibi! — magyarázta fiatal kísérőm. — Tizenegy dollárt is megkeresnek egy hónapban és ezért fennhéjázók lesznek. — Hozzátette, hogy ebből a pénzből szüleiket, férfi- és nőtestvéreiket és nagyszüleiket is támogatják. — Dobálják a pénzt! — kiáltotta. — Soha nem mehetek a moziba, hogy ne látnék közülük egy csomót, ahogy ott ülnek és egymás kezét fogják.

1927-ig, ameddig el nem tiltották, kommunista sejtek és szakszervezetek voltak a szövőgyárakban, jelentette ki vádlón, és most ezek a megvetendő lányok azzal bújnak ki a törvény alól, hogy titkos „nővértársaságokat” alakítanak. Még sztrájkolni is mertek rövidebb munkaidőért és magasabb bérért. Előfordul, hogy két-három ilyen lány öngyilkosságot is követ el együtt, mert családjuk férjhezmenésre kényszeríti őket.

*

Hetekig kísérőm és én gyalog vagy kis hajón jártunk faluról-falura, selyemvárosról-selyemvárosra. A nap vadul tűzött le ránk, úgyhogy ruhánk úgy tapadt testünkhöz, mint a sebész kesztyűje és az izzadság eláztatta kalapszalagjainkat és cipőnket. Éjszakára falusi fogadóknak szállottunk meg vagy családi templomokban állítottuk fel tábori ágyunkat moszkítóháló alatt. Minden út és gyalogút tele volt félmeztelen paraszttal, akik bambuszrudak végére akasztott óriási kosarak terhe alatt görnyedtek. A selyemvárosok megteltek a gubók párájával és az áruházakban a tetőzetig tornyosultak a nyersselyem tekercek. Minden falu tömve volt tálcákkal és rajtuk rágcsáló selyemhernyókkal. Éjjel-nappal sovány, gondterhelt parasztsok foglalatokodtak körülöttük, akik maguk övig meztelenül jártak.

Kísérőm előbb kíváncsian, aztán érdeklődéssel kezdte fordítani kérdéseimet, melyeket a parasztsokhoz intéztem életük és

munkájuk felől. Otthonaik meztelen, földespadlójú viskók voltak, ágyuk pedig egyetlen deszka, egy régi takaróval, fölötté egy pamutruhával, amely valamikor fehér volt és moszkítóhálóul szolgált. Rendesen volt a helyiségben egy kis agyagtűzhely is egy-két főzőalkalmatossággal, egy szűk pad és itt-ott egy régi ütött-kopott asztal. Milliók számára ez volt az otthon. Csak néhányuknak volt egy pár szederfája — mert a gazdagságot fák szerint számították. De jóformán valamennyien eladták gubótermelésüket előre, hogy pénzt vagy élelmet vegyenek. Ha a termés balul ütött ki, ők fizettek rá. Ahova csak mentünk, mindenütt ugyanazt hallottuk: a kereskedők adósaikká tették a selyemtermelő parasztokat és ezek sohasem voltak adósságtól mentesek.

Csak ha nagyobb városokhoz közeledtünk, amelyekben a selyemszövődék okádták magukból a gubó szagát, akadtunk jobb otthonokra és kevesebb gondterhelt arcra. Az ilyen családok leányai fonónők voltak. Itt kezdtem tisztán látni, mit jelent az ipar a dolgozó nők számára, akármilyen rossznak is bizonyul máshol. Az egész országban csak ezeken a helyeken örültek a lánycsecsemők születésének, mert itt a lányok voltak a családok fő eltartói. Méltóságteljes, szabad magatartásuk értékük öntudatát tükrözte. Elkezdtem megérteni azt a vádat, hogy lesbikus hajlamoknak áldoznak. Lehetetlen volt, hogy helyzetük méltóságát össze ne hasonlítsam a házasság alacsony helyzetével. Függetlenségük szinte személyes sértésnek hatott.

Vezetőm gyűlése ezek ellen a lányok ellen még jobban kiütközött, mikor a fonodákat kezdtük látogatni. Hosszú sorban ültek fényes fekete kabátban és nadrágban a fortyogó gubós fazekak előtt és összeégett ujjaiak sodorták a fonalat. Néha egy-egy megjegyzés, mely végigfutott a soron, egy egész műhelyt megnevetetett. Kísérőm arca ilyenkor ólomszürke lett.

— Engem a kapitalisták juhászokutájának neveztek, magát pedig idegen imperialista ördögnek! Kinevetik a ruháját, a haját és a szemét — magyarázta.

Egy este mind a ketten egy régi családi templom bejáratánál ültünk, amelynek üres köcsarnokában felállítottuk hálós tábori ágyunkat. A csatorna másik oldalán egy fonógyár magas falai emelkedtek, ahonnan csakhamar feketeruhás munkáslányok tódultak ki, mindegyik éthordóval a kezében. Valamennyien faszandált viseltek, melyet egyetlen bórszj erősített a lábujjakhoz és amely menetközben kopogott. Fényes fekete ha-

juk hátra volt fésülve és nehéz csomóban függött derekukra. Tarkójuknál a hajfonat vörös hálóba volt fogva és két-három hüvelyk széles szalagot képezett — kedves színfolt.

Mikor hosszú sorokban a csatornán átvezető híd és a templom bejárata előtt elhaladtak, az volt az érzésem, hogy csinosabb nőket sohasem láttam.

Kértem fiatal vezetőmet, hogy tolmácsoljon, de erre nem volt hajlandó, mondván, hogy nem érti a nyelvjárást. Olyan haragos volt, hogy felkelt és elment a város irányába. Mikor eltűnt, lementem a lépcsőn. Egy csoport lány gyülekezett körém és bámult rám. Megkínáltam őket egy kis malátabonbonnal. Fehér fogak villogtak és éles, szakadozott szavak röpdöstek. Elvették a cukorkát, szopogatni kezdték, aztán szemügyre vették ruhámat, hajamat és szememet nézték. Én is ugyanezt tettem és csakhamar egymásra nevettünk.

Ketten közülük karjukat kétoldalt az enyémbe akasztották és elkezdtek lefelé húzni a kőköcsas utcán. Több más lány utánunk jött boldog karattyolással. Beléptünk az egyik lány otthonába, ott a lány apja és anyja és két nagyszemű kis testvérkéje fogadott. Mögöttünk a kis szoba már tele volt más lányokkal és kíváncsi szomszédokkal. Egy négyszögletű asztal közepén gyeritya égett, körülötte padok voltak, tele emberekkel. Engem a díszhelyre ültettek és hozták a hagyományos csésze teát.

Ezután különös társalgás következett. Még ha a legtökéletesebb mandarin nyelven beszéltem volna, akkor sem értettem volna ezeket a lányokat, mert beszédük egészen más volt, mint az ország bármely más részén használatos. Néha-néha tanulmányoztam egy kicsit a kínai nyelvet — Mandzsuriában, Peipingben, Sanghájban, — de valahányszor kissé előbbre jutottam, kénytelen voltam más vidékre menni és amit addig tanultam, jóformán fölöslegessé vált. Sanghájnak megvolt a maga nyelvjárása és amit ott tanultam, Peipingben nevetést keltett és délen teljességgel használhatatlan volt. Csak misszionáriusok és konzuli tisztviselők engedhették meg maguknak, hogy egy évet töltsenek a Peking Language Schoolban. Az újságírók kénytelenek voltak egyszer itt lenni, egyszer ott.

Igy hát jelek és taglejtések segítségével igyekeztem magam megértetni a fonólányokkal. Megkérdezték tőlem, van-e nekem is gyermekem, miközben a gyerekekre mutattak. Nincs? Férjem sem? Úgy látszott, ez érdekli és meglepi őket. Magyarázatképen kicsavartam a töltőtollam, kivettem egy noteszt a zsebemből,

úgy tettem, mint aki gondolkozik, kritikus szemmel néztem rájuk, aztán elkezdtem írni. Ez nagy izgalmat keltett.

Egy férfi, aki az ajtónál állt, valamit kérdezett tőlem mandarin nyelven és ezt meg tudtam érteni. Elmondta a zsúfolt szobában levőknek, hogy amerikai ujságíró vagyok. Igen, most az vagyok — de valamikor munkásnő is voltam. Mikor ezt közölte a többiekkel, azoknak láthatóan nehezükre esett, hogy elhiggyék.

A padokon végig lányok ültek, mögöttük még több lány állott. Kevés mandarin szót és sok gesztust használva, megtudtam, hogy némelyikük nyolc-kilenc dollárt keres havonta, tizenegyet csak kevesen. Tíz órát dolgoznak naponta — nem nyolcat, mint kísérőm mondotta. Régebben tizennégyet dolgoztak.

Nyelvtudásom felmondta a szolgálatot, ezért rajzokkal pótoltam a noteszemben. Hogyan érték el a tízórás munkaidőt? Felvázoltam egy fonodát, ahol egy nagy kövér ember állott nevetve, aztán egy második rajzot készítettem, amelyen a kövér ember már sírt, mert egy sor lány állott kézenfogva a műhelyben. Nagy szóváltás keletkezett ezekről a rajzokról, aztán az egyik lány két szót kiáltott és valamennyien sztrájkot kezdtek mutatni. Karbatették a kezüket, mint aki nem hajlandó dolgozni, néhányan az asztalra könyököltek és lehajtották a fejüket, mint akik nem akarnak onnan elmenni. Nevettek, összefogódzkodtak és engem is bevontak a körbe. Ott állottunk kéz a kézben, egy sorban, nevetve. Igen, ezen az úton érték el a tízórás munkaidőt!

Miközben ott állottunk, az egyik lány egyszerre magas, kedves hangon énekelni kezdett. Ugyanilyen hirtelen elhallgatott. Az egész szoba énekelte a választ. Egyik kérdést a másik után énekelte, a többiek pedig válaszoltak, míg én ott álltam izgatottan és nagyon elkeserített, hogy nem értem őket.

A különös éneklés véget ért és valamit kérni kezdtek tőlem. Egy dalt akartak hallani! Nekem a *Marseillaise* jutott eszembe és elénekeltem. Még egyet kívántak és én megpróbáltam az *Internacionálét*, miközben figyelmesen néztem a hatást. De egyikük sem ismerte fel. Szóval nem igaz, hogy ezeknek a lányoknak kommunista sejtjeik vannak, gondoltam magamban.

Egy kis mozgás szaladt végig a szobán és láttam, hogy az ajtóban egy férfi áll, fuvalával a kezében. Ajkához tette és a hangszer halkán szólni kezdett. Aztán a hang egyre erősödött és a lány kedves, magas hangja követte. Aztán elhallgatott. A fuvola hangja feljebb és feljebb szárnyalt és egy férfigang

csatlakozott hozzá. Valamilyen mesét mondott el és mikor elhallgatott, a lány hangja válaszolt. Bizonyára valamilyen ballada lehetett, ősi népének, mert a népzene általános tulajdonságai voltak fellelhetők benne.

Így töltöttem egy estét olyan emberek körében, akiknek nyelvét nem értettem és mikor visszatértem templomomba, az egyik lámpást lóbált, hogy megvilágítsa előttünk az utat. A néma, köves udvarokon át szobámba és ágyamba mentem. És egész éjszaka a falu éjjeli őre bronzgongját ütögetve kiáltotta ki az órákat. Gongja először a távolból hangzott, elment a templomfal előtt, aztán visszajött és mindenkinek tudtára adta, hogy semmi baj.

Én fektemben régi dolgokra gondoltam... Minden ország egyszerű népének egyszerű emberségére, jóságára és egységére.

Gerillaháború Sanghájban

1931 egy késő tavaszi délutánján kinyitottam a *Shanghai Evening Post and Mercury* című amerikai napilapot és két-hasábos támadó cikket találtam benne bizonyos Woodhead úrtól, a kínai Angol Egyesület elnökétől, a Távol-Kelet egyik legreakciósabb angol írójától.

A cikk érdekes volt, nem mert velem foglalkozott, hanem mert tökéletes díszpéldája volt a „sanghái szellemnek”. Ez a cikk még abban a városban és országban is, ahol a könyörtelen reakció vaslábakkal tiport minden férfira vagy nőre, aki az emberi jogok veszedelmes jelszavát csak említeni is merte, mesterműve volt a zughírlapírásnak, tele támadásokkal politikai és magánéletem ellen.

Nem sokat törődtem volna vele, ha helyzetemet amúgyis nem tették volna már nehezzé a hivatalos kérdezősködések és támadások. Néhány hónappal azelőtt a kantoni kínai rendőrség egyszer már letartóztatott egy titkos hivatalos okmány alapján, melyet a sanghái angol rendőrség juttatott el hozzá; az írásban az állott, hogy orosz bolsevik vagyok, aki hamis amerikai útlevéllal utazik. A rendőrségen oroszul kezdtek velem beszélni, amit nem értettem meg, aztán a tisztviselő zsebetette az útlevelemet. Mikor a német főkonzul közbelépett, a rendőrfőnök megmutatta neki a Sanghájból érkezett írást. Az amerikai főkonzul

is látta, de mikor megkérdeztem, kitérő választ adott. Míg az állampolgárságomra vonatkozó washingtoni választ várták, főkonzulom megkért, hogy diktáljam le neki az összes kínaiak nevét, akiket ismerek. Mikor azt feleltem, hogy ez ellentmond az újságírói etikának, mint nézetem szerint a főkonzuli etikának is, hogy a rendőrség ügynökévé szegődik, éktelen dühbe jött.

Hetekig házifogságban éltem és fegyveres zsandárok jártak a lakásomban ki-be. Ha elmentem hazulról, követtek és nagy suttogó csoportok szegődtek sarkunkba, amelyeknek az nyilván nagy céció volt. Mire Washingtonból megjött a válasz, hogy amerikai állampolgár vagyok, beteg lettem. Barátom, az ír hajóskapitány mentett meg és vitt vissza Sanghájba. Három hónapot kellett pihennem a Fülöp-szigeteken, hogy újra harc-képes legyek.

Ezt a kantoni incidenst valóban Woodhead támadásának köszönhettem. Következő cikkében egy tizenkét tagú kínai család esetét szellőztette, amelyet állítása szerint kommunisták öltek meg és temettek el egy udvarban. A gyilkosság hír szerint bosszúaktus volt a családfő ellen, aki előbb kommunista vezér volt, aztán átpártolt a kékingesekhez és igen sok elvtársát elárulta.

A történetnek az én szempontból nem volt értelme. Gyilkosságok napirenden voltak Kínában. Mindenki megölethette ellenségét, ha megfizette a bérgyilkosokat. Tu Jue-szeng, a sanghái Zöld Banda bezére, egész vagyont gyűjtött ilyen módon — amellet, hogy az ópiumkereskedelem és a minden kínai cégtől fizetett „védelmi adó” is szépen jövedelmezett. Tu Sangháj ópiumkirálya volt és úgy beszéltek róla, mint a francia koncesszió császárjáról. Őt és a vele szövetségben levő két másik nagy bandavezért úgy emlegették, mint a „Három Nagyt”. A Zöld Banda gyakran elrabolt makacs és gazdag kínaiakat és csak váltságdíj fejében bocsátotta őket szabadon. Ugyancsak meggazdagodott a nemzetközi település kínai detektívfőnöke is, aki kapcsolatot tartott fenn a bandával. Egy időben a banda több francia hivatalnokot mérgezett meg egy banketten; mikor ezek közül néhány meghalt, a sajtó „himlőt” emlegetett.

A magánéletem elleni támadás sem nagyon hatott rám. Az angol rendőrfőnök évek óta egy előkelő bordélyház tulajdonosnőjével élt, ahová csak ötven dolláros honoráriumot fizető fehér embereknek volt bejárásuk. Ez a bordélyház-tulajdonosnő egyszer levétette magát a rendőrfőnökkel és az egész angol

rendőrszemélyzet tiszteletteljes csoportban vette őket körül. Mellékesen, egy ilyen bordélyház-tulajdonosnő Kalifornia egyik legelőkelőbb továbbképző iskolájában taníttatta a lányát.

Arra is emlékeztem, hogy mikor Margaret Sanger egyszer ellátogatott Sanghájba, dús gesztenyeszínű haja a teaházban egy elegánsan öltözött nőt vonzott hozzá, aki megkérdezte tőle, nem akar-e egy szép összeg pénzt keresni, hozzá szőrmekabátot és más szép ruhákat. Margaret úgy tett, mint akit érdekel a dolog. Az elegáns nő megmagyarázta, hogy az angol flotta jelezve van és Margaret éppen a tengernagy típusa.

Akármilyen nagy bűneim voltak is, a Zöld Bandának nem voltam tagja, éppoly kevésbé, mint a sanghaji rendőrségnek, de még a flottának sem állottam szolgálatára. Kijelentettem, hogy személyes kérdésekre csak magamszűrű embereknek válaszolok és diplomatikus válaszomat Woodhead támadására felhasználtam arra, hogy kifejtsek néhány népszerűtlen nézetet. Egy további vitriolos támadás ellenem arra készítetett egy amerikai tengerésztisztet, hogy tiltakozzék a szerkesztőségénél. Az újság kijelentette, hogy a vitát lezártnak tekinti.

Néhány nappal ezután a támadás után titkárom, Feng Da azzal a titokzatos bejelentéssel jött hozzám, hogy egy Karl Strauss nevű, a francia és az angol rendőrséggel és az orosz fehér emigránsokkal kapcsolatban álló balti német fog meglátogatni. Strauss azt állította magáról, hogy kinevezett képviselője a nemzetközi Vörös Segélynek, egy kommunista munkásvédelmi szervezetnek, amelynek főhadiszállása Berlinben volt. Állítólag két levelet hozott nekem Willie Münzenbergtől, a Vörös Segély vezetőjétől. Én nemhogy funkcionáriusa, de még tagja sem voltam a Vörös Segélynek és a levelek ügyében nagy kételeyeim voltak. Karl Strausst sokan nemzetközi kémnek ismerték, és az ilyen módszerek túlságosan naívnaknak tűntek fel.

Pedig Strauss néhány nappal ezután valóban eljött. Harminc és negyven év közötti alacsony, vékony ember volt, homokszínű hajjal és szürkés-kék szemmel, amely olyan kemény volt, mint egy hüllőé. Leveleket mutatott, amelyek szerint őt bízták meg a Vörös Segélynek szánt pénzek gyűjtésével, állítólag az árvízkárosultak megsegítése céljából — ami gyerekes dolog volt. Rögtön megmondtam, hogy semmi kapcsolatom nincsen a Vörös Segéllyel vagy Münzenberggel. Strauss ezt felelte:

— Szeretném, ha bemutatna engem kollégáinak és barátainak. Hallom, sok embert ismer, aki segíthet mozgalmunknak.

Strauss mögött ott állott bőrrel bevont sétabotom, ólommal az egyik végén. A magam védelmére ezzel a fegyverrel jártam. Közeledtem a bothoz. Megfordult, észrevette és egy szó nélkül kipenderült és menekült. Nagy kiabálással szaladtam utána.

Hulló falevelek és felkavart por felhője mögött eltűnt.

Ezen az éjszakán észrevettem, hogy házam előtt a nagy utcai lámpa nem ég és hogy mögötte egy férfi áll, láthatólag külföldi. Azt is láttam, hogy közvetlenül a garázsom mellett lévő épületben egy új „műkereskedés” nyílt meg. Orosz fehér emigránsok lebzseltek néhány halom papír, festék és ecset mögött. Aztán láttam, hogy két kínai ismételten elmegy a házam előtt. Tapasztalataim alapján felismertem őket, mint a Zöld Banda tagjait. Annak ellenére, hogy a köztudat szerint „minden kínai és minden csecsemő hasonlít egymáshoz”, a kínai típusok természetesen úgy elütnek egymástól, mint akármelyik más országban. És a kínai bérgyilkos világosan felismerhető típus.

Aztán egy reggel kínai szolgám szaladt be a konyhából, ezzel a kiáltással: „Missy! Egy darab kínai rendőr van konyhában. Akarja leveleit. Azt mondja, visz minket börtönbe!”

Kimentem a konyhába, amelyet három család közösen használt és ott találtam valamennyi kínai szolgát. Egy külföldi ruhába öltözött kínai, mikor beléptem, elhallgatott. Kiutasítottam. Kemény, hideg arcán nem változott a kifejezés, de megfordult és kiment. Szolgám felmondott és azonnal el is ment. Két héten át két barátom felváltva aludt a lakásomon és sohasem mentem ki úgy, hogy egyiket ne vittem volna magammal kísézőnek. A gengszterek utánunk baktattak, de soha nem néztek felém.

Mikor világos lett előttem, hogy a gengszterek és az orosz fehérek nem óhajtanak egyhamar távozni, elmentem az amerikai bíróságra és elmondottam a kerületi ügyésznek, dr. George Sellettnak a történetet. Karl Strauss eseténél a hasát fogta. Közölte velem, hogy a sanghái rendőrség három eredménytelen kísérletet tett, hogy elfogasson. Mivel a francia koncesszióban éltem, azt tanácsolta, írjak egy levelet a francia főkonzulnak a gengszterek és a detektívek dolgában.

Éles levelet írtam. Másnap reggel egy fehérbe öltözött kellemes alak jelent meg nálam, szőke, kifent bajusszal és kecses sétapálcával. Magas éneklő hangon bemutatkozott, mint a

francia rendőrség politikai osztályának képviselője. A tündéri jelenség megállt egy szék mögött és ezt fuvalázta:

— Madame, azért jövök Önhöz, hogy megmondjam, akiket Ön kémeknek és gengsztereknek nevez, azokat mi nem ismerjük! Azért vagyok itt, hogy felajánljak Önnek egy jó francia detektívet, aki minden útján el fogja kísérni. Nekünk egyetlen gondunk az Ön kényelme és biztonsága.

— Nincs szükségem az önök detektívjeire, hogy megvédjenek a kémektől és orgyilkosoktól! — mondtam kirobbanva. — Legyen szíves, gyujtsa meg újra az utcai lámpát a házam előtt és rendelje vissza a kopóit. Ha nem teszi ezt, olyan nemzetközi botrányt csapok, hogy bűzleni fog tőle a francia koncesszió még jobban, mint már eddig is teszi.

— Madame! Ezek nem a mi embereink. És a francia koncesszió nem bűdös!

— Monsieur! Ezek az önök emberei és a francia koncesszió az égisz bűzlik a gengszterektől, az ópiumtól, a prostituciótól és az orosz emigráns orgyilkosoktól és rimáktól!

A mesebeli jelenség hátsó lábaira állt, meghajlott és ezt kiáltotta: „Adieu, Madame! Adieu!”

Elegánsan ellibeggett, egyik kezével a csípőjén.

Legnagyobb ámulatomra egy utcai lámpát még azon az éjszakán újra meggyújtották és a „műkereskedés” szedte a sátorfáját és eltűnt. A gengszterek sohasem bukkantak fel újból. Ismét rájöttem, hogy mint amerikai, élvezek némi védelmet. A kínaiak azonban semmi ilyent nem élveztek.

Kevéssel ezután a Sanghájban megjelenő japán *Nisi-Nisi* hozott egy cikket rólam. Valóban bámulatos írás volt. Az állt benne, hogy Michiganben születtem és Ann Arborban nevelkedtem. Több nyelvet beszélek tökéletesen, köztük a japánt, a kínait és az orosz. Tagja vagyok a GPU-nak és az a specialitásom, hogy katonatisztekkel alszom és így szedem ki belőlük a titkait. Ezt annál könnyebben megtehetem, mert fiatal és szép vagyok, amellet énekesnő és táncosnő is! Singapore-ban az angolok ellen kémkedtem, Jávában a hollandok ellen, a Fülöpszigeteken az amerikaiak ellen, most pedig Sanghájban vagyok és mindenki ellen kémkedem!

Néhány nap múlva a *China Tribune*, Vang Csing-vej angol propaganda újságja közölt egy cikket, amely szerint gyermekkorom óta notórius hazudozó vagyok! Ennek bizonyítékául idéztek önéletrajzomból egy részletet, hogy ötéves koromban

megvert az anyám, mert azt meséltem neki, hogy a szél meséket hord a hátán és a piros madár a cseresznyefánkon ugyancsak meséket mond nekem.

Mielőtt még a festék megszáradt ezeken a cikkeken, egy kis német kém, Bernhard, nyilván pénzsűkében lehetett, leült tehát és gyártott egy „naplót” egy állítólagos útról, melyet a Kiangszi-tartomány szovjet körzetében tett, hogy részt vegyen egy szovjet kongresszuson. Egy külföldi újság Tiencinben közölni kezdte. Az egyik naplóbejegyzés „elárulta”, hogy én is részt vettem a szovjet kongresszuson egy csoport kínai diákkal, egy láda whiskyt hoztam magammal, diákokkal éltem a szovjet fővárosban és mindennap nagy dőzsölést rendeztem. A kongresszus megnyitó ülésén, folytatódott a vidám történet, anyaszült meztelenül jelentem meg a pódiumon, csak vörös sapka volt rajtam és az Internacionálét énekeltem.

Az ilyen dolgokat rendezett társadalomban élő emberek alighanem hihetetlennek fogják tartani, de Kínában napirenden voltak. A kínai és külföldi „hivatalos hatóságok” egyaránt elfogadták őket. Néhány kínai napilap abból élt, hogy rendszeres naplót vezetett magasállású hivatalnokok titkos magánéletéről, aztán megfenyegette őket, hogy közzéteszi a feljegyzéseket, ha az áldozat nem fizet. Azok rendszerint fizettek.

A kínai törvény papíron egészen jól festett, de csak annyit ért, amennyi sápot valaki fizetni tudott. A pénztelen kínai számára egyáltalában nem volt igazság és Sangháj tele volt kínaiakkal, akik a külföldi törvény védelmét keresték — ámbar ez csak keveseknek nyújtott védelmet. Jóideig megvédte a sajtó szabadságát, de miután a kékingesek cenzúrahivatalt állítottak fel az internacionális településben, még ez a védelem is megszűnt.

Sok felsőbb osztályokból való kínai fáradhatatlanul küzdött azért, hogy Kínában „a törvény uralkodjék”. Ezek közt volt dr. Lin Ju-tang és dr. Hu Si. Noha én és dr. Hu sokszor nem értettünk egyet, mindig elismertem, hogy egyike volt az első kínai vezetőknek, akik az emberi jogok beiktatását követelték Kínában.

HARMADIK KÖNYV

IMPERIALIZMUS ÉS FORRADALOM

1931—1936

Halálmars

Japán az első lépést Kelet-India meghódítására Mukdenben, Mandzsuriában tette meg 1931 szeptember 18-án, mikor japán csapatok hadüzenet nélkül felrobbantottak egy vasútszakaszt és a kínaiakat vádolták meg a merénylettel. Még az éjszaka letelte előtt elfoglalták Mukdent és számtalan irányból japán csapatok kezdtek özönlenni Mandzsuriába. Pu Jit, az utolsó elfajzott sarját annak a Mandzsu-dinasztiának, amely a Mingek bukásától 1911-ig, a köztársaság megalakításáig Kínában uralkodott, Tien-cinben elrabolták és Mandzsuriába csempészték. Ott rozoga trónra ültették, japán nőt adtak hozzá feleségül és azt mondták neki, hogy most ő az új „Mandzsukuo” császárság császára. Készenlétben tartott kínai árulókat — lehetőleg öregeket és elvteleneket — dugtak a kormányba és ezeknek japán „tanácsadók” mondták meg, mikor beszéljenek és mikor fogják be a szájukat. A fiatalabb emberek közül csak kevés értett velük egyet, ezek közül az egyiket, Ma Csan-sant megtették hadügyminiszternek.

A fiatal marsall, Csang Hszue-liang egy peipingi színházban volt, mikor az esetet közölték vele; nem hagyta ott az előadást. A külügyminiszter biliárdot játszott és a barátságot ápolta a nankingi nemzetközi klub külföldi tagjaival. Kellemes, bolondos ember volt, aki sok más tisztviselőhöz hasonlóan azért kapta állását, mert nagy tehetséggel tudott igent mondani. A

központi kormány millió katonája azzal volt elfoglalva, hogy megpróbálta kiirtani a Vörös Hadsereget Dél-Kínában. Az az apróság, hogy Kína három északnyugati tartományát elfoglalták, egyikük szemében sem volt olyan fontos, hogy azonnala nemzet védelmére keltek volna. A Népszövetség majd elintézi a dolgot Japánnal, mondta a központi kormány. Az emberek csak ne izguljanak és ne kiabáljanak háború után. Kína nincs felkészülve a háborúra, mondta Csiang-Kai-sek generálisszimusz — és tovább háborúskodott a Vörös Hadsereggel. Kevéssel ezután Kína két képviselője Genfben a Népszövetség előtt sírt, míg a japán megbízott megvető szemmel méregette, nagy fekete szivarral a szájában.

A kínai Vörös Hadsereg és az irányító Kommunista Párt szózatokkal fordult a nemzethez, hogy vessen véget a polgárháborúnak és állítsa fel az egységfrontot, hogy szembeszállhasson az idegen beözönlés veszélyével. Aztán hadüzenetet intézett Japánhoz. Megállapításait nem volt szabad közölni, de mindenütt elterjedt az országban és a japánok óva intették a központi kormányt, hogyha a Vörös Hadsereget nem irtja ki, a japánok fogják elvégezni ezt a munkát. A többi Kínában élő külföldi egyetértett azokkal a kínai hivatalnokokkal, akik kijelentették, hogy „a japánok csak bőrbaj, de a kommunisták szívbaj”. A japánok, mondták a külföldiek, mindig tisztelni fogják a magántulajdont, míg a kommunisták fenyegetik. Amellett Japánnak térre van szüksége fölös lakossága elhelyezésére; ezeket az „élettérre” vonatkozó követeléseit Mandzsúria ki fogja elégíteni. További előnye lesz ennek, hogy biztosítja Kínát a kommunista eszméknek a Szovjetunióból való beszívárgása ellen. A japán uralom alatt álló Mandzsúria védőbástya lesz a Szovjet ellen.

Mikor a Népszövetség elküldte a Lytton-bizottságot Kínába, hogy „vizsgálja meg” a mandzsú kérdést, az amerikaiak és az angolok nem tudtak közös politikában megyegeyezni és a bizottság ugyanannyi időt töltött a Kínában levő angol és amerikai beruházások és a „vörös veszély” tanulmányozásával, amennyit Mandzsúriában eltöltött. Sohasem értettem, miért küldtek oda ilyen bizottságot. Jelenléte mintha azt igazolta volna, hogy a japán beözönlésről szóló sürgönyi híreket a kínaiak találták ki. A japán tervet a világ meghódításáról, a *Tanaka- emlékiratot*, amelyet a kínaiak hoztak nyilvánosságra, sok külföldi kínai koholmánynak bélyegezte, annak ellenére, hogy Mandzsúria, majd Mongólia elfoglalását ez az okmány az egész Kelet-Ázsia elfogla-

lására, Amerikának a Csendes-óceánról való kiűzésére és végül is a világ leigázására vezető út első lépésének mutatta. A terv fantasztikusnak látszott. A fehér nemzetek olyan régen uralkodtak a világon, hogy elképzelni sem tudták, hogy valaki elvitassa tőlük uralmukat. Amellett a japánok színes emberek és törpék voltak. Az amerikaiak főként csak azt tudták róluk, amit Lafcadio Hearn romantikus írásaiból vagy a *Mikádó*-ból tudtak meg. Tipikus a *Pillangókisasszony*, ahol egy japán nőt elhagy fehér kedvese, mire ez megöli magát. Szomorú, de természetes dolog!

A kínaiak nem voltak ilyen ostobák. Ők felismerték a veszélyt és az országban elterjedt a bojkott minden ellen, ami japán. A gyűlölet hullámai magasra csaptak a kormány politikája ellen, amely megpróbált minden japánellenes szervezkedést elnyomni, míg ugyanakkor a nép dühét Csang Hszue-liang marsall ellen irányította, őt téve felelőssé Mandzsuria elvesztéséért. A fiatal marsall azt a parancsot kapta a központi kormánytól, hogy ne harcoljon; tetejébe kinyilatkoztatta a Népszövetségbe vetett hitét. Vad szatírákat és gúnyiratokat terjesztettek róla; az egyikben az állott, hogy a japánok miatti nagy bosszúságban leborotválta a bajuszát. Ezt az elkeseredett lépést azzal tétézte, hogy visszavonult egy kulingi hegyi üdülőbe, magával vitt egy fagyaltgépet és el van szánva arra, hogy kitart ott, akár hónapokig is, ha kell.

De odafönn Mandzsuriában Csang Hszue-liang marsall hadseregének zöme nem engedelmeskedett a kormány parancsának és harcolt. Megverték és lassanként viaszorították délre, a Nagy Fal mögé, a tulajdonképeni Kínába. Ma Csang-san tábornok, akit a japánok a mandzsukuói bábállamban hadügyminiszterré tettek, vélt árulása időtartamát arra használta fel, hogy mozgósítsa Észak-Mandzsuria csapatait. Aztán élükre állt, és a Nonni-folyó melletti híres ütközetben szövétneket gyújtott egész Kínának. Mivel a központi kormánytól semmi támogatást nem kapott, a határon át csakhamar viaszorították a Szovjetunióba, de miközben harcolt, a kínai nép visszanyerte régi önértetét. Sangháj utcái rajzottak a diákoktól, akik pénzt gyűjtöttek számára, és a mandzsuriai hadsereg tisztjeinek nevét minden kínai tisztelettel emlegette, noha a sajtó nem írhatott róluk. A mandzsuriai önkéntesek és a koreai nacionalisták is megjelentek a színen és számuk nőttön-nőtt.

Rövid ideig a déli politikusok egyik csoportja, köztük Vang

Csing-vej, arra használták a mandzsuriai válságot, hogy befolyásos állásokat szerezzenek a központi kormányban. Hatalmukat, mint minden kínai politikusét, a rendelkezésükre álló fegyveres emberek száma szerint ítélték meg. Ezek a déli politikusok a híres 19. Hadsereg egy részét irányították, amelyet csakhamar visszavonták a Kuang-Szi frontról, ahol addig a Vörös Hadsereg ellen küzdött, hogy Sangháj körül foglaljon el állásokat.

A 19. Hadsereg nemzeti önérzetével és bátorságával vált ki a déliek közül. A Vörös Hadsereggel folytatott harcokban nemcsak a gerilla hadviselés módszerét tanulta meg, hanem ennek a hadseregnek szociális öntudata és imperialistaellenes meggyőződése is átragadt rá. Mikor a japánok Sangháj körül elkezdték mesterségesen előidézni a szokásos „incidenseket”, a 19. Hadsereg katonái elfogták vagy lelőtték őket és a háború újra fellángolt, ezúttal Sangháj körül. Itt sem volt hadüzenet. A 19. Hadsereg tisztjeitől hallottam, hogy Csiang-Kai-sek generalisszimusz távbeszélőn utasította Cai Tkin-kai tábornokot, a hadsereg tábori parancsnokát, hogy ne harcoljon a japánok ellen, de Cai tábornok megtagadta az engedeimességet. Mikor a legjobb kínai hadosztályok közül néhányat, amelyeket német katonai tanácsadók képeztek ki, Sanghájba küldtek, állítólag az volt a parancsuk, hogy fegyverezzék le a 19. Hadsereget; ehelyett azonban csatlakoztak hozzá. A kormánynak ilymódon nem maradt más választása, mint hogy támogassa a küzdelmet. Később ezeknek a nankingi hadosztályoknak és nem a 19. Hadseregnek tudták be Sangháj védelmét, amely három hónapon át páratlan hősiességgel folyt.

Ez a hadjárat kétségtelenné tette a nép hazafiasságát. Az otthonokat és iskolákat kórházakká alakították; orvosok, ápolónők és diákok jelentkeztek önként; munkások jöttek, hogy harcoljanak vagy hordágyakat vigyenek. Hétszáz munkás vett részt a katonákkal a Vu-Szung-erődök védelmében és hetekig ellenálltak a japánok egyidejű támadásának szárazföldön, vizen és levegőben. Csak akkor vonultak vissza, mikor oldalba támadták, körülférták és szinte teljesen felmorzsozták őket.

Ebben a háborúban volt először alkalmam, hogy közvetlenül megtudjak egyet-mást a kínai katonákról, akiket a legtöbb külföldi komoly hadviselésre alkalmatlan zsoldosoknak tartott. Egy kantoni tolmáccsal végigmentem a kórházakon és órákig elbeszélgettem sebesült katonákkal életükről és magatartásuk-

ról. Sokan közülük szinte még gyermekek voltak, de a legtöbb kipróbált harcos volt. Ha nem kínaiul beszéltek volna, amerikai farmerek lehettek volna. Mint a kínai köznép általában, nem igen alakoskodtak, hanem szabadon kimondták gondolataikat. Gyűlölték a japánokat, ellenségei voltak az imperializmusnak és nem látták értelmét a polgárháborúnak. Noha bűn volt a Vörös Hadsereg pártolása, egészen nyíltan beszéltek a kommunisták reformjairól a kiangszii tartomány parasztlakossága között. Kritizálták saját tisztjeiket és politikusaikat, azzal vádolva őket, hogy elzsebelik a katonák zsoldját. A 19. Hadsereg ugyanis négy hónapon át nem kapott zsoldot. A Sanghájért folyó harc kellős közepén sebesült katonabizottságok a kórházból követelték hátralékos zsoldjukat. Sokat közülük elfogtak és a kórházból a börtönbe vittek. A kínai nép és a katonák szegények, mondták, de a tábornokok és a politikusok nem.

Hogy Kína szegény volt, senki sem tagadhatta, de hogy a kínai és külföldi üzletemberek egyformán busásan kerestek a fegyvereken és muníción, ugyancsak elvitathatatlan volt. A háborús utánpótlással foglalkozó hivatalnokok nem írtak alá addig egy szerződést sem a külföldi cégekkel, míg nagy províziót nem kaptak. Ezt a külföldi üzletemberek hozták nyilvánosságra és egy alkalommal az amerikai kongresszus is foglalkozott az ügygel. A visszaélésekért felelős kínaiak neve a kínai sajtóban sohasem jelent meg.

Sok kínai barátom segítségével némi betekintést nyertem ezekbe a dolgokba. Egy délután egy kínai barátnőm látogatott meg útban Kvo Taj-csi asszony, az egyik legmagasabb állású kínai hivatalnok feleségének teájára. Barátnőm adományokat gyűjtött és önkénteseket toborzott egy madame Szun Jat-szen által vezetett kórház számára, amely ezer sebesült katonáról gondoskodott. Aláírtam az ívet és adtam egy kis összeget. Mikor visszatért a teáról, elmondta nekem, mit látott. A vendégek mind magasállású tisztviselők és tisztek feleségei és lányai voltak. Az egyik hölgy gyönyörű, gazdagon hímzett új ruhában jelent meg, ujján egy új gyűrűvel, amelyet tulajdonosnője lefitymált, mondván, hogy mindössze hétszáz dollárba került. A nők mahjongot játszottak és minden asztalnál több száz dollárt vesztek és nyertek. Barátnőm játék közben szólította fel őket adakozásra. Mikor a nők látták, hogy az íven az első név az enyém és hogy én húsz dollárt adtam, ők is egyenként mind húsz dollárt adtak, nem többet és nem kevesebbet. Mikor barátnőm

önkéntes jelentkezésre szólította fel őket a kórházban végzendő munkához, az asszonyok emlékeztették arra, hogy ők és leányaik *hölgyek*, akiket nem lehet kitenni a katonák durva beszédjének.

Egyetlen önkéntes ápolónő sem jelentkezett, de néhány nap múlva több ilyen hölgy levétette magát, mikor végigment a kórházon és kis narancs- és cigarettacsomagokat osztogatott szét. A katonák ezt kiabálták nekik:

— Menjetek a pokolba a narancsaitokkal! Fizessétek ki a zsoldunkat és majd veszünk mi magunknak narancsot.

Háromhónapos hősi küzdelem után, amely Sangháj Csapejkerületét teljesen szétrombolta, az angol konzulátuson kínai és japán hivatalnokok találkoztak és aláírtak egy megegyezést. Ennek titkos kikötéseit senki sem ismerte, de mindenki gyanította, hogy vannak ilyenek. Mindenesetre Sanghajt és környékét demilitarizálták, és a kínaiak belementek abba, hogy elnyomják a japánellenes mozgalmat és eltávolítják a 19. Hadsereget. Még a kínai rendőrséget is feloszlatták, mert fegyvereit a japánok ellen fordította és külön rendőrséget hoztak Sanghájba Peipingből, amelyről köztudomású volt, hogy feudálisabb érzelmű és ezért a japánoknak jobban ínyére volt.

A Sanghájért folytatott háború alatt a külföldiek rávették a japánokat és Kínát, hogy kössenek egynapi fegyverszünetet, hogy kihozhassák Csapejből a kínai polgári lakosságot — amelyet a japán fegyverek megkíméltek. A külön japán katonai engedéllyel ellátott külföldiek bejuthattak a háborús zónába és kihozhattak onnan embereket. Nekem nem adtak ilyen engedélyt, de a *Shanghai Evening Post and Mercury* című amerikai napilap főszerkesztője hajlandó volt magával vinni, ha megkockáztatom azt, hogy elfognak. Elhatároztam, hogy magamra vállalom azt a kockázatot, mert mindenáron meg akartam találni barátomat, Lu Hszün író. Kocsiján a sajtó jelzésével és egyik kezében a katonai engedélyt lobogtatva az ablakból, bátor szerkesztőbarátom nyaktörő sebességgel száguldott a japán barrikádok felé. Míg én lélekzetemet visszafojtva ültem, átrobogtunk a japán csapatoktól ellenőrzött elhagyatott úton és mielőtt engedélyünket megnézhatték volna, már el is tűntünk. Eljutottunk barátom lakására és részben szétrombolva találtuk. Dörömböltem az ajtón és angolul, meg németül kiabáltam, de senki sem válaszolt. A lakásaikba bezárkózott kínaiak senkit sem bocsátottak be és néhányan közülük inkább éhen haltak, mintsem hogy kinyissák az ajtót.

Miután küldetésünk sikertelen maradt, a japán vonalakon át visszasiettünk a nemzetközi településre. Csak mikor a háborúnak már vége volt, tudtuk meg, hogy Lu Hszünt és családját japán barátai mentették meg és rejtették el.

Harc közben több barátomat megölték a japánok. Ismertem egy Amerikából visszatért diákot, akinek testvére egy ruháskosárban rejtőzködött, mikor japán katonák léptek a lakásba. Mikor elmentek, barátom belépett testvére szobájába, de a fiatalember nem volt sehol és a szoba falán vérfoltok voltak láthatók. Két japán újságíró barátomat megkértem, hogy keressék meg az eltűntet. Végigmentek az összes koncentrációs táborokon, amelyekben a japán hadsereg kínai civileket tartott.

Egy éjszaka a késői órákban — mert nappal egy japán sem merészkedett a nemzetközi település területére — az újságírók hozzám jöttek. Éppen megint szívrohamom volt és betegen feküdtem. Egyik legelfelejtetlenebb emlékem, ahogyan ez a két japán megjelent felgyúrt gallérral, szemükre húzott kalappal, piszkos és gyűrött ruhában, szemükben a napok óta látott borzalmak rémületével. Egyetlen szó nélkül letelepedtek ágyam mellett. Mikor feltettem nekik a sürgősségi kérdést barátom hollétéről, egyikük fejét rázta, de sem ő, sem a másik nem szólt. Vagy egy félórát ültek így teljes csendben. Mikor felállottak és elindultak, az egyik támolygott a fáradtságtól. Azt ajánlottam, hogy menjenek a nappali szobámba és feküdjenek néhány órát a kereveten. Egyetlen szó nélkül, még felsőkabátjukat sem vetve le, rárogytak a kerevetre és talán még mielőtt fejük érintette volna, aludtak. Magam álmatlanul töltöttem az éjszakát és reggel négy órakor felkeltettem őket. Mielőtt elmentek, egyikük ezt mondta:

— Borzalmas volt, borzalmas. De ha tud, bízzék bennünk. Mindent megteszünk, amit tehetünk.

Kimentek és soha többé nem láttam őket.

Miután a sanghái fegyverszünetet aláírták, a 19. Hadsereg azt kérte, hogy vigyék Észak-Kínába, ahol a japánok arra készültek, hogy előzönlik a Dzsehol-tartományt. Ehelyett a déli Fukien-tartományba vitték őket, azzal a paranccsal, hogy folytassák a háborút a Vörös Hadsereg ellen. Néhány hónap múlva fellobbant a zendülés és pár hétig tisztjeik félig független kormányt alkottak, amely „megnemtámadási szerződést” kötött a kínai Vörös Hadsereggel. A kormány katonákat küldött ellenük és mikor ezek bombázni kezdték a Fukien-tartomány városait,

megadták magukat. Egy részük átment a Vörös Hadsereghez, a többi szétszórta. Évekkel később északnyugati Kínában találkoztam néhány tisztjükkel, akik addigra törzstisztjei lettek a Vörös Hadseregnek. Ők hajtották végre hadseregükkel a legendás Hosszú Marsot.

Kína népe a vereség és tehetetlenség megalázása alatt nyögött. Diákokat, akik a japánok ellen tüntettek és háborút követeltek, az utcán ütöttek és fogtak el. A 19. Hadsereg egy tisztje gyilkosságot kísérelt meg Vang Csing-vej és más nankingi vezetők ellen; Vang Csing-vej Németországba ment üdülésre és mikor Hitler hatalomra került, a tengelyhatalmakhoz csatlakozott.

Mikor később Olaszország utánozta a japán technikát és elfoglalta Abesszíniát, az abesszínek ellenállása a hazafiasság újabb lángjait lobbantotta fel a kínai nép lelkében. Ha a kis Abesszinia olyan bátran tud küzdeni egy hatalmas támadó ellen, Kína is megteheti ezt, mondta valamennyi kínai hazafi.

Az abesszín hadjárat alatt ismét Észak-Kínába utaztam és láttam a zavart és kétségbeesést, mely hatalmába ejtette az embereket. Diákok beszélgetés közben önkívületükben ordítani kezdtek és azzal vádolták kormányukat, hogy eladja őket a japánoknak. Minden hét végén diákok és diáklányok gyülekeztek százával a nyugati dombokon úgynevezett „piknikeken”; Kína-ellenes külföldiek fülem hallatára nemi kicsapongásokat fogtak rájuk. Valójában a hegymászásban és a gerilla-háborúban gyakorolták magukat. Fegyvereik botok voltak, kézigránátjaik kövek.

Mikor azt mondtam néhány tisztviselőnek, hogy nem értem, Kína miért ne küzdhetne éppenúgy, mint Abesszinia, egyikük azt felelte:

— Igen, az abesszínek vadak. A vad népek mindig harcolnak. De nekünk, kínaiaknak régi kultúránk van és szeretjük a békét.

Peipingből Tiencienbe utaztomban a vonatban láthattam a béketűrés keserű gyümölcseit, a kínai forradalom szörnyű eltorzulásának egy másik formáját. A kínai kormány megtiltotta, hogy bárki is ezüstpénzt szállítson ki az országból, de a japánok fegyveres embereket küldöttek Észak-Kínába, hogy értéktelen papírpénzért összevásárolják a kínai ezüst dollárokat és Mukdenbe szállítsák. Vonatunk megállt, hogy japán és koreai horadák ezüst dollárokkal megtöltött nehéz bőröndöket és zsákokat

rakjanak be. Minden kocsiba behatoltak és egy tizenöt-húsz tagból álló banda engem is letolt a padról. A folyosón állva láttam, amint a kínai kalauz átment a kocsin, minden fülke ajtaját kinyitotta, udvariasan meghajolt és megkérdezte a rablókat, kényelmesen utaznak-e. A jegyet nem merte tőlük kérni, mert minden japán méltóságán alulinak tartotta, hogy a kínai vonatokon fizessen.

Mikor elmondtam ezt egy külföldi barátomnak, aki nagy barátja volt a kínaiaknak, ezt felelte:

— Nem várhatjuk az egyes kínaiaktól, hogy bátrabbak legyenek kormányuknál. A kalauzt, ha megpróbálja bevasalni rajtuk az utiköltséget, azonmód felkoncolták volna.

Csiang Kai-sek generalisszimuszna az volt a híre, hogy ellensége a japánoknak és háborúra készül. Én semmi ilyen előkészület jelét nem láttam. Én csak azt láttam, hogy Kína minden erejét, hadianyagát és nemzeti vagyonát a testvérgyilkos harcban fecsérli el.

Németországi barátaim írták, hogy az I. G. Farbenindustrie megvásárolta a Frankfurter Zeitung részvénytöbbségét, azét az ujságot, amelynek tudósítója voltam. Tudtam, mit várhatok új munkaadóimtól, mert a kínai kormány már háromízben kérte a német kormányt, hogy eszközölje ki elbocsátásomat. Ez az ujság, az európai kontinens legrégibb és legkitűnőbb liberális napilapja, sok reakciós mozgalmat átvészelt Németországban, de a náciáradat nemcsak írásszabadságát fenyegette, hanem tulajdonosainak életét is. Mert kiadónak nemcsak az a „bűne” volt, hogy tudós és liberális demokraták voltak, hanem az is, hogy zsidók. Kölcsönös sajnálkozások kifejezése után hat hónapra felmondtak, kifizették erre az időre járandóságomat és lejártnak tekintették szerződésünket. Utódomként egy németet említettek, aki később Hitler egyik főpropagandistája lett.

Az emberi jogok

Néha elbeszélgettem a kínai értelmiség képviselőivel arról, hogy milyen kétségbeejtően fontos volna Kínában legalább az alapvető szabadságjogok kimondása. Nem remélhettük, hogy sokat érhetünk el ezen a téren, de már az is értékes nyereség lett volna, ha szert teszünk valamelyes szólás- és sajtószabad-

ságra, a politikai pörök nyilvános tárgyalására, ha megakadályozhatjuk a kínzásokat és az emberek titkos lemeszárlását vagy megjavíthatjuk a börtönviszonyokat.

Minden nevére méltó kínai tudós elismerte ezek szükségét. Az egyik leghatásosabb munkát erről a tárgyról dr. Hu Si, a peipingi nemzeti egyetem professzora írta és tette közzé 1930-ban egy sanghaji irodalmi folyóiratban, a *Növő Hold*-ban, az irodalmi patríciusok egyik csoportjának lapjában. Józan és jól megalapozott érveket sorakoztatott fel benne a „törvény uralma” mellett, amely az emberi jogokat is tiszteletben tartaná.

Egy másik magasabb szárnyalású és kritikusabb tudós, Lin Ju-tang doktor Sanghájban olyan törvényes rendszerért szállt síkra előadásaiban és írásaiban, amely a fennálló törvénytelen állapot helyére lépne. Mivel élete kockáztatása nélkül nyíltan nem pártolhatta a reformot, Lin doktor vitriolba mártott szatírákat írt a hivatalnoki önkény ellen, főként a *Little Critic* felírási rovatban, amelyet egy angol nyelven megjelenő kínai folyóiratban vezetett. Egyszer megmondtam neki, hogy Boccaccióra emlékeztett, aki, mivel közvetlenül nem támadhatta a renaissance korabeli pápák hatalmát, ehelyett egyes papok és barátok erkölcstelenségét csúfolta ki. A tudósok hierarchiájában dr. Lin Ju-tang körülbelül középpüth állott dr. Hu Si és a forradalmár Lu Hszün között. Lu Hszün szerint Lin doktor rossz befolyással volt az ifjúságra, mert arra biztatta, hogy humorosan fogja fel a politikai kérdéseket, ahelyett, hogy szembenézne velük. Sokan, akikben nem volt meg Lin doktor szatirikus tehetsége, vértelen, közepszerű tanulmányokat írtak és tréfálkoztak a legborzalmasabb és legvéresebb elnyomáson.

Ugyanehhez a csoporthoz tartozott Jang Csien, aki ugyan inkább szervező és adminisztrátor — és politikus — volt, mint tudós. A többiektől eltérően, minden liberalizmusa mellett a Kuomintang tagja volt. Főtitkára volt az Academia Sinicának, amelynek tagjai között ott volt dr. Hu, dr. Lin és még sok más írástudó. Az Academia elnöke dr. Caj Juan-pej volt, régi tudós és humanista, talán a legkiválóbb a kínai pedagógusok között. 1932 közepén ezek az írástudók segítettek abban, hogy megalakuljon az első Polgárjogok Lígája Kínában. Noha mindketten a Kuomintanghoz tartoznak, dr. Caj Juan-pej elnök, Jang Csien pedig titkár lett. Madame Szun Jat-szent díszelnökké választották, Lin Ju-tang doktor és Lu Hszün pedig a végrehajtó bizottság tagjai lettek. Külföldi tag csak kettő volt: Harold Isaacs,

egy fiatal amerikai ujságíró — és én. Lin, Isaacs és én vállaltuk a felelősséget minden angolnyelvű közleményért és levelézésért.

Lígánk a polgárjogokért folytatott küzdelemnek három menetében vett részt. Az első egy kínai ujságíró érdekében indult meg, akit Csinkiangban, Sangháj közelében elfogtak és titokban halálra kínoztak. Ku Csü-tung tábornok, a kormányzó, Csinkiangban lakott. Az ujságíró nyilvánosságra hozta az ópium-üzérkedést és más elvetemült praktikákat, amelyekben Ku tábornok állítólag résztvett. Megöletése felháborította a sanghaji kínai sajtót és az Lígánkkal együtt bátor harcot kezdett. Nyilvános vizsgálatot követeltünk és Ku tábornoknak hivatalából való elmozdítását.

Ku tábornok nyilatkozatot adott ki, hogy a megölt kommunista volt, bizonyítékként arra hivatkozott, hogy öt évvel azelőtt, 1927-ben megkísérelte a csinkiangi riksakulik megszervezését. A külföldi koncessziókon kívül egyetlen kínai lap sem merte az esetet említeni, de a sanghaji kínai sajtó és Lígánk bátran szorgalmazta az ügyet.

Ku tábornok ebédre hívta elnökünket és titkárunkat, hogy „átbeszélje velük a dolgot” és mikor ezek vonakodtak a meghívásnak eleget tenni, a nankingi kékingesek titokban figyelmeztették őket, hogy hagyják abba tevékenységüket. A Kuomintang egy bizottsága titokban megvizsgálta az esetet, még a megölt hulláját is exhumáltatta, de a vizsgálat eredményét szintén titokban tartották. Jang, aki fontos tagja volt a Kuomintangnak, elmondta nekem, hogy a halott egyik lábát teljesen összezúzva találták.

Kifürkészhetetlen mesterkedésekkel sikerült az esetet úgy eltusolni, hogy végre már csak keserű emlék maradt. Semmit sem értünk el és Ku tábornok azontúl is kormányzó volt.

Lígánk ezután öt szakszervezeti vezető nyílt védelmével próbálkozott meg, akiket mint kommunistákat fogtak pörbe. Nem kívántunk esküdtszéki eljárást, mert esküdtszékek nem voltak és ha ilyent követeltünk volna, akár mindjárt a holdat is követelhetjük volna. A két ügyvéd közül, akik önként vállalták a védelmüket, az egyik visszavonult, mikor az első kihallgatás után figyelmeztetést kapott, a másik pedig odébbállott, mikor a kékingesek azzal fenyegették meg, hogy irodáját összerombolják, őt pedig megölik. Ismét teljes kudarcot vallottunk. Az öt fogoly közül csak egy menekült meg. Anyja, a Kuomintang egy befolyásos tagja kieszközölte szabadonbocsátását.

A harmadik eset hőse, 1933 tavaszán egy barátnőm, Ting Ling író nő volt. Egy másik íróval, Pan Niennel együtt kékingesek elhurcolták és Nankingba vitték. Titkárunk, Jang C sien igen komolyan foglalkozott ezzel az esettel és szózatot fordult a közvéleményhez.

Néhány nappal ezután négy kékinges agyonlőtte az Academia Sinica lépcsőin.

A Polgárjogok Lígája dicstelen véget ért — legyőzte a terror.

De Jang C siennek, az egyik legismertebb liberális kínainak meggyilkolása és Ting Lingnek, az ugyancsak ismert író nőnek elhurcolása nemzetközi visszhangot keltett. Amerikai írók, nőszervezetek és szellemi kiválóságok tiltakozásának sikerült Ting Ling életét megmenteni. Jang persze már halott volt.

Jang nekem barátom volt. Kína forradalmi története, a szellemi újjászületés befolyása és az amerikai Cornell-egyetemen eltöltött diákévei meggyőződéses demokratává és hazafiává tették. Maga személyesen nem szerette a kommunistákat, de szembeszállt a kommunistaellenes terrorral és a polgárháborúval. A kínai társadalomra vonatkozó ismereteim jórészt neki köszönhetem és ő meg Hszu Ce-moh lírai költő többször elvittek régi pekingi színdarabok előadásaira. Mi hárman gyakran látogattunk együtt barátokat vagy elmentünk egy teaházba vagy templomba, hogy barátságos beszélgetésben töltsünk el egy estét. Jang eleven és szellemes társalgása akkori életem legde-rűsebb óráit szerezte nekem. Két barátom bámulatos fesztelenséggel beszélt a maga és mások szerelmi történetéről és állandó örömeire, szellemes beszélgetéseiket Ámor rabságában nyögő patrícusok és dühödt házastársak élénk rajzával tarkították. Jang kínaira fordította *A föld leányai* című könyvem és írásaiban és előadásaiban megismertette a közönséggel. De többször észrevettem, hogy erkölcsi eltévelyedéseim őt jobban érdekelték a könyv társadalmi célzatánál.

Hszu, a lírai költő, egy repülőgép-szerencsétlenségnek esett áldozatul, és Jang C sien a kínai polgárjogok első vértanúja maradt. Barátaim egymásután kidőltek, míg én sértetlen maradtam; néha úgy éreztem, mintha mások szenvedéséből élnek.

Én is fizettem ugyan, de ez semmiségnek látszott a kínaiak sorsával összehasonlítva. Miután a német újság, amelynek tudósítója voltam, felbontotta szerződésünket, kénytelen voltam kevés megtakarított pénzemből élni. Új könyvön kezdtem dol-

gozni. Az amerikai konzulátus nyilván értesült anyagi zavaraimról, mert egy napon egyik tisztviselője ebédre hívott és arra kért, hogy juttassak hozzá bizalmas jelentéseket a kínai Kommunista Párt erejéről, tevékenységéről és programjáról. Visszautasításomat egy legyintéssel elintézte, mondván, hogy elég, ha napról-napra vagy az adatok beérkezéséhez képest kis jelentéseket teszek. Ahhoz túlságosan udvarias volt, hogy felajánlja az ügynöki alkalmazást; ehelyett biztosított arról, hogy külügyminisztériumunk meg fogja tudni az igazat. Nem tudtam, mi a célja. Egy Kínában működő konzuli tisztviselőt, aki részrehajlatlan jelentést állított össze a kommunista mozgalomról, „vörösnek” nyilvánítottak, sőt visszarendeltek Washingtonba jelentéstételre. Más konzulátusi jelentések, amelyeket olvastam, állandóan úgy beszéltek a kínai kommunistákról, mint „söpredekről”.

Mikor a konzulátusi tisztviselő és én elhagytuk az éttermet, egyik fölöttesével találkoztunk az utcán. Vendéglátó gazdám fülem hallatára odaszólt a másiknak: „Azt mondja, semmit sem tud!”

A két férfi nevetett.

El voltam szánva, hogy a kínai forradalomra vonatkozó minden adatot, amelynek birtokába jutok, az amerikai nyilvánosság elé terjesztek. Magától értetődött, hogy adataim nem lehettek teljesek és egyoldalúaknak számíthattak. A másik részről éppen elegenden írtak, sokan semmi egyébről nem írtak. Én a köznépről akartam írni, a katonákról és az értelmiségről — azokról, akik az elnyomás minden formájától való felszabadulásért küzdöttek.

Az 1469. számú gépkocsi

1933 tavaszán Li, egy kínai mérnök, közölte velem, hogy Peipingbe megy és ott találkozik a mandzsuriai önkéntesek képviselőivel, akik északkeleten harcoltak a japánok ellen. Azt tervezte, hogy velük együtt tér vissza Mandzsuriába. Peipingi tartózkodása idejére biztos lakóhelyre volt szüksége és kért, hogy legyen segítségére. Írtam egy külföldi barátomnak és megkértem, hogy találkozzék Livel bizonyos külföldi szállóban.

Tíz nap eltelt és külföldi barátom írt, hogy ismételten elment a találkozóhelyre, de a mérnök nem jelent meg. Éltem a

gyanúperrel, hogy Lit elfogták. Értesítettem feleségét, mire az és barátai rögtön lakást változtattak. Az én címem volt az egyetlen, amelyet a mérnök ismert.

Éppen elhagyni készültem Kínát, hogy a Szovjetunió egyik szanatóriumába utazzam s ott szívbjajomat kezeltessem. Az elutazásom előtti estén szobámban megszólalt a telefon; hallottam a mérnök izgalomtól elfulladt hangját. Közölte velem, hogy most került ki a „kórházból” és azonnal látni akar.

Míg megérkezésére vártam, azon töprengtem, vajjon nem lett-e kém. A kórház említése azt jelentette, hogy elfogták. Csak kevesen menekültek meg a börtönből és akik megmenekültek, azokban ritkán bíztak meg többé. Mégis az az ösztönös érzésem volt, hogy ebben az emberben teljes mértékben megbízhatom, noha egyébként nem voltunk szoros barátságban. Ösztönöm gyakran döntően befolyásolta a kínaiakról való véleményemet. Akkor is ez szólalt meg bennem, mikor titkáromat, Feng Dat elbocsátottam és bizalmatlanul néztem Ting Linggel, az írónővel kötött házasságát.

Mikor Li megérkezett, zilált és izgatott volt, arcán az elcsigázottság jelei mutatkoztak.

— Tudom, azt hiszi, hogy mint kém jövök vissza, — mondotta — de várjon és hallgassa meg történetemet.

Az íróasztal másik oldalán ült velem szemben és folyékony angolsággal kezdett beszélni:

— Mikor vonatom Peipinghez közeledett, két ember jött, megfogott és kényszerített, hogy menjek velük. Azt mondták, hogy letartóztatásban vagyok, de sem akkor, sem azután nem mutatkozott egyik sem hatósági személynek. Egyiküket ismerem. Valaha kommunista ifjúsági vezető volt, aztán átment a kékingesekhez. Most régebbi elvtársai elhurcolásában segítkezik.

Ez a két ember elvitt egy peipingi házba és arra akart kényszeríteni, hogy mondjam el, hova megyek és adjam meg elvtársaim nevét és címét. Bizonykodtam, hogy már hónapokkal ezelőtt kiléptem a kommunista pártból és most Mandzsuriába megyek, hogy az önkéntesekhez csatlakozzam. Ez természetesen éppen olyan baj, mintha kommunista valaki.

Nem tudták, mit kezdjenek velem, visszahoztak tehát Sanghájba és azt mondták, itt majd közölni fogom velük ismerőseim címét és nevét. Mikor megérkeztünk, egy detektív jött

elénk gépkocsival és észrevettem, hogy a kocszi száma 1469 volt. Ez a detektív is egykori kommunista, most kékinges detektív.

Elhajtottunk a keleti Hung Csi egy kis piszkos fogadójába Nantao és a francia koncesszió határán. Ebbe a gengszterbarlangba viszik foglyaikat, hogy addig kínozzák őket, amíg kommunistáknak nem vallják magukat. Ezután átadják őket a rendőrségnek.

— Miért viszik őket oda és nem a rendőrségre? — kérdeztem én.

— Ezt nem tudtam megállapítani. Alkalmasint pénzt kapnak minden elfogott kommunistaért, ezért csikarják ki foglyaikból, hogy kommunisták. Sok gengsztert láttam jönni és menni, néhány szobában kártyáztak, veszekedtek és verekedtek egymással. Beszélgetéseikből kivettem, hogy Tu Jue-szeng fogdmegjei, azé a bandavezéré, akit Csiang generalisszimusz egy évvel ezelőtt a kommunisták ártalmatlanná tételével bízott meg Sanghájban. Azóta az egész alvilág ránkvetette magát.

A detektívek aztán levették rólam a bilincseket és kényszerítették, hogy nézzem végig a foglyok kínzását. A banditák egy házaspárt álltak körül, egy férfit és egy nőt, akik szegény értelmiségiek lehettek. A foglyok tagadták, hogy kommunisták. A detektívek engem úgy állítottak eléjük, hogy lássák az arcom. Sem ők nem ismertek engem, sem én őket. Hogy kicsikarják belőlük a vallomást, repülőgépre tették őket.

A „repülőgép” a kínzás egy fajtája. Hátrakötötték a kezüket és a kezükről lefüggő kötelet átdobták egy gerendán, aztán felhúzták őket. A nő szinte rögtön elájult. Az egyik gengszter fakalapácsot vett és azzal ütötte a kötélen lógó férfi mellét. Az borzalmasan ordított, vér bugyogott a szájából és elvesztette eszméletét. A banditák levették a megkínzottakat, kivonszolták őket és behoztak egy férfit, aki verekedni próbált velük. A földre dobták és mellére ültek, gumicsövet toltak az orrlukába és valami piszkos folyadékot öntöttek át rajta, melynek szaga olyan volt, mint az ürüléké és a benziné. Az áldozat gyomra felpuffadt. Erre ráültek a gyomrára és a folyadék kifolyt. Újra teletöltötték, mire hányt. Mikor már mozdulatlanul feküdt, kivonszolták az ajtón.

A detektívek arra kényszerítették, hogy nézzek rá, neki pedig rám kellett néznie. Természetesen csak azt láthatta, hogy ott állok kínzóival és azt hihette, hogy én is egy húron pendülök velük.

— Várjon csak! — szakítottam félbe. — Magát miért nem kínozták, mint a többieket?

— A kékingesek a vezető értelmiségieket új módszerrel kezelik — válaszolta keserűen. — A munkást vagy a parasztot megölik, mert az ilyenek számára nincs más kivezető út, mint a forradalom. De a kékingesek tudják, hogy az értelmiséghez tartozó emberek megtántorodhatnak, átpártolhatnak hozzájuk és állást vállalhatnak a kormányban vagy a kékingeseknél. Ha az árulásra nem vagyunk hajlandók, megsemmisítenek bennünket. Odavisznek, ahol a többi foglyok ránkismerhetnek, úgyhogy ha idővel sikerül is elmenekülnünk, egyik elvtársunk sem fog többé megbízni bennünk. Sok ilyen embert arra kényszerítenek, hogy végigkísérjék őket a börtönökön, a politikai foglyok látják őket és soha többé nem bíznak meg bennük.

Ezután folytatta történetét.

— A detektívek megfenyegettek, hogy úgy fognak velem is bánni, mint a többi fogollyal, és rámparancsoltak, hogy írjak néhány levelet és kérjem meg barátaimat, hogy találkozzanak velem a Nagy Keleti Szállóban, a nemzetközi településben. Abban a reményben, hogy így megmenekülhetek tőlük, úgy tettem, mintha eleget tennék kívánságuknak. Két lapot írtam hamis nevekre és címekre; aztán elvittek a szállóba, az enyém mellett béreltek szobát, rám pedig rámszárták az ajtót.

Az első éjszaka nagyon vigyáztak rám és semmit sem tehettem. A második éjszaka hallottam, hogy hortyognak. Odamásztam az ablakhoz azzal, hogy a csatornacsövön lekúszom a harmadik emeletről. Alighogy kiléptem az ablakon, zajt hallottam és mikor lenéztem, láttam, hogy egy ember mászik a csatornán *felfelé*. Éppen az alattam levő ablak deszkáját ragadta meg, óvatosan felnyitotta az ablakot, ebből megállapítottam, hogy betörő. Mielőtt belopódzhatott volna a szobába, egy nő felsikoltott, erre gyorsan visszahúzódott és lecsúszott a csatornán. Nagy lótás-futás lett — és ezen az éjszakán nem tudtam kerekét oldani.

Lapjaimra senki sem jelentkezett, de én azt mondtam a detektíveknek, hogy ez valószínűleg azért van, mert a címzett elköltözhett vagy egyáltalában nem is akar velem találkozni. Nagyon dühösesek voltak, visszavittek barlangjukba és azt mondták, hogy majd ők kivallatnak. Éppen, mikor beléptünk, két bandita hozott egy jókülsejű, jólöltözött férfit. Követtük őket és engem arra kényszerítettek, hogy álljak fel a férfival szem-

ben. Sohasem láttam azelőtt. Úgy meg volt rémülve, hogy mikor kínzással fenyegették, egyszerre elkezdte elárulni elvtársait.

Ez a nyomorult fickó egész testében reszketett és elmondta, hogy Ling Ting író nő ma éjszaka Kvinszan-úti lakásán két író látogatását fogadja, akikkel együtt irodalmi folyóiratot szerkeszt. Azt erősítgette, hogy Ling Ting nem kommunista, de baloldali érzelmű.

— Várjon! — kiáltottam. — írja le azt a férfit

A férfi, akit leírt, elbocsátott titkárom, Feng Da volt. Lázás izgalommal jártam fel és alá a szobában, aztán újra látogatóm felé fordultam.

— Ekkor már sötét volt — folytatta a mérnök — és a két kékinges detektív és egy soffőr belökött ugyanabba az 1469. számú gépkocsiba és elrobogtunk arra a címre, amelyet a gyáva fickó adott meg. A negyedik emeleten az ajtót egy nő nyitotta ki, aki minden bizonnyal Ting Ling volt. Nem szólt semmit, de falfehér lett, mikor a soffőr megragadta és kötéllel összekötözte, aztán leléldöste a lépcsőn.

Ugyanakkor engem betoltak a szobába és két férfit láttam. Az egyik magas és sovány volt, a másik tömzsi és nagyon halvány. Minden villámgyorsan játszódott le. A magas sovány ember hátával egy nyitott ablaknál állott és mikor a detektívek felé közeledtek, védekezett. De gyöngye volt, és mikor a verekedés elvadult, egy lökéssel kidobta magát az ablakon — le a negyedik emeletről. A detektívek felordítottak, aztán rémülten kirohantak, hogy megkaparintsák a hullát — nyilván mert attól féltek, hogy új emberrablási botrány lesz az idegen településen.

A szobában maradt tömzsi ember ugyancsak verekedni kezdett, én is felkaptam egy széket és fejbevágtam vele a detektívet. Miközben támolgott, megfordultam és rohantam le a lépcsőn, végig az utcán. A Szecsuen-úton elvegyültem a tömegben. Egy üzletből telefonáltam feleségemnek, de a szám nem jelentkezett, erre önt hívtam fel.

Pillanatnyi szünet után hozzátette:

— Ez az én történetem. Ön természetesen nem fogja elhinni. Senki sem hinné el. Túlságosan fantasztikus. De esküszöm, pontosan így volt.

Szótlanul ültünk. Aztán ezt mondta:

— Mondja meg a feleségemnek, amit önnek elbeszéltem. Ott maradok egy olcsó kis szállóban, ahol ismernek. És ő, ha akarja, az elvtársakkal megfigyeltethet.

— Nem tudok semmit az ön feleségéről vagy elvtársairól — válaszoltam. — Én történetek összeszedésével foglalkozom és a magáé érdekes.

Fáradtan lecsüggesztette a fejét és csöndben ült. De tudtam, hogy igazat mondott, ahogyan az anya megérzi, hogy gyermeke hazudik-e vagy sem.

— Adja meg a szállója címét — mondtam.

Mikor ez megtörtént, egy darabig elgondolkozva ült, aztán ezt mondta:

— Mondja meg a feleségemnek: mához egy hétre ugyanabban az időben a Csobogó Forrás útján fogok állani a buddhista templom előtt, egy külföldi újsággal a balkezemben. Ha elvtársaim hisznek nekem, egyik követni fog egy csöndesebb utcába. Ott hozzám jön és megkérdezi tőlem, láttam-e a négy T'ang lovat. Én azt fogom felelni, hogy csak hármat láttam.

— És ha nem bíznak meg magában?

Tompán válaszolt:

— Akkor tegyenek velem, amit akarnak.

Szünet után hozzátette:

— Semmi pénz nincs nálam.

Adtam neki néhány bankjegyet és gyorsan elhagyta lakását.

*

Hetekkel ezután, a Szovjetunióban, az egyik kaukázusi szanatóriumban néhány elkésve érkezett sanghaji angol újságot bontottam ki. A korábbi keletiek részleteket közöltek barátom, Jang Csien meggyilkolásáról és Ting Ling író, valamint Pan Nien író eltűnéséről. A kékingesekről vagy arról az emberről, aki Ting Ling szobájának ablakából levetette magát az utcára, egy szó sem állott bennük.

Jang Csien rangja szükségessé tette, hogy meggyilkolását valamiképpen megmagyarázzák és a francia rendőrség letartóztatta két támadóját, akik menekülési kísérlet közben mindketten megsebesültek. Az egyik halála előtt vallott. A rendőrség kijelentette, hogy nem közölheti a gyilkosságért felelős egyének nevét, „mert ez a kínai kormány legfőbb személyiségeit vonná bele az ügybe”.

Röviddel ezután egy nagybetűs cím ötlött szemembe: „Újabb kommunista kilengés.” A cikk egy kínai detektív meggyilkolásáról szólt, aki valamikor kommunista volt, de azóta

„kitüntette magát, mert kommunista banditákat egészen búvóhelyükig üldözött”. Őt és soffőrjét éppen akkor lőtték agyon, mikor kocsijuk a Sweetheart, az internacionális település egy bordélyháza előtt haladt el. A rendőrség minden további felvilágosítást megtagadott és csak annyit árult el, hogy kommunista bosszúra gyanakszik. A gépkocsi nagy volt és a tudósítás szerint az 1469-es rendszámot viselte.

*

Két évvel később, miután megkerültem a földtekét, Sanghájban megszólalt ajtómon a csengő és mikor kinyitottam, Li, a mérnök kísértete támaszkodott az ajtófélfához. Beteg szemei csontig aszott, vértelen arcából meredtek rám. Reszketett és feje ide-odaingott, mikor a vendégszobámba vittem, levetkőztettem és ágyba fektettem. Ott feküdt mozdulatlanul, mint aki erejének végére ért és elkészült a halálra. Orvost hívtam. A mérnöknek maláriája volt, szívtágulása, bélfekélye, mandulái gyulladásban voltak, foghúsa elsorvadt, súlyosan vérszegény volt.

Hetekig betegen feküdt és a mennyezetet nézte, de mikor egészsége javult, beszélni kezdett. Először azt kérdeztem tőle, mi történt azon az éjszakán, mikor két évvel ezelőtt elment tőlem.

— Egy héttel később — mondta — a buddhista templom előtt állottam a Csobogó Forrás útján, és mikor onnan elmentem, egy férfi követett. Odalépett hozzám és megkérdezte tőlem:

— Láttá a négy T'ang lovat?

— Négyet nem, csak hármat — válaszoltam. Beszélgetni kezdtünk és elintézte, hogy elutazhassam Szovjet-Kiangsziba, ahová pártunk központi bizottsága költözött. Egy parti gőzössel leutaztam délre Szvatauba, ott találkoztam egy emberrel, aki elvitt egy folyami hajóra. A hajós nem törődött velem, de elvitt egy távoli faluba és átadott egy férfinak, aki északra vitt a Fukien-hegységbe.

Fukienből Li nyugatnak vette útját Suikin, a szovjet terület fővárosa felé. Pártja központi bizottsága megvizsgálta ügyét, aztán egy Suikin közelében levő vörös hadianyaggyár vezetésével bízták meg. Mivel képzett technikusokban nagy hiány volt,

később jóformán mindent csináltattak vele, hadianyaggyártástól egy gyár felépítéséig, amely a Vörös Hadsereg kórházait látta el szappannal és gyógyszerrel. A szovjet területen szükséges munkák minden fajtájával foglalkozott — orvosi gyakorlattal, neveléssel, közigazgatással, bányászattal és mezőgazdasággal, újságírással és könyvek írásával.

Elbeszélésének egy része a Kuomintangnak a Vörös Hadsereg ellen vezetett nagy hadműveleteire vonatkozott és a kuancsangi ütközetre, amelyben a Vörös Hadsereg ereje megrendült. Ebben az egy ütközetben a Vörös Hadsereg négyezer embert veszített és mikor parancsot kapott, hogy induljon el a Hosszú Marsra, kénytelen volt húszezer sebesültet hagyni hátra. Százezer ember kezdte el a menetelést 1934 szeptemberében, de csak a legfőbb vezetők tudták, hogy mi áll előttük. Ő is ezek közé tartozik. Elásta a hadigyára gépeit és szakképzett munkásaival a parancs szerint megjelent a sorakozón. Ezután következett a titkos átvonulás a Kuomintang csapatainak zárővezetén keresztül. Míg a Kuomintang hadserege számára von Seeckt német Reichswehr-tábornok dolgozta ki a terveket, a Vörös Hadseregben egy másik külföldi, a kínai Li Teh néven szereplő német volt felelős az állásharcok tervéért, amelyek vereséggel végződtek. Elgondolásai győztek Mao Ce-tung javaslatai fölött, aki a kínai Kommunista Párt főtitkára és tapasztalt gerillaharcos volt. . .

A mérnök elbeszélése feltárta előttem egy olyan menetelés és olyan küzdelem lefolyását, amelyent a történelem még keveset látott — hegyeken és folyókon át, ütközetbe be, ütközetből ki, ezer megindító részlettel az egyszerű nép életéből. . .

Beszélt az ellenfeleik lelketlen álnokságáról:

— Mikor hadseregünk Észak-Kuangszu hegyein átvonult, a faluban a hivatalnokok megütötték a gongot és azt kiáltották, hogy banditák közelednek! A parasztok elmenekültek. Mi üres falvakon vonultunk keresztül, de sohasem nyúltunk semmihez. Ekkor maláriába estem és sok más beteggel és sebesülttel együtt elmaradtam a hadseregtől. Néha láttuk, hogy hivatalnokok és rendőrök, azt gondolva, hogy hadseregünk már elment, visszatértek a falvakba, felgyújtották és kirabolták a házakat, aztán, mikor a parasztok visszatértek, elmondták, hogy ezt mind a Vörös Hadsereg követte el. Így úszították a népet ellenünk.

Árulásaikról is beszélt:

— Katonák és rendőrök lesből megtámadták a betegeket és sebesülteket és lelőtték. Detektívjeik a halottainkról lehúzott ruhákba öltöztek és közénk keveredtek, hogy kikémleljenek bennünket. Mikor egy ilyent megláttam, lelöttem.

Szólott a parasztok szegénységéről is:

— Hogy azok az emberek a Kuancsou-tartományban milyen szegények! Egyszer bementem egy parasztkunyhóba és egy öregasszonyt találtam ott, aki egy sarokban kuporgott. Kirohant, megfogta egyetlen csirkéjét és félénken felajánlotta nekem. Mikor fizettem neki érte, sírt. A szegény emberek ezrével tódultak hadseregünkbe.

Szörnyű árulásokat is elmondott:

— Mikor Észak-Jünnanba értünk, egy tanító fogadott bennünket a parasztok élén. Ez a tanító gerillaparancsnok lett és mivel maláriás voltam, hadseregünktől azt a parancsot kaptam, hogy maradjak ott, mint politikai irányítója. Miután a hadsereg tovább ment és a Kuomintang hadserege közeledett, ez a tanító azt is éppen úgy üdvözölte, mint annakelőtte a Vörös Hadsereget! Ész nélkül menekültem.

És hihetetlen végleteket:

— Észak felé mentem és katonákkal találkoztam. Meztelenre vetkőztettek, még a szemüvegemet is elvették. Elvetődtem egy buddhista apácakolostorba; az apácák felöltöztettek és hetven dollárt adtak kölcsön, hogy Sanghájba jussak. Azt hittem, útközben meghalok. Ha nem találom meg a telefonkönyvben a maga nevét, bizonyára meg is haltam volna, mert a barátaim mind szerteszéledtek.

Egyszer ezt mondta:

— Attól kezdve, hogy két évvel ezelőtt elmentem a lakásáról, naplót kezdtem vezetni az ön számára, de mikor elindultunk a Hosszú Marsra, gépeimmel együtt elástam.

Mikor újra olyan állapotban volt, hogy utazhatott, Li a Szovjetunióba ment, hogy tovább kezeltesse magát és tanuljon. Soha nem láttam többé.

*

A Vörös Hadsereg egy sebesült parancsnoka is lakott egy darabig nálam, úgyhogy egy másik történetet is elmondhatok itt, amely a kínai életnek szinte félévszázadát öleli fel. Ez az

ember valaha a tizedik Vörös Hadtest parancsnoka volt és Csu Csien-tingnek hívták. A hadsereg szervezője és politikai vezetője az ő idejében Fang Csi-ming vegyész-mérnök volt.

Fanggal magával sohasem találkoztam, de egy vörös hadseregbeli tiszt halála sem tett rám olyan felejthetetlen hatást, mint az ő kivégzése Nancsangban, 1933 januárjában. Talán az a gyűlöletes mód tette a dolgot számomra olyan emlékezetessé, ahogyan egy külföldi hírlaptudósító, bizonyos Rex Driscoll jelentette lapjának a kivégzést. Soha Driscollról azelőtt nem hallottam és azóta sem. Lehet, hogy valamelyik misszionárius öltötte magára ezt a nevet, hogy jelentéseit közzétehesse. Mikor Fangot elfogták abban az ütközetben, amelyben kis hadserege egészen felmorzsolódott, a kínai és külföldi uralkodó osztályok emberei örömmámorban úsztak. Driscoll nagy gyönyörűséggel részletezi a dolgot, de a tények magukért beszélnek. Fangot ketrecben vitték végig Nancsang utcáin. Az emberek kicsúfolták és gúnyosan királynak nevezték, mert büszke méltósággal ült a ketrecben. Mikor egy nagy tömeg előtt vitték el, felszólította a népet, hogy lázadjon fel és küzdjön felszabadulásáért és mikor kivégezni vitték, arra biztatta a hőhérokat, hogy csatlakozzanak a forradalomhoz.

Csu száraz, magától értetődő hangon mondta el nekem történeteit Fang Csi-mingről, de ezekből egy nagy szervező alakja bontakozott ki, akinek elvesztését Kína nem heverte ki egykönnyen. Fang valósággal megbabonázta az egyszerű népet, mert minden cselekedete nyilvánvalóan az ő érdeküket szolgálta. Népiskolákat és kórházakat létesített, mezőgazdasági kiállításokat rendezett a terméseredmények megjavítására, kiképző akadémiát alapított a Vörös Hadsereg számára, esti iskolákat a felnőttek írástudatlanságának megszüntetésére, két nagy hadianyag-gyárat és egy Bányászati Központot.

Csu Csien-ping nyugodt, szerény kis ember volt, Kuangsziben élő szegény parasztoktól származott. Apját ötéves korában elvesztette. Anyja mint mosónő kereste meg kenyerét. Tízéves korában lépett be a hadseregbe, mint küldönc és századparancsnoki rangra emelkedett. Mikor a Vörös Hadsereghez csatlakozott, egész századát magával vitte.

Miután lakásomat elhagyta, Csu századparancsnok északnyugatra ment, hogy újra csatlakozzék a Vörös Hadsereghez. Néhány héttel később, 46 éves korában halt meg himlőben.

Mikor egészségem 1933-ban újból megrendült, a Szovjetunióba utaztam, ahol tizenegy hónapig maradtam. Ezt az időt részben Kiszlovodszkban töltöttem, egy kaukázusi szanatóriumban, a többit pedig Moszkvában és Leningrádban. Itt fejeztem be *A kínai Vörös Hadsereg útjai* című regényemet. Mivel betegségem és a könyvírás nagyon lefoglalt, csak igen kevés tekintést nyertem a szovjet életbe.

Kiszlovodszk, valaha főúri fürdőhely, üdülőotthonok városává változott át, ahol több tízezren töltötték évi szabadságukat ingyen. Abban az időben ötvenkilenc ilyen otthon állott készen és további tizenegy volt épülőben. Ezek közül a Vörös Hadsereg használt kettőt, az „értelmiségi foglalkozásúak” kettőt, a textilmunkások szövetsége egyet és a bányász-szövetség egyet, egy nagyszerű hegyláncra néző, magas sziklán emelkedő pompás épületet.

Néhány hét múlva megismerkedtem a Vörös Hadsereg egy tisztjével és kíséretében meglátogattam egy tiszti otthont. Estére járt és az üdülő lakói közül több százan ott álltak a kertben, ahol éppen egy filmet néztek végig. A szünidőben folytatták katonai kiképzésüket naponkénti előadásokkal és filmekkel. Bemutattak egy tisztnek, aki a Vörös Hadsereg moszkvai akadémiáján volt tanár. Tökéletesen beszélt angolul és amikor megtudta, hogy amerikai vagyok, megjegyezte, hogy életét Graves tábornoknak köszönheti, aki az orosz forradalom alatt a Szibériában operáló amerikai expedíciós hadsereg parancsnoka volt. A professzor 1920-ban — azt hiszem, ezt az évszámot mondta — egy vladivosztoki újság szerkesztője volt és a japánok tizenkettőmagával elfogták. Ki akarták végezni őket, de Graves tábornok amerikai csapatokat küldött és kényszerítette a japánokat, hogy bocsássák őket szabadon.

Ugyanő elmondotta nekem, hogy Graves tábornok könyvét, melynek címe *Amerika szibériai kalandja*, orosz fordításban is megjelentette a Vörös Hadsereg könyvkiadója. A könyv bevezetése leírja az amerikai-japán viszonyt a Csendes-óceánon és jellemzi politikai és érdekellentéteiket. Ezek az ellentétek Graves tábornok kimondott gyűlöletében nyilvánulnak meg a japánok és orosz ellenforradalmi bábjaik ellen, akikről folyton úgy beszél, mint tömeggyilkosokról.

A szocializált orvosi szolgálat rendszeréhez híven az orvosok és ápolónők minden az üdülőbe érkező új beteget megvizsgáltak és akinek orvosi vagy fogorvosi kezelésre volt szüksége, díjtalanul részesült benne. A parkon és az azt körülvevő fás dombokon kanyargós utak futottak végig, számozott állomásokkal a lejtőkön. Ha az orvos azt mondta, hogy valamelyik páciens felmehet a legmagasabb állomásig, gyógyultnak tekintették.

Mikor végre megengedték nekem is, hogy felmehessek a legmagasabb állomásig, egy amerikai hindu barátom — a leningrádi tudományos akadémia hallgatója — elkísért és együtt sétáltunk át a vad, magányos hegyvidéken. Séta közben eljutottunk egy mintegy húsz év körüli magányos pásztorfiúhoz, aki nagy juhnyáját legeltette ott.

Barátom beszélt oroszul, megállottunk tehát és megkérdeztük a fiút, honnan jön. Mozdulatai olyan tempósak és megfontoltak voltak és hangja olyan nyugodt, hogy maga is mintha a magány egy darabja lett volna. Azt mondta, hogy egy juhtenyésztő kolhóz tagja odalenn a völgyben. Elvette tőlünk a felkínált cigarettát és leült velünk a kék és sárga virágoktól tarkálló réten.

Nem, mondta, nem érzi magát magányosnak a hegyek között, mert annyi mindenben gondolkozhatik és annyit olvashat mostanában. Kivett zsebéből egy papírkötéses könyvet és azt mondta, hogy most másodízben olvassa. A *Háború és béke* egy példánya volt. Csöndesen hozzátette, hogy Lenin a legnagyobb orosz írónak tartotta Tolsztojt. Hogy nekünk is ez-e a véleményünk? Néhány percig beszéltünk erről a kérdésről, aztán megkérdezett bennünket, melyik országból jövünk.

Mikor megmondtunk neki, hogy amerikaiak vagyunk, megjegyezte, hogy néhány honfitársunk előadásokat tartott kolhózában. Tőlük tudta meg, hogy Amerikában tizenkétfélmillió munkanélküli van. Szinte hihetetlennek hangzik, mondotta, hisz ez annyi, amennyien az egész Kaukázusban laknak, talán még több. Ez olyan, mintha egy egész országnak nem volna kenyérkeresete. Szánakozva nézett ránk mély kék szemeivel és megjegyezte, nagy szerencsétlenség lehet, ha valaki amerikainak születik.

— Iszonyú lehet, ha az embernek a gazdagoktól kell jogot kérni arra, hogy élhessen — jegyezte meg. — Nagyon sajnálom magukat.

— Bizony, bizony! — helyeselt barátom.

Arra gondoltam, hogy mi történnék, ha a Szovjetunió egyszer megnyitná kapuit a bevándorlók előtt. Vajjon a szegények milliói úgy özönlenének-e oda, mint valaha Amerikába? Persze, hogy beszéltek politikai túlkapásokról, de vajjon az én hazám őszintén elmondhatta-e magáról, hogy tiszta politikát űz? Vagy a francia és angol uralomról elmondható volt ez? Nem, hacsak az ember nem felejtette el Indiát vagy nem hűnyt szemet afölött, hogy a francia Indokína lakossága ellen elkövetett ember-telenségek közmondásosak lettek Távol-Keleten.

Noha a Szovjetunióban mindig csak ideig-óráig tartózkodtam, az, amit láttam, mély benyomást tett rám. Kiszlovodszk maga csak egy volt a dolgozók rendelkezésére álló többszáz pihenő- és üdülőhely közül. És mindenütt nagyvárosok és ipari központok keletkeztek, ahol néhány évvel azelőtt még semmi sem volt. Az orvostudományt eredményesen társadalmasították és a nevelés a legalsóbb foktól fel az egyetemig ingyenes volt. A nagy központokban, így Moszkvában és Leningrádban, gazdag és változatos kulturális élet folyt. Milliós példányszámban jelentek meg könyvek, a nagy klasszikusokat kötetenként néhány kopekért meg lehetett vásárolni. Mindenütt jó zenét és jó színházat lehetett élvezni; a népelet virágzott és az utcákon szinte óránként nagy csoportok nézték a népi táncokat bemutató vörös katonákat és civileket.

A Vörös Hadseregben különösen vonzó volt az élet: saját nagy színházakkal és kiadóvállalattal rendelkezett, és emberei az utolsó közkatonáig a legjobb általános és katonai kiképzésben részesültek. Nem hiszem, hogy ezen a téren a világ akár-melyik hadserege túltett volna rajta.

Kénytelen voltam a szovjet birodalomban látott gyors és széleskörű haladást állandóan a kínai viszonyokkal állítani szembe. Kína is kiépítette néhány útvonalát és néhány iparát, de állandóan az önző magánérdekek súlyos nyomása nehezedett rá. Létesített népiskolákat, de a szegények gyermekei nem juthattak el oda. Hadseregében a korrupció közismert volt. Kínát a belső és külföldi kötöttségek ezerféleképen lenyűgözték; a Szovjetunió népe ugyancsak nehéz körülmények között dolgozott, de sem a nép, sem a föld és az ipar nem volt másé. Büszke, öntudatra ébredt nép volt.

És én mégsem tudtam elképzelni, hogy életemet Kínán kívül tölthetném. Hogy miért, nem tudnám megmondani. Az élet a

Szovjetunióban szabad és könnyű lett volna a kínaival összehasonlítva, és könyveim orosz kiadásainak jövedelméből nemcsak hogy megélhettem, hanem takaros bankbetétre is szert tehettem volna. De társadalmi és irodalmi érdeklődésem ellenállhatatlanul visszahúzott Kínába. Ott éltek és küzdöttek barátaim.

Előbb azonban valamelyik amerikai kiadó tudósítója szerettem volna lenni és ezért elhatároztam, hogy visszatérek Amerikába. 1934 tavaszán hagytam el a Szovjetuniót, átutaztam Közép-Európán és harmadosztályú jeggyel hajóra szálltam Franciaországban.

New Yorkba érve, róni kezdtem a város utcáit és állást igyekeztem kapni valamelyik újságnál. Nem sikerült. Az egyik akart volna, de mikor a kiadó megkérdezte, hogy véleményem szerint lesz-e háború a Távol-Keleten és én igennel feleltem, kijelentette, hogy lapja nem használhat ilyen tendenciájú cikkeket. Az ő lapja — mondotta — békepárti.

Amerika olyan volt, mint egy idegen bolygó. Ifjúságom azóta érettkorúvá lett barátai mind mintha ugyanúgy éltek és gondolkoztak volna, mint tizenöt évvel azelőtt. A nyugati parton meglátogattam húgomat és legfiatalabb öcsémet, az első világháború veteránját. Mikor utoljára láttam, még gyermek volt, most már elmúlt harminc, felesége és családja volt. Húgom egy elemi iskola igazgatónője volt. Egyikük életében sem volt már helyem.

Öcsémtől és húgomtól hallottam apámról, aki akkor hetvenes volt és olyan egészséges és jókedvű, mint egy állat. Lovai voltak és nők után szaladgált. Ideje többi részét az ivásnak szentelte. Gyermeki szeretetemtől indítva, néha pénzt küldtem neki könyveim jövedelméből. Ilyenkor több akó whiskyt vett, a korsókat sorban a fal mellé állította és hétszámra vagy hónapszámra ivott.

Két évvel később, mikor újra Kínában voltam, lelkifurdalással hallottam halála hírét. De a hírt közlő levél részletei megnyugtattak. Egy forró nyári napon Oklahomában tizenhat palack sört nyert pokeren és együttlében kiitta. Aztán lefordult és meghalt.

AZ EGYSEGFRONT ÉS A HÁBORÚ

1936—1937

A sziani incidens

1936 tavaszán egy este barátom, Lu Hszün sanghái lakásán találkoztam egy íróval, aki északnyugatról jött és a kínai Vörös Hadsereg képviselője volt. Részt vett a Hosszú Marsban, abban a történelmi vándorlásban, melyet egy egész hadsereg tett tizenkétezer mérföld síkságon, folyókon és hegyeken keresztül.

Heteken keresztül minden este vele voltam és feljegyeztem, amit elmondott. Nyugodt és tárgyilagos elbeszélése mégis tele volt a hihetetlen szenvedés és kitartás képeivel. Mikor a nyugati hideg hómezőkön való átvonulásról beszélt, ilyeneket mondott:

— Az emberek úgy ki voltak merülve, hogy ha természetes szükségleteik elvégzésére leguggoltak, a gyöngeségtől nem tudtak többé felkelni. Több ezren megfagytak. Hónapokig csak kukoricát ettünk és sokan nem tudták megemésztetni. Egyszerűen átment rajtuk. A többiek felszedték, megmosták és újra megették — csakhogy ők is visszaadják...

Mikor a megmaradtak végre eljutottak Kanszu síkságaira és megláttuk embereinket, sírva és nevetve ölelgettük őket. Rongyok vagy bőrdarabok lógtak rajtuk vagy kezdetlegesen szőtt pamutruhák. Csontvázzá fogytunk és több ezren közülünk betegek voltak. Az éjszakák visszhangzottak köhögésünktől. Kanszu olyan szegény volt, hogy gyakran kutyt, macskát és patkányt ettünk. Néha a tartománybeli asszonyok elbújtak vis-

kóikban, mert a családnak csak egy nadrágja volt, azt pedig a férj viselte. A háború, az éhínség, a szárazság, az adók és a könyörtelenül behajtott földbérék évtizedei még ruháiktól is megfosztották az embereket. Egyéb nyomorúságukhoz járult a vérbaj, amelyet a zsoldos seregek és a mongolok hurcoltak be északról. Sok férfi és nő meddő; vannak olyan helységek, ahol tizenöt évesnél fiatalabb gyermeket nem is látni.

Emberem elmondotta, milyen kétségbeejtő szükség van gyógyszerekre. Két külföldi orvossal együtt elkezdtem pénzt gyűjteni és úgyszólván gyógyszercsempészei lettünk a Vörös Hadseregnek.

Újra betegeskedni kezdtem és miután barátaimmal tanácskoztam, arra a meggyőződésre jutottam, hogy csak egy hely van, ahol a kékinges lesipuskások nem fenyegetnek, a fiatal marsall, Csang Hszue-liang uralma alatt levő északnyugat. A fiatal marsall jellemében nagy változások mentek végbe, mióta Mandzsúria hadura volt. Abesszínia megszállása kiábrándította az olasz fasizmusból és a vezérkarában levő fiatalemberek hatására demokratává lett. Legyőzte magában az ópiumszervenvedélyt és igyekezett megszabadulni ifjúkora feudális és militarista befolyásaitól. A Nemzeti Felszabadulás mozgalma, mely Kína egyéb részeiben el volt tiltva, az ő területén védelmet élvezett. A kormány tiltakozása ellenére megengedte, hogy a Nemzeti Felszabadulás kongresszusát Szianban tartsák meg. Noha a kormánytól azt a parancsot kapta, hogy folytassa a Vörös Hadsereg kiirtását a távoli északnyugatra való megérkezése után, sem neki, sem csapatainak nem volt kedvük arra, hogy honfitársaikkal küzdjenek, miközben a japánok hazájukat, Mandzsuriát foglalták el és a Szuijuan-tartományt özönlötték el.

A Vörös Hadsereg egyik képviselője, aki nemhivatalosan tagja volt a fiatal marsall vezérkarának, elintézte, hogy Lintungban, mintegy tizenöt mérföldnyire Sziantól egy templomban pihenhessek és dolgozhassam. Ez volt a nagy északnyugati országrész központja, ahol a kínai faj bölcsője ringott, ahol nagy uralkodóházak emelkedtek ki mások bukásából, aztán maguk is hanyatlani kezdtek és megdőltek. Itt reméltem, hogy visszanyerhetem egészséget és új könyvet írhatok.

*

A templom, amelyben feküdtem, valaha Jang Kvej-fej kéjlaka volt, Hszüan Cung kedvenc ágyasáé. Ez a császár 847-től

859-ig uralkodott. Ha Jang Kvej-fej pavillonját, a Lótusz-tavat, sétányokat és utakat láttam, eszembe jutott egy ének, amelyet egy kínai zenész játszott egyszer előttem öthúros lantján. Zenéje úgy betöltötte a szobát, mint egy kis zenekar. A *Véget nem érő bálnát* dala volt ez, egy régesrégi költemény, amely azt beszéli el, hogyan gyászolt a császár Jang asszony után, akinek szelleme el nem múló szerelemről szóló üzenetet küldött neki a varázsszigetről, ahol halhatatlanok között lakott.

Ilyen környezetben olvastam a kínai történelemről szóló könyveket és folytattam a sokszor abbahagyott kínai nyelvtanulást. Mikor egészségem javult, gyalog eljárógattam Cs'in Si Huang Ti sírboltjához, aki a Cs'in-dinasztiát alapította Krisztus előtt 255-ben és megpróbálkozott az akkori feudális rendszer összezúzásával. Élénk szelleme nagy terveket szőtt. Ő volt az, aki építeni kezdte a Nagy Falat, hogy távoltage az északi barbárokat Kína minden családjából egy-egy férfit rendelt be erre a munkára. Uralkodása alatt hatalmas öntözőműveket, császári országutakat, hidakat és városokat kezdtek építeni. Csang'an (Szia ősi neve) valamikor roppant kiterjedésű város volt. Mivel a konfucei írástudók akkor — mint azóta is mindig — a feudális gondolat közvetítői voltak, Cs'in Si Huang Ti megpróbálta megsemmisíteni őket és munkájukat, ezért minden konfucei írásművet elégetett, kivéve azokat, amelyek földművelésről, fatenyésztésről, orvostudományról, gyógyszeréről és jövőmondásról szóltak. Lintung közelében mutattak nekem egy völgyet, ahol állítólag sok ellenszegülő konfucei írástudót elevenen elégettetett.

Mikor Cs'in Si Huang Ti megöregedett és elpuhult a jó módtól, a mágia felé fordult és keresni kezdte a halhatatlanság vizét, amelyről azt hallotta, hogy a Boldogok Szigetén van, valahol a Keleti-tengeren. A hagyomány szerint háromezer fiatal férfiból és lányból álló hajós rajt küldött ki egy híres mágus vezetésével, hogy hozzanak neki ebből a vízből. Állítólag ezek a fiatal emberek gyarmatosították Japánt — aminél nagyobb ostobaságot nem tehettek volna.

A császár sírja Lintung mögött emelkedik a síkságon, mint egy kis hegy, a történészek szerint ez alatt a régi Kína felbecsülhetetlen kincseivel telt pazar palota van. A palota minden padlója rézből van és rajta keresztül higanyból folynak Kína folyói, a rézkupolán minden fel van rajzolva, amit a régi csilla-

gászat csak tudott. Csak a gránitépületet hordták el, amely valamikor a sírbolt tetejét koronázta — mert egy pénzzavarba jutott kínai tábornok eladta egy angolnak.

*

Lintungi templomomban elkezdtem új könyvemen dolgozni, csak akkor hagytam abba a munkát, mikor Szianból jövő barátaim félbeszakították magányomat és híreket hoztak. Egyik ilyen barátom a Vörös Hadseregtől jött. Hírei mindig nyugtalanítók voltak. Fu Co-ji, a Szuijuan-tartomány kormányzója harcolt a japánok ellen, akik elfoglalták Felső-Mongolországot, mert el akarták vágni Kínát a Szovjetuniótól. A japánok a Santung-tartományban levő Cingtaót is elfoglalták. Ahelyett, hogy velük harcolt volna, a kínai kormány legerősebb hadseregét Hu Csung-nan vezénylete alatt északnyugaton a Vörös Hadsereg ellen összpontosította. Muníciós raktárakat létesítettek az új hadszíntérre vezető utakon, több kemény összecsapás máris történt és Hu generális több ízben vereséget szenvedett. Az északi és északnyugati hadseregek parancsnokai katonai tanácskozáson vitatták meg a kormánynak azt a parancsát, hogy fogják körül és semmisítsék meg a Vörös Hadsereget, de feudális tehetlenségük és érdekellentéteik megghiúsították erőfeszítéseiket. Csang Hszue-liang marsall mandzsuriai hadserege valamennyinél modernebb volt és tisztjei és emberei a japánok ellen akartak harcolni.

A vörösök elleni front helyett az északnyugati japánellenes hadseregek szövetsége kezdett kialakulni. Ez a Vörös Hadseregből állott, a mandzsuri (Tungpej vagy északkeleti) hadseregből és a hszipei (északnyugati) vagy 17. mozgó hadseregből Jang Hu-csen tábornok parancsnoksága alatt. Kiküldöttek tárgyaltak a többi hadsereggel, hogy csatlakozzanak a szövetséghez és a félig független Kuangszi-tartomány képviselői Távol-Délről már megérkeztek Szianba.

Peiping és Tiencin diákjai százával mentek Csang marsall új katonai akadémiájára. A sziani kékingesek képviselői, akiket egy Je Tao-kang nevű ember vezetett, tudtára adták főnöküknek ezt a fejlődést. Mikor a generalisszimusz azzal vádolta Csang marsallt, hogy akadémiáján kommunizmusokat rejteget, a marsall azt válaszolta, hogy az egyetlen elv, amely szerint diákjait megítéli, azok japánellenes érzülete. „Önök is csak azt tanácsolom,

hogy ne higgyen semmit, amit a japánok mondanak” — tette hozzá.

1936 októberében egy nap három Szianba érkezett diákot kékingesek elhurcoltak és bebörtönöztek a Kuomintang főhadiszállásán. Csang marsall csapatokat küldött ki, amelyek betörték az ajtókat és kiszabadították a diákokat. Az ilyen incidensek mindenkit a közelgő viharra figyelmeztettek.

Más újságok is behatoltak ebben az időben magányomba. Október huszadikán egy kínai barátnőm, aki a templomban élt, — szelíd nő volt és látszólag semmit sem értett a politikához — szobámba jött és leverten mondotta:

— Nekünk, kínaiaknak nagy veszteségeink vannak. Most is ért bennünket egy — nagy írónk, Lu Hszün meghalt.

Apám halálának híre kevéssel azelőtt ért el hozzám. Akkor is keserűség és gyász töltött el. Lu Hszün halálát azonban nemcsak személyes veszteségemnek éreztem, hanem nemzeti tragédiának. Nem élt céltalanul, nem keresett magának vagyont, hatalmat vagy rangot. Az összes kínai szellemi vezetők közül neki volt legnagyobb befolyása az ifjú értelmiségre. Benne a közjó testesült meg. A betegséget, amely sírba vitte, a bánat és a küzdelem táplálta. Magára a halálra megvetéssel gondolt.

Csak halálának hírére szüntették meg a hivatalos cenzorok a nevének említésére kiadott tilalmat. Temetése Sanghájban felejtethetlen maradt. Tanítók és diákok elhagyták iskoláikat, boltosok üzleteiket, munkások gyáraikat és szegény írók, művészek és színészek bújtak elő rejtekhelyeikről, hogy beálljanak a gyászmenetbe. Madame Szun Jat-szen és fivére, dr. T. V. Szung is a menetben lépkedett, és dr. Szung segített a koporsót lebocsátani utolsó nyughelyére.

Lu Hszün nem volt kommunista, de a kommunisták tisztelték átfogó kultúráját és szellemi erejét. Jenani központjukban később megalapították az első Lu Hszün-könyvtárt; én lettem az idegennyelvű tagozat pecsétőre. Minden Kínában gyűjtött könyvemet ennek az intézménynek adományoztam. Később a kommunisták megalapították a Lu Hszünről elnevezett művészeti akadémiát is, amelybe a művelt ifjak százai jöttek az ország minden részéből, hogy a legjobb írók, művészek, zenészek és színészek vezetésével tanuljanak. Ez volt az egyetlen akadémia, amely élő és harcos művészetet teremtett.

Mikor Szianból néhány barátom jött hozzám Lintungba a Lu Hszün halálát követő napon, még a templom gondnoka, egy

meglehetősen prózai üzletember is bejött és Lu Hszünről beszélgetett velük. Miközben hallgattam őket és láttam, hogy még egy eldugott falusi templom tulajdonosa is ismerte Lu Hszün életét és munkáit, ezt kérdeztem magamtól: tulajdonképen mire volt jó a cenzorok egész erőfeszítése?

Más események is megszakították munkámat. November végén új nézeteltérésről hallottam a fiatal marsall és Csiang generalisszimusz között. A generalisszimusz újra azzal vádolta Csang marsallt, hogy szabotálja a Vörös Hadsereg kiirtását, mire a fiatal marsall ezt válaszolta:

— Én, tisztjeim és katonáim híven engedelmeskedtünk önnek évek óta, mert hittünk abban az ígéretében, hogy a japánok ellen visz bennünket. Nem tette ezt. Még most sem késő. Most azt követeljük, hogy adjon nekünk jogot és alkalmat a japánok kiűzésére. Mindenesetre közölnöm kell önnel, hogy tovább nem tarthatom vissza hadseregemet.

Néhány nappal ezután egy fiatal tisztekből álló kis csoport a központi hadseregek egyenruhájában megjelent linkiangi templomunkban és meghagyta, hogy azonnal őrítsük ki. A templomot Csiang generalisszimusz és fegyveres testőrsége számára rendezték be szállásnak, és ugyanitt ütötte fel tanyáját az antikommunista katonai konferencia is, amelynek december 7-én kellett megkezdődnie. A sziani országút mentén fekvő összes falvakat ugyancsak kiürítették.

Kínai barátnőmmel Sziamba utaztam. Az országút tele volt emberekkel, akik cókémókjukat hátukon vitték vagy kordékon tolták. Munkára berendelt falusi férfiak és fiúk már dolgoztak az út kijavításán és minden kis rést betömtek. A kommunista-ellenes katonai konferencia nyilván nem volt népszerű és a népben nem lehetett megbízni: az üres falvakat az országút mentén most detektívek foglalták el. Újra a multa emlékeztem, mikor hatalmas udvari klikkek hajbókoltak a császárok előtt és úgy tettek, mintha mindenben csak neki engedelmeskednének, holott közben csak saját érdeküket nézték. Noha elhittem, hogy a generalisszimusz olyan nacionalista, aki mindennél jobban szereti a hatalmat, sohasem gondoltam olyan diktátornak, aki elrendeli, hogy minden kis repedést tömjenek be az úton, ahol elmegy. Nyilván ez is udvari klikkjének talpnyalása volt.

Kivettem egy kis szobát a sziani Vendéglátó-házban, a vörös egyetlen modern szállójában, mert azt terveztem, hogy később visszamegyek a templomba. De néhány nap alatt a Ven-

déglátó-ház tele volt Csiang generalisszimusz törzskarának tisztjeivel és értesültem arról, hogy több száz kékinges titkos központokat létesített a város sok helyén. Állítólag gépfegyvereik, puskáik és titkos rádióleadó-állomásuk is volt. Hsziao Li-ce, azelőtt kommunista vezér, most a generalisszimusz magántitkára volt a tartomány kormányzója. Saját fegyveres őrei voltak a városban és ő parancsolt a rendőrségnek. A Kuomintang fiókját, a körzet egyik legnépszerűlenebb testületét is felfegyverezték.

Mikor Lintungban megkezdődött a katonai konferencia, Sziában feszült lett a hangulat. Mindennap olyan híreket hallottam, hogy a generalisszimusz egyenként magához hivatja a mandzsuriai tiszteket, pénzt és állást kínál nekik, ha elpártolnak a fiatal marsalltól és átállanak hozzá — vagyis ha készek arra, hogy folytassák a polgárháborút. A tisztek azt felelték, hogy hazájukat ellenséges seregek özönlötték el, családjukat lemészárolták és otthonukat feldúlták; aztán mindent elmondtak a fiatal marsallnak.

Egy reggel vöröshadseregbeli barátom eljött hozzám és kölcsönkérte tőlem pisztolyomat és történeteimet. Bizonyítékok vannak arra, hogy a kékingesek a sziani rendőrség segítségével felkelésre készülnek, amelynek vége nagy öldöklés lehet.

December kilencedikén, a Peipingben megindult japánellenes diákmozgalom évfordulóján sokezer sziani diák és iskola gyermek vonult végig az utcákon nemzeti dalokat énekelve és röplapokat osztogatva, melyek a nemzeti összefogásra buzdítottak. Azt tervezték, hogy küldöttséget menesztenek Csiang generalisszimuszhoz és megkérik, vessen véget a polgárháborúnak és segítsen Fu Co-ji tábornoknak Szui-Jüanban a japánok elleni küzdelemben. A kormányzó parancsára, aki a generalisszimusztól kapott utasítást, a tüntetőket megtámadta a rendőrség és két fiatal fiút, a mandzsuriai hadsereg tisztjeinek fiait, megsebesítette. A városban a hangulat fenyegetőre fordult.

Néhány órával később egy kékinges, aki nem volt hajlandó magát megnevezni vagy igazolni, eljött hozzám, hogy megvizsgálja útlevelemet, tartózkodási engedélyemet és megkérdezze tőlem, miért készítettem fényképeket a diáktüntetésről. Az iratokat megmutattam, de azt válaszoltam, hogy egy törvény sem tiltja diákok lefényképezését. Elszaladt a rendőrkapitányhoz, aki az engedélyt kiállította és mint később hallottam, arcába sujtott, leszakította egyenruhájáról a vállzsinórt és kidobta a

szolgálatból. Mivel a kapitány a városi kormányzóságra hivatkozott, amely az engedély kiadását elrendelte, a kékinges elrohant a városi kormányzósági hivatalba, de itt a hivatalnokok azt mondták neki, hogy hordja el magát, ha nem akarja, hogy kidobják. Dűhtől tajtékozva visszatért a szállóba és kijelentette, ha az igazgató nem dob ki, ő maga fogja azt megtenni és „egyszersmindenkorra végezni velem!”

Még akkor éjjel jelentettem ezeket a dolgokat egy mandzsuriai törzstisztnek és a Vörös Hadsereg egy képviselőjének. Mindketten felháborodtak. „Maradjon itt és fűtyüljön a kékingesekre! rendelkeztek. — Ha megtámadják, abból nemzetközi incidens lesz és semmi sem mossa le róluk azt, hogy megtámadták Kína egy külföldi barátját ugyanakkor, mikor nem hajlandók egy lövést leadni a japánokra!”

Így hát maradtam és vártam, hogy nemzetközi incidens lesz belőlem!

Másnap a szálló igazgatója ultimátumot kapott, hogy huszonnégy óra alatt dobjon ki. Az igazgató jajgatott, ha nem megyek el, őt ölik meg.

Sohasem tudtam meg pontosan, hogy mi történt Szianban 1936 december 11-ének azon a sorsdöntő éjszakáján. Csak arról értesültem, hogy Csang marsall, Jang Hu-csen tábornok és vezérkari tisztjeik egész éjszakán át tanácskoztak és hajnalra egy osztaguk egy fiatal tiszt, Szun kapitány vezetésével körülfogta a linkiangi templomot. A generalisszimusz testőrei közül harmincat és parancsnokukat, Csiang unokaöccsét megölték. A generalisszimusz hálóiingben menekült a hegyekbe és egy kőrákás mögött bújt el, ahol Szun kapitány rátalált. Csiang figyelmeztette Szun kapitányt, hogy ő a főparancsnoka. Szun kapitány később elmondta nekem, hogy nagy hajbókölással, udvariasan ezt válaszolta Csiangnak: „De a foglyom is.”

Mivel a generalisszimusz lába felhorzsolódott a sziklán, Szun kapitány hátán vitte le a dombon, aztán átadta Csang marsallnak és Jang tábornoknak Szianban.

Előző éjszaka nem tudtam aludni és felöltözve jártam fel alá szobámban. Az ablaknál állva néztem a reggel első pirkadását, mikor gépfegyverek kattogását és puskaropogást hallottam. Áhá, gondoltam, ez az! A kékingesek megkezdték a felkelést! Szinte a szívem verése elállt, mikor futkározást hallottam a szállóban, aztán rekedt kiabálást és izgatott hangokat. Valahonnan a közelből puskalövések hallatszottak, aztán vészes

ordítózás és ajtócsapkodás közben üvegcsörömpölés volt hallható. Veszély és halál hangjai mindenütt. Egy nő sikoltott, férfiak ordítottak és gépkocsik motorjai kattogtak.

Puskatus dörömbölt ajtómon. Nem akartam magam segíteni abban, hogy meggyilkoljanak, ezért visszahúzódtam egyik sarokba, mikor három puskalövés átfúródott a fán és az üvegtábla csörömpölve szertehullt. Hallottam a kiabálást: „Japán!” és rémülten gondoltam magamban: „Istenem! Most megölnek azzal az ürüggyel, hogy japán vagyok!”

Egy katona feje jelent meg az ajtó nyílásában és vadul körülnézett. Össze tudtam szedni annyi kínai szót, hogy megmondhattam: „Nem vagyok japán. Amerikai vagyok.”

Valaki meglökte és betántorgott a szobába. Egy csomó szürkerohás katona tódult be utána lövésre kész puskával, aztán össze-vissza rohángásztak. Egyikük berontott a fürdőszobába, egy másik feltépte az öltözőfülke ajtaját, aztán kettő kivételével mind kiment és az igazgatónak az én szobám melletti ajtaját kezdte döngetni.

A szobámban maradt két katona elkezdett ide-odajárni. Az egyik puskacsövét hirtelen a hasamba nyomta és visszanyomott a falhoz, míg a másik mindent kiszedett öltözőasztalomból. Ami csak megtetszett neki, zsebrevágta — a szemüvegemet, filmtekercsemet, zseblámpámat és zseblámpa-elemeimet. Különösen elégedett felkiáltással nyalábolta össze gyapjúsztetteremet és gyapjú alsóruhámat.

A katona, aki a falhoz nyomott, kinyújtotta karját és odébb dobta ágyamon a párnát. Ott feküdt erszényem minden pénzemmel. A két katona nagy örömrivalgással rávetette magát és elosztotta a pénzt. Az egyik töltőtollamat vette el, a másik ceruzámat, aztán mindegyik külső zsebébe akasztotta a hadizsákmányt. Végül mindkettő felkapott egy-egy gyapjútakarót ágyamról és eltűnt a folyosón.

Abban a meggyőződésben, hogy a martalócokat csak a fosztogatás érdekelte, betámolyogtam fürdőszobámba és megmostam arcomat. Aztán leültem és füleltem a különös ordítózásra, amely a szállót és körülötte az egész várost betöltötte. Olvastam már katonákról, akik megvadulnak és itt most egy ilyen esetet éltem át. A kíváncsiság legyőzte félelmemet és óvatosan kikukucskáltam a folyosóra, aztán benéztem a szálló igazgatójának szobám mellett levő ajtaján. Ott két nagy bőrönd állott kinyitva és ru-

hák heverték szanaszét. Bekiáltottam és egy gyöngé hang válaszolt.

— Csak fosztogatnak! — kiáltottam.

Az igazgató még fakó arccal kimászott az ágy alól és holmiját kezdte összeszedgetni.

— Elvitték a szőrmekabátomat! — siránkozott. — Mindezt elvittek!

Végül kikémlelt a folyosóra.

— Csak ne ijedjen meg — mondta megnyugtatólag. — Majd én elintézem a dolgot!

Eltűnt a folyosón és csakhamar egy fiatal tiszttel tért vissza, aki lövésre kész revolvért tartott kezében és félőrültnek látszott az izgalomtól. Egy katona rohant arra; a tiszt ráordított és ráirányozta a revolvért. A katona megállt, visszatért és vigyázzállásban várakozott. A tiszt először káromkodott, aztán mindenféle tortúrákkal fenyegette, ha megengedi, hogy akárki belépjen a szobámba. Az igazgató kerített valahonnan egy ív papírt és kínai ecsetet és a tiszt felírta:

AKI EBBE A SZOBÁBA BELÉP, HALÁL FIA!

Aláírta és a szállodás kiakasztotta ajtómrá, mint aki jól végezte dolgát. Mihelyt a tiszt és a szállodaigazgató eltűntek, a katona bedugta fejét szobámba, odament garmadába rakott ruháimhoz és turkálni kezdett bennük. Ez mind nem ér semmit. . . Aztán egyszerre meglátta karórám. Kinyújtotta a kezét, megragadta a karomat, leszakította az órát — és eltűnt a folyosón!

Ránéztem a csinos felírásra. Nyilvánvaló volt, hogy egy katona sem fog megállni, hogy elolvassa és ha megállna, nem tudná elolvasni, de ha el is tudná olvasni, nem hederítene rá.

Lassanként a városban is, a szállóban is elcsöndesült a lövöldözés, az utolsó tisztek elkezdtek a katonákat kihajtani a szállóból. Én az igazgatóval ott álltam a kapuban és láttam, amint néhány fiatal tiszt lőtött-futott egy sor marconaképű katona előtt, kiszedték duzzadó zsebeikből a zsákmányt és garmadával dobálták a ruhaneműt a földre. Az igazgató hunyorgatva hallgatta a tisztek szájából ömlő káromkodásokat. Abból, amit elmondtak, azt következtettem, hogy a katonák nőági felmenői

meglehetősen változatos életmódot folytattak. A telefon berregésébe, amely az egész idő alatt egy pillanatig sem szűnt meg, szolgál kiabálása vegyült. Az igazgató elrohant és mikor vissza-jött, ezt kiabálta:

— Egy férfi elvérzik! Ért valamicskét az elsősegély-nyújtáshoz?

Eszembe jutott, hogy van egy érintetlen kis bőröndöm az ágy alatt és abból előkotorásztam elsősegély-ládámat, aztán le-szaladtam a folyosón. Egy tömzsi, rövid feketebajuszos férfit találtam ott vérfoltos párnán — szörnyűségesen japán külseje volt. Mikor megvizsgáltuk, a szállodás és én megállapítottuk, hogy inkább csak félt, mint megsérült. Egy golyó arca húsos részét járta át, de egyetlen fogát sem érintette. Alkalmasint éppen kitért a szájjal kiabált. Míg a szállodás erős kávé főzött, kitisztítottam a férfi sebét, bekötöztem, aztán kanállal kávé öntöttem bele. Az egész idő alatt folyton arról akart meggyőzni bennünket, hogy nem japán.

Miután mentők jöttek és elszállították, észrevettem, hogy a szállodaigazgató az én szobámba cipeli át bőröndjeit.

— A katonák újra jöhetnek! — magyarázta. — Ön külföldi és szobája biztosabb az enyémnél. Nem kell, hogy fizessen a lakásért.

Egy kocsí gördült elő és egy csoport fiatal mandzsuriak tiszt vette birtokába a szállót. Egy angolul beszélő tiszt a hallban felállított egy asztalt, aztán hozzálátott, hogy meghallgassa a vendégek panaszait és igényeit. Jegyzékbe foglalta, amit elvettek tőlem, mire közölték velem, hogy Jang Hu-csen tábornok, a megvadult csapatok parancsnoka, megtéríti veszteségemet. (Soha egyetlen cent térítést nem kaptam; három évvel később Jang tábornok egyik törzstisztje közölte velem, hogy egy titkárt elküldtek hozzám a pénzzel, de a titkár nagyon meg lehetett győződve arról, hogy minden külföldi gazdag és minden kínai szegény.)

A fiatal mandzsui tiszt átadta nekem egy kiáltvány egy példányát. Ebben a híres nyolc követelés volt, amelyet a sziani incidens alkalmából fogalmaztak meg: minden pártot és csoportot képviselő nemzetvédelmi kormány alakítása; ellenállás a japánokkal szemben; valamennyi politikai fogoly szabadonbocsátása, beleértve a Nemzeti Felszabadulás két vezérét is; a szólás-, sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadság kimondása; a hazafias japánellenes mozgalmak elfojtására hozott összes rendki-

vüli rendeletek eltörlése; szövetség a Kína függetlenségét támogató államokkal.

Mikor ezt a kiáltványt elolvastam, elfelejtettem az egész fosztogatást. Éreztem, hogy akármilyen következménye lesz is ennek az incidensnek, Kína többé nem lesz az, ami eddig volt.

Ebben a pillanatban telefonhoz hívtak. Egy katonabarátom hívott órák óta, mert közölni akarta velem, hogy ez nem kékinges felkelés. Nagy megütközéssel hallotta, hogy a szállót kifosztották. A város Csang marsall és Jang tábornok kezében van, — mondta — a rendőrséget, a Kuomintang helyiségeit és a kékingesek titkos központjait rádiójukkal és irattárukkal együtt — beleértve egy fekete listát is — elfoglalták. Az egyik kékinges központban két elfogott diákot találtak, és száz repülőgépet is zsákmányoltak, amelyeket a Vörös Hadsereg ellen akartak felhasználni. Csiang generalisszimusz és Hsziao Li-ce most Csang marsall foglyai a városban, elfoglalták az összes lőszer-raktárakat is, amelyeket Hu Csung-nan tábornok hadserege létesített, hogy a Vörös Hadsereg ellen használja. Csang marsall kiáltványban helyeselte a történeteket, másnapra tömeggyűlést hívtak össze.

— Ne menjen el hazulról! — figyelmeztetett barátom. — Kihirdették a statáriumot, az utcákon sok halott és sebesült van.

— Megálljon — kiáltottam én. — Nem kaphatnék egy katonai igazolványt, hogy segíthessek a sebesültek gondozásában?

Barátom beszélt a szállóban levő egyik mandzsú tiszttel, aztán megkaptam az írást, vállamra dobtam elsősegély-ládikámat és elindultam a baptista kórházba, hogy kötszereket szerezzek. Egész nap a városban jártam-keltem, gondoskodtam a sebesültekről és kórházakba vitettem őket.

Másnap délután jelen voltam az első nagy tömeggyűlésen. Tizenhatodikán Csang marsall is beszélt a Nemzeti Felszabadulás gyűlésén. Röviden összefoglalta a japán invázió történetét, a kormány eljárását és sok összezőrdülését a generalisszimusszal annak politikája miatt, amely, mint mondotta, „a nép akarátának megsértése” volt. Csang marsall kijelentette:

— Minden fegyveres bajtársammal együtt a Japán elleni háború első vonalában akarok állani. Az egész nép keljen fel és vegyen részt ebben a küzdelemben. Ha munkás vagy, add munkádat; ha pénzed van, add azt. Adjuk vérünket hazánk védelmére.

Szian rövidesen tele volt japánellenes plakátokkal. A

mandzsuriai hadsereg külön erre a célra kiképzett politikai külföldi mandzsuri a Nemzeti Felszabadulás képviselőivel és a diákszövetségekkel együtt mindenütt kis utcai gyűléseket tartott és embereket küldött ki a falvakba, hogy szervezzék meg a parasztok felfegyverzését és kiképzését.

A politikai foglyokat szabadonbocsátották, köztük háromszáz elfogott vörös katonát, ötvennégy vöröshadseregbeli nőt és harminchárom vöröshadseregbeli gyermeket. A szabadonbocsátott katonák közül majdnem százan lázasak voltak vagy fertőzött sebeik voltak. Noha én csak az elsősegélyhez értettem, igyekeztem gondoskodni róluk, közben azon voltam, hogy a legsúlyosabb eseteknek kórházi helyet és orvosi ápolást biztosítsak. Szalmán feküdtek csupasz, dermesztően hideg barakkokban, csak igen kevésnek volt köztük pamuttakarója. Egy hétbe belelelt, mielőtt egy orvos átvette tőlem a munkát. Végre Jang Hucsen tábornok kétezer dollárt küldött, hogy vegyek rajta takarót és élelmiszert.

A Vörös Hadsereg katonái kinyilatkoztatásszerű hatást tettek rám. A szecsuanai Vörös Hadsereg katonái voltak, tizenöt és ötven év közötti szegény parasztok. A német parasztháború könyvekben olvasott leírásaira emlékeztettek. Szemeik gyűlöletesek voltak, legtöbbjüknek nem volt cipője és nagy, összevissza repedezett, véres parasztlábukon hüvelyknyi vastagságú hólyagok voltak. Mikor először mentem közéjük, gyanakodva néztek. Az ő szemükben jólöltözött „idegen ördög” voltam.

A felkelést követő napon az a különös érzésem volt, hogy tanúja vagyok a készülő történelemnek. Egy repülőgép szállt fel északnyugatnak, délután visszatért, lassan keringett a város falai körül, aztán leereszkedett a repülőtérre. A Vörös Hadsereg és a Kommunista Párt központi bizottságának első képviselőit hozta.

Szianba való megérkezésük utáni napon találkoztam a Vörös Hadsereg képviselőivel. A polgárháború kilenc éve telt el, amelyben talán egymillió parasztot, munkást és értelmiségit megöltek, roppant vagyont pazaroltak el és rengeteg hadianyagot semmisítettek meg. Több esetben a Vörös Hadsereg tisztjeinek egész családját, sőt törzsét kiirtották, feleségeiket és leánytestvéreiket fejezték le a városok utcáin. De mikor Csu En-lajjal, a Vörös Hadsereg politikai vezetőjével és Je C sien-jinggel, vezérkari főnökével beszéltem, az az érzésem volt, hogy nem bosz-

szút állni jöttek, hanem hogy az egység új korszakának útját egyengessék.

A felkelés másodnapján a Nemzeti Felszabadulás egy napilapja jelent meg. A következő két héten két másik napilap és egy diákközlöny követte. Diákokból, színészekből megalakult az első vándorszínház, hogy a csapatoknak és a népnek játsszék. Mivel a nankingi rádió olyan híreket kürtölt világgá, hogy Csiang generalisszimust megölték, hogy a Vörös Hadsereg elfoglalta Sziant, hogy fosztogatások és rablások vannak, az egyik újságszerkesztő kínai nyelven kezdett beszélni a rádióban, én pedig angolul adtam le a híreket. Anyagom hivatalnokokkal és katonai parancsnokokkal folytatott interjúkból állott, a Vörös Hadsereg képviselőinek és a Nemzeti Felszabadulás vezetőinek nyilatkozataiból és az északnyugati helyzetről szóló hírekből.

Mindezzel magamra haragítottam a nankingi kormányt. Hónapokkal később amerikai laptudósítóktól hallottam, hogy a nankingi és sanghaji amerikai konzulátus tisztviselői kinyilvánították azt az eltökélt szándékukat, hogy deportálni fognak. A *New York Times* tudósítójával folytatott interjúban a nankingi kormány egyik szócsöve kijelentette, hogy beszédeim „az egységfront eszméjét propagálják és más terveket, amelyek ellentétesek a kormány által követett politikával”. A szócső semmit sem szólt az amerikai YMCA-titkárról, aki elferdített híreket közölt a rádióban Nankingból. Én legalább az igazat mondtam.

Veszélyes hírek kezdtek hozzánk befutni Kína jövőjét illetően. Az első ilyen hír Vang Csing-vejre vonatkozott, a kínai kormány és az uralkodó párt újabb politikai fejére. Vang Csing-vej Németországban élt, mióta a 19. mozgó hadsereg egy fiatal tisztje merényletet kísérelt meg ellene. Mikor Vang értesült a sziani incidensről, Berlinbe rohant titkos tanácskozásra Hitlerrel, aztán repülőgépen Kínába sietett, nyilván azzal a szándékkal, hogy átvegye a kormányt.

A japán katonai parancsnokok is titkos tanácskozásokat tartottak Észak-Kínában és óva intették a központi kormányt, hogy hiúsítsa meg az északnyugati hadseregnek az egységfront kialakítására irányuló kísérletét. Ho Jing-csing tábornok hadügyminiszter, aki évek óta együtt dolgozott Vang Csing-vejjel, csapatokat kezdett összevonni Tungkuánban, a Senszi-tartományba vezető hegységben. Azzal az ürüggyel, hogy Csiang generalisszimusz kiszabadítására törekszik, polgárháborúval fenyegetődött. Írtam egy beszédet a polgárháború ellen és mi-

előtt rádión elmondtam volna, bemutattam a mandzsuriak és a Vörös Hadsereg képviselőinek. Ebben Ho Jing-csing tábornokot és klikkjét azzal a Vu Szan-kvej nevű kínai tábornokkal hasonlítottam össze, aki elárulta a Ming-dinasztiát és lehetővé tette a mandzsuknak, hogy a tizenhetedik században elárasszák és meghódítsák Kínát.

Csang Hszue-liang marsall mindennap beszélt Csiang generalisszimusszal, sürgette a polgárháború befejezését és azt tanácsolta, hogy álljanak ellen a nemzeti ellenségnek. A fiatal marsall olvasta a generalisszimusz naplóját és mint hallottam, meg volt győződve arról, hogy a generalisszimusz adott esetben valóban ellen akar állni a japánoknak. Madame Csiang Kai-sek, fivére, dr. T. V. Szun és Taj Li, a kékingesek roszhírű főnöke nemsokára szintén megérkezett Sziánba repülőgépen, hogy tárgyaljon a generalisszimusz és vezérkara szabadonbocsátásáról.

Közben az *Izvesztija*, a hivatalos szovjet orosz újság közölt egy cikket, mely szerint a sziani incidens japán mesterkedés és ezzel óvta a kínai kommunistákat attól, hogy szabadon bocsásák Csiang generalisszimuszt. Lehet, hogy a szovjet kormány Csiang generalisszimuszt jobbnak tartotta Vang Csing-vejnél, aki nyíltan szövetségelt Hitlerrel és Japánnal. De ebben az időben Sziánban cinikus neheztelés kapott lábra a Szovjetunió ellen.

A generalisszimuszt karácsony napján titokban szabadon bocsátották. A nép semmit sem tudott erről és a sziani hatóságok nyilván félték attól, hogy tudomására hozzák. Előző nap szántsándékkal olyan híreket terjesztettek, hogy Fu Co-ji, Szuijüan hős védelmezője, karácsony napján repülőgépen megérkezik és csatlakozni fog a japánellenes szövetséghez. A híresztelésben jelzett órában a repülőtér feketéllett az emberektől, akik zászlókkal vonultak ki üdvözlésére. Egy zárt kocsis gördült elő. Ebből Csang marsall lépett ki. Nagy örömmel üdvözölték. Utána Csiang generális és társasága következett; őket csak ketten-hárman ismerték fel és ezek sem akarták hinni a szemüknek. Az egész társaság repülőgépbe szállt és elindult. Fu tábornok nem jött és a nép mindenféle találgatásokra volt utalva. Mikor megtudták az igazat, nagy volt a megrökönyödés. A tömegek tudatára ébredtek annak, hogy csak azért csalták ki őket a repülőtérre, hogy a generalisszimusszal elhittessék, hogy az ő tiszteletére verődtek össze.

Egy óra múlva fiatal mandzsui tisztből és a Nemzeti Fel-

szabadulás vezetőiből álló csoport ment a szállóban szobáról-szobára és panaszkodott keservesen a fondorkodás miatt. Megállottak és ezt mondták nekem:

— Elárultak bennünket! A Vörös Hadsereg rávette a fiatal marsallt, hogy bocsássa szabadon Csiangot.

Egy fiatal tiszttel megvetéssel kiáltotta:

— A fiatal marsallnak még tele van a feje bárgyú feudális eszmékkel. Most már sohasem lesz szabad!

Jóllehet a központi kormány csak arra az esetre fenyegetett polgárháborúval, ha a generalisszimust nem bocsátják szabadon, azután is heteken át csapatokat összpontosított Tungkuanban. A hegyszorosban harc tört ki, a Szianba vezető úton vasúti állomásokot bombáztak a levegőből. E fenyegetéssel szemben a japánellenes szövetség szilárdan kitartott és készült a harcra. Az a magasrangú mandzsuri tiszttel, akit a fiatal marsall helyettesítésével bízott meg, titkos tárgyalásokat folytatott Ho Jing-csin tábornokkal és más idősebb tisztek felülről kezdték aláaknázni a hadsereget. A fiatalok feldühödtek és követelték Csang marsall visszaküldését és a nemzeti ellenállás nyolc pontból álló programjának végrehajtását. A Vörös Hadsereg támogatta őket és az incidens tetőpontján a Vörös Hadsereg két hadosztálya záróövet vont Szian körül, azzal, hogyha a hadügyminiszter nem enged, polgárháborút kezdenek.

Január elején James Bertram, egy londoni napilapot képviselő újjélandi érkezett a városba és segítségemre kezdett lenni abban, hogy híreket szedjek össze, a rádióban beszéljek és a városi és falusi tömeggyűléseken felszólaljak. Mikor hangja először felhangzott a rádióban, a nankingi propagandisták kijelentették, hogy egy orosz bolsevik beszél a sziani rádióból.

Azok a külföldiek, akik a kínaiakat tehetetlen, érzéketlen lényeknek tartják, bizonyára megváltoztatták volna ezt a véleményüket, ha látták volna a mandzsuri hadsereget. Ennek egész elfojtott haragja a kormánynak a japánokkal szemben való tétlensége miatt bombaszerűen robbant ki Szianban. A katonák úgy érezték, hogy földönfutók lettek és zsoldosoknak akarják őket felhasználni saját honfitársaik ellen. Láttam két hatalmas tüntetést, amelyek közül az egyikben csak katonák, a másikban katonák és polgárok vegyesen vettek részt. A katonai szemle felemelő látvány volt. A vegyes tüntetés közben a régi köralakú tornyon állottam a város központjában és néztem, hogyan menetelnek végnélküli sorok mindenfelé, hogy a főutcán

összeverődjenek. A vidékről is puskákat és lándzsákat hozó parasztok hosszú sorai jöttek, hogy részt vegyenek a tüntetésen.

A menetet mandzsuri lovasok vezették, akik szőrmesapkájukban, tetején lengő farkakkal élénken emlékeztettek Daniel Boone képeire. Utánuk mandzsuri gyalogosok lépkedtek, csupa magas és erős férfi, akár amerikaiak is lehetek volna. Ekkor hallottam először menetelő seregektől énekelni a mandzsuri honvág dalát, melynek első sora ez: „Harcolva menjünk vissza hazánkba.” A jelszavak kikiáltásában a fiatal tisztek vezettek; megpenderültek, nagyot ugrottak a levegőbe és vad dühvel kiabáltak: „Le a törpe japán ördögökkel!” „Le a fasisztákkal!” „Szabadítsuk ki Csang marsallt!”

Az összes népi szervezetek, melyek addig tiltva voltak, a munkások és diákok szövetségei, asszonyok, kereskedők, tisztviselők, gyermekek együtt mentek a menetben. Egy nagy tábla Vang Csing-vejt ábrázolta, amint kezét ráz Hitlerrel, a táblán ez a felirat volt: „A fasiszták komondora!” A tiltott *önkéntesek indulója* harcrakészen dübörgött végig a városon.

Szian lassanként felmorzsolódott. Nankingban Csang marsall hagyta, hogy bíróság elé állítsák főparancsnoka elfogatásáért és börtönre ítéljék. Az ítéletet rögtön megváltoztatták, de Csiang generális visszatartotta és Fengvában házfogságban tartotta. Évek múltak el, de a fiatal marsall még mindig fogoly. Sorsa minden mandzsuri hazafit elkésértett. Hadserege szétszórodott és azok közül, akik vele harcoltak, már csak kevesen élnek.

A sziani incidens helyi vereséggel végződött, de mégis nemzeti győzelem volt. Lassanként, halálos kínok között, mégis megszületett az egyesült Kína. Csakhamar azt hallottuk, hogy kormánycsapatok jönnek Sziant elfoglalni. Erre a hírre a Nemzeti Felszabadulás vezetői igyekeztek elszéledni a vidéken, mert tudták, hogy a Kuomintang sohasem fogja megadni a népnek a polgári jogokat.

Annak tudatában, hogyha a városban elfognak, az én sorsom is ugyanaz lesz, mint akármelyik kínai hazafié, január tizenkettedike reggelén elindultam a városból. A hivatali épületek körül és az utcatorkolatoknál homokzsákból torlaszokat emeltek. A falokról még harsogtak a felszabadulás jelszavai, de a nyolc pontról szóló kiáltvány szomorúan, lerongyoltan lobogott a téli szélben.

Négy óra hosszat várakoztam a fagyott úton a repülőtér

közelében. Végre egy teherautó jött, a Vörös Hadsereg egy embere kiugrott belőle, leparancsolt egy embert a vezető melletti ülésről és én felmásztam. A kocsi tele volt diákokkal, mindegyiknek batyu volt a lába előtt. Egyetlen szó nélkül továbbmentünk észak felé — az ősi Hszenjang irányában, a Csü- és Han-sirboltok mellett, Szan-juanba, a Vörös Hadsereghez.

Emberek és eszmék

Az éjszakát egy alacsony vályogszálláson töltöttük. Reggel metsző hideg volt és a sofőr kénytelen volt tüzet gyújtani a motor alatt, hogy felengedjen. Átdöcögünk a régi Szan-juan városán, mert az volt a szándékunk, hogy egy régi, félig elhagyatott és fallal körülvett városban, Tungliban reggelizzünk, ahol a Vörös Hadsereg első hadtestének főhadiszállása volt, Co Csuan parancsnoksága alatt. (Co Csuan később a japánok elleni harcban, 1942 júliusában esett el.)

Végre elértük a várost, de a teherautó nem fért be a kapun és ki kellett belőle szállnunk. Néhány feketeruhás fiatal katona gyűlt körénk és meglepetésemre ezek között láttam viszont Ting Ling barátnőmet. Kiszabadult a nankingi fogságból, valahogyan elvergődött északnyugatra és így került a Vörös Hadsereghez.

Sok katona, aki a város körül elterülő gabonaföldeken gerillagyakorlatokat végzett, odaszaladt, hogy lássa a Szianból érkezőket. Ezúttal láttam először a Vörös Hadsereget nagyobb tömegben, kíváncsian néztem körül. A katonák arca nagy hatást tett rám. A sok katonát jellemző nyomott, üres arckifejezés helyett ezekben volt valami abból az eleven éberségből, amely a nagy Lu Hszünben olyan kifejezetten mutatkozott.

Mikor Ting Ling megmagyarázta, hogy külföldi barátjuk vagyok, egyik katona odafordult hozzám és hirtelen a legújabb spanyol hírek felől érdeklődött. A Kiangszi-tartomány éles, szakadozott nyelvjárását beszélték, alig értettem egyetlen szót. Ting Ling megmagyarázta, hogy egyik gyűlésükön fel fogok szólalni és akkor minden kérdésükre válaszolok. El akart vinni, de én nem akartam, hogy ez a találkozás eseménytelenül elmúljon. Ott maradtam és kérdésekkel halmoztam el a katonákat.

Legtöbbjük alig volt idősebb húsz évesnél és négy-öt vagy hat éve szolgált a Vörös Hadseregben; huszonöt-harminc éves

korára már mind nyolc vagy még több éve volt vörös katona és „öregnek” számított. Egy sem volt köztük, aki ne sebesült volna meg, néhányan hétszer-nyolcszor is. Az egyik megvető hangon tette hozzá: „De csak kétszer komolyan.” Egy sem emlékezett rá, hány ütközetben vett részt. Erre a kérdésre csak nevettek és megjegyezték, több volt, semhogy vissza tudnának emlékezni. Csak kettő vagy három volt közöttük valaha nő, de valamennyinek a Kiangszi-tartományban volt a családja és egyik sem tudta, hogy mi történt hozzátartozóival a Kuomintang bevonulása óta. A Kuomintang hadseregeiről, mint „fehérekről” beszéltek. Az egyik azt mondta, nem tudja, hogy apja és két nővére életben van-e, mert a nővérei rövid hajat viseltek és egy falusi szovjetben dolgoztak. „A fehérek megölik a rövidhajú lányokat” — magyarázta.

Várták kérdéseimet és kíváncsiak voltak rá, ki iránt érdeklődik egy külföldi nő. Elmondtam nekik, hogy már régen hallottam a Vörös Hadsereg indulóját és szeretném újra hallani. Egy kicsit nevettek, aztán az egyik felmászott a teherkocsira, felemelte két karját és számolt: *i-ehr-szan*, a harmadik ütemre felcsendült az emberek hangja és a dal forradalmi lázba hozta az ember véré.

A régi kínai történelem igézete ragadt el és mikor a katonák bevégezték a dalt, peipingi diáktolmácsom és Ting Ling társaságában végigjártam a nagyszerű, Pompeire emlékeztető romokat, melyek helyén valaha fényűző város állott. Még mindig láthatók voltak a szép kapuk előtt a faragott kőemlékek, ha az ember belépett az üres lakásoktól körülvelt udvarokba. A szüette gerendákról és a filigrándíszes ablakok korhadó kereiteiről pókhálók függtek. A termek most fagyos hideget árasztó kőpadlóin a katonák hosszú sor szalmazsákot raktak le, ezek voltak a szállásaik.

A város egyik sarkát parasztok és kisiparosok lakták, akik vályogkunyhókban éltek. Egy színes, tarka, felfelé görbülő lefolyós cseréptetővel fedett szabadtéri színház közelében deszkából és rozsdás benzintartályokból összerótt alacsony pajta állott. Mellette egy öreg ember árult amerikai mogyorót.

Tíz órakor, mikor a hadsereg aznapi első étkezését tartotta, Co Csuan parancsnok és törzskarának néhány tagja ott talált bennünket egy főtt káposztával telt serpenyő körül guggolva egy csoport katonával, rizses csajkánk tele gőzölgő kásával. A pallérozott, diplomatikus parancsnok elsőrnyedt, mert ő még

híve volt annak az ősi kínai szokásnak, hogy a vendégeket lakomával kell fogadni. Felállottunk és követtük egy nyitott kőteraszra, amelyen lakomára terített hosszú asztal állott és csakhamar egymásután érkeztek a párolgó fogások. Kijelenttem, hogy az ilyen lakomák még a feudalizmus csökevényei. Mosolyogtak, talán mert azt hitték, hogy tiltakozásom csak a vendég szokásos udvariassága, de a következő hónapokban meggyőztem őket álláspontom komolyságáról.

Co Csuan símamodorú, de hallgatag, tanult ember volt, a társalgást többnyire politikai megbízottja, egy angolul tökéletesen beszélő földbirtokos fiú folytatta. Ez a Vörös Hadtest a Nagy Fal mentén állomásozott, mikor a sziani incidens történt, de mikor a polgárháború közléről fenyegetett, erre a vidékre vonultak. Sok földbirtokos elmenekült, miután előbb pánikot igyekeztek kelteni azzal a híreszteléssel, hogy banditák jönnek. A parasztnak nem volt hova menniök és nem is sokat törődtek földesuraikkal. A hazafias szervezetek megszüntetése és a sajtó szigorú cenzúrázása ellenére a diákok és többi értelmiségiek éveken keresztül valahogyan mégis elterjesztették eszméiket a nép között. A parasztnak tehát érdeklődéssel várták a Vörös Hadsereget — különösen, miután hallották, hogy el fogja kobozni és ki fogja osztani a földet.

A föld elkobzása helyett a Vörös Hadsereg politikai munkásokat küldött a falvakba és arra bízta a népet, hogy alakítson parasztnakból, munkásokból, kereskedőkből, diákokból, asszonyokból és gyermekekből álló japánellenes szövetségeket. Mivel a lakosság tudta, hogy mindezt a kormány tiltja, az emberek óvatosan megkérdezték, meddig marad a Vörös Hadsereg ezen vidéken. A szervező munka így csak lassan haladt előre.

Késő délután Ting Ling és én két tömeggyűlésen beszélünk, először katonák, majd polgári hallgatóság előtt a városból és a közeli falvakból. Ez a második, egy iskolaépületben tartott gyűlés falusi vásárhoz hasonlított. Az asszonyok elhozták csecsemőiket és kisgyermeküket, akik kiabáltak és pityeregtek és mivel a helyiség színültig megtelt, sokan a nyitott ablakok előtt álldogáltak és folyton ezt kiabálták: „Nem hallunk!”

Ezt a gyűlést a helység volt polgármestere vezette. Értelmes és hazafias embernek látszott, de nagyon szerette a levitézlett rend hagyományos szóvirágait. Nagy ékesszólással beszélt bölcseségemről, utazásaimról, a számtalan könyvről, amelyet írtam és a töméntelen pénzről, amit értük kaptam. Ennek elle-

nére eljöttem, úgymond, hóban, zivatarban, folyókon és hegyeken keresztül, hogy beszéljek a kínai népnek a japán ördögökről.

Az emberek szerették az ékesszólást, de realisták voltak: szokás volt a vedégeket dicsérni, aztán elfelejteni az egészet. A gyűlés után sokan ott maradtak és tovább beszélgettek. Lehetőleg csak a férfiak mondták meg véleményüket, míg az asszonyok félénken visszahúzódtak. Végre megszabadultunk a férfiktól és egy csapat asszonytól és lánytól kísérve, elindultunk a főhadiszálláson levő szobánkba. Itt az ágyon, a székeken és ládákon ülő vagy a padlón kuporgó nők mindenféle kérdéseket tettek fel hozzám magamról. Különösen azt akarták tudni, miért nem mentem férjhez; ez Ting Lingnek alkalmat adott arra, hogy elmagyarázza a nőemancipációt és felszólítsa őket, alakítsák meg a Nemzeti Felszabadulás Nőszövetségét és osztozzanak a férfiak jogaiban és felelősségében a Japán elleni harcban.

A nők feszült érdeklődéssel hallgatták és csak mikor már sötétedett, mentek el tőlünk. Hajlongva kikísértük őket az utcai kapuhoz és néztük, hogy mennek el onnan kézenfogva és izgott beszélgetés közben.

Néhány nappal ezután Ting Linggel kimentem a vidékre egy faluba, ahol Ho Lungnak, a Vörös Hadsereg második hadtestének volt a főhadiszállása. Néhány férfi is velünk jött, akik az új japánellenes szövetség egy polgári küldöttségéhez tartoztak. Ketten közülük tanítók voltak, az egyik egy tanultnak látszó középkorú férfi, különösen bőbeszédű. Volt még köztük három diák, két kereskedő, egy szanjüani kovács és több paraszt. Selyem ünnepi zászló volt náluk, amilyeneket a Vörös Hadsereg különböző csapatainak szoktak ajándékozni.

— A diákok régóta ismerik már a Vörös Hadsereg programját és politikáját — jegyezte meg a beszédes tanító — és szerét ejtették, hogy értesüléseiket a néppel közöljék. Való igaz, hogy a kormány gondol valamit, az emberek pedig mindig annak ellenkezőjét gondolják. Az én diákjaim közül sok összezördült a szüleivel és Jenanba ment, hogy a *Kang Da* (ellenállási egyetem) hallgatója legyen. Jómagam elfogulatlan vagyok a kommunistákkal szemben.

Egy kereskedő, aki közvetlenül mögöttünk jött, félbeszakította azzal, hogy a legtöbb kereskedő japánellenes és hamar vissza fog jönni. A kistermetű ember felnézett a tanítóra, nevelt és hozzátette:

— Emlékszik arra az éjszakára, mikor a Kereskedelmi

Kamara összeült? Valamennyi kereskedő kiürítette az üzletét és kész volt arra, hogy elmeneküljön. Akkor két tiszt jött piros csillaggal a sapkáján és szót kért. A gyűlés éjfélig tartott. Másnap az emberek kinyitották üzleteiket, csak néhány bolond menekült el. Mi, kereskedők, belefáradtunk a polgárháborúba. Sürgőnyt küldtünk a generalisszimusznak, hogyha békességben lennénk egymással, kiűzhetnénk a japánokat.

A diákok olyan lelkesek voltak, hogy a tanító egyízben így szólt egyikükhöz:

— A forradalmat csak a tömegek csinálhatják. Ti diákok csak *hangja* vagytok a forradalomnak, hiába hiszik többen közületek, hogy értetek van az egész céció!

— Az öregek konzervatívak lesznek! — csúfolódott egy diák.

Ilyen beszélgetések közben értünk el Ho Lung falusi főhadiszállására. Közeledésünkre egy fekete bajuszos, magas férfi jött ki integetve az épületből, magas szőrmekalapban, amely még nagyobbnak tűntette fel. Ting Ling odakiáltott:

— Megjöttünk, Ho Lung elvtárs!

— Taiping lázadóinak árnyéka! — kiáltottam önmagamhoz, mert Ho Lung nem látszott kínainak, inkább valamelyik mongol vagy középázsiai népmese torzonborz alakjára emlékeztetett. Negyvenöt körüli ember lehetett, de a párdúc kecses könnyedségével mozgott. Mikor közelebb ért hozzánk, láttam, hogy öltözete azért tűnt fel olyan különösnek és tarkának, mert sok egyenruha maradványaiból készült. Zubbonya kopott szürke volt, nadrágja fekete és olyan szűk, hogy egy középkori dráma jelmezének látszott. Kék kínai szövetcipője fölött fehér harisnya kandikált ki és bokájától térdéig zöld lábszárvédő csavarodott. Valami még mintha hiányzott volna a jelmezből — egy hupikék öv és egy görbe kard!

Ez volt a legendás Ho Lung. A Közép-Kínából származó szegény parasztok katonai hatalmasságnak, sőt banditának írták le. Az 1925/26-os nemzeti forradalom alatt csapatai beállottak a Nemzeti Hadseregbe és ő maga ezredparancsnok lett. Szerette a lovakat és a katonáskodást, de a címek nemigen érdekelték; ezért toborzott vagy tizenötezer embert csapatába, hiába nevezték még mindig „ezrednek”. A nemzeti erők szétforgácsolódása után a hatalmas második Vörös Hadsereg parancsnoka lett. Ez az egyre gyarapodó erő nagy területeket tartott hatalmában Hankautól északra és nyugatra és éveken

keresztül verekedett a halállal. Ho Lung írástudatlan volt és hadseregének nem volt olyan politikai nevelése, mint a többi vörös hadseregeknek. Politikai megbízottjaként egy értelmiségi működött, Hsziao Ke, ennek jóvoltából megkezdődött a politikai nevelés, de Hsziao Ke csak három évig volt vele.

Ho Lung évek óta azon volt, hogy belépjen a Kommunista Pártba. Végül is tízszeri felajánkozás után felvették. Most már tudott valamennyit olvasni, de írni nem. De a harcászatból eleget tudott és csapatai átvették tőle pokoli bátorságát és magabizását. Noha kommunista volt, még mindig tagja volt az egyik titkos, „Nagy Testvér” nevű paraszttársaságnak és annak legmagasabb címét viselte — a „Kétfejű Sárkány” címet. A cím illett hozzá.

Sok mese keringett arról a hajóról, melyet az egyik Kuo-mintang hadseregtől vett el Hankautól északnyugatra a tavak vidékén. Ezt „flottájának” nevezte és ide-odakószált vele a tavakon, a gerillaháborút vezetve. Az emberek felderültek, ha hallották, hogy Ho Lung közeledik, mert tudták, hogy szép történeteket fognak hallani, tele vitézséggel és lendülettel. Egy amerikai orvos, Ma Haj-te, aki Edgar Snow északnyugati látogatása alkalmából járt a Vörös Hadseregnek, később sok történetet elmondott nekem Ho Lung harcairól. „Pedig jó és lágy szíve van”, erősködött dr. Ma és olyanokat mesélt, hogy Ho Lung elment a kötőzhelyre és az egyik sebesült legényt cipelte magával.

Ho Lung közvetlen hozzátartozóit mind megölték a forradalomban. A legcsodálatraméltóbb talán nővére volt, egy negyvenkilenc éves asszony, aki a Vörös Hadsereg egy ezredét vezette és a harcban esett el. Utolsó fiútestvére egy sanghaji börtönben halt meg. Feleségét, aki tanítónő volt, körülbelül ugyanakkor börtönözték be; semmi nem hajlíthatta és törhette meg; benn a börtönben írni és olvasni tanította a szegény fogoly nőket.

Hsziao Ke, Ho Lung hadtestének politikai megbízottja, ugyancsak nem hasonlított egyetlen más kínaihoz sem, akivel találkoztam. Nagyon vékony volt és teste, de szelleme is úgy mozgott, mint a villám. Csak a ló hiányzott alóla és a lándzsa a kezéből, hogy valamelyik régi perzsa festményhez hasonlítson. Soha Hsziao Ket pihenni nem láttam.

A szanjüani polgári küldöttség gyönyörűséggel hallgatta Ho Lung elbeszéléseit. Hevesen, élénk taglejtésekkel beszélt,

izgalomban tartotta az egész hallgatóságot, de mindig eszébe jutott, hogy jó kommunista és valamilyen politikai tanulssággal zárta beszédét:

— Gondoljátok csak meg! Ha a kormány egyesült volna velünk és elkezdte volna a harcot a japánok ellen mindjárt, mikor Mandzsuriát előzönlötték, most kétmillióval több kiképzett embere volna. Egységre van szükségünk. Nincs olyan nehézség és nincs olyan akadály, amelyet le ne győzhetnénk!

Egy reggel, mikor mosdótálja fölébe hajolva nagy locskolást végzett, egy megjegyzést tettem bebörtönzött felesége bátorságáról. Megállott, aztán vadul locskolni kezdett. Körülnéztem és láttam, hogy mindenki vigyorog. A peipingi diák halkan odasúgta:

— Most új felesége van Jenanban és gyermekük is van. De sanghái feleségét szabadon bocsátották és jön is már.

— Vajjon melyik felesége? — kérdezte az egyik férfi ártatlanul.

— Fogd be a szád, *tu-fej* (rabló) — morogta Ho Lung.

Vad incselkedés kezdődött, miközben néhányan a nők nevét mondták el, mások pedig ujjukon számították össze őket. Ho Lung megtörülte az arcát, hozzám fordult és ünnepélyes, megnyerő hangon figyelmeztetett:

— Ne vessen rájuk ügyet! Mindez még akkor volt, mielőtt az új életet megkezdtém.

Mindenfelől gúnyos kiáltások röpködtek.

Ho Lung hadserege csak nemrégiben hagyta el a szikongi „füves földeket” és csatlakozott a Kiangsziból jött Vörös Hadsereg derékhadához. Eddig még csak kevesen kaptak újonnan foltozott téli egyenruhákat. A többiek rosszul tápláltak voltak és rongyokban jártak. Mikor közéjük mentem, száraz köhögést hallottam mindenfelől, mert sok volt köztük a tüdőbajos. Szemük gyulladákos volt, de nem tudtam volna megmondani, trachoma volt-e vagy az éhezés következménye.

— Mihelyt megkapjuk az új téli egyenruhánkat, kipihenjük magunkat és jóllakunk, rendben leszünk — jegyezte meg egyszer Ho Lung szomorúan. Ebben kételkedtem. A tuberkulózis túlságosan sok áldozatot követelt a Vörös Hadseregben.

Talán rongyos és beteg voltuk tette rám ezt a hatást, de ez a vörös hadtest nagyon különbözött a Kiangsziból jött emberektől. Mikor Ting Ling és én a gyűléseiken beszéltünk, láthatólag csak nehezen értettek meg bennünket. Egy politikai mun-

kás gyakran szünetet tartott és megkérdezte őket, értik-e? Aztán lassan elismételte a mondottakat. Mohón hallgatták. Ha énekeltek nekünk, dalaik furcsáknak, súlyosaknak hatottak és tele voltak bánattal. Ilyenkor arra gondoltam, hogy ezek az emberek még csak most kászolódtak ki a rabszolgaságból.

Mielőtt elhagytam a hadtestet, Ho Lung megkért, mondjam el neki megfigyeléseimet és javaslataimat. De a fogyatkozások, amelyeket említettem, ők is jól ismerték már. Az embereknek meleg ruhára volt szükségük, jó élelemre, pihenésre és orvosi gondozásra. Beszéltünk a tetvetlenítésről is, mert a tifusz járványos északnyugaton. De fertőtlenítő állomások nem voltak, nem volt forró levegő és nem volt ruhaváltás. Viszont sok önkéntes lépett be a hadseregbe és én azt ajánlottam, hogy orvosi vizsgálat alapján utasítsák vissza azokat, akik szifiliszben szenvednek, mert a szifilisz északnyugat másik csapása. De a hadseregben nem volt olyan tiszt, aki konstatálni tudta volna a szifiliszt, mielőtt előrehaladott stádiumba nem jutott. Semmijük sem volt, amivel kezelhették volna.

*

Csu Te főparancsnok és a forradalmi katonatanács elnöke volt, de a fronton harcoló vörös hadseregek parancsnoka a puritán Peng Te-hvej volt. Peng a főparancsnok árnyéka és mint sokan mondták, katonai esze volt. Ez a komor parancsnok alacsony sorból származott, de meglehetősen jó nevelést kapott. Az északi expedíció idején a Kuomintang egyik ezredparancsnoka volt a Nemzeti Hadseregben, de mikor az ellenforradalom elkezdődött, ezredével Mao Ce-tung és Csu Te katonáihoz csatlakozott. Ez utóbbit körülzárták a Csingkansan-hegységben Nyugat-Kiangsziiban, mikor az első Munkás és Paraszt Vörös Hadsereget szervezte.

A kínai forradalmi mozgalom kebelében keringő hírek, mint Kínában mindenütt, félig koholtak voltak, félig tények, nehéz volt megmondani, melyik hová tartozik. Az egyik történet arról beszélt, hogy mikor Peng Te-hvej először csatlakozott a Vörös Hadsereghez, felesége nyilvánosan megtagadta őt, hogy megmentse a saját életét. A Vörös Hadsereg parancsnokának családját gyakran megölték, de Peng Te-hvej ennek ellenére megbocsáthatatlannak találta felesége eljárását. Ettől fogva több nő nem volt az életében. Azt beszélték róla, hogy a forra-

dalommal jegyezte el magát. De azért megadta a nőknek a tiszteletet és egyenlőséget és azt kívánta, hogy csapatai ezt az elvet egyik legfőbb céljukká tegyék harcukban.

A katonák sanyarú életét élte, úgy étkezett, mint ők, nem volt hajlandó banketteket adni és minden kényelmet visszautasított, amelyet a katonák nem oszthattak meg vele. Sokaktól hallottam, hogy csapatai félték tőle, mert nem tűrte azokat a *ma-ma-hu-hu* (a. m. manana, azaz „majd holnap”) szokásokat, amelyek a legtöbb iparosodás előtti civilizációt jellemzik. De tisztelték és szerették is, mert tudták, hogy magát is aláveti ugyanannak a fegyelemnek és hogy hajthatalanul igazság-szerető.

Ting Ling és én elmentünk egy nagy faluba a hótakarta hegység közelében. A falu neve Pej Vutiensan volt, itt volt Peng főhadiszállása. Egy kisgyerek állott mellette, felnézett rá és ő úgy hallgatta locsogását, mintha nagyon érdekelné, amit mond.

Középtermetű volt, olyan külsejű, mint a törölmetszett parasztok és harmincötéves lehetett. Csunya volt, de arca megszépült, mikor üdvözlésünkre elmosolyodott. Lapos tekintete átható, hangja érdes volt.

Megérkezésünkkor nem érezte magát jól. A Hosszú Mars közben gyomorfekélyt kapott, kevéssel érkezésünk előtt pedig meg-rúgta egy ló. De jelenlétében senki sem mert célozni betegségére. Mivel mindenki félt, engem toltak előre, én pedig ártatlanul és mitsem sejtve egészségéről kezdtem beszélni. Én is gyomor-fekélyben szenvedtem és porokat, tejet és kétszersültet hordtam magamnál. Ezeket megosztottam vele. Mivel vendége voltam, kénytelen volt meghallgatni tanácsaimat.

Gyöngélkedése miatt sok időt töltött főhadiszállásán, égő parázssal telt serpenyő előtt ülve. Sokszor találtuk ott olvasás vagy munka közben. Mindíg kis könyvecskék vagy papírfedelű füzetek voltak a zsebében. Mellékesen, soha a hadseregben vagy jenani hadiszállásán nem láttam ponyvát. Ezek az emberek halálos fontosságú ügynek érezték azt, hogy egy új világért küzdenek. A politikai és katonai anyag, amelyet olvastak, a hadsereg politikai osztályának tankönyvei voltak. A politikai osztály feladata volt, ezeket a csapatokhoz eljuttatni.

Peng Te-hvejjele és törzsével folytatott sok beszélgetésem szobájában folyt le a parázsas serpenyő mellett. Egy beszélge-tésünk közben Peng Te-hvej ezt mondta:

— A Kuomintang sok valótlan­ ságot terjesztett el rólunk. A sajtó ellenőrzésével és azzal, hogy a polgárjogokat megtagadták a néptől, megfertőzték a közvéleményt és megakadályoztak bennünket abban, hogy a tényeket az ország elé terjesszük. Azt mondták, hogy nálunk szabadszerелем dívik, hogy fiúkat és leányokat szedünk össze és használunk fel erkölcs­ telen célokra, hogy felgyújtjuk és kiraboljuk a parasztok házait és lemészároljuk őket! Azt mondták, ellenségei vagyunk a keresztényeknek hitük miatt.

Én pedig azt kérdezem öntől: gondolja, hogy megmaradtunk volna ennyi éven át, ha ezek a dolgok igazak volnának? A mi erőnket a tömegek adták. Az ő érdekeiket képviseltük, minden katonánkat tőlük kaptuk. A nép becsületes és egyenes és kiirtott volna bennünket, ha mi elhagytuk volna.

Ezen a vidéken új emberek vagyunk; sokan még két hete sincsenek itt, de azért nem bánom, menjen és kérdezze meg felőlük az embereket. Látni fogja, hogy katonáink úgy élnek az emberek között, mint saját fiaik. Katonáink a nép közül valók és tudatában vannak annak, hogy a nép védelmezői és vezetői. Az alatt a rövid idő alatt, mióta itt vagyunk, ezerkétszáz fiatal paraszt és munkás és sok diák lépett be hadseregünkbe. Olyan sokan vannak, hogy nem tudunk nekik elég egyenruhát és puskát szerezni. Pedig tudják, hogy életünk sanyarú és hogy minden költőpénzük mindössze másfél dollár lesz egy hónapra — ha ugyan meg tudjuk fizetni.

Rekedtes hangja elhalkult és lapos tekintettel nézett rám.

— Tegnap egy parasztgyűlésen beszélt — mondta — és járt már a nép otthonaiban is. Ha valami panaszt hallott férfitől, nőtől vagy leánytól, mondja meg.

Azt mondtam, hogy csak dicséreteket hallottam.

Egy darabig a serpenyőbe meredt, aztán így folytatta:

— Parasztjaink hihetetlenül szegények. De értelmese­ sek és hogy írni-olvasni nem tudnak, nem az ő hibájuk. A mienk sem. Ránevelhetjük őket arra, hogy tudatára ébredjenek: főellenségünk a japán imperializmus. Természetesen nem szívesen túrik a súlyos adókat és a szörnyűséges földbéreket, de még kevésbé akarnak a japánok rabszolgái lenni. Alapvető szükségleteiket ki kell elégítenünk, akkor nem fognak folyton az evés miatt zúgolódni és zsörtölődni és résztvehetnek a japánellenes mozgalomban.

Csiang generalisszimusz azt mondta, hogy ameddig remény van a japánokkal való békére, ő a békéért fog dolgozni. Mi nem osztjuk ezt a magatartást a japánokkal szemben, de osztjuk a kormánnyal szemben, mert a Kuomintang hadseregei kínaiak. Az egész országban meg van engedve a japánellenes mozgalomban való részvétel és ha az embereket telíteni fogja a tudás és a hazafiasság, a legszegényebbek is oda fogják adni munkájukat — mert egyebet nem adhatnak — és a gazdagok pénzüket, hogy harcolhassunk az ellenség ellen.

Beszélgetéseink mindig ilyen józanok voltak. Humora Pengnek alig volt, és sohasem hallottam tőle léha beszédet. Talán meghallgatta, ha mások beszéltek így, ő azonban, mint emberei mondták, „a forradalommal jegyezte el magát”.

Egy este vele és törzskarával ütem fesztelen társalgás közben. Az egyik ember megpróbálta Nankingot fogni a rádión, de a készülék, mint többnyire, most is csak recsegett és süvöltött. Ting Ling és Dzsen Pej-hszi, a politikai megbízott arról vitakoztak, amit ők „forradalmi romantikának” neveztek. Szavaikból kivettem, hogy ez a kifejezés náluk szabad nemi kiélést jelentett! Tréfásan úgy is hívták, hogy „szabad portyázás”. Ting Ling beszámolt Kollontáj asszony könyvéről, a *Három nemzedék-ről*, Dzsen Lenin ismert állásfoglalását idézte azzal a felfogással szemben, hogy a nemi kapcsolatoknak nincs több jelentőségük egy pohár víz kiivásánál.

Peng szótlanul hallgatta őket, egyik lábával a serpenyőn, a másikat keresztbe téve térdén. Folyton azon volt, hogy összetartsa a harisnyája sarkán levő nagy lyukat.

Dzsen Pej-hszi egy pillantást vetett rám, aztán kijelentette:

— Peng Te-hvej elvtárs nem hisz a házasságban. Ezért van gyomorfekélye.

Peng morgott:

— Elég sok házasembernek van gyomorfekélye. Te is jó doktor lennél!

Még valamit akart hozzátenni, mikor a sarokból a rádiós ember ujjongva jelentette:

— Hallgassatok csak! Nanking! Rólunk beszél!

Kínában a rádió hírbemondói nők, akiknek igen magas hangjuk van. Ilyen hang jött most is az éteren át és ezt mondta:

— A vörös banditák még mindig megszállva tartják a szanjudani kerületet. Rémületben tartják a vidéket, fosztogat-

ják a lakásokat, gyilkolják a parasztokat, elrabolják az asszonyokat és leányokat. Sokezer lakos elmenekült.

A harag és utálkozás felkiáltása tört ki belőlem. Dzszen Pej-hszi nevetett, utánozta felkiáltásomat, aztán megjegyezte:

— Elfelejtették hozzátenni, hogy elfogtunk egy külföldi nőt.

— Mit lehet tenni az ilyen hazugságok ellen? — kérdeztem.

Peng Te-hvej érdes hangja válaszolt:

— Az egyetlen válasz a végső győzelem! — mondta.

Valaki lecsavarta a rádiót, a szobában mély csend lett, hogy kíváncsian néztem körül. Az emberek valamennyien maguk elé bámulva ültek. Peng mereven nézte a parazsas serpenyőt, az asztalon Ting Ling könyökölt előrehajolva. A szoba két gyertyája halvány fényt vetett a tető gerendáira és meg-megcsillant az asztal lábain. A hallgatás nehéz és nyomasztó volt.

Az oroszlánszívű

Jenanban, amelyet a kommunisták kevéssel azelőtt foglaltak el, hogy főtámaszpontjuk és kiképző központjuk legyen, a mohamedán nevet felvett amerikai doktor, Ma Haj-te, eljött értem, hogy menjek el vele Csu Te-hez, aki kezdettől a Vörös Hadsereg parancsnoka volt.

— A katonák szeretik — mondta Ma doktor. — Apjuk és anyjuk egyszemélyben.

Tömzsi, erős alak kelt fel foltozott kék egyenruhában az asztal mellől, amelyen egy gyertya égett. Megláttam Csu Te-t, akiről évek óta annyit írtak. Valóban úgy hatott, mint a Vörös Hadsereg apja. Jól túl volt már az ötvenen, arca nyájas volt és barázdáktól szántott. Száját kedvesen üdvözlő mosolyra húzta és mindkét karját felém nyújtotta. Átöleltem és kétfelől arcon csókoltam. A doktor is megölelte és cuppanós csókot nyomott rá, aztán hátralépett, hogy lássa a hatást.

Mindnyájan neveltünk és én ezt mondtam Te-nek:

— Hadd nézzem meg végre. Esztendők óta egyre azt halom, hogy ön az a bandita, akinek huszonötezer dollárt ér a feje. És ön az, akiről egy tucatszor jelentették már, hogy meghalt.

Többször körüljártam a tömzsi alakot, miközben Ma doktor kinyújtott kezét végighúzta Csú tábornok borotvált fején és elnyújtott hűmmögéseket hallatott. Áldozatunk mindenre készen várakozott.

Személyes szemlénk megejtése után Csú Te íróasztala felé fordultam, amelyen nagy halom katonai és politikai könyv, füzet és ceruza állott és egy csomó teleírt füzetlap.

— Ezek a jegyzetek ahhoz a hadászati előadássorozathoz, amelyet a *Kang Da*-egyetemen tartok — magyarázta Csú.

Megfordultam és láttam, hogy a szoba egyik fala a tetőgerendáktól az agyagpadlóig kis vörös karikákkal berajzolt nagy katonai térképpel volt befedve. Hangos tűnődéssel mondtam:

— Bandita is többféle van. Akiiket a városokban ismertem, azok egészen másfélék voltak. Külföldi öltönyöket viseltek, politúros íróasztaluk volt, zártkörű klubok tagjai voltak és detektívregényeket olvastak.

— Ez az osztálykülönbség — nevetett Csú Te.

— Amellett — tettem hozzá — Ön a legkedvesebb hulla, amelyet életemben láttam! Kivágásokat hoztam Önnek a sanghaji újságokból legújabb haláláról szóló jelentésekkel.

Elővettem zsebemből a kivágásokat, Csú Te nevetve nézett egy fényképet, mely állítólag őt ábrázolta. Aztán terveiről és az ő munkájáról kezdte beszélni.

A kommunisták legfőbb feladata, mondtotta, hogy a Vörös Hadsereget az egységfront elvei szerint átképezzék. Százával hívják Jenanba a parancsnokokat. Mivel a legtöbb közülük munkás és paraszt, nem könnyű nekik az osztályok együttműködésének fogalmával megbarátkozni.

Igen sok diák is özőnlött Jenanba, hogy tanuljon; olyan sokan voltak és problémáik annyira különböztek a hadseregétől, hogy új „Északnyugati Akadémiát” (Sanpej) kellett létesíteniök. Minden fajtájú diák jött, köztük kékinges és más politikai klikkekhez tartozó kémek is. Tízet éppen nemrégiben tartóztattak le, mert „szabadszerelmi társaságot” alakítottak. A trockisták három vagy négy embert küldtek ki, hogy hangulatot keltsenek az egységfront ellen, amelyet a forradalom elárulásának neveztek. Kivallatták őket: elgondolásuk zavarosnak, terv és cél nélkül valónak mutatkozott.

Az egyik főprobléma, mint Csú Te ezután kifejtette, a tanzserek hiánya volt. Hiányoztak a külföldi politikai és katonai művek, folyóiratok és újságok. Neki magának is német, orosz

és amerikai katonai könyvekre volt szüksége, mert tudta, hogy a Japánnal folytatandó háború egészen más lesz, mint a polgárháború volt. Ezért a következő hónapokban Jenanban egyik főgondja az lesz, hogy létrehozza az új Lu Hszün könyvtárt.

— Tud lovagolni? — kérdezett Csu Te aznap este és mikor igennel válaszoltam, vitatkozni kezdtünk a lovak szépségéről és jelleméről. A vitának az lett a vége, hogy felajánlott nekem egy ponit a tizenkettő közül, amelyet Ho Lung hadserege vett el egy gazdag földesúrtól a Jünnan-tartományban a Hosszú Mars közben. A következő héten a tábornok egy mongol fanyerget kipárnáztatott számomra fekete és vörös posztóval. A poni, amelynek én a Jünnan nevet adtam, arabs paripa volt kicsiben, vad és makrancos, gyönyörű állat. Vadsága az öszvérhajcsárok egész légiójával kevert harcokba.

Csu Te megkérdezte, miről szeretnék írni. Eleinte bizonytalan voltam, de mikor aznap este és a következő hetekben tovább beszélgettünk, lassanként kialakult bennem az a gondolat, hogy az ő életrajzát írom meg. Dolgozni kezdtem a könyvön, de munkámat gyakran szakította félbe más munka vagy hősömnek a fronton tett látogatásai.

Tolmácsommal és titkárommal, aki valamikor Sanghájban volt színésznő, papírra kezdtem vetni Csu Te legrégibb gyermekkori emlékeit. Több, mint ötven évét élte át a zavaros kínai történelemnek, ifjúkorában az első Kuomintang-forradalmárok közé tartozott, akik segítettek a mandzsu-dinasztia megdöntésében. A forradalom militarizmussá fajult és évek során át katonai hatalmasság volt Szecsuánban és Jünnanban, miközben a szokásnak engedelmeskedve ópiumot szívott és ágyasokat tartott.

A kínai szellemi újjászületés eszméi kevéssel az első világháború vége előtt kezdtek beszivárogni ezekbe a délnyugati tartományokba. Csu Te olvasni kezdett és belépett egy értelmiségi vitatársaságba. Kína ébredése olyan teljesen hatalmába ejtette, hogy noha már túl volt negyvenedik életévén, búcsút mondott egész addigi életének, még az ópiumnak és ágyasoknak is és nekivágott a parti városoknak, hogy felkeresse a kommunista vezetőket. Azok kitértek előle, mire elhatározta, hogy Európába megy tanulni.

Berlinben találkozott az első kis csoport kínai kommunistával, akik közé Csu En-laj, egy északi mandarincsalád fia is tartozott. Megengedték neki, hogy csatlakozzék ehhez a csoporthoz

és az egykori katonai hatalmasság szerény betűszedő lett a Németországban megjelenő első kínai újságnál. Közben katonai szakemberek vezetése alatt tanult.

A harmadik év végén, 1924-ben, visszatért Kínába, hogy résztvegyen a nemzeti forradalomban. Mikor a nacionalista táborban beállott a szakadás, rendőrfőnök és egy katonai kiképző iskola igazgatója volt Nancsangban a Jangce partján. Je Ting tábornokkal és Ho Lunggal és ezek Kuomintang-katonáival visszavágott az ellenforradalomnak, amely annyi ezer parasztot mészárolt le.

Néhány zendülő Kuomintang csapat parancsnoka volt, amelyek folytonos harcokban délre mentek, abban a reményben, hogy Kantont kiépíthetik forradalmi támaszpontnak. Szvatau közelében szétverték őket, de Csu Te összeszedte a megmaradtakat és Nyugat-Kiangsziba vezette őket, ahol a Csiangkansan girbe-görbe erdős hegyén egyesültek a Mao Ce-tung vezényelte forradalmi csapatok és felkelő parasztok egy másik áradatával. Itt létesítették az első Vörös Hadsereget, az első katonai és politikai kiképző iskolát és az első fegyvergyárat. Ezt a hadsereget éveken át „Csu-Mao”-hadseregnek nevezték. Politikai vezetője Mao Ce-tung lett, míg Csu Te mindig megtartotta a legfőbb katonai parancsnokságot.

Mikor Csu Te életét elmondta nekem, rögtönzött vázlatokban mutatta be a Vörös Hadsereg útjait és ütközeteit. Ez ellen a hadsereg ellen vezetett a forradalmárjait kiközösítő nankingi kormány öt hatalmas katonai hadjáratot. Csu Te egész csomó történelmi okmányt és térképet is összegyűjtött és ezeket az évek folyamán tovább gyarapította, többek között a Hosszú Mars tizenkétezer mérföldjéről is. Gyakran beszéltünk annak szükségességéről, hogy tartsák együtt és használják fel a történelmi okmányokat. Csu nemsokkal ezután állította fel az első kutató intézetet Jenanban azzal a rendeltetéssel, hogy a kínai forradalom történetét feldolgozza.

Egészen 1934-ig jegyeztem fel életrajzi adatait, mikor 1937 július hetedikén a japánok rajtaütésével Lukuocsiaónál (Marco Polo-híd) elkezdődött a kínai-japán háború. Csu Te a frontra ment és én ott állottam egy még befejezetlen könyvvel. Megkérdeztem Mao Ce-tungot, hogy mit tart fontosabbnak, ha Jenanban maradok és megírom Csu Te életrajzát vagy a frontra megyek és a háborúról írok.

Mao Ce-tung ezt mondta:

— Ez a háború fontosabb, mint az, ami már elmúlt.

Összecsomagoltam tehát jegyzeteimet és készültem a frontra.

A hadseregtől megkaptam az engedélyt az odautazásra, de egy nap, mikor kilovagoltam, lovam elesett és hátamon olyan sérüléseket szenvedtem, hogy ágynak estem. Így feküdtem és néztem az alázuhogó nyári esőt, amely elárasztotta a réteket, a hegyoldalakat és a falvakat.

Ugyanazon az emlékezetes estén, mikor megérkeztem Jenanba és először beszéltem Csu Te tábornokkal, Mao Ce-tungot is meglátogathattam, mert ő éjszaka dolgozott és nappal aludt. Mikor éjfél tájt hozzám mentem, félretoltam egy ajtó foltozott gyapjúfüggönyét és beléptem egy sötét hegyi oduba. A sötétség legközepén durván ácsolt asztalon magas gyertya állott. Fénye egy halom könyvre és írásra esett és odafenn kört vont az alacsony vályogtetőre. Egy férfi állott asztalra támasztott kézzel; az ajtó felé fordított arca árnyékban volt. Csak sötét ruhát láttam, amelyet bő, foltozott köpeny takart. A földes padlónak az a része, ahol állott, kiemelkedett és még magasabbnak tűntette fel alakját, a barlang sötétsége, amelyet csak az az egyetlen gyertya világított meg, komor szépséget kölcsönzött a színhelynek. Olyan volt az egész, mint egy szinte egészen elmosódott régi festmény.

A magas, félelmetes alak lassan közeledett hozzám és vékony hangon üdvözölt bennünket. Aztán két kéz ragadta meg az enyémet, két hosszú és finom kéz, amely olyan volt, mintha nőé lett volna. Nem szóltunk, csak néztünk egymásra. Sötét, kifürkészhetetlen arca hosszú volt, homloka széles és magas, szája nőies. Akármilyen különös volt, esztéta volt. Engem valósággal meghökkenített nőiessége és a színpadias homály. Ösztönös ellenszenv támadt bennem, és míg ezt leküzdeni próbáltam, alig hallottam egyetlen szót abból, ami most következett.

Ma már csak arra emlékszem, hogy a következő hónapokban Mao Ce-tung barátsága értékes volt nekem, de mikor megcáfolta, ugyanakkor meg is erősítette a kiismerhetetlenség érzését. Az a baljós valami, amit első pillanatban olyan erősen éreztem benne, lelki elszigeteltségnek bizonyult. Mao Ce-tungot éppen úgy tisztelték, mint ahogy Csu Te-t szerették. Az a kevés ember, aki közelebbről megismerte, idővel vonzódott is hozzá, de szeleme zárkózott volt, mintha egy burok vette volna körül.

Róla is sok legenda keringett és akárcsak Csu Te tábornok-

nak és sok más kommunista vezérnek, neki is évek óta nagy vérdíjat tűztek ki a fejére. Benne semmi sem volt Csu alázatosságából. Minden nőiessége ellenére olyan makacs volt, mint egy öszvér és egész lényében valami hajthatatlan büszkeség és elszántság lakozott. Az volt róla a benyomásom, hogy évekig vár és nem cselekszik, de végül keresztülviszi, amit akar.

Minden többi kommunista vezetőt össze lehet hasonlítani valamelyik másik nemzetiségű vagy más korban élt emberrel. Mao Ce-tungot nem. Mondták, ez azért van, mert igazi kínai és sohasem utazott vagy tanult a külföldön. De hiszen Peng Tehvej, Ho Lung, Lin Piao és sok más vöröshadseregbeli ember szintén nem járt a külföldön, mégis voltak alter egóik más országokban. Mao közismert volt mint elméleti ember. De elméletei a kínai történelemben gyökeredeztek és a harctéren szerzett tapasztalataiban. A legtöbb kínai kommunista Marx, Engels, Lenin és Sztálin fogalmaival gondolkodik és sokan büszkék arra, hogy idézni tudják őket vagy három-négy óra hosszat tudnak beszélni róluk. Ezt Mao is tudta, de csak ritkán gyakorolta. Előadásai a *Kang Da*-egyetemen és a *Sanpej*-főiskolán vagy tömeggyűléseken olyanok voltak, mint társalgása: alapjuk a kínai élet és történelem volt. A sokszáz diák, aki Jenanba tódult, hozzá volt szokva ahhoz, hogy szellemi táplálékát csak a Szovjetunióból vagy néhány német és más nemzetiségű íróból merítse. Mao azonban saját országukról és népükről beszélt nekik, hazai történelmükről és irodalmukról. Olyan regényekből idézett, mint *A vörös szoba álma* vagy *Minden ember testvér*. Ismerte a régi költőket és maga is költő volt. Költészetében megvoltak a régi mesterek kiválóságai, de megtermékenyítve a társadalmi és személyes elmélkedés tiszta áramától.

Nagyszámú könyve és röpiratai minden idők nagy forradalmi röpiratírói közé sorozzák. Munkái: *Halogató hadviselés*, *A háború új szakasza* és *Az új demokrácia mérföldkövei* lettek a kínai forradalmi gondolkodásnak és a következő években hihetetlen helyeken láttam őket. Előfordult, hogy politikusok, még elkeseredett antikommunisták is, ellopták katonai írásait és a magukéi gyanánt tették közzé.

Mao gyakran eljött abba a „barlangba”, ahol titkárnőmmel laktam, ilyenkor hármasban megettük egyszerű vacsoránkat és órákhosszat beszélgettünk. Mivel sohasem volt Kína határain túl, ezer kérdése volt hozzám. Beszéltünk Indiáról, az irodalomról és egyszer megkérdezett, szerettem-e már valaha férfit,

miért és mit jelent nekem a szerelem. Néha idézgetett régi kínai költőkből vagy elmondta egy-egy saját versét. Egyik költeményét első felesége emlékére írta, akit a Kuomintang azért gyilkolt le, mert az ő felesége volt.

Humora gyakran éles és kemény volt, mintha a szellemi magány mélységeiből tört volna elő. Úgy éreztem, hogy van lényében egy ajtó, amelyet soha senki előtt nem nyitott ki.

Nyelvésznek ugyanolyan rossz volt, mint én. Hogy hunani nyelvjárását kiegészítse, megpróbált mandarin nyelven tanulni titkárnőmtől és angolul tőlem. Az a próbálkozása, hogy angol dalokat tanuljon, csúnya kudarcot vallott, mert hangjának csak egy színe volt. Büszkesége megakadályozta abban, hogy táncolni próbáljon. Lényében nem volt semmi ritmus.

Egyszer Jenanban több magasrangú katonai parancsnok konferenciája alkalmával megkíséreltem néhányat közülük táncolni tanítani. A mód, ahogyan reagáltak, nagyon tanulságos volt. Csu Te, aki a földön mindent meg akart tanulni és sohasem tartott egy kísérletet sem méltóságán alulinak, nyomban csatlakozott hozzám. Csu En-laj követte, de ő olyan volt, mint aki matematikai problémát dolgoz fel. Peng Te-hvej szívesen nézte a mutatványt, de egy tagját sem mozdította; ő a forradalom eljegyzettje volt. Ho Lung, akinek egész teste csupa ritmus volt, alig tudta túrtőztetni magát, ide-oda csapongott a hepehupás téglapadlón. Magam nagyon rossz hírbe kerültem a jenani nők között, akik azt hitték, hogy rossz útra akarom téríteni a hadsereget. A dolog úgy elfajult, hogy később már nem voltam hajlandó Csu Te-nek még egy táncórát adni. Szemrehányást is tett nekem érte: „Egész életemben küzdöttem a feudalizmus ellen, most sem fogom abbahagyni!” Erre felállottam és a demokrácia nevében adtam neki még egy órát.

De azért mégsem azzal töltöttem egész időmet, hogy fáradt kommunistákat táncolni tanítottam. Ellenkezőleg, egész csomó foglalkozásom volt — mindig szerettem tenni-venni, sok mindent elkezdtem, csak keveset fejeztem be. Jenanban tovább dolgoztam Csu tábornok életrajzán, cikkeket és riportokat írtam, résztvettem egészségügyi akciókban, virágos és veteményes kertet ültettem olyan magvakkal, amelyeket Edgar Snow és felesége küldött nekem; berendeztem a Lu Hszün-könyvtár idegennyelvű osztályát, elosztottam az érkező folyóiratokat a hadtestek és a jenani nevelőintézetek és vezetők között, leveleztem külföldi laptudósítókkal a kikötővárosokban, akiket arra biztattam,

hogy latogassák meg Jenant és a Vörös Hadsereget — és patkányra vadásztam.

Patkányellenes hadjáratom csak mérsékelt érdeklődést keltett. Az emberek a patkányt a természet kikerülhetetlen adottságának tekintették. De a pestis északnyugaton állandó jelenség és időnkénti járványok járultak hozzá Mongólia felől, melyeknek hordozója a patkányon élő bolha volt. Az emberek igazat adtak nekem, de nem igen volt idejük másra, mint katonai és politikai kérdésekre. Végre is a japánok veszedelmesebbek voltak a pestisnél. Csak évekkkel utóbb olvastam Hans Zinsser *Patkányok, tetvek és a történelem* című könyvét; el voltam tőle ragadtatva, főként attól, hogy milyen elszántan védelmére kel az ocsmány tetveknek.

Talán azért voltam olyan fanatikus a patkányok elleni harcban, mert Jenanba érkezésem után egyidőre egy több patkánycsaládtól lakott kőházban telepedtem le. Ezek éjszakánként az én k'angom alatt és fenn a tetőgerendákon viaskodtak. Égve hagytam a gyertyámat, de csakhamar hozzászoktak a világossághoz. Ahányszor felébredtem, a padlón, az asztalon és a székeken fénylett a szürke szőrme. Snowden patkányfogót felvásároltam Szianban és írtam Edgar Snownak és feleségének, hogy ahányat Peipingben összevásárolhatnak, mindet küldjék el. Ingyen osztogattam őket Jenanban, de csakhamar rájöttem, hogy patkányfogóimat a piacon árusítják!

Más munkaköröm is akadt: a spanyol köztársasági kormány sanghái konzulja állandóan ellátott fasisztaellenes plakátokkal, amelyeket Madridból kapott. Ezeket én továbbküldtem a Vörös Hadsereg frontkötélékeinek és Jenanba, úgyhogy Kínának talán egyetlen vidéke, amely visszhangzott a spanyol köztársaság élethalálharcától, az északnyugati volt. Ugyanez év májusában az egész körzet tüntetéseket és gyűléseket tartott a spanyolok fasisztaellenes harcának támogatására.

Még egy felejthetetlen emberrel találkoztam ebben az időben: Csü En-lajjal, a forradalmi katonatanács alelnökével, aki a Csiang Kaj-sek generalisszimusszal folytatott egységfront-tárgyalásokon a Kommunista Párt és a Vörös Hadsereg legfőbb képviselője volt. Középtermetűnél magasabb, nagyon csinos, szokatlanul értelmes arcú és különösen szép szemű ember volt. Patrícius szülőktől származott és észak-Kínában a Nankaj-egyetemen, Franciaországban, Németországban és rövid ideig a Szovjetunióban nevelkedett. Egyenes tartása volt, szemébe

nézett az embernek és mindig megnyerő őszinteséggel beszélt külföldiekkel és kormányfőtisztviselőkkel éppúgy, mint saját pártja tagjaival. Átfogó tudású és látókörű ember volt és ítéletében mentes minden elfogultságtól. Ha olyan komoly intézkedésekre került a sor, mint a modern orvosi gyakorlat bevezetése, a rendeletet Csu En-laj írta alá és hajtotta végre. Azután is még sokáig ő képviselte pártját és a hadsereget a központi kormányban és olyan külföldi barátok becsülését és csodálatát nyerte meg Kína számára, amilyen Joseph Stilwell tábornok, Frank Dorn őrnagy (később ezredes) és Sir Archibald Clark-Kerr, az angol követ volt.

Hír szerint a generalisszimusz és Madame Csiang nagy tisztelettel viseltettek Csu En-laj iránt, de a Kuomintang néhány tagja olyan híreket terjesztett, amelyekből kitűnőleg az uralkodó csoport azt remélte, végül is megnyerheti őt pártjának. Ez sohasem sikerült, mert a személyes jólét, vagyon vagy hatalom egyáltalában nem érdekelte. Az egyetlen nemzetközi alak, akivel összehasonlíthatnám, Javaharlal Nehru volt, akinek egyéniségében hasonló módon egyesült a nevelés, a széles látókör és az államférfiúi tehetség. De Csu-t meggyőződése a Nehruéhoz hasonlóan alacsonyabb polcra számúzta az ország ügyeinek intézésében. Magán- és közéletében modern és civilizált volt. Egy életen át tartó szerelem kötötte Teng Jing-csuhoz, a kínaiak egyik legképzettebb, legötletesebb és legtehetségesebb női vezetőjéhez.

Április elején, egyik Nankingból Jenanba tett kirándulása alkalmából Csu az egységfrontról folyó tárgyalásokról beszélt nekem. A belső béke alapvető problémáit végre elintézték, a polgárháború megszűnt. De még sok probléma volt. Februárban a Vörös Hadsereg és a Kommunista Párt hosszú hivatalos sürgönyben fordult a Kuomintang harmadik teljes üléséhez, közölte az egységfront feltételeit és a megegyezést be sem várva, hozzálátott azok foganatosításához. A sürgöny felajánlotta, hogy megváltoztatják a Vörös Hadsereg nevét és a központi katonai tanács parancsnoksága alá helyezik, ha ugyanolyan elbánásban, felszerelésben és ellátásban részesül, mint a többi hadseregek és megengedik, hogy megtartsa politikai nevelési rendszerét. Követelte továbbá a sürgöny a demokrácia és a polgári jogok érvényesülését az egész országban, valamennyi politikai fogoly szabadlábra helyezését az ellenséges ügynökök kivételével és a hazafiás japánellenes szervezetek „felszabadítását”. Bejelentette,

hogy a nemzeti egység érdekében a kommunisták nem kobozzák el többé a földet és a szovjet rendszert demokratikus rendszerrel helyettesítik.

A követelések közül néhányat a Kuomintang elvetett. A még mindig elintézetlen kérdés, mint Csu En-laj mondta, a demokrácia érvényesülése volt. Nankingban és a tartományokban sok vezető belátta, hogy a demokratikus jogok megadása a népnek, véget vetne diktatórikus kiváltságaiuknak. A demokrácia és az egységfront egyik legfőbb ellenzője a hadügyminiszter volt, Ho Jing-csing. Még április első hetében is azt a parancsot adta a helyi nemzeti hadseregnek, hogy támadják meg a Vörös Hadsereget és a déli tábornokokkal egészen addig viseltetett háborút a Kiangszi-tartomány vörös gerillái ellen, míg Nanking, a délváros csaknem egy évvel későbbén japán kézre került.

Megkérdeztem Csu En-lajt, hogy Csiang generalisszimusz nem felelős-e a hadügyminiszterétől kiadott összes rendeletekért. De a kommunisták minden erejükkel azon voltak, hogy megnyerjék Csiang generalisszimuszt az egységfrontnak és legfeljebb azt voltak hajlandók elismerni, hogy a generalisszimuszt körülvevő hatalmas klikkek, amelyek királyként bántak vele, saját céljaikra használják fel.

Én magam úgy vélekedtem, hogy a generalisszimusz, ha nem helyeselte hadügyminisztere intézkedéseit, elmozdíthatta volna.

Kevéssel ez után a Csu En-lajjal folytatott beszélgetésem után Nankingból a katonai és politikai vezetők első hivatalos küldöttsége érkezett északnyugatra, hogy felülvizsgálja a Vörös Hadsereget és a jenani közigazgatást. Amennyire én megfigyeltem, egyikük sem versenyezhetett a kommunistákkal tudásban, képességben, kultúrában vagy látókörben. A küldöttség egyik vezetője Vang Csing-vej egy degenerált híve volt, aki saját szakácsát és orvosát hozta magával. Előrehaladott vérbajban szenvedett. Egy este Jenan legjobb orvosait hívták hozzá, hogy segítsenek rajta.

A küldöttség néhány többi tagja értékesebb elem volt. Egyikük, a Kuomintang egy régi vezetője, már régen a béke és az egységfront mellett kardoskodott. Erőfeszítése a mult osztálysebeinek behegesztésére szinte jelképes jelentőségű volt; a külföldieket nem egyszer mulattatta, de a kínaiakra nagy hatást tett. Lin Pej-csuval, a kommunista vezetővel és Szun Jat-szen egyik legrégibb hívével együtt a Kuomintangnak ez a tiszteletre-

méltó tagja egyszer söprögetett Hvang Ti sírján, aki a kínai faj első legendás vezére volt. Ez az egész kínai nép fejlődőben levő egységét jelképezte a nemzeti és faji veszéllyel szemben.

A küldöttség jenani látogatása után Mao Ce-tung hosszú jelentést tett a Kommunista Pártnak az egységfront előrehaladásáról és a kommunisták feladatairól. Jelentésének befejező mondatai naplóbejegyzésem szerint ezek voltak:

A Japán elleni fegyveres ellenállás két feltétele a béke és a demokrácia. Sok feladat áll előttünk, de a demokráciáért vívott küzdelem ebben a stádiumban a legfőbb...

A demokrácia olyan, mint a rizs, amelyet most Hankauból kapunk — időbe és pénzbe kerül és vannak, akik igyekeznek feltartóztatni. A demokrácia annál nehezebb, mert kézzel nem fogható. Ha lebecsüljük jelentőségét és ellankadunk abban az erőfeszítésünkben, hogy a magunk számára biztosítsuk, az egész nemzet fegyveres ellenállása, Japán legyőzése és elvesztett területeink visszahódítása lehetetlen lesz.

A sajtóblokád kalózzai

Egy Jenanban tartózkodó csoportunk, amelyhez a német Li Te is tartozott, azokról a módszerekről vitatkozott, amelyek segítségével a kínai kormány évek óta ellenőrizte a kínai közvéleményt és a külföldi hírügynökségek vagy laptudósítók cenzúrázásával vagy megvesztegetésével döntötte el, mit tudjanak meg a nyugati világ népei Kínáról. Ezért nevezték a Vörös Hadsereget olyan sokáig „banditáknak”, „kommunista banditáknak”, „vörös banditáknak”, „csőcseléknek” és hasonlóknak.

— A kínai sajtó — kiáltottam én — alighanem az egész világon a legszolgaibb. Nyugaton legalább voltak újságírók, akik készek voltak arra, hogy kipellengérezzék vagy az utcán végighurcolják őket a sajtószabadság érdekében.

— Megengedem, hogy a kínaiak megvásárolhatók és szerzisek — jelentette ki egy kínai barátunk —, de a mi sajtónk-nak is voltak vértanúi. Ne felejtse el Lu Hszünt és követőit.

— Igen — engedtem meg — és itt van Samuel Csang is. Ez a szabadelvű nemzeti szerkesztő tőle telhetőleg harcol. Nehéz

küzdelmeket vívott a cenzorokkal akkor is, mikor én Sangháj-ból eljöttem.

Elővettem egy kartotékdobozomat, melynek adatai 1932-be nyúltak vissza, mikor Sam Csang a külügyminisztérium hírszerző és propaganda-osztályának igazgatója volt. Négy cikkének eredetijét is itt őriztem, amelyeket a sajtó korrupciója ellen írt és amelyeket töröltek.

Cikkeiben, mint ezen az estén elmondtam barátaimnak, azt írta, hogy a Kuomintang valamikor haladó forradalmi párt volt, de mikor hatalomra került, a régi pekingi kormány sok politikusa csatlakozott hozzá és bevezette a sajtó megvesztegetésének régi peipingi rendszerét. Az egyik cikkben két titkos szerződésről volt szó a hivatalos angol Reuter-ügynökség és a Kuomintang propaganda-osztálya, valamint a minisztérium között. Havi tízezer dollárért, amelyet a Kuomintangtól és további havi háromezer dollárért, amelyet a hírszerző és propaganda-osztálytól kapott, Reuter hajlandónak nyilatkozott „kedvező jelentéseket” adni a Kuomintangról. Sam Csang kijelentette, hogy ezek a Mandzsuria japán inváziója idején létrejött szerződések Kína megszarolását jelentik.

Fényképmásolatokat mutattam barátaimnak a szerződésekről, amelyek Csang vádjait igazolták. Aztán hozzátettem:

— A kínai kormány a Fényes Jáspis-rendet adományozta a londoni Reuter-ügynökség fejének. És ez még korántsem minden. Az egyik legnagyobb newyorki napilap sanghaji tudósítójáról egy másik újságíró megállapította, hogy rendszeres havi fizetést húz a Kuomintangtól, mire elbocsátották. Aki leleplezte és megkapta helyette az állást, maga is igen barátságosan ír a japánokról. Sok ilyen külföldi dolgozik a japánoknak, de főként angolok és amerikaiak, mert Nagybritannia és Amerika az a két leghatalmasabb ország, amelyet Japán szőrméntében kezel, míg fel nem készül ellenük. Ezek a prostituáltak néha nyíltan, néha közvetve dolgoznak. Egy angol szerkesztő Hongkongból jött, hogy átvegye a *Shanghai Times* szerkesztését, egy részben japán tulajdonban levő napilapét. Észak-Kínában egy ír ember szerkeszti a japánok lapját. A *Far Eastern Review* című nagy sanghaji havi folyóiratot a versaillesi szerződés óta a japánok pénzelik. Kiadója, egy George Bronson Rae nevű amerikai, a kínai küldöttség tanácsadója volt a béketárgyalásokon és igen megharagudott, mert a kínaiak elvetették indítványait, ezért kapta magát, átment a szemközti Jokohamai Bank irodájába és

japán szolgálatba lépett. Rae egy Donald nevű ausztráliait hagyott Sanghájban szerkesztőnek, de mikor Donald értesült arról, hogy a folyóirat ezentúl a japánokat fogja szolgálni, szedte a sátorfáját. Némi időbe telt, míg a lap megjelenhetett. George Bronson Rae ezekután nyíltan japán propagandaügynöknek vallotta magát és a mandzsukuói bábkormány tanácsadójaként szerepelt. Mikor Washingtonba utazott, hogy propagandát csináljon Mandzsukuónak, egy másik amerikai, George Sokolsky lett a folyóirat szerkesztője és mikor Sokolsky Amerikába ment, egy Charles Laval nevű amerikai vette át.

— Az amerikaiak szépen vannak képviselve! — vetette közbe valaki.

— Igen — mondtam. — De másféle amerikaiak is vannak. Itt van például John B. Powell, a *China Weekly Review* kiadója. Powell egyszer megkérdezte Lavalt, miért végzi ezt a piszkos munkát a japánoknak, mire Laval ezt mondta: „Ha olyan öreg lesz, mint én, maga sem fogja nézni, kitől jön a dohány.”

Később igazoltnak éreztem Powellről való jó véleményemet, mikor a *Chicago Tribune*, amelynek 1928 óta volt kínai tudósítója, elbocsátotta állásából. A *Tribune* azt írta neki, hogy a kínai híreket nem tartja már fontosaknak. Ezután már csak egy tudósítót tartottak a Távol-Keleten, Kimpei Sebát, egy Honolulu-ból származó japánt, akinek székhelye Japán volt. Egyedül ő küldött a *Tribune*-nak jelentéseket a kínai-japán háborúról.

Én ezt mondtam a Vörös Hadsereg embereinek:

— Meggyőződésem, hogy sok amerikai és angol tudósító sohasem adta volna tovább a hivatalos Kuomintang-jelentéseket önök ellen, ha a leghalványabb reménye lett volna arra, hogy a híreket közvetlenül önöktől megkaphatja. Ha most meglátogathatnák önöket, tisztességesen írnának.

Elgondolkoztak a dolgon, aztán egyikük így szólt:

— Nos, ha valamelyikük idejönne, szívesen látnánk.

Így kezdődtek azok a kísérleteim, hogy megtörjük a Vörös Hadsereg elleni újságblokádot. Bizalmas meghívást küldtem egy tucat sanghaji vezető külföldi szerkesztőnek és kiadónak, de természetesen figyelmeztettem őket, hogy át kell csúszniok a Sziant őrző Kuomintang-csapatok és kékinges detektívek gyűrűjén. Azt tanácsoltam nekik, hogy hármas-négyes csoportokban jöjjenek Szianba, szálljanak meg ott a Vendéglátó Házban és várjanak, míg egy levelemmel jelentkező külföldi nő elintézi, hogy továbbmehessenek észak felé.

A meghívás minden sajtóembert felrázott, aki csak megkapta és Sanghájban feszült lett a levegő. A vezető angol napilap, a *North China Daily News* főszerkesztője liberális volt és a külföldi újságírók doyenjének számított. Őt kértem meg arra, hogy az első csoportot vezesse. De nem számoltam az újságíróknak azzal a szokásával, hogy szeretik egymás elől „lelőni” a híreket. Az ilyen praktikákat megvettem, mert egy nagy nemzeti mozgalmat nem tartottam kellő alkalomnak a szenzációhajhászásra. Odalent Sanghájban mindenki, aki elfogadta a meghívást, az első akart lenni.

De a kínai kormány értesült az előkészületekről és figyelmeztette az újságírókat: ha megkísérlik a kommunistákat meglátogatni, ezt a kormány barátságtalan aktusnak tekintené. Az angol napisajtó kiadói szindikátusa erre felszólította a szerkesztőket, hogy tegyenek le tervükről. A *United Press* viszont utasította észak-kínai képviselőjét, Earl Leafet, hogy utazzon el Tiencinből és menjen Szianba. Később John B. Powell és Victor Keen, a *New York Herald Tribune* tudósítója, ugyancsak elhárította, hogy részt vesz a futtatásban.

A két tudósító a jelzett időben elment a sanghaji repülőtérre és már a repülőgépben ültek, mikor rendőrök jöttek és kiharancsolták őket. Powell úgy látta, hogy oktalanság volna ellenkezni és tiltakozással ugyan, de hazament. Keen viszont felszólította a rendőrt, hogy mutasson neki olyan kínai törvényt, amelyet megsért. Mivel még ilyen szabályrendelet sem volt, dühösen visszaült a repülőgépbe és moccanni sem volt hajlandó. Mikor Szianba érkezett, éjjel-nappal detektívek követték. Bizonyos külföldi nő találkozott vele, átnyújtott neki bizonyos írást — és Keen úr titokzatos módon eltűnt. Nem sokkal ezután Jenanban bukkant fel.

De a szép és fiatal Nym Wales (Edgar Snow felesége) már előtte Szianba érkezett. Három detektív ólálkodott mindenütt a nyomában. Megfigyelte szokásaikat és egy sötét éjszaka kímászott szállója ablakából, egy rövid levelet hagyva hátra a szálló tulajdonosához, hogy később visszajön! Három hónapig maradt Jenanban és gyűjtött anyagot egy könyvéhez.

A következő, aki felbukkant, Earl Leaf volt, a *United Press* embere, aki Észak-Kínából érkezett. Ekkor a kormány detektívjei már minden külföldre gyanakodtak és noha Leaf sziani hivatalnokokat és misszionáriusokat interjúvolt, neki is nyomába szegődtek. Aztán ő is titokzatos módon eltűnt!

Ezek voltak az első idegenek Edgar Snow, Ma Haj-te (az amerikai orvos), a német Li Te és jómagam után, akik eljutottak a tiltott földre. Mindegyikük megérkezése óriási esemény volt Jenanban. Néhány héttel később dr. Owen Lattimore és egy csoport amerikai tudós jött saját kocsiján egy Kínában tett körútról. A jenani közoktatási intézetek mindkét nembeli tagjai, az összes tudományos intézmények és kommunista párttagok kivonultak, hogy meghallgassák előadásait nemzetközi kérdésekről. A verőfényes napban dr. Lattimore egy régi kőlapon állott az egyik Konfuce-templom előtt és angol nyelven tartott előadást a mohón figyelő hallgatóságnak. Az az érzésem volt, hogy a Nyugat legjobb szellemei végre eljutottak az ázsiai forradalom előretolt örseihez.

A külföldi újságírók, akik Jenanba jöttek, csodálatosan jól érezték magukat. A kommunisták között nem voltak formaságok és nem volt hivatalos képmutatás. Az egyik sajtóember róluk szólván, olyan megjegyzést tett, amilyent később még igen sokszor hallottam külföldi tudósítóktól. Azt mondta, hogy hiszen ezek „nem is kínaiak, hanem emberek”.

Az újságírók boldog-boldogtalant meginterjúvoltak, sorra látogatták a közoktatásügyi intézeteket és éjszaka megnézték a „japánellenes ellenállási színház” előadásait. Sok estét töltöttek kellemes beszélgetésben a kommunista vezetőkkel és az én lakásom is gyakran visszhangzott nevetésüktől. Ilyenkor üzentem Mao Ce-tungnak, hogy jöjjön ő is egy kicsit beszélgetni, ő pedig jött és hozott egy zsák amerikai mogyorót. A külföldieket megkérték, hogy énekeljenek valamit és mikor ezt tőlük telhetőleg megtették, a kínaiak is elénekeltek néhány dalt vagy elmondtak valamit. Vagy valamennyien parázs vitába kezdtek.

Az esti színházi előadásokon a hallgatóság gyakran ütemesen dobogni vagy tapsolni kezdett és azt kívánta, hogy a külföldi látogatók adjanak elő valamit. Mi amerikaiak nem vagyunk énekes nép, mikor Victor Keent felszólították, hogy énekeljen, legszívesebben a föld alá süllyedt volna. De a hallgatóság nem tágitott. Megkérdeztem Victortól, ismeri-e a virginiai keringő figuráit. Ismerte. Ő és én felmentünk a színpadra és a hallgatóság nagy gyönyörűségére amerikai néptáncot mutattunk be.

Az amerikai látogatók egyik legelső kérdése a hadsereg nemi életére vonatkozott. A Vörös Hadsereg vezetői kifejtették, hogy az embereknek vannak nemi szükségleteik, de a hadsereg arra törekszik, hogy a katonák energiáját a katonai kiképzéssel

és különféle kulturális elfoglaltsággal vezesse le, amelyek az ébresztőtől a takarodóig tartanak.

Egy napon egy külföldi fényképtudósító megkérdezte tőlem: „Ellátja a Vörös Hadsereg a katonákat gumikülönlegességi cikkel, hogy megvédje őket a nemi bajoktól?” Ez a kérdés tisztán mutatta, milyen mély szakadék választja el a Vörös Hadsereg embereit az amerikai férfiaktól. A Vörös Hadsereg olyan szegény volt, hogy még a legfontosabb szükségletekre sem volt pénze; gumikülönlegességekről soha még csak nem is hallott. A kínaiak mind igen korán házasodnak; a katonák nemi élete férjes nők elcsábításával lett volna egyértelmű. De az erőszakos elcsábítás bűnténynek számított a hadseregben, a prostitúció pedig tiltva volt. Mikor ezt elmondtam a fényképésznek, elképedve nézett rám.

Miután a japán invázió elkezdődött és én a fronton voltam, több más külföldi is áttörte a blokádot és eljött Jenanba, de mindegyiknek sok baja volt a sziani rendőrséggel. Még azután is, hogy a Vörös Hadsereg a nemzeti védelmi rendszer részévé lett, sajtóemberek nem kaptak a kormánytól engedélyt arra, hogy meglátogassák. A blokádtörése divatos kalanddá lett.

Az újságírók sohasem tértek vissza a Vörös Hadseregtől anélkül az érzés nélkül, hogy modern emberek, magukszórú emberek között voltak. Roppantul szerették Mao Ce-tungot és cifra történeteket meséltek róla. Az egyik ilyen külföldi egy hosszú, szikár, előneves angol volt, akit Mao könyörtelenül ugratott, még egy kínai lány kezét is odaígérte neki, ha Jenanban marad. Mikor ez az angol hónapokkal utóbb visszakerült Hankauba, mélyen elpirult, valahányszor Mao Ce-tung került szóba.

A háború

1937 július 8-án reggel rádión jutott Jenanba a hír, hogy újabb „incidens” történt — ezúttal Lukuocsiaóban (Marco Polo-híd), mintegy tizenöt mérföldnyire Peipingtől délnyugatra. A japánok Peiping körül „hadgyakorlatoztak”, és a kínaiak úgy érezték magukat, mint az amerikaiak éreznék, ha a japán hadsereg katonai mozdulatokat végezne New York vagy San Francisco körül. Hetedikén éjszaka a japánok azt állították, hogy egyik katonájuk „hiányzik” és követelték azt a jogot, hogy

átkutassák Vanping fallal körülvett városát. Az előjáróság elutasította a kívánságot. A japánok ilyen módszerekkel szívrogtak be öt kínai tartományba és kényszerítették ki Hopéj-tartomány egy részének demilitarizálását.

Valamikor július 8-án éjjél és hajnal között megkezdődött a harc a Szung Cse-juan tábornok parancsnoksága alatt álló 29. kínai Mozgó Hadsereg és a japánok között Vanpingban és a Marco Poló-hídon.

Noha számuk sokkal kisebb volt, mert csak tízezer embert tudtak harcba vetni kétszer annyi japán ellen, a kínaiak (a 29. Mozgó Hadsereg valamikor Feng Ju-hsziang keresztény tábornok egyik csapatteste volt) tovább harcoltak. Július harmadik hetében a japánok nyolc háborús létszámú hadoszályt és kétszáz repülőgépet küldtek a Nagy Falon túlra. A kínai veszteségek elképesztőek voltak, többszáz diákot is beleértve.

Nyilvánvalóvá lett, hogy még ha a kínai kormány hajlandó is volna ezt „helyi incidensnek” tekinteni, a japánok el voltak szánva arra, hogy meghódítják az országot. Kuling hegyi helységében Csiang Kai-sek generalisszimusz a háború és béke esélyeiről tanakodott legfőbb parancsnokaival és megbízottjaival. Egész Jenanban és északnyugaton a diákok előszedték a kezdetleges kis térképeket, amelyeket az ellenállási mozgalom egyeteme (*Kang Da*) adott ki és kis utcai gyűléseket kezdtek tartani, hogy megmagyarázzák a polgári lakosságnak a háborút. Csapatostul ültek az utcán, beszéltek és magyaráztak a maguk elé terített térképek fölött.

Egész Kína visszhangzott a követeléstől, hogy nyujtsanak teljes katonai támogatást a 29. Mozgó Hadseregnek. Végre július 17-én Csiang tábornok megtörte a hosszú hallgatást és négy pontból álló történelmi nyilatkozatában tudtára adta az országnak, hogy eljött az utolsó óra és Kínának harcolnia kell utolsó lehelleltéig, ha nem akarja, hogy „örökre elveszzen”.

Mikor a generalisszimusz nyilatkozata a levegőn át megjött, kürtök harsantak, gongok csendültek és az utcák tele voltak emberekkel. Ott állam a város régi kapuja alatt és néztem az előttem hosszú sorban elvonuló szürkés-kék férfiak és nők menetét. Sohasem tudtam szóval kifejezni, milyen hatást tettek rám. Komolyak és ünnepélyesek voltak. Semmi kihívó nem volt bennük, de látszott rajtuk, hogy el vannak tökéltve a halálra — és az életre. Valami egyszerű nagyságot éreztem bennük, amely olyan mély és mesterkéletlen volt, mint a föld.

Kínához tartoztak, ők voltak Kína. Miközben néztem őket, a magam élete zűrzavarosnak tűnt.

1937 augusztusában a Vörös Hadsereget végre átszervezték 8. Mozgó Hadsereggé és a hadosztályok egymásután mentek az északi frontra, arra az arcvonalszakaszra, ahol a japánok stratégiai fontosságú városokat és szorosokat foglaltak el — gyakran igen kis erőfeszítéssel. Heteken át a Kang Da parancsnokainak nagy csoportjai gyorsan bevégezték tanulmányaikat és a szakadó esőben batyúval hátukon indultak dél felé. Minden csoport elindulásakor úgy éreztem, mintha kést forgatnának a szívemben, mert hátfájásom lehetetlenné tette, hogy elkísérjem őket. Szeptember közepén végre csatlakozhattam egy Szianba induló csoporthoz. Türelmetlenül vártam, hogy eljussak a sziani missziós kórházba és megröntgeneztessem magam, így hát az út egy részét bambuszhordágyon tettem meg, amelyet Mao Cetung adott nekem, különben lovagoltam vagy gyalog mentem. Mikor szörnyű utakon tíz nap után végre elértünk Szanjüanba, előreküldtem ponimat Csu Te-hez a frontra.

A röntgenvizsgálat azt mutatta, hogy sérülésem csak az izmokra terjed ki és fájdalmas, de veszélytelen. Az orvosok befászliztak és meghagyták, hogy feküdjem háton egy deszkán lehetőleg sokáig, mielőtt a frontra megyek. Három hétig feküdtem egy kis szobában a 8. Mozgó Hadsereg sziani főhadiszállásán és néztem ki a nyitott udvarra. Ez az udvar a Kínában lejátszódó rendkívüli változások képét tükrözte. Minden vonatból a szabadon bocsátott politikai folyók csoportjai özönlöttek. A börtön sápadtsága még rajta volt az arcukon, sok volt köztük a tuberkulotikus, az ideg- vagy gyomorbeteg. Csak addig maradtak, amíg a legközelebbi kocsival elmehettek Jenanba, ott remélték, hogy visszanyerhetik egészségüket és a Kang Da-egyetemre vagy Sanpéjbe mehetnek.

Október közepe lett, mire két kínai újságíró, Csu Li-po és a mandzsuriak Cu Csuen és én vonaton Tungkuanba mentünk. Ott beszálltunk a keskenyvágányú egy-sínpárú vonatba, amely északra vitt bennünket Tajüanba, a Sanszi-tartomány tartományi fővárosába. Kína most komolyan harcolt s minden beszélgetésnek ez volt az egyetlen tárgya. Mikor a Sárga folyó felé vezető utcákon átmertünk, hosszú menetet láttunk a távolban nemzeti zászlók alatt; indulójuk hangjai messziről zúgtak felénk.

Aztán hirtelen a háború kellősközepén voltunk. Tutajunk

a folyó északi partján kötött ki Fennlingtokau agyagos városában. Ez a kis város, amelyben éjszakai szállást reméltünk találatni, egyetlen gomolyaga volt katonáknak, polgároknak, kocsiknak, öszvéreknek, lovaknak és utcai árusoknak. Mikor az agyagos ösvényen a város felé baktattunk, jobbra-balra hosszú sor sebesült katonát láttunk feküdni a földön. Több százan közülük piszkos, véres kötésekkbe voltak bebugyolálva, sokan eszméletlenek voltak. Ismételten megállottunk, hogy beszéljessünk velük. Voltak köztük olyanok, akik egy hónappal azelőtt sebesültek meg és faluról-falura vonszolták magukat délfelé, itt-ott rázós szekéren. Ezrével haltak meg az úton és a könnyű sebesültek, akiknek állapota most ugyancsak komoly volt, arra vártak, hogy átszállítják őket a folyón, hogy keletre vagy nyugatra menő vonatokra szálljanak. Orvosok, ápolónők sehol sem voltak.

Mikor a szenvedő és haldokló emberek sorain végimentünk, ezt mondtam társaimnak:

— Első haditudósításainknak a sebesültek állapotáról kell szólniuk. Igyekezni fogok külföldi segítséget és önkénteseket kapni.

Társaságom hozzájutott egy kis szobához. A férfiak mind szorosan egymás mellett feküdtek a *k'ang*-on és kísérőim lábuknál egy kis szűk helyen készítették el számomra a tábori fekhelyet. Az ellátatlan sebesültek látványa nem hagyott elaludni és az éjszaka sötétjében hallottam, hogy Hszu Csuen, a mandzsui nyugtalanul forgolódik és sóhajtozik.

— Maga miért nem tud aludni? — kérdeztem, ő pedig ezt felelte:

— Ezek a mandzsuriai lovasok! Ha rájuk gondolok, öreg szüleim jutnak eszembe Észak-Mandzsuriában. Nem tudom, élnek-e még vagy meghaltak. Lehet, hogy soha nem látom őket viszont.

A sötétségbe bámultam és azt kérdeztem magamtól, hány millió kínai szívét örli ez a bánat.

Másnap egy zsúfolt poggyászkocsiban kaptunk helyet. Vonatunk éjszaka még lassan döcögött észak felé. Egyszer nagyon sokáig álltunk az egyik állomáson. Hangokat hallottam ezért felkeltem és odamentem a nyitott ajtóhoz. Telihold volt és a síneken előttünk hosszú vonat állott nyitott teherkocsikkal, amelyek tele voltak minden elképzelhető helyzetben ülő vagy fekvő sebesültek százaival.

Másnap hajnal előtt értünk Tajjüanba és a 8. Mozgó Had-

sereg helyi főhadiszállására mentünk. Éppen reggeliztünk, mikor az első ellenséges bombázók jöttek és bombázták a várost. Az épület alatti óvóhelyre menekültünk. Ilyen óvóhelyek voltak az egész városban mindenütt, némelyik többszáz láb mélységben betonból.

Napokon át magasrangú katonai és orvosi funkcionáriusokat látogattunk, így az öreg kormányzót, Jen Hszi-san tábornokot, orvosfőnökét és Fu co-ji tábornokot, aki hadseregének nagy részét elvesztette a Szuijüan-tartományban a japánok ellen vívott harcokban.

Ezekben a napokban nem volt udvarias dolog, ha valaki az igazat mondta vagy írta közéleti vagy katonai emberekről. Ma sem az, mikor Kína életéért harcol. De a civilizáció leple lehullt és ha új világot akarunk építeni, látnunk kell mindent, ami a régiben rossz. Meggyőződésem, hogy Kína — és ez saját házámra is áll — sohasem szenvedett volna olyan vereségeket és veszteségeket, ha kormánya valóban forradalmi és demokratikus lett volna és könyörtelenül megtisztította volna sorait a megalkuvóktól és a kapkodóktól.

Jen Hszi-san tábornok, Sanszi kormányzója és a Sanszi-tartományban levő hadsereg parancsnoka nem volt olyan tudatos reakciós, mint több más tábornok és tisztviselő; csak kissé elaggott már és sejtelve sem volt a japán hadsereg fiatalságáról, férfiasságáról és lelketlenségéről. Ő és hadseregének csaknem minden parancsnoka túlságosan sokat törődött a tartomány ipartelepeivel, sokan közülük földesurak voltak. Katonáik „öregesek” voltak, felvilágosulatlanok és rosszul felszereltek — tehetlenségükben fellengzők. A japánok mindezt jól tudták és később, mikor előre nyomultak, a főembereket azzal igyekeztek bábjakká tenni, hogy otthonukat és tulajdonukat megkímélték. Így Tajjüanban védőkordont vontak csapataikkal dr. H. H. Kung, a központi kormány pénzügyminiszterének háza körül. Nagyon alaposan ismerték Kínát. De becsületére legyen mondván még a korosaknak és tájékozatlanoknak is, soha egyik sem pártolt át a japánokhoz.

A Sanszi-hadsereg orvosi tagozata kezdetleges volt. Mikor először beszéltem az orvostábornokkal arról a lehetőségről, hogy szervezzünk önkéntes hordágyvivőket és elsősegélymunkásokat, gyanakodni kezdett; a gondolat veszedelmes népmozgalmakra emlékeztetett. Ő csak pénzben tudott gondolkozni. Senki sem viszi el a sebesülteket a harctérről, ha nem fizetnek

neki érte — mondta és olyan rendszeren törte fejét, amely szerint mindenkit megfizetnek, aki behoz egy sebesült katonát.

Az orvostábornok kocsin elküldött, hogy látogassam meg a város öt kórházát. A tartományban tizenhat kórház volt, de ezekben az emberek rendszerint szalmán feküdtek a földes padlón. Az egyetlen kivétel a súlyos sebesülteknek fenntartott kórház volt Taijüanban. Ez mintaintézet volt, mert főnöke szakképzett sebész volt és a peipingi egyetemet végezte. Sohasem dolgozott napi tizennyolc óránál kevesebbet. Tizenkilenc kiképzetlen orvossegédje volt, tizennyolc kiképzetlen ápolója és húsz szakképzett ápolónője. Mialatt ott voltam, ezerháromszáz súlyos sebesült ment át a kezén. Szeptemberben a kórház ötezer sebesültet kapott, a legsúlyosabb eseteken kívül valamennyit vonaton vitték tovább délre. A kórháznak csak a legfontosabb sebészeti műszerei voltak, de sem röntgenkészülék, sem csillapítószer, sem tetanuszelleni oltás nem volt benne. Vérátömlesztésről nem is hallottak.

Az egész tartomány egyetlen röntgenkészüléke a missziós kórházban volt, de ez az intézet csak harminc sebesültet fogadott be, csupa fizetőképes tisztet. Elmentem oda, hogy hátamon besugárzást kapjak és hogy egyik kísérőmet megvizsgálják, nincs-e tuberkulózisa. Az orvosnő megjegyezte, hogy a harctérről csak kevés sebesült katona érkezik, mert a kínaiak nem harcolnak, hanem mindig elszaladnak a japánok elől. Ebben az időben igyekeztünk a misszionáriusokat megnyerni az egységfrontnak, így hát lenyeltem dühömet és szelíden válaszoltam, elbeszélve neki, hogy milyen kórházakat láttam.

Mielőtt Taijüanból a 8. Mozgó Hadsereg főhadiszállására utaztunk, egy egész éjszakát azzal töltöttem, hogy jelentést készítettem az északnyugati sebesültekről. A jelentéshez felhívást csatoltam, amelyben külföldi orvosi segítséget kértem Kínának és azt, hogy külföldi bizottságok alakuljanak ennek a segítségnek biztosítására. A jelentést John B. Powellnek küldtem Sanghájba és ő rádión továbbította.

A japánok addigra már Szinkauig hatoltak előre, egy Taijüantól mintegy kétszáz mérföldnyire északra levő hegyi szorosig, keletre egyvonalban Sicsiacsuannal, a Peiping–Hankau és Csentaj vasúti csomóponttal. Ettől az utóbbi ponttól, a Csentaj-vasúttól egyvágányú keskeny nyomtávú vonal futott egy félelmetes hegyi szakadékon át Taijüan felé. A japánok ezért két irányból közeledtek Taijüanhoz. A legtehetségesebb nemzeti

parancsnokok egyike Vej Li-hvang, volt a Szinkau-front valamennyi kínai haderejének, köztük a központi kormány több jó hadosztályának is, parancsnoka. A 8. Mozgó Hadsereg minduntalan a japánok sarkába lépett, jobbról-balról támadta őket, megrohanta a front felé haladó szállítmányokat és csapatokat. Az én rendeltetési helyem a 8. Mozgó Hadsereg főhadiszállása volt a Vutaj-hegységben, az ellenség háta mögött.

A kínai arcvonal most több ezer mérföldre nyúlt. Messze Sanghájban és Nankingban a kormány legjobban kiképzett hadosztályai álltak a Kuangsz-tartomány híres hadseregében emberi testből rakott Nagy Fal módjára Japán egész tengeri, szárazföldi és repülő erejével szemben. A mi vidékünk hadseregeivel ellentétben, azoknak még hegyeik sem voltak, hogy védjék őket.

Egy fénysugár hatolt Észak-Kína sötétjébe. Ez a pingszinkuani ütközet volt. Pingszinkuannál, a Vutaj-hegységnek a Nagy Fal közelében levő egyik szorosánál Lin Piao, a 8. Hadsereg egy fiatal parancsnoka, hadosztálya egy részét a japánok ellen vezette. Megtudták, hogy a japánok ezen a ponton akarnak áttörni s a 8. Hadsereg egységei két nap és két éjszaka meneteltek, hogy odaérjenek. Néhány órai alvás után Lin Piao portyázó osztagokat küldött az ellenség hátába és oldalába, egy ezredet pedig Pingszinkuanban tartott, hogy szembefogadja. A portyázó osztagok öt várost foglaltak el, amelyeket a japánok hátsó támaszpontoknak használtak és kis gerillakülönítmények arra használták a domboldalakat és hegyeket, hogy nyugtalanítsák az előrenyomuló hadoszlopokat.

Mivel addig csak gyöngye kínai ellenállásba ütközött, az ellenségnek sem védő repülőgépei, sem tankjai nem voltak. Ők is nehezen birkóztak meg ezekkel a különös utakkal, amelyek az északnyugati agyagos terepet jellemzik. Ezek az utak szakadékszerű mélységben fúródnak a földbe. A 8. Mozgó Hadsereg Pingszinkuanban maradt ezrede géppuska-fészeket állított fel az alagútszerű utak mentén, míg a csapatok a magasra nyúló sziklákon álltak lesben. Egy ellenséges hadoszlopot el hagytak menni, aztán felülről kézigránátokkal és alulról gépfegyverekkel megkezdték a támadást. Mikor az ütközetnek szeptember huszonhatodikán vége lett, a régi ötödik szamuráj japán hadosztály egy lovasezrede nem volt sehol. A 8. Hadsereg teljesen megsemmisítette a brigád vezérkarát és katonai térképeket, okmányokat, jegyzőkönyveket és nagymennyiségű ruhát, pénzt

és hadiszert zsákmányolt. Az egyik elfogott japán naplójában olvastam ezt a bejegyzést: „A Vörös Hadsereg sok fejfájást okoz nekünk.”

A pingszinkuani ütközet azért volt fontos, mert első esete volt a kínai mozgó és gerillahadviselésnek a japánok ellen, mert a polgári lakosságot is belevonták a harcba és mert bebizonyította, hogy a „népháború” eszközeinek alkalmazásával még a silányan felszerelt kínai katonaság is meg tudta verni a jól felszerelt ellenséget. Hónapokkal később Hankauban Joseph W. Stilwell altábornagy, akkor még ezredes és egy amerikai katonai attasé egy félnapig magyarázta nekem az ütközetet.

*

Idő és tér elvesztette minden jelentőségét és a napok számolatlanul múltak. De valamikor október harmadik hetében lehetett, hogy két kínai újságíró és én a 8. Mozgó Hadsereg egy tehergépkocsiján elhagytuk Taijüant és a fallal körülvett Vutaj hegyi város felé kapaszkodtunk. Az előző éjszakát átdolgoztam és mikor a kocsi észak felé dőcögött, elszundítottam. A férfiak figyelmeztettek, hogy ne aludjam el, mert a japánok éjszaka szokták megtámadni a járműveket, miután fényszórókkal rájuk világítanak. De én mégis csak elaludtam: a halál hovatovább lényegtelen dolognak tűnt az ember előtt. Mikor egy pillanatra felébredtem, egy katonákkal megrakott teherautó-karavánt láttam dél felé haladni, hosszú sorban menetelő oszlopok és megrakott lovak és öszvérek kíséretével.

Kocsink lassan vergődött fel a köves szakadékokon a Vutaj-hegységbe és végre megérkezett velünk Vutajba, a népsorozási bizottság főhadiszállására. Fiatal, lelkes egyenruhás emberek ennivalót hoztak nekünk és a szoba csakhamar megtelt polgári egyénnel. Az újságírók és én fáradtak és kialudatlanok voltunk, de a többiek nyilván azt gondolták, hogy az alváásra lesz még elég idő, de újságírókkal nem beszélhet az ember akármikor. Amellett a japán repülőgépek, mint mondták, jóformán mindennap bombázták a várost, mert azt hitték, hogy ott van a 8. Mozgó Hadsereg főhadiszállása. Ezért reggel nyolc óra előtt el kellett onnan mennünk.

Az éjszaka legnagyobb részét azzal töltöttük, hogy erről az ellenség háta mögött dolgozó „népmozgalomról” beszélgettünk. A mozgalom nekem olyan volt, mint a pusztában vándorlónak

a friss víz, mert meglehetősen időt töltöttem egy mozgósítási központnál Tajüanban. A tajüani bizottság erőfeszítéseit megíúsították azok a tisztviselők, akik a háborúban csak hadseregek összeütközését voltak képesek látni. Ha a köznépet kiképezik és felfegyverzik, gondolták magukban, az valóban harcolni fog a japánok ellen, de aztán esetleg nem lesz hajlandó kiadni kezéből a fegyvert és viszatérni a háborúelőtti viszonyokhoz.

Igy hát Tajüanban a népsorozási bizottság szőrmentében volt kénytelen dolgozni és igyekezett a hatóságokat meggyőzni arról, hogy a mozgósítás népszerűvé fogja őket tenni és megszilárdítja hatalmukat. A hatóságok dörmögve, óvatosan megengedték a bizottságnak, hogy gyűléseket hívjon össze és megmagyarázza a háború célját, de csak olyan embereknek, akik a tényleges hadszíntérrel határos területeken élnek. Ebbe a területbe még Tajüan sem tartozott bele, mert a hatóságok nem hitték, hogy a város eleshetnék. Mindazonáltal Jen tábornoknál kieszközölték, hogy alakítson a diákokból egy „halállégiót”, és a tartomány különböző részeiben katonai kiképző iskolákat létesítettek.

Itt, ahova csak a 8. Mozgó Hadsereg mert behatolni, mindenütt tömegszervezők nyüzsögtek, alakítottak japánellenes paraszt-, diák-, kereskedő-, nő- és gyermekegyesületeket. A fiatal férfiakat belevonták a gerillaalakulatba, az öregeket pedig az önkéntes faluőrségbe. Ezek közül az öregek közül sokat a különféle japánellenes szervezetek előjárókká választottak vagy kisebb járási tisztviselőkké azok helyébe, akik a japán előnyomulás elől elmenekültek.

Valamivel hajnal előtt végre aludni mehattunk, de hamar felkeltettek bennünket. Már hallottuk a puskaropogást nyugatról. Miután megszemláltuk a részben összerombolt várost, az ösvényeken és keskeny utakon a hegyek felé baktattunk. Csípős, napos őszi nap volt és az úton végtelen karavánok vonultak. Csak a távoli fegyverdörgés és egy-egy időnként elszálló repülőgép emlékeztette az embert a háborúra.

Déltájban elértünk egy faluba egy széles, aranyos völgyben és nagy szobát kaptunk egy színes, szép kőépületben, amelynek görbített, lefolyós teteje volt színes cserépből. A falut nyírfaliget védte és a völgyön túl más békés falvak és facsoportok emelkedtek. Az egyikben volt Csu Te főhadiszállása, és nem sokára egy őrkatona vágatott felénk ponimon, hogy köszöntsen bennünket.

Az épület, amelyet elfoglaltunk, a hadsereg politikai osztályának székháza volt, és az udvarok tele voltak parancsnokokkal és politikai munkásokkal. Zsákmányolt japán köpenyeket és pisztolyokat hordtak, és mi magunk is csakhamar duskáltunk a japán ennivalóban.

Az itt talált férfiak közül az egyik politikai munkás Laijüanból jött, egy Peipingtől délnyugatra, a Hopéj-tartományban fekvő városból, amelyet nemrég foglaltak vissza a japánoktól. Mikor a kínaiak bevonultak Laijüanba, mint elbeszélte, a japánoktól hivatalba iktatott bábkormány egy olasz katolikus misszió házába menekült. A bábkormány tagjait az ottani pap választotta volt ki, ő segített a japánoknak élelmiszer összeszedésében és kémszolgálatuk megszervezésében. A 8. Mozgó Hadsereg megdöngette a misszió bezárt kapuját, de a pap felhúzta az olasz lobogót és azt kiabálta, hogy a kínai és az olasz kormány között még diplomáciai viszony áll fenn, olasz épületben tehát nem tarthatnak házkutatást. A 8. Mozgó Hadsereg mindezt megtáviratozta Nankingba, de sohasem kapott választ. Sok ilyen eset történt, amelybe olasz papok és diplomaták voltak belekeverve, de soha hajuk szála sem görbült. Mikor megkérdeztem a 8. Mozgó Hadsereg tisztjeit, miért nem törték be a misszió kapuját és vitték el onnan a kínai árulókat, azt mondták, nem merték, mert nem akarták, hogy keresztényüldözést fogjanak rájuk.

Egy hétig maradtam a Vutaj-hegységben. Egy napot töltöttem Csu Tevel, aki részletesen elmondta nekünk, mit végzett hadserege, mióta az ellenség hátába került. Más napokon kártársaimmal a hegyek közé mentem, hogy tanúja legyek a fiatal civilek kiképzésének a gerillaháborúra. Az egyik falu a sorozó bizottság főhadiszállása volt, ez az egész falu egyetlen kiképző állomás volt. A nők mozgósítására alig történt valami, de a következő hetekben kiképzett női szervezők és oktatók jöttek gyalog Jenanból, hogy hozzáfogjanak ehhez a munkához.

Ilymódon szemtanúja voltam egy hatalmas tömegmozgalom megszületésének, amely később erős ellenállási központtá változtatta ezt a hegyvidéket. Idővel az egész környék nagy kórházi, katonai, politikai és kiképzőtábor lett, ahol ezerszámmra tanultak az emberek négy északi és északnyugati tartományból.

Hirtelen a 8. Mozgó Hadsereg azt a parancsot kapta, hogy helyezze át főhadiszállását és egy hadosztályát a Csentaj-vasútvonalhoz és segítsen ott a japán előnyomulás feltartóztatásában.

A következő reggel elkezdődött a felejthetetlen menetelés délre a hegyláncon át a vasút felé.

Noha gyorsan mentünk és a nappali légitámadás veszélye fenyegetett, mégis láttam valamit abból a rendszerből, amely a Vörös Hadsereget létrehozta és képessé tette arra, hogy éljen és gyarapodjék. Előttük a hadsereg különféle csoportjait képviselő emberek haladtak. Mikor éjszakára egy pihenőhelyhez értünk, minden alakulatot krétával a falakra és fákra rajzolt jelek irányítottak szállásaikra és mikor megérkeztünk egy városba vagy faluba, az egyik ajtón még ezek a szavak is ott állottak: „Újságírók”. Nagyságához képest minden ház egy vagy több szobát bocsátott a hadsereg rendelkezésére. Szigorú rendelkezések intézkedtek arról, hogy a katonák hogyan bánjanak a lakossággal. Ennek volt köszönhető, hogy úgy élhettek a családokban, mint azok saját fiai.

A katonák minden este összegyűltek, hogy folytassák kiképzésüket. Éppen akkor folyt egy előadássorozat a kínai-japán viszony történetéről. És mihelyt valamelyik állomáshelyre értünk, hallottuk a gongokat és mindenkit „Kaj hvej! Kaj hvej!” (tömeggyűlés!) kiáltás hívott a gyűlésre, amelyen a háborúról beszéltek és arról, hogy a népnek részt kell vennie abban. Mindenütt szervezőket hagytak maguk mögött, hogy folytassák azt a mozgósítási munkát, amelynek Vutajsanban tanúja voltam.

Mikor a Csentaj-vasúthoz közeledtünk, hallani kezdtük az ágyúk szüntelen bömbölését. A japánok áttörtek a Sicsiacsuan közelében levő szoroson és előrenyomultak. Ha repülőgépek zúgtak felettünk, szétszórdtunk vagy, ha faluban voltunk, fedett helyre mentünk.

Nemsokára már csak éjjel meneteltünk; egy reggel pontosan tíz li (három mérföld) távolságban álltunk meg a vasúttól. A környékbeli falvak közül sokat bombáztak már és szinte egészen néptelenek voltak, de mi kaptunk szállást és egész nap aludtunk az ágyúdörgés közepette. Gyakran arra ébredtem, hogy bombázók zúgnak el fölöttem és lélekzetemet visszafojtva halottam a lehulló bombák halálos robbanását. A repülőgépek elszálltak és én visszamentem fekhelyemre.

Éjfélkor folytattuk a menetelést, mert virradat előtt akartunk átmenni a síneken. Utolsó híreimet előző nap adtam postára egy nagy városban és nem tudtam, milyen sorsuk lesz, mert a kínai posta a világ legcsodálatosabb intézménye. A postások rendszeresen átverekszik magukat esőn és viharon, háborúban

éppúgy, mint békében. Gyalog mennek, talicskát tolnak, szamarat hajtanak, kerékpároznak, kocsin, lovon, tevéen, tutajon, vonaton, repülőgépen utaznak. Lehet, hogy elkésnek, de ahhoz, hogy egy vidék postaforgalma megszűnjék, valami nagy bajnak kellett történnie. Most ilyen vidéken voltunk és jelentéseim jobb helyen voltak a postahivatalban, mint nálam. Mikor a Csentaivasúthoz közeledtünk, egyáltalában nem írtam többé semmit és minden nálam levő írást megsemmisítettem.

Derengeni kezdett a hajnal és mi még nem jutottunk túl a vasúton. Előörsünk eltévesztette az utat és mikor végre megtalálta, a hajnal vérszomjas vad módjára leselkedett már ránk. Soha úgy nem gyűlöltem a világosságot. Gyakran futott végig a sorokon a kétségbeesett parancs: „Gyorsan! Gyorsan!”

Vége elértük a vasutat, de messze voltunk az átjárótól. Jó félórát kellett baktatnunk a sínek mellett, míg a dél felé vivő utat megtaláltuk. Szótlanul, elkeseredetten mentünk, az emberek olykor nekiiramodtak, aztán megint lassan kászolódtak előre és lihegtek. Valamennyi nehéz fegyvereket és lőszereket cipelt. A sín mentén megcsonkított testek feküdtek, egyízben egy visszavert hadiegység maradványai mellett mentünk el. Az esetek zöld arcán még ott ült a háború borzalma. Az egyik híd alatt egy katona aludt, de kiáltásaink azt sem ébresztették fel többé. Nyugat felől mozdony pőfögött felénk megrakott teherkocsikat húzva maga után. Füttye sivített és mi visszahúzódtunk a sínek-ről, míg elrobogott. Az egyik ablakban egy kínai mérnök komor, kemény arcát láttam, amint a síneket vizsgálta maga előtt és figyelmeztette a mozdonyvezetőt, ha baj volt. A kínai vasutasok hősiessége jutott eszembe. Napról-napra, hónapról-hónapra, évek hosszú során át szembenéztek a biztos halállal, mert a vasutak mindig a legfőbb célpont voltak. Ezek az emberek voltak Kína ismeretlen, soha meg nem énekelt hősei.

Vége megtaláltuk az utat és megkönnyebbült sóhajjal fordultunk délnek. Nem is egy egész félóra mulva, mikor derékhadunk még a síneken haladt, megérkezett az első ellenséges repülőgép. Lekuporodtunk vagy a mezőkre menekültünk és vártunk. A repülőgép elment, nem vett észre semmit!

A következő tíz napon a 8. Mozgó Hadsereg a Csentaivasút egész déli oldalán végig harcolt. A japán hadoszlopok jöttek, egyre jöttek és a fáradt kínai hadseregek, a mienket is beleértve, összezsaptak velük, visszahúzódtak, aztán megint harcoltak. Japán bombázók zúgtak el fölöttünk naponként, néha órán-

ként, de nem találták meg főhadiszállásunkat. Egy reggel oda-mentünk, hogy beszéljünk Csu Tevel, de a főhadiszállás körül néhány száz felfegyverzett civil állott, sok közülük rongyosan, mosdatlanul, mezítlábasan. Asszonyok és gyermekek is voltak velük, köztük egy tagbaszakadt, hatvan évesnél idősebb öregasszony, libegő fehér hajjal. Ezek a bányászok és vasúti munkások a japánok közeledtére magukhoz vették a fegyvereket egy helyi fegyverraktárból, felszakították a síneket és harcolni kezdtek. Sok közülük már elesett. Most idejöttek, hogy csatlakozzanak a 8. Mozgó Hadsereghez.

Egy hosszú éjszakán át vad csata tombolt éppen az előttünk emelkedő dombok mögött. Hallottuk a kattogó gépfegyverek ugatását, Csu Te arca szürke volt, mint a föld. Hajnalban tűzzel győzelmet jeleztek. Újságíró kartársaim és én felkerekedtünk és rohantunk a dombokon át a csataterre.

Sok száz, málhával megrakott ló és öszvér mellett mentünk el, melyeket az ellenségtől zsákmányoltak. Az egész délre kinyúló föld kiabáló és menetelő emberek, rúgkapáló állatok tömkelege volt. Egyszer a vér megfagyott bennünk, mikor egy nagy csapat fegyveres embert láttunk felbukkanni a mögöttünk levő dombon. Az emberek felénk tartottak. Japán köpenyeket viseltek, de testük és mozgásuk kínai volt és kiabálva, nevetve rohantak előre, miközben kabátjuk szárnyak módjára lobogott mögöttük. Mint a zuhatag áradtak el mellettünk, ordítva, daltördékeket énekelve, ujjongó jelszavakat kiabálva felénk. A 8. Mozgó Hadseregnek az a hadosztálya volt, amely hetekkel azelőtt hagyta el a Vutaj-hegységet. A zenebona kellős közepén hallottam, hogy valaki kínai nevemet kiáltja; egy tiszt rohant felém, kitárt karokkal üdvözöltem. Csen Ken volt, egy parancsnok, aki évekkal azelőtt dolgozott velem, mikor Sanghájba jött, hogy egy sebtét kezeltesse.

Aztán ő is továbbrohant a völgybe, az ütközet színhelye felé. Én és az újságírók pedig faluról-falura mentünk, egyik különös élményben a másik után volt részünk, beszélünk japán foglyokkal — és biztonságba helyeztünk egy nagy láda japán pénzt, amelyet valaki széles jókedvében emlékül osztogatott...

Az ütközet napokig elhúzódott és Lin Piao hadosztályparancsnoksága, amelyhez csatlakoztunk, ott tanyázott a hegyháton, a völgy fölött, amelyen át özönlött az ellenség. Ellenséges ütegek söpörték tisztára az utat, előttük és fölöttük folyton ellenséges repülőgépek zúgtak el.

Egy este félkilenckor, mikor az egyik tetőn állottam, a 8. Mozgó Hadsereg egy hadoszlopa bukkant fel az alattam feketéllő szakadékból, elment mellettem és eltűnt abban a másik szakadékban, amelyen keresztül a japánok özönlöttek. Erős, harcedzett katonák, gyorsan, könnyedén vonultak, egyetlen lépést sem tévesztve el ütemes menetelésük közben, pedig súlyosan meg voltak rakva lőszerrel. Lábukon puha cipő volt és lépés közben nem ütött zajt. Egy tizenhárom-tizennégy éves fiú vízzel telt nagy Standard Oil-kannával futott a gépfegyvere alatt görnyedő katona után. A fiú arca lángolt az igrálmótól és ahogy szaladt, a víz ki-kiloccsant. Ez a kép mélyen bevésődött emlékembe. A hatalmas ellenség ellen vonuló emberek arca volt-e, amit nem tudtam elfelejteni vagy a pipaszárlábú kisfiú a benzintartállyal? A benzintartály volt az egyetlen, amit hazám a kínaiaknak adott és amivel az északnyugati fronton találkoztam. De az ellenséges repülőgépek fölöttünk Amerikában készültek és bombáikat is amerikai vasból és vegyszerekből gyártották.

Északról és nyugatról előretörve, a japánok elfoglalták Tajüant. Egy hadosztályunkat a Csenta-j-vasút mellett hagytuk és Lin Piao hadosztályával és vezérkarával Dél-Sansziba mentünk azzal a paranccsal, hogy foggal-körömmel védjük a tartományon hosszában áthaladó vasútvonalat.

Ezúttal kényelmesen meneteltünk, csak ritkán tettünk meg naponként nyolcvan-kilencven *li*-nél (25—30 mérföld) többet. Megtanultam, hogy a távolságokat fáradságommal mérjem. Az első hatvan *li* szépen ment, de ezután már minden mérföldet egyre hosszabbnak éreztem. A föld fagyott volt, a folyókat vékony jégréteg fedte és a hegyeken hótakaró feküdt. Sokszor olyan hideg volt, hogy csak néhány percig tudtam lovagolni, aztán kénytelen voltam gyalog menni. De azért meleg, verőfényes napok is előfordultak, ilyenkor eláradt bennünk a vidámság és az ilyen napokat arra használtuk fel, hogy a déli órákban megpihenjünk, meglátogassuk a hadsereg más egységeit vagy beszélgetésbe ereszkedjünk a falusiakkal.

Ha esett vagy havázott és a föld sártengerré változott körülöttünk, néha több napig maradtunk egy helyen. Ilyenkor a környék hangos volt a gyűlésektől, előadásoktól és kiképző tanfolyamoktól. A Luliang-hegységen hóviharban keltünk át, amely sűrű fehér felhőkben kavargott és az utakat félig megfagyott pocsolyává változtatta, amelyen folyton elcsúsztunk és csak nagy kinnal vonszoltuk magunk után lovainkat. El voltam tetvesedve

és a fagyos csatak cipőmbé hatolt. Egy embert találtam az út szélén, akinek vakbélrohama volt, nyergembe emeltem, ott gubbasztott nyöszörögve. Hullott a hó, az emberek megbotlottak nehéz terhük alatt, a lovakat és szamarakat fel kellett állítani és újból megrakni. Fekete varjak szálltak alá, dideregtek a hóban, még a sapkát is tehernek éreztem fejemen.

Aztán egyszerre csak fuvalaszót hallottam. Úgy jött felém a hóviharból, mint egy tiszta, csillogó folyó és kimondhatatlan édességű meséket mondott. Szólt, egyre szólt és emelt bennünket a fehér világon át a hegytetőre. Aztán láttam a katonák sötét alakját, ahogyan lépkedtek és egyikük két kezével fuvalát tartott a szájához.

Le Hungtung ősi fallal körülvett városába és tovább a széles, fagyott lapályon. Az éjjel úgy talált ránk, hogy céltalanul bolyongtunk faluról-falura. Reggel korán elvergődtünk egy földesúr házához, láttuk nevünket egy ajtón, és mikor beléptünk, az egész család meleg étellel és itallal várt ránk. Vagy tizennyolc órát mehettünk nappal és éjjel, de hogy hány *li* volt ez az út, nem tudom. A kínaiak nagy realisták. Ha hegynek fel mennek, a *li* hosszabb; ha lejtőn lefelé visz az út, rövidebbnek minősítik.

Hetekig maradtunk Hungtung vidékén. Lóhátan mentem ide-oda, gyógyszereket vásároltam, koldultam és vettem kölcsön. A 8. Hadsereg küzdő egységei észak, északkelet és északnyugat felé rajzottak, hogy az ellenséges előnyomulás lehetséges utait elállják. Új önkéntesek jöttek hosszú sorokban a parancsnokságra és csakhamar az összes szántóföldek feketéltettek tőlük, amint gyakorlatoztak. Éjszakánként a falvak tele voltak előadásokat hallgató katonákkal. Hungtungot ellenséges bombázók paskolták, mert azt hitték, hogy ott vagyunk.

December végén két külföldi érkezett. Az egyik James Bertram volt, a fiatal újjélandi, akivel Szianban találkoztam akkor, mikor Csiang generalisszimust elfogták. Shakespeare műveinek egy példánya volt nála és az oxfordi kultúra dicsfénye fonnódott feje köré. Engem ingerelt ez a fennköltség. Másik látogatóm Evans F. Carlson kapitány, a tengerészet Kínába küldött hírszerző tisztje volt.

Mikor meghallottam, hogy Carlson megérkezett, elhatároztam, hogy kitérek az útjából. Kínai tapasztalataim amerikai hivatalos személyekkel nem voltak irígylésreméltók. Legtöbbjük csak úgy ismerte a kínaiakat, hogy mosódákat tartanak fenn és

azzal keresik kenyérüket; nekem ez a felfogás nem volt ínyemre. Mivel én a Vörös Hadsereget a szegények forradalmi szervezétének tartottam, nem egy amerikai ferde szemmel nézett rám és a japán invázió után különösen asszonyaik afféle markotányosnót láttak bennem, akinek eljárása csorbát ejt a fehér faj tekintélyén.

Egy napon egy vályogpadon ültem és a hadsereg két egységének kosárlabda-mérkőzését néztem, mikor Csu Te lépett hozzám és felszólított, hogy menjek és ismerkedjem meg egy honfitársammal.

— Régen szeretnék már megismerkedni önnel, Miss Smedley — mondta Carlson kapitány.

— Hát akkor most megismerkedett — jegyeztem meg és visszamentem a padra.

Carlson nagyon magas, szikár ember volt, olyan csontos, hogy szinte betegnek látszott, de ha az ember egy darabig ment vele, rájött, hogy olyan erős volt, mint a farmerek New Englandban, hazájában. Valami hihetetlen egyszerűség volt benne, amelyről először azt hittem, hogy csak ravasz tettetés.

Azért jött a 8. Mozgó Hadsereghez, hogy a gerillahadviselést a technikus szemszögéből tanulmányozza, de hamar rájött, hogy a gerillahadviselés nemcsak technikai kérdés, hanem szorosán összefügg azzal a mély és széles politikai neveléssel, melynek célja az, hogy az emberekkel megértesse, miért harcolnak, miért élnek és ha kell, miért hálnak meg. Tanulmányozni kezdte a politikai rendszert és csakhamar azt a nevet adta neki, hogy „erkölcsi kioktatás”.

A külföldi katona megérkezése felkeltette a 8. Mozgó Hadsereg parancsnokainak amúgyis éber szellemi éhségét és összejövetelt tartottak, hogy beszéljenek vele. Az összejövetel több napig tartott és egy feltételezett japán-amerikai háború megvitatásával végződött — amelyet a kínai kommunisták elkerülhetetlennek jelentettek ki. Nagy térképeket terítettek az asztalra és ujjaik órákhosszat jártak rajta Szingapurtól az Aleuti-szigetekig. Abból indultak ki, hogy minden bizonnyal Szingapur lesz az amerikai és angol erők hadműveleteinek bázisa. A kínaiak azt hitték, hogy Amerika megerősítette Alaszkát és az Aleuti-szigeteket a japán támadás ellen — azt elképzelhetőnek sem tartották, hogy másképp is lehetne, mert a kínaiak abban az időben még nagy tisztelettel viseltettek az amerikai katonák hozzáértése iránt.

A kínai parancsnokok semmit sem hallgattak el, ami a mozgó és gerillahadviselés módszereire vonatkozott. Ütközete-
ket rajzoltak fel, megmagyarázták, hogyan kerülnek el a hatalmasan felszerelt ellenség frontális támadását s ehelyett az egész környék erőit felhasználják a harc vonalban vagy közvetlenül mögötte. Elmondták, hogyan támadják meg az ellenség szárnyait és hátvédjét, hogyan vágják el az egyes oszlopokat és semmisítik meg az elvágott egységeket, hogyan szakítják meg az összekötő vonalakat. Elmondták a japánok gyöngé és erős pontjaira vonatkozó megjegyzéseiket és amit saját erejükből és gyengeségükről gondoltak. A polgári lakosságról ezt mondták:

— Mi olyan szabadon mozgunk a nép közt, mint a hal a tengerben. Azzal, hogy megszervezzük és kiképezzük a népet, egyszerűen kiküszöböljük az árulókat. A mi erősségünk a nép szívében van.

A barátság köztem és Carlson kapitány között, amely ezekben a napokban kezdődött, idővel életem egyik legszilárdabb barátsága lett, amely a harc tüzeiben kovácsolódott össze. Karácsony estéjét Carlson szobájában töltöttem, kávéfőztünk, amerikai mogyorót ettünk és beszélgettünk. Norvég származású volt, egy connecticuti lelkész fia, a vallásos erkölcs mély nyomokat hagyott jellemén. Világnézete a régi Jefferson-korabeli amerikai demokrácia talajában gyökerezett; nyilván ezért érezte magát annyira otthon a 8. Mozgó Hadsereg politikai és erkölcsi légkörében. Hasonló okokból volt a legtöbb amerikai újságírónak, aki meglátogatta a hadsereget, az az érzése, hogy itt végre megtalálta a kínai demokrácia forrását. Carlson kapitány benyomása a 8. Hadseregről olyan volt, hogy folyton a *Köztársasági harci himnusz* két sorát juttatta eszembe:

*Láttam jöttét az Úrnak s fején a dics-sugárt,
Lába harag szüretjén szőlőt taposva járt.*

és mindig rá gondoltam, valahányszor azt a sort hallottam:

Vérétől szent az ember — vérünktől lesz szabad.

Ezen a karácsony estéjén felemelte zománcozott kávéscsészéjét és ezt mondta: „Ágnes, karácsonyt ünnepelünk” — és ivott. Én is ugyanezt tettem, aztán mind a ketten amerikai mogyorót ettünk. Rátette csészéjét a mellette levő ágyra, elővett

zsebéből egy szájharmonikát és először eljátszotta, aztán elénekelte az Egyesült Államok tengerészeinek énekét. Aztán következett: *Oh, be csúf, hogy fel kell kelni reggel.* Aztán nevetett és elnyujtott hangon hozzátette:

— Bizony! Emlékszem, mikor először hallottam ezt!

Együtt elénekeltük néhány sorát valamelyik néger spiritualénak, majd megpróbálkoztunk a *Csendes éj, szentséges éj*-jel, de abbahagytuk, mert nem jutottak eszünkbe a sorok. Végre felállottunk és elénekeltük az amerikai himnusz, amelyet mindig szerettem: *My country, 'tis of thee.*

Zenei szempontból ez a karácsony este nem volt éppen sikeresnek mondható. De a társalgás megjárta.

HANKAU VÉGNAPJAI

1938

Ma láttam egy kínai parasztkatonát meghalni. Halálában Kína millió emberének halála volt, akik életüket adták azért, hogy népük ne jusson rabszolgasorsra.

Mindent, amit megtudhattam róla, egy másik sebesült mondta el, aki egy században szolgált vele. Megrohamoztak egy japán állást. Csak mikor az ütközetnek vége volt, ők ketten akkor eszméltek rá, hogy megsebesültek és akkor visszafelé mentek a szállásukra. De már nem tudtak gyalogolni. Mindkettőjük egyik lábát egy éles, lándzsaszerű bambuszdarab fúrta át, amilyeneket a japánok vertek a földbe állásaik körül.

A férfi szótlannul feküdt ágyán és mindössze annyit mondott, hogy Vu a neve és hogy foglalkozására paraszt. Arcának minden vonása és egész teste rettegést fejezett ki. Úgy látszott, folyton csak gondolkodik. Keveset látott abból, ami körülötte történt. Gondolatai valahol máshol járhattak. Az orvos ezt mondta róla: „Nem maradhat életben. Olyan rosszul táplált, hogy semmi ellenálló erő nincs benne.”

Harmadnap délben örökre behúnyta szemét. Ahogyan élt, úgy halt meg: szerényen, senkinek nem okozva alkalmatlanságot. Akik kétoldalt mellette feküdtek, nem tudták, hogy meghalt, csak mikor emberek jöttek és elvitték a halottat. Aztán sovány testét betették egy festetlen fakoporsóba és leeresztették egy kis mélyedésbe egy domb oldalán, a koporsót befedték földdel. Fejéhez kis, festetlen deszkát tettek, azon állt neve, halála napja és a hadsereg, amelynek szolgálatában meghalt...

Nemsokára az esővíz be fog szivárogni a sírba, elkorhasztja a koporsót és a testet és a kis halom eltűnik. Fű nő rajta, mélyre bocsátott gyökerekkel. És aztán egy nap valamelyik szegény, aprófát gyűjtő parasztgyerek el fogja vinni a fejfát...

Könnyű a halál a rivalda fényében annak, aki tudja, hogy egy nemzet fogja tisztelni érte és élete példakép lesz. De ez a Vu és sok millió hasonmása ismeretlenül harcol és hal meg. Nem lesz részük Kína eljövendő szabad életében... Tudták vajjon ezt akkor, mikor puskát ragadtak?

Milyen csúnya volt holtan — és milyen szép! Milyen tragikusan nagyok Kínának ezek az egyszerű emberei! Hazájuk nem adott nekik soha egyebet bánatnál és éhségnél, hidegnél és szenvedésnél. Azért ők életüket adják neki cserében. Ezrével halnak meg elhagyatott csatamezőkön. Sok ezer társuk pedig hátrátámolyog, elbúsultan nézi gondozatlan sebeit, szemével a hegyi utakat és az országutakat keresi és sóvárog a segítségért, amely soha meg nem érkezik.

Ellenáramlatok Hankauban

Az a tíz hónap 1937 december 12-től 1938 október 25-éig, mikor Hankau Kína tényleges fővárosa volt, évtizedeket megtöltő eseményekkel volt telezsúfolva. Akárcsak a hatalmas Jangce, amely Hankau, Hanjang és Vucsang hármass városát szeli át, a közönségesen Vuhan vagy egyszerűen csak Hankau néven emlegetett főváros is zajlott és zúgott a nemzeti és nemzetközi erők hullámainak torlódásától. A katonák, a köznép és néhány hatósági személy hazafiasságának hatalmas hömpölygésével az árulás, a megvesztegethetőség, közöny, kémkedés és nemzetközi fondorkodás ellenáramlata szegült szembe.

Nanking eleste december 12-én rést ütött a reakciós irányzatban, amely félreismerhetetlenül fasiszta volt és ezen a résen keresztül beözönlött a demokratikus népmozgalom, amely egyre erősebb tömegszervezkedésben, kiadványokban és tüntetésekben fejeződött ki. De telt az idő és a reakciós elemek újra megerősítették soraikat. Vang Csing-vejnek még nagy hatalma volt a kormányban és követői sztratégiai állásokat töltöttek be Hankauban és más városokban. A japánokkal köthető béke, így érvelt a generalisszimusszal szemben, még mindig jobb, mint a

kommunizmus esetleges győzelme. A Kuomintang eltiltott minden ifjúsági szervezetet és az összes diákokat beparancsolta a félfasiszta „Szan Min Csu I” ifjúsági szövetségbe, melynek mintaképei az olasz fasiszták és a germán náciik ilyesfajta szervezetei voltak. Csen Li-fu nevelésügyi miniszter az egyetemi ifjúság előtt tartott előadásában kijelentette, hogy a diákságot nem szabad feláldozni a háborúban, annál sokkal becsesebb. A tanult embereknek kímélni kell magukat, hogy a háborútáni újjáépítésben résztvehessenek. A kommunisták öt napilapot adtak ki *New China Daily* címen és noha csak a nemzeti ellenállást hirdették, titkos kékinges bandák éjszaka betörték és összerombolták nyomdájukat. Az osztályharc tovább dühöngött, az urak nem vettek benne részt — ők fizetett banditákkal dolgoztak.

Nekem is sok nehézségem és küzdelmem volt, elsősorban azért, hogy megélhessek. Forradalmi hírem lehetetlenné tette, hogy állást kapjak. Sokan abban a hitben voltak, hogy mivel mindig a terror ellen harcoltam és a nép polgárjogaiért emeltem szót, megfizetett kommunista ügynök vagyok. Másfelől a kommunisták azt hitték, hogy minden külföldi magától értetődően tud annyit keresni, hogy megélhet és jól élhet. Így tehát gazdaságilag a levegőben lógtam. Egy darabig vendég voltam Logan Roots úrnál, Hankau püspökénél és Frances nevű leányánál. De ez nem tarthatott örökké. Az egyetlen mód, ahogyan gazdasági kérdéseimet megoldhattam, az volt, hogy havonként kölcsönt vettem fel egy hú barátomtól, egy kínai mérnöktől.

Az új fővárosba való megérkezésem után első utam Nelson T. Johnson amerikai követhez vezetett, akinek átadtam Evans Carlson hozzá intézett levelét. Carlson akkor a 8. Mozgó Hadseregénél volt. Egyetlen öltözékem egyenruhám volt, így mentem el a követhez és beszélgettem vele a háborúról. A Jangce alsó folyásánál lejátszódott egyik ütközettről szóló beszámolóját azzal a megjegyzéssel fejezte be, hogy „a japánok mindent a kínaiakra dobáltak, csak a konyhai hulladékot nem.”

Egyízben megjegyeztem, hogy a japánok, ha amerikai hadianyaggal meghódítják Kínát, aztán majd Amerika ellen fordulnak.

Johnson úr rosszaló gesztust tett és ezt mondta:

— Addigra már nagyon kimerültek lesznek!

Johnson úr a Kínában élő amerikaiak egy része előtt nem volt népszerű. Gerinctelennek mondták, de mert követ volt, ki-

felé tisztelettel bántak velem. Személyileg nem lehetett hibáztatni — ő csak a külügyi hivatal távolkeleti előörse volt. Az a megjegyzése, hogy hagyni kell a japánokat, hadd fulladjanak ki a Kína elleni harcban és bennünket hagyjanak békén, valamennyi imperialista hatalom politikáját jellemzi — Angliáét, Franciaországét, Holland Kelet-Indiáét és a magunkét.

Volt néhány igazi amerikai és angol demokrata Távol-Keleten, akik látták ennek a politikának kétszínűségét. Néhány közülük tiszteletben állott, mert magas állást töltött be, de nagyobb részünket álmodozóknak tartottak vagy ami még annál is rosszabb volt, vörösöknek. Engem felváltva erkölcstelen nőnek, rajongónak és vörösnek minősítettek. Ez engem semmiképpen nem zavart. Mindíg eszembe jutott, mikor az emberek bepanaszolták U. S. Grant tábornokot Lincolnnál, hogy félnapokon át részeg, Lincoln azt válaszolta, bár minden más tábornok is ugyanúgy berúgna és ugyanolyan eredményeket érne el.

Kínai katonai attasénk, Joseph W. Stilwell ezredes (most altábornagy) egészen másféle ember volt. Szívós, marcona, viharedezett, szokimondó és becsületes harcos volt. Szerette a kínai katonákat és szíve tele volt részvétellel a sebesültek iránt. Folyton beleütköztem. Egyszer az utcán fogott meg és megkérdezte tőlem:

— Mit csinál itt?

— Ezt a targoncát rakom meg gyógyszerrel. És maga?

— Én itt állok és nézem! — mondta szemráncolva. — És közlöm magával, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt bizottságának áruháza zsúfolásig tele van új hajórakomány gyógyszerrel — új szulfa-készítményekkel is. Menjen most rögtön oda és kérjen valamit a hadseregnek!

Megfogadtam a tanácsot és kértem a külföldi gyógyszerekből, de mint rendesen, ezúttal is elutasítottak. A Nemzetközi Vöröskereszt bizottságoknak Kínában nem volt kapcsolatuk a genfi Nemzetközi Vöröskereszttel, hanem eredetileg csak miszionáriusokból álló helyi külföldi bizottságok voltak. Ezek kaptak meg minden külföldi szállítmányt és tetszésük szerint osztották el, rendesen a keresztény missziós kórházaknak. A kínai hadseregek és a kínai Vöröskereszt semmit sem kaptak, mert a legtöbb miszionárius abban a hitben élt, hogy minden kínai, elsősorban minden nemkeresztény kínai tisztességtelen. Azzal érveltek, hogy Amerika, Nagybritannia és más nemzetek semlegesek a háborúban, ezért a tőlük érkező szállítmányokat nem

szabad a kínai hadseregeknek adni. Az én álláspontom az volt, hogy egy sebesült katona éppúgy nem hadviselő, mint mondjuk egy repülőátadás polgári áldozata. Forrt bennem a vér, mikor azt hallottam, hogy a külföldiek minden keresztényről úgy beszélnek, mint becsületes emberről és minden nemkeresztényről, mint tisztességtelen alakról.

Egy másik amerikai, aki meglehetősen hasonlított Stilwell ezredeshez, Claire Chennault ezredes (most vezérőrnagy) volt, egyike a legérdekesebb embereknek, akikkel találkoztam, de igazában sohasem ismertem meg. Hallgatag, mogorva, himlőhelyes arcú férfi volt, aki visszavonult életet folytatott. Csak ritkán jelent meg a külföldiek között; akkor még nem ismertem a történetet, hogy azért alkoholizáltak ki az amerikai hadseregből, mert hitt a repülőgépek hatásában. Egyszer egy alig látogatott teaházban ebédeltem vele és bosszantott, hogy sehogyan sem tudtam közelebb férkőzni hozzá. Nem értettem, mi rejlik komoly, vonzó külseje mögött. Megjegyezte, hogy szeretne kínai műszaki embereket kapni a keze alá, mert azt hiszi, félannyi idő alatt kiképezné őket repülőkné, mint amennyire az úrfiúknak van szükségük, akik filozófiát és irodalmat tanultak és nem szívesen piszkolják be magukat.

Stilwell ezredes olyan borúlátó volt az egész távolkeleti helyzetet illetően, hogy néhány tiszt és hivatalnok „Ecet Jóskának” csúfolta, ami szerintem még mindig sokkal jobb, mintha valakit gerinctelennek mondanak. Egyszer ezt a megjegyzést tette előttem:

— A kínai katona a világ egyik legjobb harcosa. Büszke volnék rá, ha ilyen emberek parancsnoka lehetnék.

A többi katona, Frank Dorn őrnagy (később ezredes) és Evans F. Carlson ugyancsak tisztában volt a Kínában kialakuló veszedelmes helyzettel. Dorn tüzérségi attasé volt, sokat utazott és nagyon becsülte Kínát. Valamilyen okból visszarendelték Amerikába, közvetlenül azután, hogy felszólították, maradjon ott még három évig. Nem tudtam, miért. Azt ajánlottam neki, csináljon valami közbotrányt, hogy Kínában maradjasson. Csinos, jólnevelt westpointi fiú volt és olyan fegyelmezett, hogy hazament. Mielőtt elutazott, valamennyien ünnepélyesen elbúcsúztattuk, én írtam hozzá egy verset a *Chicago Daily News* dagályos modorában és meghatott hangon felolvastam. De még versemben sem árultam el Dorn titkát: regényíró, festő — és ha nem csalódom — még zenész is volt.

Többi barátaim egymásután kezdték elhagyni Hankaut. Evans F. Carlson visszatért az északnyugati frontról és a tengerészeti minisztériumtól azt az utasítást kapta, hogy ne beszéljen. Addig sokat beszélt a gerillahadviselésről és mindenekelőtt a politikai és „erkölcsi kioktatásról” mint a háborúban felhasználható fegyverről. Lehet, hogy a tengerészeti minisztérium buddhizmussal gyanúsította. De Carlson nem hiába volt New England fia és a testetöltött köztársasági harci himnusz. Úgy érezte, hogy kötelessége az amerikai népet a Japán felől fenyegető veszélyre figyelmeztetni és azonmód otthagyta a tengerészetet. Őt nem zendülésre unszoltam, hanem arra biztattam, hogy lássa tisztán a kapitalista rendszert, amely nem használhat elveikhez hű embereket. Félttem, hogy éhenhal Amerikában, ahol a pénz a siker fokmérője. Büszke voltam rá, hogy barátom, mikor ezt felelte:

— Ne beszéljen nekem gazdasági biztonságról! Csak egy dolog fontos — hogy igazam van-e?

Noha jóformán mindenki kénytelen volt Carlsont szeretni, néha cinikus megjegyzéseket is hallottam róla. „Szegény fickó — mondta az egyik hírlaptudósító — mindent mellre szívt, amit a 8. Mozgó Hadseregnél mondtak neki! Vallásos lett!” Azt egyszerűen semmibe vették, hogy a 8. Hadseregnél nem csak mondtak neki dolgokat. Ott élt a hadsereggel és maga látta, amit látott. Harci módszereit és a politikai kioktatás rendszerét (amelyet Carlson „erkölcsinek” nevezett) semmibe vehették azok, akik a világon semmiben sem hittek, csak a saját sikerülben, de Carlson az ilyen cinikusok nem rendíthették meg. Őt nem West Pointban vagy Annapolisban nevelték és nem fenyelegénykedett a véget nem érő koktél-, tea-, vacsora- és kártyatársaságokon, labdajátékokon vagy golfmeccseken, amelyek a Távolkeleten a legtöbb külföldi tengerésztiszt életét betöltötték. Mindazonáltal sok külföldi barátja volt és Harry Yarnell tengernagy, az amerikai ázsiai hajóraj parancsnoka, nyilván becsülte. Hozzátehetem, hogy ő is őszinte csodálattal viseltetett Yarnell iránt.

Szóval Carlson elhagyni készült Hankaut. Ugyanekkor Freda Utley, az angol újságíró, aki ugyancsak elutazóban volt, nagy botrányt idézett elő azzal, hogy a Hong Kong Rotary Clubban megtámadta azokat az angolokat, akik hadianyaggal látták el Japán Kína ellen viselt háborújában. A Rotary Club elnöke utóbb nyilvánosan bocsánatot kért ezért a „sportszerűt-

len" viselkedésért. Ezekben a felfordult napokban, Hankau eleste előtt, az angol jangcei járőrnaszád kapitánya meghívott, hogy hajója fedélzetén tartsak előadást angol tisztek és matrózok előtt. Térképeket vettem magamhoz és elvégeztem a dolgomat, de kételyeim támadtak, vajjon az angolok eszméltek-e fel vagy én botladozom. Az amerikai tengerészlet megnyugtatót azzal, hogy megtagadta tőlem ugyanezt az udvarias gesztust, noha matrózai értesülhettek arról, hogy felolvasást tartok a tengerészek YMCA-jában és tisztjei meghívtak a legunalmasabb teadélutánra, amelyet valaha végigültem. A legszürkébb életet éltek, folyton kis hajóikon ültek a Jangcén és nézték, hogy a japánok hogyan támadják a várost a levegőből. Az amerikai jangcei folyami járőr parancsnoka, Marquardt tengernagy egyszer ebédközben jól megnézett hajóján és nagy csodálkozással állapította meg, hogy nem vagyok olyan öreg vagy visszaszítító, mint gondolta volna. Nyilván azon a véleményen volt, hogy a jókölsejű és rendesebb megjelenésű nőket mindig feleségül veszik, viszont a csunyák azzal bosszulják meg magukat a társadalmon, hogy elvhű lázadók lesznek belőlük. De az is lehet, hogy annapolisi nevelése mondatta vele ezt:

— Mi a csodának temetkezik el egy ilyen nő itt ezen az Istentől elátkozott északnyugaton egy rongyos hadsereggel? Talán szerelmes volt valamelyik kínai tábornokba?

— Megmondom az igazat — szoltam fojtott hangon —, beleszerettem egy tengernagyba. Lecsúsztatott, erre elmentem északnyugatra felejtteni.

Annapolis újra megszólalt:

— Ó, kedves hölgyem, nem jól választotta ki a tábornagyot!

Minden mást, ami ezen az ebéden történt, elfelejtettem, pedig azt hiszem, meleg kétszersült volt. Bizonyos, hogy propagandát csináltam, mert ezt sohasem mulasztottam el. Valóban azt hittem, hogy kapok tőle valamilyen nagyobb adományt a kínai sebesültek gyógyszerrel való ellátására, de nem kaptam. Ebben az időben az embereket aszerint ítélt meg, hogy hajlandók voltak-e pénzt adni a sebesültek javára. Akik adtak, azokra emlékeztem, a többieket elfelejtettem.

Jóval több sikerem volt az új angol követnél, Sir Archibald Clark-Kerrnél, aki ebben az időben érkezett Hankauba. Mikor meghívott ebédre, kölcsönkértem egy estélyi ruhát Frances Roots-tól és elmentem. Azt vártam, hogy megint valami angol imperialista ördöggel ismerkedem meg. Hát ördöghöz éppen nem

hasonlított, de megvolt benne a hozzávaló kedvesség. Szikár barna skót volt, jó észjárású és sziporkázó humorú ember. Bizonys tekintetben „Ecet Jóskára”, Chennault ezredesre és Carlson kapitányra emlékeztetett. Szerettem az ilyen embereket.

Sir Archibald négy más vendéget hívott vacsorára, csupa férfiakat, közvetlen munkatársait, köztük egy monoklis katonai attasét, aki szerencsétlenségére pontosan olyan volt, mint amilyennek amerikai karikatúristák ábrázolják az angolokat. Ez a blázírt és raccsoló úriember így szólt hozzám:

— Öhvendek! Azt hiszem, találkoztunk a sziani incidens alkalmából.

— Igen — feleltem ingerülten — ön akkor ott a Vörös Hadsereg ellen kémkedett.

— Ön pedig én ellenem!

— Természetesen! — válaszoltam.

A többi vendég mind udvariasan hallgatott, míg Sir Archibald furcsán nevetni nem kezdett, erre mind furcsán nevettek.

A vacsora egyszerű, de előkelő volt, rengeteg evőeszközzel és pohárral és én kölcsönkért estélyi ruhámban úgy éreztem magam, mint aki a színpadon játszik. Szerencsére ott volt beszéd tárgynak a háború — ámbár Sir Archibaldnak nem volt szüksége még tárgyra sem ahhoz, hogy beszéljen. A gerillaháború és a mozgósítás és a köznép kiképzése nagyon érdekelte. Akkoriban kételyeim voltak, hogy valóban az a harcos demokrata-e, akinek mutatkozik vagy mindössze okos diplomata. Idővel aztán arra a meggyőződésre jutottam, hogy derék skót ember, aki a diplomaták közé csöppent.

Az ipari termelőszövetkezetek tervéről kezdtek beszélni, amelyek kezdeményezője Rewi Alley, az újjélandi emberbarát volt. Azonkívül, hogy a szövetkezetek atyja, Rewi Alley egyike a legcivilizáltabb és legemberségesebb szívű embereknek, akik valaha ezt a sártekét taposták. Ha a generalisszimusz és madame Csiang elfogadják Alley tervét, mondta Sir Archibald, hatalmas eszközt kapnak a kezükbe Kína háborús gazdasági kérdéseinek megoldására és megvethetik a gazdasági demokrácia alapját. Valaki azt gügyögte, hogy Rewi Alley alighanem álmodozó, aki egy lidércet kerget. A követ erre kurtán azt válaszolta, hogy nem is volna olyan rossz, ha mások is lidércet kergetnének.

Sir Archibald ezután nem sokára a generalisszimusz és madame Csiang Kaj-sek elé terjesztette Alley szövetkezeti tervét és támogatását is felajánlotta az angol segélyalapból. Aján-

latát elfogadták. Dr. Vong Ven-hao, Kína leghíresebb geológusa, aki a Kína természeti kincseinek feltárására alakított bizottság elnöke volt, ugyancsak nagyon érdeklődött a szövetkezetek eszméje iránt. Alley tehát feladta hivatali állását Sanghájban, ahol gyárfelügyelő volt és eljött Hankauba, hogy elindítson egy gazdasági mozgalmat, mely idővel a kínai történelem fontos mozzanatává lett.

Sir Archibald Clark-Kerr igazán kedves és minden jó célra felhasználható ember volt. Széles és egyetemes műveltségű, fésztetett és irogatott és kínaiul kezdett tanulni. Vidám humorral fűszerezett barátság kezdődött közöttünk Hankauban, melyet a gyógyszerek beszerzésére bőkezűen adott pénz táplált. Ez a barátság a későbbi években különös módon és helyeken folytatódott. Egy Szilveszter-éjszakámat azzal tette emlékezetessé, hogy külföldi élelmiszert, cigarettát és egyéb jókat küldött nekem a japán hajón. Egy üveg Old Scotch is volt a jó skót küldeményében, egy kis vaj, egy karácsonyi pudding és utasítás, hogy hogyan kell elkészíteni. A gerillaharcosok erősnek találták a keveréket.

Vöröskeresztes előőrsök

Hankau hozott össze a kínai vöröskeresztes orvossal és annak híres alapítójával és igazgatójával, Lim doktorral. Ezután életem legfontosabb tevékenysége a sebesültekért való munka volt. Mindez így történt:

A városba való megérkezésemkor felkerestem egyik barátomat, Borcic doktort, az ismert jugoszláv közegészségügyi szakértőt, aki több éve a Népszövetség kiküldött egészségügyi tanácsadója volt a kínai kormány mellett. Mint sok más tudós-nak, neki is nem mindennapi tudása volt és foglalkozásán túlmenő társadalmi és művészeti érdeklődése. Szocialista hajlamai voltak, szerette a zenét és a színpadot és egy operaénekesnőt vett el, akihez mély érzelmek fűzték. Barátsága segítségemre volt abban, hogy életem a háborúelőtti terror napjaiban elviselhető legyen.

Borcic doktor ebben az időben a Terminus-hotelben lakott. Eppen két kínai orvost várt, P. Z. Kinget, aki később a Nemzeti Közegészségügyi Hivatal igazgatója lett és Robert K. S. Lim

doktort, Kína legkiválóbb tudósát, aki karrierjét és talán a Nobel-díjat áldozta azért, hogy megszervezze a Vöröskereszt munkáját a peipingi és a sangháj-nankingi körzetben. Borcic doktor mindenekelőtt elmondta nekem azt, hogy Nankingot elfoglalta az ellenség, Lim doktor egészen új alapon akarja újjászervezni a vöröskeresztes orvosi kart. Azt tervezte, hogy mintegy tizenöt emberből álló mozgó orvosi egységeket alakít és ezeket küldi a hadsereg különböző harctéri és mögöttes katonai kórházaiba, mert a hadsereg orvosi karában csak igen kevés szakképzett orvos volt.

Megkérdeztem tőle, mi lett a nankingi nagy vöröskeresztes kórházzal. Egy pillanatra az üres falra bámult, aztán nyugodtan ezt mondta: „Nincs!” Sok száz súlyosan sebesült katonát, akiket nem szállíthattak el, otthagytak Nankingban a kínai orvosok és ápolónők oltalma alatt. A kínaiak és külföldiek még mindig azt remélték, hogy a japánok respektálni fogják a nemzetközi törvényeket és a genfi vöröskeresztes egyezményt. De mikor a japán hadsereg elfoglalta a várost, nemcsak mintegy kétszázezer polgári lakost és fegyvertelen katonát hánytak kardélre, hanem megrohanták a kórházakat is és lemészárolták a sebesülteket, az orvosokat és az ápolónőket. Nanking kiirtásának borzalmas története már köztudomású volt, mert több diplomáciai hivatalnok és külföldi misszionárius maradt a városban és végignézte a japánok rémtetteit, sőt fényképeket is vett fel róluk.

Mintegy hétszáz kínai vöröskeresztes orvos, ápolónő, soffőr és gépész jutott el Hankauba; a többi útközben lemészárolták. A mozgó segélyhelyek és kocsik közül, amelyek Nankingot elhagyták, csak tizenhét jutott el Hankauig felére apadt felszereléssel.

Nanking tömeges kiürítése páratlan katasztrófává lett. Sokszor élet-halálharccá vált nemcsak a japánok, de még a kínaiak ellen is. Az egyik vöröskeresztes gépkocsivezetőt gyógyszerrel telt kocsiján egy visszavonuló kínai hadsereg tartóztatta fel és kényszerítette, hogy adja oda kocsiját. A vezető átkozódott és üvöltött; a veszekedés kellős közepén japán repülőgépek kezdték őket bombázni. A hadsereg fedezék alá menekült, de a vezető boldogan továbbrobogott nyugat felé — és néhány órával később kocsiját kibombázták alóla.

A kínai Vörös Hadsereg kénytelen volt mindent újra előről kezdeni. A Szovjetunió 100.000 dollárt küldött a kínai Vöröskereszt igazgatóságának Sanghájba, és dr. Borcic igyekezett ezt

a pénzt megszerezni Lim doktornak, hogy az első mozgó orvosi egységeket megszervezzék, felszereljék és a harctérre küldjék.

Miközben dr. Borciccal beszélgettem, dr. King és dr. Lim lépett be. Dr. King magas, csinos, fekete, csungsaini egyenruhába öltözött ember volt, dr. Lim kissé vékony, a Vöröskereszt szürke pamutvászon egyenruháját viselte. Dr. Lim megpenderített egy széket, lovaglólülésben ráült és pipájából pőfékelt, miközben dr. Borcic jelentését hallgatta a járványellenes bizottság munkájáról. Ezek az orvosok tömegével akarták kiképezni az embereket a járványellenes munkára. A Nemzeti Egészségügyi Hivatallal és a hadügyminisztérium egészségügyi osztályfőnökségével karöltve dr. Lim azt is tervezte, hogy létrehozza az első háborús szükségorvos-kiképző iskolát.

Ezen a tanácskozáson hallottam először egy másik férfi nevét is, aki dr. Limhez hasonlóan barátom lett. Ez Lu Csi-te doktor volt, akkor a katonai frontkórházak felügyelője, később a hadsereg egészségügyi főparancsnokságának orvostábornoka. Ő segített az első szükségorvosi kiképző iskola megalapításában. Egyike volt a legfinomabb és legszeretetreméltóbb embereknek, akiket valaha ismertem. Valamikor Lim doktor alatt tanult Peipingben, aztán egy amerikai orvosi főiskolán, végül pedig Angliában. Lim dokorhoz hasonlóan ő sem fásult el soha a sebesültek szenvedéseivel szemben. Azt hiszem, ez a tulajdonságuk tette, hogy úgy szerettem őket, mint két édestestvért.

Ez a tanácskozás dr. Borcic szobájában nemcsak számomra volt történelmi, hanem Kína szempontjából is. Ilyen összejöveteleken vetették meg a kínai társadalmasított egészségügy alapjait. Ez hatalmas szervezetet tett szükségessé és olyan oktatási rendszert, amely nemcsak a háborús, hanem a háborúutáni szükségleteket is ki tudta elégíteni.

Ezután minden rendű és rangú orvosokkal találkoztam és csakhamar nyakig benne voltam az egészségügy társadalmasításáért folyó régi küzdelemben. Kína vezető orvosai a társadalmasított egészségügy mellett törtek lándzsát. Ellenfeleik a misszionáriusok voltak, akik először honosították meg a modern orvostudományt Kínában és akiknek kórházai hatalmas támaszpontjai voltak a keresztény térítő törekvéseknek. A szocializált egészségügy ezeket a kórházakat megfosztotta volna befolyásuktól. Különben is Kína haladása nevelési és orvosi téren már évekkal a háború előtt nagyban gátolta a misszionáriusok műkö-

dését és külföldön sok keresztény kételkedni kezdett abban, hogy van-e a misszionáriusok munkájának egyáltalában értelme.

A háború ebből a szempontból kapóra jött a missziós intézményeknek. A külföldiektől érkezett jelentős pénzsegélyeket és orvosi szeretetadományokat a Nemzetközi Vöröskereszt bizottságai kezelték, amelyek letelepedett külföldiekből, főként misszionáriusokból tevődtek össze. A missziók menedékhelyek lettek, amelyekben a polgári lakosok számlálatlan ezrei találtak védelmet a japánok elől. Táplálékot és szállást kaptak és a keresztény vallást prédikálták nekik.

Dr. Lim, dr. Lu Csi-te, dr. P. Z. King és sok más modern kínai orvos megkeresztelt keresztény volt. De az ő szemükben Kína a nemzeti felszabadulás csatatere volt, nem az Úr csatatere. Előttük olyan jövő lebegett, amikor az egészség és az orvosi ápolás minden kínait megillető jog lesz.

Azt hiszem, ez volt a főoka annak, hogy a kínai Vöröskereszt orvoskara a külföldről sem gyógyszert, sem pénzt nem kapott a megalakulást követő két esztendőben.

Lim doktor maga keservesen küszködött. Sok évvel később is még kínaiaktól és külföldiektől egyaránt úgyszólván minden elképzelhető vádat hallottam ellene felhozni. A hankai Nemzetközi Vöröskeresztes bizottság egy misszionáriusa dühödten állapította meg róla, hogy szereti a bort, a nőket és az éneklést és képtelen kínaiul beszélni. Egy másik azt bizonygatta, hogy ruháit és ingeit Angliában csináltatja. Egy nagyravágyó vöröskeresztes doktor, aki szerette volna elfoglalni a helyét, miután az orvoskar hatalmas szervezetté lett, azzal vádolta, hogy titokban összeszűri a leveit a Studebaker-szervezettel és törzskarában kommunistákat alkalmaz. Rólam azt beszélték, hogy arra használom az Orvoskart, hogy gyógyszereket szerezzenek a 8. Mozgó Hadseregnek.

Minden nála kevesebbet érő ember elhagyta volna Kínát és elment volna Angliába vagy Amerikába, ahol tudóstársai örömmel fogadták volna és megnyitották volna neki a tehetségét megillető teret. Ő azonban makacs ember volt és a hazafiasság nála többet jelentett, mint rágalmazóinál. Nagy karrieréről és remek jövedelemről mondott le, hogy belevesse magát a háború zűrzavarába, beérje egy csekély keresettel, amely még arra sem volt elég, hogy két gyermekét neveltesse és vállalta nála sokkal alacsonyabbrendű emberek rágalmait.

Barátai „bobbynak” hívták és úgy tettek, mintha szeret-

nék. Folyékonyan beszélt angolul egy kis skót hangsúllyal és halk szavának volt valami figyelmeztetően érces csengése, mintha természetében más is volna gyöngédségnél. Majdnem rögtön megéreztem benne ugyanazt a tulajdonságot, amely később dr. Lu Csi-te-nél annyira hatott rám: azt a bizonyos világfájdalmat, amelyet azóta mindig megállapíthatni vélek olyan embereknél, akik előtte járnak koruknak. Már pedig a haladott kínai orvosok valóban két-három századdal járnak hazájuk társadalmi és politikai viszonyai előtt.

Ilymódon a kínai orvosvilág kellős közepébe kerültem és egyre jobban kétségbe estem azon, hogy milyen reménytelen a sebesültek sorsa az elmaradott egészségügyi viszonyok között. Sohasem fogom elfelejteni Lim doktornak és Lu doktornak azt a türelmet, amellyel mindent megmagyaráztak és megértetni igyekeztek velem, elsősorban Kína helyét a történelemben. Mert Kína többé-kevésbé ugyanolyan állam volt, mint Amerika volt valamikor a függetlenségi háborúban és sebesültjeinek sorsa hasonló ahhoz, amelyet Tolsztoj fest az orosz sebesültekről a *Háború és béke*-ben vagy amilyen az angol sebesültek sorsa volt a krimi háborúban, mikor Florence Nightingale feltűnt a színen. Nem mintha Kínának nem lett volna igen sok önfeláldozó orvosa és szép számmal Florence Nightingale-je.

Almatlan éjjeleken sokat törtem a fejem a kínai sebesülteknek ezen a problémáján. Írjam-e meg az igazat vagy borítsak-e romantikus fátylat Kína hősiességére? Gyakran ezt mondtam magamnak: „Ide hallgass! Ha megírod a tényeket, a kedves jó amerikaiak és angolok úgy meg lesznek rémülve, hogy egyáltalában nem adnak több pénzt, hanem inkább olyan moziba mennek, ahol a szerelem mindent megold.”

Ilyenkor ezt feleltem magamnak: „Gondolj a sebesült katonákra. Melyik kormány tett már a történelem folyamán egyetlen lépést előre a közvélemény kritikájának ostora nélkül? Ha kendőzni akarod a kínai kormány dolgait, mégha bajban van is, bennemarad a kátyúban. Mondd meg az igazat és ha kell, hagyd magad Kínából kikergetni. De légy hű a katonákhoz, akik életüket adják oda, míg te csak keveset vagy semmit sem adsz.”

A kínai sebesültek származásáért a félféudális katonai rendszer volt felelős és a megvásárolható földesurakból, kereskedőkből és politikusokból álló uralkodóosztály. Sokan közülük haladó érzelmű emberek voltak, mielőtt hatalomra jutottak. Nem voltak tudatlanok vagy elmaradottak, ahol saját ügyeikről volt

szó. Eleget tudtak ahhoz, hogy remek villákat építsenek — most japánok laktak bennük — és ellássák minden modern kényelemmel. Pénzüik is elég volt ahhoz, hogy minden szeszélyüket kielégítsék. Fiaik és leányaik angol és amerikai egyetemeken tanultak, és mikor a háború elkezdődött, több család Amerikába menekült.

Az uralkodóosztály tehát jól tudta, milyennek kellene lennie a modern hadi egészségügynek. De a kínai kormány még mindig megállapított havi összeget fizetett minden egyes hadseregnek, az illető hadsereg létszámához képest. A hadseregnek ebből a pénzből kellett élelmet és ruhát vásárolnia és gondoskodnia a saját szállításáról. Gyógyszerekre és más orvosi szükségletekre *tíz cent* volt előirányozva fejenként és havonta. Mivel az orvosi ellátás sohasem volt standardizálva, a legfőbb orvosi tisztnek nem volt szakképzettsége és Kínának majdnem minden gyógyszerrel külföldről kellett behoznia, az orvosfőnök azt vásárolta meg, amit legjobbnak gondolt vagy amit meg tudott kapni. Mikor a háború továbbfolyt, keveset vagy semmit nem tudott kapni és az árak tovább emelkedtek. Külföldi orvosi segítségre csak polgári menekülteknek volt joguk. A kínai katonák megsebesülhettek olyan hadiszerektől, amelyeket Amerika és Anglia szállított a japánoknak, de az ugyanezen országokból behozott gyógyszerekre már csak akkor volt joguk, ha azokat a kínai kormány teljességgel kereskedelmi alapon megvásárolta.

Volt vagy egy tucat jól képzett orvos az egész hadseregben. Ezek mellett azonban húszezer rosszul képzett ember volt a katonáorvosok között és száznolcvanezer ápoló és szanitéc. Az egészségügyi katonákat azért vették ki a hadseregből és használták egészségügyi munkára, mert túlságosan gyöngék vagy ügyetlenek voltak ahhoz, hogy harcoljanak. Orvosi tudásuk abból állt, hogy néhány hétig tanulták, hogyan kell kicserélni a kötést. Mint sok orvostiszt, ők sem tudtak semmit a fertőzés okairól vagy kezeléséről és sohasem láttak kötözősint vagy modern sterilizátort.

A hadsereg orvosi személyzete ösztönszerű borzadályt és ellenszenvet váltott ki belőlem. Ezt a magatartásomat addig megőriztem, míg a fronton nem láttam ezeket az embereket szolgálatban. Mondhatom, megtették, amit tehettek. Sohasem vonták ki magukat semmi alól és nem tekintették az orvosi munkát magukhoz méltatlan, piszkos dolognak. Millió beteg és sebesült ment át a kezükön a kétezer mérföldes fronton s ha a

sebesültek fele meghalt, másik fele az ő gondoskodásuknak köszönhetette, hogy életben maradt.

Az első lépést ebből a zűrzavaros helyzetből kifelé akkor tették, mikor a háború kezdetén a hadügyminisztérium külön hadügyi orvosi igazgatást kezdett megszervezni és mintegy négyszáz kötözőállomást, frontkórházat és hadikórházat állított fel. A hadseregek külön kórházai ellátták a könnyű betegeket és sebesülteket, de a súlyosabb eseteket ezekhez az intézetekhez továbbították.

Mikor dr. Lu Csi-te lett a hadügyi orvosi igazgatás orvostábornoka, ő és Robert Lim doktor nagy reformokat hajtottak végre. Ők kezdték el az orvosszerek első standardizálását Kínában. Az ő kezdeményezésükre létesült Csangsában az első háborús szükségorvosi kiképző iskola az egész katonai orvosi kar átképzése céljából. Tonnaszámra állították elő a sterilizált elsősegély-kötéseket, egy-egy morfium talblettával mindegyikben, amelyet a fronton dolgozó kiképzetlen kötözők is minden nehézség nélkül használhattak. Ezen a módon küzdöttek a fertőzés, a frontnak e legnagyobb veszélye ellen.

De a legfontosabb, amit elindítottak, az oktató munka volt. Minthogy a kínai kormány nem volt hajlandó tanult embereket kényszerrel besorozni a hadseregbe, a kiképzett orvosok száma igen csekély volt. Ezrével maradtak a kikötővárosokban vagy a japánoktól megszállt országrészekben és ott folytatták magángyakorlatukat vagy missziós kórházakban dolgoztak. De ha mind a tízezer belépett volna a hadseregbe, az sem oldotta volna meg a problémát. Az orvosi kiképző iskolák százával szívták fel magukba az orvostiszteket a frontkórházakból, a hadikórházakból és az egyes hadseregektől. Jó alapvető kiképzésben részesítették őket, aztán visszaküldték őket a frontra, hogy most már ők tartsanak kiképző tanfolyamokat kiképzetlen személyzetüknek.

A japánok az első nagy vereséget Tajercsuangban szenvedték Hszücsoutól északra. Ez 1938 májusában volt, és Hankau lakossága tomboló örömmel özönlött az utcára. Mindaddig folyton csak Kínát verték meg és ez az egy ütközet, ha jelentéktelen volt is, az egész nemzetet fellelkesítette. Találkoztam amerikai katonai megfigyelőkkel a harcéréről, akik elmondták nekem, hogy az eddig feudálisnak és elmaradottnak tartott északkínai hadseregek halálmegvető hősiességgel harcoltak. Az egyik ilyen hadsereget ugyanaz a Csang Sze-csu tábornok vezényelte, akit

valamikor árulónak szidták. Egy másiknak parancsnoka egy régi északi tábornok volt, olyan kövér ember, hogy katonáinak kellett felcipelni egy sztratégiai dombra. Fújt és lihegett, de mikor fenn volt a tetőn, többé tíz lóval sem lehetett volna onnan elhúzni. Úgy állott ott, mint egy dühös kövér bika és csak mikor a kínai hadseregek visszavonulása megkezdődött, hozták le katonái egy másikra, aztán egy harmadikra.

Én ebben az időben a vöröskeresztes orvoskarhoz csatlakoztam tudósítónak. A *Manchester Guardian* kevéssel azelőtt szerződtetett le levelezőjének, azzal, hogy hetenként két cikket küldök neki. Ezt a munkát addig folytattam, míg 1941-ben el nem hagytam Kínát. A honorárium lehetővé tette nekem, hogy fizetés nélkül dolgozzam az Orvoskarnak, sőt adjak is valamennyit. Első cikkeim a sebesültek állapotáról szóltak és a hadsereg egészségügyi szolgálatának, valamint a vöröskeresztes orvoskarnak kimeríthetetlen problémáiról. Ezenkívül a világ minden részébe küldtem jelentéseket különféle szervezeteknek, kocsit és mozgó segélyhelyeket kérve tőlük, benzint, orvosi és sebészeti műszereket.

Aztán elkövetkezett egy nap Csangszában, mikor az Orvoskarnak már csak pontosan kétszáz gallon benzinje volt és egyetlen fillérje se, hogy ennél többet vásároljon. Egy amerikai olajtársaságnak volt készlete és szerette volna eladni, mielőtt a japán bombázók elpusztítják. Ebben a pillanatban a Skót Vöröskereszt táviratilag küldött Lim doktornak kétszázötven fontot. Csak nézte a sürgönyt és ha érzelmős ember lett volna, azt hiszem, sírva fakad. Ehelyett számolni kezdte, mennyi benzint vehet rajta. Én elrohantam az olajtársasághoz és megbeszéltem a vételt. A társaság embere mellékesen csúfolódni kezdett a *Manchester Guardian*-ban megjelent cikkeimen, amelyekben azt állítottam, hogy az amerikai és angol üzletemberek, mikor hadianyagot adnak el Japánnak, maguk alatt vágják a fát.

— Miért ne adnánk el az árunkat akárkinek, aki megfizet érte? — kérdezte az üzletember. — Hiszen önnek is eladjuk, ugyebár? Hát akkor a japánoknak miért ne?

Amilyen elvetemült voltam, úgy éreztem, hogy van egy kis különbség a Vöröskeresztes Orvoskar és a japán hadigépezet között. Kijelentettem, hogy az a nemzet, amely külpolitikáját az eladás és vásárlás lehetőségeitől hagyja meghatározni, vesztébe rohan. Idéztem a Tanaka-émlékiratot és figyelmeztettem

az üzletembert, hogy olvassa el, miközben halkán hozzátettem: „Ha ugyan tud olvasni.”

1938 júniusában Hszücsou az ellenség kezére jutott, és a kínai hadseregek egész Közép-Kínán át menekültek, hogy új állásokat foglaljanak el a nagy hegységgyűrűben, amely Hankau hármass városát körülveszi. A győztes japánok vadul üldözték őket, lemészárolták a kínai sebesülteket és foglyokat a harc-téren, kínai városokat és falvakat töröltek el a föld színéről és kínai asszonyokkal töltötték meg a bordélyházakat. Hogy meg-állítsák őket, a kínaiak elpusztították a Sárga folyó gátjait, a folyam kiáradt és feltartóztatta a japánokat, akik közül több tízezren a vízbe fúltak. A japánok felhördültek a kínaiak barbársága miatt és a hivatalos kínai propagandisták a japánokra fogták, hogy ők robbantják fel a gátakat. Én ezt badarságnak tartottam, mert eszembe jutottak azok a hollandok, akik valamikor felszakították gátjaikat és büszkén mondták: „Inkább legyen Hollandia a tengeré, mint a spanyoloké.” Hát igen, inkább legyen Kína a megáradt folyóé, mint a japánoké!

A Hankau körüli hegyvonulatok voltak az utolsó nagy természetes akadály, amely Közép-Kínát védte. Kínai testek fala állott a hegyek mentén, de ez a fal végre mégis csak emberi húsból való volt. A japánok kíméletlenül előre nyomultak és a Jangcetől délre Nancsang kapuit döngették. Ha elfoglalják Nancsangot, ezzel nemcsak Hankau került volna veszélybe, hanem Csangsa is.

Kevés vöröskeresztes egységünket a legmozgalmasabb frontszakaszok kórházaiba küldtük, de még mindig nem volt annyi pénzünk, hogy egy-két hónapnál többre ellássuk őket. Dr. Lim megkért, segítsék neki jómódú kínaiakat rábeszélni arra, hogy vállalják egy vagy több kirendeltség ellátását legalább egy évre. Dr. T. V. Szung, aki sohasem vonta ki magát egy tisztességes mozgalmából sem, tizenegy egységet „adoptált” és a Jávában élő kínaiak követték példáját. Az Amerikai Vöröskeresztet hiába akartam rávenni, hogy vegyen részt az akcióban. Egyszer megkértem Stilwell ezredes Hankauban, hogy látogassa meg a szükségorvosi kiképző iskolát Csangsában és segítsen nekem pénzt szerezni hozzá. Megtekintette néhány száz férfi és női segélyhelyi munkás számára rendezett első tanfolyamunkat, aztán ő és Evans Carlson rábírták az amerikai főkonzult, hogy adjon 6000 (kínai) dollárt, mert az amerikai vöröskeresztes alapnak már csak ennyi pénze volt. A többi mind odaadták a Nemzet-

közi Vörös kereszt bizottságának és ez arra használta fel, hogy teljesen értelmetlen „biztonsági övezetet” létesítsen, amely négyszázezer kínait tartott vissza ebben a halálraítélt városban. A „biztonsági övezet” emberbaráti intézménynek számított, de én nem láttam benne egyebet, mint munkaerőtartalékot Hankau külföldi gyárai és a japán hadigépezet számára. Ismertem egy külföldi gyártulajdonost, ki ebben az övezetben akarta elhelyezni munkásait, hogy neki ne kerüljenek pénzébe és „mihelyt a japánok vérszomja lecsillapul”, a japán ellenőrzés alá került városban tovább dolgoztassa őket.

Közben folytattam munkámat az Orvoskarnak. A vörös kereszt eszék egységek vezetői minden hónapban jelentést küldtek a frontról. A jelentések többnyire szárazak voltak és a tényekre szorítkoztak, de némelyikben olyan dolgok álltak, amilyenekről a nagy tragédiákat írják. A Kiangszi-fronton dolgozó egyik egység egy olyan kezdetleges frontkórházról számolt be, hogy mikor az egészségügyi személyzet először megállott a kórház kapuja előtt, néhány sebesült katona köveket dobált rá. A sebesültek gyűlöltek az orvosoknak még a nevét is és először csak vonakodva engedték magukat kezelni.

A kirendeltség egy héti napi tizennyolc órát dolgozott, takarított, szalmazsákokat készített, megszervezte az ápolást és a kórház tisztántartását, műtőszobát rendezett be műtőasztallal, különleges diétákat vezetett be és a sebesültek nagy ámulatára fürdőt is. Mielőtt a hét eltelt, minden sebesült, aki csak vonszolni tudta magát, ajánlkozott, hogy segíteni akar. Valamennyien tele voltak hálával és jószándékkal. Soha többé orvosi kirendeltséget nem dobáltak meg.

Az egység ezekután tanfolyamokat szervezett a kiképzetlen kórházi személyzet számára és ezek az emberek ugyanolyan hálásak voltak, mint azelőtt a sebesültek. Tíz nap sem telt el, mikor a közeli várost rettenetes légítámadás érte és a kirendeltség fele elment, hogy gondjaiba vegye az áldozatokat. Alig telt el éjszaka anélkül, hogy az orvosokat és ápolókat ne hívták volna vajúdó asszonyokhoz a kórház közelében levő nagy menekülttáborba. Esetenként a tábor orvosi gondozását is nekik kellett átvenniök. Ez az egyetlen egység két évig maradt a fronton és az emberek egyszer sem jöttek vissza szabadságra, hogy kipihenjék magukat.

Ide-odajártam Hankau és Csangsa között, amelyek a betegek és sebesültek tízezreivel voltak tele. Minden a frontról visz-

szafelé vezető úton végtelen sorát láttam hordágyvivőknek, a saját lábukon járó sebesülteknek és betegeknek, akik közül sokan a bokrok mögé vánszorogtak meghalni. A hadseregeket a malária tizedelte meg és mikor dr. Lu Csi-te a frontra ment, mindig megrakta a kocsiját annyi kinínnel, amennyit csak kapni tudott, megállította a katonák menetoszlopait és mindegyiküknek egy tucat tablettát adott. Egész regimentek feküdtek le roham közben, aztán felkeltek és újra meg újra harcoltak. A távbeszélő összeköttetés több helyen megszakadt, mert a telefonistára rájött a „hidegrázás”.

Mindennap porlepte vöröskeresztes kocsikat és mozgó köztözhelyeket láttam, amint csekély rakományukat lerakták a kórházak előtt és hallottam a kocsivezetők elbeszéléseit japán repülőgépekről, amelyek az országúton végig géppuskázták és bombázták a vöröskeresztes kocsikat. Végül a sebesültek már nem is akartak beszállni olyan járműbe, amelynek tetején a vöröskeresztes jelvényt nem tüntették el előbb sárral.

Csangsában egyszer egy kínai orvosnőt láttam. Fakó és kétségbeesett arccal jött az egyik frontszakaszról, ahova egy orvosnőkből és ápolónőkből álló egységet vezetett. Két hét alatt három kórházból bombázták ki őket és minden felszerelésük elpusztult. Láttam, mikor egy vöröskeresztes kocsit előtte az úton bombáztak, sőt a repülőgépen ülő pilóta vigyorgó arcából is láttam valamennyit. Mikor beesteledett, ez a nő új felszereléssel visszament a frontra.

Aztán egy fiatal kínai orvost láttam megérkezni. A nyugatindiai Trinidadból származott, csúfnevet adtunk neki: „Blimy”.

— Főnököm, — mondta dr. Limnek — nézze, mit tesznek velünk a katonák!

Zsebéből egy fényképet vett elő, amelyet a fronton vett fel. Egy vöröskeresztes mozgó segélyhely állott az úton, többszáz álló vagy fekvő sebesülttől körülvéve. A kocsi telve volt és a könnyű sebesültek a tetőre másztak, a vezető ülésére is többen felkapaszkodtak. A vezető előttük állott és felemelt karral kétségbeesetten könyörgött nekik. Ez a jelenet eléggé gyakori volt. A sebesültek végigfeküdtek az országúton, hogy a kocsik ne mehessenek el és ne hagyhassák őket hátra.

Dr. Lim meghallgatta és ezt mondta:

— Szegény ördögök!

— Főnököm, — kérlete Blimy — halálosan fáradt vagyok!

Pontosan ezer műtétet végeztem a fronton. Nem pihenhetnék meg egy kicsit?

— Tudom, fiacskám — felelte dr. Lim. — De fiatal vagy és erős. A katonák sem hagyhatják abba a harcot. Menj vissza és mihelyt lehet, gondoskodom róla, hogy pihenhess.

Blimy azt mondta: „oké” és visszatért a frontra.

Lu Csi-te doktor ebben az időben a frissítő állomások megszervezésével volt elfoglalva az egész útvonalon a fronttól a hinterlandig. Minden tíz mérföldre alacsony bambuszódékat állíttatott fel és fiatal civileket igyekezett toborozni minden állomásra, hogy kicseréljék a saját lábukon jövő betegek és sebesültek kötését és élelemmel lássák el őket. Terve a polgári menekültekre is kiterjedt, mert ezek a rossz táplálkozástól szenvedtek és a jövő katonáknak ezek soraiból kellett kikerülniök. Mikor meghallottam ezt a tervet, rögtön elmentem a kínai YMCA-ba és egy Liu Liang-moh nevű fiatal keresztény hadimunkást kerestem. Liu meghallgatott, aztán visszakísért a vöröskeresztes főhadiszállásra. A következő héten ő és egy csoport fiatal férfi és nő az YMCA-ból sok frissítő állomást átvett.

*

Átadtam Liu Liang-mohnak egy csomó Amerikából érkezett hatalmas láda aszaltszilvát és szőlőt. Ezek kilenc hónap óta voltak úton és a küldemény fele megromlott. Az YMCA lapos teteje nemsokára a napon száradó aszaltszilvával volt beborítva. Néhány ládát magam nyitottam fel és napokat töltöttem azzal, hogy eldobáltam a rothadtját. Hogy a jókat megmentsem, az az ötletem támadt, hogy három mozgó fertőtlenítő állomáson szárítom meg őket, a Vöröskereszt főhadiszállásán. Mikor nagy diadallal befejeztem ezt a munkát, egy fiatal orvos rontott be egy napon irodánkba és ezt ordította:

— Három fertőtlenítő állomásunk tönkrement! A fémüstök tele vannak valami ragacsos dologgal!

— Szilvát fertőtlenítettem bennük dr. Lu frissítő állomásainak — világosítottam fel.

— Maga szilvát fertőtlenített!

— Azt — vallottam be szepegyve.

De mikor az YMCA-munkások kimentek a frontra, vöröskeresztes kocsijaik tele voltak nagy láda szárított gyümölcscsel a betegek és sebesültek számára és a kocsik oldalára szegezett

tarka zászlók hirdették, hogy ezek „Amerika küldeményei nemzeti hőseinknek”.

Csangsa egyetlen roppant katonai kórház volt, tele sebesültekkel, akik minden elképzelhető fedél alatt feküdtek. Sok tízezernek csak a legkezdetlegesebb gondoskodás jutott, mert három vöröskeresztes egység kivételével mindenki a fronton volt. Csónakok, kocsik és teherautók ezrével szállították el az embereket Csangsából, hogy helyet csináljanak az újonnan oda-özönlőknek. Csak Hankauból magából negyvenezer sebesültet szállítottak el nyugatra az utolsó hetekben, mielőtt a város el-esett.

A nyári hónapokban, mikor a Jangce völgye gőzölgött a hőségtől, a vöröskeresztes Orvoskar egyik legértékesebb külföldi önkéntesével gyarapodott. Ez az angol asszony Hilda Selwyn-Clarke volt, a honkongi kermány egészségügyi főnökének felesége. Soká barátságos levelezést folytattunk, végre repülőgépen Hankauba érkezett. Csinos nő volt, lobogó gesztenyeszínű hajjal és nedves barna szemmel. Férjének állása a honkongi kormányban rangot és tekintélyt adott neki, ehhez járult fantasztikus szervezőtehetsége, melyet az angol munkáspárti mozgalomban szerzett. A kínai kórházakban uralkodó borzalmas viszonyok nem ellenszenvet keltettek benne, hanem kemény elszántságot arra, hogy minden képességét és befolyását latba vesse Kína érdekében.

Visszarepült Hongkongba és megalakította a kínai Vöröskereszt külföldi segítőinek szervezetét, mely a vöröskeresztes Orvoskar hongkongi ügynöksége lett. Egész hálózatát építette ki a nemzetközi segítségnek és bonyolult szervezetet létesített, hogy gyógyszereket kapjunk a japán vonalakon keresztül. A kínai menekülttáborokat Hongkongban a vöröskeresztes tevékenység központjaivá alakította át, ahol asszonyok és lányok kötszereket készítettek, lepedőket és orvosi kötényeket állítottak elő. Kitartott őrhelyén addig, amíg Hongkongot meg nem támadták, aztán mindvégig a Hongkongot védő egészségügyi személyzetnél maradt.

Mikor Hankau sorsa megpecsételődött, Lim doktor szívesen elfogadta azt az ajánlatomat, hogy a tanult ifjakat szállítsuk el Hankauból és szervezzük be őket a vöröskeresztes Orvoskarba. A munka elvégzésével engem bízott meg — és ez a megbízás — mint Kínában minden — szinte megoldhatatlannak látszó problémákat vetett fel.

Egy ebben az időben írott jelentésem az amerikai főkonzullal folytatott beszélgetésemről szolt, amelyben hat pontból álló programot nyújtottam át a kínai Amerikai Vöröskeresztnek. Az első pontban azt kértem, hogy az Amerikai Vöröskereszt egy összekötő tisztje állomásozzon Kínában és itt ellenőrizze az amerikai segítséget. Egy másikban azt kértem, hogy az Amerikai Vöröskereszt lássa el a fronton dolgozó tizenhét kínai vöröskeresztes köteléket teherautókkal, benzinnel és más szükséges dolgokkal. Jelentésem így végződött:

„Az amerikai főkonzul ezeket a javaslatokat mindenben helyesli és ajánlatára egy példányát megküldöm Washingtonba az Amerikai Vöröskeresztnek, egy másikat pedig a Kína orvosi megsegítésére alakult új amerikai szervezetnek. Az amerikai hírlaptudósítók támogatják a tervet.”

A washingtoni Amerikai Vöröskereszt alelnöke később levélben válaszolt hatpontos javaslatomra. A levél utolsó szavai ezek voltak:

„Adatai nagyon érdekesek és hatásosak és mondanom sem kell, hogy rokonszenvvel nézzük erőfeszítéseit, hogy a sebesültek helyzetén könnyítsen. Az Amerikai Tanácsadó Bizottság kezelésében levő összegeket azonban kimondottan a polgári lakosság megsegítésére adták, mint azt a csatolt levélből láthatja...”

*

A Jangce egyre tovább áradt és Hankau a könnyörtelen ellentétek városa lett. A hazafiak minden erejük összeszedésével küzdöttek hazájuk védelmében, míg az árulók jól éltek, dorbézoltak és bujálkodtak, mindaddig, míg bábkormányt nem alakíthattak az ellenség jóvoltából. A német katonai tanácsadókat Hitler a japánok kívánságára hazarendelte és a külföldi követések árgusszemekkel figyelték, vajjon szovjet katonai tanácsadók foglalják-e el helyüket. Mindenki mindenkre kémkedni kezdett. Egy csoport japán zsoldban dolgozó orosz emigránst letartóztattak, aztán megengedték nekik, hogy elmehessenek Hongkongba. Az olasz követségről tudták, hogy rádióösszeköttetésben van a japánokkal és a német Gestapo főnöke, aki úgy tett, mintha független újságíró volna, rendszeresen átjött Sanghájból, minden sajtókonferencián résztvett és interjúkat csinált a tisztekkel.

Madame Csiang Kaj-sek és női hívei sokezer hadiárvát

szedtek össze a háborús övezetből. Egy napon éppen akkor mentem el hivatalukba, mikor egy újabb rakomány rongyos, eltevésedett, félig éhenhalt ilyen gyermeket hoztak be. Egy sereg nő leborotválta a fejüket, megfürdette őket, enni adott nekik és friss kék vászon kezeslábasokat adott rájuk. Aztán hosszú sorban útnak indították a kicsikéket a már várakozó csónakokba, amelyek elszállították őket nyugatra.

Csiang generalisszimusz parancsára a gyárakat leszerelték és vonaton vagy hajón elszállították a hinterlandba, Madame Csiang pedig ezrével szervezte meg a gyári munkásokat és családjaikat a kiűrités céljaira. Ezeknek a munkásoknak felhasználásával Rewi Alley, az újjélandi, kínai mérnökartársaival együtt ipari termelőszövetkezetek létesítésébe fogott.

A repülőtémadások fizikai borzadályt és legalábbis bennem lelki megalázást keltettek. Mindennap és minden holdfényes éjszakán hallottuk a szirénák idegtépő sívítását. Aztán a városon végigdöngött annak a sokezer embernek lépte, akik a két külföldi koncesszióba igyekeztek. A külföldi bankok, szállók és üzletek bezárták kapuikat, nehogy a kínaiak oda meneküljenek, bepiszkolják a padlókat vagy esetleg lopjanak valamit. Az a két-három nagy külföldi áruház, amelyet a külföldi cégek óvóhelyeknek rendeztek be, csakhamar zsúfolásig megtelt. Ezer más kínai férfi, nő és kisgyerek lefeküdt a cementfalak tövében vagy elnyúlt a folyam partján. Én egy kis külföldi szállóban éltem a francia koncesszióban, ahol széles fogadótermek voltak és zárt kert; de a tulajdonos bezárta a vaskapukat és fülét a csecsemőkkel karjukon esdeklő kínai anyák előtt. Még a kínai kulinak, aki a tulajdonosnő riksáját húzta, még neki sem engedte meg, hogy belépjen az épületbe. Közelben ólalkodó feleségével és kisgyermekével karján ott gubbasztott szálnalmas riksája alatt.

Gyakran a kínai városban jártam, mikor a támadás jött, ilyenkor visszarohtam a külföldi koncesszióba. Hogy óvóhelyre kerüljek, elmentem valamelyik külföldi bank kapujához. Nekem kinyitották, de a kínaiaknak nem.

A város minden támadás után tele volt az áldozatok megcsonkított testével. Gyakran egy kínai vasúti kórházban dolgoztam, ahol százával feküdtek az emberek a földön és elvéreztek. Az emberek kezünk között haltak meg. Idővel magam is szert tettem valamelyes tárgyilagosságra — kiválogattam azokat a katonákat és munkásokat, akik csak könnyebben sérültek és gyorsan ismét harcképesekké lehettek.

A halálraítélt város utcáin át komor tekintetű katonák masíroztak végtelen sorokban. A keleti és északi hegyekbe igyekeztek, ahol minden város és falu romhalmaz volt és a dombokon eltemetetlen halottak feküdtek. A rakparton naponként csónakok és sajkák kötöttek ki, amelyekben megnyomorított emberek feküdtek saját vérükben és ürülékükben — és egy lélek sem törődött velük. Hosszú oszlopokban vánszorogtak végig az utcákon a sebesültek, valamelyik számukra kijelölt kórházat keresve. Egy-két háztömb előtt elmentek, aztán leültek vagy lefeküdtek a járdára, míg továbbmenni nem tudtak. A mozikból kitóduló közönség elment mellettük, de legtöbbször egy pillantást sem vetettek a fekvő alakokra. Napokig figyeltem a színházból jövőket, soha egyetlenegy sem állt meg és ajánlotta fel segítségét.

Ahányszor csak tehettem, riksákat hoztam és megraktam őket sebesültekkel, aztán elrohantam az egészségügyi parancsnokság orvostábornokához. Az öreg tábornok égnek emelt karokkal hallgatta végig sirámimat és ezt válaszolta:

— Nem tehetek semmit. Én feljebbvalóimtól kapom a parancsokat és nincs kezdeményezési jogom! Bárcsak a generálisuszimusz haditörvényszék elé állítana és agyonlővetne! Ehelyett mindig csak rúgásokat kapok. Egyetlen vigaszom az, hogy honfitársaim rúgnak, nem az ellenség!

*

Megtettem minden tőlem telhetőt, hogy rávegyek külföldi orvosönkénteseket, jöjjenek Kínába és dolgozzanak ugyanolyan feltételekkel és fizetéssel, mint a kínaiak. Mikor a háború elkezdődött, Mao Ce-tung és én felszólítottuk az amerikaiakat, hogy küldjenek sebészeket a 8. Mozgó Hadsereghez. Mielőtt elhagytam volna az északnyugati frontot, Csu Te és én írtunk a hindu nemzetgyűlésnek és megkértük, küldjön szakképzett orvosokat, hogy segítségére legyenek a kínai csapatoknak.

Három egészségügyi munkás jött Amerikából, köztük az ismert kanadai, dr. Norman Bethune. Az egyiket kénytelenek voltunk felszólítani, hogy hagyja el az országot, mert nap mint nap részeg volt. Sok halogatás után dr. Bethune dr. Richard Brownnal, egy missziós önkéntessel, elutazott Vutajsanba. 1939 decemberében, közvetlenül az előtt, hogy visszautazott volna Amerikába, dr. Bethune vérmérgezésben meghalt.

Nyár végén, mielőtt Hankau elesett, az első hindu csoport

is megérkezett, öt hindu orvos, akik valamennyien a hindu nemzetgyűlés tagjai voltak. A vöröskeresztes Orvoskarhoz csatlakoztak. Erre az angol főkonzul megkérte őket, hogy dolgozzanak inkább a Nemzetközi Vöröskeresztes Bizottságnál. A főkonzul megmagyarázta nekik, hogy ez esetben mindennel el fogják őket látni, amire szükségük lehet és jól berendezett missziós kórházakban dolgozhatnak. Hogy még jobban kecsegtesse őket, azt is elmondta, hogy amennyiben japán fogságba esnének, nem fogják őket megölni, mint a kínaiakat, mert a Bizottság ilyen értelmű megállapodást kötött a japánokkal. Ezekre az érvekre dr. Atal, a hindu orvosi küldöttség vezetője, ezt válaszolta:

— Mindaz, amit mond, azt bizonyítja, hogy nekünk a kínaiak közt van a helyünk.

Miután Hankau katonai kórházaiban szolgáltak, a hindu orvosok az Orvoskar egységeivel nyugatra távoztak. Csungkingban találkoztak a generalisszimusszal, Madame Csianggal és más vezetőkkel, beszéltek velük, aztán elutaztak a 8. Mozgó Hadsereghez; ketten közülük még mindig orvosi munkát végeznek mozgó gerilla-különítményekben Észak-Kínában.

Javaharlal Nehrunak tulajdonítható, hogy ez a hindu orvosi küldöttség eljött Kínába. Mikor a hindu nemzetgyűlés megalakította az első kínai orvosi bizottságot, százával jelentkeztek mindkét nembeli orvosok és ápolók, hogy önként elmennek Kínába. A nemzetgyűlésnek csak annyi pénze volt, hogy egyelőre azt az öt embert elláthatta pénzzel, felszereléssel és orvosi eszközökkel. De „kínai napokat rendeztek” és megszervezték a japán áruk bojkottját egész Indiában.

Mivel a hindu csoport az én gondjaimra volt bízva és én tájékoztattam a nemzetgyűlést a háború eseményeiről és Kína szükségleteiről, jól láthattam a válaszvonalat, amely ezeket a hindukat a többi külföldi orvostól elkülönítette. Politikai előrelátásuk nem volt semmivel kisebb tudományos képzettségüknél és Kínába nemcsak azért jöttek, hogy a sebesülteken segítsenek, hanem hogy tanulmányozzák azt a hadviselési módot, amelyet talán ők is kénytelenek lesznek egy napon Indiában alkalmazni. Nemcsak hindu nacionalisták voltak, hanem antifasiszták is erős szocialista hajlammal. Az angolok minden lépését gyanakodva nézték és ismételten óvták a kínaiakat, hogy az angolok minden pillanatban elárulhatják őket.

Az egyetlen hasonlóság a hindu és a többi külföldi orvos között az volt, hogy ők is irtózva nézték a katonai kórházakban

uralkodó állapotokat. Hindu orvosi intézetekben nevelkedtek, ahol minden szükségletükről gondoskodtak és mint a középosztályhoz tartozók, hozzá voltak szokva a kényelemhez, szolgálathoz és kórházi segédszemélyzethez. Hamar beletörődtek a kezdetleges kínai állapotokba; noha az idősebbek két év múlva visszatértek Indiába, a fiatalabbak azonban ott maradtak és testől-lelkeستől részesei lettek Kína szabadságharcának.

Hankau eleste

Nem volt a napnak és az éjszakának egyetlen órája, mikor a halál és a pusztulás ne leselkedett volna ránk Hankauban — a halál a betegség és a nyomorékká válás legrútabb formájában és a nyomorúságnak az a fajtája, amely néha még az életet is betegségnek tüntette fel. A város halálos agóniája fölött a hadseregek hihetetlen hősiessége lebegett, amelyet a magasállásúak áru-lása még jobban kidomborított. Sanghájban az angol követ egyszer azt mondta a japánoknak, hogy csak Kína csöcseléke fog nekik segíteni „központi” bábkormányuk megalakításában. A japánok hűvösen azt felelték, hogy a kínai kormány legmagasabb állású emberei közül néhányan állnak tárgyalásban — és Vang Csing-vej nevét említették.

Az életnek és a halálnak ebből az összekuszálódásából hajtott ki számomra a legszokatlanabb barátság, amelyben valaha részem volt. Külföldi tudósítók-ból, Kína barátaiból álló kis csoportunk, néhány hasonló érzületű konzulátusi tisztviselő és katoná és egy maroknyi kínai egyre közelebb került egymáshoz. Egymás szívében és agyában kerestük a választ arra a kérdésre, mi volna a legjobb az egész emberiségnek. Régi értékelésünk megrendült és anyagi dolgokkal nem törődtünk többé, mert egyikünk sem tudta, lesz-e még holnap. Olyanok voltunk, mint egy hajó utasai a viharzó tengeren, akik végre megtalálták emberi mivoltukat és azzal a szeretettel közeledtünk egymáshoz, amely „túl van minden megérthetőségen”. A háború feszült légkörében a költészet, az ének és a tréfa kivirágzott közöttünk, — barátságunkat valami mágikus fény sugározta be.

A csoport tagjai ide-odajártak a frontok között és minden visszaérkezés külön ünneplésre adott alkalmat. Munkaközben egyikünk sem törődött az idővel, mindegy volt nekünk, nappal

van-e vagy éjjel. Gyakran, mikor már nem bírtam elviselni a saját gondolataimat egy-egy repülőtámadás után vagy a sebesült katonák véget nem érő sorainak láttán, a nap bármely órájában elmentem, hogy vigaszt találjak barátaimnál. Ketten-hárman közülünk ott álltak egy másik barátunk sötét ablaka alatt és tapsoltak. Egy álmos fej hajolt ki és megkérdezte: „Mi az?” És mi visszakiáltottunk: „Beszélgetés. Gyere le.” Barátunk ilyenkor magára vett egy fürdőköpenyt és lejött, aztán együtt ültünk a kertben és beszélgettünk nagyjelentőségűeknek látszó dolgokról.

Majdnem minden külföldi asszonyt, gyermeket és a hivatalt viselő vagy tehetős kínaiak feleségét és gyermekeit elszállították Hankauból. Egyszer egy elegánsan öltözött, kalapot viselő amerikai nő érkezett, hogy cikkeket írjon a nőkről — bámulatos volt, hogy az amerikai nők még mindig nem nőttek ki ebből. Néhány komoly külföldi újságíró repült be és ki hírszerző útján: Edgar A. Mowrer és Vernon Bartlett Angliából, John Gunther és Frances Gunther Dél-Ázsiából, Edgar Snow a Fülöp-szigetekről. Egy ezelőtt Spanyolországban dolgozó angol nő is jött és nagyon méltatlankodott, mert nem fogadta nagy tömeget a repülőtéren. Sürgette, hogy tartsanak készen repülőgépeket arra az esetre, ha hirtelen el kellene hagynia Hankaut; mert — mint elmagyarázta — az ő élete fontosabb, semhogy Kínában hagyhatná. Mint ezelőtt és később, ekkor is az újságírás és fényképezés sok szabad portyázója érkezett és használta Kínát háttérül a maga személyes dicsőségének. Úgy tele voltak fizikai erővel és úgy hiányzott bennük minden etika vagy szociális öntudat, mint mondjuk egy amerikai acél- vagy olajmágnásnál, aki vagyont szerez magának abból, hogy Japánnak hadianyagot szállít.

A Hankauban élő németek és olaszok összeverődtek. Általánosan tudott dolog volt, hogy a német tudósítók nemcsak a Gestapóval állanak összeköttetésben, hanem hogy értesüléseiket kicserélik a japánokkal. Olaszország új kínai követe még azzal sem fáradt, hogy eljöjjön Hankaubá vagy Csunkingba, ehelyett egész idejét a japánokkal töltötte és az ő bábjaikkal a parton, Japánban vagy az úgynevezett Mandzsukuóban. A franciák külön fajta voltak, gyöngék, degeneráltak, cinikusak, a kegyetlen és korrump mód, ahogyan Indokínát kormányozták, elriasztó közmondás lett Távolveleten. Az angol uralkodóosztály dekadens rétegének tökéletes képviselője volt a monitoros őrzőjárat egyik

tisztje, akit ismertem. Akvarellképeket festett, — amelyekre nagyon büszke volt — a nemi kérdésről beszélt és mintha spirituszban konzerváltak volna. Egyszer elbeszélte nekem símára egyengetett útját az életen át kis bársonyruhában és aranyfűrtös hajjal egy drága középiskola elvégzéséig, hogy aztán minden néven nevezendő erőfeszítés nélkül a tengerészetnél kössön ki. Soha életében nem kínlódott, legkevésbé úgy, hogy a fejét törte. Megkérdeztem tőle, nem unja-e magát agyon, de ő biztosított, hogy nagyon szórakoztatónak találja az életet. Ha a japánok elfoglaltak egy fontosabb kínai várost, nem állott ellen, hanem jólnevelt iskolásfiús mosolyával rendelkezésükre bocsátotta az angol koncessziót.

A Hankauban élő idegenek sok kínait és néhány külföldit rávettek arra, hogy adják össze a pénzt nagy fakapukra, amelyek a régebbi angol koncesszióba vezettek, hogy „távoltartsák a japánokat!” Kevéssel azután a brit koncessziót átengedték a japánoknak. Hallottam, mikor Stennes kapitány, egy volt náci és Csiang generalisszimusz testőrségének főnöke felkiáltott: „A Brit Birodalomnak befellegzett!”

A misszionáriusoknak megvoltak a maguk jámbor köreik. Noha a lutheránus vendégotthon, amelyben külföldi tudósítók és vöröskeresztesek laktak, nem volt hajlandó nekem szobát adni, — azzal a megokolással, hogy erkölcstelen vagyok — gyakran volt velük dolgom orvosi és jótékony tevékenységgel kapcsolatban. A fiatalabb misszionáriusok haladó szelleműek és istenesen elégedetlenek voltak, és sokan közülük gyakran összezördültek az idősebbekkel. Ezek a fiatalok Kínában már nemcsak „megtérítendő pogány országot” láttak, hanem rokonszenveztek vele. Mindent egybevetve, azért mégis az hiszem, soha sehol, egyetlen foglalkozási ágban sem találtam annyi megátalkodottan reakciós és bigott embert, mint az idősebb külföldi misszionáriusok között. Sokan közülük csak azért támogatták a generalisszimuszt és Madame Csiang Kaj-seket, mert keresztények voltak, akiknek segítségével a misszionáriusok esetleg egész Kínát megtéríthetik még. Micsoda gondolat — minden kínai faluban templom, valamennyi külföldi és kínai lelkésznek és családjának hivatal és közel-távol egyetlen ateista sem, akiben van még egy szikrája a szellemi integritásnak! Hallottam egyszer, hogy komoly külföldi hírlaptudósítók egy nagyravágyó, vészajtósló külsejű misszionáriust „Kína Rasputinjának” nevezték.

Érdekes volt a kínai és külföldi keresztények magatartása Pearl Buck esetében. Köztük nemcsak kínai tárgyú könyveiről volt híres, hanem arról is, hogy elhagyta egyházát, elvált férjétől és másodszor is férjhez ment. Ahogyan a politikai pártok gyakran támadják volt tagjaikat, úgy néztek a misszionáriusok is ferde szemmel rá. Azt jóslgatták, hogy el fog zúllni és mikor ez láthatólag nem következett be, nagyon haragudtak.

Sok kínai nem szerette Pearl Buck könyveit, mert nem mindig ünnepi gunyában mutatta be a lelküket. Egy kínai ezredes egyszer közölte egyik barátommal, hogy Pearl Bucknek „vége”, mert cikket írt a 8. Mozgó Hadseregéről, ezen a címen: „A kínai demokrácia fegyvere”. Kijelentette, hogy Pearl Buck ezzel kiközösítette magát Kínából, megszűnt létezni. Ilyen lehetetlen híreket terjesztettek a gyűlölködők Pearl Buckről.

*

Mint a hold, amely az éjszakát nappallá tette és lehetővé tette a japán repülőgépeknek, hogy alvó embereket bombázzanak, mint Vang Csing-vej, aki alkudozni kezdett a közelgő ellenességgel, a Jangce folyó is árulójává lett szülőhazájának. A hatalmas folyó egyre jobban nőtt és az ellenséges hadihajók elindulhattak Hankau felé, előkészítve az utat a szárazföldi csapatoknak.

Szeptember végén a Nemzeti Katonai Tanács elrendelte Hankau evakuálását. Október második hetében dr. Robert Limmel és egy vöröskeresztes orvosnővel elhagytam a várost és ötödmagammal letelepedtem Lim doktor kis házában Csangszában. Hankau eleste után Csangsa lerohanása volt soron.

Mikor az utolsó kínai kocsik elhagyták Hankaut, a kínai csapatok elkezdtek felrobbantani a várost Csangsával összekötő utakat és hidakat. Mihelyt az utolsó kínai katonai csoportok eltávoztak, dinamitot helyeztek el a régi japán koncesszió minden épületében. A város üvöltött és reszketett. A kínaiak a város más negyedeiben is fel akarták robbantani a japán tulajdonban levő épületeket, de a külföldiek odamentek és elvágták a gyújtózsínort, elszántan arra, hogy utolsó lélekzetükig védeni fogják tulajdonukat. Végre is Kína nem az ő hazájuk volt.

Minden este elmentünk Csangszából Vöröskeresztes szállá-

sunkról és még idejében értünk haza ahhoz, hogy a hongkongi rádióhíreket halljuk. Mikor Kanton október közepén harc nélkül elesett, a kínaiak szíve tele volt keserőséggel. Október 21-én este a rádió körül gubbasztottunk és egy hang ezt jelentette:

„Hankaut ma elfoglalták a japánok. Japán hadihajók kötöttek ki a folyón. A japán főkonzul a rakparton várakozott és mikor az első tengerésztisztek partraszálltak, kezét rázott velük és szerencsét kívánt nekik győzelmükhöz. Amint a japán csapatok a városon át meneteltek, orosz emigráns és más táncosnők cigarettát osztogattak nekik a Dump-utcán. A japán katonák bekerítettek kínai csapatokat, a folyópartra hajtották őket, ott puskájukkal belökék a vízbe és a fuldoklókat lelőtték...”

A hang tovább beszélt, végül elcsendesült. Dr. Lim a rádió fölé hajolt, háttal hozzám és nem mozdult el ebből a helyzetéből. Dr. Lu Csi-te a nyitott ablak előtt állott és belebámult az éjszakába. Mellettem kétoldal két doktornő ült, Jean Csiang és Eva. Ho Tung, szemüket a rádióra szegezve. Határtalan csend volt, szinte hallottam a világ szívének lüktetését.

— Hát most mi lesz? — kérdezte Eva Ho Tung keserűen.

Dr. Lim lassan felegyenesedett és meg sem fordulva válaszolta:

— Tovább harcolunk. Hadseregünk nem roppant össze.

A csönd újra megsűrűsödött körülöttünk. Aztán az éjszából mintha valami fenyegetés közeledett volna, de mielőtt szólhattam volna, a légitámadást jelző sziréna gyászos üvöltése tépett idegeimbe. A fények kialudtak és a sötétségen át hallottuk a felriadt város zaját és a szabadba menekülő teherautók és kocsik dübörgését. Valamennyien kimentünk a verandára és ott állottunk, kezünket a korláthoz támasztva, arcunkat a fenyegető zakatolás felé fordítva.

Hallottuk, hogy a repülőgépek a város fölött keringenek, mintha keresnének valamit.

— Nem találnak semmit — mondta dr. Lim halkan.

Időnként közelebből hallatszott a zúgás, aztán elcsendesült.

Szobáinkba mentünk és hajnalig beszélgettünk, aztán felkeltünk és újra munkába álltunk.

Az Új Negyedik Hadsereg mentőautója, amelyen nyolcadmagammal utaztam, hirtelen nagy zökkenéssel megállott. Kiugrottunk és a dombok közé menekültünk, és miközben menekültünk, a zümmögő fekete pontok a halvány keleti égen bömbölő szörnyetegekké nőttek. A japán repülők szántsándékkal alacsonyán szálltak, hogy kicsúfoljanak, gúnyolódjanak tehetetlenségünkön.

Hogy hány kínai árokban nem terültem el a japán imperializmus — és az amerikai pénzhőség Istene előtt! A meg-számlálhatatlanul sok légitámadás nem tanított bátorságra. Minden halálos szirénabömbölés, minden riasztó kongás egy dobmtetőről, minden félrevert harang vagy szakadozott kürtjel összeszorította a szívem.

Újra a repülőgépek. De ezúttal Csangsa felé zúgtak tovább. 1938 október 29-e volt és én az ellenséges front mögé utaztam a Jangce alsó folyásához. Miután Kanton és Hankau elesett, Csiang Kaj-sek generalisszimusz minden kínait felszólított, hogy minden tőle telhető eszközzel küzdjön az ellenség mögött. A japán vonalak most hosszan elhúzódtak a fő közlekedési utak mentén, oldalt és hátukban még hatalmas területek voltak kínai kézben.

Sokszor kértem Lim doktort, hogy küldjön szanitéceket és felszerelést az ellenség mögötti országrészekbe, de azt válaszolta, hogy nem lehet tudni semmit az ottani viszonyokról, azt sem, vajjon az orvosi egységek dolgozhatnak-e és állandóan elláthatók-e. Ezért úgy intéztem, hogy szemleútra mehessek oda, azzal, hogy a Manchester Guardian tudósításaival együtt a Vörös-keresztet is értesíteni fogom tapasztalataimról.

Az országút, amelyen keletre utaztunk, a haditevékenység zónájába esett. Csapatok igyekeztek gyors menetben Csangsa felé és sebesültek csoportjai özönlöttek a harctérről a Jangce déli partjain végig. Fegyveres örök őrizték minden város és falu bejáratát.

Az első nap végén egy kis faluban állapodtunk meg és egy kezdetleges útmenti fogadóban kaptunk szállást. Egy moszkítóktól és poloskáktól álmatlan éjszaka után virradatkor felkeltem és egy harminc katonából álló csoportot láttam ülni és fekvé az út mentén. Éppen a Jangce-menti Senki-földjéről jöttek —

egy ötven-száz mérföld széles földszávról a folyó mindkét partján. A kínai hadseregek ott az összes utakat és ösvényeket tönkretették, amelyeket a japán gépesített osztagok használhattak. Még mindig küzdöttek ott kínaiak, de a lábönjáró sebesültek két hétnél rövidebb idő alatt nem vergődhetek át.

A harminc sebesült katona sovány és fáradt volt, sebeik fertőzöttek, egyenruhájuk foszlott és a sok hónapi használattól elnyűtt. Néhányuknak a lábán nem volt cipő és karjuk, láb-száruk és lábuk véres, piszkos, napok óta váltatlan kötésekbe volt bugyolálva. Minthogy még nem voltak kórházban, nem kapták meg tízdolláros sebesültpótlékukat és csak kevesüknek volt annyi pénze, hogy akárcsak sült gesztenyét vásárolhassanak. Akik vonszolni tudták magukat, melegített vizet hoztak csuprokban gyöngébb bajtársaiknak.

Elővettem néhány sterilizált kötszert és egy doboz gyógyszer a kocsinkról. A mozgó segélyhely és az autó tele volt készletekkel, amelyeket az Új Negyedik Hadsereg számára gyűjtöttem, a fő gerillahadseregnek, az ellenség hátában, a Jangce alsó folyásánál. A Vöröskereszt és a nép adományaihoz több bála törülközőt tettem hozzá, szövet- és gézkötést és saját készletemből több láda szappant és kinínt. Titkárom segítségével egy kötözőállomást állítottam fel az út mentén és gondjaimba vettem a harminc sebesült katonát.

Egy másik helyen gépünknek valami baja esett és egy kis vályogkunyhó előtt állottunk meg, míg a vezető rendbehozta. Ezúttal is körülvelt bennünket a polgári lakosság és kinínt kért. A malária szerteszét pusztított. Egy öreg ember jött elő és megnézte mentőkocsinkat a nagy vöröskereszt jelvénnel és a felírással, hogy küldjük a „Kínai Mosódai Munkások Szövetsége, Boston, Massachusetts, U.S.A.”

— A lányom nagyon beteg — mondta az öreg ember alázatosan. — Adnának nekem gyógyszert?

Felvettem elsősegély ládámat és bementem vele a kunyhóba. Két kis sötét szobája volt, amelyek csak az ajtó felől kaptak világosságot. Mind a két szobában egy-egy deszkaágy volt és az egyikben durva, festetlen asztal is állott padokkal. Az egyik sarokban kis agyagkemencét láttam három-négy főzőedénnyel. Néhány kezdetleges mezőgazdasági szerszám volt az agyagfalnak támasztva.

A belső szobában egy lány feküdt rongyos, foltozott takarók alatt. Miután kinínt adtam és utasítottam a leány öreg any-

ját, hogy hogyan használja, az öreg pár néhány amerikai mogyorót és egy teáskanna meleg vizet tett elének.

Az öreg asszony feje kalapszerű, ottani füvekkel batikolt szövetdarabba volt csavarva és lábán színes szőtt szandált viselt. Kiangszi parasztjai akárcsak Szecsuan és Jünnan lakói megőrizték a népművészet maradványait, amely még a legpiszkosabb szegénységen is áttör. Eszembe jutottak a 8. Mozgó Hadsereg szép szőtt szandáljai és azt kérdeztem magamtól, vajjon ennek a családnak fiai is nincsenek-e annál a hadseregnél.

A nyitott ajtón át láthattam az egyik deszkaházat, azok közül, amelyek a hegycsúcsokon állottak és a nagy városok felé vezető országutakat őrizték. A polgárháború és a forradalomtól való rettegés évtizedeinek ezeket az erődszerű maradványait von Seeckt német tábornok tervezte, mikor fő katonai tanácsadója volt a kínai kormánynak. A japánok ellen keveset használtak, de ha az ellenség megkaparíthatta őket, jól felhasználhatta a roszszul felszerelt kínaiak ellen.

Végre megkérdezhettem az öreg parasztokat, nincs-e fiúk.

— Négy van. Kettő közülük a hadseregben harcol. — És az öreg ember a Jangce irányába mutatott kezével.

— És a másik kettő? — kérdeztem.

— Nem tudjuk — válaszolt az öreg ember szünet után.

Felhajtottam a meleg vizet és erre a fiaitól megfosztott családra gondoltam... Ha a szegények fiai megmentették Kínát, a gazdagok majd visszatérnek.

*

Nancsang olyan feszült volt, mint az új ajzott idege. A kantoni hadsereg még Teihanban állott északnyugaton, ahol hónapok óta harcolt. Minden éjszaka megrakott muníciós kocsik dübörögtek a front felé és hordágyvivők seregei kezdték hozni a sebesülteket. Hetenként négyezer sebesült ment át Nancsang kilenc felvevő állomásán. A súlyosabb eseteket kiselejtezték és elvitték a hadikórházakba a városban és a mögöttes országrészekben.

Megérkezésünk estéjén a város gyönyörűen ki volt világítva és éneklő, fegyvereiket csörgető katonák meneteltek kemény, kimért léptekkel: a város Csiang generalisszimusz születésnapját ünnepelte, aki éppen megérkezett egy katonai tanácskozásra. De mivel a japán titkos szolgálat csápjai mindenüvé kinyúltak,

ugyanakkor pusztító légitámadásokra is érkeztünk. Azon a két napon és éjszakán, amelyet a városban töltöttünk, Nancsang füstölgött a bombáktól, amelyek semmit sem kíméltek. Valahányszor kiléptünk, repeszdarabokat szedtünk fel, amelyek szét-szórtan heverték az udvaron a kis óvóhely körül, ahol valamennyien menedéket kerestünk.

Megérkezésünk estéjén átmentem az utcán az Új Negyedik Hadsereg irodájából, ahol megszálltunk és bejelentés nélkül bementem az egyik legnagyobb sebesülteket felvevő állomásra. Azt hittem, hogy a megszokott riasztóan kezdetleges intézményt találom, ehelyett olyant találtam, amely az új szellem hajnalát hirdette.

A négyemeletes épület termei kifogástalanok voltak és a falakon színes plakátok, zászlók és faliújságok voltak láthatók. Az egyik falon vörös-fehér zászló függött, ezzel a felírással: *Műlő szív egy céllal.*

Az épület nyolcszáz sebesültnek adott hajlékot, akik közül mindegyiknek deszkaágyon friss szalmával tömött derékalja, vánkosa, lepedője, bélelt takarója és moszkítóhálója volt. A termekben mindenütt gondos férfiápolók jártak ki-be.

Észrevétlenül jártunk-keltünk és messziről zenét hallottunk. Abba az irányba mentünk. Egy nagy betegszoba közepén két szegényesen öltözött népénekesnő állott és egy férfi kínai hegedűvel, amilyent gyakran hallottam a teaházakban. Az egyik nő elmélázva nézett maga elé, egész lelkét beleöntötte valamilyen régi dalba, mikor közelebb léptünk hozzá, láttuk, hogy vak. A sebesültek közül több feltámaszkodott, tekintetük a semmibe meredt és úgy el voltak merülve a hallgatásba, hogy egyikük sem vette észre közeledésünket.

Továbbmentünk és eljutottunk egy szobába, ahol sok kisebb sérülést szenvedett férfi ült ágya szélén vagy járt, beszélgetett és nevetgélt egyenruhás diákokkal. Az egyik diák odajött hozzám és angol nyelven bemutatta nekünk csoportját mint a Kiangsziban működő Hadiszolgálatosok Egyesületének fiókját, amely, mint elmagyarázta, a kórházakban dolgozik.

A felvevő állomás igazgatója valamikor éjfél felé talált rám, lelkesen üdvözölt és elkezdte munkájukat magyarázni. Miközben beszélgettünk, az első szállítmány sebesült érkezett a frontról. A Hadiszolgálatos osztag tagjai hősként üdvözölték a sebesülteket és minden újonnan érkezőnek egy kis szövetságot adtak, amelyben törülköző, szappan, gyümölcs és cigaretta

volt, beszélgettek vele és felajánlották neki segítségüket a levélírásban.

Másnap, mielőtt egy új szörnyűséges légitámadás elmúlt, füstölgő utcákon át elmentem a 109-es hadikórházba, ahol a Vöröskereszt egy orvosi egysége dolgozott. Az épület régebben iskola volt. A bejárat fölött hosszú képet láttam: rajta minden osztályból való emberek meneteltek egy irányban. A kép alatt ezek a kínai szavak állottak: *Lépj mártírjaink véres nyomdokába. Bosszuld meg a mieink halálát.*

A kínaiak — mint azóta sokszor láttam — egész szívüket az ilyen jelszavakba tették.

A kórház szervezete körülbelül ugyanolyan volt, mint a felvevő állomás, és ugyanaz a népi szervezet dolgozott benne. Fia-tal igazgatója, Lui doktor, két önkéntest mutatott be nekem, egy idősebb nőt és tizennyolc éves leányát, akik mind a ketten buzgó keresztények. Ők vásárolták az élelmet és irányították annak elkészítését és felszolgálását. Étkezés idején szobáról-szobára mentek, kedvesen az ágyak fölé hajoltak és megkérdezték a katonákat, meg vannak-e elégedve az étellel. Az egész kórházat kedves melegség hatotta át.

Dr. Liu elmondta nekem, hogy éppen mikor az utolsó légitámadás megkezdődött, a Vöröskereszt sebészeti egysége nagyobb műtétet hajtott végre, bombák hullottak az épület körül, de az emberek egy pillanatra sem hagyták abba a munkát. Fehér köpenyt és sapkát vettünk magunkra és beléptünk a műtőszobába. Egy sebesült feküdt az asztalon, fejénél egy amerikai orvos ült és érzéstelenített. Egy kínai sebészről törekeny teste hajlott a sebesült fölé, akinek egyik lábát amputálták. Míg be nem végezték a munkát, sem a nő, sem asszisztensei nem néztek fel; mikor szájmaszkját levette, láttam, hogy dr. Ma, egy Hongkongból jött kínai önkéntes orvosi egység vezetőnöje, dr. Ashland, egy másik orvos volt az orvoskar egyetlen amerikai önkéntese. Minden cécó nélkül három hónappal azelőtt érkeztek oda, szolgálatba állottak és rögtön elutaztak erre a frontra. Az orvosok és ápolók gyors előkészületet tettek a következő műtetre. Fiatal katonát hoztak be hordágyon. Fölébe hajoltam és láttam, hogy vér bugyog a száján. A halál tudatával telt szeme felnézett rám.

Kifelé jövet a kórházból, megálltam a bejáratnál, mert meg akartam mondani Liu doktornak, milyen érzéseket keltett ben-

nem a kórház. Nem jött a számra szó. Éreztem, hogy keze az enyém köré kulcsolódik, felemeltem másik kezemet és rátettem az övére.

*

Két nappal később társaságunk továbbrobogott kelet felé. Autónk és segélykocsink egyre közelebb jutott a jangcei csataterhez, az országút tele volt végnélkül menetelő új csapatokkal és kimerült visszavonuló osztagokkal. A következő éjszakát Kingtecsen ősi városában töltöttük, amely jó ezer éve híres fazekasságáról. A városban statárium volt, mert a front ott húzódott az északi hegyek mögött és szerzeteseknek, koldusoknak, menekülteknek vagy kereskedőknek öltözött japán ügynökök járták a vidéket.

A szegényes helyi kórház sebesültjei után legjobban a társadalmi és munkaviszonyok érdekelték Kingtecsenben, és a fazekas műhelyeknek a városban maradt néhány tulajdonosa és munkása ezekről fenntartás nélkül beszélt. Iparuk feudális természetéről nyilván kevés sejtelmük volt. Hét-nyolc éves kisfiúk tanultak a mestereknél, akik szállást és élelmet adtak nekik. A tulajdonosok havi egy dollárt fizettek az inasoknak, a mesteren keresztül, aki minden dollárból húsz centet megtartott magának „tanítási díj fejében”. A fennmaradó nyolcvan centből próbálta meg az inas összes szükségleteit fedezni.

Egy mesternek tíz-tizenöt inasa is lehetett, akik *dzsaj co* — „övre csukva” — maradtak mindaddig, amíg családjaik nem vásárolták meg szabadságukat és fazekasmesterek nem lettek. Sok fiú tíz és még több évig *dzsaj co* maradt, és beszéltünk húsz évesnél idősebb fiatal emberekkel, akik évekkal azelőtt kitanulták már a mesterséget, de szabadságukat megvásárolni nem tudták. Mintegy kétszáz fazekat tudtak elkészíteni naponta. Munkájuk termékeit a mester a cégnek adta el.

Noha az inasok jó jövedelmet jelentettek a mesternek, mégsem ez szerzett magának vagyont. Az egyik fazekasmester elmondotta, hogy jó időkben nyolcszáz kínai dollárt tudott megkeresni évenként, de a háború óta mindössze huszat. Az égető kemencék tulajdonosai gazdagodtak meg. A tulajdonos lelkesen mesélte, hogy a háború előtt a fazekasság a legjövedelmezőbb iparág volt a vidéken. Egyik barátja mindössze 2000 dollárral jött északról, de két év elteltével már nem kevesebb mint 200.000 dollár nyereséget mutathatott ki.

Ha az inasnak családja volt, ez összekuporgathatta a pénzt vagy kölcsönt vehetett fel egy pénzkölcsönzőtől, ezt aztán mint „ajándékot” odaadták a mesternek. Ha az elfogadta, lakomát adtak a mesternek és az inas végre felszabadult. Felszabadult fazekasoktól hallottam, hogy a legtöbb, amit havonként meg tudtak keresni, tizenkét dollár volt, de a rendes bér nem volt hatnál több.

Megkérdeztem több égető tulajdonosát, akiknek készárut egy nagy üzletben árulták, hogy milyenek az inasok egészségi viszonyai. Egyikük kedélyes büszkeséggel beszélte el, hogy inasainak majdnem minden betegségük megvan — tuberkulózis, malária és egy csomó érdekes bélrendellenesség. Orvosság vásárlására nincs pénzük, tette hozzá. Mint aki valamilyen szép példányt akar megmutatni, behívott egy tízéves fiút és mutatta nekünk, hogy milyen zöld az arca a maláriától. De azért, tette hozzá, a mesterek merő szívjóságból a betegeket is tovább etetik.

Miközben az üzemekben jártunk, rajzoltak bennem az emlékek. A polgárháború első éveiben — emlékeztem rá —, a kínai Vörös Hadsereg elfoglalta Kingtecsent. A sanghái sajtó nagy lármát csapott, hogy a kommunisták végleg tönkretették a híres kingtecseni fazekasipart. Később találkoztam a Vörös Hadsereg egyik parancsnokával, aki régebben maga is fazekas volt Kingtecsenben és résztvett ebben a hadműveletben.

A Vörös Hadsereg soraiban sok fazekas szolgált — mondotta. Nemcsak nem rombolták szét az égetőket, megengedték a tulajdonosoknak, hogy folytassák üzemüket, de sok reformot vezettek be. A tanulóéveket megrövidítették és az inaskodás tartama alatt mind az inasok, mind a mesterek rendes bért kaptak a tulajdonosoktól. A tulajdonosok és fazekasmunkások együttes bizottságai vezették az ipart és felügyelők ellenőrizték a reformok végrehajtását. Ez a rendszer addig tartott, míg a Vörös Hadsereget ki nem űzték. Akkor újra visszaállították a feudális rendszert.

A Vörös Hadsereg bevonulása előtt és után a fazekasok és családjaik kis családi szekrényeket őriztek sötét, egészségtelen otthonaikban. Minden szekrény fölött egy misztikus rajz volt látható, amely a Vörös Hadsereg szellemét ábrázolta. A fazekasok áhitattal hajoltak meg ez előtt a rajz előtt és tömjént égettek.

Minden feudalizmusa ellenére szörnyű gondolat volt, hogy

Kingtecsen japán kézre jusson. Ennek a városnak becses kulturális öröksége volt. Itt megmaradtak az ősi kínai formák és rajzok, melyek olykor olyan finomak, mint a holdfény átszűrődése a faágakon és gazdag, színdús népművészet pompája bontakozott ki a természet színeiből.

Kingtecsen elhagyása után továbbrobogtunk keletre, az ős színeiben pompázó hegyeken át, kristályos folyók és csobogó vízesések mellett. Fölöttünk kísértetiesen gomolygó felhők szálltak. Késő délután értünk el az ősi Kimenbe, a híres fekete kínai tea hazájába.

A GERILLAHARCOSOK FÖLDJÉN

1938—1939

Új ország

1939 november 9-én beléptem a gerillaharcok körzetébe a Jangce alsó folyásának déli partján. Mintegy huszadmaggammal, köztünk sok sanghái diák és hankau nyomdász és diák, bambusztutajokon úsztunk lefelé egy folyón a Jangcéig. A reggeli ködbe burkolódzó erdők kétfelől a hegyeken sötét és titokzatos árnyakkal voltak tele. Hajladozó bambuszok lengették kísérteties karjukat, aztán eltűntek a gomolygó ködben és komor tölgyek hajoltak szomorúan a folyóra, mintha régi tükörképüket látnák és ezért sóhajtoznának.

A kép olyan volt, mintha a Föld első reggelét élné át. Mikor a nap feljebb és feljebb hágott, maga után vonta a ködöt, a folyam örömösen csillogott és a hegyek a tavaszi szépség kusza tömkelegévé váltak. Teaültetvények terültek el katonás oszlopokban és kis falvak képei tűntek fel a reggeli harmattól csillogó halászhálók mögött. Egyszer egy fehérre meszelt iskolaépület mellett haladtunk el, amelynek homlokzatára végig ezek a szavak voltak ráfestve: *Le a halott neveléssel! Éljen az élő nevelés!* A tutajokon levők üdvívalgásban törtek ki.

Keskeny ösvények kanyarogtak a hegyoldalakon és az Új Negyedik Hadsereg gerillái, testőrei, vidáman lépdeltek, átkiabálva a folyón egymáshoz vagy a katonákhoz, akik lövésre kész fegyverrel ültek minden tutaj elején. Társaságunkból senki sem

értette meg a gerillaharcosokat, mert a fukieni nyelvjárást beszélték. Egyszer megkérdeztem a mögöttem levő tutajon ülő egyik embert, hogy mit énekelnek. Azt mondta, a *Gerilla-indulót*, azoknak a bajtársaknak tiszteletére, akiknek portyázó csapatai „nem félnek sem a tornyosuló hegyektől, sem a mély vizektől”. Azt énekelték, hogy nincs ennivalójuk, nincs ruhájuk, sem fegyverük, de majd szereznek az ellenségtől. És mikor ez a dal végét ért, elénekelték az Ifjúság indulóját, a rozzant, vihartól hányt-vetett sajkához hasonló Kínáról, amelyet csak ifjúsága menthet meg. A dal néha úgy hangzott, mint egy elnyújtott kiáltás: „Haj-h-h-h!” A tutajokon ülő társaság kiáltozott és nevetgélt. Fiatal, forróvérű diákok voltak, sokan közülük forradalmibbak a forradalmároknál. Vidámságuk azt az érzést keltette bennem, hogy megöregedtem. Fáradt voltam a munkától, a megerőltetéstől, a harctól — és én láttam azt, amit ezek a fiatalok nem: a katonai kórházakat útközben. Lelki szemeim előtt a frontra menő katonák végtelen sorai lépkedtek, a visszatérő sebesültek hosszú menete, tízezrek a kezdetleges kórházakban, melyeknek vezetői alkalmatlanok voltak a háborús feladatok teljesítésére.

Előző nap a taipingi frontkórházat látogattam meg. Csaknem ezer ember feküdt ott az ötvenedik Hadseregből, köztük egy nyolcvéves parasztfiú, akit akkor talált az ellenség golyója, mikor egy kínai csapatot kalauzolt a faluja közelében levő hegyi ösvényeken. Ott feküdt az ágyán, egy papiros madárral játszott és egy sárkánnyal, amelyet a katonák csináltak neki. Sötét emlékek sajogtak bennem és féltem a továbbutazástól.

Miközben tutajunk lefelé úszott a folyón, megjelentek fölöttünk az első ellenséges bombázók, akik Taipingig követték a folyót. Ismét a félelem fagyasztotta meg véretem. Révészeink rúdjaikat mélyen belefúrták a folyó fenekébe és egyszerre megállottunk, vártunk, azt kérdeztük magunktól, méltónak tart-e majd az ellenség bennünket bombáira. De a gépek továbbzúgtak.

Mikor a folyó sekélyebb lett, kikötöttünk és napos falvakon át termékeny völgyekbe jutottunk. A Jangce alsó folyásának partvidéke rizsben, teában, gyapokban, főzelékfélékben, selyemben és feljebb erdőkben is gazdag föld. A magasabb hegyek párkányain veteményszerűen termesztik a gabonát és minden sort feltő gonddal megművelnek.

Megállottunk, hogy bekukucsáljunk a nyitott ajtókon, ahol hosszú szalmakötegek függtek le a gerendákról; a kötegekben

selyemhernyók szőtték gubóikat. A földes padlón halomba rakott feketenyárfa-ágak voltak, tele hüvelyeikből kipattanó szemekkel, melyeknek viaszából gyertyákat tudnak készíteni.

Az ország gazdag volt, de a parasztok szegények. Békanyalas zöld víz bugyborékolta a nyitott árkokban. A vidéket megfeküdte egy hanyatló birtokos és kereskedő gazdálkodás árnyéka.

Egy sötét házikóból női hang hallatszott, valami ősi bűbájos dalt dalolt, még a Nagy Fal építése korából. A leglágyabb népdallam volt. Három nappal azelőtt egy szolga a Sárga Hegység egyik fogadóiban megtanított rá, hogyan kell játszani húros hárfáján. A dallamra most új szöveget írtak és a *Japán-ellenes évszaki ének* nevet adták neki. Minden szakasz első sora a változó év egy-egy szakáról szólott, az azután következő sorok pedig lankadatlan ellenállást hirdettek az ellenséggel szemben.

Ismét ráncszakadt a sötétség a folyón. Mikor a folyó egy könyökén befordultunk, a tutajunk elején álló katona az éji madarak hosszú, baljós kiáltását hallatta. Egy kürt felelt rá. Aztán sok egymásba keveredő hangot hallottunk és fenyőfák-lyák fényében egy csomó katonasapkát, arcokat és vállakat láttunk. A partról felharsant a kiáltás: „Hvang jin! Hvang jin!” (Isten hozott!) A kiáltásokba belevegyült az *Önkéntesek indulója*. Láttam, amint dr. C. C. Seng, az Új Negyedik Hadsereg orvosi szolgálatának vezetője kis alakjával felkapaszkodott az egyik tutajra. Hankauban már találkoztam vele és segítségére voltam, hogy pénzt és orvosi kellékeket gyűjtsön. Mikor partra léptünk, az éneklő tömeg között utat csináltak nekünk és elvezettek az Új Negyedik Hadsereg frontmögötti hadikórházába.

A sötét, riasztó intézetek helyett, amelyekre el voltam kényszerülve, az Új Negyedik Hadsereg az összes kínai hadseregek közül elsőnek kezdett szervezkedni modern orvosi szolgálatot. A nehéz sebesültek ápolására szolgáló frontmögötti hadikórházban, akárcsak a főhadiszállás közelében levő frontkórházban, huszonöt mérfölddel közelebb a Jangcehez a legjobb nyugati kórházak mintájára megszervezett rendszer uralkodott. Ahol csak elég orvosi munkaerő és felszerelés állott rendelkezésre, ezt a rendszert a fronton küzdő alakulatokra is kiterjesztették.

Ez az orvosi szolgálat Je Ting tábornokot, az Új Negyedik Hadsereg parancsnokát dicsérte. Ő birt rá elsőnek Seng doktorral együtt tizenegy szakképzett orvost és húsz kiképzett ápolót, hogy lépjen be a hadseregbe. Mivel egyre nehezebbnek látszott,

hogy utánpótlásra szert tehessenek, azt remélték, hogy egészségügyi kiképző iskolát alapíthatnak és több száz tanult ifjat képezhetnek ki a fronton küzdő csapatok számára egészségügyi munkásokká.

A frontmögötti hadikórház egy Hsziao Hokuo nevű faluban egyszersmind ellátó állomás volt az egész hadsereg számára, amelynek sok harcoló egysége két-három napi járóföldre volt a Jangce mentén. A kórházi szobák és a személyzet lakószobái nagy ősi kőtemplomokban voltak elhelyezve. Ezeknek külső falait úgy festették ki, hogy a föld színéhez hasonlítsanak, belsejüket fehérre meszelték és az agyag- vagy kőpadlókat mésszel fecskendezték be. Asztalosok és bádogosok minden elgondolható felszerelést elkészítettek a betegszobák, a laboratórium, a gyógytárak és a műtőszobák számára. Faládákat csináltak, melyek közül mindegyikben harminc font súlyú orvosi műszernek volt helye; egy ember két ilyent tudott elvinni egy bambuszrúd két végén vállravetve. A hadsereg teherkocsijai üres benzintartályokat gyűjtöttek a frontmögötti országutakon és a bádogosok ezekből mindenféle felszereléseket állítottak elő, kenőcsöknek való tégelyeket is; olyan gyógyszereknek, amelyeket bádógtartályokban nem lehetett szállítani, az asztalosok bambuszdobozokat is készítettek.

Kína valamennyi hadserege közül ez a hadsereg rendelkezett az egyetlen röntgenkészülékkel, csak neki voltak mikroszkópjai és sterilizáló edényei és két szakképzett ember által vezetett laboratóriuma. Az orvosok jobb híján maguk szerkesztettek meg egy inkubátort és egy labdacskészítő gépet és megcsináltatták a hadsereg gépészműhelyében. Ugyancsak itt volt az első fertőtlenítő és fürdőállomás.

Ebben a frontmögötti hadikórházban orvosi könyvtárat is találtam angol, német, japán és kínai tankönyvekkel, kínai és amerikai orvosi folyóiratok példányaival, amelyekre előfizettek. Az orvosok tudtak a legújabb orvosi felfedezésekről, a vitaminokról és a szulfagyógyszerekről és mohón olvasták az orvosi beszámolókat a spanyol köztársasági hadseregről a *British Medical Journal*-ban. Írtak és kiadtak orvosi zsebkönyveket is, ezeket elküldték a fronton dolgozó egészségügyi munkásoknak.

Tekintettel a polgári lakossággal való szerves összefüggésére, az Új Negyedik Hadsereg, akárcsak a 8. Mozgó Hadsereg, djtalanul részesítette orvosi kezelésben a polgári betegeket is. 1938 szeptemberéig a két frontmögötti hadikórház harmincöt-

ezer ilyen beteget kezelt. Más közegészségügyi szolgálat a Jangce alsó folyásának háborús zónáiban nem volt és ellátásának nagy részét kínai népi szervezetek adományozták, a Vöröskereszt és Orvoskar és egyes személyek.

Az Új Negyedik Hadsereg politikai osztálya a hadsereg minden tagozatát és a japánellenes népi szervezeteket irányította és egyfajta forradalmi nevelési rendszert szervezett meg. Munkája kiterjedt a hadikórházakra is; sem a 8. Mozgó Hadsereg, sem az Új Negyedik Hadsereg nem adta át sebesültjeit a hadügyminisztérium katonaoorvosi igazgatása alatt álló kórházaknak. Ennek főoka az volt, hogy elejét akarták venni a hadsereg megbontásának és remélték, hogy folytathatják forradalmi nevelésüket.

Ez a rendszer és az alapjául szolgáló marxista politikai elmélet idézte elő a vádakát, amelyeket ezek ellen a hadseregek ellen emeltek és amelyek később még egyszer a polgárháború szélére sodorták az országot. Az a vád, hogy a hadseregek nem harcolnak, egyszerűen valótlan volt; derekasan küzdöttek a japánok ellen, de elvetették a Kuomintang politikai rendszerét.

Akármilyen hő vágyam volt, hogy Kína egysége szoros legyen és akármennyire idegenkedtem is egyes kommunisták szellemi elbizakodottságától, ha fiam vagy testvérem lett volna, nem szívesen láttam volna a legtöbb Kuomintang-hadsereg kötelékében.

Az Új Negyedik Hadsereg kórházaiban állandó szorgalmas munka folyt. A politikai vezetők mindennap felolvasták a legújabb háborús híreket vagy érdekes újságcikkeket. Színjátzó csoportok darabokat adtak elő és polgári egyének, magamszórú külső embereket is beleértve, ajándékokat osztottak szét, beszédeket tartottak vagy énekeltek.

Az ágyak fölött egy sorozat falitábla függött, mindegyiken öt írásjellel. Az analfabétáktól elvárták, hogy egy ilyen falitábla jeleit naponként megtanulják. Az írni-olvasni-tudókat könyvekkel és újságokkal látták el. A politikai vezető vagy segédje gyakran az írástudatlanok ágya szélén ült és felírt mindent, amit azok a faliújságon közölni akartak — harci tapasztalataikat, kritikáikat, gondolataikat vagy valamilyen költemény vagy dal sorait.

A frontmögötti hadikórházban kilencéves kisfiút találtam, aki mindig fejére húzott takaróval feküdt. Mihelyt idegen arcot

látott, nyöszörögni és reszketni kezdett. Egy ápoló hajolt fölé és ezt mondta:

— Ez nem japán nő, hanem amerikai, jó barát.

Két hónappal azelőtt japán katonák támadták meg a gyermek szülőfaluját, megölték apját és bátyját, megbecstelenítették és megölték anyját. A kisfiú sikoltozott és verekedett, mígcsak egy japán akkorát nem ütött rá, hogy elvesztette eszméletét. Egyik lábát amputálni kellett.

Mikor később még egyszer meglátogattam a hadikórházat, viszontláttam ezt a gyermeket. Az egészségügyi szolgálat besorozta és mindennap egy félnapot töltött iskolában; többi idejét arra használta, hogy kötéseket és pólyákat készített. Még három fiú, ugyancsak hadiárvák, ugyanezt a munkát végezte. Ezekből lettek később a *hsziao kvej*, vagyis „kis ördögök”, ahogyan becézően nevezték őket. Nem volt más hazájuk, mint a hadsereg, ők voltak a jövő „káderek”. Gyermekkoruktól kezdve a marxizmusban nevelődtek és velük egészen új réteg került a kínai társadalomba.

A kórházi szobákon végigmenve, gyakran láttam érdekes arcokat. Egyszer megálltam, mert egy barna arcra lettem figyelmes, amely úgy hatott, mint az edzett acél. A férfit Csou Pingnek hívták, huszonhárom éves volt és öt évig szolgált a vörös gerilláknál, mielőtt a japán frontra került. Három sebe volt gyógyulóban, de hidegen jegyezte meg, reméli, nemsokára visszamehet a frontra.

Hat héttel azelőtt, mint elbeszélte, egy kis gerillaalakulattal kiküldték, hogy álljon lesben Nankingtól délre az autóúton, ahol ellenséges teherautók vonultak. Ő és még egy ember felderítésre mentek, míg a többiek lesben álltak. Látott egy magában jövő japán teherautót egyetlen fegyveres őrrrel. Az autó lassított egy dombon és Csou Ping hátulról ráugrott a kocsira és megölte az őrt. Mikor a vezető visszanézett, szurony hegyét érezte a nyakán. Csou parancsára továbbhajtott, de éppen amikor a gerillák les helyére értek, Csou hátranézett és látta, hogy még három ellenséges teherautó jön utánuk. Szuronyát a vezetőbe dőfte és leugrott az útra, mikor a harc elkezdődött. Bajtársai végeztek az ellenséges katonákkal, mindent leszedtek a kocsikról, amit lehetett, a többi felgyújtották és odébbálltak a sebesült Csou Pinggel együtt.

— Hogy harcolnak a japánok? — kérdeztem a sebesültektől. Minden oldalról jött a válasz:

— Ha szemtől-szembe, előkészület nélkül kapjuk el őket, akkor gyöngék.

— Ha fedezet mögött vannak, tüzérséggel, nagyon bátrak! Ez mutatja, hogy igazában gyávák...

— Nem ér semmit, ha legyávázzuk őket! Jó harcosok — de hát mi is jó harcosok vagyunk...

— És én azt mondom, hogy gyávák, különösen éjszaka! Ha benzintartályban petárdát helyezünk el, egész éjszaka puffogatnak a sötétbe...

— Miért helyeznek el petárdát benzintartályban? — kérdeztem.

— Hogy azok az ördögök ellőjjék a muníciójukat! Addig csináljuk ezt, mígcsak hozzá nem szoknak és akkor aztán nem törődnek többet velünk. Erre mi rajtuk ütünk... Most páncélos autókkal utaznak a járőrök éjszaka az utakon. Minden kocsi fényszóró van rászerezve.

— Én egyszer úgy sebesültem meg, hogy egy helyőrséget támadtunk meg — kiáltott közbe egy férfi a szomszéd ágyról. — Vasútállomás volt. Néhány bajtársunk felszedte a síneket, míg mi az állomást támadtuk meg. Csak néhány épület volt és valamennyi japán az egyikben volt elszállásolva. Felmásztam az egyik tetőre és benéztem. Láttam tíz-tizenöt ördögöt, kínai lányok voltak velük, egészen csupaszon. Sajnáltuk a lányokat, de nem tudtunk rajtuk segíteni. Felgyújtottuk az épületet és kézi-gránátokat dobtunk be az ablakokon.

Egy este beszédet tartottam a lábadozó sebesültek és az orvosok előtt a kórház társalgójában. Közben beszéltem, egy katoná rontott rám üvöltve: „*Dzserben Kvej-ce!*” (japán ördög!) és majdnem letepert, mikor az orvosok lefogták. Sebesülése után megőrült, de az utóbbi időben úgy látszott, mintha gyógyulóban lett volna. Azon az estén, mivel idegen hangot hallott, bejött a társalgóba. Közben valami megint elszakadt benne.

Ezzel a kórházzal szemben a folyó másik oldalán, a faluban csapatszállító központ volt kis helyőrséggel. Mikor odamentem egy napra, gyűlést hívtak össze és újra ráeszméltem, hogy élő lexikonnak és prófétának kellene lennem egyszemélyben. Az ottani emberek többek között azt szerették volna megtudni tőlem, milyen az amerikai nép magatartása Kínával szemben, a különféle amerikai pártok általános helyzete, a Hearst-sajtó be-

folyása az amerikai közvéleményre és az amerikai politikusok véleménye arról, hogy dr. Hu Si lett Kína új követe.

A falu több épületét szerelóműhelynek rendezték be. Vagy két tucat ember kopácsolt, esztergályozott kerekeket vagy dolgozott a fujtatón a kovácsműhelyben. Ebben a kis fegyvertárban szakképzett fegyvertári munkások dolgoztak Sanghájból és Hankauból. Lázás buzgalommal sürögtek-forogtak és naponként néhány új puskát tudtak kijavítani és egy újat gyártani.

Itt mindenütt nagy titkolódzás volt és mikor megkérdeztem, miért, megtudtam, hogy a hatóságok nem adnak a hadseregnek fegyvereket, hogy az új önkénteseket felszereljék.

Mikor a japánok behatoltak már a tulajdonképpeni Kínába, a háborút még mindig továbbfolytatták a délkinai vörös gerilla-csapatok ellen, amelyeket hátrahagytak, mikor a Vörös Hadsereg derékhada elindult a Hosszú Marsra. Mikor a japán tüzérségi lövegek és repülőgépek fejük fölött bömböltek, Je Ting tábornok, egy jónevű katonai parancsnok, kérve-kérte Csiang Kaj-sek generalisszimust, engedje meg neki, hogy a vörös gerilla-csapatokból hadsereget szervezzen és velük operálhasson az ellenség hátában. Csiang generalisszimusz beleegyezett és a kommunisták is helyeselték a dolgot. Az *Új Negyedik Hadsereg* nevet azért kapták, mert 1926/27-ben Je tábornok lett a híres Negyedik Hadsereg egyik legkitűnőbb élharcos parancsnoka és ezek mindent elsöpörtek maguk előtt a Hankauban vezetett északi expedíción.

De mikor 1936 végén a vörös gerillaharcosok hét különböző déli tartományból menetelni kezdtek egy gyülekező helyre a déli Anhvejbe, a tartományi hadseregek, hivatalnokok és földesurak megpróbálták összeütközéseket provokálni. Deszkaházakat raktak tele helyi kormánycsapatokkal vagy rendőrökkel és a csapatok útjában lövészárkokat ástak. A gerillák azt a parancsot kapták, hogy egyetlen lövést sem szabad leadniuk, de miközben a japánok ellen vonultak, fegyvercsövek meredtek rájuk honfitársaik kezében. Rongyosan, éhesen, részben betegen vagy megcsonkultan is folytatták útjukat, gyakran változtattak irányt és éjszaka masíroztak, hogy kikerüljék az összeütközést. Sok „Vörös Hadsereg”-beli család ment velük. Mint a polgárháború napjaiban, a helységekben a földesurak és hivatalnokok azt a hírt terjesztették a nép között, hogy banditák jönnek. Ilyen élmények emléke rágódott a gerillák szívében.

Néhány régi gerillaalakulat hozzáférhetetlen vidékekre

vetődött el és három hónapig kellett menetelnie, mielőtt a gyülekezőhelyre ért. Két hónap alatt 15.000 ember került sorozásra Fukienből, Kiangsziból, Csekiangból, Hunanból, Hupéjból, Honanból és a nyugati Anhvejből, legtöbbször Dél-Anhvejben, a többiek a Jangcétól északra. Tizenháromezret vettek fel közülük az Új Negyedik Hadseregbe, amelyet négy osztagra osztottak. Az egyik osztag, a negyedik, megmaradt a Jangcétól északra, hogy ott nyugtalanítsa az ellenség hátvédjeit; az első, második és harmadik osztag a folyótól délre helyezkedett el Nanking, Vuhu és Csinkiang közelében, amely „lepecsételt hadművelleti körzete” volt a japánoknak Kína szívében.

A kormány megbízottjai összeszámolták az újonnan felállított hadsereg puskáit és ugyanannyi pénzt, muníciót és egyenruhát utaltak ki neki, amennyit a többi hadseregek kaptak. Új fegyvereket azonban nem kaptak. Mikor végre más vörös gerillaalakulatok érkeztek a gyülekező helyre vagy mikor a frontmögötti területekről új polgári egyének jöttek a hadsereghez, ezek ellátására nem adtak pénzt. A hadsereg kénytelen volt maga gondoskodni róluk. De a nemzeti hadneregektől eltérően, a katonák és parancsnokok fizetése kevés különbséggel ugyanaz volt. A katonák másfél dollárt kaptak egy hónapra, a tisztek 2, legfeljebb 4 dollárt (másutt ennyi volt az ezredparancsnok fizetése). Élelmet és egyenruhát a hadsereg adott, de az embereknek saját pénzükön kellett cipőt vagy szandált beszerezni vagy olyan fényűzési cikkeket, amilyen az ing, az alsóruha, a fogkefe vagy a szappan volt. Ennek következtében csak keveseknek volt ingük vagy alsóruhájuk. A tisztek fizetéséből visszatartott többletet elosztották az egész hadsereg között.

A Hadsereg toborzásai a polgári lakosság körében állandó sűrűlődségre adtak okot a kormánynak. A Hadsereg ismételt sürgetésére, hogy küldjenek pénzt, puskát és töltenyt, a kormány ezt felelte: „Ha több pénzt adunk nektek, nem katonáitok helyzetét fogjátok megjavítani, hanem csak létszámotokat fogjátok erősíteni.” Az osztályharc új alakjában jelentkezett: a kormány nem akarta, hogy az Új Negyedik Hadsereg ereje és befolyása megnöjön a nép közt. Valóban már több oldalról hallottam előbb is azt a vádat, hogy a kormány ugyan szívesen látta a kommunisták harcát a japánok ellen, de néhány vezető embere azt is remélte, hogy a kommunisták ezekben a harcokban felmorzsolódnak.

A kis fegyvergyárat tehát, amelyet Dél-Anhvej hegyei

között láttam, azért alapították, hogy fegyvereket javítson és újat gyártson az új önkénteseknek. Létezése egy volt a sok kínai titok közül, amelyről szeltében suttogtak. Nem kétséges, hogy a kékingesek titkos szolgálata is tudott róla.

Amit halottam róla, abból azt következtettem, hogy a Hadsereg parancsnoka, Je Ting tábornok, őszinte ember volt és nem csinált titkot Hadserege növekvő erejéből, mikor pedig szemrehányást tettek neki, kijelentette, hogy Kína csak a nép teljes mozgósításával és felfegyverzésével győzhet.

Je Ting tábornok dr. Szun Jat-szen első Kuomintang-beli híveihez tartozott és miután egyideig a Szovjetunióban tanult, belépett a kínai Kommunista Pártba. Meggyőződése az volt, hogy csak az egységfront mentheti meg Kínát, de mikor a szakadás 1927-ben bekövetkezett és a Kuomintang terrorral kezdett dolgozni a kommunisták ellen, egyike volt a terror ellen fellázadt Kuomintang-hadseregek legfőbb vezetőinek. Mikor a kantoni kommün, amelyben résztvett, de amellyel nem értett egyet, 1927 decemberében megbukott, kilépett a kommunista pártból és külföldre ment tanulni. Visszautasította azt a felhívást, hogy legyen segítségére a Kuomintangnak és ellenezte annak reakciós politikáját. Mikor 1931-ben megkezdődött a japánok mandzsuriai inváziója, visszatért Kínába abban a reményben, hogy megegyeszen segíthet az egységfront összekovácsolásában. Vállalkozása nem járt eredménnyel, mert a Kuomintang folytatta a harcot a kommunisták ellen. Aztán Je Ting tábornok megegyeszen hallatta szavát, mikor a japánok 1937 júliusában betörték a tulajdonképeni Kínába.

Je Ting elég világosnak látszott, de mikor én, felállítása után nyolc hónappal megérkeztem az Új Negyedik Hadsereghez, az emberek kerülték az alkalmat, hogy beszéljenek róla. Egy este az orvosfőnök és néhány doktor megkért, hogy beszéljem meg velük problémájukat. Ezek a megbeszélések még bonyolultabbá tettek egy már amúgy is elég bonyolult képet. Szerintük Je Ting tábornok elhagyta a Hadsereget és arra kérte Csiang Kaj-sek generalisszimust, hogy mentse fel a parancsnokságtól. Három egészségügyi ember is elment, más szakértett doktorok és több ápoló ugyancsak kilépni készült.

Mint az egységfront meggyőződéses vezetője, Je Ting tábornok két tűz közé került. Egyfelől a kormány őt tette felelőssé a hadseregért, de többszöri kérésére sem adott neki pénzt és felszerelést, hogy helyt tudjon állani a japánok növekedő erejű

támadásaival szemben. Másfelől a kommunista vezetők, első sorban Hsziang Jing helyettesparancsnok gondolkodása megakadályozta, hogy Je valóban kezében tartsa a Hadsereget.

Bizalmatlanságból válaszfallal vették körül őt és az új egészségügyi megbízottakat. Erre lemondott, de a generalisszimusz nem fogadta el lemondását és azt az ajánlatát sem, hogy új gerillahadsereget szervez és azzal harcol a japánok ellen Kanton körül.

Az új orvosi vezetőség teljesen új kartotékkendszert és rendszeres fogadóórákat vezetett be, de ez a paraszti származású hadsereg ősi *ma-ma-hu-hu* szokásainak ellent mondott.

Az új orvosok egy további panasza az volt, hogy minden más szolgálatra alkalmatlan embereket küldtek a kórházakba és a „kis ördögöktől”, nyolc évesnél nem idősebb gyermekektől azt kívánták, hogy kész ápolók munkáját végezzék. Mindennek tetejébe gyöngelméjű egyéneket, sőt epileptikusokat is alkalmaztak szolgáltnak, mert az elv az volt, hogy ha az epileptikusra rájön a roham, jöjjön rá a kórházban.

Ott voltam, mikor az orvosfőnök kifejtette, hogy reméli, berendezheti az első mintaszerű orvosi szolgálatot a kínai hadseregben. Osztottam reményeiben és kifejtettem, hogy minden erőfeszítéssel véget kell vetni a vitáknak és csak a szolgálat érdekével kell törődni. Emlékeztettem hallgatóimat a nyugati világ tudományos előőrseinek küzdelmeire, akik közül sokat varázslónak neveztek és máglyán égettek meg. Megkérdeztem tőlük, hol dolgozhatnak Kínában máshol. A legtöbb hadseregben elavult rendszerek jármába kényszerítenék őket és csak megcsontosodott öreg tábormokok és politikusok jóvoltából folytathatnák mesterségüket. Az ilyen politikusok rendszerint azt mondják, hogy Kínának sok évre elég embere van. Egyik Szecsuen-i hadsereg parancsnoka egyszer azzal utasította el egy vöröskeresztes alakulat szolgálatait, hogy nem akarja „csapatait elkényeztetni”.

Egy fiatal orvos a hallgatóságból kijelentette:

— Maga úgy beszél, mint egy YMCA-titkár!

Végző javaslatom az volt, hogy az orvosok kérjék meg Hsziang Jing parancsnokhelyettest, legfőbb ellenfelüket, hogy hívjon össze egy konferenciát és azon hallgassa meg panaszait és terveiket. Az orvosok hajlottak a szóra. Végül csak egy orvos és egy laboratóriumi ember hagyta el a Hadsereget. Mi többiek a megegyezés szerint dolgoztunk tovább. Az egész dolog politi-

kailag majdnem a nyakamba került, de az orvosi szolgálat végre győzedelmeskedett. Hsziang parancsnokhelyettes hadsereg-parancsot adott ki a modern orvosi szolgálat, annak szervezete és eljárásai érdekében. Kérésemre a Vöröskereszt Orvoskara két mozgó egységet küldött segítségére.

Végre valahára szilárdan meg volt alapozva egy kínai hadseregnél az első modern orvosi szolgálat.

Az „Új Negyedik Hadsereg”

Az órák teltek és csészénkben a tea kihűlt, miközben Hsziang Jing parancsnokhelyettes és én beszélgettünk. Mint vezérkarának üdvözlésünkre összegyűlt emberei, ő is kommunista volt és egész felnőtt életét a kommunista mozgalomban töltötte. Mintegy húsz évvel ezelőtt munkás volt, csatlakozott a munkásmozgalomhoz, kommunista és végre a Párt egyik kínai vezetője lett. Minden nevelését és kiképzését itt kapta. Miután a Vörös Hadsereg derékhada 1934-ben elindult a Hosszú Marsra, őt nevezték ki a Kiangsziban maradt vörös gerillacapatok parancsnokává.

Ebben az időben negyven körüli, középmagasságú, tagbaszakadt ember volt. A forradalmi mozgalom kemény, hajthatatlan embert faragott belőle, aki semmitől sem riadt vissza, hogy célját elérje. Ellenfelei szerint a fondorkodás és ravaszság második természetévé lett.

Nem tudtam elfelejteni, hogy Hsziang Jing egyszer interjút adott egy külföldi írónak, akinek felesége azután egy cikkben azt állította, hogy Je Ting tábornok, az Új Negyedik Hadsereg parancsnoka 1927-ben hátat fordított a Kommunista Pártnak, miután Honkongban elvett egy gazdag nőt. Egy másik ebben az időben elterjedt hír szerint Je tábornok azért hagyta ott az Új Negyedik Hadsereget, mert „félte az ellenség hátában harcolni”. Je Ting tábornok jó hírnevét a szóbeszéd valóban komolyan aláásta. Véletlenül tudtam, hogy Jenanban és Csungkingban a fő kommunista vezetőket ezek a hírek felbőszítették. De azért a méreg továbbhatott.

Volt azonban az éremnek egy másik oldala is. Hsziang Jing azok közé a vezetők közé tartozott, akik kezdeményezői voltak annak a szervezetnek és kiképzési rendszernek, amely az

Új Negyedik Hadsereget a legjobban dolgozó és szellemileg legmagasabb fokon álló katonai erővé tette az ellenség hátában.

Megérkezésünk estéjén négyünkkel a főhadiszállás katonai térképe előtt állott, amely a tető gerendáitól a padlóig ért. Az Új Negyedik Hadsereg hadműveleti területein található japán helyőrségek vörös karikái olyannak mutatták a térképet, mint egy himlőhelyes arcot. A Hadsereg és a japánok összevissza harcoltak egymással.

A hadműveleti terület 50—70 mérföld szélességű öv volt az alsó Jangce-völgy északi partján. Észak felé a japánok ellenőrzése alatt álló Jangce határolta és ezen a területen át, amelyet a japánok „lepecsételt övezetüknek” vagy hadműveleti bázisuknak neveztek, az autóutak, folyók, tavak és csatornák hálózata futott — csupa előny az ellenségnek, de nagy hátrány a gerillák-nak. Nanking és Csinkiang körül ez az övezet dombtalan, fátlan síkság volt, amelyet folyamok, csatornák, tavak szeltek át. Itt haladt a sangháj—nankingi vonat is. Az egész terület mintha csak a repülőgépekkel és gépesített osztagokkal felszerelt támadó céljait akarta volna szolgálni. A fás dombok és hegyek csak a főhadiszállás közelében levő Vuhu Jangce-parti város másik oldalán kezdődtek.

Mikor az Új Negyedik Hadsereg először érkezett meg erre a hadszíntérre, a japánok korlátlanul uralkodtak. Minden kínai ellenállást, néhány kis polgári gerillacsapatot kivéve, összezúztak; minden városban és faluban bábkormányokat és hadsereget szerveztek; japán teherautók és tankok dübörögtek az országutakon és japán hajók közlekedtek minden folyón, tavon és csatornán. A sangháj—nankingi vasút japán ellenőrzés alatt bonyolította le forgalmát.

1938 áprilisában az Új Negyedik Hadsereg egy előőrsalakulata egy éjszaka belopódzott ebbe a „lepecsételt övezetbe” és két-három emberből álló kis csoportokra oszolva, faluról-falura járt, szemügyre vette az ellenséges állásokat, felszerelést és tevékenységet. A polgári lakosság szívesen fogadta és titokban szállást adott nekik. Egy hónap alatt az előőrsalakulat összes emberei jelentéseikkel, visszaérkeztek a főhadiszállásra.

Erre megindultak a küzdő egységek. A „lepecsételt övezet” olyan volt, mint a megbolygatott méhkas, a gerillacsapatok egyszerre tíz és több helyen támadtak. Ugyanakkor a Hadsereg politikai munkásai beszivárogtak a faluba és japánellenes szövetségeket kezdtek alakítani a nép közt. Az ellenség orra előtt

gyorstalpaló tanfolyamokat szerveztek, amelyeken a polgári lakosságot a szervezkedés, kiképzés, kémkedés és szabotázs módszereire tanították.

Mikor nyolc hónappal ezután odaérkeztem, a Hadsereg 231 ütközetben vett részt, 1539 puskát, 32 könnyű gépfegyvert, 4 nehézgépfegyvert, 48 kézi gépfegyvert, 50.000 töltényövet zsákmányoltak, ezenkívül 22.738 jent japán bankjegyekben, rádiókészülékeket, lovakat, öszvéreket, zászlókat, térképeket és más ellenséges tulajdont. Mintegy 200 ellenséges tehergépkocsit és vasúti kocsit, 13 mérföld vasúti sint, 4 mérföld országutat, 95 hidat és 13 mérföld villamoshuzalt pusztítottak el. Foglyulejtettek 38 japán és 613 csatlóscsapatot és 3253 emberét ölték meg az ellenségnek. Saját veszteségeik 243 halottra és 4231 sebesültre rúgtak.

Mindezekon felül az Új Negyedik Hadsereg a polgári lakossággal való együttműködésben 3000 rablót semmisített meg, akik seregestül bukkantak elő a földből a japán fosztogatások nyomán. Némelyiküket a japánok fizették, hogy sarcolják a vidéket.

Nem egészen egy esztendő háborúskodás után az Új Negyedik Hadsereg gerillái kipusztították vagy megnyerték a japán „lepecsételt övezet” legtöbb bábkormánybeli hadseregét. Az ilyen hadseregek kormányaikkal együtt csak a nagy, fallal védett városokban létezhetek, amelyekben a japánok most kénytelenek voltak nagy helyőrségeket tartani. Az ellenséges teherautók vagy csónakok ezentúl már csak fegyveres őrökkel és nagyszámú kísérettel közlekedhettek. A helyi polgári gerillaharcosok, akik azelőtt azzal a jelszóval küzdöttek, hogy „öld meg a japánt, aztán halj meg”, az Új Negyedik Hadsereg kiképző táboraiban megtanulták, hogy öljék meg a japánokat és éljenek. A csatlóshadseregek közül többen életbiztosítást láttak abban, hogy a gerillaharcosokat ellátták hírekkel az ellenségről.

Hsziang Jing több japán röpcédulát mutatott nekünk, amelyeket repülőgépről dobtak le a „lepecsételt övezet” minden részén. Az egyik négy ábrából álló rajz volt. Az első ábrán gerillaharcosok voltak láthatók, amint éjszaka felrobbantottak egy hidat, miközben egy kis kínai fiú messziről nézte őket; a többi három ugyanezt a kisfiút mutatta, amint egy japán helyőrséghez rohan, hogy elárulja honfitársait; az utolsó rajz a fiút úgy ábrázolta, hogy nevető ábrázattal egy bankjegyet lobogtatott a levegőben.

Egy másik cédula bankjegyhez hasonlított, azzal a különbséggel, hogy a hátsó oldalon a hadseregből való szökés módzatai voltak elmagyarázva. Ez a röpcédula arra buzdította a gerillaharcosokat, hogy hozzák magukkal a fegyverüket, álljanak meg legalább 200 lábnyi távolságra a japán helyőrségtől és lobogtassanak fehér zászlót. Ezután valamennyien tegyék puskájukat a földre, aztán felemelt karokkal, egyenként közeljenek a japán őrszemhez, hogy átmotozza őket, nincsen-e náluk elrejtett fegyver. Mindezek után nagyszerű életük lesz!

Hallottam az Új Negyedik Hadsereg egy osztagáról, amely nemrégiben körülkerített és elfoglalt egy kereskedővárost Nankingtól délre, ahol több áruló éppen egy japán helyőrség ünnepélyes fogadtatására készülődött. Az elfogott vezetőket a városi lakosság előtt nyilvánosan kihallgatták, halálra ítélték és az Új Negyedik Hadsereg katonái nyomban agyonlőtték őket, viszont a bábkormány katonáit — besorozott parasztokat és régebbi rendőröket — visszaküldték kiképzésre. Az árulók ellen tanúszkodó emberek között húsz leány és fiatal asszony is volt, ezeket egy „vigaszházból” hozták ki, ahol bezárva vártak arra, hogy az ellenséges csapatok megérkezzenek. Az árulók feje, az ottani Kereskedelmi Kamara elnöke, a kihallgatás során ezzel védekezett:

— Az volt a baj, hogy nem volt elég prostituált a városban.

*

A megérkezésiünket követő napon elvittek, hogy megnézzem a Hadsereg minden tagozatát. A legfőbb intézmény a kiképző tábor volt, ahol mintegy 1400 férfi és száznál több nő tanult. Néhány csoport parancsnokot és politikai munkást minden hónapban kivontak a küzdő csapatokból, hogy a katonai, politikai és kulturális átképzést végezzék. A legkülönbébb képzettségű férfiak és nők, köztük egyetemet végzettek és művészek százával hagyták el Sanghajt és más városokat, átcsúsztak a japán vonalakon és eljöttek a táborba.

A katonai vezetők idejük hetven százalékát a katonai tudományok tanulásának szentelték, harminc százalékát a politikai és kulturális tárgyaknak. A politikai munkára kiszemelték fordítva osztották be idejüket. A legfőbb politika kiképzés tárgya az egységfront elmélete és taktikája volt. A Vörös Hadsereg idősebb parancsnokai jobbadán szegény parasztok voltak és csak

nehezen szoktak hozzá ahhoz, hogy testvériesen együtt dolgozzanak földbirtokosokkal és kereskedőkkel, mert az osztályharcot még a katonai háború kellős közepén is továbbfolytatták ellenük. A kormány magas állású tisztviselői még a kiképző tábor létezését is nehezményezték, azt is kommunista egyetemnek minősítették.

A táborban tanított többi politikai tárgyak a kínai forradalom történetét, általános világtörténetet és a tömegmozgósítás módszereit foglalták magukban. „Kulturális nevelés” címén írást, olvasást és földrajzot tanítottak. Egy fiatal nő, aki a peipingi egyetemet végezte, csakhamar meghonosította az első természettudományi tanfolyamokat. Az orvosi szolgálat körül támadt vita végeztével szakképzett orvosok és ápolók tartottak előadásokat fiziológiáról, anatómiáról és egészségtanról. Ezeket az utolsónak említett tanfolyamokat én vezettem be azzal, hogy általános előadást tartottam az egész tábornak „Nemzeti ellenállás és egészség” címen.

Előadásom egyik részében azzal a magatartással foglalkoztam, mely nemcsak a kínaiakat jellemezte: néhány tanult fiatalember, aki belépett a Hadseregbe, megvető hangon beszélt azokról, akik a forradalomtól ellopott idejüket arra használták, hogy fürödjenek vagy jó testi kondícióban igyekeztek maradni. Az ilyen diákokat „kispolgároknak” csúfolták. Előadásomban kijelenttem, hogy én az égvilágon semmi forradalmit nem látok abban, hogy legtöbben el vannak rühesedve, mert a legedzettebb orosz bolsevikok is szeretnek fürödni. A fürdéstől való tartózkodás egyébként nemcsak „értelmiségi magatartás” volt. A vizet távoli folyókról kellett hozni és felmelegítésére nem volt mód. A diákok tanulás közben végezték minden munkájukat és egy fürdő elkészítése olyan bonyolult feladat volt, melyet csak a kórházak tudtak megoldani. Később könyvekből és cikkekből befolyó honoráriumaim egyrészét és amit az angol követtől kaptam, arra fordítottam, hogy felállítsam a Hadsereg első fertőtlenítő állomását. Ez nagy épület volt, amelyet az orvosi munkások terveztek: felépítéséhez csak követ, földet és deszkát használtak. A csöveket kivájt bambusztörzsekből készítették, szabályos közökben elhelyezett csapokkal. Ennek az állomásnak létesítése valóságos győzelem volt a japánokon, büszke is voltam rá.

*

A japán foglyokat a Hadsereg erre a célra létesített külön osztálya kezelte. Ez az osztály minden foglyot kihallgatott, néhány fiatalabbat, különösen munkásokat és diákokat visszatartott, de az idősebbeket és a tiszteket átadta a harmadik háborús övezet főhadiszállásának. A kormány minden fogolyért fizetett. Egy ellenséges tiszt szép összeget hozott a konyhára. Az Új Negyedik Hadsereg három foglyot, két halászt és egy diákot visszatartott, hogy segítsenek a japán nyelv tanításában és készítsék el a japán csapatok közötti titkos elosztásra szánt propagandaanyagot.

A kínai egyenruhákba öltöztetett japán foglyok sohasem viseltek láncot és szabadon mozogtak. Mikor magatartásuk felől érdeklődtem, Ling Si-fu azt mondta, hogy belefáradtak a háborúba és sohasem kísérelték meg a szökést. De ha netalán megpróbálnák, minden bizonnyal megölnék őket a polgári lakosok, akik úgy vadásztak a japánokra, mint a viperákra. A három japán nyelvet tanító fogoly együttes levelet intézett régebbi kötelékük katonáihoz, ebben elbeszélték életüket az Új Negyedik Hadseregben és arra buzdították volt bajtársaikat, hogy ők is szökjenek meg. Ez a három ember ily módon hazátlan lett és csak a világorradalom adhatott nekik új otthont.

Az osztály egyik szobája telistele volt mindenféle hadizsákmánnyal, köztük zászlókkal is, melyek közül kettőt függőnynek használtak. Ugyancsak volt a zsákmány közt két Japánból érkezett és oda címzett levelekkel telt postazsák és egy halom napló elfogott japán katonáktól. Egy ilyent titkárom és Ling Si-fu segítségével lefordítottam angolra. Terjedelmes beszámoló volt egy Nakamura nevű káplártól és tanulságosan mondta el, milyen embertelenül bántották az embereket odaát. A napló azzal kezdődött, hogy erőszakkal kényszerítették katonai szolgálatra. Mikor a behajózási kikötőbe elindították, színpadiasan emlékezett meg a csepegő esőről: „Eső ez vagy könnyeim hullanak?”

1938 szeptemberében, több hónapos ölés, fosztogatás és megbecstelenítések után valahol Nankingtól délre ezt írta naplójában:

Gyönyörű idő. Ma délután négykor valamennyiünket Lukuocsenbe rendelték. Birtokunkba vettük a falut és minden házat átkutattunk. Igyekeztünk elcsípni a legérdekesebb lányokat. A hajsza két óra hosszat tartott.

Niura az egyiket agyonlőtte, mert először volt férfival, csunya volt és mi többiek nem akartunk tudni róla.

Több bejegyzés arról szólt, hogy az Új Negyedik Hadsereg többízben megsemmisített egy sztratégiai hidat és a japánok naponta kénytelenek voltak újra felépíteni. Egyszer elfogtak öt civilt és halálra kínozták őket. Néhány japán újonc iszonyodva nézte a kínzást. Nakamura ezt írta róluk: „Minden fiatal regruta ilyen, de nemsokára ők is ugyanezt fogják csinálni.”

Szeptember végén Nakamurát ismét Lukuocsenbe rendelték. Ezúttal az egész lakosság kiürítette előlük a falut. A káplár ezt írta: „Ha az emberek így viselkednek, hogyan tarthatjuk fenn a békét és a rendet Kelet-Ázsiában?” Október 1-ének éjszakáján az Új Negyedik Hadsereg emberei megölték Nakamurát. Puskája száma 750.508, gázmaszkjáé 82.056, szuronyáé 2,296.713 és azonossági lapjáé 62 volt. Apja Nakamura Jekicsi, címe 90 Csome, Omaricso 3, Omoriku, Tokio.

Néhány nappal utóbb két újabb japán fogollyal beszéltem. Az egyik közkatona volt, a másik hadnagy. A közkatonát akkor fogták el, mikor éppen erőszakot követett el egy nő ellen. A főhadiszállás kórházában kezelték szifilisz ellen. Kiálló fogaival és úgyszólván egészen hiányzó állával halhoz hasonlított és valóban olyan kezdetleges volt, mint egy állat. Csodáltam a kínaiak önuralmát.

Az elfogott hadnagy hideg, kemény ember volt, azelőtt a tokiói rendőrségnél szolgált. Egy fertőzött rovarcsípés miatt hozták be a kórházba. Elmondta nekem, hogy egy japán helyőrségen kívül a Jangcen fogták el. Három katonája egy reggel elhagyta a helyőrséget, hogy egy közeli faluban „néhány csirkét szerezzen”. Eljött az éjszaka, még mindig nem tértek vissza, erre a tiszt felmászott egy kis dombra és körülnézett. Hirtelen kezek ragadták meg két lábát, aztán megfogták és elvitték.

— Bátor emberek nem harcolnak így! — tette hozzá megvetőleg.

Mikor megkérdeztem, hogyan gondolkozik a háborúról, hidegen ezt felelte:

— Én nem gondolkodom, én engedelmeskedem a parancsoknak.

Szemleltem az Új Negyedik Hadsereg főhadiszállásán esti „katonai konferenciával” végződött. Több száz ember napközben gerillaműveleteket végzett a hegyek közt, aztán a Hadsereg

szokásához híven összeültek és megvitatták „erősségüket és gyöngéiket”. Kritikára buzdították az embereket és a parancsnokokat, végül pedig az elnök összegezte az elmondottak tanulságait.

Ilyen eszközökkel igyekezett a Hadsereg „előbbre vinni ezt a nagy kort”!

Az orvosoknak „tanszer” kell

Az Új Negyedik Hadsereg orvosképző iskolája végre megnyílt és a Hadsereg kiképző iskolájából kivont első 38 tanult fiatalember beiratkozott. Az orvosok és a főápolónő, Jang kisasszony, amellett hogy folytatták rendes kórházi munkájukat, mindennap órákat töltöttek azzal, hogy előkészítették és megtartották az előadásokat. Nagy szükségük lett volna „tanszerekre” — elsősorban egy emberi csontvázra. Hárman közülük küldöttségileg elmentek a főhadiszállásra és megkérték a parancsnokhelyettest és a politikai vezetőt, engedje meg, hogy tanulási célokra felhasználhassák a kórházakban meghalt katonák testét. Azzal is érveltek, hogy ők maguk szeretnének boncolásokat végezni, mert sok katona megállapítható ok nélkül halt meg.

A parancsnokok nagyon érdeklődtek az ügy iránt, de azt mondták, lehetetlen. A boncolások csak akkor volnának végezhetők, ha a hadsereg és a polgári lakosság át volna hatva a tudomány tiszteletétől. A legtöbb katona a vidék falvaiból való és ha azok vagy a többiek megtudják, hogy a kórházakban szétzabdalgják a hullákat, ebből nagy baj lehet. Nem is beszélve arról, hogy a megcsonkított emberek nem tudnának mit kezdeni magukkal a másvilágon. Most is hallottam már máshadseregbeli katonáktól, akik a harctéren levágták a halott japánok orrát vagy fülét, hogy ezek az ellenséges lelkek sohase juthassanak nyugalomhoz.

A parancsnokokkal folytatott vita közben az egyik orvos ezt mondta:

— Egyik hallgatóm ma tagadta, hogy két csont van az alkarjában. Egy másik úgy vélekedett, hogy az embernek két bélrendszere van, egyik a nagy, másik a kis szükséglet elvégzésére. Nehéz itt az elméleti oktatás.

— Megpróbáljuk, hogy szerezzünk egy halott japánt a

csatátérről — válaszolt a parancsnok. — Ezzel azt csinálhatják, amit akarnak, a Hadsereg nem fog vele törődni. De a japánok rendesen magukkal viszik halottaikat.

Egy nap több hordágyat hoztak sebesültekkel. Dr. N. C. Gung, egy kiváló tehetségű sebész, akinek olyan keze és feje volt, mint egy művésznak, öt műtétet hajtott végre. Az egyik csípőből való amputáció volt. A műtételnél dr. Csang, a frontmögötti területen dolgozó egyetlen orvosnő segédkezett. Csang a kiképzőiskolában anatómiát tanított. Az amputáció után egy szolga elvinni készült a lábat, de mielőtt megtehetette volna, dr. Csang elkapta és valamit kiabált „tanszerekről”. Megkaparította a lábat, lehántotta róla a húst és végül egy fertőtlenítővel megtöltött benzintartályba tette.

Kevéssel ezután az épületben mindenki szörnyű vonítást és üvöltést hallott az udvar felől. Mikor kirohantunk, azt láttuk, hogy egy kutya az amputált láb egyik végét rángatja, dr. Csang a másik végébe kapaszkodik belé és torkaszakadtából sikoltozik. Segítettünk neki, hogy elkeresse a kutyát, aztán a fő kórház-épületben mentette kincsét és fertőtlenítő fazékban kifőzte.

Később megnéztem a rádiókészüléket, amelyet az orvosfőnök éppen akkor hozott nagy diadallal a japán vonalakon át Sanghájból. A Hadsereg többi felvevőkészülékei sürgönyökre voltak berendezve. Mikor először hallatszott a levegőn át emberi hang és zene, ámuldozó katonák és polgárok nem győztek csodálkozni. Végül egy parasztasszony bölcs fejcsóválással kijelentette:

— Ez az a bizonyos dolog, amire azt mondják, hogy tudomány.

A többiek tisztelettel néztek rá és a készülékre. Mikor már eleget láttak és hallottak, elmentek és én magam maradtam a kórház könyvtárában. Azzal az érzéssel forgattam a csavart, hogy kezemmel kinyúlok a végtelenbe. A nankingi és sanghaji japán állomások rohanva jelentkeztek, de átmentem rajtuk és továbbforgattam a csavart. Harangbúgás jött a végtelenből és hirtelen egy hang megszólalt angolul: „This is London calling!”

Szinte megkövültem. A hang *Beethoven ötödik Szimfóniáját* jelentette be, és mikor a zene felcsendült, a nyugati kultúra minden eltemetett érzése felfakadt bennem és szemem megtelt könnyekkel. Ebben a pillanatban egy kéz érintette meg a vállamat, mikor felnéztem dr. Csangot láttam, kétségbeesett arccal.

— A lábszáramnak vége — kiáltotta, miközben az ötödik

Szimfónia betöltötte a szobát. — Ötöt hagytam föni a fertőtlenítő üstben és a szolgálaladni ment. A víz elpárologott és a lábszár tönkrement!

Dr. Gung jelent meg az ajtóban. Belépett és végighallgatta a tragédiát.

— Sebj! — vigasztalta kartársnőjét. — Van egy tervem, csak titokban kell tartanunk. Sírokat fogok felásni, míg nem találok egy taneszköznek való csontvázat. Akar velem jönni? Vagy fél?

Dr. Csang nyilván nehezteléssel hallotta ezt a célzást nemére, mert felvetette fejét és büszkén felelte:

— Kihívom szocialista versenyre csontvázkeresésben. Majd én találok magamnak temetőt!

Miközben az ötödik Szimfónia harsogott, hullalopási megállapodást kötöttek egymással és nyomban elindultak külön, ásóval, zsákkal és kézilámpával.

A kínaiak a koporsókat nem ássák a földbe, hanem csak leteszik és földet hordanak fölé. A rablásnak nincs akadály. Miután dr. Gung nyolc sírt ásott fel, dr. Csang pedig ötöt, megértettük, mit jelent a kínai gyermekhalandóság, mert a legtöbb sírban gyermekhulla volt. Néhány sírból használhatatlan csontvázak kerültek elő, amelyeket a Jangce iszapos talaja tönkretett. Egy útján dr. Gung az Új Negyedik Hadsereg egyik katonájának csontvázat ásta ki. Húsa még nem indult oszlásnak, ezért a doktor egy kis halom kővel jelölte meg a sírt, azzal a szándékkal, hogy egy év múlva ellopja, ha keresésük továbbra is eredménytelennek bizonyul.

Egy éjszaka éjfél körül, mikor a rádióhíreket dolgoztam fel, dr. Csang lépett be és titokzatosan intett. Követtem az udvarba. Mintha lopott ékszert mutatna, felnyitott egy zsákot és rámutatott egy csomó csontra.

— Ez a nő Vusziból való, a szülővárosomból és tuberkulózisban halt meg — újságolta lelkendezve. — Abból is látni, hogy a testet begöngyölték és a nyílásokat selyemgyapottal eltöltötték. Vusziban az a néphit, hogy ezzel megakadályozzák a betegség továbbterjedését.

Ebben a pillanatban dr. Gung lépett be sáros kézzel. Tekintetében, melyet a dr. Csangnál levő csontokra vetett, a szakértő irigysége volt, aki tudja, hogy ő húzta a rövidebbet.

— Nyertem! — rikkantott Csang doktor. — Tartozik nekem egy vacsorával!

Egy héttel később a csontváz elkészült és dr. Csang odavitt, hogy megmutassa. Összedrótotta a csontokat, aztán egy bambuszalkománnyra szerelte. Minden csonton egy kis cédula volt. Nem volt már csontváz, hanem ismeretterjesztő tárgy. Körüljártuk és érdeklődéssel mutogattuk az „erős” pontokat és „gyöngye pontokat.”

Egy este későn a megígért japán hullát is beszolgáltatták a kórházba. A járóbeteg osztályán a nagy „vizsgáló terembe” hozták. A férfiakkal, akik hozták, a Harmadik Osztag egy fiatal ápolója is eljött. Szeme csillogott az érdeklődéstől.

— Továbbították nekünk azt az utasítását, hogy hozzunk egy halott japánt tudományos célokra — közölte Csang doktorral. — Itt vagyunk vele.

Futárt szalasztottak egy közeli faluba, hogy hívja össze valamennyi orvostanhallgatót. Nemsokára jöttek is rohanva, fehér köpenyben, sapkában, szájmaszkkal, jegyzőkönyvekkel a kezükben. Vékony mészréteget raktak le a földes padlóra, ahol a hulla feküdt, körülötte pedig kezdetleges amfiteátrumot építettek ki zsámolyokból, padokból és székekből. A sugárzó acétilénlámpát behozták a műtőteremből, felakasztották a gerendára, az asztalon pedig egy sor alkohollal megtöltött nagy üvegedényt helyeztek el a „taneszközök” befogadására.

Nem tudom, hol éltek át tudósok valaha ennél nagyobb pilanatot, vagy láttak feladatukhoz ekkora lelkesedéssel. Az orvostanhallgatók addig csak közönséges akadémiai vagy katonai tárgyakat tanultak. Nem is szólya arról, hogy szinte kényszerrel kellett őket besorozni az orvosi kiképzőiskola hallgatóinak.

Csang és Gung doktor vakítóan fehér köpenyben állott a kiterített hulla mögött és az orvosnő csengő hangon elkezdte az első orvosi demonstrációt kínai katonáknak. A teremben egy légy zúgását is meg lehetett volna hallani.

Éjfélre járt már, mikor eljöttem onnan, hogy a rádióhírekben dolgozzam tovább, de a messze Amerikából, Londonból, Berlinből és Bombayből érkező hírek áthallatszott a doktorok hangja a másik teremből.

Az asszonyok beleszólnak

Mikor először találkoztam Caj anyóval, már vezető személyiség volt a völgyben lakó asszonyok között. Ahhoz képest, hogy a Jangce déli völgyében született, szokatlanul magas volt, barnabőrű, öreg kezén úgy állottak ki az erek, mint hegyoldalból a sziklahátak. Szikár volt és kemény, ha beszélt, hangja erős, csaknem érdes volt. Szürkébe vegyülő haját magas homlokáról hátrafésülve viselte, nyakszirtjén kontyba csavarva. Mint parasztasszony és többgyermekes anya, rengeteget szenvedett életében, de erről sohasem beszélt. Fehér gyapjúkabátja takarosan nyakig gombolódott, sötét gyapjúnadrágja mindig olyan volt, mintha éppen most mosta volna ki. Errefelé senki sem vasalta a ruhaneműt, de ő mégis mintha éjszakánként valami nehezék alatt tartotta volna a magáét. Maga volt a megtestesült méltóság és életrevalóság.

Nehéz volt elhinni róla, hogy hatvannyolcéves, mert sokkal fiatalabbnak látszott. Elmondta nekem, hogy özvegy és négy gyermeke van. Három fia közül a két nagyobbik az Új Negyedik Hadseregben szolgál, a kisebbik pedig, egy tizenötéves fiú, neki és menyének segített a mezei munkában.

A háború előtt a falvakban szürkén és egyhangúan folyt az élet. De mikor az Új Negyedik Hadsereg tavaly bevonult a völgybe, mintha a világ is eljött volna velük. Sok diáklány belépett a Hadsereg politikai osztályába; mikor egymásután bekopogtattak a falusi asszonyok ajtaján, összeomlott a régi világ. Az úrinők nem voltak hajlandók fogadni őket, hanem a férfiakat küldték ki maguk helyett; ily módon adva értésükre, hogy prostituáltaknak tartják őket. De mikor a leányok Caj anyónál is bekopogtattak, az a szemükbe nézett és tudta, hogy nem rosszszak. Behívta őket magához, teáscsészéket tett eléjük és hívta menyeit és a szomszédasszonyokat, hogy jöjjenek ők is és üljenek le velük. Így született meg aztán a Nemzeti Felszabadítás Nőszövetsége a völgyben. És nőttön-nőtt, míg csak száznál több tagja nem lett.

Caj anyó szikár, magas alakját gyakran lehetett látni, mikor faluról-falura ment és buzdította az asszonyokat, tanuljanak meg írni-olvasni és járjanak el a vitaülésekre, hogy megtudják, miért van háború és miben segíthetnek ők. A napi munka végeztével mindig lehetett látni asszonyokat, akik ajtó-

juk előtt ültek a küszöbön, szabtak és varrtak. Mikor megkérdeztem tőlük, mit csinálnak, azt felelték:

— Lábbelit készítünk a hadseregnek.

Egyre több asszony végzett a férfiak helyett mezei munkát. A fiatalabb férfiak beléptek a hadseregbe, az idősebb férfiak és a fiúk pedig a munkában segítettek vagy utánpótlást vittek a harctérre és sebesülteket hoztak onnan. Minden ünnepnapon a Nőszövetség tagjai elmentek a kórházba, hogy élelmiszeradományokkal „erősítsék a sebesülteket”, énekeljenek nekik és beszélgessenek a katonákkal. A betegszobákban mindig Caj anyó mondta a beszédet és azt mondta a sebesülteknek, hogy ők valamennyien az ő és a Nőszövetség fiai. Sohasem fejezte be beszédét anélkül, hogy ne szólt volna a nők jogairól vagy ne buzdította volna őket arra, bírák rá asszonyaikat, hogy lépjenek be a Szövetségbe. Sok férfi soha azelőtt nem hallott még ilyen beszédet és nagy tisztelettel hallgatta. Ezekben a kérdésekben a kínai férfiak általában sokkal értelmesebbeknek és türelmesebbeknek mutatkoztak a nyugati férfiaknál és csak kevés ellenzője akadt köztük az új mozgalomnak.

Különösen megnőtt az asszonyok önbizalma, mióta a Hadsereg nőtagjai tanfolyamokat vezettek. Az egyik ilyen tanfolyam tárgya a japán kémkedés és szabotázs módszerei voltak a háborús övezetekben. Itt arra biztatták a nőket, hogy legyenek ők „a Hadsereg szemei és fülei”, küzdjenek a defetizmus ellen, tartsák mindenütt szemmel a kémeket és árulókat és bojkottálják a japán árut. Ezt az egész munkát egy mondattal úgy fejezték ki: „hátvédmunka a Hadseregnek”. Ezután már nemcsak némán ültek és hallgattak, míg a férfiak szájából ömlött a bölcsesség, hanem résztvettek a társalgásban, az égvilágon mindenért agitáltak, gyűlésekre jártak és minden idegent, aki a völgyvidéken átment, kikérdeztek családjá felől és családjá családjá felől tizedíziglen.

Itt-ott akadt férfi, aki felemelte szavát az „új asszonyok” ellen. Ott volt például Csang, a kereskedő, aki kijelentette, ha az asszonyok nekirugaszkodnak, kifulladásztják a férfiakat és agyonhajszolják a lovakat. Caj anyó a legrosszabb mind közt, mondta, az ő fejében úgy zörögnek a gondolatok, mint a borsó az üres butykosban. Különösen szálka volt szemében az öreg-asszony, mióta az rájött, hogy Csang minden viaszfán termő kis fehér bogtyót összevásárol. Ezekből a bogtyókból a nép gyertyát szokott készíteni, de Csang halmozni kezdte és eladta Vuhuban.

Már pedig Vuhu városát elfoglalták a japánok és az asszonyok rövidesen arra lettek kíváncsiak, miért kereskedik valaki ott. Hogyan lehet az, kérdezték, hogy Csang, a kereskedő hónapról-hónapra átsétál a japán vonalakon és sohasem gyűlik meg velük a baja? És miért van a völgyben termő viaszbogyóknak egyszerre akkora piacuk? Könnyen meglehet, hogy a japánok olajat sajtolnak belőlük! Csangnak úgysem volt senki előtt tekintélye, mert köztudomású volt, hogy érdekelt az új ópiumbarlangban, ahol a falu söpredéke, de néhány családos ember is nyakára hágott a pénzének.

Caj anyó egy szép nap egyenesen bement Csang üzletébe és feltette neki a kérdést. A kereskedő gyilkos gúnnyal megkérdezte tőle, vajjon ő akarja-e megvenni a bogyókat. Ez nemcsak sértés volt, hanem az öreg nő és a völgyben lakó valamennyi parasztcsalád szegénységének kicsúfolása is. Csang, a kereskedő, csakhamar megtudta, mit jelent az, ha valaki semmibe veszi a nép akaratát. Egy lélek sem vásárolt többé nála vagy adott el neki és mikor végigment az utcán, az emberek elfordították a fejüket. Egyszer egy kisfiú követ dobott utána és ezt kiabálta: „Áruló!” Másszor meg egy tanya mellett ment el és tisztán hallotta, hogy ráuszítják a kutyát.

Végre Csang dühösen elment a helyi kormánytisztviselőhöz. A hivatalnok elhívatta Caj anyót egy kis barátságos megbeszélésre. Az öregasszony elment, de nem egyedül. A Nőszövetség valamennyi tagja elkísérte a hivatalnok kapujáig, fia, menyei és több más rokona pedig még a lakásba is bementek. Egyéb falusiak is arra jártak és az a színe volt a dolognak, mintha az egész falu künn várakozna a hivatalnok háza előtt. A hivatalnok maga nem volt rossz ember. Azt lehetne mondani, hogy hazafias és szabadelvű érzelmű volt. De mikor a tömeget meglátta, még szabadelvűbb érzelmű lett, mint valaha. Megkérte Caj anyót, hogy magyarázza meg neki Csanggal lefolyt beszélgetését, mire az elmondta a Vuhuban üzött kémkedést és egyetmást az ópium- és játéklarangról. Megjegyezte, hogy az ópium egy távolabb nyugatra működő kínai hadsereg néhány korrupt tisztjétől származik. A völgyben eddig sohasem volt ópiumszívó barlang és a Nőszövetség kéri, hogy csukják be ezt is.

A hivatalnok megengedte, hogy az ópium és a hazárdjáték rossz, de azt is kijelentette, hogy nincs ellene törvény. Várható, hogy rövidesen megjelenik egy új törvény az ópium ügyében;

addig a fehérnép igyekezzék meggyőzni a férfiakat „szívbeli szerelemmel”. Caj anyó erre azt felelte:

— Mi, nők már sokszor igyekeztünk meggyőzni a férfiakat szívbeli szerelemmel. Nem hallgatnak ránk. Azt mondják, menjünk vissza a konyhába és ne ártsuk magunkat a férfiak dolgába.

Caj anyó azzal fejezte be a beszélgetést, hogy bejelentette a meghökkent hivatalnoknak:

— Mi, nők, felkeltünk. Nem fogjuk tűrni, hogy néhány gazdag ember semmibe vegye a nép akarátát.

A hivatalnok nem is tudott semmit tenni Csang ügyében. Nem volt bizonyíték arra, hogy a japánokkal kereskedik. Igaz, mondta, hogy látták őt Vuhu utcáin. De lehet, hogy ugyanúgy csúszott át a japán vonalakon, mint mindenki más. Ez ellen sincs törvény.

Március nyolcadika nagy fordulatot hozott. Ezt a napot egész Kínában megünnepelték mint nemzetközi nőnapot és a völgyben lázasan készülődtek a tömeggyűlésre, amelyet egy ősi templom udvarába hívtak össze. Férfi vezetőket is meghívtak, hogy üdvözljék néhány szóval a gyűlést, de a nap a nőké volt. A templomudvar valamennyi elülső ülését a nőknek tartották fenn, a katonákat, tiszteket és polgári férfiakat pedig megkérték, hogy üljenek hátrább. Minden nemzetbeli női tudósok, írók és forradalmi vezetők arca és neve kiabált le ránk egy csomó plakátról. Sok arra szólította fel az asszonyokat, hogy „élesszék fel Florence Nightingale szellemét”.

Ezen a reggelen Caj anyó az egész Nemzeti Felszabadulás Nőszövetségét elvitte a Hadsereg kórházába, hogy ajándékokat adjanak a sebesülteknek. Mielőtt a kórtermekbe mentek, hozám jöttek és megajándékoztak tíz tojással és egy csirkével. Caj anyó nagyon egyenes derékkal ült és megkért, közöljem a nyugati nőkkel, hogy a kínai asszonyok hogyan küzdenek felszabadulásukért.

— Ön — mondta — a női bátorság példáját adja azzal a készségével, hogy megosztja velünk a keserűséget.

Ez az elismerés nagyon mehatott.

Elmentem az asszonyokkal a kórtermekbe és néztem, hogyan érkeznek meg a tojással, kaláccsal és egy levágott féldisznóval töltött nagy bambuszkosárral. Az ajándékokat a férjek vitték

be büszkén a szobákba, hogy lássák a sebesültek örömét. Mikor ezzel elkészültek, a nők valamennyien egybegyűltek és elénekeltek a *Sebesültek vigasztalóját*. Elmondta a dal, hogy „a becsület hősei millió asszonyért és gyermekért szenvedik el a háború sebeit”.

Szép és szívbemarkoló jelenet volt. Mikor vége volt, elbeszélgettem Caj anyóval és a többiekkel. Azt akarták tudni, mit tehetnének még a sebesültekért és én azt javasoltam, készítsenek vánkosokat és vánkoscihákat és hímezzenek ezekre ilyen jelmondatokat: „A Nemzet hőse” vagy „A végső győzelem útján”. Kapva-kaptak az indítványon és én elindítottam a mozgalmat azzal, hogy egy összeget adtom vászonra és selyemcérnára, de megjegyeztem, hogy ne köszönjék meg, mert ez az én harcom is, akárcsak az övék.

A délutáni gyűlés hallatlan siker volt. Caj anyóra egyszer rájött a lámpaláz, de legyőzte félelmét és tovább beszélt a nők jogairól és a háborúban való részvételükről. Mielőtt befejezte beszédét, bejelentette, hogy a Szövetség minden rosszat gyökerestül ki fog irtani a völgyben, a hazárdjátékot, az ópiumszívást és a munkakerülést is. Végül elmondta, éppen most kapott hírt róla, hogy egyik fia a fronton megsebesült. Dicsőségének érzi, hogy olyan férfi anyja, aki ilyen ügyért szenvedett, ez csak még több kötelességet ró reá.

Indult, hogy elhagyja a pódiumot, de meglepődve megállott. Mert a katonák és parancsnokaik mind felállottak és magasra emelték puskáikat. És az öreg nő az *Önkéntesek indulójának* verpezsdítő hangjai közben lépett le lassan a pódiumról.

Néhány nappal utóbb a Hadsereg egyik orvosa elhívott a kórház járóbeteg-klinikájára. Csodálkozásomra ott találtam Caj anyót, aki sérülten feküdt egy hordágyon. Mikor fölébe hajoltam, gyöngye hangon elbeszélte, mi történt. Az ópium- és játékbarlangról volt szó, mondotta. A Nőszövetség igyekezett rávenni a férfiakat, hogy csukják be s mikor azok nem voltak hajlandók, ő és a többi asszonyok besétáltak oda és ráparancsoltak az ott tartózkodó férfiakra, hogy menjenek haza. A durva emberek szitkozódni kezdtek. Végül Caj anyó egy nagy husággal rávágott az asztalra, hogy a pénz és a mah-jong-kockák szanaszét röpültek a szobában. A többi nő is nekilátott, a férfiak öltre mentek velük és parázs verekedés kerekedett. Majdnem minden asszonyt megvertek — Caj anyót a legcsúnyábban.

A völgy napokon át lázban volt. Apák, férjek és fiúk, katonák és parancsnokok jártak-keltek dühödten. Caj anyó ágyát sok asszony ülte körül, mindnek volt valamilyen sérülése, de valamennyien boldogan csevegtek. Mert az ópiumbarlangot becsukták és Csangot, a kereskedőt és valamennyi férfit, aki ütötte az asszonyokat, börtönbe vitték.

— Nagy győzelem — nagy győzelem — mondogatták a nők. Caj anyó pedig hozzám fordult:

— Hát akkor maga, amerikai elvtársnő, írja meg ezt az amerikai Nemzeti Felszabadulás Nőszövetségének. Írja meg nekik ezt a mi győzelmünket és hogy áldozat nélkül nincsen győzelem.

Azt hiszem, kissé reszketett a hangom, mikor megígértem neki, hogy teljesítem kérését, de közben a jól öltözött és jól ellátott amerikai nőkre gondoltam, akiket ezer moziban győznek meg arról, hogy a „szerelem” minden kérdést megold. Kétségeim voltak, hogy sokan megértik-e közülük azokat a feltételeket, amelyek között a kínai nők élnek és küzdenek.

Néhány hétbe telt, míg Caj anyó újra harcképes lett. Egy nap felnéztem íróasztalomról és őt láttam az ajtóban állani. Mögötte egy kis csoport fiatal nő — csupa mosolygó arc. Kimentem velük és odakünn férfiak, nők és gyermekek állottak párnákkal. Mindegyik cihára virágok és madarak voltak hímezve és mindegyiken jelmondat húzódott végig, ahogyan indítványoztam. Később a nők ágytól-ágyhoz mentek és minden sebesültnek ajándékoztak egy vánkost. A kórház ápolójainak meglepődése és öröme elég jutalom volt.

De még mindig kevés volt a párna, mert több sebesült érkezett éppen, köztük két japán hadifogoly. Caj anyó azzal az ígérettel, hogy újakat készít nekik helyettük, rábírt két kínai katonát, hogy engedjék át párnáikat ezeknek a japánoknak. Az átadáskor beszédet mondott a nők jogairól. A japánok ámul és zavart mosollyal néztek fel rá.

— Ez nagyszerű, igazán nagyszerű — kiáltottam egy orvosnak. — A japánok a hátukon fekszenek és nem tehetnek egyebet, kénytelenek meghallgatni az öreg nő fejtegetéseit a nők egyenjogúságáról. Ez az, amit megérdemelnek!

Egy tanya története

Mikor 1938 elmúlt és eljött az új esztendő, a Jangce egész alsó folyásának völgyén halálos borzongás futott végig. A japánok ékeket toltak a folyótól délre, egyiket tőlünk nyugatra, ahol az 50. Kínai Hadsereg állta a sarat, egy másikat húsz mérföldnyire tőlünk keletre Nanling hegyi városa ellen. Hetekig úgy látszott, hogy Nanling nem bírja tovább a tűzérségi tüzet és a repülőgépek bombáit. Az Ötvenedik Hadsereg egy hadosztálya ment völgyünkön át az ostromlott városba és az Új Negyedik Hadsereg más kötelékei éjszakánként sietve meneteltek, hogy csatlakozzanak a Jangce partjai mentén harcoló bajtársaikhoz és éjjel-nappal hátba és oldalba támadják az ellenséget.

A városok és falvak számtalanszor cseréltek gazdát, a sebesültek véget nem érő sorokban érkeztek. A polgári lakosság ezerszámra menekült a front mögé, a kormány menekültálmásain találtak élelmet és hajlékot vagy ajtóról-ajtóra és a katonai táborokban kéregettek. A visszafoglalt falvakban a lakosokat, akik a japánok kezébe estek, beküldték hozzánk kezelésre. Szuronyt szúrtak beléjük, puskatussal ütötték őket, dum-dumgolyókat eresztettek beléjük és némelyiknek levegőt pumpáltak a melle bőre alá, úgyhogy még most is halálküzdelemben zihálva feküdtek. Másokon részleges lefejezést hajtottak végre, ezek lassan halódtak.

Mikor a hosszúra nyúlt küzdelem elkezdődött, az Új Negyedik Hadsereg orvosfőnöke Sanghájba repült, hogy pénzt és orvosi felszerelést kérjen kínai és külföldi szervezetektől. Magam jelentéseket és kérelmeket küldtem az Angol Segélyalaphoz és az Amerikai Vöröskereszt véleményező bizottságához. Az orvosfőnök csakhamar sikerétől felvillanyozva tért vissza és 2000 dollár készpénzt adott át nekem az angol követtől. Ennek az összegnek felét rögtön elküldtem az Új Negyedik Hadsereg sorozó osztályának, a többit megtartottuk, hogy a völgyben használjuk fel.

Mire a holdújév eljött, az ellenséget viasszaszorították. Alighogy az ágyúdörgés elcsöndesedett, a paraszt menekültek szedték a cökmőkjukat, kosaraikba tették csecsemőiket és visszatértek otthonaikba. Megszégyenítőnek, emberi méltóságuk lealacsonyításának tartották, hogy a közjótékonyság terhére essenek. Még a kórházakban ápoló civil sebesültek is úgy érezték, hogy

otthon és pénz nélkül jogtalan az ember — még az a joga sincs meg, hogy kínjában nyögjön. Sokan addig sem akartak várni, míg sérüléseik begyógyultak, hanem éjszaka titokban kivánszoroztak, annyira szégyelték szegénységüket.

De házuk romokban hevert. A tanyákon minden állatot és baromfit megöltek és minden fémből készült mezőgazdasági szerszámot és főzőeszközt elvittek. Sok községi magtárt kifosztottak és azoknak, akik elmenekültek, már alig volt rizsük. Az ember nem művelheti meg a földet puszta kézzel, amellet pedig egy kevés rizst a vetés céljaira is vissza kellett tartani.

Megbeszéltem az Új Negyedik Hadsereg orvosaival, hogyan költethetnék el legjobban a nálunk maradt ezer dollárt. A kórház közelében ősi templom állott, ahol tizenöt menekült parasztcsalád talált hajlékot. Mögötte parlag föld terült el, amelyet a *csu* (helyi közigazgatási kerület) elöljárója, aki földesúr is volt, bér nélkül felajánlott nekünk. Az orvosok elkészítették egy önellátó közösség tervét. Jegyzéket készítettek a szükséges mezőgazdasági eszközökről és vetőmagról, elmentek a templomba és a parasztok elé terjesztették a tervet. Közölték a menekültekkel, hogy az asszonyok (amennyiben nem rühesek) a kórházi fehérnemű és ruha mosásával és sebészeti kötszerek készítésével kereshetnek pénzt. A katonák megtanulhatják a szandálszövést, bambuszkosarak, gyékények és legyezők készítését és a kórház magára vállalja a felelősséget valamennyiük egészségéért.

A menekült asszonyok szokás szerint hallgattak, a férfiak soká gondolkodtak, mielőtt megkérdezték, mennyi kamatot kell fizetniük a pénzért. Az orvosok azt felelték, hogy kamatot nem kell fizetniük, de ha nyereségük lesz, azt arra használják, hogy más menekülteket telepítsenek le a vidéken. A férfiak kétkedően hallgatták őket és egyikük kijelentette, hogy a földekért csak azért nem kell bért fizetni, mert a hadsereg ott van; de ha elmegy, a földesúr nemcsak a bért, hanem a bérhátralékot is be fogja vasalni rajtuk. Az orvosok felajánlották, hogy írásbeli biztosítékot kérnek a *csu* elöljárójától, de a parasztok kijelentették, hogy az írás semmit sem ér, ha a hadsereg elmegy. Mindazonáltal elhatározták, hogy legalább addig megművelik a földet, míg ez be nem következik; ha a Jangce-völgyből kiűzik az ördögöket, bármikor visszatérhetnek régi otthonukba.

Mikor ezzel mindnyájan egyetértettek, egyikük ezt mondta:

— A maguk vetőmagvai és szerszámai nagyon drágák. Mi

olcsóbban megvesszük. És miért akarják, hogy görögdinnyét vessünk? A bab többet ér; a görögdinnyének csak az íze jó.

Az orvosok ettől kissé elszégyelték magukat. Mi csak kissé változatossabbá akartuk tenni rizsből, káposztából és néha egy kis disznóhúsból álló kosztunkat. De a parasztok csak újévkor ettek húst, a görögdinnyét pedig kimondottan fényűzésnek tartották.

Egy fiatal paraszt elgondolkozva hallgatta a vitát, aztán megjegyezte, hogy a tizenöt család olcsóbban gazdálkodhatna, ha mind együtt dolgoznának és később felosztanák a termést. Együtt megvásárolhatnának egy-két bivalyt, hogy azzal végezzék el a szántást. Még disznót is vásárolhatnának és a kacsa olcsóbb, mint a jegyzékünkön szereplő csirkék, mert a kacsa gyorsabban nő és egy idő után maga tud gondoskodni táplálékáról. Az is jó lenne, — mondta — ha megvizsgálánák a földet, hogy mit vessünk belé. A kötetlen szűz talajon rizs semmi esetre sem teremne meg.

Az orvosok belátták tudatlanságukat és végre az egész terv elkészítését rábízták a parasztokra. Másnap ezeknek egy csoportja bejárta a dombokat, megnézte a talajt és az emberek fejüket rázták. Mikor elkészültek, öten közülük eljöttek a kórházba. Radikálisan csökkentették eredeti pénzügyi előirányzatunkat és kijelentették, hogy három csoportjuk másnap elindulhat, az első, hogy egy déli városban mezőgazdasági eszközöket szerezzen be, a második, hogy Nanlingban megvásárolja a legjobb vetőmagot és a harmadik, hogy igásállatot, disznót hozzon és megállapodjék egy kacsatenyésztővel, hogy költsessen ki ezer tojást. Száz kacsát öt dollárért megkapnak.

Az utolsó rézdarabig megszámlálták a pénzt, amit nekik adtunk, de azt mondták, hogy szállás céljaira nincs szükségük pénzre. A paraszt mindig talál hajlékot más paraszt házában. Csak élelemre kell mindegyiküknek napi tíz cent.

A hét végéig berendezték saját gazdasági szövetkezetüket. Asszonyaik eljöttek a kórházba, megvizsgáltatták magukat és aki nem volt közülük ruhes, elkezdte a kötszerek készítését és a ruhamosást, míg a többieket kezelésbe vettük. A Hadsereg katonákat küldött, hogy megtanítsák őket a szandálszövésre. Az orvosok a gazdálkodást rábízták a férfiakra, de ragaszkodtak ahhoz, hogy ők állapítsák meg számukra az alkalmas táplálkozást. Az emberek fényűzésnek tartották, hogy hetenként egyszer húst egyenek, de az orvosok nem tágítottak és mikor elmentek,

két doktor terveket kezdett készíteni egy mintafaluról iskola-épülettel, fürdővel és közösségi mosódával.

Az egyik bikaerős és egészségtől kicsattanó képű fiatal paraszt választott vezetője lett a szövetkezetnek, amely feladatot a szántással felváltva végezte. Ő jött mindig hozzánk tárgyalni.

Mikor elérkezett az ideje, hogy kijelöljék a mintafalu helyét, sokan kigyalogoltak a dombokon túlra és végre kiválasztottak egy magas fekvésű, száraz helyet a vidék közepén. Néztük, hogyan nő ki a földből a falu, melynek első szalmatetős házát napon szárított vályogtéglából építették. Ahol a vályogtéglá elérte a tetőt, helyet hagytak, hogy a füst kiszállhasson a nyitott tűzhelyekből. Kételkedve fogadták azt az újításunkat, hogy a külső falakba ablakokat vágjunk, de ebben is a mi álláspontunk győzött.

A széles, babbal, borsóval, tökkel és édes burgonyával beültetett földek nőttek; némi paradicsomot is meghonosítottunk, amelyről semmi sem tudtak és nem is szerették. Mikor elmagyaráztuk nekik a paraj előnyeit, ebbe belementek. Sőt tiszteletünkre maguk ültettek el egy darab földön görögdinnyét. Az anyabivaly szép összegbe került, mert borjas volt, de mi pajtában helyeztük el az állatokat és nem engedték meg, hogy a lakásokban tartsák őket. A férfiak övig és térd alatt meztelenül szántottak és testük barna, erős és szép lett — és mentes a rühtől. Új elméleteket állítottam fel a rühről és tudós képpel beszéltem a „helyes táplálkozásról”.

Hatalmas bambuszkosarakban érkeztek a fiatal kacsák; az öregemberek és kisfiúk nagy, alacsony gyékényfélszert építettek egy tó közelében, földjét vastag réteg szalmával rakták ki és sárból partot készítettek, hogy a gondjaikra bízott baromfi ott gyakorolja magát az úszásban, mielőtt egy időre ráeresztették a tóra. A gyékényfélszer mellett alacsony alvóhely volt az idősebb férfiaknak, mert amíg a kis kacsák aprók voltak, az öregek éjjel-nappal őrködtek, nehogy a kis kacsák egymáson feküdjenek és úgy melegedjenek. Hosszú, végükön fűvel bekötött bambuszrúdakkal terelték szét a kacsákat. Azok csakhamar hosszúnyakú, hápogó állatokká nőttek és egy idő múlva már kihihették őket a folyókra, hogy maguk keressék meg táplálékukat.

A felnőttek „kulturális” kiképzését és a gyermekek nevelését tanítónők gondjaira bízta, akiket a Hadsereg tömegmozgalmi osztálya küldött. Csakhamar a szövetkezethez kapcsolódó

szövőintézetéről kezdtünk tárgyalni. Mikor egyízben átrándultam Kinghszien városába, sok menekült szövőt találtam ott, akik azt mondták, hogy darabonként nyolc dollárért el tudják készíteni maguknak a szövőszékeket.

Beszéltünk gazdáinkkal a szövőde ügyében és ezúttal is sokáig töprengtek, mielőtt megszólaltak. Az új házakon gondolkodtak, melyekre a szövőknek szükségük lesz, a szövőszékekre, a cérnára szükséges pénzen és a takácsok családjainak fenntartására addig is, míg a elkészített áru eladható lesz. Rokkákról is beszéltek és arról, hogy nyers gyapotot lehetne behozni a kinghszieni körzetből. Gyakorlati javaslataikból egy nagy vállalkozás terve bontakozott ki és nyilvánvaló volt, hogy írnom kell, küldjenek több pénzt.

Az orvosok és én arra gondoltunk, hogy más központokat létesítünk az alsó Jangce menekültjeiből, de képzett szervezőkre lett volna szükségünk. Kétszázezer hajléktalan menekült volt a vidéken, de kérdés volt, hogy az Angol Segélyalap és az Amerikai Vöröskereszt véleményező bizottsága bocsát-e rendelkezésünkre pénzt. A missziós munkásoknak hatalmas összegeket adtak, noha a misszionáriusok csak élelmet és hajlékot nyújtottak a menekülteknek. Kínai vállalatokat ritkán pénzelték. Magam aligha minősíthettem magamat misszionáriusnak és a kínai hadseregekkel való összeköttetésem is rossz fényt vetett rám. Elküldtem a szokásos kérőleveleket és olykor kaptam némi pénzt. De a teljes összeg sohasem haladta túl a kétezer kínai dollárt és ennek egy részét is mindig kötszerre kellett költeni a kórház számára.

Mikor nem szántottak, a gazdasági szövetkezet emberei ráérttek arra, hogy a legkülönbébb munkákat végezzék a kórháznak vagy a Hadseregnek. Ha ütközet volt, legerősebb embereiket kiküldték, hogy vigyenek muníciót a frontra és hozzák viszza a sebesülteket; ezzel harminc centet kerestek naponta. Tanúi lettünk, hogy ők voltak a legerősebb polgári lakosok a völgyben, akik több terhet tudtak elvinni, mint akárki más. Orvosaink elégedetten mosolyogtak, mert ezt a hatást az „új táplálkozásmódnak” tulajdonították.

A szövetkezeti gazdák építették a fertőtlenítő állomást a kórháznak. Ezt az állomást a tervnek megfelelően vályogból és téglából, vasrúdakból és bambuszból építették. Mikor új vidékre mentem onnan, közvetlenül aratás előtt, nyolcvan dollár volt mindössze a gazdaság pénztárában, de az új termésből és a ka-

csákból jelentős nyereségre lehetett számítani. A kórház kacsát kezdett vásárolni a sebesültek élelmezésére.

Ugyanekkor jelentést írtam a szövetkezet munkásságáról és elküldtem Sanghájba az Angol Segélyalapnak. Másfél évvel később, mikor Csunkingba kerültem, az angol követ kocsiját küldte értem. Én úgy éreztem, mintha egy évszázad telt volna el, de a követ semmit sem felejtett el és még mindig mosolyogva emlegette a szövetkezetet. Megkérdezett, használhatnék-e valami pénzt erre a célra és én igennel feleltem.

A felemás Ötvenedik Hadsereg

1939 februárjának közepén szitáló esőben lovagoltam át dr. Csanggal a hegyvidéken, hogy nyugaton meglátogassam az Ötvenedik Hadsereget, amelynek parancsnoka Kvo Suen-csi vendégül hívott magához. Az elfogott japán ló, amelyen ültem, vézna és sovány volt, csak egyik lábán volt patkó és kehes volt.

Mikor a sötétség sűrűsödni kezdett, eljutottunk az Ötvenedik Hadsereg harci körzetébe, láttam az őrszemek árnyalakjait, amint minden ösvényt őriztek. Egy régi, fűzfáktól árnyékolt kőhídon egy fiatal tiszt rohant hozzánk és izgatott kérdéseket intézett kísérőimhez. Aztán elénk ugrott, vigyázzba vágta magát és így kiáltott:

— Üdvözlöm! Van szerencsém Kvo Suen-csi tábornok nevében fogadni önt, hogy elvezessem főhadiszállásunkra.

A híd közelében díszőrség állott magas, csinos férfiakból, akik kíváncsi arccal fordultak felénk. Különleges szecsueni gyaloghintók voltak velük ezek vivőivel együtt; leléptem a lovamról és beszálltam az egyikbe. A fiatal tiszt és a katonák nem tudták eltitkolni izgalmutat, ismét ráeszméltem, milyen hallatlan dolog egy kínai hadsereg számára, ha idegen látogatót vagy vendéget fogadhat. Ezek a hadseregek egy olyan világ közepette küzdöttek, amely nem csak elhagyta őket, hanem ellátta ellenségüket a pusztítás eszközeivel. Lesték az eget, hogy a nemzetközi segítség jeleit fedezzék fel, nem csoda tehát, hogy úgy jelentem meg előttük, mint a tavasz első hírhozója.

A díszőrség szétvált, egy részük előttünk, más részük mögöttünk ment, hintómból figyelhettem az előttem haladók gyors lépéseit. Büszke tartásuk, a gyors pillantások, melyeket

időnként felém vetettek, mély szomorúsággal töltöttek el, hogy csak egyetlen ember vagyok és senkit sem képviselek. Nagy bánat volt nekem, hogy nem hozhattam nekik hírt igazi tavaszcól!

Egy kis falu előtt egy lovas katona ugratott elő, üdvözölte a fiatal tisztet és megkérdezte, hogy a külföldi jóbarát megérkezett-e. Aztán megfordult és elvágtatott, lova patáinak dobogása beleveszett a sötétségbe. Egy órával később egy falu határához közeledtünk, fenyőfa-fáklyák libegő-lobogó fényét láttuk és hangokat hallottunk, amelyek úgy hangzottak, mint egy távoli folyam. Mikor közelebb jutottunk, láttam, hogy több ezer katona és civil állott az út mindkét oldalán, köztük khakiegyenruhás tisztek és hosszúruhás hölgyek. Egy pár kilépett a tömegből. A férfi javakorában levő erős és különösen intelligens arcú ember volt. Kiléptem gyaloghintómból, megragadtam kinyújtott kezét és hallottam meleg, mély hangját:

— Üdvözlöm önt, mint ennek a Hadseregnek parancsnoka!

— Túlságosan megtisztel, Kvo tábornok!

Madame Kvo, kis törékeny, szürke gyapjúruhába öltözött, értelmes arcú nő, megfogta és sokáig tartotta kezemet a magáéban, miközben meleg szavakkal üdvözölt. Mialatt a körém tolongó emberek hangja egyre áthatóbb lett, Kvo Suen-csi tábornok bemutatta nekem vezérkara tagjait és feleségüket. Ettől a pillanattól kezdve zavarbaejtően társadalmi környezetben találtam magam.

Az ötvenedik Hadsereg főhadiszállását éppen bombázták, de a falut, hogy méltóképen fogadjon bennünket, teljesen rendbehozták. Sok falusi embert alkalmaztak arra, hogy seperje fel és tisztítsa meg az utcákat és egy kis házat készítettek elő számunkra. Ezt az épületet kitakarították, tisztára mosták és néhány faragott asztallal és székkal bútorozták be, kitűnő ókínai ízléssel. A falakat két tekerics díszítette, egy fényezett asztalon a kettő között nagy vázában egyetlen görbe ág volt egy virágzó cserjéről. Két nagy, széleslevelű banánfát, amelyeket nyilván valamelyik ház udvarából hoztak ide, egy kis beszögellésben ültettek el házunk előtt. A széles levelek kiragyogtak a fehér falból.

Minden egy ősi kultúra előkelőségét és illatát lehellte. Ilyen légkör sohasem teremthetett volna meg az Új Negyedik Hadsereg harcoló, jelszavakat ordító zűrzavarában; de a keresztény Kínában sem születhetett volna meg, ahol a Nyugat félig sike-

rült utánzása divott és annak hajtása, az amerikai bibliás kultúra volt mindenben a hangadó.

Kis, kedves udvarunk végén dr. Csang egy új, külön erre az alkalomra készült épületet talált. Félreeső hely volt. Belül két lépcső vezetett fel a trónszerű üléshez. A nyílás körül pompás bélelt ülés volt bíborszínű és vörös posztóból, amilyen valamikor az európai hercegek és hercegnők szükségtelen alfeleit védte. Mikor először láttam ezt a műalkotást, a milánói hercegre gondoltam, aki arra kérte Leonardo da Vincit, hogy tervezzen neki valami egészen különös ürszéket.

Dr. Csang és én óvatosan körülnéztünk, hogy nem hallgatódzik-e valaki, mielőtt kirobbant belőlünk a nevetés, de dr. Csang sietett hozzátenni:

— A dolog feudális, de mutatja, milyen szeretettel fogadják.

A szecsueni hadseregeket Kína legelmaradottabb haderőinek tartották és az Ötvenedik Hadsereg ezek közé tartozott. De a háború nagy változásokat idézett elő itt is, most különös keverék volt, amelyben a régi és az új harcolt egymással. Ösztönös faji patriotizmus és a legelmaradottabb szokások és felfogások keveredtek a modern emberiség legmagasabb elveivel, a demokrácia és szociáлизmus félig megemésztett eszméivel. A háború megtanította az embereket arra, hogy modernizálódjanak — vagy vesszenek el.

Kvo Suencsi tábornok a modern törekvéseket képviselte és néhány fiatalabb tisztje, példáját követve, tanulmányi klubokat alakított és folyóiratokat, könyveket rendelt. Kvo egyike volt a leghaladottabb és legtöbb szociális érzékkel rendelkező nemzeti parancsnokoknak, de lépten-nyomon beleütközött a reakciós és korrupt vezérkari tisztekbe, akik szabadidejüket hazardjátékkal, ópiumszívással vagy pusztá semmittevéssel töltötték. Nyílt titok volt, hogy ennek a Hadseregnek teherautói szállították az ópiumot a távoli Szecsuen tartományból a Jangce alsó folyásának völgyébe, úgyhogy a helyi hatóságoknak nemcsak a japánok és azok mérgei ellen kellett küzdeniök, hanem a belső ópiumkereskedők ellen is. Ez a kereskedelem titokban bonyolódott le és a tisztek maguk szervezték meg az elosztást. Kinghszien előjárója már régebben elmondta nekem, hogy nem meri megmotoztatni a kerületén átmenő szecsueni katonákat, nehogy azok lelőjjék embereit.

Mindaddig, amíg ezt a látogatást nem tettem, az Ötvenedik

Hadsereggel való összeköttetésem sebesültekre és egyik modern fiatal tisztjükre szorítkozott. Ütközetek közben az ötvenedik Hadsereg sebesültjei átmentek az Új Negyedik Hadsereg völgyén. Sok közülük mezítláb, toprongyosan érkezett és valamennyien még vékony nyári egyenruhájukat viselték. A hordágyakon fekvő sebesültek takaró nélkül vacogtak és a saját lábukon járók szálanalmasan botorkáltak végig az utakon, éjszaka pedig kivert kutyák módjára lefeküdtek a falusi házak falai mellett.

Az Új Negyedik Hadsereg kórházba vitette őket és mielőtt kikerültek onnan, egyik betegszobából a másikba mentek, sűrű meghajlások közepette mondtak köszönetet a betegeknek és orvosoknak. A szükség-kötözőhelyen, amelyet az Új Negyedik Hadsereg orvosai létesítettek számukra, egy régi világból való tiszt egyszer a hordágyon fekvő követelő hangon rászólt dr. Csangra, hogy először őt lássa el, mielőtt a közönséges katonákkal törődik. A doktornő nem vette tudomásul a felszólítást és mikor végre levette kezéről a kötést, könnyű karcolásokon kívül semmi egyebet nem talált.

De ezek a katonák mégis a hazájukért harcoltak. Az ellenség támadásai közben ők és az Új Negyedik Hadsereg katonái vállvetve testvériesen küzdöttek. És ahogyan vérük egy folyóba folyt, barátságuk is egyre szorosabbra kovácsolódott. Lehet, hogy az egyre növekedő fasiszta erők hallottak erről, mert Csungkingből új politikai vezetőt küldtek az ötvenedik Hadsereg szellemének megjavítására. Megérkezése után Kvo tábornok befolyása hanyatlani kezdett és a szecsueni csapatokba lassan ellenszenvet csepegtettek az Új Negyedik Hadsereg ellen. Kvo tábornok és néhány tisztje igyekezett ezt ellensúlyozni, de a politikai vezető önálló hatalmasság volt, aki csak csungkingi feljebbvalóinak tartozott felelősséggel. Jelentéseit az ő tudomásuk nélkül küldhette el, viszont joga volt az ő jelentéseiknek ellenőrzésére. Úgy látszott, mintha főkémmnek küldték volna ide.

Megérkezésünk estéjén ismerkedési estélyen vettünk részt. Külföldi ételek, tálak, ezüst, vászonnemű és borospoharak voltak az asztalon, azonkívül helyjegyek is, melyeket a tisztek feleségei festettek nagy hozzáértéssel. A külföldi szokás szerint férfiak és nők egymás mellett ültek a fehér asztal hosszában és madame Kvo kivételével, aki úgy volt öltözve, mint mindig, valamennyi többi nő a legfinomabb selyemruhában jelent meg, gyöngyökkel és külföldi magassarkú cipőben.

Dr. Csang és én rendes egyenruhánkat viseltük. Kimostuk és ki is vasaltuk erre az alkalomra, de az estély fényét egyáltalában nem emeltük és az volt az érzésünk, hogy rontjuk a hangulatot. De azért a kis önérzetes dr. Csang úgy viselkedett, mint egy királynő és később megjegyezte, hogy büszke hazája egyenruhájára. Legnagyobb meglepetésünkre a nők elszégyelltek magukat és két nappal később valamennyien fényes új vászon egyenruhákban jelentek meg, amilyenekben mi jártunk. Csak madame Kvo viselte tovább szerény szürke ruháját.

A tiszt-feleségek művelt nők voltak, némelyikük egyetemet is járt, mert Kínában egy tiszt a legelőkelőbb nők kezét is megkaphatja. Minden nyájasságuk és kedvességük ellenére kénytelen voltam észrevenni, hogy egészséges nők, akik kényelmesen elvégezték tanulmányaikat, vagyonos tisztetekhez mentek feleségül, aztán jégre tették a tudományukat. A Hadseregben nem dolgoztak, hanem haszontalan pletykázással és mah-jong játékkal töltötték a napokat.

Csak kettő közülük nem látszott a helyén lenni. Az egyik egy hívő, nemrég férjhezment keresztény nő volt, aki nyugati zenét tanult Sanghájban. Úgy járt-kelt a többiek között, mint egy boldogtalan szellem és sohasem láttam az arcán mosolyt. A másik madame Kvo maga volt. Egyetemet végzett, azelőtt tanárnő volt, három gyermeket hagyott Szecsuenben és hónapok óta a háború minden veszedelmét megosztotta férjével. Ő nem volt keresztény, szigorúan hazafias érzelmű nő volt és esküdt ellensége minden különködésnek, ópiumszívásnak, hazardjátéknak és lustálkodásnak. A tisztok közül többen jobban féltek tőle, mint Kvo tábornoktól. Olyan volt, mintha ő volna a hadsereg lelkiismerete. Azt is megtudtam, hogy ő és Kvo tábornok pénzt vettek kölcsön családjuktól, hogy megvásárolják a Hadseregnek a szükséges orvosi felszerelést.

Mindennap ellátogattam gyaloghintóban a Hadsereg különböző intézményeihez, a kórházakat is beleértve. A kórházakat látogatásunk alkalmából gyönyörűen rendbehozták — a festék még nedves volt a falakon. Az orvoskari tiszteknek és segédjeiknek nem volt szakképzettségük és sem a malária okáról, sem tudományos kezelési módszereiről nem tudtak semmit. De ha tudtak volna, az sem segített volna sokat, mert ez a Hadsereg mindössze kétezer adag kinínt kapott az előző évre — egy maláriasujtotta vidéken!

Egy reggel Kvo tábornok és néhány vezérkari tisztje elvitt

a Hadsereg kiképző táborába, ahol kétszáz altiszt és száz értelmiségi fiatalember tanult. Az értelmiségi ifjakat politikai munkásokká képezték ki. Megkértek, hogy beszéljek a külföldi államok Kína iránti magatartásáról, a japán propagandáról és kémkedésről Amerikában és Angliában. Sanghájból utánam küldött folyóiratokból meglehetősen tájékozódást szereztem ezekről a tárgyakról. Nem hallgathattam el ezek előtt az életükért harcoló emberek előtt, hogy más országokban is, nemcsak az övékben vannak árulók, akik a japánokért dolgoznak és megneveztem azokat az amerikaiakat, akik odaadták magukat ennek az ügynek.

Az előadás után megbeszélés következett, amely órákig tartott. Néhány kérdésre tudtam válaszolni, néhányra nem. Mindenesetre megállapíthattam, hogy a kiképző tábor a modern Kína egy másik arca volt, ahol az emberek mindent tudni iparkodtak, ami küzdelmükben erősíthette őket.

Miközben a megbeszélés folyt, a Jangce partjai felől távoli ágyúdörgés hallatszott, mert a Hadsereg új útegeit ellenséges hajók és állások ellen használták. Egyszer félbehagytuk a beszélgetést, mert közeledő bombázók zúgását hallottuk. Az épület magában állott egy széles völgyben és menekülés helyett valamennyien ott ültünk és várakoztunk, miközben mindegyikünk el volt foglalva saját gondolataival az életről és halálról. A repülők elmentek, nagy lélekzetet vettünk és folytattuk a megbeszélést.

Egy másik reggel a Hadsereg sportünnepélyt rendezett, amelyben a főhadiszállás katonái, Kvo tábornok, vezérkara néhány tagja és egy pár nő is résztvett. A Hadsereg nagy súlyt vetett a testedzésre és Kvo tábornok lelkes tenniszjátékos volt. Teniszpályát, kosárlabdapályát építettek és ezekhez a sportokhoz a régi kínai ökölvívás és kardjáték járult. A csípős, fényes levegőben úgy tűnt nekem, mintha soha életemben nem láttam volna ilyen szép és mozgékony testeket. Ezek a csapatok fizikailag jóval fölötte állottak az Új Negyedik Hadseregnek. Megkérdeztem Kvo tábornoktól, miért nem hívja ki a Jangce alsó folyásánál harcoló többi hadsereget általános sportversenyre, hiszen ez nagyban elősegítené a testedzést és a bajtársiasságot.

Igazat adott nekem, aztán némi habozás után ezt mondta:

— Félek, politikai kifogásokat hoznának fel ellene.

Természetesen azokra a kifogásokra gondolt, amelyeket a politikai vezetők tehetnének az Új Negyedik Hadsereg ellen.

Ezek a vezetők azért voltak a világon, hogy megakadályozzák a barátkozást a kommunista hadsereg és a többi haderő között.

Gyakran összejöttük, hogy megnézzük a Hadsereg front-szolgálatos diákjaitól bemutatott modern hazafias előadásokat. A darabok jók voltak és az előadás kitűnő, mert úgyszólván minden kínai tehetséges színész. Egy este a vezérkari tisztek egy régi pekingi drámát adtak elő, amelyhez díszes jelmezeket csináltattak. Kvo tábornok kedélyes ember volt, akinek minden iránt volt érzéke és szerette a régi operákat is. De a modern kínaiak megvetéssel néztek ezekre az operákra, mert feudális erényekre nevelték nézőiket. Jellemző volt, hogy a tisztek régi feudális drámákat játszottak, de a tanult fiatalság csak modern hazafias színműveket adott elő. Ez is a Hadsereg két egymással szembenálló oldalát mutatta.

Mikor ezen az éjszakán hazatértem a színházból, madame Kvo hirtelen férjéhez fordult és megkérdezte:

— Ki fizette meg ezeket a jelmezeket? Mindegyik több száz dollárba került!

— Hogyan? Hogyan? — kiáltotta a megdöbbszent tábornok.

— Szégyen, gyalázat, hogy így költjük a pénzt, mikor olyan szegények vagyunk és az életünkért harcolunk! — fakadt ki madame Kvo.

A csodálkozó tábornok addig sohasem gondolt erre a kérdésre, de felesége figyelmét ez sem kerülte el. Mikor elbúcsúztunk egymástól, dr. Csang haragosan kijelentette, hogy a parancsnokságot madame Kvo-ra kellett volna bízni.

Egy másik estén dr. Csang véletlenül találkozott egy arc-vonalbeli ezredparancsnokkal és velement a vezérkari főnök lakására. Alighogy beléptek az ajtón, mint dr. Csang később elmondotta nekem, az ópium émelyítő párája csapta meg őket. A nagy fogadószobában vezérkari tisztek ültek feleségükkel mah-jong asztalok körül, köztük a politikai vezető és felesége is. Előttük nagy halom bankjegy volt. Odafordultak az újonnan érkezőkhöz és fesztelenül felszólították őket, hogy játszanak velük. Dr. Csang azt felelte, hogy nem ért hozzá, de ott maradt és nézte a dolgot. Madame Kvo, aki dr. Csangot kereste, ebben a pillanatban lépett be. Megállt az ajtóban, mint egy vékony szürke kísértet, de nem szólt egyetlen szót sem. Az asztalok körül suttogás támadt, aztán minden férfi és nő felállott és halálos csendben, félve nézett rá.

— Dr. Csang, magát keresem — mondta feszült hangon.
— Egy halastavat akarok önnek megmutatni.

Dr. Csang velemment és szó nélkül haladtak végig a sötét utcákon. A falu szélén találtak egy tavat, de semmit sem láttak belőle. A szürke kis alak még mindig nem szólalt meg, hanem továbbment és hátat fordított kísérőjének. Dr. Csang tudta, hogy hangtalanul sír, odament tehát hozzá és megfogta a kezét.

— Ne sírjon, én megértem — mondta szelíden. — Két világ van ebben a mi országunkban — a régi és az új. Ön és Kvo tábornok az újhoz tartoznak, én is.

A két nő kéz a kézben tért vissza szobámba.

Később az est folyamán Kvo tábornok maga is eljött és több óráig maradt ott; ez az este egyik legfelejthetlenebb emlékem. Egyáltalában nem úgy beszélünk egymással, mint kínaiak és külföldiek, mint katonák és civilek szoktak, hanem mint két emberi lény, akik egy új, szabad és haladó világra áhítoznak. Újra az volt az érzésem, hogy a világ legértelmesebb, legjobban tájékozott és legbátrabb emberei közül néhányan Kínában élnek.

Az ötvenedik Hadsereg statisztikájának tanulmányozása közben megállapítottam, hogy több halottja van, mint sebesültje. Ennek a megdöbbentő ténynek az a magyarázata, hogy a Hadsereg kapcsolatai a köznéppel rosszak voltak és a népnek nem volt kedve ahhoz, hogy útközet közben segítsen a sebesültek frontról való elszállításában. Orvosi személyzete nemcsak orvosilag volt kiképzetlen, hanem politikailag is olyan hátramaradott, hogy nem egyszer ellenséges előretörés közben otthagyták a kórházat és rábízta a sebesültekre, hogy meneküljenek, ahogy tudnak. És noha Kínában mindenki tudta, hogy a harctéren hagyott sebesült kínai katonákat az ellenség mindig megöli, ennek a kínai Hadseregnek nem volt olyan rendszere, amely a sebesülteket elvitte volna a harcterről. Amennyire én tudom, egyetlen olyan eset sem volt, mikor egy sebesült kínai katonát japán kórházba vittek volna kezelésre. Így érthető, hogy a Hadsereg 8000 halottat vesztett és 3000 embere reménytelenül nyomorék lett.

Egy este beszélgetésünk alkalmával elmondtam Kvo tábornoknak egy történetet, amelyet magam is hallottam. Egyik hadseregbeli orvos a nanlingi frontszakaszon úgy menekült el, hogy egy egész kórházat hagyott ott sebesült emberekkel tele. Ezek közül tizenkilenc elvonszolta magát a hegyekbe, ahol pénz

adtak a parasztnak, hogy vigyék el őket az Új Negyedik Hadsereg kórházába. A tábornok mereven kiegyenesedett és megkért, mondjak neki adatokat és pontos tényeket. Madame Kvo rögtön odahívatta az orvostisztet. Megismétltem a tényeket, de a tiszt mentegetődzött, sőt hazudott is. Észrevettem, hogy különösen Kvo asszonytól fél. Mihelyt lehetett, nagy hajlongások közepette hátrálva kiment a szobából. Egyideig egyikünk sem szólt, aztán azt mondtam, hogy nézetem szerint senkisémet tehető egyénileg felelőssé alacsony erkölcsi színvonaláért addig, míg az egész hadsereg politikai nevelése laza.

Kvo tábornok azon az éjszakán annak szükségéről beszélgetett velem, hogy orvostisztjeit a csangszai orvosképző iskolában képezzék ki és hogy a keleti fronton az iskolának fiókot kell állítani. Teljességgel megoldhatatlan probléma volt, hogy embereket hozzanak a kontinens másik végéből néhányhetes szükségképzésre, mikor minden pillanatban szükség lehetett rájuk, ha a japánok új támadásba mennek át.

Egyszer megkérdeztem madame Kvo-tól, miért nem lép be ő maga a Hadsereg orvosi szolgálatába. Azt felelte, hogy semmit sem ért az orvostudományhoz. Én sem, feleltem neki, de mindketten eleget tudunk a háztartásból és a tisztaságból és tudjuk, hány hordágyra van szükség és mennyi élelemre. Régen meggyőződtem már arról, hogy néhány jó háziasszony a hadikórházak élén több életet mentett volna meg, mint akárhány orvos és szanitéc a fronton. Nem látom be, hogy a tisztek tanult feleségei miért nem hajlandók szakítani a főhadiszálláson folytatott haszontalan életmódjukkal és ehelyett orvosi szolgálatot teljesíteni.

A Vöröskereszt orvoskarához írott jelentésemben, amely az ötvenedik Hadseregbe vonatkozott, sürgősen arra kértem dr. Robert Limet, hogy küldjön orvosi felszerelést. Ugyancsak kértem Zsebkönyveket is az orvosszemélyzet számára. Végre Kvo tábornok kérésére nagyon megkértem dr. Limet, hogy szemlélje meg a Hadsereg orvosi szolgálatát és tegyen lépéseket annak megjavítására.

Távírat érkezett címemre az Új Negyedik Hadseregtől, hogy rögtön menjek vissza oda, mert a Vöröskereszt egy orvosfelügyelője érkezett meg és akar velem beszélni. Félbeszakítottam tehát az ötvenedik Hadseregnél tett látogatásomat, hogy visszasiethessek és beszámolhassak tapasztalataimról.

Másfél évvel később Kvo tábornokot elmozdították az ötve-

nedik Hadsereg parancsnoki állásából, mert túlságosan haladó szellemű volt és nem nyerte meg a politikai vezető tetszését. Ő és sok fiatalabb tisztje a harctéren minden erejével azt igyekezett megakadályozni, hogy a Hadsereg az Új Negyedik Hadsereg ellen fordítsa fegyvereit, ahelyett, hogy az idegen támadó ellen küzd.

A japánok patái

Június végére járt, mikor Szuencseng kerületi fővárosba utaztam Vuhutól délre és Nankingtől délnyugatra. Öt mérföldre észak felé erős japán állások voltak és azon túl más helyőrségek a Jangce felé vezető országúton. Az autótút, amelyen társaságommal haladtam, egyik volt a sok autótút közül, amelyet a kínai kormány építtetett az elmúlt években. Ettől a ponttól a partig a vidék az ország egyik legnagyobb csatatere volt. Vad ütközetek szántottak végig rajta és időnként még most is fellobbantak.

Szuencseng városa többízben cserélt gazdát, utoljára kevés-
sel odaérkezésem előtt, mikor a japánok kifosztották az állami magtárakat és 200.000—300.000 *pikul* (egy pikul kb. 50 kg) rizst vittek el Vuhuba. Ehhez a megszálláshoz a japánok több száz elfajzott kínait hoztak magukkal Vuhuból és egy sereg japán és koreai *ronint*. Ezek a sakálok kifosztották a lakásokat és mindent gazdáikhoz hurcoltak, akik megengedték nekik, hogy a zsákmány egy hányadát megtartsák. Amit a japánok nem pusztítottak el, azt sakáljaik égették föl. Az egész körzet olyan volt, mint egy lidérces álom. Az országúton lépten-nyomon eltört, felfordult teherautók feküdtek, ágyútálpak és segélykocsik, melyek oldalán még elmosódottan látható volt a Vöröskereszt jelvénye. Végig az úton bombatölcsérek és árkok voltak, félig megtelve vízzel és roncsokkal, döglött öszvérekkel, ágyúrészekkel. Üszkös romok szegélyezték az utat, melyek valaha falvak voltak. A romok között rongyokba öltözött emberek kóvályogtak, egy marék amerikai mogyorót vagy meleg vizet árulva.

Leereszkedett a sötétség és ömlött az eső, mikor Szuencseng határához értünk. A sűrűsödő homályból üszkös falak és téglarakások emelkedtek ki, tönkrement autók, eltört kerekek, rozsdás ágyúk. Néhány épen maradt falhoz az emberek alacsony kunyhókat építettek eltört gerendákból, rozsdás benzintartályok

ból és rongyokból — kecskeóllhoz hasonlítható menedékhelyeket. A sötétség beálltával ezek a nyomorultak aludni tértek és az ajtóul szolgáló alacsony nyílásokon görbe ágakat dugtak ki, hogy a csatangoló kutyákat elriasszák.

A régi város csipkés oromzatú ősi fala mellett széles folyó folyt. A két régi fahidat felrobbantották; az egyik teljesen tönkrement, a másikon gerendákat tettek keresztbe, amelyeket újra felszedhettek, mielőtt a japánok közeledtek.

A háború előtt Szuencsengnek közel 100.000 lakosa volt, de tízezreket megöltek a repülőbombák és csak néhány százan maradtak meg. Egy síkos kavicsal kikövezett utca egyik oldalán néhány részben helyreállított üzlet volt, amelyeket kínai gyertyák vagy nyitott olajmécsesek világítottak meg valamenynyire. Ezen az utcán volt egy épület, amelyben egy tucat kínai polgári nő meztelen testét találták meg a japánok kiűzése után. Az utcára nyíló ajtón még látható volt a cégtábla: „A Nagy Császári Hadsereg Vigaszháza.

Egy főutcára érve, alacsony szürke kőházat láttunk, amelynek bejárata fölött egy amerikai metodista misszió kifaragott felírása volt olvasható. A falak és tető még állottak, de az ablakok seholsem voltak és a tátongó lyukon át, ahol valamikor az ajtó volt, láttuk, hogy teljesen kiégett. Az épületet a japánok haditörvényszéknek használták és ide hurcolták a kínai foglyokat „kihallgatás” céljából, hogy katonai értesüléseket csikarnak ki belőlük.

Ezzel a misszióval szemben volt egy régi kút, amely mint sok más, színültig tele volt kínai katonák és polgári egyének hulláival. A város vize meg volt fertőzve és igen sokan titokzatos járványban haltak meg. A Hadsereg betömte a kutakat és cementtel zárta el őket. A misszióval szemben még nem száradt meg a cement. Mögötte fal volt, ezen keresztül vörös betűkkel virított egy japán jelszó: „Az új keletázsiai rendért”.

Néztem a kutat és a felírást, aztán a missziós ház sötét belsejét, amelyet most mintha holtak szellemei népesítettek volna be. A régi zsarnokok kísértetei újra a földön jártak. Visszaemlékeztem arra, hogy a japánok gyakran büszkén hivatkoztak Dzsingiszkánra és azt is megpróbálták, hogy megkaparítsák maguknak sírhelyét Belső-Mongóliában. A kínai kormány erre a koporsót az ország belsejébe szállíttatta.

A kétemeletes fogadó, amelyben szobát béreltünk, valamikor amerikai benzinállomás volt. Tetejét és homlokzatát bomba-

találat érte, de hevenyészve helyreállították. Szobámból, széles hasadékokon át leláthattam az utcára. Magában a szobában semmi sem volt, csak két bakon egymás mellé fektetett deszkák. Egy szolga meleg vizet hozott mosdótálban és mikor gyanakodva néztem rá, biztosított arról, hogy a vizet most hozták a folyóról.

Ráterítettem takarómat a deszkákra és száraz ruhát vettem magamra. Alig készültem el még ezzel, mikor két tisztet jelentettek. Egyikük a 108. Mandzsuriai Hadosztály egyik ezredese volt. A hadosztály a városban és környékén volt elszállásolva. Mint a legtöbb mandzsuriai kínai, a két férfi magas, jókölsejű és egészen különösen udvarias volt. Hallották, hogy ideérkeztem — mondták — és eljöttek, hogy üdvözljenek. A fronton az ilyen üdvözlés mindig szívetmelegítően hat. A front mindig a személytelen szeretet országának tűnt fel, valahogyan túl a közönséges barátságon és szereteten; az ember mindig olyan emberekkel találkozott, akik halálra voltak szánva vagy arra, hogy küzdjenek az életükért. A két férfi megkért, hogy jöjjenek most mindjárt és beszéljek ezredkiképző táboruk előtt egy néhány utcával odébb levő épületben.

Az volt a szándékunk, hogy megvacsorázzunk, mert reggel óta amerikai mogyorón kívül semmit sem ettünk és az utazás a melegben és esőben kimerítő volt. A két tiszt ragaszkodott ahhoz, hogy vendégeik legyünk és miután hadiszállásukon megvacsoráztunk, elmentünk a kiképző táborba. Száz altiszt és körülbelül feleannyi politikai munkás tanult ebben az intézetben. A sötét udvaron gyülekeztek ezredtisztjeikkel, mert világításban hiány volt és veszélyes is volt. Mikor bevonultak, eléggé szélesvállú férfiakat láttam és sötét, komor arcok körvonalai tűntek elélem.

Igyekeztem a sötétben olyan üzenetet közölni ezekkel az emberekkel, akiknek harcolniuk és talán meghalniuk kellett, hogy bátorságot és meggyőződést öntsek beléjük. Röviden megemlékeztem a hazámban uralkodó zűrzavarról, amelyben a nyereségvágy és a fasizmus iránti rokonszenv arra törekszik, hogy torkába fojtsa a tiltakozó szót a liberálisoknak és a munkásoknak, aztán igyekeztem azt bemutatni, hogy a közönséges emberek milliói és néhány belátó vezető, mint Rooseveltnök, Pittman szenátor és Henry Stimson ezredes minden rokonszenvükkel és támogatásukkal Kína felé fordulnak. Félhazugságokat mondtam nekik. Összeraktam mindenféle töredék újsághírt Kaliforniában, Kanadában, Angliában és Hollandiában kitört sztrájk-

kokról, amelyekkel kikötőmunkások megakadályozzák a hadianyagszállítást Japánba, beszéltem a japán áruk bojkottjáról és azokról a szervezetekről, amelyek pénzt gyűjtenek Kína megsegítésére.

A következő másfél évben állandóan így hazudtam a háborús övezetek katonáinak és polgári lakóinak. Ha akkor éjszaka az igazat mondom, beszédem a szenvedés és intelem felkiáltása lett volna és valahogyan így hangzott volna.

Testvérek! Én olyan ország polgára vagyok, amely ellenségeket ellátja azokkal az eszközökkel, amelyekkel benneteket és a tieiteket gyilkolja. Néhányan közülünk tiltakoznak ez ellen és érzik lelkükön a vérbűn gyalázatát. De országom iparmágnásai többre becsülik a profitjukat az emberi életnél és legtöbb honfitársam a kínaiakban alacsonyabbrendű embereket lát, akik „ruhamosással” keresik meg a kenyerüket.

Azt kérdezhetitek, hogy miért van ez így, hiszen az én honfitársaim veletek ellentétben tanult emberek és olyan polgári jogokkal rendelkeznek, amelyek lehetővé teszik, hogy majdnem mindent megtegyenek, amit kívánnak. Ha nekik az esik jól, hogy mennek a mézes madzag után, amelyen uraik vezetik őket, ezt is megtehetik; de ha akarják, használhatják a fejüket is és visszautasíthatják ezeket a mesterkedéseket. A világ lábaik előtt fekszik, de hogy elvegyék, tanulásra, küzdelemre és gondolkodásra van szükség. Nagy tanítóink voltak, akik megmutatták nekünk, mi az emberi szabadság és hazám alapja forradalmi. Mégis az enyéim kevesebbet tudnak a világról is nálatok is, akik pedig talán még olvasni sem tudtok.

Ahogy itt járok közöttetek, bámulatba ejt irántam tanúsított nagylelkűségetek, noha olyan országból jövök, amely ellenségeiteknek segít.

De nem beszéltem így. Hazudtam azoknak az embereknek, mert a katona akkor harcol legjobban, ha remény tölti el lelkét. De mert soknak közülük talán rövidesen meg kell halnia, nem rejthettem el előlük minden rosszat sem. Miután beszéltem, a sötétből felhangzott az a honvággyal telt dal, amelyet a mandzsuriaiak mindíg énekeltek — *Törjünk magunknak küzdve utat*

hazánkba. Aztán ugyanúgy, ahogyan jöttek, újra elvonultak, mint árnyak a sötétben.

Másnap felkapaszkodtunk a Pagoda-dombra a város falain belül és lenéztünk a pusztulásnak arra a tengerére, amely nemrégén még város volt. Olyan város, amelyben a régi helyet adott az újnak. Egész hálózata volt itt az újonnan kikövezett utcáknak és sugárutaknak, villanytelep, modern középiskolák, még technikai főiskola is. A város falain kívül modern előváros keletkezett, amely most romhalmaz volt. Japán repülőgépek száguldtak el a város legmodernebb utai felett és úgyszólván minden épületet a földdel tettek egyenlővé. Kilométerek hosszát egyetlen fal se állot, most pedig reményükvesztett embercsoportok turkáltak az omladékok között, szedtek ki vasdarabokat, porcellánt, zárakat, bútortöredékeket, ruhát vagy cipőt és bocsátották áruba az elpusztított utcákon.

A dombon mellettünk régi pagoda emelkedett, amely megrongálódott, de nem semmisült meg. Üres lövedékállások részben el voltak rejtve aombok mögött és a domb oldalai tele voltak árkokkal. A pagoda falára valamelyik japán ceruzával egy szentimentális vers néhány sorát firkálta fel egy elpusztított város „szépségéről”.

Elmentünk a város túlsó végéig, ahol egy dombháton valamikor három modern iskola, köztük egy technikai főiskola visszhangzott az ifjak szavaitól. Valamennyi épületet bomba érte és sok égett. Félig elégett bútordarabok garmadáit heverték még mindig az üres termekben. Néhány még épen maradt szobában iskolai előadás volt, más helyiségekben a Mandzsuriai Hadosztály nyitotta meg új kiképző iskoláját. Mikor odaérkeztünk, az előadók kiküldték a hallgatókat, azok kitódultak, felsorakoztak és hazafias dalokat énekeltek.

A domb lábánál voltak egy hajdani amerikai missziós középiskola épületei. A japánok a kínai intézményekhez hasonlóan kaszárnyának használták őket. A belső falakon ceruzával írott japán jelszavak és trágár kifejezések állottak. Az egyik szoba sarkában a padlóhoz közel ezeket a japán sorokat találtuk:

Harcok és halál mindenütt — most én is megsebesültem. Kína határtalan és mi vízcseppek vagyunk egy óceánban. Ennek a háborúnak semmi célja. Soha nem fogom viszontlátni otthonomat.

Egy reggelen Szuencseng utcái döngtek a menetelő labaktól. A csapatok összekeveredtek a közeli falvakból jövő erős, széleshátú, fegyveres polgári lakosokkal és az egész lakosság énekelve, csörömpölő puskákkal vonult a köztérre. A tér végén egy régi harangláb emelkedett ki, amelyről mindig vészjeleket adtak, ha repülőgépek közeledtek. A helyrehozott épületeket és üszkös falakat zászlókkal és részben angol, részben kínai jelzavakkal díszítették. És újra itt volt a mandzsu katonák örök kiáltása: „Törjünk magunknak küzdve utat hazánkba”.

Mikor elmentünk mellettük, két festékes vödörrel és ecsettel dolgozó katona mosolygott ránk. Mögöttük még nedves betűkkel ott állott az új jelszó. Így hangzott: *Éljen a „Manchester Guardian”, a demokrácia szava.*

Egy kis csoport fiatal nő, a helyi Nemzeti Felszabadulás Nőszövetségének tagjai, éppen végeztek a falak kidíszítésével, mikor a hágsón felkapaszkodtunk a torony tetejére. Húsz év körüli tanult nők voltak, tudnivagyók, értelmes emberek, akik most tele voltak büszkeséggel, hogy az első újságíró, aki eljött a Jangce alsó folyása melletti hadiövezetbe, nő. Ezen a napon sok férfiszónok beszélt, de nemünk tiszteletére egy nő mutatott be a tömegnek. Minden máskép gondolkozó férfinak a hallgatók közül orra alá dörgölte a nők egyenjogúságát, miközben ismételten ujjal mutatott rám és mindenkit felszólított, hogy nézze meg ezt a felszabadult nőt, akinek volt bátorsága arra, amit egyetlen férfi újságíró sem mert megtenni!

A tömeg tisztelettel nézett rám. Ennél valóban nem tehetett többet, mert annyira összezsúfolódott, hogy az emberek csak a szemüket tudták felém fordítani.

Nagy pillanat volt. Ott állottunk egy város romjai között, amelynek útjai tele voltak hullákkal és lakossága olyan szegény volt, hogy a rajta levő ruhán kívül semmit sem mondhatott magáénak. Az ellenségnek erős helyőrsége volt alig öt mérföldnyire észak felé, repülőgépei Vuhuból néhány perc alatt eljuthattak hozzánk, ha ugyan érdekesítettek bennünket bombáikra és a városnak egyetlen léghárító lövege sem volt. Mindenki, aki előttem állott, a halál jegyese volt. De azért ott állottak és beszéltek a végső győzelem bizonyosságáról és egy nő közülük a nemek egyenjogúságát hangoztatta.

Átkelés a Jangcén

Naplómból:

1939 augusztus 26, éjszaka.

Nem telik belé még egy hét és megvalósítom sok hónapja dédelgetett álmomat — hogy a japán állások között átkeljek a széles Jangcén és eljussak az ellenség hátamögötti hatalmas hinterlandba a központi Anhvej-tartományban. Ott most 15.000 gerillaharcosa van az Új Negyedik Hadseregnek és a rendes hadseregek közül egyik behatolt oda. Ma Je Ting tábornok azt mondta, hogy ez olyan, mintha „a legsötétebb Afrikába akarnék menni, hónapokba fog kerülni és a végén Csungkung következik.”

Augusztus 31.

Ma délben a főhadiszállásra sürgönyt kaptam Javaharlal Nehrutól. Azt kérdezi tőlem, hol és mikor találkozhatnánk. Most érkezett Indiából. A kormány vendége és minden bizonnyal hónapokig marad itt és az összes frontokat meg fogja látogatni. Nagyon várom ezt a találkozást. Visszasürgönyöztem és megkérdeztem, találkozhatik-e velem négy hónap múlva Laohokuoban, az ötödik hadiövezet főhadiszállásán a Hupej-tartományban nyugatra. Ha nem, újra át kell kelnem a Jangcén és meg kell próbálnom, kaphatok-e egy kocsit Csungkingba. Ugyanis nagyméretű orvosi segítséget akarok indítani Indiából Kínának és indus önkénteseket szeretnék kapni, hogy kiképezzék őket a gerillaháborúra.

Újra elolvastam azt az önéletrajzot, amelyet Nehru írt a börtönben és még egészen ígérete alatt állok. Azt hiszem, minden önéletrajz visszhangot talál sok ember szívében és minél egyetemesebb, annál inkább áll ez. Nehru könyvének sok részlete visszhangzik szívemben, például:

Különös keveréke lettem keletnek és nyugatnak, sehol sincs helyem, sehol sincs hazám... Idegen és jövevény vagyok nyugaton... de sokszor a saját hazámban is úgy érzem, mintha száműzött volnék.

Tíz évet töltöttem Kínában és mikor jöttem, azt hittem, csak átmeneti állomás lesz India felé. De Kína, mint a legtöbb embert, engem is meghódított. Ahogyan Nehru arról álmodik,

hogy meglátogatja Azur tavát a Himalájában, úgy álmodom én még mindig arról, hogy egy nap eljutok Indiába. Mint ő, én is attól félek, hogy megöregszem és nem valósíthatom meg eredeti tervemet... Írtam Nehru könyvéről a Hadsereg havi folyóiratában, a *Tang-Ti*-ben és a Hadsereg megbízott egy embert azzal, hogy az egész könyvet fordítsa le kínaira kiadás céljából... Holnap este útnak indulunk a Jangce felé. Végre meglátogathatom a kormányzót...

*

Ez volt utolsó naplóbejegyzésem a Jangcetől délre. Elindulásunk reggelén Hsziang Jing parancsnokhelyettes elfojtott izgalommal közölte velem, hogy a Szovjetunió meg nem támadási szerződést kötött náci Németországgal és hozzátette:

— Az egész nemzetközi helyzet megváltozik.

Ez a sokszor hallott szólam gyanakvást keltett bennem és bosszantott. Amolyan varázsigére emlékeztetett, amelytől az emberek hipnotizáltakatják magukat. Noha sohasem tartottam magam politikailag mindentudónak, nem értettem meg, mennyiben változik meg az „egész” nemzetközi helyzet. Elfogadtam a szovjet-német paktumot ideiglenes kibontakozásnak, de egy pillanatig sem kételkedtem, hogy a fasiszta háború a Szovjetunió ellen elkerülhetetlen. Az egy évvel azelőtt kelt müncheni paktum az angol és francia imperialisták arcátlan kísérlete volt arra, hogy náci hadseregeket tereljenek keletre a Szovjetunió ellen. A szovjet-német paktum a Szovjetunió válasza volt erre — kétségbeesett válasza. Ennek ellenére a nácik és japán szövetségeseik továbbra is a Szovjetunió és az egész emberiség legveszedelmesebb ellenségei maradtak. Mélyében a nemzetközi helyzet változatlan maradt.

A következő hónapokban igyekeztem tisztában lenni a nemzetközi fejleményekkel, de nagy nehézségekbe ütköztem. Egy évig ezután nem láttam külföldi sajtót, csak egy kínai újságot, amely a világ minden részéből közölt híreket. Az egyetlen nemzetközi változás, amelyről hallottam, elszánt elszigetelődési és békemozgalmak felkerekedése volt különböző országokban. Hallottam, hogy hatalmas amerikai elszigetelődés-párti politikusok vannak a kongresszusban és hogy vezetőik közül néhányat Hitler kitüntetett. Az angol, francia és amerikai kommunisták ugyancsak a „német néppel” való „béke” mellett agitáltak.

A kínaiak gyakran tettek fel nekem fontos kérdéseket. Az

egyik az volt, vajjon az amerikai Kongresszus vonakodása, hogy Guam szigetét megerősítsék, japán vesztegetésre vezethető-e vissza. Ezt kétesnek tartottam. Kínai kommunisták azt kérdezték, miért ellenzik az angol munkások az általános katonakötelezettséget és én úgy gondoltam, nem akarják az embereket besorozni addig, amíg az uralkodó osztály vagyonát nem veszi igénybe az állam. Egy darabig a kínai kommunisták a második világháborút imperialista háborúnak nevezték, mert noha a Szovjetunió fenntartotta Japánnal a békét, a kínai kommunisták sohasem beszéltek a japán néppel való megbékülésről, mert ez annyi lett volna, mintha a kínai vértengerbe akarnának orvosságot befecskendezni. Tudták, hogy az emberiség legfőbb ellenségei a nácik és a japánok. Noha a kormány tele volt reakciókkal, a kínai kommunisták egységre buzdítottak — és ugyanakkor sürgették a beható szociális reformokat, amelyek a népet erősebb ellenállásra serkentnék.

Nyolc hónap múlva a Jangce-völgy mentén odamerészkedtem arra a területre, amely roppant senki földjének tűnt fel előttem — a Jangce északi területére. Mindaddig olyan hadseregeknél voltam, amelyek szükség esetén hátrálhattak. Most már ez nem volt lehetséges. A nagy folyótól északra fekvő terület három oldalon volt körülvéve az ellenségtől: a Jangce mentén délre, a Tiencin—nankingi-vasútvonal mentén keletre és a Kvej folyó és a Lunghaj-vasút mentén északra. A japánoknak itt-ott megerősített városuk is volt, amelyet a sínek és folyók mentén szétszórt főerőikkel elérhettek. Amellett két-három autót is szeltek át a vidéket.

De még sok millió kínai élt ezen a roppant területen. Az Új Negyedik Hadseregnek mintegy 15.000 gerillaharcosa volt, akiknek sorai állandóan nőttek, de akik nagyon szegények is voltak.

Az a csoport, amellyel el kell indulnom, száz kiképzett katonából és politikai munkásból állott. Ez utóbbihoz egy kis frontszolgálatos csapat is tartozott tanult ifjakkból. Az első orvosi egységet is nekünk kellett elvinnünk, hogy az északi gerillák szolgálatára álljon: egy kiképzett orvost, N. C. Gungot, a mukdeni skót misszionárius orvosi főiskola végzett növendékét, négy kiképzett ápolónőt és tíz tanult diákot, akik éppen akkor végeztek el egy hathónapos tanfolyamot az Új Negyedik Hadsereg orvosképző iskolájában.

Ebből az egész csoportból csak négyen ismerték az útirányt vagy hogy mikor indulunk. Szeptember elsején megkaptuk az

indulási parancsot azzal, hogy híreszteljük azt, hogy a mögöttes területekre megyünk. Szürkületkor hosszú sor tehervivő érkezett, mert az orvosi egység annyi készletet vitt magával, hogy hónapokra elég legyen, a katonai és politikai egységek pedig tanzsereket és egy sajtót vittek magukkal. Mindenkit felszólítottak, hogy személyes holmiját a leglényegesebbre korlátozza. Nekem egy embert adtak, aki írógépemet, írásaimat, fényképezőgépet, orvosi készleteimet és ágyneműmet vitte, azonkívül a Hadsereg egy tisztet rendelt ki mellém. Ugyancsak volt egy külön testőröm is, Caj Lo, ugyanaz a keménykötésű fiatal gerillaharcos, aki más utazásokon elkísért már a Jangcén fel- és lefelé. Mint „régí Vörös Hadseregbeli ember”, Caj Lo szerette a veszályes és érdekes vállalkozásokat.

Mivel a japánok neszét vehették, hogy egy külföldi megyát a háborús övezeten, gyaloghintót adtak, amelyben teljesen elrejtve mehettem át a falvakon. Estefelé orvosi egységünk tehervivőivel együtt elindult. Egy óra menetelés után egy félreeső kis erdőben várakoztunk a többiekre. Majdnem rögtön megérkeztek. Feng Da-fi parancsnok vezette őket, egy harminc évesnél alig idősebb férfi, aki azonban már régebben egész csoportokat vezényelt a Vörös Hadseregben. Vezetője volt az Új Negyedik Hadsereg kiképző táborának; és most egész osztagunk az ő gondjaira volt bízva.

Mikor összegyülekeztünk, Feng parancsnok elsőízben tartott rapportot és beszámolt nekünk a vidék pontos állapotáról, amelyen át kell mennünk. Leírása nem volt különösen rózsás. Mielőtt hajnalodik, mondotta, olyan övezetbe jutunk, ahol csaknem állandóan harcok folynak. Ez a hónapban legkedvezőbb idő az utazásra, mert a hold hajnali egy vagy két óra előtt nem kel fel és a japánok éjszaka csak ritkán merészkednek ki, mert mindenfelé gerillák leselkednek rájuk.

Azt is elmondta, hogy minden óvintézkedés megtörtént terveink titokbantartására. Az elmúlt héten a Hadsereg polgári ruhába öltözött katonai kémeket küldött ki a Jangce mindkét irányába és a japán helyőrségektől megszállt városokba, hogy nézzék meg, nem készülnek-e a japánok valamire. Eddig nem volt észlelhető semmi különös. Menetelés közben nincs beszélgetés, sem dohányzás, gyufagyújtás vagy zseblámpagyújtogatás. Mindenkinék a közvetlenül előtte haladó embert kell követnie. Az éjszakák sötétek; ha az előtte haladó ember le- vagy felfelé lép, a mögötte menő rögtön tegye ugyanazt.

— *Co-ba!* — vezényelte parancsnokunk és egyesével kezdtünk haladni a szűk ösvényeken.

Két-három óra eltelt, akkor a menet élén haladó ember hátrasúgott valamit a mögötte menőnek. Az továbbadta, erre mindnyájan rögtön leültünk az úton és pihentünk. Egyetlen nesz sem volt hallható.

Tíz perccel később új suttogó parancs jött. Felkeltünk és elindultunk.

Így haladtunk egész éjszaka és hajnalra egy kis faluba érkeztünk. A harctéren voltunk és a derengő fényben láttam a polgári őrszemek alakját, akik puskával állottak őrt a környező dombokon. Ettünk, aztán lefeküdtünk azzal, hogy biztonságban nyugszunk a nép szívében.

Késő délután felkeltünk, elköltöttünk egy rizsételt egy tál főtt káposztával és tojással, egy óráig meneteltünk egy elszigetelt helyre s ott megálltunk, hogy újra meghallgassuk parancsnokunkat. Semmi újság nem volt. Mostantól fogva, ha a falvakon át megyünk, mondotta, igyekezzünk nagyon csendesen járni, nehogy felkeltsük az alvó embereket. Szövetcipőink voltak, melyeknek még sarka is szövetből volt és így lépteink nem voltak hallhatók, de még így is azon kellett lennünk, hogy csendesen menjünk át a falvakon.

Áthaladtunk a némán szunnyadó falvakon és csak itt-ott láttuk egy-egy polgári őrt sötét alakját, amint válla fölé nyúló puskával állott a helyén. Az alacsony szalmatetős vályogfalak felől gyakran hallottuk beteg emberek nyögését. Ezen a vidéken a malária dühöngött, de a Hadseregnek nem volt annyi orvossága vagy egészségügyi munkása, hogy gondoskodjék a betegekről.

Egyszer egy keresztúthoz értünk. Egy magas polgári egyén puskával a vállán állott egy fa árnyékában és ezt suttogta:

— Forduljanak balra!

Ezen és a pihenőre vagy elindulásra hívó suttogó parancson kívül egész éjszaka egyetlen szó sem hangzott. Kanyargós hegyi utakon, völgyeken át, aztán megint hegyi ösvényeken felfelé haladtunk. Olyan lassan lépdeltünk a sötét utakon, hogy a hajnal még mindig ugyanazon az úton talált bennünket. Láttuk a parasztokat, amint a hegyi kiugrókon és völgyekben termelt termésüket kezdték learatni. Kaszákkal arattak, aztán nagy csomó learatott kalászt szedtek össze a kezükben és az érett szemeket nagy nyitott puttonyokba morzsozták bele a földeken.

Sok öregember puskával a vállán a dombtetőkön járt ide-oda és néhányan a völgyek torkolatán állottak őrt.

Szeptember harmadikán, mielőtt átkeltünk volna a Jang-cén, utoljára megpihentünk egy elhagyatott templomban fenn a hegyek közt. Lefekvés előtt felsiettünk a legmagasabb csúcsra és lenéztünk az onnan tíz mérföldre csillogó folyamra. Láttunk egy sötét tömeget, amely cirkálónak látszott és felfelé haladt a folyón. Nyugatra füstöt láttunk gomolyogni a japánoktól elfoglalt Tikang folyami kikötő fölött. Feng Da-fi két városra mutatott alattunk a síkon mintegy öt mérföldnyire a Jangce partjától.

— Ezek az ellenséges helyőrségi pontok — mondta. — Ma éjszaka pontosan közöttük fogunk elmenni.

Késő délután felkeltünk és evés nélkül nekivágtunk az útnak. Az ösvényt kidöntött fák torlaszolták el és keservesen kellett átvergődnünk a bozót között. A Hung Hvang San-hegységben voltunk, ahol az Új Negyedik Hadsereg harmadik különítményének első százada állomásozott. Emlékszem még, hogyan ültünk a parancsnok, Csen Lin-hung kedves, hűvös kis udvarán. Ő és parancsnokhelyettese, Ma Csang-lien, azelőtt parasztok voltak és parancsnokok a Tizedik Vörös Hadseregben, amelynek vezére a híres, akkor már régen halott Fang Csi-ming volt.

Ez a két parancsnok vezérkari főnökükkel és több más emberrel összeült beszélgetésre velünk. Annak megakadályozására, hogy megérkezésünk híre eljusson a síkságon lenn elszárlásolt japán helyőrségekhez, egészségügyi zárlatot létesítették a falu körül.

Csupa fiatal emberrel voltam körülvéve. Feng Da-fi kivételével az udvaron egyetlen ember sem volt harminc évesnél idősebb. Csak úgy sistergett bennük az erő. Elbeszéltek nekünk, hogy előző éjjel törbe csalták a japánokat és sokat közülük elpusztítottak. Miközben ettünk, ezt mondták:

— A mi harcunk nem gerillahadviselés, nem is mozgó háború, de nem is álló háború — hanem egyszerűen semmi! A síkságon lenn nincs több ezer ellenséges katonánál. Ha csapatainkat összeszednénk a folyó mellett és megszerveznénk őket kis egységekben a mozgó és a gerillaháborúra, megtisztíthatnánk ezt az egész vidéket!

Miközben átkelésünkről beszéltek, katonai térképet terítettek ki az asztalon, de nekünk nem igen volt szükségünk tér-

képre, mert tisztán láttuk magunk alatt a síkságot, még a távoli Jangcet is. Ha elérünk oda, ahol hajóra szállhatunk, a tikangi japánok pontosan 20 li (hét mérföld) távolságra vannak tőlünk nyugat felé és ágyúnaszádjuk néhány perc alatt utólérhet bennünket. A Jangcen való átkelés negyvenöt percig tart. Hajóink körülbelül az út felén lesznek, mielőtt az ellenség észreveszi, hogy elindultunk. Adjunk hozzá ehhez tizenöt percet és közel vagyunk az északi parthoz. A part mentén álló csapatok eközben nehéz gépfegyvertűzet zúdítanak rájuk, hogy szórakoztassák őket.

— Ez rendszerint csak egy kis időtöltés — mondta egyik a parancsnokok közül. — Embereink szeretik.

Jellemző volt, hogyan reagált erre dr. Gung ordonánca, Caj Baj-tang. Ez mintegy harmincéves szegény paraszt volt és néhány hónappal ezelőtt csatlakozott a Hadsereghez. Eleinte kissé félt, de azóta már órá is ráragadt a század hetykesége és büszkén, nevetve, ujjával csettintve járkált, mintha azt mondaná a japánoknak: „Ide gyertek, gazfickók!”

Arra is élénken emlékszem, hogy testőröm, Caj Lo, magasan, kiegyenesedve állt mellettem, és nézte, hogyan írok a naplómba. Előbb átadtam neki pisztolyomat, hogy vizsgálja meg és hozza rendbe. Mikor készen volt, azt mondta: „Jöjjön!” erre én visszatettem naplómát készításkámba. Láttam, hogy Caj vállára veszi a táskát, mert fiatal és erős volt, mindig ragaszkodott ahhoz, hogy engem minden teherrel megszabadítson.

Elhagytuk az udvart és egy kis pagonyba mentünk, ahol furcsa gyülekezésnek lettem tanúja. Az egyik oldalon fegyveres harcosokból álló kis csapat volt, melynek a Jangce partjára kellett bennünket kísérnie, mellettük a földön pedig a mieink ültek és a csomagvivők kis csapata. A csomagvivők mind kipróbálták a poggyász súlyát, közben sötétedett. A felhalmozott poggyászokon keresztülépve, elfoglaltuk helyünket az orvosi alakulatban. Titkárom már itt volt és halkan beszélgetett a többiekkel.

A sűrűsödő sötétségen át Feng parancsnok hangja hallatszott: „Bajtársak, vigyázat!” Aztán utolsó hevenyészett utasításait adta ki. Ma reggel, mondta, egy japán ágyúnaszád kötött ki éppen azzal a faluval szemben, ahol nekünk hajóra kell szállni. Ellenséges hajók legénysége szállt partra; a japánok minden embert megmotoztak, arra kényszerítve őket, hogy vetkőzenek le, aztán végigtapogatták fejüket, hogy nem találják-e meg rajtuk azt az állítólagos bevágást, amelyet a katonasapka

okoz és megkérdezték, láttak-e katonákat vagy hallottak-e ró-
luk. Senki sem hallott semmiről. Ekkor a naszád továbbment és
Tikang előtt állapodott meg. Mindez azonban csak az ellenség
szokásos terrorista mesterkedése volt és egyáltalában ne tartsuk
szokatlanoknak. A folyamodon mindkét irányba kikiűldött emberek
és az ellenséges helyőrségektől jövő kémek nem vettek észre
semmi gyanús ellenséges készülődést. Aztán így folytatta:

— Mikor lenn a síkságon átmegyünk az ellenséges hely-
őrségi pontok között, ne álljatok meg, ha jobb- vagy balfelől
harci lármát hallotok, hanem menjete egyenesen tovább.
Ugyanez a parancs érvényes akkor, mikor elérjük a folyót.
A Jangcen le és fel tíz mérföldnyire csapataink vannak; ezek
harcolni fognak és az a parancsuk, hogy ne vonuljanak vissza.
Őrszemeink minden japán megmozdulásról tudni fognak és ha
ellenséges hadihajó megy el, míg mi a folyó partján vagyunk,
várni fogunk, amíg elmegy, aztán kelünk át. Ha valami komoly
dolog történik, akkor természetesen vissza kell vonulnunk és
visszatérünk ide. Fődolog, hogy megőrizzük hidegvérünket és
mindenki engedelmeskedjék a parancsoknak. Ha valaki elmarad
a csoporttól, még mindig könnyen kihúzhatja magát a csávából,
ha nem veszíti el hidegvérét, de ha egyszer kinn vagyunk a
folyón, onnan már nincs meghátrálás...

Hozzátette:

— Néhányatok maláriás és néhányatoknak fáj a lába. Ne
gondoljatok vele, szedjétek össze minden erőteteket és ma éjszaka
szorítsátok össze a fogatokat. Sehol sem tartunk hosszú pihe-
nőt. Tilos minden hang, minden világítás — és a köhögés is.
Ugató kutyákat igyekezzetek lecsendesíteni. A csomagvivők
próbálják ki a terhet és dugjanak füvet mindenhová, ahol a
poggyász csikorog. Azok a bajtársak, akiknek fehér törülköző-
jük van, dugják be azt a gallérjukba és hagyják hátul lelőgni
úgy, hogy a mögöttük menő ember a sötétben lássa őket. Nem-
sokára kinn leszünk a síkon, akkor jobban fogjuk látni az utat.
Senki ne maradjon el. Most tíz percet adok nektek az utolsó
előkészületekre.

Az emberek sűrűgve-forogva készülődtek. Tíz perc eltelt
és Feng parancsnok hangja felhangzott a sötétségből:

— *Co-ba!*

Fegyveres kíséretünk sötét árnyékai két csoportra oszlot-
tak, az egyik előrement, a másik visszamaradt, hogy mögöttünk
menjen. Aztán mi többiek elindultunk, összesen vagy ötszázan.

Alig láttam valamit, kinyujtottam tehát karomat és rátettem Caj-lo vállára, miközben egyesével haladtunk a hosszú, teker-
vényes hegyi úton.

Valahányszor elsötétített alvó faluhoz közeledtünk, a kutyák egész serege ugatni kezdett. Jelezték előőrseink közeledését és addig ugattak, míg az utolsó ember is el nem tűnt közülünk. Addigra azonban előőrünk már elért a legközelebbi faluba és a kutyák ott is rákezdtek. Nem volt mód rá, hogy lecsendesítsük őket.

Az úton nem hallatszott más nesz, mint a szövetcipős lábak halk léptei és a bambuszrudak csendes recsegése a csomagvivők vállán. Gyakran egyáltalában semmit sem láttam, de néha eloszlottak felettünk a felhők, ilyenkor a csillagok fényében láttam az előttem haladó két-három ember sötéten mozgó árnyékát.

Egyszer, mikor egy faluhoz közeledünk, a soron végigfutott a vezényszó: „Pihenj!” Szó nélkül lefeküdtünk a földre. Az egyik tehervivő hasra feküdt és megpróbálta meggyújtani a pipáját, de alig lobbant fel a gyufa, egy ór máris ott volt mellette és kiütötte kezéből.

Miközben ott ültem, a Földisten egy kis templomát láttam egy cserje mögött. A kis falmélyedésben fényes új gyertya égett. A gyertyát éppen most gyújtották meg annak jeléül, hogy minden rendben van. Testőröm nagyon közel hozta száját a fülemhez és azt súgta, hogy most fogunk átmenni egyenesen az ellenséges állások között.

A sor suttogva továbbadta a parancsot: „Gyors menet!”

Felkeltünk és gyorsan igyekeztünk előre, csak néha térünk át lassú menetelésre. Hirtelen két katonát pillantottam meg, akik puskásan szaladtak át a rizsföldeken kétfelől. Ezt a két embert mellénk küldték, hogy akármi történik, védjenek meg.

Néha kopár dombokon át vitt az út, ilyenkor lesunyt fejjel szaladtunk, nehogy sötét alakunk körvonalait meglássák az ellenséges őrk.

Hallottam az éji madarak szavát, a szél zúgását a fák közt és mikor a felhők foszladoztak, a csillagok fölöttünk mintha sohasem ragyogtak volna olyan fényesen. Egyízben messzebb balról gyöngé kiáltást hallottam, mint mikor egy bivalyborjú bög. De háromszor hangzott és valami kísérteties volt benne. Aztán jobbfelől a távolból válasz jött, tudtam, hogy gerilla-

harcosok vagy polgári egyének adnak jelt, közölve velünk, hogy minden rendben van. Mert a soron nem ment végig suttogó parancs és figyelmeztető lövés nem dördült el az éjszakában. Nagy szeretet ömlött el bennem minden kínai és minden gerillaharcos és polgári hazafi iránt. Valamennyiüket szívből szerettem ezen az éjszakán, mert sokan tudtak átkelésünkről és mégis mind híven őrizték titkunkat.

A suttogó hangon továbbadott parancsra: „Pihenj” újra elterültünk a földön és Caj Lo vidáman súgta a fülembe:

— Átmentünk az ellenség helyőrségi állásai közt.

Az emberek valamennyien boldogan lökdösték egymást. Az én pihenőhelyem egy lejtő tetején volt. Hirtelen gyufák fellobbanó tüze világította meg egy mély árok két oldalát, amelyben az emberek gubbaszkodtak. Egy pillanat múlva égő cigarettavégek parázslottak az egész lejtőn. Olyanok voltak, mint egy egész sereg szentjánosbogár és messzeláthatóan megmutatták egész csapatunk elhelyezkedését! Caj Lo is látta. Haragosan felmordult, egy ugrással a sötét rizsföldeken volt és rohanni kezdett hátrafelé. Csakhamar sok láb topogását hallottam, fegyveres hátvédünk szaladt el előttem és ahogyan lefelé szaladtak a lejtőn, egymásután kialudni láttam a kis szentjánosbogarakat.

Tíz perc múlva talpon voltunk és újra meneteltünk. Közeledtünk egy faluhoz, de legnagyobb meglepetésünkre egy kutya sem ugatott! Menetoszlopunk mintha lassított és megállt volna. Az én csoportom a falu utcájába ment és hosszú sor sötét asztalt pillantottam meg, mindegyiken sok tállal, férfiak, nők és gyermekek keze nyúlt felénk és kínált meleg ivóvizet. Éppen, mikor kinyújtottam kezemet, hogy elvegyek egy poharat, valahol a faluban vadul vonítani kezdett egy kutya. Egy kis fiú alakja ugrott fel az asztal mögül, rohant át az utcán és eltűnt a hang irányában. Fojtott szűkülés hallatszott, aztán újra csend lett. Visszaadtam rizses tányéromat egy árnykéznek, hálásan megszorítottam és siettem, hogy utólerjem az előttem haladókat.

A hatalmas Jangcehoz közeledőben magas földgátak tetejére értünk, amelyek árvíz idején visszatartják a folyót. Sötét lagunák terpeszkedtek mindkét oldalon — tenyésztelepei a maláriaszúnyognak. Aztán feltűnt egy áruló: a vörös félhold léggömb módjára libegett mögöttünk a hegyek fölé és szórta vörös fényét a fehér gátakra és a sötét lagunákra. A hosszú csapat egy részét láttam magam előtt. Fojtott hangon károm-

kodni kezdtünk, aztán nekiiramodtunk, sőt rohantunk. Poggyászvivőink lassú, ütemes ügetésbe mentek át, nehezen ziháló lélekzettel.

Hirtelen suttogva jött a parancs a megállásra és mi zavartan, rosszat sejtve megálltunk, lekuporodtunk, hallgatództunk, tágra nyílt szemmel meredtünk bele az éjszakába. Halk hangok kusza mormogása hallatszott, aztán valamennyinél hallhatóbban, egy haragos vezényszó:

— *Bu jao tan hva!* (Beszélgetést abbahagyni!)

Caj Lo valahova mutatott és ujja nyomán lenéztem a szemközi gát alá, ott sárga fényt láttam fellobbanni a falu falai között, aztán hirtelen elaludt, mintha égő papír lett volna.

— Gyors menet! — jött suttogva a parancs, ismét nekiiramodtunk, abban a tudatban, hogy minden rendben van, — minden, csak az áruló hold nem.

Szaladó lábak tompa neszét hallottam, hátvédeink újra elsiettek mellettünk. Legyezőalakban szétrajzottak és körülvették az előttünk levő falut. Sötét alakjuk csakhamar a fal tetején haladt puskával a kezükben, néhányan végigszaladtak az utcákon és a házak árnyékában helyezkedtek el, arra az esetre, ha áruló fényjelt adnának az ellenségnek.

A gátakon egy polgári egyén jött le fehér kabátban és nadrágban, ügyelgő léptekkel, mintha esti sétáját tenné. Mikor elment mellettem, lesütöttem a fejem, nehogy külföldi arcát lássa. Egy lépéssel mögöttem állt meg és ezt mondta: „Minden rendben!” és ugyanolyan léptekkel visszament.

Nem mentünk be a faluba, hanem egy mélyedésben maradtunk a Jangce egyik mellékfolyójának partján. Itt két nagy folyami bárka vesztegelt felvont vitorlával, leeresztett pallókkal és várt. Tehervivőink felsiettek az egyik pallón, gyorsan és hangtalanul ledobták poggyászaikat, aztán a másikra szaladtak át. Néhány pillanat alatt a bárkák tele voltak. Közben várokoztunk, suttogást és halk beszélgetést hallottam. Caj Lo megérintette a karomat és ezt mondta:

— Vegye ezt a bárkát, ez indul elsőnek!

Titkárom és én felsiettünk a pallón, még azt is elfelejtettük, hogy elbúcsúzzunk Caj Lotól. Ő még ugyanazon az éjszakan visszatért a hegyek közé fegyveres kíséretünkkel. Megtudtam, hogy akik az első bárkába szállnak, több kilátásuk van arra, hogy életben maradnak, mert tíz perccel indulnak előbb a többieknél.

A mieink közül sokan ki voltak merülve és két ápolónőnk órák óta maláriarohamban szenvedett. A veszéllyel nem törődve elnyúltak a fedélzeten, behúnyták szemüket és aludtak, mint a hullák. A nagy evező bárkánk tatján csikorogni kezdett és láttuk, hogy távolodunk a parttól. Csakhamar a Jangce ezüst ködbe burkolt széles hátára értünk. Ott nyúlt el előttünk a hőmpolygó, hatalmas folyam, mint egy óceán. Ezen a ponton légvonalon öt mérföldnyire, a valóságban azonban hetven li (mintegy huszonhárom mérföld) távolságban voltunk a behajózási helyüinktől addig a faluig, ahol ki kellett kötnünk.

Aggódva néztünk a sötét partra és a mögöttünk eltűnő épületekre. A félhold most magasan fölöttünk állott és hosszú ezüst utat rajzolt a vízre. Gomolygó felhők úsztak el fölötte. A szél erősen fújt és örömünkben felkiáltottunk, mikor belekapott a nagy, rongyos vitorlánkba és egy nagy lökéssel előrehajtott bennünket. Szemünk a ködöt kémlelte, ellenséges hajókat fürkészve; fülünket hegyezve, feszülten figyeltünk minden hangra vagy tüzelésre.

Egyszerre a vitorlák elpetyhüdtek és a hajósok visszafordították a bárkát a távolodó part felé. Riadt félelem fogott el bennünket. Minden pillanat egy örökkévalóságnak tűnt, végre a hajósok megfordították a bárkát, a vitorlák újra nekifeszültek és mi egyre jobban közeledtünk egy hosszú fekete vonalhoz, amelyről lassanként kiderült, hogy fákkal szegélyezett part. Balra tőlünk egy sziget alacsony homokpartja volt, ahol ellenséges támadás esetén kiszállottunk volna. Közelében két nagy bárka horgonyzott. Mikor közeledtünk hozzájuk, egyik hajósunk, mintha puskából lőtték volna ki, felugrott és dühösen elordította magát:

— Kik vagytok?

— Kik vagytok ti? — jött a válasz megvető hangon.

Hajósunk dühbe gurult.

— Kotródjatok innen! — ordította. Gúnyos nevetés volt a válasz.

A második bárka is ellenségesen viselkedett, és ez már több volt, mint amennyit hajósunk el tudott viselni. Úgy bömbölt, mint egy feldühödt oroszlán, mindenáron tudni akarta, kik vannak ott és mit csinálnak ott éjszaka. Nyugodt hang válaszolta:

— Mi a fancsangi gerilla ellenőrző egysége vagyunk. Kik vagytok ti?

Hajósunk egyszerre megszeliült, de még mindig megvető hangon válaszolta:

— Ehhez semmi közötök!

Nevettem. Olyan vidéken voltunk, ahol az éjszakák urai a kínaiak voltak.

Mintha nem éppen az imént tajtékozott volna a dühtől, hajósunk a legtermészetesebb hangon kezdett beszélni az ellenségről:

— Ma reggel ezek a ganajtúró kurafiak eljöttek a falunkba és leparancsolták rólunk a ruhát. Engem meztelenre vetkőztettek és megtapogatták a fejem, nincs-e rajtam sapkavágás és azt kérdezték: „Te kínai katona?” Megmondtam annak a *ce-ce*-nek (tetű), hogy életemben nem láttam katonát!... Ismerek egy embert, aki éppen akkor jött vissza Vuhuból. Mielőtt beeresztették, tűt szúrtak a karjába és egy dollárt fizettettek vele érte! Ezt úgy nevezték, hogy kolera elleni oltás, de persze hazudnak. Biztos, hogy mérget fecskendeztek belé.

— *Vang ba tan!* — káromkodott és köpött hozzá.

Színes utalásai a japán anyákra megenyhítették a légkört és valamennyien beszélgetni kezdtünk.

— Mit tenne, ha a japánok jönneek? — kérdezte tőlem a titkárom.

— Van nálam pisztoly — feleltem, ha jól emlékszem. — És ha minden más csődöt mondana, még mindig itt van a Jangee.

Ebben egyetértett velem, mert valamennyien tudtuk, hogy a japánok nem ejtenek foglyot.

Az északi part fái világosabban látszottak és mögöttük épületek tűntek fel. A folyó partján őrszemek sötét alakjait láttuk puskával a vállukon. Mikor bárkánk partot ért, oldalán átugorva, izgatottan szaladtunk a parton összegyűlt tömeg felé. Az egész falu ébren volt és várt ránk. Egy fehér kabátos és nadrágos férfi jött előre, hogy bemutatkozzon, mint csutisztviselő.

Besétáltunk a faluba és pihenőre dőltünk egy széles, lapos szérún, amely fehéren csillogott a halvány holdfényben. Egy csoport verődött össze, összedugták a fejüket és énekelni kezdtek a *gerillaindulót*. Tíz perccel később a második bárka is partot ért és parancsnokunk, Feng Da-fi gratulált nekünk katonai fegyelmezettségünkhöz. Sokkal jobban viselkedtünk, mint várta volna.

Még tíz mérföldet kellett gyalog menni egy nagy földesúr házáig, aki testvéreivel és fiaival az „északparti gerillaosztag” vezetője volt. Ősi hajléka gerilla főhadiszállás volt és elég nagy volt ahhoz, hogy egész csapatunkat befogadja. Néhány napot itt akartnk tölteni.

Nagy öröm volt, hogy nem kellett többé egyesével mennünk, hanem egymás mellett mehettünk. A gát magas és széles volt és tetején végig szép út futott. De már túlfáradtak voltunk ahhoz, hogy eljussunk a földesúr házához és Feng parancsnok úgy határozott, hogy az éjszaka hátralevő részét töltsük inkább egy négy mérföldnyire levő tanyán és aludjuk ki magunkat.

A falu már csendes álomba merült, csak néhányan jöttek ki a házakból, megnézni, hogy mit jelent a zaj. A köztéren a házakhoz támasztva aratószerszámok voltak. Nagy gyékényeket, szárító teknőket és padokat húztunk elő és rájuk terítettük ágyneműnket. Néhányan a magtárakba másztak, hogy ott aludjanak. Én azok közé a kevesek közé tartoztam, akiknek moszkítóhálójuk volt. Ezt egy fa ágára akasztottam, úgyhogy betakart, de csak kevesen tudtak közülünk aludni, mert a nagy fekete moszkítók, amelyek az északi vidékeket megfertőzik, minden oldalon röpdöstek. Az emberek papírhulladékból és falevelekből tüzet raktak és nyugtalanul jártak fel és alá.

A hajnal első jelére felkeltünk és menetelni kezdtünk egy hat mérföldre levő hely felé, ahol reggelit és talán valami alvási lehetőséget is kellett találnunk. Panaszkodtam dr. Gungnak, aki mellettem ment, hogy fáradt vagyok, melegem van, csuromvíz vagyok és soha életemben nem láttam még ekkora moszkítókat, amelyek inkább madarak, mint rovarok!

A gát egyik oldalán széles csatorna folyt, a másik oldalán búza-, rozs- és *kao-liang*-földek terültek el. Úgy látszott, hogy a rizsföldeket már magunk mögött hagytuk. A Jangce déli partja félig tropikus volt; mintha pusztán azzal, hogy átkeltünk a folyón, eljutottunk volna a mérsékelt égövre. Körülöttem ugyanolyan fajtájú táj terült el, amilyent gyakran láttam még lenn Peiping körül is.

Így ment végbe a Jangcen való átkelésünk.

KÖZÉP-KINÁN ÁT 1939 KÉSŐ ŐSZÉN

Csang Jun-i parancsnok és a Negyedik Különítmény

Elvesztettem az idő fonalát, de szeptember 12-e vagy 13-a lehetett, mikor az Új Negyedik Hadsereg Negyedik Különítményének főhadiszállására értünk a középső Anhvej-tartományban. Dr. Gung és én minden napot részben azzal töltöttünk, hogy maláriásokat kezeltünk. Ez a csapás a háború kezdete óta egész Kínában elterjedt. A vidéken visszafelé és előre mozgó déli hadseregek a leghozzáférhetetlenebb helyekre is behurcolták. Némi-
leg vigasztalt bennünket az, hogy a japánok is maláriások. Csakhogy nekik jó orvosi szolgálatuk volt és minden orvost és ápolót mozgósítottak a háború céljaira.

A gerillacsapatok főhadiszállására menet széles síkságra értünk tartós épületekkel és templomokkal föléjük boruló fák között. Odébb észak és nyugat felé a Tapie-hegylánc alacsony nyúlványai emelkedtek. A síkság előttünk arról volt nevezetes, hogy valamikor régen a háromkirályok korában a gonosz Cao Cao itt gyűjtötte össze és képezte ki csapatait. Most tele volt emberekkel, akik minden irányból a falu felé igyekeztek. Néhányan közülük katonák voltak, néhányan civilek, de valamennyien felsorakoztak és üdvözlő jelszavakat kiabáltak és elénekelték az *Előőrők indulóját*.

Csang Jun-i*, a Negyedik Különítmény parancsnoka és

---

* 1942 nyarán ölték meg a japánok egy ütközetben.

vezérkari főnöke, Laj Csuan-csu, sietve jött üdvözlésünkre. A fürdő után, amely fáradt testünket felüdítette, pompás vacsora következett. Hosszú asztalokon szolgálták fel egy udvaron, amelyet felfuttatott vadszölő és fűzfalombok árnyékoltak be. Bambuszkarosszékeket hoztak ki, mi helyet foglaltunk és újra emlékezetes estét töltöttünk kellemes beszélgetésben.

Csang Jun-i parancsnok kis vékony emberke volt és különös mosoly ült az arcán, amely nem is volt talán mosoly. Művelt ember volt, valamikor a Kuomintang hadsereg parancsnoka, aki átállt a kommunistákhoz és évekig Mao Ce-tung vezérkari főnöke volt. Gondolkodó, olvasott ember volt, akitől állandóan új és érdekes dolgokat tudtam meg.

Megkértem, mondjon el nekem részleteket valamiről, amit Dél-Anhvejben hallottam. A dolog háttere ez volt: A háború előtt ez a Negyedik Különítmény, akkor még mint Negyedik Vörös Hadsereg Anhvej és az azzal határos Hupéj és Honan tartományok határszélein harcolt. Minta Vörös Hadseregnek hívták, mert gerilla taktikája, szervezése és népnevelő intézményei valóban mintaszerűek voltak. Később 1933/34-ben több ütközetben vereséget szenvedett, derékhada visszavonult és adódó alkalommal csatlakozott a Vörös Hadsereg főerejéhez északnyugaton (amely 8. Mozgó Hadsereg lett). Gerillaalakulatai azonban visszamaradtak és szórványosan továbbharcoltak. 1937 novemberében, mikor a Nemzeti Egységfront megszilárdult, háromezren közülük egyesültek, ezekből lett az Új Negyedik Hadsereg Negyedik Különítménye. Egy Kao Csing-ting nevű kommunista volt akkor a parancsnok. 1938 májusában és júniusában, mikor a japánok elkezdték sokirányú offenzívájukat Hankau ellen, Csiang generalisszimusz elrendelte, hogy a Különítmény alakuljon két ezreddé és nyugtalanítsa az ellenség hátvédjét a Tiencin—nankingi-vasútvonal és az anhveji országutak mentén.

Az Új Ötödik Hadsereg főhaderejétől a Jangce folyó által elválasztva, Kao Csing-ting csakhamar helyi katonai nagysággá nőtte ki magát. Vérszemet kapott, ágyasokat vett magának, sápot fogadott el és mindenkit elfogatott és megölt, aki az útjában állott. A főhadiszállásokról hozzá eljuttatott orvosi felszereléseket és gyógyszereket kereskedőknek adta el, de ez sem volt neki elég, Kao parancsnok folyton többet akart.

1938 telének vége felé Csang Jun-i parancsnokot küldték ki a főhadiszállásról, hogy vizsgálja felül Kao parancsnok dol-

gait és szervezze át a Különítményt, hogy hatásosabban harcolhasson. De Kao addigra már hatalmas klikket alakított személyes híveiből és Csang Jun-i tehetetlen volt velük szemben. 1939 májusában Je Ting tábornok, az Új Negyedik Hadsereg főparancsnoka szemleútra indult a Jangcen túlra, de Kao testőreivel vétette körül főhadiszállását és fenyegetően viselkedett. Ezek voltak a Különítmény történetének előzményei.

Megkérdeztem Csang parancsnokot, hogy mi történt ezek után. Furcsa mosolygásával azt válaszolta, hogy Je tábornok teljesen fegyvertelenül egyszerűen átsétált Kao testőreinek záróláncán és ezt mondta: „Kao parancsnok, ezennel letartóztatom!” És Kao parancsnok legnagyobb megrökönyödésére testőrei közül egyik sem sütötte el puskáját. Sőt Je tábornok még továbbment és nyilvánosan tárgyalta pörét saját katonái előtt. Ezek halálára szavaztak és 1939 júniusában Je tábornok elrendelte, hogy hajtásák végre a halálos ítéletet.

Kao parancsnok ágyasai közül ketten, akik főhadiszállásán laktak, gyermeket vártak. A Hadsereg tartásdíjat adott nekik — mert úgy érezték, hogy a két nő semmiről sem tehet.

Mikor ezt a történetet hallottam, Je Ting tábornok iránti csodálatom még nagyobb lett és visszaemlékeztem makacsul zárt ajkára, rettenthetetlenségére, széles látókörére és harcos, eleven kultúrájára.

Ez a gerillakülönítmény nemrég néhány kínait fogott el, akik a japánoknak kémkedtek. Az egyiket visszatartották a főhadiszálláson. Remélve, hogy megmentheti az életét, ez a fickó beismerte, hogy megsejmelte a Hadsereg főhadiszállását a folyó déli oldalán, aminek következtében az egész völgyet, ahol a főhadiszállás volt, bombázták, több mint száz embert megöltek és megsebesítettek. Magam ott voltam ennél a bombázásnál és egy sekély árokban fekvő borzadállyal néztem az alacsonyan szálló repülőgépeket, amelyek igyekeztek eltalálni a kórházat. Még egy csorda igavonó bivalyra is rátámadtak és tizenhat állatot gépfegyverrel megöltek.

A fogoly összeinte felvilágosítást adott egy kémhálózatról, amelyhez ő is tartozott. Ezeket a hálózatokat csoportonként alakították ki, minden csoport élén egy „nagyfejű” állott, valamelyik kínai földesúr vagy kereskedő. Az a csoport, amelynek az elfogott is tagja volt, Tunlingban székel, a déli part egyik városában, közel a szunani japán helyőrséghez. A közönséges kémeknek 15 dollárt fizettek havonta, — mondta — de előfor-

dult, hogy a „nagyfejűek” szegény embereknek minden behozott katonai hírért egyenként egy dollárt fizettek. A szegény emberek nem tudták, hogy igazában kinek dolgoznak és mivel otthozuk elpusztult, kapva-kaptak minden centen, amely kínálkozott.

*

Esténként Csang Jun-i parancsnok és vezérkarának tagjai annak a parasztháznak udvarán gyűltek össze, ahol én laktam. Sokat beszéltek a banditizmus és árulás gazdasági eredetéről és Közép-Anhvej nagy földesurairól, akik közül néhánynak több ezer hold földje volt. A földesurak elmenekültek a mögöttes területekre vagy a külföldi védelem alatt álló kikötővárosokba, de itt hagyták ügynökeiket, hogy hajtsák be ugyanazokat a földbéreket és ugyanazokat az uzsorakamatokat, mint a háború előtt. A tartomány bábkormányzója, akit a japánok neveztek ki, Ni Tao-liang volt, egy nagybirtokos, aki még felhasználta feudális összeköttetéseit, hogy barátai és bérloői segítségével csapatokat szervezzen. Ezek száma ötezerre rúgott a tartományban és parancsokaik a bábkormányzó és híveinek rokonai voltak.

De a japánok ritkán bíztak meg a bábkormányok katonáiban, hogy azok majd elbánnak a kínai gerillákkal, hanem ehelyett helyőrségi csapatokat szerveztek belőlük az elfoglalt városokban. A bábcapatok rosszul harcoltak, és a gerillák már több százat elfogtak és lefegyvereztek közülük. A japánok fizetett rablóbandákkal nyugtalanították a környéket és csak kevesen mertek fegyveres védelem nélkül utazni. A bábcapatokat át lehetett képezni és be lehetett sorozni a gerillakülönítménybe, de a banditákat ritkán vagy soha.

A japánok fortélyos taktikával bántak a lakossággal, mint a parancsnokok elmondták. Mikor először özönlöttek el ezt a tartományt, felgyújtották a falvakat és lemészárolták a népet, mert azt hitték, hogy terrorral győzhetnek. Hét mérföldnyi körzetben a Tiencin—nankingi-vasútvonal körül egyetlen kínait sem hagytak életben. De a legutóbbi hónapokban néhány ravasz japán értelmiségi kiagyalta, hogy megpróbálkozhatnak valamilyen „kiengesztelődési” politikával. 1939 holdújéve körül elkezdtek elkobozni azoknak a földesuraknak földjeit, akik inkább elmenekültek a vasúti övezetből, minthogy árulókká legyenek; aztán a japánok felosztották a földeket a parasztok között, minden falusinak tíz centet adtak újévi ajándékkul, a gyermekeknek

pedig édességet és kalácsot. Sőt utasították a japán katonákat, hogy ne becsstelenítsenek meg asszonyokat és leányokat.

Azzal, hogy földet koboztak el és osztottak szét, a japánok úgyszólván uraságoktól levetett ruhát öltöttek magukra, mert csak azt tették, amit a régi Vörös Hadsereg már régen gyakorolt. A jelmondatok értékét is megtanulták a kínaiaktól és olyan mondásokat festettek a falakra, mint: „Béke és jólét Kínának!”, „Tegyétek le a fegyvert és vegyétek fel az ekét!”, „Álljatok ellen a kommunista bandáknak!” és „Álljatok ellen a korrump kormánynak és támogassátok az átalakított nankingi kormányt!”

A japánok még a kínai Vöröskereszt orvoskarától is plagizáltak és mozgó orvosi alakulatokat kezdtek szétküldözni, hogy oltsák be az embereket himlő, kolera és tifusz ellen és kezeljék a többi betegeket.

De ez a kiengesztelődési taktika majdnem mindig kudarcot vallott. Mivel a japánok mégis csak hódító hadsereg voltak, minden, amit tettek, csak a saját céljaikat szolgálta és katonái túlságosan hozzászórtak már a gyilkoláshoz, nem lehetett őket visszaparancsolni. Amellett a japán katonák szegény emberek is voltak, akik igyekeztek pénzt és értékeket juttatni haza családjukhoz. Tisztjeiktől eltérően, nekik semmit sem jövedelmezett a méreg- és ópiumkereskedelem, sem az elkobzott kínai bankok és ipartelepek, ők tehát lelkiismeretlenül elvették a néptől, amit elvehettek. A nép így rákényszerült, hogy harcoljon ellenük. Mindenki jól ismerte a japánok igazi arcát, amelyet hiába próbáltak leplezni édességgel és kaláccsal, jelszavakkal és színlelt nyájassággal gyermekek és állatok iránt.

*

Minden reggel ébresztő után az orvosok és ápolók kimentek a hegyek közé, hogy orvosi vizsgálatot tartsanak a csapatoknál. Ez új szakasza volt a kínai forradalomnak. A katonáknak sohasem volt részük orvosi vizsgálatban, az Új Negyedik Hadsereg az első volt Kínában, amely bevezette ezt a rendszert. Itt sem volt ugyan még általános: minden új önkéntes megvizsgálása egyelőre még nem volt lehetséges.

Az orvosi vizitek hatalmas izgalmat keltettek a katonák és a polgári lakosság körében és szinte áhítattal beszéltek róla. Az első orvosi egység megérkezését rádióon közölték az összes har-

coló alakulatokkal, az első hét sebesültvivő hordágy már meg is érkezett. Az egyik faluban új kórházat készítettek elő. Mikor dr. Gung megmondta az egyik sebesültnek, hogy az orvosi műszerek csak másnapra fognak megérkezni, az illető ezt felelte:

— Nem tesz semmit. Már attól jobban vagyok, hogy orvost látok.

Negyednapra, mikor az üdvözlő gyűlések végetértek, a nőgyűlés is elviharzott és a rengeteg beszélgetés is befejeződött, végre hozzájutottam, hogy elkísérjem az orvosi alakulatot körútján. A kürt hajnalban ébresztett bennünket és az orvossal és az ápolókkal egy óráig gyalogoltam zizegő bambuszerdőkön keresztül, ahol a három központi anhevi gerillakülönítmény kiképző tábora volt. Ebben a táborban 180 altiszt és altisztikinevezésre kiszemelt katona tanult. A kiképző személyzetnek tizenöt tagja volt, ettől kezdve az egyik ápolónő új tanfolyamot kezdett egészségügyi kérdésekről.

Délre az orvosi vizit végetért és az eredményeket összegezték. A diákok közül 100 százaléknak volt trachomája, 20 százaléknak sérve, 30 százaléknak maláriája, 20 százaléknak csontszúja és 50 százaléknak rühe. Igen sokan szenvedtek gyomorbajokban és nyolcuk közülük nyílt tuberkulózisa volt. Nemi betegségeket nem találtak. Ugyanez volt az arány átlagban valamennyi csapatnál és valószínűleg a polgári lakosságnál is, amelyből a katonák kikerültek.

A délutánt azzal töltöttem, hogy elbeszélgettem a kiképző tábor diákjaival, életükről, elgondolásaikról, tanulmányaikról és háborús élményeikről. A legtöbben közülük a régebbi Vörös Hadsereg emberei voltak és többségük a szegényparasztok osztályából került ki. A többi iparos volt. Legtöbbjük már nyolctíz éve harcolt. Azok közül, akik a japán betörés után léptek be a hadseregbe, néhányat háborús érdemeiért választottak ki arra, hogy tanuljon. Egy hallgatót, aki az értelmiségből jött, arra szemeltek ki, hogy politikai vezető legyen.

Az emberek végigvezettek szállásaikon és az előadóteremben. A fő előadóteremben nagy faliújság volt kiakasztva és a szobák tele voltak ilyen jelszavakkal: „Küzdj és tanulj!”, „Erősítsétek az egységfrontot!” A szállások tiszták és rendesek voltak, de sívárabbak, mint bármi, amit addig láttam. Minden szoba hosszában bakokon csupasz deszkák voltak végigfektetve és fejtől ott volt minden egyes ember takarosan összehajtogatott takarója. Ez a „takaró” két összevarrt sötétkék pamutszövet

volt, két méter hosszú — sem nyáron, sem télen nem volt más. Minden ember „ágya” fölött fafogason ott függött a puskája és töltényöve, ez alatt pedig a *subao*, a vászontarisznnya. A takaró, a *subao*, a puska és a rajtuk levő egyenruha volt minden vagyonuk ezeknek a gerillaharcosoknak.

Engedélyt kértem, hogy megvizsgálhassam néhány *subao* tartalmát, mire rögtön elém tettek néhányat. Tipikus volt egy Hu Csia-csen nevű 27 éves szakaszparancsnoké. Ez hét évig volt a régi Vörös Hadsereg tagja a japán invázió előtt s aztán is állandóan a fronton harcolt, míg csak tanulni nem küldték. Szegény parasztcsaládból származott, amelynek másfél *mao* földje és 300 dollár adóssága volt (amely után évi 36 százalék kamatot fizetett). Hu a Vörös Hadseregben tanult meg írni és olvasni, ötször sebesült, most pedig maláriája volt.

Subao-jában egy darabka gyertya volt, egy féltubus fogpaszta, egy régi fogkefe, egy gondosan rongyba begöngyölt darab szappan, egy levélíróval megiratott levél a családjától, egy pecsét, három ceruza, 13 könyv és brosúra, 6 iskolai füzet és a Hadsereg újságjának példányai (külön megjelölt bekezdésekkel). Könyvei között ott volt a *Halogató Hadviselés* és *A háború új stádiuma* Mao Ce-tungtól, a Kommunisták Párt főtitkárától, a sztratégiáról és taktikáról, a hadászatról, a társadalomtudomány és a természettudomány alapelemeiről szóló kompendiumok. A Hadsereg brosűrái közül: *Politikai munka a bábhaderek katonái között*, *Propaganda az ellenség soraiban*, *Japán kiskaté*, *A Hadsereg szabályai*, *Hadi énekeskönyv*, *Hogyan írjunk a faliújságnak*, *Gyermekeknevelés a háborúban*.

Megkérdeztem Hu-t, megtanulta-e a japán nyelvet. Sok szót és mondatot tudott és jelszavakat is tudott kiabálni japánul, — mondta — de a foglyokkal még nem tud beszélni.

Az előadáson készült jegyzeteit három címszó szerint osztályozta: katonai, politikai, kulturális. A „kulturális” tárgyak csoportjába olyan általános tárgyak tartoztak, mint írás-olvasás, számtan, földrajz és természettudomány. A politikai és hadászati előadások nagyon széles körre terjedtek. Így a gerillahadviselésről szóló előadások olyan tárgyakat is magukban foglaltak, mint a gerillahadviselés általános alapelvei, hol van szükség a gerillahadviselésre, melyek annak feladatai, tartalékai; gerillahadviselés és a nép; hogyan pusztítsuk el az ellenség összeköttetéseit; az ellenséges szállítmányok elfogása; kémkedés, utánpótlás; nevelés.

A politikai előadások alcímei között ilyenek voltak: politikai munka a nép között a háborús övezetben, a különböző politikai pártok és elveik; politikai munka az ellenséges hadsorokban; a nemzeti egységfront politikája. Ugyanaz a jegyzetfüzet részletes jegyzeteket tartalmazott az imperialista hatalmak gazdasági, politikai és kulturális támadásáról Kína ellen.

„A kínai forradalom feladatai” címen ilyen tárgyakat tanítottak: a jelenlegi helyzet, annak sajátosságai és problémái; a megadásra és kompromisszumra irányuló törekvések okai; mivel csalogatja Japán a habozókat; kompromisszum és megadás, mint a biztos halál útja; miért hajlandók a habozók megadni magukat, de ugyanakkor el vannak szánva arra, hogy a kommunisták ellen harcoljanak; a fegyveres ellenállás jövője. Nyilvánvaló volt, hogy mindezeket a kérdéseket marxista szempontból tárgyalják.

Áttértem arra a füzetre, amelyben „kulturális” tárgyak voltak és rányitottam egy természettudományi előadásra. Itt a napról volt szó, a földről, az időjárás okairól, napfogyatkozásokról, ár-apályról, a bolygókról, a csillagokról, a sarkcsillagról és annak megtalálása módjáról, az üstökösökről, felhőkről és más effélékről.

Ezek a vászontarisznyák és tartalmuk megmutatta azt, ami nyilván jellemezte az Új Negyedik Hadsereg valamennyi kiképző táborának tanítási rendszerét. Ez volt az egyetlen nevelés, amelyben sok hallgató egész életében részesült és elvárták tőlük, hogy amit itt tanultak, azt a politikai vezetők segítségével továbbadják csapataiknak.

A természettudomány tanítását csak legújabbban vezették be; a többi hadseregben, amelyeket meglátogattam, még nem ismerték. Mikor azt mondtam, hogy szeretnék a tudományos előadóval beszélni, egy katona elhozta hozzám. Felnéztem, aztán hűledezve meredtem az előttem levő arcra. Olyan eltorzult volt, mintha valaki megpróbálta volna ezt a fejet kétfelé hasítani, de sikertelenül. Orra alatt széles, mély, fekete forradás húzódott végig arcán és állkapcsán, le a nyakán a füle alatt egészen a hátgerincéig. A forradás mindkét oldalon nyitva volt, mintha valamilyen fogas szerszámmal tépték volna ki belőle a húst és az eltört állkapocs félrebillentette volna a száját.

Az előadó csendben várakozott. Aztán a sebhelyek fölött szemébe néztem és egyszerre felállottam. Ez a szem olyan volt,

mintha a halál nézne rám belőle és valami minden földi dolgon, minden kínon és szenvedésen túli kifejezés volt benne.

Eltorzult szájából lassan, de világosan jöttek a szavak:

— Én is a Kínai Vöröskereszt tagja voltam. Ezért olyan deformált az arcom. A japánok megpróbálták a fejem részletekben leszelni.

Elállt a lélekzetem, aztán végre felocsúdtam és kérdéseket kezdtem hozzá intézni, miközben minden tölem telhető tapintattal igyekeztem kivenni belőle a történetét. A Sanghájból való általános visszavonulás idején ez a tanító, Csang Jen, egy Vöröskeresztes elsősegély-alakulat tagja volt, amely szükségkötözőhelyeket létesített a visszavonulás útján. November 8-án Csinpu közelében, Sanghajtól jobbra állított fel ilyen állomást egy domb alatt, amelyen egy francia katolikus misszió és csillagvizsgáló volt. Itt egy japán osztag hirtelen megtámadta az alakulatot.

— Minden mentőkocsinkra — mondta Csang Jen — rá volt festve a vöröskereszt és valamennyien vöröskeresztes karszalagot viseltünk. Puskánk nem volt és csak szaladni tudtunk. A japánok kilencet megöltek közülük. Egy japán felbukkant előttem, — hirtelen nagy kardot láttam felvillanni fűrészszerű fogakkal az egyik oldalán — amilyeneket az ellenség a szöges drótkadályok átfűrészelésére használ.

Csang Jen szünetet tartott, lassan elfordította a fejét és a semmibe meredt.

— Mikor eszméletre tértem, — folytatta egy pillanat múlva — egy kis folyóban feküdtem. Vízet merítettem a tenyerembe, rálocoltam az arcomra, véres volt. Kimásztam a partra, de senkit sem láttam. Kocsijaink részben elégték, a kötszereket és gyógyszerert szerteszórták. Aztán láttam, hogy egy földhányás mögül kéz emelkedik ki. Mikor felemeltem a kezem és intettem, hozzámszaladt és segített nekem, hogy sebemet bekössem.

Ez a falusi és a több társa a folyó partján ásott lyukakban rejtőzködött, melyeknek nyílásait lombbal és giz-gazzal takarták be. Elvitt egy gödörbe és itt tartott addig, míg egy napon közölte velem, hogy a dombon a katolikus pap gyógykezelné fog, ha megengedem. Ezen az éjszakán a pap eljött és ő és a falusi ember felsegítettek a dombra és három hétig ott feküdtem a pap lakásán. Harminc más sebesült volt itt, részint katonák, részint polgári egyének. Időnként japánok jöttek és kutatni akartak katonák után, de az öreg pap azt mondta, hogy ez az ő

magánháza és ha belépnek, abból bonyodalmak lesznek Franciaország és Japán között.

A harmadik héten a pap ruhát és egy kis pénzt adott nekem és a parasztok a haretéren át beljebb vezettek az országba. A falvak mind romokban heverték és csak kevés öreg ember próbált elbújni bennük. Katonáink és embereink oszló hullái heverték mindenfelé. A levegő bűzletes volt. Több hét után eljutottam Dél-Anhvejbe és hallottam, hogy az Új Negyedik Hadsereget most alakítják meg, hogy az ellenség hátában harcoljon. Katonának jelentkeztem, de a Hadseregben azt mondták, hogy a katonáknak tanulniuk kell. Így hát természettudományt kezdtem tanítani, mert a háború előtt is tudományos tanító voltam Vuszungban.

Mikor befejezte elbeszélését, engedélyt kértem tőle, hogy lefényképezhessem. Megmagyaráztam neki, hogy ez történetének valóságát fogja bizonyítani.

— Bizonyítani? — ismételte csodálkozva.

Értésére adtam, hogy a külföldi országokban sokan vannak, akik nem hiszik el az ilyen történeteket, hanem azt hiszik, hogy kitalálják őket.

— De hát miért nem hiszik el? — kérdezte még mindig értetlenül.

— Azt nem tudom — feleltem bágyadtan. — Talán mert az emberek csak kellemes dolgokat szeretnek látni és hallani.

Lesütötte szemét, hallgatott, én pedig nagy szégyenkezést éreztem. Valami kis gúny volt a hangjában, mikor azt mondta, hogy nem bánja, fényképezzem le. Hogy tovább beszéltessem, sietve megkérdeztem tőle, hogy szereti-e a katonáéletet.

— Hogy szeretem-e? — válaszolta. — Sohasem gondoltam arra, hogy szeretem-e vagy sem — csinálni kell. Az egyetlen, amit nem szeretek, a tanszerek hiánya. Semmink sincsen, pedig írtam egy kis tankönyvet és elkészítettem egy kis földgömböt és más efféjét. Ha tudna nekünk egy kis anyagot összeszedni, ez nagy segítség volna.

Megígértem neki, de egy évnél több elmúlt, mielőtt eljutottam a távol nyugatra és eleget tudtam tenni ígéretemnek.

•

Szeptember 18-a estéjén dr. Gung és én elmentünk a főhadiszállásra, hogy Csang Lun-i parancsnoktól elbúcsúzzunk.

Én Livangba utaztam, mert a kormányzó meghívott, hogy látogassam meg ezt a tartományi fővárost. A maláriás parancsnok felült ágyában és megkérdezte, milyen benyomásaim vannak a kiképző táborról. Nem olyan jó, mint a központi főhadiszállás tábora, tette hozzá, mert új és hiány van képzett oktatókban.

Elmondtam a parancsnoknak, miket hallottam az emberek-től a japánokkal vívott ütközetekről és hogy miket láttam az ellenség erősségéből és gyöngéiből. Szerintük a japánok olyan jól felszereltek, ruhájuk és kosztjuk olyan jó, hogy három kínai kell egyetlen japán elfogásához, akkor is rendszerint előbb meg kell sebezni. Panasz nélkül vállalnak minden nehézséget: silány fegyvert, kevés muníciót, rossz táplálkozást és ruházkodást és orvosi munkások és felszerelés hiányát. Ehelyett arról beszéltek, hogyan gyűrhetnének le olyan nehézségeket, amelyekről nyugati katonák visszariadtak volna.

Egy katona elmondta, hogyan sebesült meg, mikor egy japán motoros konvojt támadott meg az Anking jangcei kikötő-városból vivő országúton. A katona elmondta, hogy vacsora után egy este egy polgári egyén szaladt hozzájuk azzal a hírral, hogy közeledik a konvoj. A katona és több falusi ember erre rögtön felkerekedett és az országút lejtős töltése mentén helyezkedtek el. Kisvártatva több ellenséges muníciós kocsit láttak lassan közeledni. A kocsikat mintegy ötven emberből álló lovas-egység kísérte. A gerillaharcosok tudták, hogy a lovakat nem lehet lefelé hajtani a töltésen. Addig vártak tehát, amíg a konvoj eléjük ért, akkor megtámadták a lovasokat kézigránátjaikkal. A katona ezt mondta:

— Láttam, mikor a kocsivezetők leugrottak és ész nélkül futottak lefelé az úton a lezuhanó és prüszkölő lovak között. Néhány ló lerohant a töltésen és megölte magát és lovasát. Hogy hány ember veszett el, nem tudom, de első támadásunkor tizenkettőt számoltam és másokat láttam, akik véresen ültek a nyeregben. Hat embert fogtunk el, de mind a hat megsebesült. Hármat közülük kénytelenek voltunk megölni, mert még akkor sem hagyták abba a lövöldözést, mikor megsebesültek.

A falusiak nyomban nekiláttak a kocsik kiürítésének. Még nők és gyermekek is érkeztek vivőrudakkal. Elvitték, amit csak tudtak, aztán az emberek füvet és fát hoztak és felgyujtották a kocsikat. Mindent levettek a japán halottakról, csak a puszta egyenruhájukat nem és a nehéz bőrcipőket, amelyeket egyetlen gerillaharcos sem viselt volna, mert olyan nehezek voltak és

akkora zajt csaptak. Mikor a küzdelemnek vége volt, a gerillák huszonkét új puskával, sok takaróval és öt lóval lettek gazdagabbak. Három emberüket megölték, kettő pedig megsebesült.

Csang parancsnok meghallgatta ezeket a történeteket és egyszer-kétszer bejegyzett valamit noteszébe. Aztán megkérdezte tőlem, mit gondolok magáról a nevelésről. Elmondtam neki, hogy a politikai tárgyak és a földrajz tanítását túlságosan elvontnak találom. Az emberek megtanulják a különböző külföldi államok nevét, de sejtelmük sincs arról, hogy hol fekszenek a földgömbön. Főként térképre volna szükség, mondtam. A politikai kiképzés is részben túlságosan elméletinek látszott. A kínai értelmiségiek, akik ezeket a tárgyakat tanították, gyakran maguk is csak könyvből szerezték tudásukat és felfogásuk nagyrészt külföldi szerzők írásain alapult. Pedig Kínának magának is volt forradalmi története és voltak nagy vezetőik. Nagyon mesterkéltnek találtam, ha azt hallottam, hogy a Szovjetunió ipari fejlődésére szabott jelszavakat a fejlődése elején álló Kínára alkalmazzák.

Csang parancsnok félbeszakított és utasítást adott vezérkari főnökének, hogy küldje el a kiképző táborba az egyetlen kéznél levő világtérképet, amely a főhadiszállás falán függött.

Ez csak egy gesztus volt, de sok volt mögötte — az az akarat, hogy minden nehézség ellenére tanítsanak és tanuljanak.

A sebesült gerillaharcos

Hajnal óta meneteltünk — csipkézett hegyeken felfelé, völgyeken és szűk ösvényeken át, ahol állat sem jutott volna előbbre. Falvakban pihentünk, ahol az utcák szélén a nyitott csatornák tele voltak a nyálkás zöld folyadékkal, amely betegséget árasztott magából. Az emberek csapatostul jöttek és kértek gyógyszert. Testüket rühtől származó sebek fedték és az asszonyok haja csomós és borzas volt. A gyerekek feje tele volt varral és azzal a rágósömörrel, amely a haj gyökereit is elpusztítja. Nyáron kolera tombolt itt és télire himlő volt várható. Trachoma, malária, vérhas volt mindenütt.

Egyszer átmentünk egy autóúton, amelyre időről-időre japán teherautók is rámerészkedtek. A verőfényes délutánon ott állottunk az egyik magas hegylánc csúcsán és lenéztünk.

Alattunk arany katlan terült el hosszú, azúrszínű tóval, mely a kék eget tükrözte. Érett gabonamezők csillogtak, mint a folyékony arany. Néhány kis fehér falu gyöngy módjára csillant elő a zöld lombok közül, a táj fölött és körül fekete tűzhányócsúcsok emelkedtek.

— Kórházunk abban a templomban van — mondta egyik kísérőnk egy pontra mutatva.

Egy órával később a völgykatlanon át a templom felé menteltünk. Színes cserépteteje és kunkorodó sarkai voltak és öreg, görcsös fák árnyékolták. A templom előtti utakon kifakult kék egyenruhába öltözött emberek álltak hosszú sorokban. Az egyik kis háromszögletű papírzászlót lengetett köszöntésül, és mikor odaértünk, rágyújtottak a gerillák indulójára. Az egyik ember lejött az úton, hogy üdvözljön bennünket. Balkezevel szalutált, jobb karját mereven mellére szorítva tartotta, ujjai merevek voltak és madárkarmokhoz hasonlóan befelé görbültek. Fínoman metszett, érzékeny vonásai voltak, eleven fekete szeme és arcának egész kifejezésében volt valami különös átszellemültség.

Felvezetett bennünket a reánk várakozó sorokhoz és mikor odaértünk, láttuk, hogy a legtöbb ember nyomorék. Néhány mankóra támaszkodott, néhánynak karja vagy lába hiányzott, másoknak karja vagy lába merev volt, az egyik ember lábán a csontok szögben forrottak össze. Majdnem valamennyien egész életükre megbénultak, de szinte mindnyájan csak húsz-egynéhány évesek voltak. Egy jó orvos megakadályozhatta volna nyomorékká válásukat. Arcukba nézve, láttam, hogy mind vérszegények — nyilván a rossz táplálkozástól és a szenvedéstől.

Ezen az estén egy asztal körül ültem ezekkel az emberekkel. Velem szemben egy különösen széparcú férfi ült. Mikor kérdést intéztem hozzá, elmondta, hogy Csen Fang-csuen a neve, huszonhat éves és Nanking eleste óta ebben a hadseregben szolgál. Mielőtt katona lett, szegény paraszt volt és nem tudott sem írni, sem olvasni. Mióta a Hadseregbe jött, mindig a tűzvonalban volt és háromszor sebesült. A kórházban csak magaszőrű sebesültek voltak és nem tanulhatott tőlük semmit. De a sebesülteknek volt néhány tankönyvük és egymást kérdezték, hogy mit jelent egy-egy szó. Igyekeztek mindennap valamennyit tanulni, de sohasem tudták, jól tanulják-e meg, amit megtanulnak, mert tudós ember egy se volt közöttük.

— Hogyan merevedett így meg a karja és a keze? — kérdeztem.

— Egy éjszaka szitáló esőben a parancsnokunk azt mondta, hogy meg kell támadnunk a Huejjuanból jövő ellenséget. Az újság úgy hatott szívünkre és az egész nép szívére, hogy a rossz időre nem is gondoltunk. Augusztus 10-e volt. Parancsnokunk ezt mondta: „Ahova csak megyünk, a győzelem sarkunkba fog szegődni. Az ellenség Huejjuan városából csapatot küldött ellenünk. Száz bábormánybeli katona is van velük, akiket egy áruló vezet. Egy nehéz gépfegyverük is lesz és három könnyű gépfegyverük, puskáik és kézigránátjaik. Azt hiszik, hogy hajnalhasadás előtt körülvehetnek bennünket és szürkületkor megtámadhatnak. De ezek az emberek mindig lassan mozognak. Reggel két vagy három óra táján fognak elindulni. Hagyni fogjuk őket, hogy egész nap meneteljenek a hőségben, mielőtt üdvözlésükre megyünk. Ma éjszaka mi és az egész csungcsuani *lao pej hszing* (nép) Szungjingcebe megy át. A Császári Hadsereg el fogja nézni nekünk, hogy nem fogadjuk ünnepélyesen. De lehet, hogy meg fognak sértődni.”

— Mindnyájan neveltünk.

— Mikor az ellenség másnap reggel Csungcsuanba ért, egy lélek sem üdvözölte, csak egy nagyon öreg ember. Ezt megkérdezték felőlünk, de azt mondta, sohasem látott bennünket és olyan öreg már, hogy úgy sem emlékeznék, még ha hallott volna is rólunk. Aztán tovább meneteltek Szuncsaocsuangba, abban a feltevésben, hogy ott meglephetnek és elpusztíthatnak bennünket. De mert ott sem voltunk, lövöldözni kezdtek, hogy nagy legyen a láрма. Azt hiszik, hogy ezzel ráijesztenek az emberekre. Erre néhányan azt mondták nekik, hogy egy másik faluban vagyunk odébb az úton. Dél volt és nagy meleg, mielőtt az ördögök elértek abba a faluba. A verejték ömlött az arcukról és fáradtak voltak, de nem akartak szégyent vallani és ezért nem mentek vissza Huejjuanba. Tovább masiroztak egy másik faluba, ahol mindenkit kiharancsoltak népgyűlésre, hogy hallgassa meg, amint egyikük megmagyarázza nekik, hogy a nagy Császári Hadsereg azért jött, mert meg akarja őket védeni a kommunista banditáktól — ez ránk vonatkozott — és a párt-hadseregtől — ez a Kuomintang volt. Mihelyt a népet megvédték, — azt mondták, — vissza fognak vonulni.

— A nép üdvözölte is őket és némelyek, mintha titkot mondanának el nekik, azt súgták a fülükbe, hogy Neuvangmiaóban vagyunk. Nem voltunk természetesen ott, de mikor megtudtuk, hogy odamennek, elhatároztuk, hogy ott fogadjuk őket.

— Parancsnokunk kiválasztotta a három legjobblövészosztagot, ezek közül az egyikben voltam én is. Vettük három könnyű gépfegyverünket és jó állásokat találtunk a Neuvangmiaóba vezető gyalogút mentén. Sok *lao pej hszing* is velünk jött, hogy sebesültjeinket elszállítsa; közülük többnek lándzsája és nagy kardja volt.

— Az ellenség csakhamar jött. Addigra már majdnem kereken tizenkét órát gyalogoltak. Géppuskáink kattogni kezdtek és az ellenség közül sok elesett. Néhányan futni kezdtek, de voltak olyanok is, akik harcoltak, és nemsokára mindenki résztvett a küzdelemben, kivéve azokat az ördögöket, akik a halottakat és sebesülteket vitték el. Valamennyien hátrálni kezdtek, mi pedig követtük őket és csakhamar elkezdték elhagyogatni halottaikat és sebesültjeiket, pedig nagyon igyekeznek, hogy ezt sohase tegyék. Órákhosszat „kísértük” őket, egészen Huejjuanig, — addigra már nem sok maradt közülük. Én nem mentem egészen odáig, mert közben megsebesültem, de utólag elmondták nekem, hogy a parancsnokunk azt mondta, maradjunk az ördögök sarkában egészen a kaszárnájukig.

— Ez meleg üdvözet és nagyon udvarias búcsúztatás volt — jegyeztem meg őszinte csodálattal. Az emberek nevettek.

— Ebből az ütközetből sok mindent tanulhatunk — tette hozzá a mesemondó, mintha tankönyvből idézne. — Mindenekelőtt a gerillaegység jól teszi, ha tovább és tovább megy, különösen, ha az ellenség közel van. Mi ezt tettük. De hírszolgálatunk nagyon lassú volt; tartalékaink nem tudtak eléggé hamar megérkezni ahhoz, hogy velünk együtt teljesen felmorzsolják az ellenséget. Ez gyöngeség volt. Harmadszor, mikor tüzelni kezdtünk, nem töltöttünk elég gyorsan és az ellenség közül sok elmenekült. Ez is gyöngeség volt. Ezek voltak az ütközet tanulságai.

Megkérdeztem, milyen munkát fog végezni most, hogy harcolni már nem tud. A kiképzőtáborba akart menni és politikai munkára akarta magát kiképezni vagy valamelyik közlekedési állomáson szeretett volna elhelyezkedni. Meg is magyarázta.

— Egy közlekedési állomáson mennek és jönnek az emberek. Szeretném megtanulni, hogyan kell a rádiót kezelni és híreket hallani az egész világból. Mi itt nem sokat tudunk meg a körülöttünk levő világról. Maga az első külföldi, akit életemben láttam.

Közben a szoba megtelt emberekkel, akik részben a padlón

ültek, részben padokon, részben pedig álltak. Ha csak megmozdultam, hozzáérttem valakihez. A gyertya fénye érdeklődő, izgatott szemekben csillogott. Az, akihez legközelebbi kérdéssel fordultam, válasz helyett ezt kérdezte tőlem:

— Igaz az, hogy olyan gépe van, amelyiken minden ujjjal egyszerre írhat s nagyon hamar dolgozik?

Titkárom behozta az írógépemet, felnyitottam és írtam rajta. Csodálkozó felkiáltások hangzottak mindenütt a szobában és egy hang megkérdezte, mennyibe kerül ez a jószág. Mikor megmondtam nekik a gép árát, amerikai és kínai pénzben, elképedtek és a nagyon értelmes arcú ember felkiáltott:

— Maga nagyon gazdag!

Ezt tagadtam, sőt azt is kijelentettem, hogy nem minden amerikai gazdag, de mikor azokra a kérdésekre kezdtem válaszolni, hogy Amerikában mennyit keres egy munkás naponta, egyikük félbeszakított:

— Persze, úgy gondolja, hogy öt-tíz dollárt *havonként!* Mert azt mondta, naponként.

Megismételtem, hogy naponként és miközben tátott szájjal hallgattak, elmagyaráztam a megélhetési költségeket és hogy mennyi pénzt adnak ki nálunk az emberek élelemre, lakbérre, ruházkodásra, cipőre, orvosságra, iskolázásra és így tovább. Nagy csodálkozással hallották, hogy a munkások gyermekei nemcsak egy-két évig, hanem több évig járnak iskolába.

— Van az amerikai munkásoknak Vörös Hadseregük? — kérdezte az egyik ember és mikor nemmel válaszoltam, tudni akarta, miért nincs. Csakhamar elárasztottak kérdésekkel: Milyen egy óceánjáró és egy amerikai gyár? Milyen gyorsan mennek Amerikában a vonatok? Hogyan vetítik a filmeket és milyenek azok? Mi az, hogy zongora? Bemutattam nekik a fényképezőgépemet, amelyet kézzől-kézre és szemről-szemre adtak. Térképeket rajzoltam nekik, beszéltem nekik a fényképezésről, előadást tartottam a malária, a tifusz, a vérhas és kolera elterjedéséről és megelőzéséről, rámutattam a demokrácia előnyeire, megmagyaráztam, hogy a föld kerek és hogy egyszer elmentem Kínából, meglátogattam a Szovjetuniót, Németországot, Franciaországot, Amerikát, aztán visszajöttem Kínába. Elmondtam, mit láttam a Szovjetunióban és Hitler-Németországban és válaszoltam azokra a kérdéseikre, hogyan élnek a munkások és parasztok ezekben az országokban.

Teltek az órák, az asztal tele lett amerikai mogyoró héjával

és teáscsészéinket újra meg újra meg kellett tölteni. Éjfél lett, aztán az is elmúlt, végre azt mondtam, hogy most már minden embernek ágyban a helye. Kijelentették, hogy én vagyok az első külföldi, aki hozzájuk jött és ha olyan gazdag vagyok, hogy körülutazhatom az egész világot, nem értik, hogy miért jövök ide az ellenség hátába. Aztán megkérdezték tőlem vannak-e gyermekeim és miért nem vagyok férjnél. Mikor megmagyaráztam, hogy voltam már házasságban, de elváltam és hogy az életet a fronton és az ellenség hátában sokkal érdekesebbnek találom minden másnál, a széparcú férfi csodálattal kiáltott fel:

— Magában bolsevik lélek lakik!

Erre én azt mondtam, hogy nem, de ő megismételte, hogy igen.

Aztán megkértek, énekeljek el nekik valamilyen amerikai dalt. Elénekeltem néhányat, ők pedig gerilladalokat adtak elő és végül már olyan fáradt voltam, hogy odafordultam a finomarcú férfihoz és azt mondtam, hogy eljöttem ide, mert hallani akartam a sebesültek elbeszéléseit, de úgy érzem magam, mintha ütközetben vettem volna részt. Mosolygott és lovagiasan azt válaszolta, hogyha itt maradok köztük, betesznek a hírszerző osztályba, mert nem kételkedik benne, hogy pompás kém lennék. Biztosítottam arról, hogy nagy tisztességgnek tartanám, ha a japánok ellen kémkedhetnék, de most már igazán le kell feküdnöm. Ezt sajnálta, de közölte velem, hogy másnap reggel nagy gyűlés lesz és remélik, azon beszélni fogok a japánok és a kínaiak erejéről és gyengeségéről. Megkérdezte tőlem, elég lesz-e három óra erre a beszédre. Megnyugtattam, hogy elég lesz. Megkérdeztem, akarják-e, hogy énekeljek is valamit és ő megnyugtatóan, hogy akarják.

Aztán csöndesen hozzátette, hogy a helyőrség is meg fog hívni vacsorára és hogy az emberek elvárják tőlem, hogy a nemzetközi helyzetről beszéljek. Ott nem lesz korlátozott az idő és utána mindenféle kérdéseket fognak feltenni.

— Jó Isten! — kiáltottam. — El tudom képzelni.

Mikor titkárom azt mondta nekik, hogy Isten nevét említettem, az emberek mind tágranyílott szemmel néztek rám és megkérdezték, hogy keresztény vagyok-e. Nekik a kereszténység misszionáriusokat jelentett, a misszionáriusok idegeneket és az idegenek imperialistákat. Mikor azt feleltem, hogy nem vagyok keresztény, megkérdezték, miért nem vagyok az, és köröskörül arcok hajoltak felém abban a boldog reménykedésben,

hogy új nagy beszéd következik. Mondtam valamit arról, hogy most már egy kicsit pihennem kell, aztán elvonszoltam magamat egy fényűzően sárga, friss és puha rizsszalmával megvetett szalmaágyhoz. Az én tiszteletemre még egy kicsit magasabbra vetették. Mikor lehajoltam, hogy a lábszárvédőmet lecsavarjam, szédült a fejem. Végre felmáztam a rizsszalmára és rázuhan-
tam, miközben ezt mondtam magamnak: „És te még idejöttél, hogy a sebesültektől hallj történeteket! Ezt jól kifogtad!”

A Kuangsz-bázis

Egy hétig gyalogoltunk nyugat felé töméntelen hegylánc-
keresztül, amelyek csúcsai egyre magasabbra nyúltak az égbe. A delelő nap barnára cserzette bőrünket, az éjszakák pedig di-
dergetően hidegek voltak. Az őszi levegő fenyőfa, nyírfa és
gesztenyefa illatával volt terhes. Néha a bambuszerdőkben pi-
hentünk vagy harangvirággal és őszi levendulával pettyezett
füves lejtőkön. A fenyők közt juharlombok izzottak.

A lejtőkről napsütötte völgyekbe szálltunk alá, ahol ujonnan
betakarított gabona festette a szérüket aranyra, a bambusz-
kosarakban pedig kao-liang erjedt, amelyből a ravasz *bej-gar*
készül.

Néha nehezeire esett az embernek arra gondolni, hogy a
háború kellős-közepén vagyunk. Visszaemlékeztem annak a kis-
számú külföldi laptudósítónak véres jelentéseire, akik rövid látó-
gatásokat tettek Kínában. Ketten közülük sokat írtak az ellen-
ség háta mögött levő területekről, amelyeket sohasem láttak, és
szakadatlan mészárlások képét festették le. Igaz, mikor a japá-
nok Hankau felé való hatalmas előretörésük közben átszágul-
tak ezen a vidéken, gyakoriak voltak az ilyen mészárlások. De
a japánoknak sohasem volt elég emberük ahhoz, hogy lerohan-
ják és állandóan kézben tartsák ezt a harmincemillió lakosú ha-
talmatlan tartományt. A legtöbb nagyobb várost bombázták,
néhányat most is állandóan bombáztak és sok falut egészen el-
pusztítottak, különösen olyanokat, amelyek a japán előretörés
vonalaiban feküdtek. De terrorjuk ellenére a legtöbb tartományt
a hatalmas Kuangsz hadsereg — a 21. hadseregcsoport —, az
Új Negyedik Hadsereg gerillaharcosai és a helyi gerillacsapatok
és a *hszien* (megye) néphadserege egyesült erővel megtisztí-

totta. Még mindig kemény csaták folytak a vasútvonalak, a folyók és autóutak mentén és a közlekedési útba eső nagy megszállott városokban, de a kínai fennhatóságot szinte egészen a megszállott városok széléig úgyszólván mindenütt visszaállították. Némelyik városban a japánok szinte foglyok voltak, sohasem merészkedtek ki másképpen, mint nagy csapatokban és csupán napközben.

Ennek ellenére sohasem volt bizalmuk a repülőgépekhez, amelyek néha elzúgtak fölöttünk, mindig a fák alá menekültünk, míg el nem mentek. Némelyek nagyobb zsákmányt kerestek, mások szállítógépek voltak, amelyek északi és a jangcei városok között közlekedtek.

Türelmetlenül vártam első találkozásomat azokkal a Kuan-gszi-hadseregekkel, amelyek a háború kitörésekor hagyták el délnyugati szülőföldjüket és azóta minden nagyobb harctéren küzdöttek. A 21. csoport bázisa a Tapie-hegyláncban volt, nyugat Anhvejben. Főparancsnoka, Liao Rej tábornok, egyszemélyben kormányzója is volt a tartománynak és haladó szellemű közigazgatási embernek és tehetséges katonának ismerték.

Csakhamar sok jelből láttam, milyen változások mentek végbe a tábornok vezetése alatt. Egyszer fás völgybe érkeztünk, amelyben öt középiskola egyesült erővel épített egy új bambusz- és szalmaházakból álló telepet. Három ilyen iskolaközpont csaknem tizenötezer tanulóval a tartomány biztosabb vidékein épült.

A japánok hankai előretörése idején 17.000 diák és 500 tanító családostul elment a távoli nyugati Kínába. De több ezer diák visszamaradt, hogy segítsen a hadseregnek, a gerillacsapatoknak és a polgári lakosságnak és ezek most folytatták tanulmányaikat. Ezen a vidéken a tanulók és tanítók durva zöld háziszőttes egyenruhában jártak, mint a katonák és életük egészen katonamódra folyt. Mivel térképeik és tudományos felszerelésük nem volt, csak az a néhány tankönyvük, amelyet a távolnyugatról odaszállíthattak vagy amelyet Livangban nyomtattak, a tanítók majdnem teljesen könyv nélkül tanítottak.

Régebben láttam már ilyen iskolai központokat Kinghszien közelében, délre a Jangcetől és egy másik ilyen Anhvejben volt, tovább északra. A három intézmény az új közigazgatási és oktatási élet szellemi középpontja volt, amely az ellenség hátában szerveződött. A végzett tanulókat tanulmányi versenyekre bocsátották és ezeknek győzteseit, mint állami hallgatókat el-

küldték a távolnyugati egyetemekre vagy főiskolákra; de a legtöbb diák ott maradt, hogy a tartomány későbbi vezetőségébe lépjen.

Tipikus kisvárosban, a tízezer lakosú Maotangcsangban kissé tanulmányoztam a *pao-csia* (közigazgatási) rendszert, amelyet a tartományi hatóságok akkor szerveztek újjá. A város utcáin öt diákkal találkoztunk, három leánnyal és két fiatal-emberrel, akik nem régen tértek vissza a tartományi fővárosból. Ott az új politikai és katonai kiképzőtáborban tanultak. A lányok közül ketten tanítónők voltak a városi elemi iskolában, a harmadik pedig tanítónő — és egyúttal falusi előjáró — egy közeli helységben. A két fiatalember egy helyi önvédelmi egyesület katonai és politikai kiképzését végezte, amelyhez ötven fegyveres ember és harminc tartalékos tartozott, csupa parasz-tok. Mihelyt az aratást befejezték, a két embernek a városba kellett mennie, hogy ott ezer ember kiképzését folytassa.

A város előjárója, egy harminchoz közeledő tanult ember, egy este meglátogatott és megmagyarázta nekem munkáját.

A *pao-csia* rendszernek éles ellenzői és heves védelmezői voltak. Mikor néhány évvel ezelőtt a központi kormány behozta, hatalmas fegyver volt a Vörös Hadsereg ellen, mert segítségével minden tíz vagy esetleg száz családot csoportonként tettek felelőssé, ha valamelyik kommunistának adott hajlékot. Csak a Kuangsz-tartományban szolgált a rendszer a demokrácia első fokául — és a tisztviselőket még itt is kinevezték, nem választották. Mikor a Kuangsz-hadsereg vette át Anhvej vezetését és egy Kuangsz-tábornokot neveztek ki kormányzóvá, bevezették a Kuangsz-rendszert. A rendszer védelmezői azt mondták, hogy idővel az összes alsó hivatalnokokat, esetleg a vezetőket is választani fogják. De az uralkodó párt, a Kuomintang, valamilyen ürüggyel mindíg halogatta ezeket az első lépéseket a demokrácia felé.

A *hszien-* (megyei) előjárók a kormányzótól kapták az utasításokat és ezeket továbbították az alájuk tartozó közigazgatási szervekhez. Időközönként a előjáró tanácskozássra hívta össze a városi vagy falusi vezetőségeket székhelyére, hogy átadja és megbeszélte velük a kormány utasításait. Valóban volt némi közeledés az ilyen alacsonyabb közigazgatási egységben, amilyen Maotangcsang városa maga volt: havonként egyszer minden száz családból alakult csoport fejei gyűlést tartottak; ennek

neve a pao-néptanács volt. Ugyancsak havonként egyszer minden családfő is összeült megbeszélésre. Ezeken a megbeszéléseken a nemzeti és helyi kérdéseket tárgyalták és ezek voltak felelősek a kormányrendeletek végrehajtásáért.

Maotangcsang saját önvédelmi egyesületet tartott fenn, elemi iskolája és légvédelmi őrsége volt, a kereskedők és kis földesurak buddhista „vörös horogkeresztes társaságot” létesítettek a légítámadások áldozatainak ápolására. Volt a városban két ember, akiről azt mondták, hogy konyítanak valamit az elsősegély-nyújtáshoz.

A városnak ezenkívül mozgósítási tanácsa is volt különböző japánellenes társaságokból, amelyek tagjai kereskedők, parasztok, asszonyok, fiatalok és gyermekek voltak. Ezeket a tömegszervezeteket egész Anhvejben a Kuangszí diákok hadseregének mozgó egységei alakították meg a múlt évben, mikor a japánok Hszücsou felé törtek előre. Ez az úgynevezett diákhadsereg háromszáz egyenruhás fiatalemberből és nőből állott, akiket kiképeztek a tömegmozgósítás és a politikai munka módszereiben. A maotangcsangi népmozgalmi tanács nemzeti ünnepnapokon gyűléseket hívott össze, vezette a tavaszi és téli vetési munkálatokat, irányította a katonákat ruhákkal ellátó mozgalmat, kémkedett az ellenség ellen és népszerűsítette a sorozásokat.

A tartományi kormány éppen harminc embert behívott ebből a városból. A bizottság — amely az úríosztály hét tagjából állott — száznegyven embert választott ki, hogy ezek sorsot húzzanak. Mikor az emberek bevonultak a táborba, a város mindegyiknek egy dollárt adott útiköltségre, a helyi kereskedők mindegyiknek törölközőt, fogkefét és fogport adtak és az egész város kivonult, hogy elbúcsúztassa őket.

Lehetőleg nem sértő módon megjegyeztem a város előljárójának, hogy sok súlyos vádat hallottam a sorozási rendszer ellen és hogy valóban magam is megfigyeltem, hogy csak a szegényeket sorozzák, míg a gazdagok biztonságban élnek, leányaikat és fiaikat külföldre küldik, esetleg öt dollárral megváltják magukat. Igen, válaszolt a fiatal hivatalnok, ez gyakran igaz. Mikor Lihvangban tanult, a kormányzó előadásokat tartott a korrupciónak ez ellen a fajtája ellen; mióta ő Maotangcsangba jött, ilyesmi nem fordult elő.

Én azonban nem voltam hajlandó elhinni, hogy egy kizárólag urakból álló sorozóbizottság tisztességesen választja ki a bevonulókat. Hallottam, hogy egy gazdag ember fiát besorozták a

városban, de mikor utánajártam a dolognak, kiderítettem, hogy igazában parasztfiú volt, aki történetesen némi vagyonnal rendelkezett.

*

Néhány nappal később a hatalmas Tapie-hegységben elmentünk Liupietungba, egy fallal körülvett nagyobb városba, amelynek közelében a 21. csoport hadsereg tüzérségi kiképző táborát tartott fenn. A várost ismételt bombázták, a bombázásoknak sok áldozata volt, a japánok gyakran küldtek kémeket oda kereskedők vagy menekültek áruházában. Jelmondatok és színes plakátok harsogtak csaknem minden falról Vang Csing-vej és a többi áruló ellen. Más falragaszok azt jelezték, hogy véglegesen elhagytuk a kommunista Új Negyedik Hadsereg területét és olyan országba jutottunk, ahol más politikai eszmék voltak irányadók. Nem mintha reakciósook lettek volna, sőt mindenütt láthatók voltak ilyen jelmondatok: „A gazdagok pénzt adnak, a szegények munkát”, „Bánjunk jól a japánok ellen küzdők családjaival”, „Szun Jat-szen három népi elve az ellenállás és nemzeti újjáépítés legmagasabb törvénye”, „Támogassátok a köznevelést és szüntessétek meg az írástudatlanságot”...

Ez az egész körzet valamikor a régi kínai szovjetkormány bázisa volt és ugyanazok az Új Negyedik Hadsereghez tartozó gerillacsapatok védték, akiktől csak nemrégiben búcsúztam el. A város felé vezető utakon nagy kőházak emelkedtek, a polgárháború emlékei, melyeket most Kuangszi katonák foglaltak el, akiket ezidő szerint nyilván csak a japánok érdekeltek. A város kapujában álló őrszem az Új Negyedik Hadseregből való testőreimet mint egyenruhás testvéreit üdvözölte, de mikor én beléptem, meglepetten látta kék szememet és ezt kiáltotta: „*Hucsou!*” (Ütlevél!) Odaadtam írásaimat és hosszabb beszélgetést kezdett adjutánsunkkal, de olyan különös nyelvjárása volt, hogy a két ember minden mondatot tízszer megismételt. Az adjutáns megmagyarázta, hogy Kína egy külföldi barátja vagyok, amerikai. Más katonák is jöttek oda és nagy megbeszélés kezdődött a világ dolgairól. Közben értesültem, hogy arról határoztak, vajjon beléphet-e Liupietungba egy olyan ország polgára, amely teherautókat és muníciókat ad el az ellenségnek.

Védőim azzal érveltek, hogy én ugyan semmit sem tehetek arról, hogy a hazámbeli „kereskedők” teherautókat és muníciót adnak el a japánoknak, mert azok „tudatlan emberek, akik sze-

retik a pénzt". Végre beengedtek bennünket. Mikor továbbmentem a városban, hallottam, hogy az egyik katona lekiabál az utcán álló másiknak, csak néhány pillanatba telt, érkezésem híre máris az egész városban elterjedt. Éppen hogy beléptünk egy sötét kis fogadóba, mikor megjelent egy fiatal tisz, meghajolt, elkérte tőlünk írásainkat, aztán biztosított engem arról, hogy szívesen látott vendég vagyok. Olyan csinos és megnyerő külsejű volt és szavai olyan határozottak voltak, hogy láttam, amint gerillakisérőim büszkén kihúzzák magukat és megpróbálják rejtegetni kopottságukat. Nyári egyenruhájukról régesrég hiányzott néhány gomb, némelyiknek maláriája vagy lábukon és lábszáraikon fekélyeik voltak, sőt egy olyan is volt köztük, aki erőnekerejével velünk jött, pedig a tüdőgyulladás küszöbén állott. Egyetlen centet nem kaptak másfél dolláros havi zsoldjukból és már az elmúlt hónapban is mindössze ötven centet fizettek ki. Útközben egy városban mindegyiknek vettem egy pár cipőt és noha adjutánsunk tiltakozott, az emberek elfogadták. Ugyancsak minden éjjel kezeltem őket malária és más betegségek ellen.

Mikor állapotukat összehasonlítottam a tömzsi, szívós Kuangszi katonákéval, akiket itt magam körül láttam, volt min gondolkoznom. A Kuangszi csapatok fegyvermeztettek és jól ellátottak voltak és noha itt is kétségtelenül sok maláriás eset volt, trachomát vagy rühöt sehol sem láttam. Minőségileg és mennyiségileg jó hadsereg volt. Valóban nemsokára tapasztaltam, hogy a Kuangszi hadseregek szakítottak a kínai hagyománnyal és télen-nyáron naponként fürödtek; némelyiküknek olyan szokásaik voltak, mint az amerikai indiánoknak. Mikor ezen az első éjszakán láttam, hogyan masiroznak Liupietung utcáin át, hatalmas tisztelet gerjedt bennem irántuk. Sokan közülük olyan alacsonyok voltak, mint az anámiak, ugyanolyan fajúak, mint Indokína lakosai, némelyek kevertfajúaknak látszóttak és nyilvánvaló jeleit mutatták régi kínai vérkeveredésnek, noha valamennyiük testalkatát a Kuangszi-hegyvidék viszonyai befolyásolták. Vad és erős emberek voltak, amint meneteltek, puskáik, muníciósöveik és gépfegyvereik csörömpöltek. Katonásan lépkedtek és olyan harciasan énekelték japánellenes dalukat, hogy biztos voltam benne: ezután már csak az ütközet következhetik. Odafordultam egy Kuangszi-tiszthez és tiszteletteljes hangon megkérdeztem, hogy az emberek a frontra mennek-e. Nem, volt a válasz, a moziba mennek! A hadsereg, tette hozzá, egészen

modern, mert a központi kormány oktatófilm-osztálya új híradót küld minden két-három hónapban!

Tetszett nekem, hogy a tűzéséget a moziba viszik. Évek óta sok amerikai filmet és kínai utánzatot láttam és igen tehetetlennek éreztem magam, hogy a bosszúállásra semmi módom. Most világossá vált előttem, ha egy gépfegyvert vagy egy tarrackot vittem volna magammal, több türelemmel néztem volna, amit a lepedőn bemutatnak.

Ennek ellenére sem mentem el ezen az estén a moziba. Aznap hetven lit gyalogoltunk. Sőt nemcsak gyalogoltunk, hanem magunk után húztunk, úgyszólván vittünk egy rokkant lovat és egy öszvért, amely alig volt nagyobb egy vadnyúlnál. Ahányszor elestek, pedig ez a szűk hegyi ösvényeken gyakran megtörtént, mindig újra felemeltük őket és visszatettük hátukra a poggyászt. A ló teljesen hasznavehetetlen pára volt, de öreink nem merték elhagyni, mert a Hadsereg tulajdona volt. Bizonyosra volt vehető, hogy visszamenet belezuhan az egyik fenekeetlen szakadékba, amely minden oldalon tátongott.

Évés után fogtam egy gyertyát és fáradtan odamentem a deszkához, amely ágyamul szolgált. Valahol egy éjjeli ór ütögetett egy üres bambuszt és kiáltotta az időt. Nem tudtam aludni és emlékezetemben sok ködös élmény keringett... A tömzsi, acélos Kuangszu-hegylakókra gondoltam odakünn... Aztán egy szobára gondoltam Hankauban. A szobának fényezett padlója és fényezett asztalai voltak és egy kínai váza állott rajtuk fehér virággal. Könyvek feküdtek mindenütt és a szobát egészen betöltötte Beethoven negyedik szimfóniájának muzsikája... Sok barátom volt ott... de ez mégis az ő világuk volt, nem az enyém... pedig nagyon szép volt...

*

Másnap délután a Tientang-hegy szorosában voltunk. Alattunk nyugatra és északra hosszú, széles, összehasonlíthatatlan szépségű völgy terült el. A távoli Si vagy Livang folyó, amely átszelte, csillogott a délutáni napban. Ez a völgy volt útunk célja.

Körülöttünk a Tapie-hegység fekete vulkánikus csúcsai szöktek a világoskék égbe. A szűk kanyargós ösvény, amelyen átverekedtük magunkat, ezek körül haladt. Egyízben széles autópályán mentünk keresztül, mely a hegyoldalba volt vágva.

Dinamittal robbantották át és mi kénytelenek voltunk egy szűk sziklakiugrón végig küszni, a sziklába kapaszkodva, míg jobboldalt egy mély szakadék, mintha egészen a föld gyomrába nyúlt volna le. De a japán hadsereg egy évvel azelőtt ugyanezen az ösvényen ment végig, miközben repülőgépeik előkészítették számukra az utat.

Mire a nap nyugaton leszállt, leereszkedtünk a széles Livang-völgybe, az Anhvej-tartomány ideiglenes háborús fővárosának központjába. Kupejcsung falu környékén, melynek közelében a 21. csoport-hadseregnek főhadiszállása volt, sok új bambuszépületet láttunk szalmatetővel. Kékruhás férfiak és nők csapatai vonultak nemzeti dalokat énekelve egy gyakorlótérén át, aztán csoportokban lekuporodtak rizses fatálak és gőzölgő főzelékkel telt bádagedények körül. A térre vezető kapun ez a tábla volt: „Anhveji diákhadsereg”.

Két katonaruhás lány rohant végig az utcán, megfordult, aztán megállt és megkérdezte tőlem, ki vagyok. Mikor megmondtam nekik, ragaszkodtak ahhoz, hogy menjek velük az anhveji diákhadsereg szállására. Egy puritán kis irodában a lányok bemutatnak igazgatójuknak, Ma Csi-jing altábornagynak.

Ma Csi-jing altábornagy az amerikai West Point 1924-ben végzett hallgatója volt. Tanulmányai befejezése után visszatért Kínába, és noha Kuangtung-tartományból való volt, Kuangsziba ment és ott tiszti kiképző iskolát létesített. Most az anhveji diákhadsereg, egy ötszáz férfi és száz női középiskolai tanuló-ból álló alakulat és a katonai kiképző testület nevelésügyi vezetője volt. Ez utóbbiban ezer embert képeztek ki a hszen-nép-felkelők és helyi gerillaerők parancsnokaivá. Azonkívül tanácsadója volt Liao Rej kormányzónak és az hírlett róla, hogy egyike a tartományban az ifjúság leghaladottabb vezetőinek. Később jutott tudomásomra, hogy az egyik leggazdagabb hongkongi család fia és volt idő, mikor katonai pályafutását a legvadabb különckedésekkel tarkította. Egyszer elbeszélte nekem, milyen lakomát adott a spanyol trónörökös tiszteletére. Tíz óra hosszat tartott és hétszáz fogást szolgáltak fel.

A japán invázió óta azonban a fronton volt. Jól beszélt angolul, de kínaiul csak a kantoni nyelvjárást tudta. Tolmácsa menyasszonya volt, egy diákleány, aki mandarin nyelven beszélt és kissé angolul.

Mikor a Livang-völgybe jutottam, a politikai fondorkodás

olyan világa vett körül, amelyben a régi rend az újjal harcolt. Ma altábornagy rögtön elmondta nekem, hogy régi barátom, Csang Naj-csi, régebben sanghái bankár, két álló hónapig várt rám, de aztán el kellett mennie.

Kereken megmondtam Ma altábornagynak:

— Szóval Csang Naj-csit már elkergették innen!

Ő éppoly kereken válaszolt:

— Igen, túlságosan becsületes és haladó szellemű volt. A „C. C.-klikk” őnt sem fogja szívesen látni itt. De a kormányzó és mi többiek annál inkább!

Sanghájban Csang Naj-csi egyike volt a háborúelőtti hazafias demokraták vezetőinek. Résztvett a Nemzeti Felszabadulás Szövetségének megalapításában, amely azt követelte, hogy Kína álljon ellen a japánoknak, ahelyett, hogy a Vörös Hadsereg ellen küzd. Ezért egyike volt annak a hét hazafias polgárnak, akiket a kormány „a köztársaság veszélyeztetése” miatt letartóztatott. A háború kitörésekor kiszabadult és elment a Kuangsz-tartományba, az egyetlen helyre, ahol demokratikus érzelmű embereket szívesen láttak. Mikor Anhvejt 1938-ban Kuangsz tábornokok vették át, pénzügyi biztossá nevezték ki.

De röviddel azelőtt, hogy én Livangba értem, a „C. C.-klikk” néven ismert csoport magához ragadta a Kuomintang vezetését az Anhvej-tartományban, és Csang Naj-csi egyike lett első áldozatainak. Kiutasították és az új pénzügyi megbízottat személyes híveivel együtt Csungkingból küldték oda, hogy vegye át állását. Röviddel ezután tudtam meg, hogy Ma Csi-jing altábornagy szintén a „C. C.-klikk” tüzeiben állott.

Alighogy megérkeztem, még mielőtt fellelékzettem volna, Ma altábornagy utasított egy diákot, hogy hívja össze a diákhadsereget és öt perc múlva egy nagy gyűlésterem dobogóján állottam sok száz tapsoló diák előtt. Ma altábornagy bejelentette:

— Smedley kisasszony most a második világháborúról fog beszélni és annak a mi ellenállási háborúnkra való hatásáról.

Aznapi több, mint harminc mérföldet gyalogoltunk és szörnyűmód el voltam csigázva. De ezek a diákok ugyancsak mindennap hegyeket másztak és ha valahol megpihentek, rögtön előhúzták noteszüket és várták, hogy oktatóik tanítsák őket valamire. A légítámadások kikerülése céljából minden iskolai előadást a hegyek között tartottak. Egy nemzet vívta itt élet-halál harcát.

Beszéltem tehát a második világháborúról, mint a fasizmuselleni háború kezdetéről és miközben beszéltem, világosságot szerettem volna, több világosságot. Azt is szerettem volna, ha néhány percet hagynak nekem arra, hogy előkészüljek.

Az anheji diákhadsereg, akárcsak mintája, a Kuangszu diákok híres hadserege, olyan tanulókból állott, akiket kiképeztek a fegyverforgatásban és a sztratégia és taktika alapismereteiben, de akiknek főfeladata a tömegek nevelése és mozgósítása volt.

Egy órával előadásom megtartása után kinyújtózhattam egy sárga szalmával megrakott deszkaágyon, mert ahhoz már túlságosan fáradt voltam, hogy egyem is valamit. Filmszerűen cikáztak át agyamon a benyomások: adjutánsunk, aki bosszankodott, mert a fogadóban szörnyen drága a szoba — 50 cent egy éjszakára étkezés nélkül... Ma altábornagy, aki egy doboz sanghaji cigarettát adott nekem, amelyek akkor, mikor Livangba értek, tíz dollárért voltak kaphatók... Véleménye szerint a kormányzó autója, a tartomány egyetlen gépkocsija holnap el fog vinni a fővárosba olyan benzinnel, amely öt gallononként haminc dollárba került...

Anhej: a Mult a Jövő ellen

Hátradőltem a kormányzó kocsijában és szinte gonosztevőnek éreztem magam. Az országúton, a Livangba vivő út felén gyalog baktató testőrségem mellett haladtunk el. Az emberek megilletődve néztek, amint tovarobogtunk.

A kormány főhadiszállásán megismerkedtem Liao Rej tábornokkal, a kormányzóval, aki az előszobában fogadott. Dísztelen egyenruhájától eltekintve, régi római szenátorra emlékeztetett. Méltóságteljes, udvarias modorban, de minden ünnepélyesség nélkül üdvözölt, kikérdezett hogylétem, szükségleteim, utazásom felől és hogy mik az első benyomásaim erről az ellenség hátában levő ellenállási bázisról.

— Az ön katonáiból — mondtam — csak úgy árad az erő, az egészség és tettvágy. Valósággal úgy hatnak, mintha külön fajta volnának.

— Hegyi nép vagyunk — magyarázta, aztán elmondta, hogy a télen-nyáron gyakorolt fürdés nyilván sok betegségnak

veszi elejét. Mindazáltal, — mondta — nem érti egészen, miért nem szenvednek a maláriától ők is éppúgy, mint a többiek. A Kuangszí-csapatok jóltápláltak, de hiszen jóltáplált emberek is megkaphatják a maláriát.

A kormányzó közölte velem, hogy a környékben egy nagy hadikórház és két felvevő állomás van. A kórház a hadügy-minisztérium hadi egészségügyi szolgálatához tartozik, de miután rájöttek, hogy a gondnok és az igazgató pénzt zsarolnak élelemre és koporsóra, a kormányzó egy kuangszii orvost nevezett ki gondnokká. Megkérdeztem, mi történt a bűnösökkel; ezeknek az embereknek kezében hamar elsült a puska. A baj valamennyi ilyen kórházzal — folytatta — az, hogy nagyon távol kell lenniük a tűzvonaltól, ellenkező esetben a japánok megpróbálnák elpusztítani. A felvevőállomások sokkal közelebb vannak a front-hoz. Egyikük sem kapta meg a szükséges orvosi felszerelést és a kormányzó megkért, hogy támogassam több gyógyszer megszerzésére irányuló megkereséseit.

Kíváncsian nézett rám és jól megfontolt minden szót, amit kiejtettem. A kéi Kuangszí hadseregcsoporthoz kezdünk beszélgetni, különösen a 21-ről, amelynek ő volt a főparancsnoka. A Sangháj-nankingi harcok legfőbb problémája, — mondta — az ellenség légi és tüzérségi fölénye volt; a küzdelem az első világháború harcaira emlékeztetett. Azóta a hadseregek megtanulták az éjszakai háborúskodást és az álcázás előnyeit. A hegyek természetes védelmet nyújtanak. Most a védelmi berendezéseket jól álcázzák és a csapatok megtanulták a gerilla és a mozgó hadviselést. A japánoknak most még megvan az az előnyük, hogy motorizált egységeik vannak, de a kínaiak igyekeznek az utakat tartósan használhatatlanná tenni. Hankau egy évvel azelőtt történt eleste óta egyedül az ő hadserege több, mint kétszáz gerillavállalkozásban vett részt. Az ellenség „felszámolási kísérletei” eredményteleneknek bizonyultak.

A 21. Hadseregcsoporthoz Nyugat-Anhvejben és a keleti Hupéj-tartományban dolgozik és az ezrednek nem egyszer kelet felé előretörnek a Jangeen külön megbízásokkal. A gerillahadviselés megkezdése óta az ellenség veszteségei kétszer akkorák lettek, mint a kínaiakéi.

Mikor megkérdeztem, melyek a legfőbb nyereségek a háború kitörése óta, ezt felelte:

— A harctéri nevelés, amely egészen más, mint a könyvek-ből tanulható elmélet. Másik legfőbb nyereségünk a nemzeti ön-

tudat felébredése. Csapataink tudják, hogy élet-halál harcban állunk az egész országért, nemcsak Kuangszíért. Megtiszteltetésnek veszik, hogy harcolhatnak és ha ez nincs módjukban, az az érzésük, hogy nem tettek semmit.

Minden szónokiasság nélkül beszélt, mintha fáradt vagy lever volt. Nem volt több ötvenévesnél, de sokkal idősebbnek látszott.

A nép, a hadsereg és a kormány sok új kiképzőiskolája most hatalmas új bambuszbarakkokban volt szétszórva a völgy minden részén. Ezek az építmények egyszerűek, de kitűnően megtervezettek voltak, sok közülük egyenesen szépnek volt mondható. A külső falakat sárral tapasztották be, hogy összeolvadjon a földdel, a tetőket pedig szalmával fedték és sokszor faágakkal álcázták vagy szőlővel futtatták be. Sokat lehajló lombú fák alá építettek. Azonkívül mély üregeket ástak a hegyoldalakba és az egész tartományban bevezették a távbeszélő és rádió útján való riasztás rendszerét. Légoltalmi őrszemeket állítottak fel a hegyeken, hogy kúrtszóval vagy rézgong ütésével jelezzék a közeledő légitámadást.

Livangban való öthetes tartózkodásom alatt sok riadót éltem át, de csak egy támadást. Ez a támadás akkor történt, mikor a hadikórházban voltam. Az a kevés beteg, aki járn tudott, kiment a környező hegyekbe, de a legtöbb ott maradt a helyén. Úgy látszott, mintha minden félelmen túl volnának. Én az egyik orvossal az óvóhelyre mentem, de mielőtt elértünk volna oda, a repülőgépek bömbölése töltötte be a levegőt. Hirtelen elhagyott minden erőm; nem tudtam menni és az orvosnak kellett az óvóhelyre besegítenie. A repülőgépek egy várost bombáztak velünk szemben, a hegy másik oldalán.

Liao Rejt akkor nevezték ki kormányzóvá, mikor Hankau már tizenegy hónapja elesett. Abban az időben a japánok a tartomány hatvan hszenje közül negyvenegyet szállottak meg és egész gazdasági és kulturális életét feldúlták. Ez csaknem egy egész ország megsemmisítését jelentette, mert a harmincmillió lakosú Anhvej hatalmas, gazdag tartomány volt, amely olyan helyet foglal el Kína közepén, mint a szív a testben. A következő tizenegy hónap alatt a japánokat húsz kivételével minden hszenből kikergették és ezekben is már csak egy-két fallal megerősített város volt birtokukban. A kormány pénzügyi vezetősége „ellenséges javakat ellenőrző irodát” állított fel, hogy megkísérelje az ellenséges árukat kirekeszteni és megakadályozni

azt, hogy nyersanyag jusson a japánokhoz. Ugyanekkor a kormány fejlesztette a hazai iparágakat, így a fonást és szövést, a papírgyártást és a gyufagyártást. De ezek az erőfeszítések túlságosan gyöngék voltak; mindenütt található volt kínainak vagy külföldinek minősített ellenséges áru.

1939-ben az év első napján Liao tábornok közzétette háborús politikai és katonai programját, amely 42 pontban körvonalazta a tartomány felszabadítását, újjászervezését, közigazgatását és nevelésügyét. Ennek a programnak keresztülvitelében a Kuangsz-i tartomány tapasztalt hivatalnokainak és katonáinak segítségére támaszkodhatott, valamint több ezer tanult férfira és nőre, beleértve azt a néhány százat is, akiket Li Csung-ren tábornok, az 5. hadiövezet főparancsnoka küldött.

Az anhveji politikai és katonai kiképzőtábor vagy iskola hét osztályából 4000 férfi és női közigazgatási hivatalnok került ki addig, míg én Livangba érkeztem. A terv az volt, hogy mind a 4000 várost és falut, valamint azok kerületeit (összesen negyvenezret) új kiképzett személyzettel frissítik fel. A kiképző tábornak a végigben mindenütt elszórt különböző tagozatai a pénzügyi vezetésre és számvitelre, a mezőgazdasági szövetkezetek, elemi iskolák számára a rádiókezelésre és hírszolgálatra képeztek ki személyzetet. Ehhez járult egy katonai kiképzőtábor polgári egyének számára, az anhveji diákhadsereg tábora, amelyet meglátogattam, a *Pao An Tui* (Békevédő Egyesület) és egy katonai kiképzőtábor, amelyben ezer embert képeztek ki altisztekké.

A feladat, amelyre a tartomány vállalkozott, gigantikus volt. Minden újításnál számítani lehetett arra, hogy fegyverrel kell megvédeni. Sok hivatalnok új és tapasztalatlan és sokszor az alapvető ismereteknek is híján volt. Mennél tovább maradtam Livangban, annál több problémát láttam kinőni az új és a régi, a demokrácia és diktatúra között folyó harcból, amely harc azonban néha egyszerűen a gonoszság és a közönséges emberi tisztesség között játszódott le. Ezek a problémák nem csupán kínaiak voltak. Nemzetköziek voltak, mert, noha Anhvej belső Kína egyik tartománya, éppúgy lehetett volna Amerika vagy Közép-Európa akármelyik körzete.

Az uralkodó párt, a Kuomintang tartományi fiókja, néha mintha mindazt képviselte volna, ami sötétség és árulás. Számra gyöngé volt, mert sokáig csak a birtokos osztályokat képviselte. A tömegek támogatásának híján diktatórikus módszerekkel és

fondorkodással tartotta kezében a hatalmat. Reakciós „C. C.-klikk”-jének élén Csen Kuo-fu állott és Csen Li-fu, a központi kormány közoktatásügyi minisztere. Csen híveinek egy kis csoportját küldte Anhvejbe, hogy próbálják meg a hatalmat bizonyos körzetekben nemcsak a kommunisták, hanem a Kuangszihadsereg kezéből is kicsavarni. Csen egy furfangos, hiúszemű urat, Fang Csi-t nevezte ki nevelésügyi biztossá az Anhvej-tartományban és Fang Csi első dolga az volt, hogy minden iskolában megcenzúrázta és eltiltotta a haladó szellemű kiadványokat, még a vezető napilapot is, amelyet *Ta Pie San Er Pao* címen a livangi népmozgósítási bizottság adott ki a kormányzó irányításával.

A kormányzó szálla volt a „C. C.-klikk” szemében, mert liberális és haladó szellemű volt, a fiatalság bajnoka és a nemzeti egység fáradhatatlan munkása. A „C. C.-klikk” tehát szövetkezett más reakciós elemekkel, köztük egy kis csoport törzstiszttel és politikussal, akik összeköttetésben állottak a Kuangszihadsereggel és „hunani bürokrácia” néven voltak ismertek, személyes becsvágytól tüzelt, hangadó kuangszu politikusok egy még kisebb csoportjával és három-négy volt kommunistával. Ez a csúnya egyveleg jellemző volt egy átmeneti civilizációra és egy nemzetre, amely fennmaradásáért küzdött.

A hunani bürokratákat szemlátomást különösen megvetették, pedig a legveszedelmesebbek közé tartoztak, mert befolyásuk volt a kormányzóra egy ágyason keresztül, akit az emberek udvariasságból „feleségének” neveztek. Mint az idősebb nemzedék sok embere, Liao tábornok is féllábbal a multban állott, féllábbal a jövőben. Mint megtudtam, felesége mellett három ágyast tartott. Ez utóbbiak közül egyik vele volt Livangban. Ez a nő a hunani tartományból származott, írni és olvasni nem tudott, de csinos, harcias és rendkívül kíméletlen volt. Azt rebesgették, hogy „hálósobai befolyását” barátai érdekében érvényesíti. Testvére Liao tábornok testőrségének főnöke lett, klikkjének egyik tagja pedig a 21. Csoporthadseregnek vezérkari főnöke; ez az utóbbi régi *ven-li* költeményeket írt, melyeket a „C. C.-klikk” a helyi Kuomintang újságban közölt, véget nem érő támadások kíséretében, melyeket a kommunista vagy leendő kommunista tanult ifjúság ellen intézett.

A Kuomintang és a „hunani bürokraták” között alig volt más közösség, mint hogy mind a ketten egyformán ragaszkodtak a régi világhoz és féltek, hogy az „új elemek” kicsavarják

a hatalmat kezükből. Minden demokratikus irány ellen harcoltak és mint nekem elmondták, egy sor helyi politikust helyeztek vissza állásukba, akiket a kormányzó Vang Csing-vejjelel való összekötötetésük miatt elkergetett.

A kormányzó ezek között a csoportok között állott és igyekezett ellentéteiket elsímítani, de mindig iparkodott megvédeni a demokratikus erőket, az „új elemeket”. Természetesen még mindig veszedelmes volt, ha valaki az „új elemek” közé tartozott. Mikor röviddel megérkezésem után azt hallottam, hogy ezt a szót reám alkalmazták, tudtam, hogy előbb-utóbb rám kerül a sor.

A Kuomintang külön székelt egy kis faluban, ahol vezetői pártiskolát nyitottak. Hallottam, mikor ezt az iskolát úgy emlegették, mint kémközpontot az „új elemek” ellen. Noha a párt képviselői mindössze egy maroknyi ember volt, akik közül egyet sem választottak, résztvehettek a tartományi kormány ülésén és befolyásolhatták, sőt eldönthették annak határozatait. Mikor egy este az egyik kiképző táborban tartott előadásomról mentünk haza, egy csoportunknak félre kellett húzódnia, hogy eleresszünk magunk mellett egy menetet. Hallottuk a puskák zörögését, aztán egy csapat fegyveres ember rugtatott el mellettünk, utánuk egy gyaloghintó, amelyben a helyi Kuomintang vezetője ült. A menetet még egy csoport fegyveres zárta be.

Társaságunk egyik tagja utálkozva kiáltotta:

— És ilyen emberek akarnak bennünket vezetni!

Megjegyeztem, hogy az az ember talán beteg, miért ülne különben gyaloghintóban?

— Szó sincs róla — válaszolta valaki mérgesen — és mit jelent ez a fegyveres kíséret, ha nem kihívást?

— Talán attól fél, hogy valaki rálő — tette hozzá egy másik és szava meggyőződött arról, hogy őszintén kívánja, bár megtenné valaki.

Egy napot töltöttem a kormány pénzügyi és számviteli osztályán, beszéltem vezetőivel és előadást tartottam kiképző iskolájukban. Két hónap telt el már, mióta Csang Naj-csit elűzték a tartományból. Az új biztos és emberei még úton voltak, de a tartomány pénzügyi igazgatása már szétszűllőben volt és a kormánynak hátralékai voltak. A kormányzó pénzt kért a központi kormánytól, de onnan csak azt a választ kapta, hogy egyensúlyozza ki költségvetését. Nem csoda, hogy a pénzügyi osztályon igen levert hangulat uralkodott. Olyan hivatalnokok, akik tisz-

tesszégesen dolgoztak, tudták, hogy nem sokára állás nélkül maradnak. Minden korú emberek voltak köztük, akik halálosan komolyan vették a háborút és tele voltak forradalmi reményekkel és célokkal. Mohó hazafiasságukban volt valami mélységes pátosz egy bizonytalan jövővel szemben.

A régi elemek támadásaitól valamennyi szervezet közül legtöbbet a népmozgósítási bizottság szenvedett. Ezt a kormányzó hivatalos jelleggel ruházta fel és legfőbb igazgatója ő volt. A szervezetet Csang Pej-csuan vezette, régebben peipingi egyetemi tanár, most a *Ta Pie San Er Pao* főszerkesztője. Éppen megérkezésem előtt a szervezet súlyosan megsértette a konzervatívokat azzal, hogy egyhetes konferencián vitatta meg a demokrácia jelentőségét és szükséges voltát. A szervezetnek tizen-négy mozgó „munkaalakulata” járta állandóan a tartományt, hogy a polgári lakosságot mozgósítsa és kiképezze; három vándor-szintársulatot tartott fenn; tagjait kiküldte a közigazgatási szervezetek megerősítésére, és azok az idősebb férfiak és nők, akik a háború előtt tanítók voltak, a különböző kiképző táborokban mint oktatók dolgoztak. Három folyóiratot jelentetett meg: *Fiatalok Folyóirata*, *Árvíz*, *Kulturális Haviszemle*, tankönyveket, térképeket és japánellenes plakátokat adott ki és háborús krónikát indított. Nőbizottsága esti analfabéta-tanfolyamokat rendezett felnőttek számára és egyik csoportja egy közeli városban szövő- és fonógyárat alapított és vezetett.

Egy délután és este az Ifjúsági Bizottság és a Nőbizottság nőgyűlést hívott össze a tartomány különböző részeiből érkezett delegátusokkal. Én voltam a vezérszónok s mivel én külföldi voltam, azt kívánták tőlem, hogy részletesen számoljak be a nemzetközi nőmozgalomról. Ez volt a legnehezebb előadás, amelyet valaha tartottam, mert a tárgyról csak hézagos értesüléseim voltak. Megtettem, ami tőlem telt, de tudtam, hogy sokkal többet tudok meg én a Kína belsejében élő asszonyokról, mint ők tudtak meg tőlem, a külföldi nőtől. A szoba zsúfolásig megtelt asszonyokkal, akik közül sokan közvetlenül szülés előtt állottak. Többségük tanult volt, de több paraszt- és munkásnő is akadt közöttük. A termet zászlókkal díszítették, amelyeken ilyen jelmondatok voltak olvashatók: *Egyesítsétek Kína minden antifasiszta erejét a világ asszonyaival!* és az egyik engem így üdvözölt: *a sebesült kínai katonák anyja!*

Egy takaros katonai egyenruhába öltözött hadiárva-csoport vadvirágot szedett a dombon és átnyújtotta nekem ékesszóló

üzenettel az amerikai gyermekekhez a kínai gyermekek elszántságáról, hogy addig fognak küzdeni, míg Kína szabad nem lesz. A menekült nők a fonó- és szövőgyárból két pár fehér pamut-harisnyát küldtek nekem, az Ifjúsági Bizottság női pedig üdvözlő verset írtak, amelyben kijelentették, hogy sok ezer éve a férfiak lábbal tiporták őket, de most egy új hajnal hasadását várják.

Ezektől a nőktől mégegyszer hallhattam, milyen szörnyű akadályokkal kellett megküzdeniük a kínai nőknek. Sokan jelentették, hogy nem mennek férjhez addig, amíg Kína nem győz, mert a családi élet olyan terheket rakott rájuk, hogy a férjes nők ritkán tudtak résztvenni közügyekben. Ilyesmit ritkán halott az ember, mert a férjhezmenést minden kínai lány kötelességének tekinti s ha egyik vonakodik közülük, családja nyomása pokollá teszi az életét. Huszonötéventűli nők öregeknek számítottak és aki ennél idősebb volt, nem igen remélhette már, hogy férjet kap.

Elmondták, hogy a nők nagy tömegei írástudatlanok, tanulatlanok, nem tudnak fegyelmezetten gondolkozni és még mindig feudális szokások béklyói kötik őket. Anhvej néhány falujában még mindig voltak „csecsemőtavak”, ahol a nem kívánatos lánygyermekeket születésük után vízbe fojtottak. A lányokat még mindig igen korán eljegyezték, elküldték anyósukhoz, hogy ott nőjenek fel, aztán férjhez adták őket. Az anyósok kegyetlensége a „gyermekmenyasszonyokkal” szemben olyan egyetemes probléma volt, hogy a Nőbizottságnak gyakran kellett kislányokat megmentenie és saját intézményeiben tartani.

A Nőbizottság titkárnője, Csu Csing-hszia, egy huszonöt év körüli tanult, férjes nő, egyszer ezt mesélte el nekem:

— A Tapie-hegyvidék valamikor szovjet föld volt, ahol az asszonyok kikötözték a lábukat, rövidre vágták a hajukat, tanultak és résztvettek a közéletben. Azóta már újra megnövesztették a hajukat, mert a rövidhajú nőket kommunistáknak mondták és megölték a Kuomintang hadseregei. Mikor először mentünk oda, hogy megszervezzük őket, azt indítványoztuk, a nők vágják le a hajukat és vegyenek részt a japánellenes szervezetekben. De féltek, hogy a terror újra el fog kezdődni.

— Csodálatos dolog ez. A legtöbb kínai szovjet nő nem tud sem írni, sem olvasni, de mindent tudnak a kapitalizmusról és a világ dolgairól és nagyon jól beszélnek gyűléseken. Mikor

meggyőztük őket arról, hogy nem ölik meg őket, ha résztvesznek a közéletben, ők és a falusi férfiak kitűnően elvezették a helyi japánellenes szövetségeket, anélkül, hogy tőlünk segítségre szorultak volna.

— Mi tanult nők nagyon nehéznek találjuk a női munkát. Életünk, szokásaink és kulturális színvonalunk annyira különbözik a falusi asszonyokétól, hogy nehéz kapcsolatot találni velük. Így hát most egy csoport falusi nőt hoztunk ide kiképzésre.

— Még egy másik különös problémánk is van. A szovjet eltiltotta a kényszerházasságot, a nőknek és férfiaknak megengedték, hogy szívük szerint házasodjanak és egyik félnek sem volt szabad hozományt adnia. A Kuomintang ezt úgy nevezte, hogy „szabadszerelem”. De most, hogy a szovjet nincsen többé, sok férfi igényt támaszt a nőre, akivel a régi szokás szerint gyermekkorában eljegyezték. Sok ilyen nőt ellopnak vagy erőszakkal elrabolnak otthonról. Lehetnek közöttük özvegyek is, akiknek férjét megölték a polgárháborúban vagy akik most a 8. Mozgó Hadseregben vagy az Új Negyedik Hadseregben harcolnak. De a gyermekkori eljegyzési szerződéseket törvényesen érvényeseknek ismerik el és Nőbizottságunknak mindig sok baja van, ha arra kell kényszerítenünk a férfiakat, hogy adják vissza az ellopott nőket.

Laj Kang tábornok, Livang helyőrségi parancsnoka egy napon elbeszélte nekem, milyen állapotokat talált egy katonai szemleúton, amelyet éppen akkor tett Pocsauban Anhvej legészakibb részében. Ezen a vidéken, — mondta — még rabszolgaság uralkodik. A férfiak még hosszú hajfonatot viselnek, a nők lába el van kötve és ruhájuk és hajviseletük a Mandzsu-dinasztia korából való. Vannak földesurak, akiknek 50.000 *mao* földjük van. A parasztok jobbágyok vagy fegyveres csatlósok, akik a pusztát megélhetésért dolgoznak, asszonyaik pedig a földesúr házában szolgálnak.

— Ezeknek az embereknek a világon semmijük sincs — mondta Laj tábornok. — Nem tudják, hogy Kína micsoda és nem is törődnek vele. A földesurak között több japán ügynök volt; az előjáró egyszerűen átvitte alattvalói kötelezettségét Kínáról Japánra. Egy előjárót és sok földesurat kivégeztek. A nagybirtokosokkal nehéz volt végezni, mert sok puskájuk és még gépfegyverük is volt és fel tudták fegyverezni jobbágyai-

kat. Hogy egy nagybirtokost elfoghassak — ez volt az áruló előljáró — színleges riadót rendeltem el és mikor valamennyien az óvóhelyre mentünk, elfogtam, magammal vittem és lelőttem.

*

Egy este Livangban kevéssel megérkezésem után a Színjátzó Csoport két darabot adott elő az új „polgári központban”, ahol szövetkezeti vendéglő és szálló volt; szövetkezeti piac és ötezer személy befogadására készült gyűlésterem. A darabokat helyi szerzők írták és egyiknek tárgya egy Ankingban, a tartomány most ellenséges megszállás alatt álló egykori fővárosában lejátszódó történet volt. Május 4-e éjszakáján, a kínai ifjúsági mozgalom évfordulóján az Ankingban tartózkodó bábcsoportok kinyitották a város kapuit és beengedték egy Kuangszí-ezred csapatait. A harcok késő éjszakáig tartottak és a Kuangszí-csoportok az árulókkal együtt hajnal felé visszahúzódtak, hogy kikerüljék a légi bombázást, de összezúzott japán helyőrséget hagytak hátra. A dráma egyik szereplője egy japán törzstiszt volt, aki Kínában született és nevelkedett és akiről feltételezték, hogy rokonszenvez Kínával.

Az előadás végeztével felszólítottak, hogy beszéljek. Ehegyett felállottam és azt indítványoztam, hogy a hallgatóság vitassa meg az előadott darabokat. Egy ottlevő tisztviselő ellenezte indítványomat, kijelentette, hogy a hallgatóság még nem eléggé érett ahhoz, hogy a darabokat megvitassa. A még jelmezeiket viselő színészek pártolták indítványomat és megkértek, hogy vezessem én a vitát. Ketten a színdarabírók közül készeknek nyilatkoztak arra, hogy válaszoljanak a bírálatokra.

Megdicsértem a kitűnő játékot, de helytelenítettem, hogy egy japán törzstisztet úgy mutatnak be, mint aki Kína barátja. Ha Kína barátja, miért maradt a japán hadseregben? A darab írója azt felelte, hogy ezt a japán személyt a való életből merítette és hogy valóban volt egy ilyen ember Ankingban a május 4-i harcokban.

Ezzel megtört a jég. Vagy tíz ember, köztük néhány katona és a különböző kiképző táborok hallgatói, szólásra jelentkeztek. Végigfutottak a termen, felugrottak a színpadra és elmondták véleményüket a darabokról. Valamennyien igen értelmesen beszéltek. Az egyik katona kijelentette, hogy az egyik darabban sok az emelkedett szólam, amelyet a közönséges nép nem tud megérteni. Egy másik rámutatott arra, hogy az egyik darabban

bemutatnak egy csapat japánt és árulót, akik lakmároznak és mindenfélét locsognak a gerillák veszedelméről, de a gerillák sohasem intéznek támadást és csak a bábcapatok vezetőjének felesége öli meg magát félelmében. Sohasem volna szabad, jelentette ki szenvedélyesen, hogy egy darabnak az legyen a tanulsága, milyen jó üzlet az árulás. A gerilláknak minden elvetemült ebet agyon kellett volna verniük ott, a terített asztalnál.

Szép, válaszolta erre az író, de ez az igazság? Ha az ellenség mindig holtan marad a színpadon, mi értelme a háború folytatásának? Azzal kell a népet buzdítanunk, hogy megmutatjuk neki a tényeket!

Anhveji ármánykodás

A kormányzónak rendszerint nagy nehézségei voltak, de most az egyszer legalább nevetséges akadályba ütközött. Ágyasa régtől gyűlölte Ma altábornagyot, mert nem volt diplomatikus ember és nyiltan verekedett az ágyas hunani „honfitársaival” és az egész „C. C.-klikk”-kel.

Ma altábornagy szerette a szép lovakat és minthogy vagyonos ember volt, néhányat, köztük egy gyönyörű fehér paripát is magával hozott. Ezeket kölcsönadta egy gerillaparancsnoknak, aki a frontra ment. A parancsnok egy *mafu*-val (öszvérhajcsár) küldte vissza az állatot Livangba. Az ágyas meglátta és mikor a *mafu* azt mondta, hogy nem tudja kié, egyszerűen eltulajdonította és odaadta egyik barátjának a hadseregben. Egy szép napon Ma altábornagy meglátta elveszettnek hitt lovát és megkérte a kormányzót, aki vele volt, hogy állíttassa meg kocsiját, mert ki akarja kérdezni a lovast. A lovas az igazságnak megfelelően azt felelte, hogy a kormányzó feleségétől kapta az állatot bátyján, a kormányzó testőrfőnökén keresztül.

A kormányzó elsápadt a dühtől és visszatért főhadiszállására, hogy megmossa sógora fejét. A fiatalember elismerte a tényt, mire a kormányzó megfenyegette, hogy haditörvényszék elé állítja, ha még egyszer ilyet tesz. Ma altábornagy visszakapta lovát és jellemét ismerve, feltételezem róla, hogy jól kiélvezte győzelmét olymódon, hogy állandóan az ágyas szeme előtt sétáltatta lovát. De az ágyas és testvére bosszút forraltak.

Ez az epizód összeszövéődött a számtalan többi viszállyal,

amely a Kuangsz-i-hadseregben és a közigazgatási hivatalnokok soraiban dült. Így például az öreg polgári biztos, Cseng Liang-csu egyszer „vörösnek” titulálta Ma altábornagyot, mert vendégül látta magánál Je Ting tábornokot az Új Negyedik Hadseregből és mert a kormányzó ettől kezdve 20.000 dollár havi segélyt folyósított az Új Negyedik Hadsereg anhrveji különítményeinek. Csen Liang-csu, a hunani bürokraták és a „C. C.-klikk” hiába próbálta rávenni a kormányzót, hogy szüntesse be ezt a segélyt. A kormányzó azzal érvelt, hogy az Új Negyedik Hadsereg az ő gerillái, akik a japánok ellen harcolnak és ő nem sokat törődik vele, milyen politikai nézeteik vannak. Ebben az időben Ma altábornagy a *Ta Pie San Er Pao* kiadója volt és az ellene megindított hadjárat végére is arra kényszerítette a kormányzót, hogy tanácsolja neki a visszalépést. Ma altábornagy szívét állandóan rágt a vereség. De ellenségei minden lépésére vigyáztak és készen tartották a kést. A fiatal tiszt nyugodt biztonsággal lovagolt tovább fehér lován, sőt elnevezte a biztost „öreg Csen Pao-csia-nak, mert Csen fanatikus szószólója volt a pao-csia rendszernek és Ma altábornagy szerint csak arra használta, hogy megakadályozza a helyi tisztviselők választását.

Néhány órá s beszélgetés az öreg Csen Pao-csiával meggyőzött arról, hogy nem közönséges ellenfélle állunk szemben. Középkorú férfi volt, kis fekete bajusszal és szakállal, nagy szájjal és két nagyon látható aranyfoggal, amelyeket különösen szépnek tartott. Egyike volt Livang legtehetségesebb inrikusainak és valóságos művészetté fejlesztette ki ellenfelei megrágalmazásának technikáját. Ma altábornagy a maga „vad” egyenes-ségével nem vehette fel a versenyt ezzel az édesen mosolygó úriemberrel. Mint polgári biztos, az „öreg Csen Pao-csia” három vezető trockistát nevezett ki külön biztosokká ugyanazon a területen, ahol a kommunista Új Negyedik Hadsereg működött. Csen ezt úgy hívta, hogy „tűzzel oltani a tüzet”, mert külön megbízottjai ravasz kémhálózatot és rágalomszövedéket szöttek a kommunista gerillák körül és mindenről tájékoztatták livangi főnököket, amit megtudtak.

A pao-csia-rendszer hosszas feldicsérése után az öreg Csen elmondta nekem, milyen nehéz a birtokrendszer megreformálása, aztán körmönfont kerülgetéssel, amelyet nehéz volt követnem, kifejtette, hogy én, a külföldi, talán személyesen felelős vagyok a Kína elleni imperialista támadás politikájáért. Mikor elbúcsúztam tőle, megjegyezte, hogy Ma altábornagy igen kedves

és *nagylelkű* ember! Mosolygott és kivillantotta aranyfogait. Az volt a meggyőződése, hogy Ma altábornagy jobban tenné, ha vigyázna kissé. És mivel a kormányzó kívánságára az ő házában éltem, azzal is tisztában voltam, hogy ami Ma altábornagra vonatkozik, éppúgy vonatkozik én rám is.

Ezek mellett a fondorkodások mellett a kormányzónak egy napon még egy menekült küldöttséggel is dolga akadt, amely kimerítő okmányt nyújtott át neki. Az okmány tíz rendbeli visszaéléssel vádolta meg Fang Csi-t, az új nevelésügyi biztost és a „C. C.-klikk” tagját, köztük megvesztegetéssel, nepotizmussal és reakcióval. Fang azelőtt a menekült pénzeket kezelte és a küldöttség arra kérte a kormányzót, hogy indítsa meg ellene az eljárást. Minthogy a „C. C.-klikk” az uralkodó párt fegyvere volt, a kormányzó nem mert semmit sem tenni. De Lívang tele volt kósza hírekkel, mert a menekült küldöttség egyik hivatalból a másikba ment és egy nap még nekem is átadták vádiratuk egy példányát. Bámulatraméltó okmány volt, egyik vádpontja Fang tokiói diákéveinek egy nőügyéig is visszament. Kína 4000 éves és nagy emlékezőtehetsége van.

Ennyi tűz között Liao Rej kormányzót egy napon szél érte. Ágyasa, aki semmit sem tudott az orvostudományról, először öreg kuruzslókat hívott, akik egyre-másra öntöttek a betegbe mindenféle főzeteket, azt remélve, hogy egyik majd hatni fog. A 21. csoporthadseregnek éppen akkor érkezett meg egy új egészségügyi igazgatója, a Rockefeller-alapította pekingi orvosi főiskola végzett növendéke, az ágyas azonban nem akarta megengedni, hogy megvizsgálja a kormányzót. Ehelyett, mikor a kuruzslók semmi eredményt nem értek el, eszébe jutott, hogy Ma altábornagynak van egy „bűvös tűje”, amelyet egy buddhista paptól kapott a szent Omej-hegyen a távoli Szecsuen tartományban. A papok megtanították a fiatal tisztet a pungálás művészetére, amely képesíti az operálót arra, hogy minden tűszúrással pontosan rátaláljon az illető idegközpontra.

Ma altábornagy ugyan Amerikában nevelkedett, de azért hitt ebben a csótálatos tűben, amely gyakran elért kisebb hatásokat, de egészében mégis pusztá babona volt. Vendéglátó gazdám kis bársonytokban hordta magával értékes tűjét és nem egyszer láttam, hogy felhasználta, egyszer egy szifiliszben szenvedő öreg földesúrnál, akit gyaloghíntóban hoztak lakásunkra.

Mikor a kormányzó ágyasa azt követelte, hogy Ma altábornagy a kormányzónál is használja fel a tűt, Ma altábornagy

erre csak akkor volt hajlandó, ha az ágyas írásban előre kötelezi magát, hogy a kezelés eredménytelensége esetén nem fogja őt tenni felelőssé a kormányzó haláláért. Az ágyas ezt visszautasította és azzal vádolta meg, hogy a kormányzó halálát kívánja. Hozzátette, hogy az altábornagy lázadásra bízta a Livangban állomásozó anheji diákhadsereget és annak némely tagját arra buzdította, hogy csatlakozzon az Új Negyedik Hadsereghez. Ez részben igaz volt, részben nem: a fiatal tisztnek volt valamelyes köze a diákszavargáshoz, de nem az Új Negyedik Hadseregbe küldte az embereket, hanem egy nyugati gerillahadsereghez. A kormányzó ezért nagyon dühöngött. Az ágyas édeskevesét törődött a diákokkal, de minden vád kapóra jött neki Ma altábornagy ellen, aki neki és öccsének a fehér lóval annyi borsot tört az orra alá.

Lakásunk tele volt tiszti és hivatalnoki küldöttségekkel, amelyek kérve-kérték az altábornagyot, hogy használja fel tőjét a kormányzónál. Csökönyösen vonakodott, míg az ágyas nem ad neki előzetes írásbeli mentességet. Laj Kang tábornok, a helyőrség parancsnoka eljött és elmondta neki, hogy a nő mindenkit ellene úszít, de ő azt felelte, hogy nem ijed meg egy írni és olvasni nem tudó ágyastól — ami a helyzeten nem sokat javított.

Miközben mindezek történtek, a kormányzó veszélyes álmokba esett. Végre a Kuangszi-hadsereg parancsnokai beleavatkoztak az ügybe és új egészségügyi főnököket hívtak a beteghez. Az kezelni kezdte és csakhamar eszméletre térítette a kormányzót. De a kormányzónak a szíve volt beteg és folyton ezt mormolta:

— Miért reménytelen a helyzet Anhvejben? Hogyan van az, hogy engem senki sem ért meg?

Érezte, hogy meg fog halni, ezért részletes és meghatározó végrendeletet diktált:

Katonaember vagyok. Már régóta parancsnok vagyok a hadseregben. Mióta az ellenállási háború megkezdődött, nem volt más gondolatom, minthogy életemet a hazának adjam és az ellenséget megsemmisítsem. A múlt évben kineveztek e tartomány főnökévé. Itt nagy volt a rendetlenség és a japánok bőszen támadtak ránk. Nagyon aggródtam és minden erőm megfeszítésével dolgoztam. Ez tett beteggé. De az ellenség még mindig erős. Míg a Jangcet és a Kuejt nem tisztítják és nem védik meg, Lungszo

(Szecsuan) nem védhető meg és elveszítjük a Központi Alföldet (régí Han-kifejezés Közép-Kína megjelölésére). Ha a Tapie-vidéket nem erősítik meg, nem lesz támaszpont, ahonnan ellentámadásba mehetünk. Pártunknak, a politikai és katonai bajtársaknak minden tőlük telhetőt meg kell tenniük, hogy a Cung Caj (Csiang generalisszimusz) vezetése alatt újjáépítsék Anhvejt, új életre támaszszák Kínát és annakidején kivívják a győzelmet. Így folytatódni fog az én befejezetlen munkám. Remélem, hogy hűségemet és az utamban álló nehézségeket részletesen meg fogják magyarázni Li tábornoknak és Paj tábornoknak.

Az ágyas türelmetlenkedni kezdett, mikor látta, hogy a tábornok csak nem akar felgyógyulni, ezért egy nap kidobta a Hadsereg orvosát és visszahívta három öreg kuruzslóját. Két nappal később magánkívül telefonált az orvosfőnökért. De ekkorra már késő volt. A kormányzó tüdőgyulladást kapott. Október 21-én este meghalt.

Egy órával ezután, mikor titkárom és én asztalnál ültünk Ma altábornaggyal és menyasszonyával, felszakították az ajtót és az ágyas fivére egy csapat pisztollyal hadonászó emberrel berohant és rárontott a tábornokra. Riadtan ugrottam fel, de az ágyas fivére megfogott és visszalökött székemre.

Ma altábornagynak megengedték, hogy szobájába menjen és átöltözzék. Onnan kiabálást és verekedést hallottam. Mint később megtudtuk, megpróbált telefonálni a helyőrség parancsnokának, de kiütötték kezéből a hallgatót. Megtalálta pisztolyát, de kicsavarták a kezéből. Végre a szó valóságos értelmében gúzsbakötve, fürdőruhában vitték el és az egész csoport eltűnt az éjszakában.

A telefonhoz rohantunk, hogy felhívjuk a helyőrség parancsnokát, de a vezetéket elvágták. Összekötöttem és titkáromnak végre sikerült elérnie a parancsnokot. Az később lakásunkra jött és elmondta, hogy ő figyelmeztetést küldött és egy csoport katonát és Ma altábornagyot mint a Kuangszí-hadsereg foglyait elvitték a főhadiszállásra. Ma egy hétig maradt börtönben, aztán erős kísérettel elvitték a tartományból, Csungkingba. Menyasszonya vele ment.

Ettől kezdve Livang az állandó nyugalanság állapotában volt. Az „öreg Csen Pao-csia” átvette a kormányzóság vezetését

és olyan hírek jártak, hogy őt fogják kinevezni kormányzónak. A népmozgósítási bizottság tagjai menekülésre készen állottak, többen közülük már el is tűntek. De mikor a kormányzót 25-én temették, legtöbben közülük újra felbukkantak a csapatokkal és a kormány tisztviselőivel együtt. A „C. C.-klikk ünnepélyes arccal menetelt, a hunani bürokraták pedig, noha az ágyas meggyöngyült helyzete nyugtalanította őket, ugyancsak a menetben lépkedtek.

Miközben a gyászmenetet néztem, észrevettem, hogy a falvakban, amelyeken át kellett haladnia, minden üzlet elé vörösterítés asztalt tettek ki, amelyen gyertyák és tömjénrudak égtek. És mindenki petárdát tartott készenlétben, hogy távolartsa az ördögöket a koporsótól. Elöl Kuangszi-katonák masíroztak négyes sorokban, puha cipőkbe bujtatott lábuk nem ütött zajt és puskájuk csövét a gyász jeléül a föld felé fordították. Mögöttem egy szabó műhelyében varrógépek zakatoltak, mintha semmi nem történt volna. Egyszer láttam, hogy egy egész sor katona jóízűen nevet — egyikük valamilyen tréfát mondott, amely végigment az egész soron! A ravatalvivők, az osztályok főnökei, hosszú fehér papírszalaggal voltak a koporsóhoz kötve. De a koporsót magát kulik emelték.

A kormányzónak nem voltak gyermekei, így tehát csak egyetlen ember lépdelt fehér zsákszövetben közvetlenül a koporsó mögött és csodálkozva láttam, hogy az az ágyas fivére. Az ágyas fedett gyaloghintóban jött utána. Mögötte az orvosfőnök következett, akit kirendeltek, hogy legyen az ágyas közelében, ha netalán el találna ájulni. Kétszer láttam, hogy testvére rám mereszti a szemét, arcát úgy eltorzította a gyűlölet, hogy tisztán láttam, engem tesz felelőssé Ma altábornagy szökéséért.

Igazán nem kellett volna csodálkoznom, de ez a temetés mégis ámulatba ejtett. Minden együtt volt itt, ami Kínában régi és feudális volt. Itt volt a nagy batár, megrakva élelmiszerekkel, hogy elkísérje a halott ember lelkét a másvilágra vezető útján. És a menetben haladók közül többen olyan pompázatos jelmezeket viseltek, hogy a régi színpad színészeinek látszottak. Mindent tömjénzag lebegett körül és az egész úton végig patogtak a petárdák. Mikor az egésznek vége volt, néhány fiatal ember keserűen jelentette ki előttem, hogy a kormány 20.000 dollárt szavazott meg a temetés céljaira, valójában azonban csak néhány száz dollárba került. A többi „eltűnt”.

Rögtön a temetés után Csang Pej-csuan professzor, a Nép-

mozgósítási Bizottság vezetője, hozzám jött és figyelmeztetett, hogy a Kuomintang a lakásomba vezető úton végig titkos ügynököket helyezett el. A Nőszövetségből is átjött három lány a záróővezeten, hogy ugyanezt közölje velem, azzal, hogy ők elutaznak Livangból. A fiatalok közül sokan már vissza sem tértek szállásaikra a temetés után. Mindenki arra bízott, hogy utazzam el. Mikor egy küldönc titokban elhozott hozzám egy meghívást, hogy menjek vissza az Új Negyedik Hadsereghez, elhatároztam, hogy katonai útlevelet kérek.

Két nappal ezután egy tömzsi, kövér tisztviselő jelent meg, feszengve leült egy székre szélén és olyan szerény és alázatos arccal nézett rám, hogy mindent feltételeztem róla. A kormány küldte, mondotta és közli velem, hogy Livang és az Új Negyedik Hadsereg között az úton nagy árvizek vannak, úgyhogy valószínűleg nem fogok tudni átjutni. Kijelentettem, hogy szeretek folyókon átgázolni. Erre azt mondta, hogy a központi kormány parancsot adott, amely tiltja, hogy külföldiek a központi Anhvejt meglátogassák. Mikor kértem, hogy mutassa meg nekem ezt a parancsot, szomorúan rázta a fejét és azt mondta, hogy a parancs titkos. Hát akkor miért hoznak nyilvánosságra egy titkos parancsot, kérdeztem. Köntörfalazott és azt dadogta, hogy a kormány felelős az én biztonságomért. Mikor erre biztosítottam arról, hogy én nem teszem felelőssé érte a kormányt, azt mondta, hogy szívből sajnálja. De hát miért nem megyek más hadseregekhez, tette hozzá felderülve. Azt minden bizonnyal meg fogom tenni, mondtam, de először sürgőnyzők a Vörös-keresztes Orvoskarnak, közlöm pontos útirányomat, hasonlóképpen Li Csung-ren tábornoknak is, az ötödik hadiövezet főparancsnokának, értesítve arról, hogy Közép-Kínán keresztül utazom főhadiszállására.

A fiatalember kényelmetlenül felkelt, mormogott valamit egészségemről, sanyarú életemről és Kínának tett szolgálatomról. Nehezemre esett, hogy a szemébe ne nevessek.

Alig ment el tőlem, egy másik kormányhivatalnok jött, egy barátom, aki résztvett a tanácskozáson, amelyen katonai útlevéltre vonatkozó kérésemről döntöttek. Besétált és megkérdezte:

— Mit mondott magának ez a *dzsen caj* (rabszolga)?

Megmondtam neki.

— Szemenszedett hazugság! — kiáltotta. — A „C. C.-klikk” feje meghallgatta kérésemet, aztán csak ennyit mondott: „Nem

mehet!" A többiek mind csöndben ültek, egyik sem mert egy szót sem szólni.

A hivatalnok megkérdezte, mit szándékozom tenni. Közép-Kínán át nyugatra megyek, mondtam; ha visszatérek az Új Negyedik Hadsereghez, ez a mostani körülmények között nem használna a Hadseregnek. Barátom megkövült arccal meredt maga elé, aztán kezet rázott velem és elment.

Október 28-a hajnalán egy csoport livangi védszövetségi ember várt rám, hogy elkísérjen nyugat felé. Mikor a helyőrség parancsnoka, aki barátja volt a kormányzónak és Ma altábornagynak, istenhozzádot mondott nekem, bánatosan rázta fejét és veregette a nagy fekete öszvért, amelyet Liao Rej kormányzó adott nekem kevéssel halála előtt. Mikor elment, a színjátszó csoport egyik vezetője jött, felemelte kezét és szinte hisztérikusán kiáltotta:

— Mindent tudok, amit mondtak és tettek, de mégis azt hiszem, ameddig csak lehet, meg kell próbálnunk itt dolgozni, még van némi remény!

Végre Csang Pej-csuan, a Népmozgósítási Bizottságot képviselő fiatal professzor jött, hogy kínai módra szerencsét kívánjon utazásomhoz. Messze kikísért a város határán túl. Mikor elkészönt tőlem, egy tekintetet vetett a hegyek felé vivő útra és megkérdezte:

— Gondolja, hogy történnék valami, ha most egyszerűen elmennék magával?

Azt mondtam neki, hogy nézzen a fegyveres kíséretemet vezető altisztre. Nyilvánvaló volt, hogy barátom nem jutna messze, ha megpróbálná. Egy domb tetejéről visszanéztem rá. Még mindig ott állt, ahol elhagytuk.

Egyenetlenség

Nincs szívem hozzá, hogy ezeket az eseményeket leírjam. Annyival könnyebb volna, ha csak Kína bátor és nagyszerű oldaláról írnék. Ám Kína nemcsak egyszerűen Kína, hanem egy egész kis világ, ahol megfigyelhetők a társadalmi erők, amelyeknek a nagyvilág minden szögletében hasonmásaik vannak.

Egy évvel azután, hogy elhagytam Livangot, nyugati Kínában levelet kaptam az Új Negyedik Hadsereg egy orvosától.

Arról értesített, hogy a fiatal professzor, Csang Pej-csuan és csaknem az egész, több mint ezer tanult férfiből és nőből álló Népmozgósítási Bizottság felkerekedett és elment az Új Negyedik Hadsereghez. Csoportosan szöktek. Az új kormányzó, Li Ping-hszen tábornok, nem volt reakciós ember, de azzal az utasítással küldték a tartományba, hogy gátolja meg az Új Negyedik Hadsereg befolyásának megerősödését. A tanult ifjúság nem volt hajlandó az új körülmények között Livangban dolgozni, főként azonban nem volt hajlandó arra, hogy honfitársai ellen harcoljon. Ezek az emberek nem voltak kommunisták, de a kommunisták szélesre tárták a kapukat előttük. Így hát a livangi ifjúság folytatta munkáját — másutt. Nekem az volt az érzésem, hogy a régi rend még a saját szempontjából is ostoba.

Mi több: 1941 januárjának közepén egész Kínát lázba hozta az a hír, hogy az Új Negyedik Hadsereg Harmadik Osztágának 4000 férfi- és nőtagját, 80.000 kormánykatoná bikerítette a Jangce déli partjain és megsemmisítette. Ápolónők és politikai munkások akasztották fel magukat a fákra. A megsebesült katonákra gondolni sem mertem, mert nincs veszettebb düh az uralkodó osztályénál, ha hatalmát és tulajdonát fenyegeti veszély.

A hír arról is beszámolt, hogy Je Ting tábornok, az Új Negyedik Hadsereg parancsnoka megsebesült, fogságba esett és Ku Csu-tung tábornok, a harmadik hadiövezet főparancsnoka haditörvényszék elé akarja állítani. Ku tábornok ugyanaz volt, aki — mint elbeszéltem — a háború előtt Csinkiangban egy újságíró halálát okozta. A hírek szerint az Új Negyedik Hadsereg parancsnokhelyettese, Hsziang Jing megmenekült, de keresték, hogy elfogják. A kommunisták azt mondták, hogy megsebesült, aztán megölték.

Eszembe jutott, milyen beszélgetést folytattam egyszer Je Ting tábornokkal.

— Ha polgárháborúra kerül a sor, — kérdezte ő — mi fog történni az olyan emberekkel, mint ön és én, aki sem a Kuomintangnak, sem a Kommunista Pártnak nem tagja?

— Talán mi leszünk az elsők, akiket megölnék — válaszoltam akkor.

Mikor ezek a hírek szállingózni kezdtek, a kínai kormány először elnyomni, aztán letagadni igyekezett őket. Magának a kormánynak kebelében nagy nézeteltérés uralkodott ezekről a

fejleményekről. Ho Jing-csin tábornok hadügyminisztert és Paj Csung-hszi tábornokot, a nemzeti tanács vezérkarának helyettes-főnökét felelőssé tették a parancsért, amely az összeütközésre vezetett. Hallottam, hogy mikor a harcok híre Csungkingba érkezett, kiment a parancs, hogy azonnal hagyják abba, de Ku Csutung tábornok a Harmadik Háborús Övezetben nem továbbította. Mikor aztán a hír köztudomásúvá lett, a kormány igyekezett „katonai szükségszerűséggel” magyarázni.

Az első hivatalos újsághírek kuszák és ostobák voltak. Az egyik azt állította, hogy az Új Negyedik Hadsereg csapatai felázadtak és megtámadták a kormánycsapatokat. Egy másik azt a vádat hangoztatta, hogy Je Ting tábornok és az egész Új Negyedik Hadsereg először a Nanking, Sangháj és Hangcsou közötti nagy háromszöget „szándékozott” elfoglalni, aztán Csujung és Tanjang városát, hogy hadműveleti támaszpontul használja őket a kínai rendes hadseregek ellen. Mikor az újságírók ilyen híreket leírtak, nyilván arra számítottak, hogy mindenki restelni fogja a fáradságot, hogy taglalja a jelentéseket vagy egy pillantást vessen a térképre. A külföldiekről mindenesetre feltételezhető volt ez. Különben rögtön megállapíthatták volna, hogy a Sangháj—Nanking—Hangcsou háromszög japán megszállás alatt áll és fő hadműveleti támaszpontjuk a japánoknak Közép-Kína ellen. Csujung és Tanjang városa pontosan Nankingtól délre esik és mindkettő ugyancsak megerősített japán állás volt. Ha az Új Negyedik Hadsereg valóban elfoglalni „szándékozott” ezeket a helyeket, szándéka azt jelentette, hogy meg akarja semmisíteni azokat a japán erőket, amelyek addig minden rendes kínai hadsereget levertek. Csak azon csodálkoztam, hogy a hivatalos lapok miért nem vádolták meg az Új Negyedik Hadsereget és Je Ting tábornokot azzal, hogy elfoglalni szándékoztak Nankingot és Tokiót is!

A kommunista hadseregek helyzete komoly volt. Több forrásból merített értesüléseim így szóltak: Mikor az angolok 1940 közepén három hónapra elzárták a burmai utat és minden katonai szállítmánytól elvágták Kínát, a japánok rögtön nagylelkű békeajánlatot tettek Kínának. Feltételeik titokban maradtak, de a Kuangsz-i hadsereg egyik parancsnoka elmondta nekem, hogy értesülése szerint a japánok felajánlották: hajlandók kirúgni Vang Csing-vej bábkormányát és elismerni Csiang Kaj-sek generalisszimust egy félig független kormány fejének. A japánok felajánlották, hogy a néhány sztratégiaiilag fontos parti

helyőrség kivételével minden csapatjukat visszavonják Közép- és Dél-Kínából. Viszont követelték maguknak azt a jogot, hogy megtartsák egész Kínát a Sárga-folyótól északra. Erre a területre vonatkozó követelésük zúdította Kínára tulajdonképpen a háborút és a japánok sohasem tettek le erről a törekvésükről. Észak-Kína nemcsak élelmiszerben, szénben, vasban és más nyersanyagokban gazdag vidék, hanem a japánoknak hadművelleti támaszpontként szolgálhatott volna Kína és a Szovjetunió ellen. Azonkívül „egészségügyi” övezetnek is szánták, hogy megakadályozzák a kommunizmus áttérjedését a Szovjetunióból Kínába. De éppen ezt a területet foglalta el a kommunista Nyolcadik Mozgó Hadsereg és itt operált a japánok ellen.

A burmai út elzárása, a japán békeajánlat és ugyanakkor az Új Negyedik Hadsereghez juttatott parancs, hogy menjen a Sárga-folyótól északra, annál inkább is gyanút keltett, mert a 8. Mozgó Hadsereget több hónap óta Hu Csung-nan tábornok, egy kínai kékinges, hatalmas hadserege tartotta körülvárva. Hu Csung-nan hadseregéről azt beszélték, hogy Kína legjobban felszerelt és legjobban táplált félmillió hadserege. Bár a katonák semmiképpen nem voltak japánbarátok, nagy többségük a tajercsuangi ütközet óta, 1938 tavasza óta egy lövést sem adott le a japánokra. Ehelyett három erődvonalat építettek a Nyolcadik Mozgó Hadsereg háta mögött. Másfél éven át a kínai kormány minden muníciót, pénzt vagy orvosi utánpótlást megtagadott a Nyolcadik Mozgó Hadseregtől. A kommunisták láthatták, hogy minden oldalon halálos ellenséggel, a japánokkal állanak szemközt, míg hátul egy hatalmas nemzeti ellenfél zárja le útjukat.

Az összeütközés az Új Negyedik Hadsereggel úgy keletkezett, hogy a kormánytól parancs érkezett, ürítse ki az alsó Jangce-völgyet és menjen a Sárga-folyótól északra eső vidékre. Ezen a vidéken hónapok óta nagy áradások voltak, úgyhogy a Nyolcadik Mozgó Hadsereg ott gyakran nem tudta csapatait élelmiszerrel ellátni. 1941 elején egy ausztráliai missziós ápolónőnek, Kathleen Hallnak sikerült eljutnia erre a területre és elérnie Csu Te tábornok főhadiszállását a Sanszi-tartományban. Hall kisasszony elmondta nekem, hogy óriási területeket látott, amelyeket a japánok elpusztítottak és más vidékeket, ahol úgyszólván mindenki meghalt tífuszban vagy éhség következtében. Még Hall kisasszony is, akinek pedig volt pénze, hogy élelmi-

szert vásároljon, csakhamar felfedezte magán a beriberit. Kénytelen volt eljönni onnan, hogy életét megmentse.

Az Új Negyedik Hadsereg végre beleegyezett, hogy elmegy oda, de arra kérte a kormányt, hogy lássa el téli egyenruhával, pénzzel a csapatok ellátására és munícióval, hogy útközben védekezhessenek. Ezeket a kéréseit elutasították. A kommunisták tehát úgy látták a dolgot, hogy a parancs oka a japán békeajánlatban keresendő, amelynek elfogadását a kínai kormányban ülő bizonyos elemek mindíg sürgették Csiang Kaj-sek generalisszimusznál.

Mindezeknek a fejleményeknek ellenére az Új Negyedik Hadsereg első és második osztaga engedelmeskedett a kormány parancsának és a Jangcén át beszivárgott a Nankingtől keletre és nyugatra eső területre. A harmadik különítmény, amelynek kórházai tele voltak sebesültekkel, ott maradt ugyanabban a völgyben, amelyet mindíg elfoglalt. Itt támadták meg aztán és tizedelték meg ezt a hadosztályt. A tragédia után olyan hírek jöttek, hogy Vang Csing-vej bábkormányának csapatai elfoglalták az Új Negyedik Hadseregtől kiűrt terület egy részét.

Ezek az események a belháború szélére sodorták Kínát. A kommunisták ultimátummal fordultak a központi kormányhoz és követelték, hogy szüntesse be a fegyveres támadásokat csapatai ellen, fejezze ki sajnálkozását a Harmadik Hadosztály megsemmisítéséért, adjon a halottak családjának kárpótlást és bocsássa szabadon Je Ting tábornokot. Ugyancsak kérték, hogy rögtön tegyenek lépést a demokratikus rendszer bevezetésére, amely minden pártnak képviselőt ad a kormányban. Addig is, míg a megegyezés létrejött, a kommunisták kezdték maguk ki-nevezni parancsnokaikat, és az Új Negyedik Hadsereg hadosztályai, noha a kormány kiközösítette őket, az eddigi módon folytatták a harcot. Ahelyett, hogy elmentek volna a Sárga-folyótól északra, megmaradtak Közép- és Kelet-Anhvejben és a Kiangszu-tartomány északi peremén, olyan területeken, melyekről most tévesen jelzik a térképek, hogy japán megszállás alatt állanak. A kommunisták kijelentették, hogy tovább harcolnak a japánok és bábkormányuk ellen, de védekezni fognak akkor is, ha a kormánycsapatok megtámadnák őket.

Mindezen összeütközések alapoka nem katonai körülményekben, hanem politikai és társadalmi erőkből keresendő. A polgárháború kísértete a japán invázió óta is állandóan leselkedett. Az uralkodó osztályok, főként a földesurak, riadtan

látták a Nyolcadik Mozgó Hadsereg és az Új Negyedik Hadsereg gyarapodását, mert ezek a köznépet mozgósították, nevelték és fegyverezték fel. Olyan földesurak, akik távolnyugatra vagy a kikötővárosokba menekültek a japánok elől, látták, hogy parasztjaik fegyvert ragadnak, megállják helyüket és harcolnak. Várták-e azt, hogy ezek az emberek a háború befejeztével leteszik a fegyvert és visszatérnek a régi feltételekhez? Semmi esetre!

Tisztázandó, hogy a kínai kommunisták mindig hangoztatták: a szocializmus nem honosítható meg Kínában mindaddig, míg az ország át nem ment a demokratikus fejlődés fokán. Mindazonáltal sohasem tévesztették össze a magánkapitalizmust és annak törekvését, hogy a gazdasági hatalmat néhány ember kezében összpontosítsa, a demokráciával. Csapataikat és a népet arra tanították, hogy minden kínainak egyesülnen kell előrehaladnia és mikor azt mondták, előre, ezt a szót úgy értették, ahogy érteni kell. Hogy tévedéseket is elkövettek és gyakran olyan hajthatatlanok voltak ők is, mint a jezsuiták és kapitalisták, nem tagadható. De amit hirdettek, azt tették a gyakorlatban is. Soha emberek még nem voltak annyira készek arra, hogy meggyőződésükért meghaljanak, mint ők. Puskával a kezükben ott állottak a fronton a néppel és nehéz volt megállapítani, hol végződtek az ő erőik és hol kezdődött a nép. Sokkal később Csunkingban hallottam, mikor egy magasállású kormánytisztviselő ezt mondta:

— Én csak mindig azt csodálom, hogy mennyi kommunista párttag esett el a fronton.

Még később gyakran hallottam azt az idegenektől terjesztett híresztelést, hogy „a Szovjetunió fegyvert csempész a kínai kommunistákhoz”. Ilyenkor mindig azt ajánlottam, nézzenek rá a térképre, akkor megláthatják, milyen tökéletesen el van vágva a Nyolcadik Mozgó Hadsereg és az Új Negyedik Hadsereg a külvilágtól roppant távolságokkal, sivatagokkal és az utat elzáró nemzeti csapatokkal.

1939 elejétől 1941-ben történt megtámadtatásáig a szovjet kormány több fegyverrel, munícióval és pénzzel segítette Kínát, mint akármely más hatalom vagy hatalmi csoport. De ezt a segítséget egyenesen a kínai kormánynak nyújtotta, ez pedig gondoskodott róla, hogy semmi se jusson belőle a kommunista hadseregekhez. Ha a szovjet kormány valaha megkísérelte volna, hogy akármelyik kínai hadsereget ellássa utánpótlással,

szörnyű szakadékot nyitott volna Kínában. Kételkedem, hogy akár a legkonzervatívabb kínai kormányhivatalnok is állítani merné, hogy a Szovjetunió bármit szállított a kommunistáknak. Mellékesen, ha a szovjet ezt tette volna, a kommunista hadseregek aligha lettek volna olyan szomorú helyzetben. Igaz, hogy a német katonai tanácsadókat Kínában szovjet tanácsadók helyettesítették, de ezek csupán katonai szakemberek voltak és egyiküknek sem engedték meg, hogy a Nyolcadik Mozgó Hadseregnek vagy az Új Negyedik Hadseregnek tanácsokat adjanak. Szovjet politikai munkások egyáltalában nem voltak Kínában, a katonai tanácsadók pedig csak a nemzeti hadseregek legfőbb parancsnokaival beszélhettek.

Míg az összeütközés a kommunisták és a kormány között ki nem élesedett, az előbbieket is a kormány látta el pénzzel és municióval; de mint az ország valamennyi hadseregének, a kommunista erőknak is maguknak kellett volna fenntartani ezekből a pénzekből egészségügyi szervezetüket. Mikor a konfliktus kitört, még a Honkongban vásárolt vagy külföldről küldött orvosi eszközöket és gyógyszereket sem engedték többé a Nyolcadik Mozgó Hadsereg betegjeihez és sebesültjeihez eljutni. Jómagam igyekeztem rámutatni arra, hogy ez a nemzetközi törvény durva megszegése.

A kormány szócsövei néha olyan vádakkal hozakodtak elő, hogy a Nyolcadik Mozgó Hadsereg és az Új Negyedik Hadsereg nem harcol, hanem csak arra törekszik, hogy „a népet felázítsa”. A japánok, akik ezek ellen a hadseregek ellen harcoltak, jobban tudták, miről van szó. Rengeteg kórházat láttam tele sebesült kínai katonákkal, de lehet, hogy a kormány véleménye szerint ez még mind kevés volt. Kevesebb lett volna belőlük, ha ezeknek a katonáknak megfelelő fegyverük és elég municiójuk van és ha elég jól tápláltak ahhoz, hogy ellenálljanak a betegségnek és a járválynak. Hallottam egyszer idézni egy magasállású kormánytisztviselő kijelentését, hogyha a kormány több pénzt adna a kommunistáknak, ezek nem a csapataik között uralkodó állapotokat igyekeznének megjavítani, hanem még többet soroznának. Ez igaz volt; a kommunisták úgy vélekedtek, hogyha minden kínait nem fegyvereznek fel, semmi sem menti meg őket a japán rabságtól. Csak olyan emberek tudnak szembeszállni a támadókkal, akiknek puska van a kezükben.

Éles fény vetődött ezekre a belső meg hasonlásokra akkor, amikor Csu Te tábornok, a kommunista hadseregek főparancs-

noka 1942 július 7-én beszámolóval fordult a nemzethez. Bevezetőben elmondotta, hogy a Nyolcadik Mozgó Hadsereg három év óta nem kapott a kormánytól sem pénzt, sem hadiszert! Ennek ellenére — írta — a Nyolcadik Mozgó Hadsereg és az Új Negyedik Hadsereg 1941/42-ben több, mint 24 japán hadosztályt, a Kínában található összes japán fegyveres erők 44 százalékát kötötte le. Ugyanez alatt az idő alatt a Nyolcadik Mozgó Hadsereg 23.034 halottat és 40.813 sebesültet, az Új Negyedik Hadsereg 6.755 halottat és 10.856 sebesültet veszített. Hogy a küzdelem milyen elkeseredett volt, abból a megállapításból derül ki, hogy ezek a hadseregek legfőbb tisztjeik 75 százalékát veszítették el.

Csu tábornok becslése szerint ugyanabban az évben a Nyolcadik Mozgó Hadsereg több, mint 24.000 japánt és bábkormánybéli katonát ölt vagy sebesített meg. A két hadsereg együtt összesen 38.985 embert fogott el, sok puskával, munícióval és más hadiszerekkel. Maga az Új Negyedik Hadsereg 15.421 új puskát, 301 könnyű és nehéz gépfegyvert és sok más hadianyagot zsákmányolt, ruházati cikkeket, élelmiszert és gyógyszert. A kommunisták valóban a japánokból éltek.

Mikor elolvastam Csu Te tábornoknak a néphez intézett beszámolóját, az az érzésem volt, hogy a száraz számok mögött ezer Marathon tündöklök. Leonidas Thermopylainál tett kijelentései elhalványultak a beszámoló záró mondatai mellett.

„A győzelem nem jön magától, csak további áldozatokkal lehet kiküzdeni. Megfogadjuk honfitársainknak és a világ antifasiszta népeinek, hogy kitartunk erőfeszítéseink mellett, hogy megtartjuk és megerősítjük a nemzeti egységet Csiang generalisszusz vezetése alatt... Ezt a fogadalmunkat meg fogjuk tartani mindaddig, amíg ki nem űztük a japánokat a Jalu-folyón túlra. Együtt fogunk dolgozni a Kuomintanggal és a többi párttal, hogy felépítsük demokratikus köztársaságunkat, és a világ minden szabadságszerető népével, hogy felépítsük az új világot...”

1943 januárjának elején rövid újsághír közölte, hogy Livang városát és völgyét, Anhvejt, ahol hét hetet töltöttem, lerohanták és rövid ideig megszállva tartották a japánok. Milyen élénken emlékeztem erre a völgyre hömpölygő folyamával, sok új épületével és arra a sok tízezer férfira és nőre, akiknek haragja az új Kína szava volt! Anhvej olyannak tűnt, mint

egy vízcsepp, amely az egész világot tükrözi. Hittem — és még ma is hiszem, hogy a japánok sohasem foglalhatták volna el ezt a hegyi erődöt, ha belülről nem gyengítette volna meg a politikai reakció. Csupán ágyúkkal nem lehet győzelmet aratni.

Az elhagyatottság dala

Van Közép-Kínának egy egész nagy területe, amelyre csak az éji elhagyatottság egy daláról emlékszem. A dolog így történt:

Mikor Livangot elhagytuk, a magasra nyúló Tapie-hegylánccon át haladtunk nyugat felé; ha egy csúcsot megmáztunk, mindig mintha még több emelkedett volna előttünk. Libegő felhők burkolták be a fekete vulkanikus ormokat, körülöttünk szállongtak és csuromvízesen hagytak hátra bennünket.

A napos levegőben sasok szálltak el lomhán fölöttünk és vadludak hosszú ékei vonultak délfelé, jelezve a közeledő telet. A fenyőerdők úgy sóhajtottak, mintha félnének. A *lah*, a viaszfa vörös glóriában fénylett az alacsonyabb lejtőkön. Kis kerek fehér szemek kifeszítették a barna hüvelyt és aranycsillám módjára ragyogtak a vörös őszi lomb közt. És helyenként egy csomó fa világos rózsaszínbe váltott át.

Ebből a földi nagyszerűségből piszkos völgyi falvakba kerültünk, ahol a szegénység betegséget és szenvedést szül. Kézelfogható egyszerűségben láttuk magunk előtt az okot és az okozatot: a falvak valósággal a földesúri ház árnyékában keletkeztek — valóban olyanok voltak, mint annak árnyéka. Az úri házat magas fal védte őrtornyokkal, lőrésekkel. A földesurak elmenekültek és ügynököket hagytak ott, hogy behajtsák a béreket.

Az egyik falu közelében két parasztembert láttam, mezítlábasan, toprongyosan, hozzákötve egy ekéhez, melyet egy mezítlábas, toprongyos asszony tartott. Mögöttük egy másik asszony haladt kis kosárral, amelyből száraz trágyát szórt a barázdába.

Sok évvel a Japán elleni háború megindulása előtt Anhvej, Hupéj és Honan-tartományok határvidéke szovjet terület volt, amelyet a Negyedik Vörös Hadsereg hadteste őrzött. A Kuomintang hadseregek csak többéves hadviselés után tudták legyűrni őket. Hogy hány embert öltek meg, sohasem fogja megtudni

senki, de a vidék most gyéren lakott volt, sok falu omladozott, a falakon és útmenti szentélyeken a Vörös Hadsereg jelmondatait mésszel tették olvashatatlaná.

A falvak olyan szegények voltak, hogy semmi ennivaló nem volt kapható. Egy este egy nagyobb faluba értünk és elhatároztuk, hogy az egyik üres parasztkunyhóban hálunk. A padló a megszokott tapasztott földes padló volt, de a falak málladoztak és a lyukas tetőn át az eget láttuk. Vettünk két tojást, egy kis rizst és fokhagymát és miután elköltöttük sovány estebédünket, lefeküdtünk a szalmarakásra.

Csak én voltam olyan „gazdag”, hogy megengedhettem magamnak egy gyertyát. Mikor besötétedett, az emberek lefeküdtek vagy kunyhóik előtt ültek és halkan beszélgettek. Miközben ott feküdtem szomorú gondolatokba merültem, egyszerre csak énekszót hallottam az éjszakából. Előbb egy férfi énekelt, aztán egy nő felelt neki, és az ének egyre csak hangzott. A zene olyan régi volt, mint Kína; a szavakat nem értettem, de éreztem, hogy a nép ezekbe a régi balladákba szötte bele reményét és bánatát. Valami volt ebben a dalban, ami úgy hatott rám, hogy felültem ágyamon és feszülten füleltem. Egyre hangzott ez az emberemlékezet előtti időből származó szenvedélyes dal az elhagyatottságról... Hány ember élt és halt meg ebben az ősi országban elhagyatottan! Milyen elkeseredett a nép bánata!

A ballada végetért, az éjszaka sűrűbb lett, a faluból egyetlen hang sem volt többé hallható.

Az ének még ma is eszembe jut, valahányszor a honani tartományt említik — ezt a nagy gabonaföldet, ahol éhség, árvíz, szárazság, banditizmus és szegénység állandó társai a népnek.

Mikor erről az elhagyatottságról beszéltem egy fiatal tisztviselővel, az szomorúan felelte:

— Észak-Honannal összehasonlítva, ez itt semmi. Ott egyáltalában semmijük sincs az embereknek.

A Tapie-hegység nyugati részén fehér festékekkel egy mondat láttam felírva az egyik földesúri ház falán: „*A hadsereg szeresse a népet és a nép segítsen a hadseregnek.* — A Huangcsuani Ifjúsági Szövetség.” De akik felírták, azokkal nem találkoztunk. Mintha csak elmenekültek volna, miután felírták. Visszaemlékeztem, hogy mikor Livangban voltam, három diák-

lánnyal találkoztunk, akik a Huangesuani Ifjúsági Szövetségből jöttek, hogy az anheji ellenállási bázis iskolájában tanuljanak.

Október 30-a estéjén fegyveres kíséretünk épségben átadott bennünket a sangcseni előjáróságon. Ez a romváros az északi Hupéj- és a déli Honan-tartományok hosszában húzódó harctér peremén volt. Sangcsenből hallottuk egy harminc mérföldnyire délre fekvő ellenséges helyőrség és Macseng, a Hupéj-vidék legerősebb japán állása felől az ágyúdörgést. A Kuangszihadsereg megtámadta ezt a támaszpontot és a sangcseni gerillahadosztályt odavezényelték megerősítésül.

Az előjáró a frontra ment, hogy a gerillákat vezényelje. Mikor megkérdeztem, hogy elmehetnék-e én is, a hivatalnokok megütődve néztek rám. Ez nagyon veszélyes, válaszolták, Sangcsent a japánok négy hónapig tartották megszállva és csak az idén májusban üzték ki őket. A valamikor 250.000 lakosú Sangcsennek most csak 5.000 lakosa volt és ezek is állandóan útra-készben állottak. Időnként a japánok előretörték északra Dél-Honan felé és megkísérelték, hogy megsemmisítsék a kínai főhadseregeket.

Az előjáró távollétében, akit Ku Tingnek hívtak és valamikor a Vörös Hadsereg elleni hadműveleteket vezette, a Kereskedelmi Kamara vendége lettem és annak épületében kaptam szállást. Itt a város vezető kereskedőivel és tisztviselőivel találkoztam. Tömegszervezetek nem voltak, mert mint vendéglátóim kifejtették, ez a vidék valamikor a Vörös Hadseregé volt és az ilyen szervezetek veszedelmesek, hacsak nem nagy gonddal szervezik és vezetik őket. A Kereskedelmi Kamara körül a falakon két hatalmas mondat virított: *Aki a nép között agitál vagy híreket terjeszt, halálfia* és *A két legfőbb erény az engedelmeség és a fiúi kegyelet*.

Ming Jao, a Kuomintang helyi képviselője, fiatal ember volt. Soha az övénél hidegebb és kegyetlenebb arcot nem láttam. Mikor megkérdeztem, hogy milyen népszervezetek vannak, a Kereskedelmi Kamarát említette, a *pao-csia* intézményét, a rizs-, gabona- és gyapotkereskedők céhét, a százhusztagú borbélyegyesületet és az asztalosok és kőművesek négyszáztagú egyesületét. Egy elemi iskoláról is mondott valamit „a városon kívül” és bizonyos paraszategyesületekről.

Mikor megkértem, hogy beszélhessek az asztalosok, kőművesek és borbélyok képviselőivel, azt felelte, hogy ő a képviselőjük, beszéljek vele. Mikor megkérdeztem, milyen falvak-

ban székelnek a parasztegyesületek, némi hímezés-hámozás után azt mondta, hogy még nincsenek egészen megszervezve, most igyekszik őket megszervezni, de ez nehéz, mert egykori szovjet területen vagyunk. A Kuomintang, mondotta, kiképző iskolát szándékozik felállítani tömegszervezők számára Huangcsuanban. A vörösök négy évig voltak az urak Sangcsenben és Huangcsuanban. Hogy kiszorítsák őket, a kormánycsapatok kénytelenek voltak köröskörül minden erdőt felgyújtani. Megfeledezve erről a megállapításáról, később keserűen jelentette ki, hogy a vörösök maguk perzselték fel az összes erdőket. Mikor megkérdeztem, miért tettek volna ilyent, ezt felelte:

— A fák mind a földesurakéi voltak.

Gazdám, a Kereskedelmi Kamara elnöke, idősebb ember volt. A Vörös Hadsereg egyszer letartóztatta és 2000 dollár pénzbírságot kellett fizetnie, mint reakciónak. Hankauba menekült, de visszatért, mikor a Kuomintang hadseregei elfoglalták a vidéket. Nem kérdeztem meg, hogy aztán mit csinált, mert a régi világ embere volt és ha ilyen emberekkel beszéltem, mindig az az érzésem volt, hogy mocsárban gázolok. Nagy lendülettel beszélt a földesurakról, de a parasztokat egy szóval sem említette.

Gazdámmal Sangcsenbe mentem. A Tapie-hegylánc lábánál fekvő stratégiai jelentőségű város körül vad harcok tomboltak. Mielőtt a japánok elfoglalhatták volna, repülőgépeik úgyszólván minden épületet a földdel tettek egyenlővé és ami megmaradt, azt májusban kiűzésükkor igyekeztek felgyújtani.

A sangcseni hatóságok tizenöt főnyi fegyveres kíséretet adtak mellém Huangcsuanba, egy innen északnyugatra fekvő nagy városba, amely egyszer már három hónapig japán kézen volt. Néhány órára el kellett halasztanom az elindulást, mert Huangcsuan közelében egy gerillacsapat éppen fellázadt. Három hónapja nem kaptak az emberek fizetést és mivel politikailag nem voltak kiképezve, néhányan közülük átszöktek a japánokhoz, a többiek pedig a falvakat fosztogatták és utasokat támadtak meg.

Az autót, amelyen haladnunk kellett, a Jangcetól északra fekvő legfőbb kínai útvonal volt. Hogy használatát a japán gépesített egységek számára lehetetlenné tegyék (maguknak a kínaiaknak ezen a vidéken nem volt teherautójuk vagy benzinjük), mély árkokat ástak keresztben, melyek messze kinyúltak az utat szegélyező gabonaföldekre. Végtelen menetben haladtak

ezen az úton tehervivők, talicskák, szamarak és öszvérek, amelyek hadianyagot szállítottak a honani és anheji hadseregeknek, még a santungi tartományba is és a távolkeleti tenger partján álló csapatoknak. Jövedelmező országút volt, akár a kínaiaknak, akár a rablóknak.

Egyetlen jele a „népmozgósításnak”, amelyet Sangcsenben eljövetelem előtt láttam, az a mód volt, ahogyan két tehervivőmet kaptam. Mivel embereket kértem, hogy segítsék elvinni összegöngyölt ágyneműnket, írógépemet, fényképezőgépemet, filmjeimet és gyógyszereimet, a hatóságok fegyveres embereket küldtek a külvárosokba, azok két embert éjjélkor kirántottak az ágyból, megkötözték és elhozták nekem! Ezt először akkor tudtam meg, mikor az éjszaka kellős közepén csoszogást hallottam a szomszéd szobából. Mikor beléptem oda, két rongyos, mezít-lábas parasztot találtam, akik az egyik szögletben kuporogtak. Szélesvállú, födetlen fejű emberek voltak és fekete szemükkel sunyin néztek rám. De ha visszautasítom ezeket az embereket, a hatóságok másokat szedtek volna fel ugyanezen a módon. Mikor titkárom elmondta a két parasztnak, hogy fizetést és jó élelmet fognak kapni tőlünk, csak még hátrább húzódtak és gyanakodva néztek rám.

Mikor néhány órával később egy városban lepihentünk, egyik tehervivőnk elszökött a tömegben. Altisztünk lement az utcára, hogy másikat hozzon. Közben láttam, hogy a másik tehervivő nagyon néz, míg én egy kosárban kotorászok, amelybe némi fölös élelmet, cigarettát és felszerelést csomagoltam az útra. Minden, ami ehető vagy szívható volt benne, eltűnt! A tehervivő óvatos hangon elmondta nekem, hogy reggel a kíséret katonái megették az ennivalót, magukhoz vették a cigarettát és mindenütt pénz után kutattak.

Ekkor jutott eszembe, hogy az altiszt megkérdezte tőlem, vajjon tényleg külön csapatok jönnek-e majd, hogy átvegyenek bennünket és hogy egy kis termetű, szokatlanul értelmes arcú legény azt mondta titkáromnak, hogy az emberek itt mind azelőtt rablók voltak. Megjegyeztem titkáromnak:

— Miután kicsiben így kifosztottak az elinduláskor, elvárható, hogy útközben nagyban fognak kirabolni.

És valóban, alig voltunk még egy órányira a várostól, valamennyi kísérőnk körülvette az altisztet és követelte, hogy fizessen nekik fejenként tizenöt dollárt — a három hónap óta esedékes zsoldjukat. Az két és fél dollárt ajánlott mindegyiknek és

kezdte feljegyezni a nevüket egy noteszbe. Visszadobták a pénzt. Felment három dollárra, aztán négyre, végül pedig ötre, ezen túl azonban, kijelentette, hogy nem alkuszik tovább. Morogva elfogadták az öt dollárt, de ragaszkodtak ahhoz, hogy az értelmes arcú legény mindent hangosan felolvasson, ami a noteszben áll.

Tudtuk, hogy a dolog ezzel még nincs elintézve. Folytattuk utunkat és vártuk, mikor követelnek újra pénzt. Igyekeztünk azt is kitudni, hogy a fiatal legény hol tanult meg olvasni. Óvatosan válaszolgatott, de mikor Sangcsenről és a régi Vörös Hadsereg-ről beszéltünk, kifakadt:

— Igen, a gazdagok gyűlölték a Vörös Hadsereget, de a szegények szerették. Nagyon jó volt. Klubjai voltak, dalegyletei és más efféléi. Én gyerekkoromban kerültem hozzájuk. Ott tanultam meg olvasni és írni.

Egy este dombra épült középkori fallal védett városba jutottunk. Bombázták, rablók fosztották ki és hagyták félig kipusztítva; az elhagyatottság és pusztulás képe tárult elénk mindenütt. Ágyat vetettünk egy szalmafekhelyen az egyik épületben, melynek egész homlokzata hiányzott. Két tehervivőnek csak a rajtuk levő rongya volt, ezek egymás mellé kuporodva aludtak, kezüket kabátujjukba dugva. Nagyon hidegek voltak már az éjszakák, odaadtam nekik két vékony gyapjutakarómat és csak egyet tartottam meg magamnak. Megnyugtattak, hogy nincsenek eltetvesedve, de bizonyos voltam benne, hogy nem mondtak igazat. Titkárom óvott tőle, hogy elszökhetnek takaróimmal, de én kijelentettem, hogy én is azt tenném a helyükben.

Mielőtt aludni tértünk, körüljárnak és próbáltunk valami ennivalót vásárolni. Egy terebélyes tölgyfa alatt kis, lámpával megvilágított bódét találtunk, ahol kenyeret, szárított fokhagymát és meleg vizet vehettünk. Miközben ott állottunk, egy csoport egyenruhás ember jött le az utcán. Mind olyan hévvel beszéltek egymással és arcuk annyi érdeklődést és lelkesedést sugárzott, hogy rájuk bámultam. Egyikük hirtelen kínai nevemet kiáltotta, egyszeriben ráeszméltem, hogy a Nyolcadik Mozgó Hadsereg emberei. Kiderült, hogy az Új Negyedik Hadsereghez igyekeznek Anhvejbe, hogy ott parancsnokok vagy politikai munkások legyenek. Egész Észak-Kínán átgyalogoltak egy fiatal angol, George Hogg kíséretében, aki a kínai ipari szövetkezetek munkása volt.

Mivel parasztházakban háltak és sehol sem találkoztak tisztviselőkkel, mindenütt csak annak visszfényét látták, ami az ő szívében volt: győzelmet. Hogy milyen csodálatos minden, kiáltották. A háború nagyszerűen megy előre, a nép ébred, a politikai előítéletek megszűnnek, mindenütt győzelem! Mikor tapasztalatainkról beszéltünk nekik, a csodálkozástól leesett az álluk.

Mikor elmentek és mi visszatértünk alvóhelyünkre, írtam a nagy elhagyatottságról, amelynek érzése eltöltött. Mindaddig olyan emberekkel voltam, akik politikai felfogásuk minden különbözősége ellenére igyekeztek az emberi haladás szemszögéből nézni a dolgokat. Voltak sötét pillanatok és nézeteltérések, de mindnyájunknak csak egy legfőbb vágya volt — hogy felszabadítsuk és előre vigyük Kínát. Most mintha kiléptem volna ebből a bűvkörből és a sötétség, szegénység és elnyomás tengerébe zuhantam volna. Az országúton végig nyomát sem láttam azoknak a mondásoknak, amelyekkel a kínaiak fejezik ki reményeiket, nem énekelt senki, nem láttam dolgozni a népet. Beteg és csüggedt emberek vettek körül mindenütt, segítségért esdekelve — csecsemők, velükszületett vérhajjal — bőrbetegségek — rühes fejek — gennyes szemek — fekélyes lábak! Valaki azt mondta, hogy van egy missziós kórház Huangcsuanban, de mikor arra biztattam az embereket, hogy menjenek oda és kezeltessek magukat, tompa kétségbeeséssel válaszolták, hogy a kórház pénzt kér és az nekik nincs.

„Micsoda elhagyatottság, piszok és betegség!” írtam. „Gyógyszereink felét felhasználtam, de ennek nincs vége. Csak egy óriási átalakulás vethetne véget ennek a nyomornak!”

*

Egy hegyi tisztásról, ahol egy csoport erős paraszt csépett, lenéztünk Huangcsuanra, erre a városra, mely a régi Csoudinasztia korába nyúlik vissza. A régi belváros magas dombon állott és egy folyómosta, kortól megviselt, csipkézett fal vette körül. Prágára gondoltam, középkori várkastélyával a dombon, melynek lábait a Moldva kék vize mossa. Mögöttünk, messze a gabonaföldeken a Tapie-hegység halványkék körvonalai árnyék-ként bontakoztak ki az ég háttéréből.

Hirtelen az emberek a faluból futni kezdtek a gabonaföldeken keresztül. Légítámadás! Beszaladtunk egy temetőbe és a

sírhalmok között lekuporodva az égre néztünk. Észak felől kilenc fekete folt közeledett. Egyre nagyobbak lettek, elzúgtak felettünk és továbbmentek dél felé.

Délután négy óra lett, mikor átmentünk egy sötétzöld folyó hídján és beléptünk az ősi falak közé. A kapu fölött végig ez volt felírva: *Végezzünk a kommunistákkal: Oroszországgal cimborálnak!* A falon alatta egy másik felírás volt olvasható: *A fejünket levághatják, de szívünket nem győzik le.* A belső városban hadiállapot volt. Feljebb és feljebb haladva a kőlépcsőkön, három záróláncon mentünk keresztül, a katonák minden polgári egyént megmotoztak. A külön bizottság székhelyét a hegytetőn még egy vasgyűrű vette körül.

A külön megbízott, Maj Ta-fu, fiatal katona volt, a Kuo-mintang tagja, azelőtt Csen Csien tábornoknak, az első hadiövezet főparancsnokának szárnysegéde. Üdvözölt Huangcsuanban és ételt hozatott nekünk. Miközben vártunk, hivatali szobáin keresztül hátravezetett bennünket egy kertbe. Egyszerre mintha egy másik világban lettünk volna. Két vérvörös rózsától roskadozó bokor töltötte meg illatával a nagy, kedves kertet. Viharvert kőasztal volt benne kőpadokkal és ezen túl egy réges-régen Krisztus előtt uralkodott dinasztia egyik hercegének alacsony kősírboltja.

Maj paracsnok jól illett ebbe a környezetbe. Csiszoltmodorú, renklívíül csinos és elegánsan öltözött ember volt. Kedves méltósággal kezdett beszélni szállásom kérdéséről. A légítámadásokra való tekintettel azt indítványozta, hogy lakjam a városban a három keresztény missziós intézet valamelyikében; ezek tetejére nemzeti zászlóik vannak ráfestve és mostanáig még nem bombázták őket. Igaz, hogy a katolikus misszió gyanús; egy olasz papot a hatóságok kiutasítottak, mert a megszállás idején segítségükre volt a japánoknak.

Semmi kedvem nem volt ahhoz, hogy misszióban éljek. A missziók kis külföldi oázisok voltak, távol az ország tevékenységétől, gondolkodásától és küzdelmétől. Inkább vállaltam a kockázatot a kínaiakkal. Ezért egy szolgát leküldtünk a városba, hogy nézzen körül a fogadóknak; azzal a jelentéssel tért vissza, hogy valamennyi nagyon piszkos. Végre megengedtem Maj paracsnoknak, hogy lépjen érintkezésbe az amerikai luteránus misszióval.

Ennek eredményeként néhány napot egy kényelmes amerikai házban töltöttem, amerikai ételeket ettem és olyan puha

ágyban háltam, hogy féléjszaka nem tudtam elaludni tőle. Még kép is volt a szobában: egy hegedűn játszó macska.

A misszió hölgyei Patterson és Quello kisasszony, mindketten norvég eredetűek, az előbbi ápolónő, az utóbbi térítőnő. Éppen egy kéthetes körútjukról tértek vissza az északi zónából. Egy luteránus bibliai övezetbe kerültem, amely Honanon át nyúlt.

Patterson kisasszony annyit látott Kína sötét oldalából, hogy cinikussá lett. Beszért a kínaiak kiirthatatlan materializmusáról, a fanatizmusról és a banditizmusról, de nekem az volt az érzésem, hogy mindezek hatásaképpen belőle meg kemény üzletasszony lett. Quello kisasszony nem volt ilyen egyoldalú, volt tehetsége az eleven leíráshoz és jobban rokonszenvezett Kínával. Utolsó kirándulásán egy éjszakát olyan faluban töltött, amelyből az egész lakosság elszökött a banditáktól való félelmében. Egy katonatiszt intette őt és a kínai „bibliás asszony”-t, aki vele volt, hogy rögtön menjenek el, de a két nő ehelyett imádkozott, aztán egész éjszaka békésen aludtak. Másnap a falusiak visszatértek, Quello kisasszony megtartotta szokott bibliai előadását. A gondjaira bízott megtértek — mondotta —, csupa öregasszony és valahányszor visszamegy hozzájuk, addigra már elfelejtették, amire előbb megtanította őket. Engem az érdekelt ebből, hogy a kínai megtértek öregemberek voltak, akik félték a haláltól. A fiatalok, akiket láttam, jobbadán „rizskeresztények” voltak. Keresztény katonát eddig még nem láttam.

Látogatni kezdtem a katonai kórházakat Huangcsuanban, sok beteget és sebesültet láttam, de orvosi felszerelés sehol sem volt. Azt mondták, hogy a sebesülteket azért nem küldik a missziós kórházakba, mert nincs annyi pénzük, hogy megfizessék a felvételi díjat és ágyanként ötven centet naponta a közös kórtermekben. A luteránus kórház ingyen orvosi eszközöket és gyógyszereket kapott a Nemzetközi Vöröskeresztes Bizottságtól Hankauból, de nem vett fel sebesült katonákat ingyen. Patterson kisasszony azzal érvelt, hogy a külföldi gyógyszert csak menekültek számára adják, hogy a körzetben nincsenek menekültek és hogy a hadseregeknek elég pénzük van, fizethetnek a sebesültekért, ha akarják, a tiszteknek meg éppen mindig van pénzük. Kis járóbetegeknek szánt klinikát tartott fenn, hogy az egészen betegeket kezelje, de ezeknek is előbb igazolniuk kellett szegénységüket.

Egy napon titkárom, aki a kórházban lakott, elmondta,

hogy egy sebesült katona feküdt négy óra hosszat a kórház előtt, de nem engedték be, mert nem tudta megfizetni a 80 cent felvételi díjat és napi 50 centet az ágyért. Láttam, hogy a sebesült lassan elvérzik a hordágyon. Megfizettem a felvételi díjat és egyhavi ápolás díjat, aztán elmentem a keményszívű kínai keresztény orvosért és ragaszkodtam ahhoz, hogy azonnal vegye ápolásba a katonát. Minthogy a pénzt kifizettem, a katonát felvették.

Mikor közöltem Patterson kisasszonnyal, hogy ezt az esetet jelenteni fogom a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottságának és írni fogok róla, motozni kezdett a papírai között és végül ragaszkodott hozzá, hogy visszaadja nekem a pénzem. De míg én ott voltam, újabb katonát nem vettek fel. A kórház az ilyen betegre nem fizetett rá, mert a Nemzetközi Vöröskereszt mindíg megfizette az ápolási költséget. Nekem az volt a benyomásom, hogy a missziós ténykedés néha a kereskedelem egy fajtája. Ha hozzám személyesen kedvesek voltak is, újból megbántam, hogy missziós házban kell laknom.

Egy délután, miközben Maj Ta-fu parancsnokkal beszélgettem, légiriadó volt és az egész lakossággal együtt kiözlöttünk a régi falak kapuin vagy tetején át a városból. A vidék odakünn szűk zeg-zugos árkok és legfeljebb egy személynek való gödrök összevisszasága volt. Bemásztam az egyik ilyen „rókalyukba” és körülnéztem. Körülöttem mindenütt sok száz fej kandikált ki a földből, fürkészte az eget, valamennyi egy kis szalmacsomóval vagy ággal álcázottan. Lehet, hogy Maj parancsnok, aki dombtetőn élt, csapataitól megvédve és minden kényelemmel körülvéve, amellyel egy ilyen szegény háborús övezet szolgálhatott, nem vette észre a nép keserű sorsát vagy nem törődött vele. Miközben beszélt velem, visszaemlékeztem az elhagyatottság dalára azon az éjszakán és tudtam, hogy sohasem fog a közönséges emberekkel együttérezni és sorsukat sem fogja megérteni. Ehhez nem volt elég az, hogy valaki kínai.

Ezen az estén a parancsnokkal, az előjáróval és Vang Csan-ping vezérőrnaggyal, a frontot déli irányban tartó 7. Kuangszí-hadsereg parancsnokhelyettesével vacsoráztam. Egy hatalmas katonai térkép előtt állottunk, tanulmányoztuk a japán és kínai állásokat és az urak beszéltek a háború kezdete óta megállapítható változásokról.

Szerettem Vang Csan-ping vezérőrnagyot, mert olyan volt, mint egy fán a görcs. Kuangsziból származott, tömzsi és szívós,

csunyaarcú, borotváltfejű, löcslábú ember volt. Szeme szikrázott és egyszerű becsületessége bizalomkeltően hatott. Pontos ellentéte volt a nyájas, csinos különmegbizottnak. Úgy látszott, egyáltalában semmi érdeke nem fűződik ahhoz, hogy „a dögök úgy maradjanak, ahogyan vannak” és a győzelmet nemcsak katonai szempontból nézte, hanem abból a szempontból is, hogy megváltoztatja a nép magatartását az ellenséggel és saját fegyveres erőivel szemben. A háború első szakaszában — mondotta —, a polgári lakosság mindig elmenekült házaiból távoli vidékekre vagy riadtan futott egyik helyről a másikra; most azonban, ha a japánok közelednek, csak valamilyen közeli helyre mennek és várnak arra, hogy újra kiverjék őket. Ha csak kevés japán jön a faluba, a lakosság nem szalad el előlük, hanem agyonüti őket.

Isten embere

A legérdekesebb misszionárius, akivel Közép-Kínában találkoztam dr. Skinsness volt, egy norvég származású amerikai luteránus. A Csumatientől délre fekvő város, Kiosan külterületén egy halmon emelkedő kórházának palaszínű tetejét mérföldekre lehetett látni a síkságon. Japán bombázók háromízben jöttek délről és külön kerülőt tettek, hogy bombázzák. Az épületeken kívül és belül tizenhárom amerikai zászló lógott, de két szárnyát szétrombolták és a többieket csúnyán megrongálták.

Kiosan a régi Peiping-hankau vasútvonalon feküdt — helyesebben az egykori vasútvonalon. A legközelebbi japán helyőrség Csangtajkuanban volt, huszonöt mérföldre délen és ettől délre feküdt Szingjang, a japánok fővédelmi állása Hankau fölért. Csangtanguajtól északra a kínaiak a vasúti pályát gabonafölddé változtatták; a síneket és talpfákat átadták egy csoport vasúti munkásnak, amely kis öntödét létesített Csumatienben; az acélból kardokat csináltak a kínai hadseregnek és gerilláknak.

A japánok olyan közel voltak Kiosanhoz, hogy repülőgépeik öt perccel azután, hogy a város harangja riadót kongatott, már a város fölött lehettek. Naponként négy-öt riadó volt és holdas éjszakákon még több. A kórház körül mérföldekre nem volt óvóhely, de még fa vagy bokor sem. A repülőgépek tehát alacsonyan szálltak, hogy minden egyes embert meglássanak és le-

géppuskázzanak, aki a kórházból menekült. Így hát dr. Skinsness, felesége, a két amerikai ápolónő, az újonnan kiképzett kínai segédápolónők és a betegek helyükön maradtak és elviselték a bombázást, ahogyan tudták.

Beteg lettem és a kiosani előljáró levélben megkérdezte dr. Skinsness-től, adhatna-e nekem helyet a kórházban. Sok mesét hallottam már erről a doktorról. Az egyik abból állott, hogy olyan vad keresztény, hogy szájából a „pogány” szó káromkodásnak hat. Az előljáró leveléhez én is mellékeltem néhány sort olyan értelemben, hogy én nem vagyok keresztény és nem kérhetem segítségét úgy, hogy elhallgatom ezt a tényt. Válaszában meghívott, hogy menjek csak és hozzáfűzte: „Lehet, hogy Ön nem keresztény. Nos hát, én az vagyok!”

Fehér köpenyében válasza után ő is lejött a dombról és azt mondta, hogy magánlakásában van elég hely nemcsak nekem, hanem titkáromnak is. Némi kis izgalommal mentem vele. Titkárom még inkább tétovázott, mert egyideje gyűlölte a misszionáriusokat túlságosan kényelmes lakásaikért és életükért.

De ez a lakás nem volt fényűző, még ha a szegény kínaiak a maguk förtelmes szegénységében annak látták is. Az alsó közeposztálybeli amerikai jellegzetes otthona volt, tiszta, rendes, gondozott. A berendezés majdnem újnak látszott, pedig valójában huszonnégy évvel azelőtt hozták Amerikából. Norvég alapossággal minden széket jól karban tartottak, olajoztak és fényeztek és a függönyökben, a dívántakaróban és a szőnyegekben minden legkisebb lyukat kifoltoztak. Csak a bombázásoktól okozott nagy repedéseket nem hozták helyre a falban és a tetőn, mert ez időpazarlás lett volna addig, amíg a bombázók naponta erre jártak. Az egyik ápolónőtől csakhamar arról értesültem, hogy dr. Skinsness és felesége nem takarítottak meg pénzt és hogy fiuk és lányuk maguk tartják fenn magukat Csikágóban tanulás közben, fiuk Rushnél és lányuk egy távbeszélő társaságnál, amellet, hogy ápolónővé képezi ki magát.

A kórházat nyolcvan beteg számára rendezték be, de most százharminc volt benne és már kétszáz lakója is volt. Gyógyszert a Nemzetközi Vöröskereszt hankai bizottságától kapott, de ellentétben a kuangcsuani kórházzal, minden rázorulónak adott belőle, katonáknak, menekülteknek, polgári egyéneknek, valamint a missziós árvaháznak és a város nem-keresztény árvaházának. Amellet dr. Skinsness a fizetőképes betegek ho-

noráriumaiából is gyógyszert vásárolt és időnként sebészeti műszereket és gyógyszereket adott a rászoruló hadseregeknek.

Az utolsó kemény bombázás után dr. Skinsness kínai orvosai és ápolónői elmentek; két ápolónője az Új Negyedik Hadsereg egy önálló gerillaalakulatához ment, amely a Peiping-hankau vasút mentén dolgozott. Minthogy ő volt az egyetlen orvos, dr. Skinsnessnek a nap huszonnégy órájában állandó készenlétben kellett lennie. Minden reggel ötkor vagy félhatkor kelt és igyekezett a műtéteket elvégezni, mielőtt a légitámadások elkezdődtek. Minden betegét meglátogatta reggel, majd este is, és délelőtt és délután két-két órán át személyesen vezette a járóbeteg-klinikát, amely több száz polgári egyént és katonát szolgált ki. Ha a betegek meg tudták fizetni a tízcentes honoráriumot a vizsgálatért, gyógyszerért és kezelésért, elfogadta, de senkitől sem kérte és nem nyomoztatott utána, hogy a betegek valóban vagyontalanok-e vagy sem.

Ha napközben öt percet szabaddá tudott tenni, dr. Skinsness egy épülő szegény-gyógytár munkálatait nézte meg vagy az új fafekhelyek összeállítását irányította, melyeknek a bombáktól megsemmisített ágyakat kellett helyettesíteniük. Még néhány betegszobában az emberek derékalkakon feküdtek a földön és csak annyi hely volt közöttük, hogy az orvos és egy ápolója valahogyan elmehettek.

Életében és munkájában ez a missziós orvos kemény keresztény volt. Gyakran elkeseredetten, sőt vadul beszélt régebbi tapasztalatairól „pogány” orvosokkal, akikben szerinte nem volt sem részvétel, sem kötelesség- vagy becsületérzés. Rendíthetetlen meggyőződése volt, hogy ezekkel csak a kereszténység ajándékozta meg az embereket. A „pogány” szót pontosan úgy alkalmazta, mint a délamerikaiak a „nigger” szót. De ahogyan a sebesültekkel és betegekkel bánt, én csak az emberiség szolgálatára elszánt embert láttam benne.

Egy szörnyű élmény igen kedvezőtlenül befolyásolta magatartását a kínaiakkal szemben. Az előző év szeptember elején egyszer egy magasrangú tiszt hozta hozzá a kórházba kezeltésre anyját, és testőreit egy kis épületbe szállásolta be a misszió épülettömbjén belül. Az idős nő meghalt és holtteste a testőrök oltalma alatt több napig maradt az épületben. Egy éjszaka, nehéz napi munkája után, mikor felesége távol volt a hegyekben, dr. Skinsness nagy zajra ébredt. Volt egy szolgálója, egy szakács, aki hozzá közel lakott egy bódében, de mikor hívta, a

szakács nem válaszolt. Ehelyett a testőrök közül négyen, akik gúzsbakötötték a szakácsot és betömtek a száját, berontottak a szobába és puskáikkal és fejszékkel hadonászva, pénzt követeltek tőle. Kényszerítették arra, hogy hálósobájába menjen és elvették tőle óráját, villamos zseblámpáját és csekély készpénzt.

Több pénzt követeltek, de ő kijelentette, hogy amije van, az a kórház páncélszekrényében található. Aztán eszébe jutott, hogy mégis van pénze a lakásban — ötszáz ezüst dollár, amelyet a padláson tartott elrejtve arra az esetre, ha banditák vagy japánok fosztanak ki a kórházat. Ez a pénz is a kórházé volt, honoráriumokból takarította meg több hónap óta és arra akarta fordítani, hogy gyógyszert vásároljon rajta. De mint keresztény — mondotta —, nem hazudhatott, így hát elmondta a rablónak, hogy a pénz ott van és velük ment a padlásra. Mellesleg a padlás padlójában bombától származó lyuk volt, az egyik rabló kiesett volna rajta, ha az orvos nem kapja el és nem rántja vissza.

A rablók elvették az ötszáz dollárt, aztán még többet követeltek. Rámondták, hogy hazudik és hogy kicsikarják belőle az igazságot, hüvelykujjába szúrtak egy ollóval. Kibuggyant a vér és az orvos leesett a földre. Végre a rablók elhatározták, hogy úgy, ahogy van, mezítláb, hálóruhában, vértől lepetten, elviszik a kórházba. Egyikük a kertkapuhoz vonszolta és odakiáltott a többieknek, hogy jöjjenek utána. De a többiek nem feleltek! A pénzzel kereket oldottak a sötétben. A rabló semmiképpen nem akart belenyugodni abba, hogy elütik az őt megillető résztől, elengedte tehát dr. Skinsnesst, de előbb hangosan ráordított:

— Maradj itt! Ha megmoccansz, megöllek!

Azzal eltűnt. A doktor elhatározta, ha már ígyis, úgyis meghalhat, jobb lesz, ha menekülés közben hal meg. Lebotorkált a dombon és egy megriadt éjjeli őr karjába zuhant a kórház épületében. Noha két embernek kellett támogatnia, dr. Skinsness másnap már teljesítette kötelességét a kórházban.

A hadsereg tisztjei vizsgálatot indítottak az ügyben, de azt állították, hogy nem tudják kinyomozni a tetteseket. Dr. Skinsness keserűen panaszkodott:

— Meg se próbálták! Senkit nem büntettek meg. Hat hónapba telt, míg a kormány utasította a hadsereget, hogy adja vissza nekem az ötszáz dollárt. Madame Csiang levélben fejezte ki sajnálkozását az eset miatt és hogy mennyire becsüli Kína

érdekében teljesített munkámat. A generalisszimusz elrendelte, hogy a kórház csapatok őrizzék és azóta éjjel-nappal katonák állanak itt.

Elhallgatott, azután hozzátette:

— De vettem rendőr-kutyákat is.

Miközben dr. Skinsness ennek az esetnek következményeiből lábbadozott, három ellenséges repülőgép újra megtámadta a kórházat, melynek amerikai zászlói lobogtak a szélben. Egy gyújtóbomba sárga vegyszert locsolt az épületre, de szerencsére nem gyújtotta fel; ezen a napon a kórház területén csak egy személy sebesült meg. Dr. Skinsness meg volt győződve arról, hogy Isten avatkozott közbe.

Néhány misszionárius azt hitte és azt prédikálta, hogy Isten csak a keresztényeket védi, a pogányokat nem. Később hallottam, mikor ilyen emberek óvták a kínaiakat attól, hogy kínai templomba meneküljenek, mert akkor meghalnak, de ha keresztény templomban keresnek menedéket, Isten meg fogja őket védeni.

Dr. Skinsness, mikor a betegeket és sebesülteket kezelte, modern tudós volt, de mikor vallásos összejöveteleket rendezett kevés külföldi munkatársa számára, egészen óhitú lett. Engem egyénisége annyira érdekelt, hogy résztvettem egy ilyen vallásos összejövetelen. Dr. Skinsness itt az „ördögök kiűzéséről” prédikált. Nyilván minden mondatát és betűjét hitte a Bibliának. Engem az a harc érdekelt legjobban, amelyet önmagával folytatott. Alázatosan azt kérte Istentől, hogy törölje ki lelkéből az átélt szenvedések minden emlékét. Tudja, — mondotta — hogy Isten nem védi meg az embereket a rossztól és a bántalmaktól; kartársaival együtt azért a nyugodt hitért imádkozott, amellyel félelem nélkül eltűrheti a légitámadásokat és minden egyebet. Egyik imáját feljegyeztem naplómba. Így hangzott:

Irgalmas Atyám, védd meg a kínai Vöröskereszt Orvoskarát, amelynek munkásai minden fronton szolgálják a beteg és sebesült katonákat. Adj nekik erőt, Istenem, hogy folytathassák munkájukat és vezesd el őket Kriszushoz. Védd meg a vendéget kapuink között, aki ápolja a betegeket és sebesülteket és adj neki bátorságot ahhoz, hogy folytassa munkáját és vezesd el őt Krisztushoz. Vezesd a kormányon levő hatóságokat, hogy ne legyenek részrehajlók

egyik hadsereg iránt sem, amely az országért harcol. Szabadítsd meg Kínát, ó irgalmas Atyám, a japánoktól; add meg neki a győzelmet és békét és mutasd meg a japánoknak, hogy rossz utakon járnak.

Barátnőm, az apáca

1939 november egy délutánján, mikor Nanjang felé mentünk, tartós eső indult meg és az este még útközben ért bennünket. Fegyveres kísérőim vadul káromkodtak, mikor elcsúsztak és elestek az agyagos földön; nagy fekete öszvérem úgy csúszkált ide-oda, mintha jégen menne. Ezerszer megkérdeztük a falusiakat, hogy milyen messze van még Nanjang. Némelyek azt mondták, hogy harmincöt *li* a távolság, mások, hogy ötven, megint mások, hogy húsz. És mindegyik az első szóra megváltoztatta becslését. Úgy látszott, mintha mind csak találgatnák, de egyikük sem volt hajlandó beismerni, hogy nem tudja.

Elhatároztam, hogy visszaküldöm kísérőimet Tanghóba. A szakadó esőben rablótámadástól nem kellett félnem, a japánok sem voltak közel. De megváltoztattam szándékomat, mikor egy faluba értünk és beléptünk egy sötét, szörnyű fészkerbe, hogy meleg teát igyunk.

— Mennyire van innen Nanjang? — kérdeztem egy postást, aki nagy, postacsomagokkal megrakott talicskáját betolta a félszer alá.

— Harmincöt *li* — válaszolta. A mindenütt jelenlevő kínai postások tiszteletet gerjesztettek, mert az embernek az volt az érzése, hogy mindent tudnak. Mikor a postás megadta a felvilágosítást, öt katonát pillantottam meg, akik kereszttetett lábbal ültek egy *k'angon*; egy kisasztal előtt. A derengő fényben is láttam, hogy leírhatatlanul piszkosak és hogy a fejük köré csavart törülközők feketék. Egyikük egy kis boros kannát tartott egy kék lángocska fölé; mikor az edény meleg lett, beletöltötte a bort az előttük álló apró boros csészékbe. Mielőtt ittak, „ujj-játékok” játszottak és minden játszma vesztese kiitta poharát. Kifejezéstelen arcukkal egy álom alakjainak tűntek fel. A látvány levert. Odafordultam a postáshoz és megkérdeztem:

— Kik ezek a katonák?

Elgondolkozva tanulmányozta őket, mielőtt felelt:

— Nincs a sapkájukon és a karjukon jelzés, tehát egyik hadsereghez sem tartozhatnak... Mögöttük puskák vannak... — Elhallgatott, megnézte a társaságomat és hozzátette: — De remélem, elég fegyverük van, hogy vigyázzanak magukra.

Erre aztán elállottam attól a szándékomtól, hogy fegyveres kíséretemet visszaküldöm Tanghóba.

A hideg eső csak nem akart elállni. Átáztatta bélelt télikabátomat és bélelt egyenruhámat alatta. Beszivárgott nadrágunkba és szövetcipőnkbe, sapkáink olyanok lettek, mint a nedves rongyok. Nagy öszvérem továbbra is folyton csuszkált és egyszer elterült a cuppanó sárban. Megpróbáltam gyalog menni, de a sár leszedte lábamról a cipőt és csak nagy nehézséggel találtam meg újra.

Majdnem tíz óra lett, mire Nanjangot elértük. Néhány mérföldre a várostól délre nagyszerű országúthoz értünk, amelyet szép fák szegélyeztek. Egyike volt azoknak a nagyszámú autóutaknak, amelyeket a kínai kormány a háború előtt kezdett építtetni — az ettől való félelem is egyik oka volt annak, hogy a japánok igyekeztek Kínát meghódítani, mielőtt még késő lett volna. Nanjangtól délre egy folyó tóvá szélesedett; megkönnyebült sóhajjal hajtottuk állatainkat a lapos kompra, amely átvitt a másik partra. Nanjang nagy katonai központ volt, minden lépésre örök állítottak meg bennünket. A várost számtalanszor bombázták és nagyon megrongált állapotban volt. De érdekes, mennyit elszenvedhet egy helység anélkül, hogy egészen elpusztulna. A lakosságot minden reggel kirendelték a vidékre és minden délután három vagy négy óra tájban visszatért, hogy munkához lásson. Az egész város éjszaka dolgozott. Az üzletek és vendéglők nyitva voltak és a zöldségpiac nagy forgalmat bonyolított le. De az utcán végig sok épület romokban hevert és voltak olyan helyek, ahol egész háztömb eltűnt a föld színéről.

Az előljáró szívesen fogadott és erős meleg bort hozatott, hogy jobb kedvre derítsen bennünket. A város körül folyó katonai előkészületekről kezdett beszélni. Mivel a nap nagyobb részét átaludta és egész éjszaka dolgozott, remek hangulatban volt és órákhosszat elbeszélgetett volna. De mi több mint tizen-nyolc órája voltunk már úton, többnyire zuhogó esőben és reggel négy óra óta csak igen keveset ettünk.

A meleg bor azonban csakhamar felélénkített bennünket, sőt még naplómát is elővettem és jegyzeteket csináltam az elől-

járóval való beszélgetésről egyszer felnéztem rá és meglepetésemre úgy láttam, hogy hét-nyolc láb magasra nőtt és kis fekete bajuszával egyre jobban hasonlított Charlie Chaplinhez. Óvatosan odafordultam símanyelvű titkárához, de legnagyobb meglepetésemre ez az úr, aki a sarokban ült és fekete ujjasba bujtatott karjait térdére tette, a nyitott gesztenyeolaj-lámpa gyér világosságában, meghökkentően hasonlított egy kandúrra. Mikor beszélt, úgy villogtatta a fogát, mintha viczorogna és szemeit anélkül, hogy fejét megmozdította volna, úgy tudta forgatni, hogy csak a fehérje látszott. Miközben ránéztem, az a benyomásom támadt, hogy olyan óvatosan beszél, mintha a szó szoros értelmében színültig tele volna fontos titkokkal.

Az előjáró most körül kezdett sétálni a szobában és úgy látszott, mintha valahonnan a tető közeléből beszélne.

— A bombázások most már nem olyan komolyak és a japánok csak azért támadnak, hogy zavart keltsenek — jelentette ki. — Csak polgári egyéneket és üzletsorokat találunk el, mert a hadsereg künn van és a kormány Lojangba költözött. Az összes iskolák elköltöztek a vidékre, — az elemi és a középiskolák egyaránt — összesen nyolcezer diák. És a menekültek — ötezer-hatszázhuszonketten!

Hangja olyan volt, mint az ítélet szava.

— Csupa árvízkárosult! Elhelyezzük őket olyan családok házában, amelyek el tudnak tartani még néhány személyt külön költség nélkül...

Végre valami vagy valaki azt az ötletet sugallta az előjárónak, hogy nem ártana, ha az éjszaka többi részét átaludhatnám. De az ő hivatali épülete olyan volt, mint egy tábor, tele emberekkel — lehetetlen! A fogadók szintén lehetetlenek voltak, mert mind a város központjában volt és az embernek nem volt ideje a szabadba menekülni, mielőtt a bombázók jöttek. Jobb tehát, — mondta — ha az egyik misszióban lakom.

Az előjáró segédjének kíséretében ismét kimentünk az esőbe és egy félóra múlva eljutottunk a norvég misszióhoz. De azt néhány nappal azelőtt bombázták, nem volt teteje és nem lakták. Odébb egy katolikus zárda állott. Átgázoltunk az utcán oda és dörömbölni kezdtünk nehéz fakapuin. Nagyon hosszú idő után egy kapus hangja szólt ki az udvar mélyéből és félénken megkérdezte, kik vagyunk. Megmondtuk, de a portás megismertelte kérdését, megkérdezte, honnan jövünk és miért, hova megyünk és miért dörömbölünk más emberek kapuján az éjszaka

kellősközepén. A szakadó esőben kénytelenek voltunk kérdéseire válaszolni. Akkor kiszólt, hogy várjunk.

Egy félóra eltelt — és mi még mindig vártunk. Az a gyanúnk volt, hogy a portás visszafeküdt az ágyába, ezért már éppen indulni készültünk, hogy szállást keressünk, mikor a nehéz kapu másik oldalán női hangokat hallottunk. Az előljáró segédje megmondta nekik, kik vagyunk és főnöke nevében megkérte őket, hogy adjanak szállást egy amerikai hölgynek.

— Sajnos, nem lehet! — válaszolta egy gyöngye hang. — Úgy élünk, mint a kínaiak és semmi komforttal nem rendelkezünk, hogy egy amerikai hölgyet ellássunk.

Azt feleltem, hogy nem vagyok komforthoz szokva. Újabb suttogást hallottunk olasz nyelven, aztán az egyik hang megszólalt:

— Egyszerűen élünk itt, de szívesen látjuk.

Mikor a nehéz ajtószárnyak lassanként hátrahúzódtak, láttam, hogy egy nagy fatörzset használtak torlasznak. Odabent egy viharlámpa fényében egy csapat feketeruhás apáca állott kis fodros főkötőkkel, meglepetten tekintettel nézve ránk. Úgy látszott, mintha még mindig banditáktól vagy japánoktól tartanának. A legidősebb közülük, aki, mint később megtudtam, Erminia Malinverni főnöknő volt, felszólított bennünket, hogy lépjünk be.

Az apácák nagy sürgölődéssel egy fogadószobába vezettek bennünket. Utánam titkárom jött, az előljáró segédje és három tehervivőnk — hat bőrig ázott egyén, akik körül rögtön víztócsák képződtek. Elintéztük, hogy titkárom egy pap lakásán száll meg. Végre mindenki útnak indult, nagy víznyomokat hagyva maga mögött. Odafordultam vendéglátóimhoz. Négyen-ötven jöttek ki a zárdában levő tíz apáca közül, egyik közülük, egy Erminietta Cattaneo nevű fiatal nő, angolul is beszélt. A szoba hosszú, kínai jellegű helyiség volt, kőpadlóval, a falakon szentképekkel és szobrokkal és közepén hosszú, fényezett asztallal és székekkel. Megkérdezték, beérem-e ezzel a szobával.

Mikor azt feleltem nekik, hogy ennél sokkal rosszabbhoz vagyok szokva, ahhoz, hogy asztalokra, ládákra, deszkákra vagy földes padlókra terítem ágyneműmet, valamennyien sürgölődni kezdtek és ágyat készítettek számomra. Behoztak egy tábori fekhelyet és derékaljat, hófehér lepedőket, puha párnát és meleg gyapjútakarókat. Egyikük égő faszénnel töltött melegítő serpenyőt hozott. Mikor levettem csuromvizes ruhámat, begön-

gyöltek az egyik takaróba és betakart tálat tettek elé. Levettem róla a hófehér ruhát és meleg tejet, piritós kenyeret, szalámit, aranyszínű mézet, vaját és egy csupor kávé láttam! Ó, föld, édes föld!

— Akar egy üveg bort a szalámihoz? — kérdezte a fiatal apáca és megmagyarázta, hogy a nővérek maguk készítik a bort a szent miséhez. A zárda úgyszólván önellátó. Vannak tehenei, disznói, csirkéi, méhkasai és szőlőtőkéi; a nővérek maguk főznek, mosnak, vasalnak, súrolnak és maguk készítik el a kenyeret, a vaját, a szalámit, a sajtot és a bort.

Néhány közülük kiképzett ápolónő volt, és Erminietta nővér képzett laboratóriumi asszisztensnő. Azonkívül főzni is segített, kiszolgált az asztalnál s a mosást végezte. Ez volt az első missziós intézmény praxisomban, ahol külföldiek testi munkát végeztek. Sőt mondhatnám, ez volt az egyetlen eset, mikor külföldieket Kínában egyáltalában valamilyen testimunkát láttam végezni.

Miközben ettem, ott imbolyogtak körülöttem, kedvesen és félénken számtalan kérdést intézve hozzám. Mikor fekhelyemhez mentem, felrázták a párnát, alámgýúrték a takarót és megveregettek.

— Micsoda fényűzés! — kiáltottam végigsimítva kezemmel a makulátlan ágyneműn.

Hátamon fekve, szemem a falakra és a tetőre siklott róluk. A tető megrongálódott és a falon két hosszú girbe-gurba repedés futott végig. Az üvegtelen ablakok be voltak deszkázva.

— Ez a légítámadásoktól van — magyarázta Erminietta nővér komolyan. — Bennünket még nem találtak el, de körülöttünk sok épületet összeromboltak. A mi épületeink mind megsérültek, attól félünk, hogy a falak bedőlnek.

Szerinte a zárdát eddig azért nem találták el, mert valamennyien imádkoztak érte. Óvóhelyük fölé is nagy olasz lobogót terítettek és ugyanilyeneket tűztek az épületekre. Minden zászló szélére egy kis Madonnát varrtak szövetből; azt mondták, hogy ez mentette meg őket.

Mihelyt egy támadás lezajlott, a nővérek közül néhány kiment az utcára elsősegély-ládákkal és ápolta a megsérülteket, míg a többiek a klinikán maradtak és vártak a behozott áldozatokra. Kis kórtermük volt húsz ágygal, ez mindig tele volt, mindennap száznál több ember jött, hogy kötését megújítsák. A következő napokon néztem, hogy dolgoznak az ápolónők a

klinikájukon. Gyorsan kifogytak minden orvosságból és sok fontos gyógyszerük egyáltalában nem volt.

— Csak ápolónők vagyunk, de orvosi munkát kell végeznünk — mondta az egyik nővér. — Csak kisebb műtéteket tudunk elvégezni, a komolyabbakat Laohokuoba viszik a külföldi kórházakba, de az két egésznapra útra van innen.

Hetenként egyszer az apácák kimentek a fogházba orvosi és hitbuzgalmi munkát végezni. A foglyok meg voltak bilincselve és a vas körül tályogok keletkeztek; takarójuk nem volt és szalmán feküdtek a fogház padlóján. Voltak köztük női foglyok csecsemőkkel, akik a fogházban születtek. Hetenként háromszor néhány nővér kiment a városba és a szegényeknek rendelt. Mikor erről a munkáról beszélt, Erminietta nővér összezsapta kezeit és felkiáltott:

— Ó, soha ilyen bőrbajokat és fejszembeket nem láttam, mint Honanban! Ilyen borzasztó dolgok nincsenek Olaszországban! Nem, még Angliában sem láttam ilyesmit!

Másnap hajnalban az udvar másik oldalán levő kápolnából énekhang ébresztett fel; kisvártatva kinyílt az ajtó, Erminietta nővér hozott be ragyogó szemmel, mosolyogva egy nagy tál meleg vizet, aztán egy pompás külföldi reggelit. Az éjszaka folyamán megszáritotta felsőruhámat és kimosta ingemet, harisnyámat és törülközőmet.

Végre olyan területre értem, ahonnan — éreztem — a *Manchester Guardian* számára irandó cikkeim és a Vöröskeresztes Orvoskarhoz intézett jelentéseim el fognak jutni rendeltetési helyükre.

A városban katonai hadikórház volt, klinika, amelyet a *hszien*, a buddhista vörös horogkereszt társaság egy tagozata tartott fenn és több fontos iskola. Kerületi népfölkelő hadsereg is volt, gerillahadosztály és a közelben Tang En-po tábornok hadereje, Kína talán legtapasztaltabb és leghatalmasabb hadseregcsoportja. Míg én ott voltam, igen nagy figyelmet szenteltek a katonák oktatásának.

Erminietta nővér csinos fiatal nő volt, akinek nagy barna szemében az ifjúság életkedve és a tapasztalatok komolysága folytonos harcban állott egymással. Jóllehet ő is a kolostor lakóinak jámbor életét élte, mindig nehezemre esett, hogy szókimondó beszédjét és egyenes modorát összeegyeztessém apácaruhájával. Sokszor néztem kezére, amely olyan durva és egész-

séges volt, mint egy paraszté és hallgattam megjegyzéseit, hogy a nővérek Isten dicsőségére végeznek testi munkát. Isten ő neki többé-kevésbé olyan volt, mint egy szomszéd. Szegény olasz parasztcsalád gyermeke volt, tizenhat éves korában lépett be egy canossai kolostorba; sokszor emlegette, hogy utoljára egy vonat ablakából látta anyja arcát és hogy milyen szomorú volt, mikor tavaly hírt kapott haláláról.

Helyeselte és hevesen védelmezte azt a rendszert, amellyel a vallásos rend megtörte akarátát és minden személyes vágyát megsemmisítette, hogy az Egyház tökéletes szolgálójává tegye. Novícia korában kifejezte azt a hő vágyát, hogy szeretne Kínába menni, amelyről missziós folyóiratokat olvasott a zár-dában. De éppen, mert ez volt a kívánsága, Angliába küldték — abba az országba, amelyet egyetlen íze sem kívánt. Elfogadta ezt, mint Isten szolgálatának legtökéletesebb útját; csak négy év múltán, mikor összetörtek benne minden reményt, hogy valaha Kínába kerüljön, közölték vele hirtelen, hogy rögtön Kínába kell utaznia.

Noha a katolikusok, akárcsak a protestánsok, a kínaiakat „pogányoknak” nevezték, a katolikusok mintha mégis okosabbak lettek volna a száraz, büntudatos protestánsoknál. A katolikusok templomaiban, akárcsak a taoisták és buddhisták imaházaiban, szobrok voltak, színes és misztikus pompa, ének és tömjén. Sokszor gondoltam az Európában utak szélén látható szent ábrázolásokra — a keresztre feszített Jézus véres és ijesztő képmásaira. A kis kínai útmenti szentélyek, amelyeket *Tu Ti Kunk-Kunk*, a földisten és felesége tiszteletére emeltek minden faluban, nekem sokkal vonzóbbnak tündek fel.

Valahányszor egy misszionárius jelenlétemben kiejtette a „pogány” szót, figyelmeztettem arra, hogy én is „pogány” vagyok, amely megjegyzésem egy junani misszionáriust egyszer arra készítetett, hogy majdnem egy álló hétig térdenállva imádkozzék lelkemért. Gondosan elolvastam az értekezéseket, amelyeket tőle kaptam, aztán felszólítottam, hogy mutasson nekem valamit, amelynek alapja nem a halálfélelem. Leírhatatlanul elszörnyedt, mikor tudtára adtam, hogy Jézus társadalmi forradalmár volt és azért feszítették meg, mert kora uralkodó osztályai ellen küzdött, ahogyan azt azóta is az újabb forradalmárok mindig tették. Mikor fiatal barátnőm, az apáca elmondta nekem, hogy a misszionáriusok lemondanak otthonukról, családjukról és kényelmükről, hogy a „pogányoknak” prédikáljanak,

a „kényelmet” illetőleg külön véleményt jelentettem be és figyelmeztettem arra is, hogy a mostani forradalmárok is lemondanak otthonukról, családjukról, gyakran még életükről is elveik kedvéért.

Én nem sokat törődtem vele, hogy valaki, férfi vagy nő, keresztény vagy „pogány”, ha az emberiséget szolgálta és nem igyekezett megakadályozni a szegények felszabadulását. A cannossai nővérek az ilyen eszmékről semmit sem tudtak, de a kínai népet szolgálták politikai célok nélkül — amit papjaik nem tettek. Nem nagyon berzenkedtem, mikor megajándékoztak egy vallásos amulettel és szívemre kötötték, hogy viseljem és légítámadások közben folyamodjam a Madonnához. Én azonban inkább a kínai hadseregekben bíztam.

Mikor elhagytam Nanjangot, módomban állott jelentős mennyiségű gyógyszert és pénzt küldeni a nővéreknek, hogy gondoskodhassanak a légítámadások áldozatairól és a sebesült katonákról. 1940 július 5-én Erminietta nővér levelet írt nekem, amelynek néhány mondatát itt közlöm:

Minden ember sorsa valóban bánat idelenn, míg az eljövendő üdvösségre vár... Több hónappal ezelőtt sok sebesült és lázas katonát hoztak a harcterről és ápolónőink közül kettő mindennap elment a katonai kórházba segíteni. Engem is néha az az öröm ért, hogy elmehettem a nővérekkel. De az egyik nővér tifuszt kapott a katonáktól. Aztán a második nővér is megkapta. Közben, május 6-án Nanjangot keményen bombázták és több, mint száz áldozat volt. Május 11-én, mikor a két nővér betegen feküdt, japán repülőgép jött és két bombát dobott le pontosan a mi záránkra, csak néhány méternyire attól a szobától, ahol a beteg nővérek feküdtek...

Mi mindennek ellenére itt fogunk maradni és el vagyunk szánva rá, hogy itt fogunk élni vagy meghalni ezekkel a mi szegény testvéreinkkel, mert bízunk abban, hogy Isten végtelen kegyelmében nemcsak továbbra is meg fog bennünket védeni, hanem módot fog adni nekünk arra, hogy mindent megtegyünk azok érdekében, akik szenvednek...

Egy másik, 1941 május 8-áról kelt levelében Erminietta nővér ezt írta:

Híreink majdnem ugyanazok, mint a tavalyiak, az állapotok kissé még romlottak is, mert ezúttal a japánok valóban elfoglalták Nanjangot kétnapos, csak nagyritkán megszakított borzasztó bombázás után. Szerencsére az emberek nagy többsége néhány nappal azelőtt már elhagyta a várost, mert félt attól, ami ilyen szörnyű esetekben történni szokott. Néhány nappal a megszállás előtt az egyik nővér komolyan megbetegedett, ezért püspökünk, aki Kinkiakantól tizenkét li távolságra lakik egy faluban, meghívta a nővéreket, hogy költözzenek oda hozzá. . . De minden feltevés ellenére a japánok még Nanjang megszállása előtt elérték oda és természetesen csunyán összebombázták a helységet. Mi ott negyven áldozatot vettünk gondjainkba, de Nanjangban még sokkal többet. Egy héttel később nagyon beteg lettem, úgyhogy majdnem meg is haltam. Néhány nappal ezután egy másik nővérünk esett nagyon veszedelmes betegségbe, amely eljuttatta őt az égbe. Most megint egy nővérünk szenved ugyanabban a komoly betegségben.

Elfelejtettem megírni, hogy a megszálláselőtti bombázás közben néhány házunkat újra teljesen romba döntötték a gyujóbombák. . . A japánok csakhamar elhagyták Nanjangot, de felgyújtották a várost és az égő kemencéhez hasonlított. . .

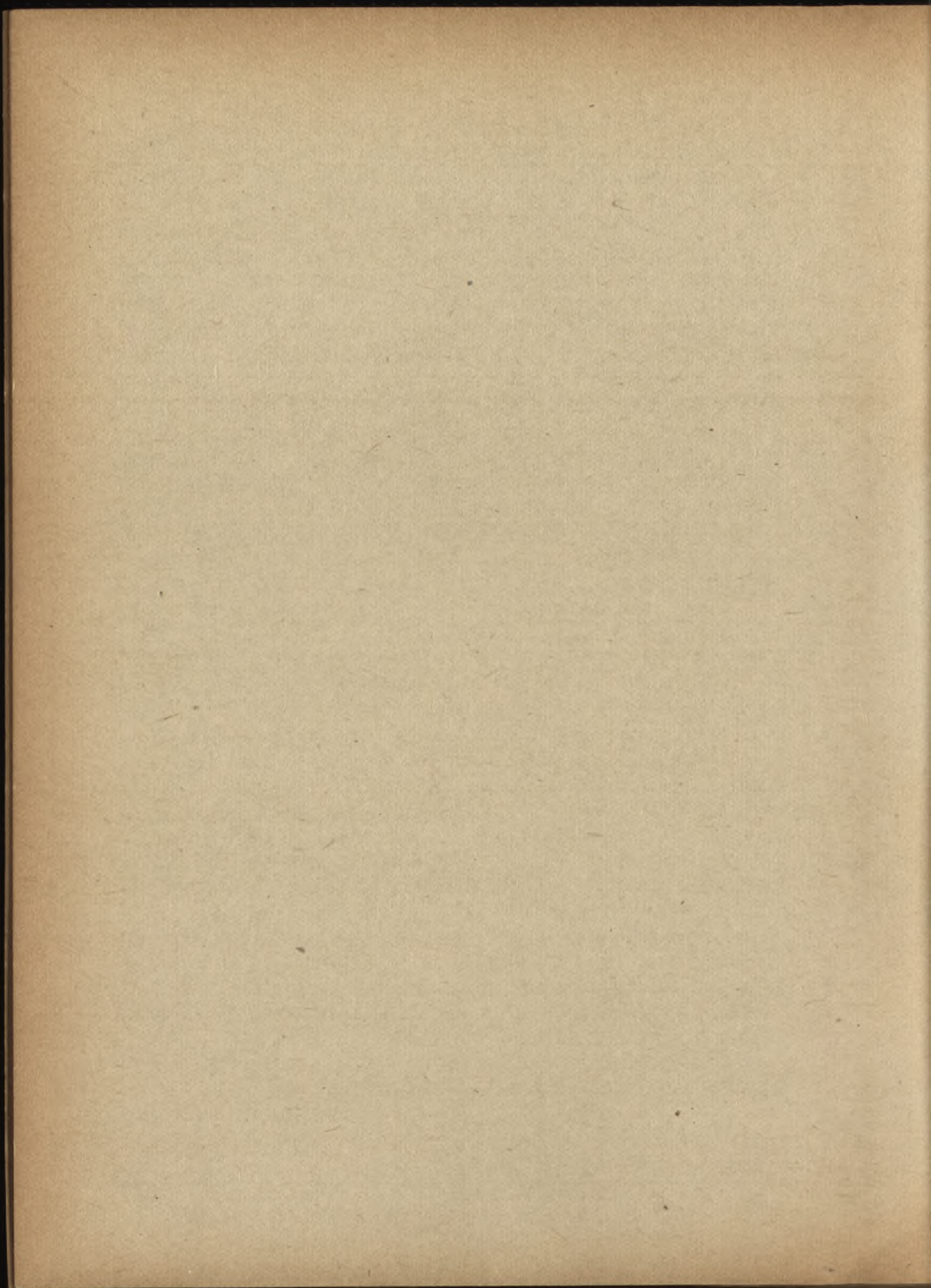
Kedves barátnőm, Ön olyan kedves és pénzt és gyógyszer küld nekünk. Most nem jut el hozzánk más segítség, mint az Öné, akinek Isten kegyelme azt sugallja, hogy segítségünkre legyen. . . A magunk részéről mi továbbra is mindent megteszünk azok támogatására, akik hozzánk folyamodtak, hiszen csak azért jöttünk Kínába. Sajnálom, hogy nem kaptuk meg az írógépszalagokat, amelyeket elküldött nekünk, de reméljük, hogy még megjönnek. . .

Szívesen gondolunk Önre, hogy hogyan jött hozzánk azon a sötét esős éjszakán. Mi csak attól féltünk, hogy nem tudjuk ellátni azzal, ami ízlésének megfelel. De Önnek semmi igénye nem volt és minden kicsiségnek úgy örült. Azóta bizony sok minden történt!

A Tisztelendő Anya és az összes testvérek velem együtt szeretettel üdvözlök

Erminietta Cattaneo

NYOLCADIK KÖNYV

TÉLI OFFENZÍVA.

1939—1940

Kard a japánoknak

— A japán gyilkosoknak nem volt kardjuk. Amerika adott nekik.

Li Csung-ren tábornok, az ötödik hadiövezet főparancsnoka beszélt. Miután egy napot Laohokuoban, a Hupéj-tartományban levő főhadiszállásán töltöttem, megkértem, hogy üzenjen valamit általam az amerikai népnek. Ez 1939 december 1-én volt. Üzenete így hangzott:

— Kína azt várja az Egyesült Államoktól, hogy rendelje el a teljes zárlatot Japánba szállítandó hadianyagokra. Hiszem, hogy az amerikai nép rokonszenvez Kínával és különösképen védtelen városok megkülönböztetés nélküli bombázását kárhooztatja. De az amerikai nép akarata teljesen alá van rendelve néhány üzletember magánprofitjának. A japán gyilkosoknak nem volt kardjuk. Amerika adott nekik.

Egész nap beszélgettünk. Először én interjuvoltam meg őt, aztán ő kérdezett ki engem, majd az általános kérdések nyílt tengerére futottunk ki.

Szokatlanul barátságos és bámulatosan jól tájékozott ember volt. Mindennapi külsejével úgyszólván bármely nyugati állam polgára lehetett volna. Viharosmultú Kuangszí-ember volt és megvolt benne a legtöbb ilyen katona egyenessége és nyíltsága.

Főhadiszállása két kis ház volt egy apró faluban Laohokuón

kívül. A vályogfalakat közönséges fehér papír fedte, amelyeket egy ottani ipari szövetkezet gyártott, a tetőkre gyalulatlan sárga gerendákat raktak, a földes padlót tiszta sárga gyékény-nyel fedték be. A nagy külső szobát katonai tanácskozásokra használták. Hosszában kék pamuttakaróval fedett hosszú asztal állott benne. Ezen nagy világossárga váza volt, benne egy virágzó téli növény görbe ága. Egy egész falat fehér-fekete katonai térkép foglalt el, a japán állásokat jelző vörös karikákkal és négyszögekkel. A térkép nagyban hozzájárult a szoba puritán szépségéhez.

Li tábornok tervező irodája és nappalija ebből a tanácskozó szobából nyílt. Keskeny deszkaágy volt benne, írásokkal és okmányokkal megrakott íróasztal és egy könyvvállvány, tele könyvekkel és folyóiratokkal. Két karosszék és néhány közönséges szék állott a kifényezett sárgaréz serpenyőben izzó faszénparázs körül. A falon a tábornok feleségének és két gyermekének nagyított fényképe függött. A két szobát harmonikus, szinte békés hangulat töltötte be. Egy cipő kenyér, egy korsó víz és ez a kis házikó...

Kissé meghökkentő tudat volt, hogy ez a kellemes és művelt ember egy hatalmas háborús körzet élén állott és Tajercsuangban ő volt oka az első nagyszabású katonai vereségnek, amelyet a hatalmas japán hadsereg valaha elszenvedett. Sokat beszélt a világ ügyeiről, mert valamennyi kínaihoz hasonlóan mélységesen meg volt győződve arról, hogy Kína küzdelme a világ valamennyi népének küzdelméhez kapcsolódik. A világ egy népének sem volt ilyen nemzetközi érdeklődése, a Szovjetunióét kivéve. Li tábornok maga éppen akkor lett tagja Henry L. Stimson ezredes támadásellenes Lígájának. Kikérdezett Evans F. Carlson sorsa elől, aki otthagya a tengerészetet, hogy Kína küzdelméről beszéljen az amerikai népnek és megkérdezte, miért nem működik együtt a Szovjetunió a Csendes-Óceánon az Egyesült Államokkal. Amerika Japánnal kötött kereskedelmi szerződésének lejártá némi reménnyel töltötte el, hogy Amerika megváltoztatja politikáját. De Kína küzdelmének megítélésében nem bízta rá magát derűlátására.

A háborúról szólva ezt mondta:

— Területvesztésünk időnyereség volt. Meghosszabbítottuk a küzdelmet, kifejlesztettük a mozgó és gerillahadviselést, megszerveztük a népet, megjavítottuk közigazgatási szerveinket és felőrlő háborút folytattunk. Embertartalékunk kimeríthet-

len és nemzeti öntudatunk a japánok minden előbbrejutásával nőtt. Az idő és az emberi szellem a mi szövetségeseink. Hadi bázisnak Japán nagyon győnge, mert szinte minden hadianyagot kívülről kap — főként Amerikától. Ez rettenetes, mert Japán Amerikának is halálos ellensége... A japánok tudják, hogy Kínában nincs jövőjük. Nem adhatják fel azt, amit nyertek és nem üríthetik ki Kínát. Így hát megadáson alapuló békét kiabálnak és az olyan árulók, mint Vang Csing-vej és követői — ez a megvásárolt és megfizetett opportunistákból és bürokratakból álló szemérmetlen banda — utánuk mondják. Japán békeszózata olyan, mint Hitleré Csehszlovákia és Lengyelország elfoglalása után — a haramia kiabálása, aki emberiségről beszél, miután leütötte áldozatát.

Egyszer iszonyú kijelentést tett:

— Most, hogy a második világháború megkezdődött, az amerikai üzletemberek Japán helyett Európának adhatnak el hadianyagot. Ezért változást várunk Amerika távolkeleti politikájában.

A délután folyamán beszámoltam tapasztalataimról és megfigyeléseimről. Aztán közölte velem, hogy elmehetek a frontra a küszöbön álló kínai téli offenzíva közben és ha készen vagyok, elküld kocsijával Fancsengbe, délre, ahol a 11. Kuan-gszi-hadsereg főhadiszállása van a Han-folyó (néha Hsziang-folyónak is nevezik) partján. Indítványozta, hogy látogassam meg a 173. Hadosztályt, amelynek parancsnoka Csung Ji vezérőrnagy.

Elbúcsúztunk egymástól. Ez a nap egyike volt a legemlékezetesebbeknek, amelyeket Kínában töltöttem.

Mielőtt elhagytam, a tábornok az Ötödik Hadizónában működő Koreai Önkéntes Alakulatra hívta fel figyelmemet és én előkészületeket tettem, hogy ellátogassak oda.

Li Je-hazing kapitány, a Laohokuóban táborozó kis Koreai Önkéntes Alakulat vezetője, bemutatott négy társának — köztük egy nőnek — és azt mondta, hogy további öt a fronton van. Aztán egymásután válaszolt az alakulatot érintő kérdéseimre.

Hír szerint abban az időben mintegy 500—1000 koreai önkéntes volt Kínában, csupa politikai munkás négy különböző hadiövezetben. Mióta a japánok először használtak fel koreai katonákat, ezeket az önkénteseket elvitték azokra a frontokra, ahol ilyen katonák állottak.

Az önkéntesekre Laohokuóban komoly feladatok hárultak.

Minden ellenséges okmányt és rádióközleményt nekik adtak át tanulmányozásra, elemzésre és kínaira való fordításra. Az ő feladatuk volt rölapok és röpiratok titkos terjesztése a fronton álló japán csapatok között és ők vezették a Japán Nyelviskolát, amelyet az Ötödik Hadiövezet Politikai Osztálya alapított és amelyben kétszáz kínai tanult. Mindennap három óra hosszat világosították fel a japán foglyokat a kínai-japán háború hátteréről, Szun Jat-szen háromnépi elvéről, társadalomtudományról és a kínai nyelvről.

Hu Vej-pej, az egyik önkéntes, éppen akkor tért vissza a tűzvonalból és elmondta nekem, hogy ő és kollégái milyen módszerekkel igyekeznek eljutni a japánokhoz. Parasztok visznek rölapokat az ellenségtől elfoglalt vidékekre és elszórják azokat. Maguk az önkéntesek éjszaka átlopódnak a japán állásokba és rölapokat helyeznek el a drótakadályokon. Sárkányokat eresztenek fel háborúellenes jelmondatokkal, nagy csomó rölapot kötöznek sziklákra és dobnak be a japán állásokba, néha pedig íjat és nyilat használnak, hogy azzal lövöldözzék oda őket. Olyan helyeken, ahol a kínai és japán lövészárkok közel vannak egymáshoz, háborúellenes dalokat énekelnek vagy hangszórókon keresztül tartanak előadásokat japán nyelven.

Hu elmondta, hogy egyszer két éjszaka egymásután tartott beszédet japán katonáknak. A harmadik éjszaka egy tiszt kidugta fejét az ellenséges lövészárokból és vadul megkérdezte tőle, hogy ki. Hu japán nevet és címet mondott.

— Nagyon előkelő tokiói címet választottam — magyarázta. — Megmondtam a tisztnek, hogy hazudik csapatainak, mikor azt mondja, hogy a kínaiak halálra kínozzák a japán foglyokat és azt mondtam, hogy a Kína ellen használt golyók a japán nép veritéke és vére.

— Áruló vagy és szégyenfoltja a nagy Császári Hadseregnek! — tajtékzott a japán tiszt. — Izenként fogunk szétszaggatni! Japán erősebb és gazdagabb lesz a háborúban!

— Piszkos hazug! Tudjuk mi, micsoda hazugságokat mondtok ti, tisztok! — kiáltotta Hu. Golyózápor sívított el fölötte, mikor fejét visszahúzta a kínai árokba.

A költői igazságszolgáltatás egy fajtája volt, hogy az Ötödik Hadiövezet hatóságai minden japán foglyot átadtak a Koreai Önkénteseknek. Az előző három hónap alatt az önkéntesek negyvenet vizsgáltak meg, visszatartottak hármat, akik készek voltak arra, hogy kiképeztessék magukat háborúellenes mun-

kára a japán hadseregben, a többieket pedig továbbküldték Csunkingba. Bemutatták nekem a három japán foglyot és megkértek, hogy nézzem meg munkájukat. Ito, azelőtt kézilabdabajnok, különlegesen művelt és tanult embernek képzelte magát. Gyerekes mázelműveket készített három nagy ív papíron és ezeket kínai háborús plakátoknak nevezte. Igyekeztem udvarias érdeklődést tanúsítani, de semmi értelmét nem láttam a dolognak. Az egyik plakát állítólag egy győztes kínai katonát ábrázolt, amint éppen egy legyőzött japánba dőfi bele szuronyát. Ennek az volt a címe: „Győzelem”. Miközben ezt a csinálmányt néztem, biztos voltam benne, hogy csaló vagy annál is rosszabb.

— Miért nem fest olyan dolgokat, amikben hisz? — kérdeztem. Megütődve bámult rám, a másik két japán pedig üres arccal és lesütött szemmel ült mellette.

Mielőtt eljöttünk tőlük, a három japán megkérdezte, beszélhetnének-e velem személyes problémáikról és noha nem értettem indítóokaikat, meghívtam őket és Li kapitányt, hogy másnap délután teázzanak velem a norvég missziós kórházban, ahol szállásom volt. A megbeszélte időre eljöttek, de mikor a kínai szolgák meghallották, hogy japánok vannak a kertben, féltek kijönni, csak az ablakokon keresztül leselkedtek.

Macui Kacuo, egy tokiói munkás, először kezére bámult, aztán felém fordította sötét szemét és leverő hangon kezdett beszélni. Ők hadifoglyok — mondotta — és mert valamelyest segítettek a kínaiaknak, soha nem térhetnek haza. A kínaiak sem bíznak bennük; igazán nem tudják, milyen jövőjük van az ő helyzetükben levő embereknek.

Persze én sem tudtam, milyen jövőjük van, hiszen a háború még évekig eltarthatott. Megkérdeztem őket, kedvükre való-e a mostani japán kormány, s ha nem, milyen kormányt szeretnének. Azt mondták, hogy elfogatásukig ilyen dolgokról egyáltalában nem gondolkoztak. Itake, azelőtt színész, azt mondta, hogy egy japán sem akarja, hogy hazája szenvedjen. Neki nincs ínyére a háború és csak azért harcolt, mert kényszerítették rá; azt mondta, olyan kormányformát remél, amelyben nem lesz osztálykülönbség, nem lesznek gazdag emberek, akik mindennel rendelkeznek. Igen, megengedte, hogy ezeket az eszméket a koreaiaktól tanulta; nem tudja, hogy a japán hadseregben az emberek gondolkoznak-e ilyen dolgok felől, mindenesetre ő soha sem hallott róluk.

A kézilabdabajnok azt mondta, hogy „járt éppen iskolába

és sokszor játszott kézilabdát". Mikor a középiskolát elvégezte, állást vállalt, de „komoly gondolatai” még mindig nem voltak. Gyűlölte a háborút, de hiába, nem tehetett semmit ellene. Most már elkezdett „gondolkozni a társadalomról”, csak fél, hogy a háború még évekig el fog tartani. Beismeri, lehetségesnek tartja, hogy a japánok győzni fognak. „Hadseregünk nagyon erős”, mondta.

Sokat beszélt a japán katonákat és népét fenyegető veszélyekről, de Kína szenvedéseiről egyetlen szót sem mondott. Igyekeztem szelíden beszélni vele és megkérdeztem tőle, rossz néven veheti-e a kínaiaktól, hogy nem bíznak benne.

— A maguk hadserege megöli a foglyokat és a sebesülteket — figyelmeztettem. — Erőszakot vesz még kislányokon és öregasszonyokon is. Láttam megöszült gyermekeket és megháborodott terhes asszonyokat — a maguk hadseregének jóvoltából. A nép itt *ördögöknek* nevezi magukat.

Ez a megjegyzés heves ellenhatást váltott ki belőle.

— Ez azért van, mert tanulatlan kulik lettek tisztek! — jelentette ki. — Kormányunk most elrendelte, hogy nem szabad kulikat tisztekké kinevezni!

Macui és Itake zavartan lesütötték a szemüket, de Ito megatalkodottan nézett rám. Az ilyen fickóval kár beszélni, gondoltam magamban és Macuihoz fordulva, megkérdeztem, hogyan vélekedik a jövőről.

— Addig nincs remény, míg forradalom nem lesz Japánban — mondotta, de aztán hozzátette: — Ha ez bekövetkezik, mi lesz a japán hadsereggel? A kémrendszer olyan erős, hogy katonáink ki sem merik nyitni a szájukat. Ha valaki nem akar harcolni, csak öngyilkosságot követhet el.

Megkérdeztem a három japántól, miért nem készülnek fel arra, hogy vezetők legyenek a hadseregben. A fogságban jó alkalmuk volna erre és van néhány japán Csunkingban, így Kadzsi, az író, akik éppen ilyenekre tanítják meg a japán foglyokat. Macui hitetlenül morgott:

— Mi egyszerű emberek vagyunk, mi nem tudnánk forradalmat vezetni!

— Megtanulhatjátok! — válaszolta Li kapitány, miközben jól megnézte és Li kapitány biztatását én is megtetéztem a magaméval, azt mondván az embereknek, hogy fiatalok és ha kell, akár évekig is tanulhatnak. A nyugati államokban sokan meg-

tették ezt, mondtam, miért lennének ők alábbvalóak a nyugatiaknál?

Ito szinte kirobbant, újra megátalkodottan nézett rám és közölte velem, hogy a japánok semilyen fehér embernél nem alábbvalóak. Jó, feleltem én, aztán azt ajánlottam neki, próbálja bebizonyítani azt, hogy nem alábbvaló sok japán forradalmárnál, aki a japán börtönökben halt meg. Ezek az emberek valóban nem voltak alábbvalóak senkinél, sem fehérnél, sem színesnél.

— Folytassátok az ő munkájukat — biztattam a három férfit. — Ha nem ezt teszitek, hadseregetek úgy fog ott állani a történelem előtt, mint a gyilkosok és megbecstelenítők ármádiája. Nos hát, én nemcsak a ti hadseregeteket vádolom — egy kínai tábornok ma azt mondta nekem, hogy nem volt kardotok addig, amíg az én hazám nem adott nektek. Így hát mind a ketten gonosztevők vagyunk.

Li kapitány, aki tolmácsolt, halk, szenvedélyes hangon kezdett beszélni japánul, mintha szavaim nagy indulatokat kavartak volna fel benne. A japánok csak ültek és bámultak rá.

A szövetkezetek

Alig egy év alatt a kínai ipari szövetkezetek egész Nyugat-Kínában elterjedtek. Féleltnyi idő alatt — vagyis 1939 decemberének elejéig — Laohokuóban hat szövetkezet foglalkozott fonással és szövással, egy papírgyártással, egy fonógépek előállításával, egy gyertyához, szappanhoz, gyapothoz és kötszerekhez való vegyianyagok gyártásával és három olajfinomítással. Hat hónappal később huszonnégy szövetkezet volt a tartományban, közülük kettőt az Ötödik Hadiövezet Nőbizottsága vezetett.

Egy délelőtt elmentem egy szövetkezetbe és hatvan menekültet láttam ott, akik fonással, szövással és harisnyakötő-gépek kiszolgálásával foglalkoztak. Ez a kis vállalat egyike volt a legkellemesebb helyeknek, amelyeket évek óta láttam. Mikor beléptem, az emberek énekelve ültek a gépek előtt — ilyesmit először hallottam Kínában. Az egész város az éjszaka nagy részét talpon töltötte: három légiriadó volt. De a munkásokat ez nyílván nem zavarta, hozzátartozott már az életükhöz. Napközben a lakosság nagy része a szabadban aludt és késő délután tért

vissza a városba. De a szövetkezet egész nap dolgozott és tagjai meg sem próbálták a menekülést, ha a riadó felhangzott.

A szövetkezet család és önmagát kormányzó kis köztársaság volt egyszersmind. Felügyelőbizottságát tagjai saját kebelükből választották. Minden hónapban összeültek, hogy meghallgassák az üzleti jelentéseket, megvitassák munkájukat, gazdasági és személyes problémáikat és javításokat indítványozzanak. Nyolc órát dolgoztak naponként, gyűléseket tartottak, saját faliújságot szerkesztettek és esti tanfolyamokra jártak. Még saját színjátszó társaságuk is volt. Tizenkét éven aluli gyermekek nem dolgozhattak; ezeknek egy szövetkezeti elemi iskola viselte gondját. A gyermekeknek és aggoknak segílyt adtak.

Egy szövetkezeti tag átlagos keresete havi tizenöt dollár volt; ha nyereség mutatkozott, ezt minden egyes tag részjegyei arányában osztották fel. Az előző hónapban háromszáz dollár volt a nyereség, de a munkások elhatározták, hogy ennek az összegnek húsz százalékát félreteszik, további tizet tartalék-alapra, tizet „közszolgáltatásokra”, mint iskolázásra és orvosi szerekre, tizet pedig nyugdíjra és a tagok segélyezésére fordítanak. Éppen mostanában tízezer dollár hosszúlejáratú kölcsönért folyamodtak a csunkingi szövetkezeti központhoz, ebből az összegből nagyobb nyersanyagraktárt akartak beszerezni és sokkal több munkást felvenni. Igen sok menekült már jelentkezett felvételre, részben szakképzett munkások, részben olyanok, akiket még ki kellett képezni.

A vállalatnak két tapasztalt „nagyfizetésű” specialistája volt, két tanult menekült. Az egyik, az igazgató, ötven dollárt keresett havonként, a másik, a pénztáros és könyvelő, negyven dollárt. Az igazgató nem törődött a munkaidővel, folyton dolgozott. Érezte, hogy ez a kis gyár hozzájárul a háború megnyeréséhez. Az épülettel szemben egy kis üzletben árulták az árut, ő azonban egy nagyobbbat szándékozott nyitni a város központjában. Ennek nyilván összeütközésre kellett vezetnie a nagyobb kereskedőkkel, de elkerülhetetlen lépés volt.

Néhány gyártulajdonos és hivatalnok azt mondta, hogy a szövetkezetek tönkreteszik a munkásokat, mert büszkévé és függetlenné teszik őket. A szövetkezetek ellen nem lehet kifogást emelni háborús időben, jelentették ki, de mi lesz a háború után? Közben a szövetkezeti munkások helytálltak és vad elszántsággal dolgoztak. Az egyik szövő, miközben velem beszélt, percnyi szünet nélkül tovább dolgozott a gépén. Kis kereskedő volt

Anhvejben, mielőtt a háború tönkre nem tette és meg nem tanul-ta a szövés mesterségét, hogy beléphessen a szövetkezetbe. Soha mást nem fog csinálni, jelentette ki. Húsz méter anyagot tud megszöni egy nap.

Tizenöt lány harisnyakötő-gépeken dolgozott. Öt párt tud-tak elkészíteni egy nap, amelyeket 5.60 dollárért adtak el tucat-jával a nagykereskedőknek. A fogyasztói ár a piacon nagyon magas, mondta az igazgató és a kereskedők fenyegetődznek, hogy a kormányhoz fordulnak, eressze be a japán árut, ha nem száll-ítják le az árakat.

Az egyik lány felnézett és ezt kiáltotta:

— Nem hiszem, hogy a kormány megteszi! Én még jobban megszigorítanám a zárlatot. Egyszerűen nem tudunk verse-nyezni az olcsó japán áruval!

— Nem erre van szükség, hanem még több szövetkezetre — jelentette ki egy másik leány. — Akkor mindenki jobban jár.

Emlékembe idéztem a háborúelőtti napok félénk, beszélni sem tudó leányait. Ezek a háborús szövetkezetek új nőtípust teremtetek — mondhatnám azt is, hogy új embertípust.

Igaz, az igazgatónak is megvoltak a maga bajai és kétélyei. Szerinte a termelőmunkát és a jótékonytságot nem volna szabad összekeverni. Most a szövetkezetek néha vesztességgel dolgoznak, mert annyi termelőmunkát nem végző gyermekeket és öreg embert kell segíelyezniük. Az ő véleménye szerint csak termelőmunkát végző dolgozókat volna szabad felvenni és ezeknek annyi kere-setet kellene biztosítani, hogy eltarthassák családjukat. De azért ő is tudja, tette hozzá, hogy a szövetkezetek egyik legfőbb célja a menekültprobléma megoldása és a mindenkiről való gondos-kodás.

Miközben beszélgettünk, felsivített egy légvédelmi sziréna velótrázó hangja és a közeli katolikus templom tornyában a ha-rang megkondult. A munkások felemelték fejüket és füleltek, — minden éneklés és fütyülés félbeszakadt. Az épület a város szé-lén volt, a katolikus templom tornyán az olasz zászló lengett, úgyhogy a bombázás veszélye kisebb volt itt, mint a város szí-vében. Kinéztem a kapun és láttam, hogy a szövetkezeti elemi iskolából a gyerekek rendes sorokban mentek a templom felé. De a kis gyár gépei még zümmögtek.

Mikor az utolsó jelzés is felhangzott, mindenki még feszül-tebben figyelt. Csakhamar a bombázók zúgása túlharsogta a gépek kattogását.

„Ez az a kard”, gondoltam riadtan, visszaemlékezve Li tábornok szavaira. Végre a zúgás távolodott és elnémult. De mi lesz ma éjszaka — vagy holnap?

„Mondja meg honfitársainak”

1939 december 6-a éjszakáján volt, tíz órakor. Egy kis fancsengi fogadóban várahoztam Közép-Hupéj tartományban, ahol a 11. Kuangszí-Hadsereg vendége voltam néhány napra. Végre egy fiatal tiszt jött és jelentette:

— Csung Ji tábornok most ráér és itt a közelben várja.

Elvezetett engem titkárommal a sötét, kaviccsal kirakott főutcán végig, bombázott épületek romjai mellett egy elhagyott és részben összerombolt épületbe. A rozoga lépcsőkön felmentünk egy nagy teremszerű szobába, amelyet valamiképpen mintha sok ember láthatatlan jelenléte népesítette volna be. Sok faragatlan pad és szék volt itt és három-négy asztal. A padlón és az ablakpárkányon eltakarították a port, mert a kínai téli offenzívának csakhamar meg kellett indulnia és tudtam, hogy ebben a szobában döntöttek sokezer ember sorsáról.

Egy csepegő gyertya mellett az egyik asztalon felfelé fordított katonasapka volt. Az asztal mögött a derengő világosságban egy khaki ruhába öltözött férfit láttam. Mozdulatlanul állott arcát felém fordítva, fekete szemével taksálva engem. Középmagas és egészen fiatal ember volt, később megtudtam, hogy harminckilenc éves. Arca inkább kellemes volt, mint csinos és mikor beszélt, mély hangjában valami halk zene volt, egy kis árnyalat tűnődéssel. Hallottam már azelőtt is ilyen hangot és csaknem mindig összebarátkoztam tulajdonosával.

Ez volt első találkozásom Csung Ji vezérőrnaggyal, a 11. Hadseregcsoport 173. vashadosztályával. Leültünk az asztalhoz a gyertyával közöttünk; az volt az érzésem, mintha mindig ismertem volna. Nem lepett volna meg, ha ezzel kezdi: „Mint már mondtam...”

Ezen az estén olyasvalamit mondott, amit már mások is sokszor elmondtak, úgyszólván úgy hangzott, mint valami betanult szólam. De mikor ő mondta, mintha minden benne lett volna, ami életét tartalommal töltötte meg. Ezt mondta:

— Nekünk hitünk van. A győzelem nem lesz könnyű, de

mi addig fogunk harcolni, míg nem győzünk. Megvan a hitünk — mondja meg ezt honfitársainak...

Később, főhadiszállásán, elmondta nekem, hogy szegény kisbirtokos tudós családból származik a Kuangszu-tartomány hunani kerületéből. Apja tanító volt és ő maga is tanult, hogy ugyanezt a foglalkozást folytassa. De a nemzeti forradalmi mozgalom minden öntudatos kínait felrázott és beiratkozott egy katonai akadémiára. Mikor 1927-ben kitört a polgárháború a Kuomintang és a kommunisták között, egyik félhez sem akart csatlakozni, hanem visszavonult és egy ideig Japánban tanult, miközben kenyerét mint házinevelő kereste meg. Japánból való visszatérése után továbbtanított Sanghájban, egészen a japán betörésig, akkor visszatért a katonasághoz. Azóta az összes nagy frontokat végigküzdötte. Mivel Kínában a katonák előmenetele inkább függ az érdemtől, mint a szolgálati évek számától, most vezérőrnagy volt. Hadosztálya sok kínai visszavonulást, hátvédharcot fedezett és haderejét ismételten csaknem megsemmisítették. Az idei májusi és júniusi utolsó nagy japán offenzívában ismét nagy részét elvesztette haderejének, most pedig Kuangsziban besorozott ujoncokat képezett ki.

Másnap hajnalban titkárom és én Csung Ji tábornok titkárával együtt felszálltunk egy csónakra és a Han-folyón leusztattunk főhadiszállására. Egyszer a part közelében meg kellett állanunk néhány fa alatt, mert ellenséges bombázók szálltak el fölöttünk. Láttuk, hogyan keringenek, csapnak le és bombázzák Fancsenget és ősi ikervárosát a folyó másik partján, Hszianjangot. Ott egy amerikai svéd missziós kórház volt máris tele légitámadások áldozataival. Most még jobban tele lett. Noha a város külterületén volt és amerikai zászló lengett rajta, ezt a kórházat is már kétszer bombázták.

Csung Ji vezérőrnagy a falu egyik épülete előtt fogadott bennünket, ahol főhadiszállása volt. Nem volt rajta sapka; hangja megint szinte tűnődő volt, mikor üdvözlésül azt mondta nekem, hogy én vagyok Kína első külföldi barátja, aki „annyira törődik velünk, hogy eljön a frontra”. Az ilyen barátok becsesekek, tette hozzá, mert hónapokba telik, amíg a hírek eljutnak a frontra; a hadsereg rádiói csak távírásra alkalmasak.

Bemutatott egy fiatalembernek, aki jól beszélt angolul és politikát tanult. Itt ismét társadalmi ellentétekre bukkantam, mert — mint megtudtam — kevéssel azelőtt sok tanult fiatalembert „veszedelmes eszmék” gyanúja miatt kiutasítottak az

Ötödik Hadiövezet főhadiszállásáról. Mikor Csung tábornok erről a „tisztoгатásról” értesült, sürgönyileg felszólította a fiatalembert, hogy csatlakozzék törzskarához és legyen segítségére a politikai tudományok tanulásában.

A parancsnokhelyettes, a régi Kína szülötte, azzal kezdte a reggelit, hogy udvariasan mentegetődzött a szegényes ételekért, noha azok kitűnőek voltak. Az ezután kezdődő beszélgetés egy óránál tovább tartott, Csung tábornok kikérdezett utazásaimról és munkámról és beszélt a sebesültek szörnyű helyzetéről az egész országban. Hadosztályában több meglehetősen jó orvos volt, de felszerelésük nem igen felelt meg a várakozásnak. Reggeli után a tábornok szobájába mentünk és még több óra hosszát beszélgettünk. Nyugtalanul járt fel és alá és legutóbbi hadjáratáról beszélt. Hangja reszketett és szeme parázslott, mikor ezt mondta:

— Hallottam a sebesültek kiáltásait, de nem tehettem semmit.

A japánok mérges gázt használtak egyik ezrede ellen.

Megkérdeztem, mi történnék nézete szerint, ha a japán hadsereg nagy vereségeket szenvedne.

— Ezt nehéz megmondani — válaszolta. — Moráljukat a győzelem tartja fenn. Stratégiaileg veszedelmes számukra Szui-juantól Kantonig tartani a vonalat, de ők sok mindent tesznek nemzetközi helyzetükre való tekintettel. Biztos vagyok abban, hogy a Szovjetunióval kötött békéjük csak ideiglenes és el fog jönni az idő, mikor a két ország háborút fog viselni egymás ellen. Akkor Japán húzza a rövidebbet. De ez most még nem fog megtörténni. Japán Holland-Kelet-Indiára vetette szemét. Ez függetlenné tenné az amerikai olajtól és egyéb amerikai szállításoktól.

Fogas kérdéseket tett fel Amerika politikájáról és a japán kémkedés és propaganda terjedelméről Amerikában. Egyszerűen nem érti, — mondotta — miért viselkedik Amerika ilyen ostobán — hacsak azt nem reméli, hogy Japánt és Kínát egyaránt kimeríti a háború s aztán mind a kettőt könnyebben kizsákmányolhatja utólag.

Egy másik alkalommal három fiatal tiszt félénken bevezetett „klubhelyiségükbe” — egy alacsony, szalmafedeles vályogházikóba. Mindenütt könyvek és folyóiratok feküdtek és a falak tele voltak térképekkel, zászlókkal és Madame Curie, Marconi, Pasteur, Lincoln, Washington és mások képeivel. A

szoba egyik végében nagy nemzeti és Kuomintang-zászlók függöttek dr. Szun Jat-szen és Csiang Kaj-sek generalisszimusz nagyméretű képe fölött.

Több fiatal tiszt elmondta nekem, hogyan képezik ki a katonákat, aztán elvittek egy épületbe, ahol mintegy kétszáz fiatal „politikai katona” várakozott jegyzőkönyvvel és ceruzával a kezükben. Ez a hadosztály új rendszerrel képezte ki az írni-olvasni tudó katonákat arra, hogy politikai oktatók legyenek. Az ezredparancsnok engem úgy mutatott be, mint „Kína külföldi barátját, aki annyira törődik velünk, hogy eljött a frontra” és bejelentette, hogy az ellenség hátában uralkodó viszonyokról akarok nekik beszámolni.

Egy hajnalon, mikor a száraz fűszálakon fagyos dér csillogott, igyekeztem úrrá lenni a testemet és agyamat megdermesztő hidegen és felkészülni még egy előadásra. Csung Ji tábornok egy dombon állt velem és bemutatott törzskarának. Szorosabban összehúztam torkomon bélelt felsőkabátomat és tőlem telhetően nyilatkoztam a nemzetközi helyzetről. Azután valamennyien bevonultunk a főhadiszállásra és a törzskar kikérdezett a világ minden részén történt eseményekről, noha nem egyszer sokkal többet tudtak nálam. Beszélgetés közben ittott hörpintettünk egy kis gyöngye meleg bort egy csészeből, amelyben lágy tojás úszott. Ezt a csemegét az én tiszteletemre szolgálták fel, mert a hadosztály, mint valamennyi hadsereg, csak kétszer naponta étkezett.

Ezután általános hadosztályszemle következett. Csunkingból egy magas katonai bizottság érkezett, hogy felülvizsgálja a hadseregek kiképzését és felszerelését, amelyeknek részt kellett venniük a téli offenzívában. Mikor hozzánk érkeztek, a széles síkságok és terméketlen fennsíkok mintha óriási történelmi látványosság színhelyévé váltak volna. Szinte azt hittem, régi festményeket látok a napoleoni időkből. A csapatok ide-odamenegettek vagy futottak, színlelt háborút viseltek, mindenütt hallani lehetett a mozsarak tompa dübörgését, a gépfegyverek kattogását és a puskák ropogását. Nem is álmodtam akkor, hogy egy félév leforgása előtt ezek közül az emberek közül a legtöbb nem fog már élni.

Mikor a szemle és a hadgyakorlatok bevégeződtek, visszamentünk a hadosztály főhadiszállására és ételekkel megrakott hosszú asztalok köré állottunk. A téli nap csillogott a tisztek gallérjának vörös és arany jelzésein. Mikor Csung vezérőrnagy

bejött, gratuláltak neki, mert hadosztálya egyike volt a legjobbaknak Kínában. Elgondolkozva hallgatott és szűkszavúan válaszolt. Olykor megállt, hogy néhány szót váltson velem és én éreztem a szomorúságot, amely körüllebegte.

Aznap este hét nagy asztalon lakoma várt ránk a nagy bambusztetejű étkezőteremben. Én Csung tábornok és az egyik Csunkingből érkezett inspektor között ültem; velünk szemben a magas, erős Mo tábornok foglalt helyet, a Nyolcvannegyedik Hadsereg parancsnoka, amelynek a 173. Hadosztály része volt. A társalgás ünnepélyes és udvarias volt mindaddig, míg a bor meg nem oldotta a nyelveket. Ekkor mindenki felemelte borospoharát és fesztelenül megmondta véleményét a hadgyakorlatról.

A hadosztály méltóságteljes parancsnokhelyettese felállt a szoba másik végén, felemelte poharát és egy régi költeménnyel köszöntött fel. A szokásnak engedelmességgel, én is felállottam és pohárral kezemben, néhány sorral válaszoltam egy költeményből, amelynek szerzőjére már nem emlékeztem. A parancsnokhelyettes tudta és az asztalok tapsban törtek ki. Én pedig azt gondoltam magamban, hogy senki sem olyan elbűvölő és olyan nagyszerű, mint aki készen áll arra, hogy szembenézzen a halállal mindazért, amit szépnek és jónak tart az életben.

Mikor leültem, Csung tábornok felemelte poharát, csak ajkával érintette a bort és ezt mondta:

— Sok kínai férfi szégyelheti magát, ha önre néz.

— Önről is áll ez — kezdtem, de szavam elakadt, mert láttam, hogy nem hagyományos udvariasságból beszélt, hanem szívéből. Vajjon mondott volna-e ilyesmit, ha tudja, hogy nem vagyok bátor, hogy félek a légitámadásoktól és ezerszer elmondtam magamnak, hogy gyűlölöm a háborút, hogy nem születtem a háborúra? És ő? Jól szemügyre vettem, ahogyan ott ült és boros poharát forgatta ujjai között, rámeredve, de semmit sem látva. Nem, az ilyen ember sem a háborúra született. Valamilyen laboratóriumban lett volna a helye vagy egy egyetem katedráján. De ha hajlamait követi, egyáltalában nem lett volna laboratórium és egyetem.

Felállt, a hangok a teremben lecsendesültek és mindenki felemelkedett. A szemléről kezdett beszélni és a küszöbön álló offenzíváról, amelyben részt fog venni és hadosztályát felajánlotta a nemzetnek. Mikor elhallgatott, nagy csend volt, mielőtt visszaültünk helyünkre.

A magasrangú felügyelők továbbmentek más hadseregekhez, de az éjszakai hadgyakorlatok folytatódtak. Kimentem Csung Jivel és törzskarával sötét ösvényeken és gabonaföldeken át, ahol hallgatag őrszemek gubbasztottak. Nem volt holdfény, csak a csillagok pislákoltak a fekete égen. Nem hallatszott más, mint lépteink zaja. „Ellenséges fényszórók!” kiáltotta Csung Ji. A sötét oszlopok elterültek a földön és mozdulatlanul feküdtek, készenlétben tartott puskákkal. Tovább és tovább mentünk, míg csak egy alvó falu körül settenkedő katonákat nem láttunk. Ezen az éjszakán természetesen az összes ellenséges állásokat elfoglaltuk!

Aztán a katonák visszafelé meneteltek, miközben a hadosztály dalát, a kínai szöveggel ellátott *Marseillaise*-t énekelték, és a sorokat egymásután elnyelte a sötétség...

Ahogy ott ültem a gyertyafényes asztalok körül és barátaimmal csevegtem, néha azt éreztem, mintha Kína szívére tenném a kezem. Faji és nemzetiségi korlátok eltűntek: mindannyian emberi lények voltunk, akik egy közös célt akartunk. Csung Ji újra megkérdezte tőlem, hiszem-e, hogy Amerika, Anglia és Franciaország valóban Kína győzelmét kívánja. Az angolok bizonyára félnek a kínai győzelem hatásától India népére, a franciák pedig Indokína miatt aggódnak. Ezzel egyetértettem, mert a meg nem hódított és fasisztává nem tett Kínának csábító példaként kellett hatnia az elnyomott ázsiai népekre. De arról is meg voltam győződve, hogy minden ország egyszerű népe rokonszenvezni fog Kínával, ha megtudja róla az igazat.

Csung Ji ismét aggodalmairól és kétségeiről kezdett beszélni, amelyek kínozták. Valahogyan kitaláltam, hogy miben állnak ezek, még mielőtt befejezte volna beszédét. Japán állanló közeledéséről beszéltünk Holland-Kelet-India olajához és más nyersanyagaihoz. Hiszem-e azt, hogy Amerika inkább megújítja kereskedelmi szerződését Japánnal, mint hogy megengedje, hogy Japán egész olajszükségletét Holland-Kelet-Indiából fedezze? Igennel feleltem. Kerülik az amerikai üzletemberek azt, hogy a Japánba irányuló hadianyag-szállításokat „erkölcsi zárlat” alá helyezzék? Minden bizonnal, mondtam. Azt is megkérdezte, véleményem szerint Kínának el kell-e fogadnia a kapitalista rendszert, noha az milliókat tesz koldussá, taszít az éhhalálba és egyre újabb háborúkra vezet? Haboztam. Félig magához beszélve, így folytatta:

— Az emberek félnek az élettől. Vagyont halmoznak fel,

hogy magukat és gyermekeiket biztosítsák. De az eredmény csak bizonytalanság.

Vajjon hol beszéltünk már mi ketten egymással, kérdeztem magamtól néha. Valami olyan érzésem volt, mintha félig elfelejtett dallamot hallanék. Későn, mikor sárga szalmaágyamon feküdtem a sötétben, az éjszaka hangjaira füleltem és ezredik-szer eltűnődtem azokon a szellemi kapcsolatokon, melyek a fronton szövődnek, megfoghatatlanul, de acélnál erősebben.

Azon az estén, mielőtt Csung Ji egyik parancsnokát kellett elkísérnem egy ezredhez, a csatatérhez közelebb, búcsúvacsorára gyülekeztünk. Reszkető gyertyafény csillogott a kis porcellán boroscsészéken és a *bej-gar*-ral és meleg rizsborral teletöltött kis edényeken. Úgy intézkedtem, hogy visszatérek és csatlakozom a hadosztályhoz, ha elindul, mert meg akartam írni az ütközet történetét elejétől végéig. Csung Ji habozott, mert a csapatai előtt álló elkeseredett küzdelemre gondolt, aztán mégis azt mondta, szíves örömmel lát. Azon az estén keveset beszéltünk a politikáról, annál többet költőkről és írókról, művészekről és színháziakról. Történeteket beszéltünk el egymásnak és mindenféleképpen ittunk. Felköszöntöket mondtunk katonákra és tisztekre, akik harcolnak és meghalnak „egy civilizációért, amelyben nekik már nem lesz részük”, és Csung Ji a „bátor és tanult nőkre” emelte poharát. Ez ellen tiltakoztam, mondván, hogy sem bátor nem vagyok, sem tanult, csupán „történelmi dolgokra kíváncsi”. A jelenlevők nevettek és ittunk a „történelmi kíváncsiságra”.

Milyen változatos volt a beszélgetés azon az estén! Emlékszem, egy fiatal mohamedán tiszt dicsekedni kezdett a Korán hatalmával és azt mondta, ismert egy embert, aki meghalt, de akinek testébe ismét visszatért az élet, mikor a Koránt rátették! Aztán valaki más tárgyra tért át és kijelentette, hogy az életben három dolog a legjobb: egy amerikai ház, egy japán feleség és egy kínai lakoma. Közöltem a fiatalemberrel, hogy a japán feleséget azért szereti, mert a legszolgalelkűbb a világon. Csung Ji hallotta ezt és megkérdezte, láttam-e Szian közelében azt a híres kaput egy nő tiszteletére, aki tizennyolc évig várakozott a fronton levő férjére, egy tábornokra? Szörnyű szegénységbe süllyedt, de hű maradt hozzá. Szeme szögletéből figyelve, megkérdezte, mi a véleményem egy ilyen nőről. Mielőtt válaszolhattam volna, a parancsnokhelyettes kijelentette, hogy ez a történet a kínai nők erényének dicsérete. Ez érdekes, jegyeztem

meg, de vajjon mit csinált a tábornok azalatt a tizenennyolc év alatt és vajjon van-e valahol kapu egy hű férj tiszteletére?

Egy fiatal költő felállt és finoman mondta:

— Igyunk a hű tábornokokra!

Aztán nevetett és visszaült székére. Csakhamar mindnyájan elfelejtkeztek róla és hangosan vitatkoztak egymással. Csung Ji azonban előrehajolt és ezt kérdezte:

— Mit tett volna egy modern nő ez alatt a tizenennyolc év alatt?

— Én pedig ezt mondtam:

— Mit tesz egy modern tábornok?

A parancsnokhelyettest láthatóan megdöbbenettette léhaságunk, de mi előrehajolva nevettünk egymásra a repdeső gyertyafényben.

*

Másnap kora reggel Csung Ji lesétált velünk a folyópartig. Egy pillanatig hallgatva állottunk, aztán ezt mondtam:

— Ha megjön a parancs, hogy induljon a frontra, értesítsen, én visszajövök a hadosztályhoz és írok róla.

— Szívesen látom — mondta. Aztán kinyújtotta kezét és tenyerében egy kis jáspisgyűrűt láttam csillogni.

— Ezt olyan emberektől kaptam, akik a frontról jöttek — mondta. — Értéke kevés, de a remény és hit jelképe. Vegye el.

Nem tudtam szólani.

A folyónál időztünk, aztán ráhajtottuk lovainkat a tutajra és átkeltünk. Odaát hegynék fel egy falu felé vettük útunkat. Csung Ji még mindig a parton állt, egyedül. Megfordítottam lovam és felemeltem kezem. Ő is felemelte karját és úgy tartotta, míg a falu falai el nem fedtek bennünket.

A himlőhelyes ezredes, aki oldalamon lovagolt, valamit kiáltott, mire valamennyien vad ügetésbe csaptunk át és a fagyott országúton lefelé a frontra vágattunk.

A fogadtatás, amelyet Csung Ji hadosztályának 519. ezredénél találtam, nagyon megörvendeztetett. Az ezredparancsnok, Jang Csang-csen ezredes, volt a vendéglátó, de az egész ezred vele együtt ülvözött. Jang ezredes külseje viharvert sziklára emlékeztetett. A katonák szerették és megbíztak benne, mert „hidegfejű, de melegszívű” ember volt, aki „úgy született, hogy nem ismerte a félelem érzését”. Néha láttam, amikor megvere-

gette egy őrszem vállát és megkérdezte, hogy megy sora; a katona ilyenkor vigyorogva vigyázzba állott, azt mondta, hogy minden rendben van és megkérdezte, hogy szereti-e ezt a hideg időjárást.

— Mikor a hadseregbe léptem, éppen tizenhat éves voltam — mondta Jang ezredes egyszer, egy kérdésre válaszolva. — Most harmincnégy éves öreg ember vagyok, a legöregebb az ezrednél.

Ő volt a legszükszavúbb is és minden szót harapófogóval kellett kihúznom belőle.

— Szegény parasztcsaládból származom — beszélt. — Mikor eljöttem hazulról, húsz centet csomagoltak be egy darab vörös papírba és azt mondták, takarékoskodjam a pénzzel és vegyek rajta ennivalót. Nagynénim azt mondta, hogy ne menjek a hadsereghez, hanem inkább menjek más országba és gazdagodjam meg külföldön. Erre azt mondtam: „Szó sincs róla — én a hazámat akarom szolgálni!” De ő azt felelte: „Vigye el az ördög a hazádat!” Nem, nem, sohasem házasodtam meg. Olyan csunya voltam, hogy egy lány sem akart tudni rólam, Ragyás Jangnak hívtak és azt mondták, úgy nézek ki, mint egy szakács. Így hát éveken át katona voltam. Mikor a japán invázió elkezdődött, századparancsnok voltam. A sanghái ütközet után Hszücsuoért harcoltunk, mi fedeztük a visszavonulást. Mindenütt harcoltunk Közép-Kínában és mi védtük Hankaut is. Most ezred lettünk.

Soha életemben nem dolgoztam olyan keményen, mint azon az első héten az 519. Ezrednél. A kiképző táborban előadások voltak politikai katonák részére, a kaszárnyában beszélgetések az emberekkel és száz meg száz elbeszélés ütközetekről. Mintegy nyolevan százaléka a katonáknak paraszt volt, tíz százaléka munkás, tíz százaléka diák. Mind húsz és harminc év között. Több mint hetven százaléku analfabéta, de azzal mentegőzték, hogy legtöbbször új rekruta és csak most kezdték meg a versenyt az írni-olvasni tanulásban. „Jöjjön vissza majd később hozzánk” — mondták.

Éjszaka tábornövek körül ültem a fiatal tisztekkel és harci történeteiket hallgattam meg. Közben beszélgettünk, a lobogó fény egy jelmondatra esett, mely hosszan húzódott mögöttük a falon: *Kovácsoljuk a hadsereget vassá.* Észrevettem, hogy az egyik fiatal tiszt sohasem mosolygott vagy nevetett, hanem komor, lesütött szemmel ült; egyszer, mikor szemembe nézett,

úgy tűnt fel nekem, mintha keresne valamit, amit régesrég elvesztett, akkor, mikor még nem volt háború. Olyan volt a tábortűz mellett, mint egy kísértet. Egyszer Jang ezredestől hallottam valamit, amiből megértettem, hogy miért. Ez a csoport, mondotta ő, valamikor a 131. hadosztály volt — nem maradt meg belőle több egy ezrednél és ennek nagy része is ujoncokból állott.

— Annyi tisztünk veszett el, hogy a hadsereg kénytelen volt engem nevezni ki ezredparancsnokká — tette hozzá Jang ezredes. Senki sem mondott neki ellent, mert mindegyiküket ezen a módon léptették elő. Képesítésüket a csatatéren szereztek meg.

Egy tiszt elmondta, hogy a háború első hónapjaiban nem kegyelmeztek az ellenséges katonáknak, akik felemelték a kezüket. Egész Kínában az a hír terjedt el, hogy ezrével mészároltak le fegyvertelen kínaiakat Nankingban, köztük sebesült katonákat is, akik nem voltak elszállítható állapotban. Ha Jang ezredes kegyelemért kiáltozó japánokat látott, elordította magát: „Sa-h-h-h-h!” és emberei rájuk vetették magukat, egyet sem hagyva életben.

A parancsnokhelyettes, Guo Ping, a háború kitörésekor diák és költő volt. Egy Kuangsziban megjelenő újság tudósítója, de ritkán ért rá arra, hogy írjon. Huszonötéves volt — amint elbeszélte — és a kormány többször dícsérettel említette, mert átvette valamennyi osztag parancsnokságát és az egész hadsereg visszavonulását segített fedezni Hszücsuo eleste után. A 131. Hadosztály a hátországi műveleteket végezte, a polgári lakosságot ürítette ki minden faluból az előretörő ellenség előtt.

Mégis, mikor megkértem Guo Pinget, hogy mondjon el nekem egy hőstettet, először azt mondta, nem jut eszébe egy sem! Habozva említett néhány esetet: egy másik parancsnokhelyettes, Liu Si-li, egyszer egy japán teherautókaraván ellen vezette szakaszát, megsemmisítette, megölt egy magasrangú japán törzstisztet és becses okmányokat zsákmányolt. A japánok között több asszony is volt, ezeket is megölték. Liu parancsnok egy más alkalommal négy sztratégiailag fontos falut tartott egy óra hosszat, míg az ellenség behatolt, megölte a védők felét és kétszer megsebesítette Liut. Mikor munkájukat elvégezték, Liu kevés életben maradt emberének visszavonulást parancsolt, ő maga utolsónak vonult vissza egy megsebesült híradóssal és még hét japánt ölt meg, akik megpróbálták, hogy elfogják.

Guo Ping és az ezred politikai vezetője segített a politikai katonáknak, akik egy havonként megjelenő frontújságot adtak ki *Pej Jen*, azaz *Fehér Szurony* címen. Ez az újság a lövészárokban született meg, mikor az ezred hat hónapig tartott egy frontszakaszt. Beszámolókat, költeményeket, dalokat és cikkeket közölt a katonáktól. Katonaplókból származó kivonatokat gyűjtöttem belőle. Az egyik így kezdődött:

Néhány csillag ragyog az égen, a szél süvölt és nagyon hideg van. Hallgatag hegyeken megyünk keresztül. Egy kutya sem vonít. Egy kakas sem kukorékol. Sehol egy emberi hang. Mindenki elmenekült. Mikor idejöttünk, nem voltunk erre elkészülve.

Védeni fogjuk Sujhszient. Be kell vennünk és tartanunk kell a # 1752-es magaslatot. Tanyák mellett megyünk el, felmászunk egy alacsony dombra, eloszlunk és ellepjük a dombot, várunk a parancsra. Golyók süvítenek fel. „Piff-puff! Piff-puff! Piff-puff!” mindenfelé. Kis tarackjaink nagy dübörgéssel gördülnek. Mindent füst takar és az egész domb, mintha mozogna. Egy óra múlva a nap olyan vörösén kel fel, mintha részeg volna. A kürt támadásra szólít, és fehér szuronyaink puskánk végére vannak tűzve. Felkelünk és előrerohanunk. A gépfegyverek, puskák keservesen kattognak.

„Sa! Sa!” Ölve, mint a vihar rohanunk át a # 1752-es magaslaton. Ellenséges hullák fedik a földet, vérük vörösre festi az aszott fűvet. A föld csúszós.

Készen vagyunk és sorakozunk. Végignézek a soromon és látom, milyen rövid. Szakaszunkból huszan meghaltak. Lung Ju-an, a parancsnokhelyettesünk megsebesült és szakaszparancsnokunk meghalt. Egy másik szakaszparancsnok és két helyettes századparancsnok megsebesült és kórházba került.

Egy másik katona bőbeszédűbben ír:

Reggeli után kezdődik a nap. A reggeli nap besüt állásainkba. Felvidít bennünket. Lao Co egy sziklán ül és a „Nanjang Kuang”-ot (peipingi operaária) énekli. Rekedt hangja van és nagyon keserves hallgatnom, de nem hallgathatom el.

Hirtelen eszembe jut, hogy a Kuangszai Diákhadsereg ma a frontra érkezik és előadásokat tart. Előveszem késemet és tükrömet és kapargatni és tépni kezdem a szőrt államon. Lao Co rám bámul. „Mi jut eszedbe?” kérdezi.

„A Kuangszai Diákhadsereg ma feljön és lehet, hogy lesz ott egy lány is, aki gondolni fog rám, ha rendbehozom magam.”

„Én inkább gondolnék a...” mondja.

Lao Co egy *vang-ba-tan*, aki mindig ilyesmire gondol. Romlott ember. Mikor a Fancseng-Hsziangjang Segélybizottság jött nemrég, úgy bámult a nőkre, mint egy rühes kutya a vadludakra.

Igazi *vang-ba-tan* vagy!” mondom neki. Nem törődik vele és tovább üvölti a nótát, én pedig továbbra keservesen érzem magam. Előveszem kulacsomat, megnedvesítem vele államot és kihúszom a szőröket.

Nos hát, ezen a délután eljött a Kuangszai Diákhadsereg. Heten vagy nyolcan voltak, férfiak és nők, mind fiatalok, a férfiaknak mindnek hosszú hajuk van. Mind úgy öltözködnek, mint mi, de nincs puskájuk. Bőrsapkákat viselnek és vörös jelzést. Egy fiú és egy lány jött a mi állásunkba is. Körülbelül egykorúak voltak és szerettem volna tudni, férj és feleség-e. A férfi *lao-szan*-nak (honfiktárs) nevezett bennünket és azt mondta, hogy ők is Kuangsziból valók, mint mi. Azt mondtuk neki, hogy nemcsak a Kuangsziból való ember *lao-szan*, mert most mindenki az egész országban *lao-szan*.

Kuangsziban maradt családjainkról tartottak előadást. Kuej-Lint többször bombázták, — azt mondták — de nem okoztak sok kárt. A kormány elrendelte, hogy a katonák családjainak háromszáz font rizst adjanak ingyen. Családjainkat nem lehet megadóztatni vagy munkaszolgálatra behívni. Azt mondták, ne aggódjunk, családjainknak gondját viselik.

Az a Lao Co folyton csak a nőre bámult. Valamennyien rosszul voltunk tőle. Egyszer ezt mondta a diáknak: „Nincs fiatal feleségem. Hát ehhez mit szólna?”

„Nem baj”, mondotta a diák. „Ha majd győzelmesen hazatérsz, megtisztelésnek fogja érezni akármelyik lány, ha hozzád mehet.”

Lao Co ezt felelte: „Nagy baj ez, mert csunya vagyok és nem ülök neki, hogy kicibáljam a szőrt az államból.”

A diáklány nevetett és azt mondta neki, hogy ha majd mint hős tér haza a háborúból, a legszebb nőt is elveheti. Lao Co erre csak azt mondta: „Hu!”

Mikor a diákok elmentek, mind neveltünk Lao Con, de ő azt mondta, hogy... magunkat. Szörnyű ez, hogy itt ülök napokig és hallgatom a Lao Co éneklését. Többet érne, ha sikerülne elfogni egyet az ellenség nagy ágyúi közül.

A következő hetekben és hónapokban, melyeket Közép-Kína csataterén töltöttem, nem értettem, miért nem jön hír Csung Ji vezérőrnagy hadosztályától. De a nagy zűrzavarban hogyan juthatott volna el hozzám levél? Gyakran kérdezősködtem a hadosztály felől és az emberek ezt meg azt mondták. Valaki azt hallotta, hogy elment a központi frontra a Tahung-hegyláncra, de erről nem lehetett megbizonyosodni. Igazában senki sem tudta, hol van. Elmúlt a tél és jött a tavasz és Isten tudja, hány száz mérföldet tettem meg, nagyobbreszt gyalog, előadásokat tartottam a katonáknak, beszéltem polgári gyűléseken, dolgoztam a sebesültek mellett — miközben dörögtek az ágyúk és az ellenséges repülőgépek berregése éjjel-nappal fülünkbe zúgott. Áprilisban egy visszatérő betegség, melyhez malária járult, arra kényszerített, hogy a front mögötti Icsangban felvétessem magam egy missziós kórházba, majd mikor állapotom nem javult, továbbmenjek Csunkingba.

Ott egy nap egy fiatal költő, Lo Fan, aki velem volt a központi fronton, átjött a Jangcén, hogy meglátogasson. Egy levelet hozott magával, amelyet ide-oda küldözgettek. Csung Ji írta angol nyelven, pedig nem volt neki könnyű ezen a nyelven írnia. A levél február elejéről kelt. Hadosztálya — így írta — a csunghsziangi fronton lesz, ott találkozhatom vele. Az utolsó sorok aggasztottak, mert olyanok voltak, mint egy búcsú. „Maga író — állott itt. — Mindig mondja meg a honfitársainak, hogy küzdeni fogunk életre-halálra, míg csak nem győzünk. Ne felejtse el ezt.”

Ajánlottam Lo Fannak, hogy várjon egy keveset, aztán együtt visszamehetünk. De a malária irgalmatlan betegség és a gyakori visszaesések közben csak éppen hogy előadásokat tarthattam, kisorsolhattam frontról hozott emlékeimet és azok

árából gyógyszereket vásárolhattam. Sok hadseregnek küldtem gyógyszereket, több ládával Csung Ji hadosztályának is és rávettem a csunkingi Nemzetközi Nőszövetséget, hogy fogadja örökbe a 173. Hadosztályt és készítsen neki kötéseket.

Aztán egy nap Lo Fan újra eljött hozzám és elmondta, hogy Csung Ji hadosztályát megsemmisítették és hogy Csung tábornok maga is vagy meghalt vagy fogságba esett. Azt mondtam rá, hogy ez is csak amolyan kósza hír. Egy szót sem hittem el belőle, de a hír dermesztően hatott rám.

Lo Fan újra elment. Mikor visszajött, egy Kuangszitisztet hozott magával. Úgy hallgattam őket, mint aki álmodik. A japánok repülőgépekkel, tankokkal és teherautókkal jöttek át Észak-Hupéj gabonaföldjein. Csung Ji hadosztálya ismét megkísérelte, hogy fedezzen egy kínai visszavonulást. Hátával a Tang-folyónak állott és megpróbálta az ellenség ellenbekerítését. 1940 május 9-én C'uan Taj Csen falunál még főhadiszállását is körülvették. Ötvennégy embert és a politikai osztály több nőjét vad kézitusában megölték. Csung Ji két katonával a földekre menekült. Végre, hogy elfogatását megakadályozza, maga ellen fordította pisztolyát.

Az egyik katona, akinek valahogy sikerült megmenekülnie, pénzt adott egy parasztnak, hogy az ellenség elvonulása után menjen ki a gabonaföldre, keresse meg parancsnokát és temesse el. Később Csung tábornok testvére elment Laohokuóba és onnan a harctérre. Kiásatta Csung Ji holttestét és elhozták Csunkingba, hogy ünnepélyesen eltemessék. Katonák meneteltek gyászfatyolos dobokkal és Csiang generalisszimusz utólagos kitiűntetést adományozott a halottnak...

A temetés éjszakáján ablakomból néztem a fák sötét égből kirajzolódó körvonalait. Az éjszaka olyan sötét és komor volt, mint lelkem. Újra meg újra átéltem az ütközetet, amelyben Csung Ji meghalt. Magam előtt láttam, ahogyan ott áll a folyó mellett búcsúra emelt kézzel és valamit kiáltva... Igen, „a remény és hit jelképe ez”. Láttam az ellenséges repülőgépeket és tankokat és autókat, ahogyan jöttek — érchalált hozva az én hazámból; és egész lényem megtelt epénél keserűbb keserűséggel. Láttam az ellenséget, hogyan rohamozza meg a főhadiszállást a Tang-folyó mellett és láttam a védők tüzeit kilobogni minden ablakból és minden árokból, körülköri a gabonaföldeken; hallottam a lassan elhaló tüzelést és láttam Csung Jit a földekre rohanni és pisztolyának csövét saját szívének szegezni.

Olyan volt ez a látomás, mintha egész Kínát látnám, az egész világot és lelkem egyetlen nagy kétségbeesés volt. Megvettem magam, hogy nem tértem vissza a 173. Hadosztályhoz és nem haltam meg ott barátom mellett a hazámból küldött fegyverektől.

Hetek teltek el. Egy nap két levél jött a középkínai front-ról. Az egyik hivatalosnak látszó okmány volt, Mo Hszu csi tábornok a Nyolcvannegyedik Hadsereg főparancsnokának lenyomatára. (A 173. Hadosztály ennek a hadseregnek része volt.) A parancsnok részletesen közölte velem, hogyan ment végbe Csung Ji „dicsőséges áldozata”. A másik levél a 173. Hadosztály maradványaitól jött, amelyet újra feltöltöttek és kiképeztek. A hadosztály arra kért, hogy írjam le emlékeimet Csung Jiről egy új könyv számára, amelyet a Kuangsz-i hadsereg fog kiadni. Százszor nekiültem, hogy írni fogok, de hónapokig képtelen voltam akárcsak visszaemlékezni is ezekre a szörnyű dolgokra.

Ugyanannak az esztendőnek őszén Csung Ji szülőföldjén voltam, a Kuangsz-i tartományban. Találkoztam és beszéltem testvéremmel, aztán kimentem a Kuejlin mögötti dombokhoz és egyedül állottam sírjánál. Olyan kevésbé valószínűnek látszott az egész. Csak emlékeim voltak valóságosak — emlékeim és a jáspisgyűrű ujjamon, és az ő arca Kína nagy síkjai fölött.

Arca Kína nagy síkjai fölött... És az árnyékban mögötte katonák, gubbasztó és futó, menetelő és éneklő katonák... Komoran és vidáman csevegő emberek egy gyertyafényes szobában... És Csung Ji hangja, amint nagy messzeségből szól hozzám: „Nekünk hitünk van — mondja meg honfitársainak”.

Téli katonák Hupéjban

Mikor december végén megérkeztem a 22. Hadseregcsoport — egy szecsueni hadsereg — hupéji harctéri főhadiszállására, a kínai téli offenzíva már javában tartott. Az ötödik és Kilen-cedik Hadiövezet parancsot kapott Csiang generalisszimustól, hogy egyidejűleg kezdjék meg offenzívájukat. Ezután hónapokig szakadatlan ágyúbömbölés és repülőgépzúgás közepette éltünk. Még a föld is rengett alattunk.

A kínai balszárny hadseregeit Észak-Hupéjban a híres

északi tábornok, Szun Lien-csung vezényelte, a jobbszárnyat pedig egy másik híres északi, Csang Ce-csung tábornok. Szun tábornok harctéri főhadiszállása a Tungpéj-hegyláncban volt, közel a japánok főállásához Szinjangban. Romboló alakulatai voltak a Peiping—hankau-vasútvonal mentén és egyik hadosztálya megkísérelte kitakarítani a japánokat legészakibb állásukból, Csangtajkuanból (nem messze dr. Skinsness kiosani körházától). Azt a hírt kaptuk, hogy a japánok ezen a frontszakaszon már elkezdték a mérges gáz használatát. A 22. Hadsereg-csoportnak nem voltak acélsisakjai sem, gázálarcai még kevésbé.

A szecsui hadsereg a mi szakaszunkon a Hankaut védő japán csapatok hatalmas félkörének külső védővonalait támadta. A japánok főhadiszállása Sujhszienben volt, ebből a városból nyújtották ki csápjaikat minden irányban, főként azonban hat stratégiai fontos hegycsúcsot erősítettek meg közvetlenül előttünk. A szecsui hadsereg hosszú ékeket fűrt ezek közé az ellenséges támaszpontok közé, hogy megpróbálja őket elvágni egymástól, körülvenni és megsemmisíteni.

A kínaiak azt remélték, hogy elpusztíthatják az ellenség külső védelmi gyűrűjét. Arról is ábrándoztak, hogy visszafoglalják Hankaut, de valamennyien tudták, hogy felszerelésük legfeljebb arra elég, hogy gyöngítsék a japánokat. Tudták, ha elfoglalnak egy ellenséges állást, légierő nélkül nem tudják tartani, márpedig a fronton egyetlen kínai repülőgép sem volt. Japán felderítő repülőgépek és bombázók jöttek, kényelmesen kiszemelték célpontjaikat és ledobták bombaterhüket. Csupán a mi szakaszunkon, a hat megerősített hegyi állásban harmincnyolc rövid lőtávú ágyújuk volt a japánoknak. A 22. Hadsereg éppen két ágyút kapott Csunkingből, de a lövedékeket hozzá emberekkel vagy öszvérháton kellett szállítani — és a távolság Fancsengtől a Han-folyón emberi vagy állati szállítással legalább tíz nap, sőt két hét volt.

Mikor Csaojan városából tovább lovagoltunk, egy adjutáns locsogott mellettünk, mint egy sekélyes patak.

— A hadseregünkhöz beosztott szovjet katonai tanácsadó különös ember! — jelentette ki derűsen. — Humanista. Nem akar gyaloghintóba ülni és ha hegynek fel megy az út, leszáll a lováról. Minden harminc *li* után leszáll, hogy lovának pihenőt adjon! Ha esik, segít a katonáknak a fedezék építésénél, még ha a cipője tele lesz is sárral... A Nyolcadik Mozgó Hadsereg

kommunistákból áll. Az imperializmust képviselik és csak azért harcolnak a japánok ellen, mert a kormány ruhát és pénzt ad nekik. . .

— Kitől tanulta ezeket? — vágtam közbe.

— A politikai vezetőtől — válaszolta.

Megpróbáltam felvilágosítani, hogy milyen képtelenségekre tanították.

A szecsuani hadseregeknek az volt a hírük, hogy a legfeudálisabbak és a legelmaradottabbak Kínában és legtöbbjük magatartása ezt igazolta. De a 22. Hadsereg csodálatos keveréke lett a régi és új magatartásnak. A parancsnok, Szun Csen tábornok, akivel meglehetősen időt töltöttem Szaocjangban, tudós ember volt, akit nyilván megszorított és leverte hadseregének híre és állapota. Csapatai egészében írni-olvasni nem tudó emberekből állottak. Ezek Szecsuan nyomorsújtotta tanyáiról jöttek, ahol őket is, mint apáikat és nagyapáikat feudális tábornokok és politikus földesurak szipolyozták. A háború óta megtelek nemzeti öntudattal; láttam, milyen büszkén és bátran harcolnak és adják életüket a hazáért, amely nekik semmit sem adott. Nem könnyű Kínában büszkének és bátornak lenni.

A Caojangból továbbvezető országúton ökrösszekerek, talicskák, tehervivők és itt-ott egy-egy málhás ló vagy öszvér igyekezett a front felé, megrakva hadiszerekkel és nagy garmada újonnan bélelt téli egyenruhával.

Miközben a harctér felé lovagoltunk, az járt a fejemben, hogy ennél kétségbeejtőbb és nyomasztóbb zuga aligha van a világnak. Tél volt és a félig megfagyott síkságok szürkén és zordonan terültek el. A távolban emelkedtek a Tungpéj kék hegyei, amelyeket a parasztok szegénységükben lekopasztottak. A nem nagyon súlyosan sebesültek és betegek szemünk előtt bandukoltak az országúton. A hordágyakon sok sebesült nyári egyenruhájában didergett a hidegben; néhány esetben a hordágyvivők saját bélelt kabátjukkal takarták be őket. A hordágyvivőknek volt alsó ingük, a katonáknak nem.

A falvakban, ahol megállottak, hogy pihenjenek és ápoltaiknak inni adjanak, a polgári lakosság egy rézpénzt kért a forralt vízért. Ez nem szívtelenség volt, mert a tüzelőfa pénzbe került — sok pénzbe — és az emberek kétségbeejtően szegények voltak. Résztvét? Kínában az, aki a másiknak ad, a saját bőréből kénytelen adni. A szekerek tele voltak sápadtképzű sebesültekkel, akik igyekeztek kibírni a rázást; minden kocsisor végén

néhány szekér jött azok hulláival, akik útközben haltak meg. Mindegyik lábáról lehúzták a cipőt, mert az élőnek kell a cipő, a halottnak már nem. A halottak lába a szegény parasztok bütykös, kerges lába volt. Alvadt vér volt rajta és sok csonka volt. Ezek a lábak valahogyan nagyon elszomorítottak, mert egy keserves munkában és bánatban eltelt élet történetét mondták el.

Egyszer, mikor egy ilyen ökrösszekérsor elé kerültünk, egy fehérképű, felkötöttkarú katona kiáltott oda nekünk:

— Ha továbbmegyek, meghalok! Nem bírom ki tovább!

A fronton nem voltak sínek és a szegény ember karját egyszerűen csak felkötötték. Rásegítettem lovamra és elvittem egy kötözőállomáshoz, amely onnan másfél mérföldnyire volt az országút mellett. Csodálkozásunkra ott egy képzett orvos jött ki fehér köpenyben és szelíden, de határozottan teljesítette feladatát. Kiképzett segédje volt, ugyancsak fehér köpenyben és tizenöt szanitéce. Ezek gyöngéden és türelmesen elvezették a sebesülteket tiszta, jókarba hozott falusi szobákba, nagy gondal kicserélték kötéseiket és jó ételt, még disznóhúst is adtak nekik. Sehol másutt fehér köpenyt nem láttam és még itt sem volt lepedő, párna, szappan vagy toalettpapír, a síneket pedig szétszedett ládákból készítették.

Miközben a sebesülteknél segédkeztem, azokra a kínai orvosokra gondoltam, akik Sanghájban és Honkongban folytatták magángyakorlatukat és legfeljebb havonként egy összeget adtak a Kínai Vöröskeresztnek. Csak kétszázan csatlakoztak közülük a Vöröskeresztes Orvoskarhoz és további néhány száz a Közegészségügyi Igazgatósághoz. Néha nemcsak ezeket az orvosokat vettem meg, hanem a kormányt is, amely nem volt hajlandó őket besorozni. Hír szerint Csiang Kai-sek generalisszimusz ezt mondta: „Az orvosok cserben hagytak!” Az orvosok nemcsak Csiang Kai-seket hagyták cserben, hanem egy egész országot.

Az orvosi személyzet hiányát nem lehetett a hadseregek rovására írni. Azok mindent megtettek, hogy a föld alól is képzett orvosokat kerítsenek, még a kikötővárosok kínai újságjaiban is hirdettek. Ennek ellenére olvastam egy levelet, amelyben a kínai légierők egyik orvosa biztatta egy kollégáját arra, hogy jöjjön a hátszágba és vállaljon állást a kínai légierőknél, mert egy repülő „többet ér tízezer közönséges katonánál” és mert mellesleg a légierőknél a fizetés nagyon jó, a munka könnyű és bőségesen marad idő az olvasásra!

Egy hajnalon az út szélén állottam és néztem, amint több ezer szürkeruhás katona és megrakott málhás állat ment a harctérre, hogy leváltsa az embereket, akik megállás nélkül két nap, két éjszaka harcoltak. Ünnepeyes arcú emberek voltak, komor csöndben meneteltek és igyekeztek kikerülni a széles völgyből, mielőtt az ellenséges repülőgépek megjelentek felettük. Marsoló lábuk sűrű porfelhőt vert fel; a kavargó porban jöttek az első hordágyvivők azokkal, akik az éjszakai küzdelemben megsebesültek. A hordágyvivők lassan, lihegve kászolódtak előre. A sebesültek a szürke téli ég felé fordított arccal feküdtek. Néhányuk a japánoktól elvett takarókkal vagy köpenyekkel volt letakarva. Itt-ott egy zsákmányolt japán zászló is lengett a hordágyon. Némelyikük békés nyugalomban feküdt, még a morfium hatása alatt, amelyet a harctéren adtak neki az ezred kötőzői. Mint a spártaiakat, pajzsukon hozták őket.

Ebben a pillanatban őszinte szeretettel gondoltam Lu Csi-te orvostábornokra és dr. Robert Limre, mert ők voltak azok, akik a sterilizált kötéseket készítették és mindegyikbe egy morfium-tablettát tettek. Ez a fejlődés a hadsereg orvosi szolgálatában az elmúlt évben következett be és nagy jelentőségű tény volt a fertőzés és a sok idegrázkódtatás következtében bekövetkezett halál elleni küzdelemben. Akármennyit láttak is, sem dr. Lu, sem dr. Lim nem lett keményszívű, a szenvedők iránti szánalmuk most is ugyanakkora volt, mint kezdetben. Nem egyszer hallottam, hogy Lu tábornok éjszaka a szabadban hált, hogy kora reggel felülvizsgálatra menjen valamelyik katonai kórházba. Laohokuóban, mikor meglepetéssel láttam egy hadikórházat, ahol a legszebb szobákat nem a személyzetnek, hanem a sebesülteknek adták, az övezet orvosigazgatója ezt mondta: „Igen, dr. Lu ránkparancsolt, hogy a legszebb szobákat a sebesülteknek adjuk. A személyzet azt kapta, ami megmaradt.”

Tudatom mélyén ilyen emlékekkel mentem egy csapat hordágyvivővel a harcterről egy kötözőállomásra. Titkárom és én segítettünk a szanitéceknek levenni a hordágyakról a sebesülteket vagy a súlyosabb eseteket az épület belsejében a földes padlón elhelyezett hosszú szalma-derékaljakra vinni. Más sebesültek feküdtek már az elmúlt napokon a szalmán, úgyhogy az piszkos volt a vértől és ürüléktől. Felráztuk vagy új kötegeket vittünk be kívülről.

Láttam, mikor az egyik szanitéc egy régi kötést lerántott egy ájult ember kezéről. A kéz majdnem levált, és az ember el-

vérzőben volt. Előhívtam a főorvost, egy meglehetősen jól képzett orvost, aki azonban maga is sérvben szenvedett. Miután megvizsgálta a kezét, kihúzott köpenyéből egy közönséges varrótűt és egy kis selyemcérnát, összeszedett néhány csipeszt, ollót és kést és beletette egy mosdótálba, hogy főjjön. Lepedő, törülköző, szappan, fecskendők vagy érzéstelenítő szerek nem voltak és a „műtőasztal” szintén csak egy szalmazsák volt. A főorvos amputálta a kezét. Én segédkeztem neki.

Később körüljártam és beszélgettem az emberekkel. Mikor megjegyeztem, hogy csak kevesen vannak közöttük súlyosan sebesültek, egy katona ezt kiáltotta:

— A többiek nem tudtak eljönni! Néhányunk csak azért került ide, mert mászni tudott. Nekem nyolc órámba került, míg megtaláltam a hordágyvivőket!

Egy ember arca vonta magára figyelmemet. Szótlanul ült, hátát a falnak támasztva, széles fehér kötésbe bugyolált fejével, rendkívül halvány arccal.

— Mondja el, hogyan sebesült meg — mondtam a lehető legnagyobb gyöngédséggel.

Úgy látszott, mintha rám nézne, de nem válaszolt. Egy másik mondta helyette:

— Géppuskás volt.

Aztán ő maga is megpróbált válaszolni. Kinyitotta száját, de szó csak nem akart kijönni rajta. Aztán végtelen erőfeszítéssel ki tudta nyögni:

— Nem nagy dolog — a hazámért.

Míg beszélt, hangja elgyöngült és feje mellére esett. Egy szanitőr és én gyorsan odamentünk és igyekeztünk felemelni, hogy ráfektessük a szalmára. Miközben emeltük, már tudtam, hogy meghalt.

A 2600 sebesült közül, akik a téli offenzíva első hetében elhagyták az Észak-Hupej csatateret, mindössze ezren tudtak eljutni az első hadikórházba Fancsengig, kétheti járásra a front mögött.

Néha lóháton ülve írtam egy-egy feljegyzést a naplómba. Ezek a feljegyzések olyanok voltak, mint a macskakaparás, mintha görcs lett volna a kezemben:

December valahányadikán. Egészen kiestem az időből. A harc mindkét oldalon súlyos veszteségekkel megrekedt. A folyókon jég, a száraz füvet fehérré és törékennyé teszi

a fagy. A katonák gyakorlatoznak, régi kínai boxolást tanulnak — és nemzeti dalokat énekelnek. Ha elmegyek előttük, üdvözlnek és fekete, komoly szemük mintha ezt mondaná: „Mi, a halni indulók, köszöntünk téged, idegen asszony, aki ellovagolsz!” Robbanó lövedékek pukkanása. Kísértetiesen berregő ellenséges repülőgépek célpontot keresnek bombázás előtt. Olyanok, mint a lomha, vérszomjas ragadozók védekezésre képtelen áldozataik fölött... Elhagyom Lisan piaci városát a csatatér szélén. Nem rázza meg a dombokat ütközet zaja. Csak az utak mentén véres csapások.

Parasztok szántanak száraz, örömtelen földeket és örölnék gabonát. Néhány egyedülálló vályogtanya nem pusztult el; néhány nagy földesuri ház őrtornyokkal sér tetlen. A vidék teleszórva katonai távbeszélődrótokkal, fák on átvezetve, rögtönzött, görbe rudakon. Őrszemek kiál tanak ránk minden dombról. Egy domboldalon kisfiú vág le gallyakat hosszú, görbe késsel; néha megáll és rikoltó hangon japánellenes dalt énekel.

A Szecsuan-hadsereg szociálisan nagyon elmaradott. De tele nemzeti és faji öntulattal. Noha a sebesültszállítás nincsen megszervezve, a polgári lakosok önként viszik a sebesülteket, bíznak a hadseregben és megmaradnak a harc tér közelében. Hordágyakat rögtönöznek sarkukról le emelt ajtókból vagy bambusz-függőágyakat fordítanak le felé, kötelet kötnek alá és azon szállítják a sebesülteket. Ömlik róluk a verejték, ahogyan lassú ügetéssel futnak földreszegzett szemmel.

Elküldtem jelentésemet a Vöröskeresztnek.

Az éneklő parancsnok

Vang Csi-juan altábornagy, a Szecsuan-Hadsereg 122. és 123. Hadosztályának parancsnoka, a lisani fronton egy lövész árkokkal és óvóhelyekkel barázdált magas domb tetején álló régi templomban rendezte be ideiglenes főhadiszállását. Innen át tudta tekinteni a Lisan-völgyet és figyelni tudta túl nan az ellenséges állásokat. Erős messzelátóikkal a japánok is megfigyelhették az egész völgyet és láthattak minden kínai mozdulatot.

Repülőgépeik folyton a csatatér fölött zúgtak és ha lovasokat láttak, lecsaptak és géppuskából lötték őket, tudva azt, hogy tisztak. A főhadiszállást néhány naponként át kellett helyezni máshova, hogy a felfedeztetést kikerüljék.

Vang tábornok azelőtt a keresztény Feng Ju-hsziang tábornok északi hadseregének parancsnoka volt. Nagy, kövér, egészséges férfi volt, olyan hatalmas hanggal megáldott, hogy ha telefonon beszélt, a vonal másik végén álló ember sohasem tudta megérteni. Vezérkari főnöke rendszerint elvette tőle a kagylót és rendes hangon megismételte a parancsokat.

Vang tábornoknak sejtelve sem volt ravaszságról vagy színlelésről. Azt mondta, amit gondolt — és senki sem felelhetne neki azt, hogy sajnálom, nem hallottam. A háctérre való ember volt és nagyon el tudtam őt képzelni úgy, hogy egy egész hadosztályhoz beszél és minden ember az utolsó szálig meghallja, amit mond.

A küzdelem még nem vált komollyá, mennydörögte, de a veszteségek olyan súlyosak mindkét oldalon, hogy mind a két fél erősítéseket vár. A japánok Hankauból vonnak ki csapatokat, de a tábornok kiküldte embereit, hogy pusztítsák el a közlekedési vonalakat. Ő maga két új lövegre várt, amelyek éppen most megérkeztek és másnap már állásban lesznek. Lőtávuk hosszabb, mint a japán ágyúké, és alaposan be fognak fűteni az ellenség három legközelebbi hegyi állásának. Ha kedvem van, odalovagolhatok másnap és megnézhetem vele az első bombázást.

Miközben a sasfészkét védő árokhálózatot megkerülve, felfelé vezetett, bömbölve közölte velem az örvendetes hírt, hogy keresztény és évekkal ezelőtt megkeresztelte Pekingben egy amerikai misszionárius, akinek képét még mindig magával hordja egy énekeskönyvben.

Megkérdeztem tőle, miért lett keresztény.

— Azt nem tudom megmondani — mondta. — Valami olyan érzés volt bennem. Aztán meg szeretek énekelni. Régebben kórusban voltam. Az éneklés gyönyörű, semmi sem hasonlítható hozzá.

Vang tábornok és vezérkari főnöke elhatározta, hogy érkezésemre egy vacsorával ünneplik abban a parasztházban, ahol szállást találtam. Vettek egy csirkét és néhány répát és azt mondták a parasztoknak, hogy megfizetik az elkészítését. A parasztok nem akartak pénzt elfogadni. Rajongtak Vang tábor-

nokért, körülállották és úgy beszéltek hozzá, mintha jóbarátjuk volna. Azon az estén négyen ott ültünk egy gyalulatlan négyszögletű asztal körül, az asztalon olajlámpa égett és mi a háborúról és a világ dolgairól beszéltünk.

A tábornok mindig magánál hordta nagy fekete kínai énekeskönyvét és ha úgy érezte, hogy lelki vigaszra van szüksége, énekelt. Mikor a vacsorának vége volt, a tábornok rátette a könyvet a gyalulatlan asztalra, nagy kezével gyöngéden meg-simogatta a puha rizspapírt és nagyot sóhajtott.

— Ah! Emlékszem, mikor Feng Ju-hszianggal énekeltem ezt a zsoltárt! — mondta. — Micsoda szép napok voltak! Folyton énekeltünk!

Alázatos, önhittségnélküli lélek volt és mikor megkértem, hogy énekeljen, nyomban rákezdett. Mély, de kellemes hangja úgy betöltötte a parasztkunyhót, mint egy hatalmas orgona. A Tuskegi-i néger énekeseket juttatta eszembe és Paul Robeson hangját. Mikor bevégezte az éneket és háromszor hallelujázott, még a tetőgerendák is reszkettek.

Becéző ujjakkal forgatta a nyílt lapokat, még egy egyházi éneket talált és kérés nélkül elénekelte. Énekelt — énekelt és mikor végre hallottam azt a hatalmas sort, hogy „Szent! Szent! Szent! Mindenható Isten!” nem tudtam tovább a helyemen maradni. Az ajtóhoz mentem és kinéztem az éjszakába. Úgy látszott, mintha a völgy maga is énekelne. Odakünn a két fegyveres őr, aki házamra vigyázott, addig fel- és alájárt a kemény szérűn, most azonban mozdulatlanul állott. A téli szél emelgette hosszú köpenyük szélét, a félhold fénye megcsillant feltűzött szuronyukon és a csendes tavon mögöttük. A szél megzörgette a kevés száraz levelet és a hosszú, tapadó elszáradt gyümölcstokot egy fán; a gallyakon átszűrődő holdvilág finom rezgő hálává változtatta a szérűt. A fa alatt a sötét árnyékban a Föld-isten egy kis oltárát pillantottam meg.

A hang hirtelen elhallgatott. Figyelmesen hallgatództunk. Délről ágyúdörgés volt hallható.

Vang tábornok hirtelen megszólalt:

— Mappingból jön — mondta vezérkari főnökének. — Nekem mennem kell. Maga maradjon.

Bezárta énekeskönyvét és köszönés nélkül elment. Mi még sokáig ültünk ott és hallgattuk a délről jövő távoli dörgést.

*

Másnap délután lovon felmentünk egy magas fennsíkra, amely keresztül-kasul volt barázdálva gondosan álcázott árkokkal. Minden kis dombon egy vígvamszerű lesőhely volt.

A fennsíkról áttekinthettünk az ellenséges állásokra. Közvetlenül a fennsík keleti szikláinak lábánál folyt a Jung-folyó, amelynek mentében a mi csapataink álltak. Hét mérföldre kelet felé emelkedett a Kuennsan csúcsa és annak tetején buddhista templom volt, amely erősen meg volt rakva japán helyőrséggel. Távcsőveinken át láthattuk a hegyoldalon félmagasságig lehúzódó falat és egy másikat közvetlenül az épületek mellett. Délkeletre Dzsujkuotan feküdt, közte és a hegy között pedig Csangcsiakan.

Ezen a napon jobbkaromat odaadtam volna, ha megengedik, hogy elsüssek egy nagy ágyút. De ezt a hő vágyat annyi kínai osztotta velem, hogy a legcsekélyebb kilátásom sem volt rá.

Leszálltunk egy szélesen elnyúlt tanyai ház előtt, amelyet ideiglenes tüzérségi laktanyának rendeztek be. A házat fák takarták és közelében bozontos fenyőerdő volt; egy terebélyes tölgyfa alatt — mint mindenütt, itt is — sztoikus méltósággal ült a Földisten és felesége.

A házban éppen esküvőre készültek és legnagyobb megütközésemre a vőlegény tizennégy, a menyasszony tizenhat éves volt. A nők egyik szobában ettek, a férfiak pedig a serdülő vőlegénnyel együtt a másikban. Néhány férfi agyonette magát és az igazak álmát aludta egy szalmakazalban. Mikor késő este elmentünk, már ocsúdtak és egyenként visszamentek a házba, hogy tovább egyenek.

Vang tábornok és én bementünk, hogy megcsodáljuk a menyasszony állítólagos szépségét. Pompás ruhában, kifestve térdelt előttünk, kaláccsal és teával kínált; ettünk és nászajándékot — kisebb pénzösszeget — tettünk le egy táltra. Megkérdeztem az asszonyokat, hogyan viselkedtek a japánok, mikor három hónappal ezelőtt hatalmukba kerítették a magaslatokat. Azt mondták, hogy az ellenség a kínai lövészárkokban porcellán teáscsészéket és vizestálakat talált és ebből megállapította, hogy a parasztok látták el a katonáikat. Így hát mind a két öreg asszonynak és az öreg embernek, akik hátramaradtak, hogy a tanyát őrizték, elvágta a torkát.

A ház egyik szobáját átadták Vang generálisnak, ez pedig bömbölni kezdett a tüzérségi állásokkal összekötött távbeszélőbe.

A vezérkar főnöke türelmesen várt, míg a tábornok végez, aztán elvette a kagylót és közönséges hangon megismételte a parancsot.

— Hát akkor mehetünk enni! — kiáltotta a tábornok. A szakács ételt hozott és kitálalta az udvaron levő asztalra. Vang tábornok egy alacsony háromlábú gyermekszékre tette hatalmas alakját és morogni kezdett egy térkép fölött. Éppen elkezdtek az evést, mikor az első gránát az egyik végétől a másikig meg-
rázta az udvart. Felállottam rizses tálammal a levegőben és hallottam az égboltot átszelő gránátokat. Ez az első kínai offenzíva a háború kezdete óta — gondoltam magamban — és mi itt ülünk és rizst eszünk!

Egy árkon mentünk végig, hogy az ellenséges messzelátók ne fedezhessenek fel bennünket és lassan egy fenyőerdőbe igyekeztünk. Valamennyiünk közül csak Vang tábornoknak volt messzelátója, minden lövés után először keletnek, Kuensan felé fordította, aztán körüljártatta. Néztük az ellenséges állást és mindig nagyon hosszúnak érzett idő után füst és törmelék tört fel a földből valahol. A szétpattanó gránát hangját csak egy pillanattal később hallottuk.

Az erdőben fronttelefon lógott le az egyik fáról, időnként Vang tábornok felvette, bömbölve parancsot adott az ágyú kapitányának, miközben hihetetlen erőfeszítéssel igyekezett hangját halkítani. Mikor felakasztotta a kagylót, megvetően morgott valamit a telefonról, amelyet úgy kell kezelni, mint egy csecsemőt. Egyszer kezembe nyomta a messzelátót, mikor éppen egy gránát süvített át az égen. Néztem — néztem és végre láttam egy füst- és törmelékoszlopot feltörni pontosan a kuensani japán védelmi állás szívében. Felkiáltottam, mindenki velem kiáltott és valaki kikapta kezemből a messzelátót. Vang tábornok felkapta a telefont és tőle telhetően halkan belekiabált:

— Elcsípték! Most tovább!

Pontosan félőtkor a völgy és az azt szegélyező dombok visszhangzottak a zajtól. Hallottuk az árokból a mozsarak tompa bőgését, melyet gépfegyverek kattogása és a puskák kontrapunktszerű ropogása kísért. Az éjszaka itt hamar beállt és a kis láng, amely minden gránát elsütésekor felcsapott, elárulta az ágyú állását; a tüzéség kapitánya engedélyt kért, hogy be-
szüntethesse a tüzelést. Vang tábornok beleegyezett és hozzátette, hogy az ágyúkat új állásokba kell vinni, mert másnap

reggel az ellenséges repülőgépek bizonyára el fognak jönni, hogy bombákat dobjanak le.

Később a Lisan-völgyben lefelé lovagoltunk. Mikor a felhők eloszlottak, jobbkézről egy kis katolikus templomot láttunk. Egészen kiégett és nem voltak sem ablakai, sem ajtói. Csak a falak egy része és a tető maradt épen. Vang tábornok megkért bennünket, hogy várjunk, míg ő bemegy és imádkozik. Valaki megjegyezte:

— Ez katolikus templom, ön pedig protestáns.

De ő ezt felelte:

— Isten szemében mindegy az!

Künn maradtunk lovainkon és a templom nagy nyílásán át hallottuk, amint hangja Istenhez bömbölt és kérte, hogy vegesse, védje meg embereit és segítse őket győzelemre.

Hajnalban a sebesültek kezdtek megérkezni, ugyanakkor a küzdelem fokozódott. Épületünk falai remegtek, de mi büszkén haligattuk két ágyúnkat, mely derekasan helytállt az ellenség harmincnyolc lövegével szemben. Repülőgépek kezdtek zúgni fölöttünk, hogy felderítsenek és célpontokat keressenek.

Felkaptam orvosi táskámat és elrohantam a legközelebbi kötöző állomásra. Mikor odaértem, két pár lassúmozgású ökröt láttam, amint egy elfogott japán ágyút húzott az országúton. Az ágyút zöld ágak álcázták és a lombok közül az ágyúcsövön ülő katona nevető arca kandikált ki. A polgári lakosok és katonák, akik az ágyút a hegyoldalon levontatták, büszkén lépkedtek körülötte és néhányan kérkedve vitték a lövedékeket hátukon. Éppen miközben ezt a jelenetet fényképeztem, bömbölést hallottam és Vang tábornok jelent meg, megvizsgálta az ágyút és kijelentette, hogy pompás készítmény, 9.3 centiméteres löveg, tokiói számtáblával, 1941-es gyártmány.

Kuensant körülvették és a bábkormány tíz mandzsuri katonáját fogságba ejtették lejtőin. Több ellenséges állás gazdát cserélt. Némelyiket elfoglalták, védőit megsemmisítették és védőberendezéseit összezüzták. De az egyik zászlóalj, amelyet egy Lo Hu-ping nevű fiatal tiszt vezetett, nyilván eltűnt. Mikor utoljára látták, egy ellenséges állást rohamozott meg hátul Miaoerpuban. Ezen a délutánon egy egység megtalálta Lo zászlóaljparancsnokot és életben maradt pár emberét. Ők is zsákmányoltak egy ágyút és az ellenség ellen használták.

Dzsujkuotant elfoglalták. A „Nagy Kard” nevű titkos paraszttársaság, a Huang Si Huej, a városba vivő keskeny gya-

logutakon át vezette a kínai csapatokat. Hosszú lándzsákat és hatalmas otthoni készítésű vasollókat vittek magukkal, amelyekkel az ellenség szöges drótjait vágták el. Egyszer, mikor a drótokat vagdosták át, egy közeli ház ajtajában japán tiszt tűnt fel; az egyik paraszt megrohanta az épületet és a többi katonák kézigránátokat dobtak be. A japán katonák egy földalatti alagútba menekültek és behúzták maguk után az acélajtót, amelyet csak alulról lehetett kinyitni. Az alagútnak odébb a dombon volt a kijárata és a kínaiak elfogták az onnan előbújó japánokat, akik menekülés közben ledobták felsőkabátjukat.

Dzsujkuotanban a kínaiak két amerikai teherautót találtak, melyek közül az egyik tele volt gránáttal. Lerakták a gránátokat, elpusztították a kocsikat és a gránátokat és egy ágyút katonákkal és parasztokkal leküldtek a dombról. Az emberek olykor a szó szoros értelmében cipelték az ágyút a megrongált utakon. Japán zászlók, szerszámok, autóalkatrészek, puskák, pisztolyok és muníció kezdett szivárogni a főhadiszállásra és több száz embernek lett takarója és felsőkabátja.

A titkos paraszttársaság megsebesült tagjai a hordágyakon is maguk mellett tartották hosszú lándzsájukat; társaságuk bűvös sárga szalagját elöntötte a vér.

— Valaki azt mondta nekem: ha ezt a szalagot viselik, nem sebesülhetnek meg és nem kell, hogy féljenek semmitől — szóltam hozzájuk. — Hisznek maguk ebben?

— Ha félnénk, nem harcolnánk! — felelte egyikük, én pedig elhallgattam.

*

Gyorsan végiglovagoltam a külső kínai védelmi vonalon a Lisantól keletre elhúzódó harctéren. Vang tábornok figyelmeztetett bennünket, hogy az éj beállta előtt el kell jutnunk a 124. Hadosztály főhadiszállására, mert híre jött, hogy a japánok nagyobb erőket összpontosítanak Kuensan hegyi erődítése körül.

Miután a félig elpusztított Lisan bűzös utcáin átvergődünk, több száz csákányos és lapátos polgári egyénnel találkozunk; a harcterről tértek vissza, ahol lövészárkokat ástak. Trachomás, rongyos koldusok állottak az út szélén és üvöltöttek, de nem adtunk nekik semmit. Elveszett lelkek voltak. Egy kis ház közelében, kétóránnyira Lisantól kimerült, alvó katonákra bukkantunk, akik szétszórt levelek módjára feküdtek.

Gyorsan lovagoltunk és lovaink patái gomolygó porfelhőket vertek fel. Kuensanból állandóan dörögtek az ágyúk. A hegy nyugati lábánál az erdők kigyúltak és füst takarta el a lejtőket. Felderítő ellenséges repülőgépek keringtek ragadozó madarak módjára a dombok és síkok fölött, olykor-olykor egy bombázó raj jött dél felől hármás csoportokra szakadva, kiválasztotta a célpontot és kioldotta bombáit.

Később, egy szűk völgyön át haladva tovább, sárkunyóhoz értünk, amelyet a 124. Hadosztály a harctérről elérhető első kötözőállomásnak használt. Csak egy bejárata volt, annak sem volt ajtaja. Benn a sötétben egy sor sebesült feküdt szalmazsákokon a földes padlón. Az ajtónál egy gyalulatlan asztalon félig megtöltött üveg állott, fekete, helyben készült olló, néhány csomag kötés és kis négyszögletes darab géz. A poros gerendákról nagy belföldi vattacsomók lógtak le. Ez volt ennek az állomásnak az orvosi felszerelése.

Lenéztem a sebesültek komor arcára, szomorú szemük felnézett rám. Az egyik ember vizet kért, egy kötöző hozott egy rizsestálban vizet és odatette az ember fejéhez, de nem ajánlotta fel segítségét. Elharaptam egy dühös felkiáltást, odatértem a sebesült mellé és segitettem neki, hogy igyék.

Valamennyien csendben néztek. Mikor felkeltem, láttam, hogy az öt szanitéc a szobában — egyikük sem volt 17—18 évesnél több — lesütött szemmel állt ott, mintha összezúzták volna őket. A részvét legyőzte haragomat. Parasztfiúk voltak a hadseregből és Kínában a szegények maguk gondoskodnak magukról. Lehet, hogy egyikük sem tudott írni-olvasni. Az emberi műveltség kényelemből és bőségből fakadó szépségei sohasem jutottak el hozzájuk.

A kunyhón kívülről marsoló lábak dobogására lettem figyelmes. A kapu előtt szürke alakok vonultak el puskával és hátizsákkal. Kimentem és néztem, amint megállottak, letették batyujukat és puskájukat térdük közé szorítva leültek. Ketten közülük elmentek és kisvártatva visszatértek egy nagy, meleg vízzel telt dézsával és nemsokára minden ember annyit ihatott, amennyit akart. Ez a csapat a harctérre ment és itt tartott utolszor pihenőt. Holdfény volt, nekik pedig az éjszaka hátralevő részén harcolniuk kellett. Parancsnokuk odajött hozzám és szalutált; miután elbeszélgettünk, ezt mondta:

— Nem mondana valamit az embereimnek? Egy félóránk van itt.

Olyan levert hangulatban voltam, hogy azt feleltem, nehezemre esnék most. De ő azt mondta, ez bátorságot öntene az emberekre, így hát vele mentem. A katonák egy vezényszóra felállottak és vigyázzban maradtak. A parancsnok elkiáltotta magát: „Szalutálj!” és az emberek szalutáltak. Viszonoztam az üdvözlést — több okkal, mint ők üdvözöltek engem.

Mit mondhat valaki olyan embereknek, akik halni mennek? Ránéztem ezekre a szürke és ünnepélyes arcokra és igyekeztem azokra gondolni, akik saját népem és Európa egyszerű emberei közül — ráérő idejükben — rokonszenveztek Kínával. Elkezdtem tehát azokról beszélni a katonáknak, akik, mint mondtam, keresményük egy részét adják oda, hogy segítsenek Kínának. Haboztam, mert a kínai frontokon még nem láttam külföldi orvosság nyomát sem, de valamennyien láttunk már igen sok amerikai eredetű bombát, teherautót és más hadiszert.

— Nem tettünk eleget, de megpróbáltuk, hogy tegyünk valamit — mondtam végül. — Fogadalmat teszek nektek, hogy elmondom más országok népeinek, amit láttam. Igyekezni fogok leírni, hogyan harcoltok és milyen szellem hajt benneteket tovább előre ezen az úton, míg Kína szabad nem lesz.

Az emberek szalutáltak, leültek és egy darabig hallgattak. Aztán valami morgást hallottam. Beszéltem a parancsnokkal, az pedig hozzájuk fordult:

— A hölgy tudni szeretné, mit beszéltetek.

Az egyik katona összeszedte bátorságát és felállt. Merev vigyázz-állásban, mintha egy tisztnek tenne jelentést, ezt mondta:

— Azt szeretnénk tudni, miért ad el az ön országa fegyvert és muníciót az ellenségnek, hogy azzal gyilkoljon bennünket. Hiszen mi nem tettünk önöknek semmi rosszat!

Újra itt volt hát ez a kísértet: hazám Kína ellen elkövetett árulása. Ezeket a katonákat nem lehetett kielégíteni „erkölcsi” előadásokkal. Olyan realisták voltak, mint a föld, amelyet tapostak. Azt válaszoltam, mint már azelőtt is annyiszor, hogy minden kapitalista országban vannak az emberiségnek árulói, akik pénzt kovácsolnak a halálból. De hozzátettem, hogy sok millió egyszerű ember is van, olyanok, mint ők, ezek gyűlölik azt a politikát és ezeket a milliókat testvéri szeretet kapcsolja Kína katonáihoz. Gépiesen mondtam el mindezt — mint betéve megtanult leckét.

A katonák nem érték be ennyivel. Ugyanaz az ember megkérdezte:

— És mit tesznek ezek a mi barátaink a gazdag árulók ellen?

Megmondtam nekik, leírtam a szervezeteket és az egyeseket és hogy milyen munkát végeznek. Megemlékeztem Rooseveltnél, hogy küldjenek gyógyszereket Kínának és a londoni polgármester ugyanilyen értelmű felszólításáról, — de nem tettem hozzá, hogy milyen aránylag csekély visszhangjuk volt ezeknek a kezdeményezéseknek.

Az egyik katona felugrott és elkiáltotta magát:

— Éljen Roosevelt! Éljen a londoni polgármester!

Az egész csapat utánaordította az éljént, aztán jelmondatokat ismételtek el az említett népi szervezetek dicséretére. A parancsnok büszkén mosolygott és üdvözölt; aztán odakiáltott az embereknek és azok is szalutáltak. Végre valamennyien hátukra vették a borjút, felszedték puskáikat és menetelni kezdtek a hegynek fel.

A lelkiismeretes tábornok

Miközben forgatom naplóm silány lapjait, minduntalan megjelenik előttem két-három ember képe, akikkel ebben az időben találkoztam. Ott van mindenekelőtt Csang Ce-csung tábornok különös alakja, akit lelkiismerete Kína minden harcterén végigkergetett. Mellette egy tiszta, nemes figura; Csang Ke-hszia; Csang tábornoknál fiatalabb, ragyogó elme, ábrándok nélkül nézve előre a jövőbe. A harmadik Vang Can-hszü tábornok, egy fantasztikus egyéniség, akinek kellemetlen hetvenkedése bizonyos amerikaiakra emlékeztetett.

Január 9-én értem Csang Ce-csung tábornok harctéri főhadiszállására Csangdzsiadzsiban, a középkínai Ta Hung-hegyvidék egy városában. Csang tábornok a kínai erők jobbszárnyát vezényelte a téli offenzívában; ő volt a 33. északi Hadsereg-csoport parancsnoka is, amelynek egyik brigádja — a hősiesség alatt — elsőnek állott ellen a japánoknak a Marco Polo-hídnál és kezdte meg a kínai-japán háborút. Ennek a brigádnak maradványai még derékhadát képezték a 33. Hadsereg-csoport Hetvenhetedik Hadseregének.

Mikor kis társaságom eljutott a falu házaihoz, födetlen

fejű, tagbaszakadt, legalább hat láb magas férfit láttam, aki a közkatonák kék pamut-egyenruháját viselte. Papirosba kötött könyvet tartott a kezében, behajtott lapokkal, mintha már olvasta volna.

Csang tábornok elvezetett főhadiszállására és leült az asztalnál velem szemben, hogy elmondjon nekem egyetmást a közép-ső frontról, amelynek parancsnoka volt. Délen a nyitott ajtón át láttuk a hegység magas csúcsait, amely felől szakadatlan ágyúdörgés és repülőgépek berregése hangzott. Miközben ott ültem, az a tiszt jutott eszembe, aki nem győzött engem biztosítani arról, hogy ez a Csang tábornok hazafi, derék és tudós ember — szinte mintha védeni akarta volna. Ekkor visszaemlékeztem arra is, hogy Csang tábornokot valamikor árulónak nevezték. A háború előtt nagy állásokat töltött be Észak-Kínában és együtt dolgozott a japánokkal. Egy alkalommal tagja volt egy Japánba menő küldöttségnek. Mikor a háború a Marco Polo-hídnál megkezdődött, Peiping polgármestere volt és míg Szun Cse-juan tábornok 29. Mozgó Hadserege a városért harcolt, átadta a japánoknak, átruházva rájuk a hatalmat, mert — mint ő mondotta — meg akarta menteni az elpusztítástól. A nép *han csien*-nek, árulónak hívta.

De lehet-e akármelyik egyén felelős egy kormány politikájáért? Hat hosszú éven át a kínai kormány minden japán támadást „helyi incidensnek” minősített és lépten-nyomon beadta a derekát vagy engedményeket tett. A Hopéj-tartományt már jóformán teljesen demilitarizálták a japán fenyegetőzésre és Csang tábornok, mint északon mindenki, a 29. Mozgó Hadsereget is beleértve, amelyhez tartozott, hozzá volt szokva ahhoz, hogy ütközőként kezeljék Kína és Japán között.

Három álló hétig, míg a 29. Mozgó Hadsereg küzdött, Csang tábornokról az a hír járta, hogy Peipingban van és minden kínai becsmérően beszélt róla. Igazában ennek az időszaknak utolsó napjaiban a követségi negyedben feküdt egy német kórházban. De egy napon egy külföldi autó kigördült Peipingből és egy helyett két kínai vezető ült az elülső ülésen. Egyik közülük Csang tábornok volt. A német kórházban az az ember, akit a tábornoknak tartottak, ledobta magáról a takarót, lelépett az ágyról és kísétált az épületből!

Mikor a japánok legközelebb hallottak Csang Ce-csung tábornokról, a 29. Mozgó Hadsereg ötvenkilencedik Hadseregének volt parancsnoka és Észak-Kína minden szakaszán harcolt vele.

Elkeseredett harcokon át vezette Észak-Santungban és ha visszavonult, csak azért vonult vissza, hogy újra tovább küzd-hessen — és tényleg egyike lett a nagy tajercsuangi győzelem legfőbb tényezőinek. Hadserege Hszücsou eleste után nyugati irányban vonult vissza, még akkor is minden talpalattnyi földért harcolva. Csiang generalisszimusz a középkínai front jobbszár-nyának parancsnokává nevezte ki az 1939/40-es offenzívában.

Csang tábornok ilymódon száz harctéren megállta helyét, de még mindig kísértettek a vádak, melyeket valaha ellene emeltek. Mikor először beszéltem vele, két kínai újságíró volt velem. Olyan óvatosan beszélt és olyan gyanakodva nézett rá-juk, hogy később azt mondtam vezérkari főnökének, Csang Ke-hsziának, én nem tudom az ilyen embert sem megérteni, sem bizalommal megajándékozni. A vezérkari főnök ezt felelte:

— Nincs igaza. A mult még mindig üldözi. Irodalmunkban van egy elégia egy tábornokról, aki azt mondta valamikor, hogy míg célját el nem éri, élete nem több pornál és homoknál...

Csang Ce-csung helyzete nem volt könnyű. Negyvenhat évig élt nyugtalanság és zűrzavar közepette és multjának ár-nyéka, ópiumról és ágyasokról szóló meséi még körülrajzolták. De főhadiszállásán nyomát sem láttam ennek a multnak. Min-ndenütt nagy halom könyv volt katonai és politikai kérdésekről, és kevés ráérő idejében a főhadiszálláson olvasmányairól vagy elgondolásairól beszélgetett fiatal tisztjeivel, elsősorban vezér-kari főnökével. Megérkezésem előtt két napot és két éjszakát töltött a harctéren a védelmi vonalak felülvizsgálásával. Az em-berek azt mondták, hogy ki akarja hívni maga ellen a halált, hogy lelkiismeretének megszerezze az áhított nyugalmat.

Emberiessége néha áttört rideg tartózkodásán, de több-nyire félénken rejtegette. Velem csak a háborúról beszélgetett, a nehézbombázás, mint mondtotta, hat japán lövegől jön két hegycsúcsról, húsz mérföldre délnek. Az ellenség felfedezett egy lovasezredet, amelyet azért küldtek ki, hogy megszakítsa háta mögött az összekötő vonalat. De az ezred visszatért állomás-helyére és jelentette, hogy feladatának eleget tett. A tábornok rámutatott arra, hogy az ellenség sok száz gránátot lőtt erre az egy ezredre, de csak hatvan embert ölt meg; a japánok egyre silányabb célzóknak bizonyultak.

De a csapatok csak nehezen jutottak gránáthoz, mert min-den szállítási eszközük csak emberek és öszvérek voltak. És a 33. Hadseregcsoport egymaga négyezer embert vesztett három

hét alatt. A sebesültek több útvonalon szívárogtak visszafelé, többnyire úgy, hogy éjszaka átlópódltak a japán vonalakon. Mindennek ellenére a tábornok kijelentette, hogy csapatai szel-leme igen jó.

— Büszkék arra, hogy ők támadnak — mondta. — Remél-jük, összezúzhatjuk az ellenség külső védelmi vonalait Hankau körül és visszafoglalhatjuk legfőbb megerősített városukat, Csunghsziangot.

De senki sem tudta megmondani, sikerülni fog-e az egész offenzíva. Az ellenség hónapokon át tartotta állásait és erős vé-delmi vonalakkal vette körül; repülőgépek támogatták és gyorsan tudott szállítani megerősítéseket és utánpótlást Hankauból autókon, gyorsan tudta embereit az egyik belső állásból a má-sikba áttolni.

Arról is értesültem, hogy az ellenséges erők egytizede a bábkormány katonája Mandzsukínából. Mivel a japánok rende-sen félték attól, hogy ezeket a bérenceket a fronton használják és csak a helyőrségi szolgálatra tartogatták őket, a dolog szeget ütött fejembe. Minden gondolkodás nélkül megkérdeztem Csang tábornoktól, mit gondol, mi a főoka annak, hogy Kínában olyan sok mandzsuriai bérenc van most.

— Tudatlanság — válaszolta, de még alig csúszott ki a vá-lasz száján, mikor teste megmerevedett, arca jéggé fagyott és tekintete mozdulatlanul rám tapadt. Csak nagy erőfeszítéssel tudtam leküzdeni azt a vágyamat, hogy megmondjam neki: iga-zán nem erre gondoltam!

*

Az az ember, akit legjobban megismertem mindazok közül, akikkel a közép kínai fronton találkoztam, Csang tábornok ve-zérkari főnöke, Csang Ke-hszia volt. Sógora volt a keresztény tábornoknak, Feng Ju-hsziannak és valamikor Moszkvában ta-nult hadászatot. A téli offenzíva előtt a 33. Hadseregcsoport ki-képző táborának főnöke volt az újjászervezés idején.

Csang Ke-hszia arca vékony és élesvonalú volt, kék, kopott egyenruhája lazán lógott le válláról. Néha találkoztam vele a fő-hadiszálláson, néha a házbán, ahol el voltam szállásolva, egyszer pedig egy fa alatt ültünk együtt és beszélgettem vele, míg onnan kis távolságban légitámadás zajlott le. Vele is csak a háborúról és a front kérdéseiről beszéltem.

Mikor szóbakerült, hogy milyen katonák a japánok, ezt mondta:

— Ne hagyja magával elhiteni, hogy a japánok csak könyvből tanult szabályok szerint harcolnak. Majdnem három évig gyakorolták magukat rajtunk és sokat tanultak. Minden fajtájú támadást végre tudnak hajtani, frontálisan, oldalasban, sőt gerillamódra is. S ami ennél is rosszabb, tanulmányozták katonai, politikai és társadalmi gyöngéinket és felhasználják őket ellenünk.

Aztán kimutatta, hogy a legtöbb japán katona tud írni és olvasni, kapott némi nevelést és hogy a japánok sorozási rendszere sokkal jobb, mint a kínaiaké, azonkívül testi és műveltségi színvonaluk is magasabb. A kínai sorozási rendszer, ezt ő is kénytelen volt elismerni, egyáltalában semmit sem ért; sihedereket is bevettek és az ujoncokat néha kötéllel fogták. Az ilyen katonákhoz szükséges politikai kiképzés nem volt meg. Ez a gyöngeség, — mondotta — minden kínai hadseregről áll, csak a 8. Mozgó Hadseregről és az Új Negyedik Hadseregről nem. De mikor célzást tett arra, hogy az utóbb említett hadseregek politikai vezetői sajnálatos módon eltiltották katonáiknak az érintkezést a többi kínai hadsereggel, közbevettem, hogy az én megállapításaim szerint éppen fordítva áll a dolog. Azt felelte, hogy alighanem ez is, az is igaz, de hogy ez semmiesetre sem szolgál előnyére az országnak.

— Mindazonáltal — folytatta — mi kínaiak sokat javultunk a háború kezdete óta. Egyik hadsereg sem próbálja magát ma már egy másik rovására megmenteni. Mindenesetre tisztában kell lennünk azzal, hogy csak úgy győzhetünk, ha minden katonai erőnket állandó politikai és gazdasági haladással szilárdítjuk meg.

*

Ugyancsak Csang Ce-csung tábornok parancsnoksága alatt állott, de egészen más módon volt érdekes Vang Can-hszü tábornok, a szecsuan 29. Hadseregcsoport vezetője. Vang tábornok olyan parancsnok volt, akinek jelenlétében semmi együttérzés nem támadt bennem és aki iránt képtelen voltam tiszteletet érezni.

A két kínai újságíró kíséretében kigyalogoltam abba a faluba, ahol Vang tábornok főhadiszállása volt és meghallgattam hetvenkedéseit. Vékony, keményarcú férfi volt, aki szerette, ha

interjuvolják és mennél több helyzetben lefényképezik. Mikor leültünk, visszadólt székében és nagy nemtörődomséggel kijelentette, hogy a front helyzete nem fordult volna olyan komolyra, ha nem tartották volna vissza Szecsuanban. Most reáharul az a feladat, hogy mindent visszafoglaljon, amit a japánok elvettek. Csiang Kaj-sek generalisszimusz, mint szerényen közölte velünk, belement abba, hogy vezetni fogja helyette Szecsuan kormányzóságát addig, amíg nagytakarítást nem végez a fronton! Célzásokat tett arra, hogy ez nagy megtiszteltetés neki a generalisszimusz részéről, de nekem kételyeim voltak, hogy nemcsak az útból akarták-e eltenni ezen a módon. Az ilyen emberek hírhedtek voltak Kínában.

Vang tábornok értelmesen beszélt katonai kérdésekről, de a bábkormányok árulóira ez volt a legjobb magyarázata:

— Azért vannak annyian, mert nem tanulmányozták a konfucei klasszikusokat. Minden katonának tudónak kellene lennie.

Az újságíró mellettem furcsán nézett. Nem szólt semmit, én ellenben belementem Vang tábornok elméletébe és megjegyeztem, hogy éppen a legtöbb vezető kínai áruló igenis Konfuce tanítványa. Szánalommal nézett rám és kijelentette, hogy ezek az árulók „csak felületesen tanulmányozták” a mestert. Elhatároztam, nem fogom figyelmeztetni arra, hogy Csang Cecsung tábornok valamikor tanulmányozta a klasszikusokat, most azonban már csak modern katonai és politikai műveket olvas, ezzel szemben Vang tábornok főhadiszállásán egyetlen könyv sem volt, a klasszikusok sem.

Nyilván, hogy fensőbbiségi elméletét igazolja, közölte velünk, hogy hadserege éppen most fogott el hat japánt. Szerencsétlenségére láttuk ezeket a foglyokat és tudtuk, hogy elfogatásukhoz az ő hadseregének semmi köze. Egy gerilla-rohamosztag fogta el őket, amely az ellenség által megszállott területen a Ta Hung-hegységben működött, Hankautól északra és északnyugatra. Ha fogságba ejtésüknek volt irodalmi jelentősége, semmiesetre sem klasszikus volt, mert a rohamgerillákat a kínai Kommunista Párt vezette. Követtem két újságíró kartársam példáját és lehetőleg indulatmentes, tisztelettudó arckifejezéssel hallgattam tovább Vang tábornokot.

Mikor elmentünk, az egyik újságíró megjegyezte:

— Tipikus szecsuani hencegő — piha! — és kiköpött.

*

Egy délután titkárommal együtt tértem vissza Csang-dzsiadzsi piacvárosból, mikor összetalálkoztam egy századparancsnokkal és a tűzvonalból visszatérő katonáival. A parancsnok elmondta, hogy előző éjszaka, mikor százada felfelé kúszott egy domboldalon, hogy megrohamozzon egy ellenséges hadállást, katonái hirtelen kínai szót hallottak felülről:

— *Lao hsziang* (honfitársak), ne jöjjetek tovább! Parancsunk van, hogy használjunk mérges gázt!

— Árulók! — kiáltotta a parancsnok.

— Nem tehetünk mást — mondta a hang.

A csapat visszacsúszott, megkerülte a dombot és hátulról akarta megtámadni az állást, de a mandzsuriai kínai csapatok egy egész zászlóalja teljesen bekerítette. A bábkormány csapatainak parancsnoka azt mondta, hogy visszaadja az emberek puskáit, ha rögtön visszavonulnak. Azt mondta, hogy katonái a levegőbe fognak lőni.

— Árulók vagytok! — kiáltott a századparancsnok ismét, de a bábkormány csapatainak vezetője azt mondta, hogy mikor Mandzsuriában a japánok őket besorozták, családjukat is jegyzékbe foglalták és ha megszöknek vagy nem akarnak tovább harcolni, kiirtják hozzátartozóikat.

A parancsnok vitatkozni kezdett velük, elmondta nekik, hogy a harcoló kínaiak családjai is japánoktól megszállt területen laknak —, hogy egy kínainak sincsen otthona. Szívére beszélt a mandzsuknak, hogy jöjjenek vele. Azok nyugtalanul fészkelődtek és a századparancsnok azt mondta, hogyha a tiszt nem lett volna ott, alighanem átállottak volna hozzájuk. Még az árulók parancsnoka is habozott és hangja nagyon bizonytalan volt, mikor azt mondta a katonáknak, hogy vegyék vissza fegyvereiket. Mielőtt elmentek, figyelmeztette őket:

— Ne menjetek ebbe az irányba; itt gépfegyver-fészek vannak és a gépfegyverek mellett japánok állnak.

Mikor szállásunkra visszatértem, egy gerillavezetőt találtam ott és egy koreait, aki éppen behozott néhány foglyot. Két látogatóm beszámolt a Hankautól északra az ellenségtől elfoglalt területen uralkodó viszonyokról. Mikor felvettem a kérdést, miért ne mehetnék én magam oda, hogy saját szememmel lássam a dolgokat, azt mondták, hogy a veszélyen kívül erre semmi ok nincs. A gerillák másnap hajnalban mennek el és útirányuk keletre vezet a japán vonalaktól a Ta Hung-hegységen

át. A gerillák állandóan menetelnek és harcolnak és gyakran az ellenségtől nem is egy egész mérföld távolságra táboroznak.

Elküldtem titkáromat Csang Ce-csung tábornokhoz és levélengetedélyt kértem tőle, hogy elmehessek. Később megtudtam, hogy mikor levelem megérkezett, Csang tábornok egy magasrangú csungkingi katonatiszttel tanácskozott. A tiszt azt bizonygatta, hogy az Új Negyedik Hadsereg gerilla-rohamcsapata illegális és semmi joga arra, hogy ezen a vidéken legyen!

— Illegális? — kérdezte Csang tábornok. — Mi legális vagy illegális? Igen sok bábhadsereget elintézték a hátunkban, japánellenes szövetségekbe szervezték a népet, japán foglyokat küldtek nekünk. Illegális ez? Mert ha igen, akkor mi legális?

Aztán tollat fogott és kiállította számomra az engedélyt, hogy meglátogassam a gerillákat, közben pedig kijelentette:

— Ez már megint csak politikai kérdés. Ezek a gerillák csak azért illegálisak, mert a parancsnokaik kommunisták. Én nem törődöm senki politikai felfogásával, ha az ellenség ellen harcol!

Nem mindenki volt ilyen tárgyilagos. Mikor szándékomról értesült, Csang egyik szárnysegédjének, egy kereszténynek, aki valamikor az első metodista egyház esperese volt Peipingban, balsejtelmei támadtak. Kijelentette, hogy meg fognak ölni, ha elmegyek a gerillavidékre — és szemei megteltek könnyekkel.

— Tegye el a könnyeit a temetésenre — jegyeztem meg türelmetlenül. Erre kitört belőle, hogy a gerillák mind kommunisták, én pedig kijelentettem, hogy azzal sem törődöm, ha a metodista egyház esperesei.

Másnap reggel elmentem a gerillákkal.

Március volt, majdnem három hónappal később, mire viszontláttam Csang Ce-csung tábornokot. A Ta Hung-hegységen át érkeztem vissza és beszámoltam neki arról, milyen veszedelmes helyzet alakul ki Közép-Kínában. Elmondtam neki, hogy Vang Can-hszütől, a nagyszájú tábornoktól hallottam: parancsot kapott a hadügyminisztériumtól, hogy semmisítse meg a gerilla-rohamcsapatokat, amelyekkel utaztam.

Csang tábornok óvatosan megkérdezte:

— Bizonyos benne, hogy igazat mondott?

— Határozottan! Többször is megismételte. Én természetesen mindjárt figyelmeztettem arra, hogy az ilyen polgárháború csak a japánoknak válnék előnyükre.

Csang tábornok néma csöndben ült, én pedig megtartottam

gondolataimat magamnak. Értesüléseim szerint ő is megkapta a parancsot, hogy fordítsa fegyvereit a gerillák ellen, de talált valamilyen ürügyet, hogy a parancsnak ne kelljen eleget tennie. Csak az elmaradott szecsuanai hadseregről volt feltételezhető, hogy végrehajtja ezt a testvérgyilkos politikát.

Ekkor láttam Csang tábornokot utoljára. Akkor már rosszul voltam és egy katonai autóval visszaküldött a Jangce partján fekvő Icsang külföldi kórházába. 1940 júniusának elején, mikor Csungkingban voltam kórházban, egyik megsebesült törzstisztje látogatott meg és elmondta nekem ezt a történetet:

— Május 15-én, a japán tavaszi ellenoffenzíva tetőpontján, Csang tábornok ismét azt a parancsot kapta, hogy vegye át a középső front hadseregeinek parancsnokságát és üzze ki velük az ellenséget Caojangból és több más városból, Csang tábornok csak két gárdaezredet tartott magánál a Han-folyótól nyugatra és nem hitt abban, hogy fel tudja venni az érintkezést 33. Hadseregcsoportja többi részeivel, még kevésbé a többi hadsereggel. Mielőtt engedelmeskedett a parancsnak, utolsó levelében utasította parancsnokhelyettesét, Fang Csi-an tábornokot, hogy vegye át a hadsereg parancsnokságát abban az esetben, ha vele valami baj történne.

Május 18-án öt és két ezredét Fengzsiadzsi közelében hat-ezer ellenséges gyalogos és lovas vette körül. Nyolc óra hosszat harcoltak, borzasztó veszteségeket szenvedtek és Csang tábornok is megsebesült a balkarján. Törzstisztjei kérelték, hogy vonuljon vissza, míg nem késő, de erre nem volt hajlandó és azt mondta, hogy még nem teljesítette hazája iránti kötelességét. Még éppen vitatkoztak, mikor az ellenség előretört, Csang tábornokot mellén találta egy gépfegyvergolyó, mely egyik tisztjét is megsebesítette. Megparancsolta a két embernek, hogy menjenek el, de nem engedte, hogy őt is elvigyék és ezzel neheztésük menekülésüket. Egyre csak ezt ismételgette:

— Megtettem a kötelességemet.

Néhány órával később Fang Csi-an összeütközött ugyanazzal a japán erővel és jócskán megtizedelte. A halottak közt megtalálták saját főparancsnokuk holttestét. A japán rádió azt üvöltette, hogy Csang tábornok holttestét szülőhelyére, Santungba fogják vinni és ott temetik el. Ezzel kapcsolatban „hagyományos lovagiasságot” emlegettek és „busido-szellemet”.

A kínaiak a tábornok holttestét Csungkingba vitték (ugyanakkor, mikor a halott Csung Ji vezérőrnagyot) és állami

temetést rendeztek Peipejben, harminc mérföldre a fővároson kívül. A japánok értesültek a temetésről: repülőgépek jöttek és bombákat dobtak. Miután elmentek, a temetés folytatódott és Csiang generalisszimusz utólag kitüntette a halott hősöket. Azt beszélték, hogy ettől kezdve a generalisszimusz íróasztalán ott állott Csang Ce-csung tábornok fényképe, a tábornoké, akinek lelkiismerete végre megnyugodott.

Zendülés

Néhány nappal azután, hogy elhagytam Csang Ce-csung tábornok főhadiszállását, kellemetlen módon vissza kellett emlékeznem Vangra, a hetvenkedő szecsuanai tábornokra, mikor a Ta Hung-hegységben egyik ezred kórházába mentem. A kórház vezetésével megbízott katonaorvos meglepett, pedig azt hittem, hogy ezen a téren már nem érhet több meglepetés. Semilyen értelemben nem volt orvos, sehogy sem tudtam elképzelni, hogyan kapta meg ezt az állást. Az ezredparancsnok a faluban értelmes és tehetséges ember volt, ez azonban olyan volt, mint egy mészáros. Alighanem az is lehetett valaha.

Mindenféle kifogásokat mondott, hogy miért nem mutatja meg nekem a kórházat, de mikor érdeklődésem mindettől nem csappant, vonakodva elkísért körútamra. Egy kis épülethozzához érkeztünk, ahol a házakról csomóban lógott le a rothadt szalma és egy udvarra jutottunk, melyet négy helyiség vett körül. Mihelyt beléptünk az udvarra, megütődve néztem szét, mert mintha szüntelen nyöszörgés jött volna a föld alól. Megfordultam és belöktem egy előttem levő ajtót. A nyöszörgés egész hulláma csapott meg.

A szoba hosszú és sötét volt, csak a nyitott ajtó felől és az egyik végén levő keskeny ablakon át kapott némi világosságot. A helyiség egész hosszában a megszokott szalmazsákok feküdtek a földes padlón, rajtuk pedig két-három tucat beteg és sebesült katona fetrengett. A derékalj és a fal között egy keskeny közön négy-öt nagy veder állott tele ürülékkel, olyan bűzt árasztva, hogy közel voltam az ájuláshoz. Az emberek közül néhányan egymás mellé húzódtak, hogy ne fázzanak, némely takaró alá három és négy is jutott. Az iszonyú nyöszörgés tőlük eredt.

Az egyik beteg katona tántorogva felállott és elindult az

egyik nagy veder felé. Odanyúltam, megfogtam forró, lázas kezét és segítettem, hogy elérje a vedret.

Minden udvariasságról megfeledkezve, végigmentem a keskeny közön és beszélgettem az emberekkel. Aztán kimentem és egy másik hasonló helyiségbe értem. Itt egy csomó halott feküdt élő emberek között. Ennek a másik helyiségnek egyik sarkán ajtó nyílt, azon keresztül olyan kis és szűk szobácskába jutottam, hogy meg kellett állnom egy pillanatra, mielőtt szemem hozzá szokott a homályhoz. Lassanként kivettem a földön fekvő emberek elmosódott körvonalait. Megfordítottam az egyiket. Hullamerevségben feküdt és ruhája és a szalma alatta tele volt ürülékkel. Valahonnan kinyúlt egy kéz és megrántotta nadrágom szárát. Lenéztem és villogó fekete szemeket láttam. „Segítsen rajtam!” — suttogta egy rekedt hang.

Ez volt az a szoba, ahol a haldoklókat sorsukra bízták. Kitértem az udvarra, aztán még egy hosszú szobába, ahol mások nyöszörögtek kínjukban. A doktor állandóan sarkamban volt és bizonygatta, hogy a személyzet befejezte aznap munkáját — hogy nincs elég gyógyszer — hogy nincs elég segéderő... De ebben az utolsó szobában egy katona roncsa emelkedett ki egy takaró alól és kétségbeesetten kiáltotta:

— Ez nem kórház! Ez hullaház. A doktor azt mondja, áldoznunk kell. De ő nem áldoz! Ő az élelmezésünkön pénzt keres! Nem törődik velünk. Senki sem törődik velünk!

A „doktor” visszalépett és arcába sujtott a kiabáló embernek. Mikor fel-felsikoltottam, odafordult felém és parancsoló hangon felszólított, hogy hagyjam el a kórházat. Szótlanul kimentem, de alig voltam künn, odaálltam elé és megesküdtem, hogy el fogom mondani a látottakat Csang Ce-csung tábornoknak, egész Csungkingnak — az egész világnak!

Vak dühvel elindultam, hogy megkeressem az ezredparancsnokot, de még mielőtt beszélhettem volna vele, az egész ügy borzasztó véget ért. A katona, akit a doktor megütött, kitértem ahhoz a házhoz, ahol századparancsnoka lakott, elmondta neki, mi történt, de a századparancsnok lehordta és haditörvényszékekkel fenyegette. A katona eltántorgott és egy puskával jött vissza. Több katona látta, mikor jött, de csendesen nézte és meg sem moccant.

A katona kihívta a századparancsnokot és mikor a tiszt kiért, hasbalötte. Aztán megfordult és ment a ház felé, ahol a doktor lakott; a katonák követték és távolról nézték. A doktor

ajtaja előtt a katona szólt az ordonáncnak, mondja meg a doktornak, hogy keresi valaki. A doktor éppen két barátjával ebédelte és dühösen jött ki. A katona minden golyóját belelőtte. Aztán továbbtárgyolt, be a házba, de a doktor két barátja közben kerekelt oldott. A katona rácsapta puskáját az ebédlőasztalra és mindent pozdorjává tört. Ezután egy csoport katona előtt elhaladva lefelé tántorgott a rövid utcán és a hegyekbe vezető ösvényen.

Hamarosan az egész falu forrongott. Mielőtt akármelyik tiszt megtudhatta volna, mi történt valójában, szürkülni kezdett és a zendülő már valahol a hegyekben volt. Egy tiszt elővett néhány katonát, aki végignézte az egész esetet és ordítani kezdett rájuk. Az egyik katona azt felelte, hogy egyiküknek sem volt puskája vagy tölténye, viszont a zendülőnek jó fegyver volt a kezében.

Ennél többet a tiszt nem tudott kivenni belőlük. Külön örök voltak szolgálatban egész éjszaka, de hasztalanul. Miután törzskarával tanácskozott, az ezredparancsnok összehívta a katonákat és beszédet mondott. Azt mondta, hogy a zendülő két embert meggyilkolt és ha kézrekerül, agyon fogják löni. De azt is bejelentette, hogy megjavítja a kórházban uralkodó állapotokat és reméli, hogy a katonák, akiknek panaszuk van, ezentúl közvetlenül hozzá fognak fordulni és nem lövik le tisztjeiket.

Ezt követőleg egy csoport fiatal katona az ezredparancsnokhoz ment, hogy megbeszélje vele az ügyeket. Hallották, hogy néhány hadseregben lábbadozó katonákból álló bizottság kezeli az élelmezésre kapott pénzt és eszközli a bevásárlásokat; ha az ő kórházukban is volna ilyen bizottság, senki sem panaszkodhatnék az élelmezés miatt vagy vádolhatná a doktorokat azzal, hogy ellopják a pénzt. Ők küzdeni akarnak a japánok ellen és nem bánják, ha megölik őket, de nem akarnak a kórházba kerülni, hogy ott haljanak meg. Nézetük szerint a doktoroknak el kell látniuk feladatukat és a segédszemélyzetnek ügyelnie kell a tisztaságra és időnként új szalmával kell kitömnie a derékaljakat. A halottakat el kell takarítani és a betegek ne legyenek kénytelenek végignézni mellettük fekvő bajtársaik kiszívását. Tél közepén a sebesülteknek takarókat kell adni...

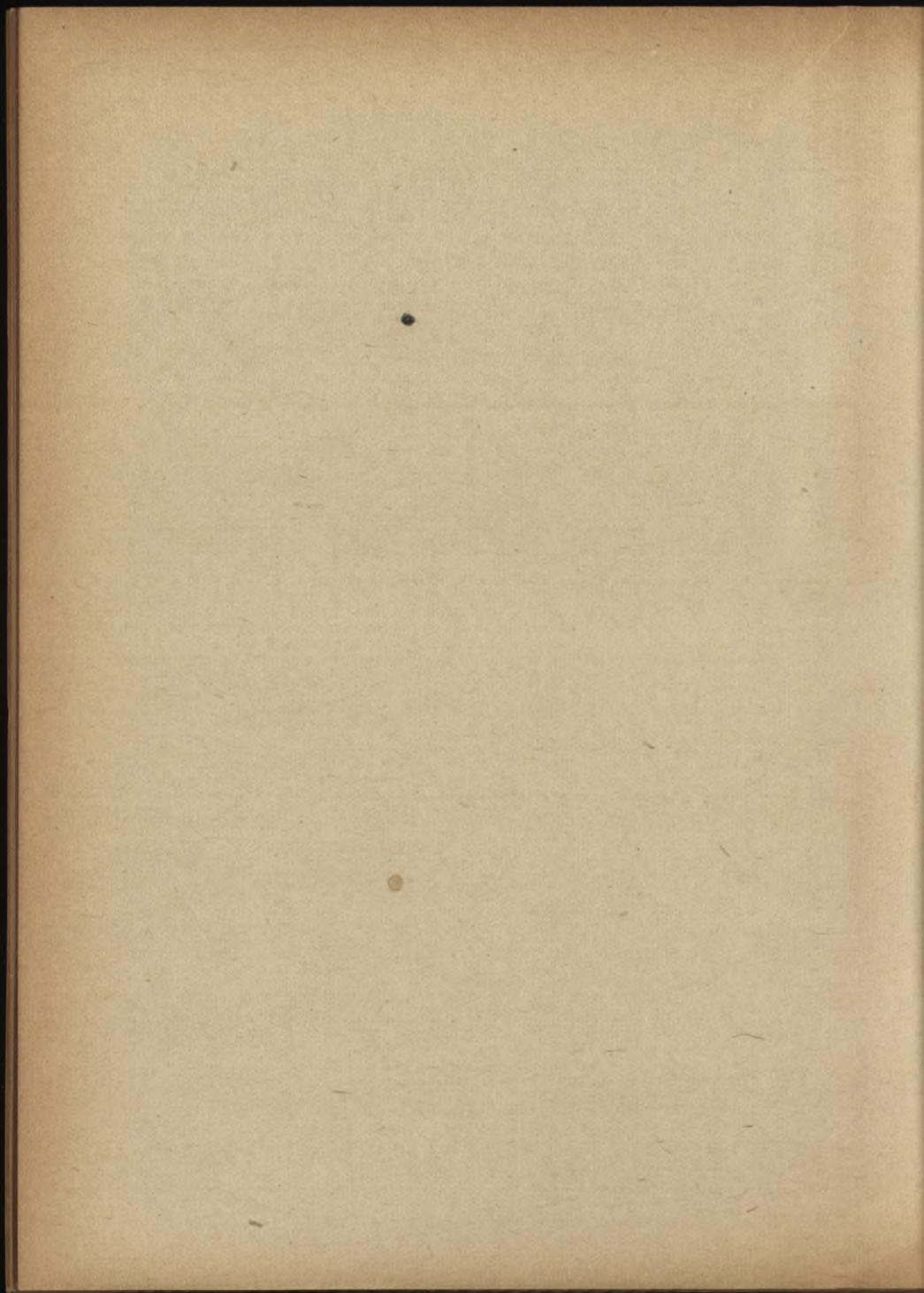
Az ezredparancsnok azt felelte, hogy a tiszték nagy elfoglaltságuk miatt eddig nem foglalkozhattak ezekkel az ügyekkel, mostantól kezdve azonban ezt fogják tenni. Hivatalos hangon beszélt, de barátságosan és az emberek nem használták ki a hely-

zetet. Végül katonásan tisztelegtek, de miközben kimentek, láttam egyet-kettőt, aki nem tudta elrejeni a szemében felvillanó örömet.

Az este hátralevő részén mindenki sugdosott és időnként elfojtott nevetést is hallottam. Másnap reggel a főhadiszállás körül álló öröktől hallottam, hogy a katonák este lefekvés után alaposan megtárgyalták a nap eseményeit. Nagy baj, nagy baj, mondta egyikük; de nem egy közülük harsányan nevetett, mintha valami nem éppen kellemes tréfa jutott volna eszébe.

KILENCEDIK KÖNYV

ÚJRA A GERILLÁK KÖZÖTT

1940

Mégegyszer a gerilláknál

Egyszer pihenés közben ezt írtam:

Megyünk tovább... Előttünk autót húzódik és mi erdőkben kóválygunk, míg katonáink fel és alá járnak az országúton. Aztán felkerekedtünk és tizenötperc múlva már túl vagyunk az országúton és a másik oldalon egy erdőbe kerülünk... Tovább, csak tovább és végre gerilla-őrszemek árnyékát látjuk a fák alatt. Elérkezünk az első gerilla-faluba, a Ta Hung-hegység keleti lejtőjén. Útunk most diadalút — hazafias dalok, nevető arcok, kíváncsi szemek... Az éjszaka gyertyavilágos nagy templomban ért bennünket, amely tele van férfiakkal, asszonyokkal és gyerekekkel és az Új Negyedik Hadsereg gerilla-rohamszakkaszával. Egy gyertyától megvilágított hosszú deszkaasztal meg van rakva amerikai mogyoróval és kis vörös téli répával. Ezeknek az embereknek most a répa az egyetlen zöldségük és a szónoklatokkal, énekléssel és nevetéssel eltöltött hosszú éjszaka közben hallom, hogy valaki ezt mondja: „Főhadiszállásunknak új helyre kell költöznie; odaát a répa nagyobb és pirosabb, mint itt.”

Egy gerilla-törzstiszt elmondja egy ütközet történetét, amely három hónappal azelőtt folyt le a Macsiacsung-

völgyben. Ott sok embert öltek meg, a sebesült katonákat is és a *Csi-csi Pao*, a gerillaújság kiadóját elfogták és legyilkolták. Ez az ember Li Csang-hiang volt, azelőtt a sanghaji Mezőgazdasági Kutatóintézet tagja. Most Hszia Ven-jao, a vuhani egyetem végzett növendéke a szerkesztő. A törzstiszt aztán hozzáteszi:

„Érdekes, mire képes egy japán támadás! Mikor elkezdődött, már két hete beteg voltam. Felkeltem és mielőtt az éjszaka elmúlt volna, kilencven li távolságra gyalogoltam! Azóta sem voltam beteg, teljesen felgyógyultam.”

„Ez az adrenalin — felelem. — Nekem sem ártana egy kis géppuskázás, mert gyöngélkedtem.”

„Itt majd kigyógyul!” — nevet.

Nos, csakhamar rájöttem, hogy újra olyan emberek között vagyok, akiknek a tudás ugyanolyan fontos, mint a fegyver. A Csi-csi Pao konferenciát hívott össze, amelyre majdnem mindenki eljött. Elküldték egy jegyzékét azoknak a kérdéseknek, amelyekről beszélnem kellett és nekem szörnyűmód inamba szállott a bátorságom. A kérdések között olyanok voltak, mint 1. a mostani európai háború; 2. a szovjet-finn ellenségeskedés; 3. a kínai-amerikai viszony; 4. Kína jelenlegi katonai helyzete; 5. a kínai politikai pártok közötti viszony és 6. a hibák orvoslására vonatkozó javaslatok.

A gerillák asszonyvezetői — köztük a „Nagy Csen Nővér” néven ismert katonai parancsnok — arról is értesítettek, hogy az ellenség hátában levő tizenegy kerületből hívnak össze nőkonferenciát és azt várják tőlem, hogy a nemzetközi nőmozgalomról és a kínai asszonyok háborús teljesítményeiről beszéljek. És természetesen azt is elvárják tőlem, hogy „irányítsam őket!”

Levelek kezdtek szivárogni az egész hatalmas gerilla-övezetből Hankautól északra, arra kérve, hogy látogassam meg a harcoló ezredeket és vegyek részt a felvilágosító munkában, amely az „ellenség hátában fekvő területek kisebb tisztviselőinek első demokratikus választását” fogja megelőzni. Mint egy demokratikus ország polgára, tartsak különböző gyűléseken előadásokat a demokráciáról és vegyek részt a kiküldöttek tanácskozásain a választások előtt. Két előjáró arra is megkért, hogy látogassam meg kerületüket és tartsak előadást a Védelmi Szövetségnek. Az egyik így írta magát alá: „Song Ji, az Ön hetvenes barátja”.

Közvetlenül ezekután egy tengerésztől érkezett hozzám levél, a „Tizes Csoport” néven ismert japánellenes titkos polgári szervezet főnökétől. Ebben értesített, hogy mintegy százezer, az ellenség hátában megszervezett polgári lakos rövidesen konferenciát tart a Hankautól délre fekvő tavi körzetekben és nekem ezen össze-vissza mindenféléről kell beszélnem. A levéllel öt doboz zsákmányolt japán cigaretta érkezett, egy japán zászló, öt szép új japán notesz, egy üveg tinta és egy japán női kimonó!

Majdnem három hónapon át mentem és beszéltem és mentem és beszéltem. A hó leesett és vastagon feküdt; a japánok jöttek és harcoltak ellenünk; éjszaka mentünk és napközben aludtunk, miközben több mérföldre körülöttünk polgári őrök őriztek minden utat. Egy sötét éjszaka fagyos, bõrigható esőben megkerültem egy japánoktól megszállott várost, átmentem a japán őrzárattól őrzött országúton és elmentem egy gerillakórházba, ahol kétszáz sebesült feküdt. Hogy a japánok fel ne fedezhessék, a kórház hetenként egyszer vagy kétszer megváltoztatta helyét. Az egyetlen „doktor” bizonyos Li kisasszony volt, egy képzett ápolónő, aki az egyik amerikai baptista missziós kórházban tanult Észak-Kínában. Kiképzett egy tucat férfit és nőt és segítségükkel nagyobb műtéteket hajtott végre, mindent tökéletesen fertőtlenített és a legszigorúbban végrehajtott minden egészségügyi intézkedést. Kopott katonai egyenruhában járt, faluról-falura lovagolt és csekély gyógyszerkészletét egy hegyi barlangban tartotta elrejtve. Vele lovagoltam és hinni kezdte, hogy valóban vannak csodák a földön.

Mialatt ebben a kórházban voltam, a gerillák sokat beszéltek nekem egy Sujhszienben, a kerület legjobban megerősített japán városában élő fiatal ír katolikus papról. Gyakran segített a gerilláknak, oltalmába vett kínai polgári egyéneket és nemrégén ingyen osztott ki rizst több ezer falusinak a megszállott városon kívül. Találkozni akartam vele. Egy éjszaka, mikor a gerillákat támogató egyik földesúr lakásán feküdtem torokgyulladásban, írtam a papnak, hogy látogasson meg, ha elmeri hagyni a japánoktól megszállt várost. Egy polgári egyén elvitte leveletem és egy viharos éjszakán, mikor szállásomtól három mérföldnyire az országúton gerillák harcoltak egy japán csapat ellen, a pap tizenöt mérföldet tett meg gyalog és hajnalban gyógyszerrel, három köcsög ausztráliai vajjal és valamicske cukorral érkezett hozzám.

Felkeltem és együtt lovagoltunk a faluba, ahol a gerilla-

sebesültek feküdtek. Én már minden pénzemet odaadtam a kórháznak; a pap is odaadta mindenét — ötven kínai dollárt. A sebesültek közül még mindig soknak nem volt takarója. A pap úgy megrendült, hogy rögtön elment azzal, hogy Sujhszienből kér segítséget, ahol egyházának egy kis kórháza van.

Sujhszien kapujánál a japán őr meghagyta neki, hogy szokás szerint vegye le a kalapját és lehajtott fővel álljon egy félórát. Aztán az őr az arcába ütött és megengedte neki, hogy belépjen. A fiatal pap aludt néhány óra hosszat, aztán továbbította kérésemet a város egy nagy protestáns kórházához, gyógyszereket kérve és felszólítva a kórház kínai orvosát, hogy jöjjön és segítsen rajtunk. A misszionáriusok csak egy font bórsavat küldtek és egy üveg orvosságot az én részemre. A kínai orvos nem volt hajlandó eljönni. Csak nem régiben járt Tiencinben és hozott onnan feleséget magának — mindezt japán engedéllyel.

A pap visszatért missziójához és jóformán egész gyógyszerkészletét kiürítette. Olyan anyagokat, mint tetanusz elleni toxint, kakaódobozok aljára tett és befedte kakaóval. Ruhája alatt fáslikkal göngyölté be testét. Mikor mindezzel készen volt, négy nagy bambuszkosárba rakta készletét és betakarta káposztalevéllal és répával. A kórház két kínai szolgálója rudakra vette a kosarat és valamennyien egy üzemben várakoztak a város kapuja mellett, míg a japánok őrseget váltottak. Négy-öt percre a kapuk őrizetlenül maradtak. Ezalatt az idő alatt a pap tiszteltudóan leemelt kalappal átsétált és a két tehervivő követte.

Mikor átadta értékes rakományát, elmentünk a gerilla-főhadiszállásra, ahol vendégként maradt három napig. Hogy megvédjék, a gerillák mindenütt azt híresztelték, hogy Csungkingból egy amerikai orvos érkezett.

Egy éjszaka a gerillák vagy ötvenet kiválasztottak vezetőik közül, titoktartást fogadtattak velük, és mindnyájan összeültünk két hosszú asztal körül, amelyeken rizs, répa és amerikai mogyoró volt. Ez ragyogó vacsorának tűnt, és miután ettünk és magasztaló beszédeket mondtunk a szabadságról, elénekeltük a hazánkbeli dalokat. A pap különös, erős, érces hangon előbb egy kínai dalt énekelt, aztán az ír katona dalát. A koreaiak a szép *Ariran*-nekét adták elő, amelyet később Nym Wales tett halhatatlanná. Egy anámi, aki évek óta a gerillákkal harcolt, rágyújtott egy indokínai forradalmi dalra és négy maláji fiú, akik közül egy Jávából, három Szingapurból való volt, maláji

nyelven énekelt. Aztán mind felállottunk és elénekeltük az *Elő-
őrsök indulóját*.

Három nap múlva a pap visszalopódzott missziós állomására, levette kalapját és mély tisztelettel állott a japánok előtt, mielőtt belépett.

Kínai fiam

Mikor először megérkeztem az Új Negyedik Hadsereg gerilla-rohamcsapatához, egy *hsziao kuej-t*, azaz kis ördögöt adtak mellém szolgának. A riporternő, aki kísért, ugyancsak kapott egy fiút. Noha ez a gerilla-hadseregeknél bevezetett szokás volt, én ismét egy régi problémával álltam szemben — nemcsak azzal, hogy egy gyermek szolgál ki, hanem azzal is, hogy gyermekeket kitettek az ütközet veszélyeinek.

Minden országban és minden időben gyermekek résztvettek a népforradalmakban. Résztvettek Kína 1911-es forradalmában és az 1925/27-es „nagy forradalomban” is. Mikor 1927-ben Kínában megkezdődött a polgárháború, a felkelő Vörös Hadsereg tömegméretekben állott ez előtt a probléma előtt, mert serdülő fiúk ezrével léptek be soraiba és sokszor férfiakból, asszonyokból és gyermekekből álló egész családok harcoltak a katonákkal együtt.

Mint a tulajdonképpeni Új Negyedik Hadseregben, ezekre a gyermekekre itt is olyan könnyű munkát bízta, mint azt, hogy hozzanak minden reggel meleg vizet, tartsák tisztán egy tiszt vagy politikai vezető szobáját és vigyenek hírt egyik helyről a másikra. Naponként több óra hosszat írni és olvasni kellett tanulniuk és iskolába kellett járniuk. Ezúton küldöncből őrszemmé vagy katonává „léptek elő” és sokan közülük később tisztek lettek a fronton. Velük egészen új erő lépett fel a kínai társadalomban, olyan erő, amely egy háborús világban fejlődött ki és a szó szoros értelmében a forradalmi tudatban gyökerezett.

Sok tekintetben ez szomorú jelenség volt, de magam sem láttam más utat e gyermekek számára. Ha a hadseregben az élet kemény is volt a gyermekeknek, még mindíg félig sem olyan rossz, mint a gyárakban és a kis műhelyekben. A tehetős családok sarjainak kivételével a kínai gyermekek egész súlyát érezték a szerencsétlenségnek, mely végigsepert hazájukon.

Kínában élő külföldiektől minduntalan azt hallottam, hogy

a tisztek a gerillahadseregekben a hsiao kujeket homoszexuális célokra tartották. Ezeket a meséket beteg lelkek költötték. Mondhatja valaki, hogy túlságosan naív vagyok, vagy hogy megtévesztettek, de egy hadseregben nem igen lehet semmit eltitkolni: itt minden közös, az emberek úgy élnek, mint egy nagy akváriumban. Nincs a világon semmi, amiről a kínai katonák ne pletykálnának; a háború arra készíti őket, hogy mindent őszintén megmondjanak, s ha az egyik netalán hazudna, a legközelebbi minden bizonnyal az igazat fogja mondani.

A mellém kinevezett *hsiao kuej* tipikus példánya volt a gerillákhoz csatlakozott „kis ördögök”-nek. Sen Kuo-hua névre hallgatott, és noha tíz- vagy tizenegy évesnek mondta magát, — pontosan ő sem tudta — sokkal fiatalabbnak látszott. A kínai gyermekek csodálatos bölcseségével elmondta nekem, hogy azért ilyen kicsi, mert sohanem volt elég ennivalója és sokszor volt beteg, mikor még „koldusgyerek” volt. Ennek már sok ideje van, magyarázta, akkor még „nagyon kicsi” volt. Banditák támadták meg szegényes honani kunyhójukat, földig égették, megölték apját és bántalmazták anyját. Két idősebb testvére belépett a hadseregbe, hogy legyen miből élnie, és a szerencsétlenség után ő kénytelen volt koldusgyerekként keresni pénzt, hogy magát és anyját fenntartsa.

Arra már nem emlékezett, hogy akkor milyen idős lehetett. Anyja azt mondta, vegyen egy tálat és álljon meg egy gazdag ember háza előtt. Kiballagott hát és egy nagy ház előtt álldogált egész nap. Mivel nem értett hozzá, hogy nyöszörögjön és kiabáljon vagy fejét a földhöz verdesse, senki nem hederített rá. Csak estefelé kérdezte meg egy ember, aki a házból jött, hogy miért nem megy haza. Kuo-hua elmondta neki, hogy házukat felgyújtották, apját megölték és anyját megsebesítették. Elmondta, hogy ő maga koldus. A férfi adott neki egy kis aprópénzt és elküldte.

Mikor hó esett és a szél üvöltött, a riporternő és két kis ordonánc gyakran egész nap az én szobámban maradt, mert én egyike voltam az osztagban azoknak a keveseknek, akiknek faszénnel fűtöttek. Mint az osztag minden katonája, a két gyermek is el volt tetvesedve. Egy nap elhatároztam, hogy fertőtlenítem őket. Miközben a szoba sarkában egy kis fakádban megfűrdtek, izzóvá hevítettem a piszkavasat a szén közt, aztán végighúztam egyenruháik nedves belső varrásain. Mikor Kuo-hua megfürdött, egész meztelen ártatlanságában odajött, meg-

állt az asztal mellett és nézett rám, miközben folytonosan mesélt arról az időről, mikor még nem volt a gerilláknál.

— Minden *lao pej hszing* (közember) tetves télen — mondta. — Nekem is volt tetvem, mikor koldusgyerek voltam és mikor a nagy földesúrnak dolgoztam. Ha az embernek kevés tetve van, mindig csak vakaródzik, de ha már nagyon sok van, nem viszket, hanem az embernek a feje fáj és a fájás nem akar megszűnni. Tegnap is meghalt egy katona tetűbetegségben. Mikor meghalt, sok, sok tetű mászott le a testéről a szalmába.

Kuo-hua az orvosi ápolás hiányát a világ legtermészetesebb dolgának tartotta. Mikor ő koldusgyerek volt, — mesélte, — maga is gyakran volt beteg. Ilyenkor egyszerűen lefeküdt valahol, míg jobban nem érezte magát. Néha az emberek ráuszították kutyáikat és az egyik kutya beleharapott lábába, hosszú forradást hagyva rajta.

— A kutyáktól félek — tette hozzá. — Félek, hogy belém marnak.

Bal arcán kis forradás volt, de ez még abból az időből származott, mikor a banditák felgyújtották kunyhójukat.

Minthogy időérzéke egyáltalán nem volt, Kuo-hua nem tudta, mennyi ideig volt koldus. Láttá, hogyan mennek a „gazdag kisfiúk” az iskolába és nagyon vigyázott, mert azok követ dobáltak rá. Szeretett volna tanulni, de nem lehetett, mert nem volt „gazdag”. A papírlapokon látott jeleket lerajzolta a porba és ily módon megtanulta olyan egyszerű számok írását, mint egy, kettő és három, de az ezen felüli számok írása már nehezen ment. Ha arra kérte az embereket, hogy tanítsák meg, hogyan írja le a nevét, azok nevettek és megkérdezték, minek egy koldusgyereknek írni. Csak miután a gerillákhoz belépett, tanulta meg nevét leírni.

Hat éves lehetett, mikor anyja rávett egy kis földbirtokost, hogy ajánlja be egy nagy földbirtokoshoz, mint megbízható tehénpásztor. A földbirtokos nyolcvan kínai centet fizetett neki egy évre és ételmet, szállást adott neki és a fiaitól időnként levett kabátokat és nadrágokat. Mikor minden újév napján kifizették, a gyermek átadta anyjának a nyolcvan centet, az pedig ruhát vett rajta és megcsinálta a cipőt, amelyet a kisfiú egész télen át viselt.

Mikor kész lettem Kuo-hua egyenruhájának fertőtlenítésével, felvette. Akkor ezt mondta:

— Te az én apám vagy és az anyám.

Odavontam magamhoz, két térdem között tartottam, megfésültem a haját és segitettem neki, hogy begombolja zubbonyát. Ez egy kicsit zavarba hozta, mert senki ezt még nem tette vele. Hiszen úgy volt, hogy ő fog rólam gondoskodni, nem én róla.

Kuo-huának a hadsereg volt mindene, pajzsa és vértje, tudta, hogy neki köszönhet mindent, amit megtanult. De még nem volt ott régen, — mondotta — mindössze egy éve, tehát még nagyon sokat kell tanulnia. Miközben szomorú kis arcát felém fordította, a riporternő mellettem halkan megjegyezte: — Micsoda emberi sors!

Míg Kuo-hua beszélt, a szél nyögött odakünn. Az ablakhoz ment és kilesett a keretre húzott papír egy részén. Most már nem fog soká tartani a vihar, nyugtatott meg bennünket, mert ha a szélnek ilyen hangja van és a hó így terül el a földön, hamar megszűnik a vihar. Ezt úgy tanulta meg, hogy sok vihart látott, mikor a gazdag földesúrnál dolgozott.

Megkérdeztük, hogyan történt, hogy a gerillákhoz csatlakozott. Egyszer Kiosanba küldték a Peking-hankau vasúton és megállt, hogy megnézze egy átvonuló hadsereg menetelését. Aztán hirtelen megpillantotta egyik testvérét a katonák között. De ez — mint hozzátette — a „rossz testvére” volt, mert a „jó testvérét” a háború kezdetén megölték a Marco Polo-hídnál. A „rossz testvér” beszédbe ereszkedett vele, de nem akart neki és anyjának pénzt adni. Ehelyett bolondnak mondta Kuo-huát, hogy évi nyolcvan centért dolgozik és azt ajánlott neki, vállaljon olyan munkát, amellyel jobban keres.

A katonáktól Kuo-hua hallott egyetmást a Nyolcadik Mozgó Hadseregről. Az jó hadsereg, szegény emberek hadserege, mondták a katonák. Ott a tisztek nem ütik és nem szidják a katonákat és mindenki megtanul írni-olvasni és klubok is vannak és dalárdák. Kuo-hua megkérdezte, hol találhatná meg ezt a „szegény emberek hadseregét”, mert, mint a katonáknak elmagyarázta, ő is szegény ember és szeretne oda belépni. De kinevették és azt mondták neki, hogy a hadsereg nagyon, nagyon messze van. Ezért odament egy rendőrhöz, az azonban csak jól megrázta és azt mondta, hogy a Nyolcadik Mozgó Hadsereg csupa banditából áll.

Kevéssel ezután egy szakállas öreg katonával találkozott, aki kopott katonai egyenruhában volt, ennek is feltette ugyanazt a kérdést. Az öreg katona, akinek Vang Lao-han volt a neve,

szintén azt mondta, hogy Kuo-hua még nagyon kicsi ahhoz, hogy belépjen a hadseregbe, de a Nyolcadik Mozgó Hadsereg több hónapi távolságra van, ha egyenesen északnak tartunk. Az öreg Vang hozzátette, hogy ő maga is egy szegény emberek hadseregéből jön és az nincs túlságosan messze. Ez a gerilla-rohamosztag volt. Az öreg ember kinevette Kuo-huát, mikor kijelentette, hogy elmegy és belép a gerillák közé.

— Tudod te azt, — mondta az öreg ember — hogy a gerillák élete nagyon sanyarú, kevés eledelt és rossz ruhát kapnak, de folyton csak menetelnek és harcolnak és sokszor egyáltalában semmi pénzt nem kapnak érte?

Egy álló napig Kuo-hua mint az árnyék követte Vangot és a kis fickó egész nap igyekezett megnyerni magának a katonát: a kevés táplálkozástól és sok betegeskedéstől kisebb ugyan, mint lennie kellene, de ő nem akar gazdag lenni és tud nagy utakat menni és nehéz terheket cipelni... Itt a földesúr szolgálai folyton ütik és vele végeztetik el munkájuk jó részét... és senki sem segít neki, hogy akár a saját nevét is le tudja írni... Végre egy nap után Vang Lao-han olyan fáradt volt már, hogy azt mondta Kuo-huának, elmehet vele és megpróbálhatja a gerillaéletet. Kuo-hua velement a hegyek közé és azóta itt szolgál a hadseregénél.

A riporternő gyakran ült a két gyermekkel és segített nekik leckéjük elvégzésében. Mind a két fiúnak kis olvasókönyve volt, amelyet a különítmény maga írt és adott ki. Az első szó benne az volt: „ember”, aztán olyan szavak következtek, mint „munkás”, „paraszt” és „katona”, aztán a Hadsereg neve, a japán hadsereg neve és kisebb mondatok. Minden lap alján megvitatni való kérdés állott. Ilyenek voltak:

„A paraszt rizst termeszt, a munkás ruhát sző. Miért nem eheti meg a paraszt a rizst, amelyet termeszt és miért nem viselheti a takács a ruhát, amelyet sző?... „Miért van különbség a gazdagok és a szegények között?... „Miért japánellenesek ma a gazdagok és a szegények egyformán?... „Mi akadályozza meg az embereket abban, hogy megbízhassanak egymásban?... „Miért a világ legkegyetlenebb hadserege a japán?”

Nyilván ezek a kérdések tehetek róla, hogy olyan nagy ellenszenvvel néztek a Nyolcadik Mozgó Hadseregére és az Új Negyedik Hadseregére.

— Ha felnövök, a lovassághoz megyek és harcolok a japánok ellen— mondogatta Kuo-hua mindig. Nekem pedig mind-

annyiszor a tetvek és a tifusz jutott eszembe és azt kérdeztem magamtól, meg fogja-e érni azt, hogy férfivá legyen és szegény embereket vezessen harcra.

Csakhamar alkalmam volt arra, hogy csatlakozzam egy csapathoz, mely a Hankautól északnyugatra elterülő tavi körzet egy frontezeredéhez csatlakozott. A riporternő elhatározta, hogy velem jön, de mindketten úgy éreztük, hogy veszedelmes volna, ha magunkkal vinnők *hsziao kuej*-unkat. Ha azonban arra gondoltam, hogy itt hagyjuk őket, nem tudtam megszabadulni a tetvek emlékétől és attól a gondolattól, hogy a betegség állandó veszélye fenyegeti őket. Mikor megmondtam Kuo-huának, hogy elmegyek, úgy láttam, hogy csak nagy nehezen tartja vissza könnyeit. Nem bírtam nézni és írtam a különítmény parancsnokának, engedje meg, hogy a gyermeket magammal vihessem. Kuo-hua elvette a levelet és rohant vele, mint a szélvész, de a parancsnoktól később megtudtam, hogy nem adta át, ehelyett berontott a parancsnok szobájába, tisztelgett és bejelentette, hogy el akarom őt vinni magammal! A parancsnok kissé meglepődött, de a fiú helytállott. Azzal érvelt, hogy gyakran menekelt már a Hadsereggel egész éjszakákon át, nehéz terhekkal a hátán. Azonkívül arra is hivatkozott, hogy nekem szükségem van rá, mert ismeri minden szokásomat és szükségletemet.

A parancsnok azt felelte: ha valóban ez a kívánságom, Kuo-hua természetesen elmehet velem. A gyermek megkérte, hogy írja le ezt, aztán rohant vissza az írásos engedéllyel. Meglepett a dolog, de aztán azt gondoltam magamban, hogy a Hadsereg tudja, mit csinál.

Igy hát magammal vittem Kuo-huát a tavi körzetbe. A harmadik estén egy faluban állapodtunk meg, mintegy öt mérföldre az autóúttól, amelyen éjjelkor szándékoztunk átmenni. Egyelőre még fegyvertelen új önkéntesek gyűltek körénk a faluban és egy csapat batyut vivő utas is várakozott ránk, mert a japánok arra használták az országutat, hogy megerősítéseket küldjenek rajta a Ta Hung-hegységben levő frontra és a környék minden nagyobb falujában helyőrségeket rendeztek be.

Mikor a sötétség eléggé sűrű volt, felsorakoztunk, hogy elinduljunk. Néhány paraszt is odajött, hogy elbúcsúzzon önkéntes fiaitól. Emlékszem egy öregasszonyra, aki egy kis földhányáson állt és könnyeit törülgette, aztán egy fiatal nőre, aki csecsemőjével karján az egyik ember mellett futott és ezt kiabálta: „Gyere vissza, mihelyt lehet!” Aztán a falu végén egy házból asszonyi

hangot hallottunk, amely egy fiú nevét kiáltotta. Mielőtt a nő elért volna bennünket, már gyorsan meneteltünk, de ő utólért bennünket és fel-alá rohant a menet mellett, minden ember arcába belenézve. Megtudtuk, hogy fia megszökött, mert a gerillákhoz akart csatlakozni és ő azon volt, hogy megtalálja. De sorainkból egyetlen hang sem hallatszott és mikor elhagytuk magunk mögött, hallottuk az éjszakában üvöltő hangját.

Néhány órával ezután egy falu falai alatt állottunk meg, azzal, hogy majd átmegyünk az országúton, de alig pillantottuk meg az utat, ijedten visszahőköltünk. Alig száz méternyire előtünk, egy tucat vagy annál is több japán katona állott, hátukon keresztbe vetett fegyverrel, egy nagy tábortűz körül, az egyik épület előtt. Miközben néztük őket, több japán jött ki az épületből asztalokkal és székekkel és bedobták a tűzbe. Aztán mind körülállták és kedélyesen melegedtek.

Visszahúzódtunk a falu falai mögé; a gerillák összedugták a fejüket és sugdosni kezdtek. A riporternő és én csatlakoztunk hozzájuk. Azt tervezték, hogy megtámadják és megsemmisítik a japánokat! Mi ketten tiltakoztunk. Azzal érveltünk, hogy csak egy mérföldnyire onnan hagytunk magunk mögött egy japán helyőrséget, amely bizonyosan utánunk ered és megtámad bennünket hátulról. Arra is hivatkoztunk, hogy nem tudjuk, mennyi japán van még a házban és hogyan vannak felszerelve. Nekünk mindössze huszonöt puskánk és egy gépfegyverünk volt, a gépfegyverhez pedig összesen két tucat töltényünk.

Végre rávettünk az embereket, hogy tegyenek egy kis kerület és néhány száz méterrel odébb menjenek át az országúton. A riporternő és én lovon ültünk. Alig közeledtünk az országúthoz, arrajövő teherautók zaját hallottuk. Nyomban sugdolódzás futott végig a meneten, hogy mindenki fusson előre és a nem-harcolók keressenek a dombok között védelmet. Láttam Kuo-hua kis alakját, amint előttem rohant át az országúton. A sötétben és zűrzavarban lovam egy alacsony, félig összerombolt híd végén megállt, lesunt és ugrott. Minden irányban szaladgáló alakok közepette egy útra érkeztünk. Hajcsárom elkapta lovam zabláját és szaladt vele a rizsföldek felé. Elöttem három új önkéntes volt, hosszú kabátban, ezek úgy rohantak, ahogyan még nem láttam embert rohanni és hajcsárom vadul suttogetta:

— Üsse a lovat! Üsse a lovat! Jön az ellenség!

Egy ugrással fenn voltunk egy töltésen, aztán vágattunk a sötét földek felé, miközben mögöttünk golyók kezdtek sivítani,

kézigránátok robbantak és egy gépfegyver kattogott. Hallottuk az ellenséges teherautók motorjának hirtelen elcsendesedését, aztán láttuk egyiket, hogy robog végig az országúton.

— Állj! — kiáltottam az embereknek. — Az ellenség nem jön! Eltévedünk!

— Űsse a lovat! — hörögte a hajcsár mögöttem és futott tovább. Gyávának kezdtem érezni magam. Elhagytuk embereinket, pedig egész csoportunkban én voltam az egyetlen, akinek egy kis pisztolya volt! Lepattantam a nyeregből és dulakodni kezdtem a megrémült hajcsárral.

— Vissza kell mennünk! Meg kell találnunk embereinket! — kiáltottam.

Zihálásán keresztül hallottam a golyók különös süvöltését.

— Az ördögök! Az ördögök! — hörögte, de nem dulakodott velem tovább. Elkaptam a kezét és visszafelé vezettük a lovat valamilyen egykori gazdag ember magasra hányt sírhalma mögött. Az önkéntesek közül kettő már eltűnt.

A küzdelem elcsendesedett, minden néma volt, mint a sír. Holdfény nem volt, csak a csillagok bágyadt fénye világított. Lovam rácsálni kezdte a füvet előttünk, az önkéntes suttogott:

— A ló fehér, az ellenség megláthatja! Füvet zabál és az ellenség meghallhatja.

Azzal megfordult és eltűnt a sötétben.

Hajcsárom tökéletesen nyugodtan ezt suttogta:

— Hát most mi lesz?

— Várjon — feleltem, aztán otthagytam a sírdomb mögött, felkúsztam annak tetejére, hasra feküdtem és figyeltem, hogy látok-e a sötétben akármilyen mozgást. Semmi sem mozgott. Az országút másik oldalán a dombok sötét körvonalai látszottak. Feszülten figyeltem, hogy hallok-e emberi hangot. Mikor semmit sem hallottam, lejöttem a domb tetejéről és azt mondtam:

— Megadom a gerillajelet.

— Ne! Ne! — kiáltotta a hajcsár. — Az ördögök meghallják!

— Muszáj! — mondtam elszántan, aztán újra felkapaszkodtam a dombra, lefeküdtem, felemeltem kezem és halkan tapsoltam. Nem jött válasz. Újra megpróbáltam, ezúttal kissé hangosabban, suttogó tiltakozást hallottam magam mögött. Semmi válasz! Újra erősen tapsoltam, távolról egy óvatos jel felelt. Újra megpróbáltam, a válasz ismétlődött. Kézenfogtam hajcsár-

romat, megragadtam lovam zabláját és elkezdtem húzni őket a jel irányában. A hajcsár egyre azt hajtogatta, hogy hiszen ez az ellenség is lehet. Mentünk tovább, időnként óvatosan megismételtük a jelet és hallottuk, hogy a válasz egyre közelebbről hangzik. Hamarosan nagyon közel voltunk, megálltunk és lovam mögé léptem. Felhúztam pisztolyom ravaszát és vártam.

A sötétben három árnyék bukkant fel előttünk. „Jelszó!” mondták nyersen és láttuk, hogy puskájuk csövét reánk irányítják.

— Szamarak! — kiáltotta a hajcsár ujjongva, odaszaladt hozzájuk és a nyakukba borult.

A három gerilla visszatette puskáját vállára és nevetve olyanokat ütögettek rám örömükben, hogy majdnem elestem.

— Elcsíptük őket! — kiáltottak és kézenfogva mentünk át a rizsföldeken. Egyikük örömében halkán füttyörészett, aztán elhallgatott és nevetett:

— O-jo! Mikor kézigránátom pont beletalált a teherautó közepébe, hogy repültek az ördögök! Hogy repültek! — Odafordult egy másikhoz és ezt mondta: — Ide hallgass, jegyezd meg magadnak: ha egy teherautó szalad, nem rá kell dobni a kézigránátot, hanem eléje. Ezért vétettük el azt az istenverte első kocsit!

— *Ta Ma Di!* — szitkozódott a másik. — A géppuskánk-nak persze be kellett rekednie! Nem tudott tovább várni. És persze, nekünk csak ez az egy volt.

Miközben ócsárolta a géppuskát és kevésbé hízelgő megjegyzéseket tett a japán katonák anyjáról, végre eljutottunk egy piac-városba három mérföldnyire az országúttól. Itt a japánok bábkormányt állítottak fel, de csapatok nélkül és a bábkormány minden tagja a mi emberünk volt. Az egész vezetőség kijött, hogy üdvözljön bennünket. Főnökük csapataink kellős közepén állott izgatott beszélgetésben.

Mikor a faluba értünk, nagy meglepetésemre láttam, hogy Kuo-hua úgy áll ott, mint egy elkárhozott lélek. Alighogy meglátott, hozzám rohant, karomra tette két kis kezét és néma csendben állott, felnézve rám. Mikor azt a parancsot kaptuk, hogy oszoljunk szét, ő a riporternővel és egy fiatal, Lo Fan nevű költővel szaladt, aki asszisztensem lett. De mikor értesült arról, hogy eltűntem, rohangászni kezdett a sötétben és sírt, tudni akarta, hogy az ördögök elfogtak-e. A riporternő kézenfogta és azt mondta neki, hallgasson, de ő kijelentette, hogy keresésemre

kell indulnia, hogy én csak az ő hangjára fogok válaszolni, senki máséra. Mikor azt mondták neki, hogy kicsi még és biztosan el fog tévedni, abbahagyta a sírást, szemügyre vette a dombokat és a fákat és ezt felelte:

— Megkeresem, aztán visszajövök! Mikor a Hadseregünk-höz jött, azt mondták nekem, hogy szolgáljam és azt mondták, gondoskodnom kell róla. Nekem ez a kötelességem.

A tavak felől, amelyek mérföldekre nyúlnak el Hankautól nyugatra és északnyugatra, nehéz köd ereszkedett a földre: hajnalban ezen a ködön át folytattuk útunkat. Olyan falvakon mentünk keresztül, amelyekből mindenki elmenekült, mert azt hitték, hogy kínai egyenruhába öltözött japánok vagyunk. Mikor a világosság nőtt és a köd oszolni kezdett, egy piac-városba jutottunk egy nagy tó partján. Csak három-négy öreg ember és asszonyok meg néhány gyermek maradt ott, a többiek valamenynyien messze kieveztek a tóra. Az egyik öreg asszony nagy gongot vett erő, ráütött és mint egy ködkürt harsogta a tavon evező emberek felé: „Gyertek vissza! Gyertek vissza!”

Visszajöttek és örvendezve gyültek körénk, de izgalmuk akkor lett a legnagyobb, mikor engem megláttak. Körém csődültek és hallottam, hogyan találgatják, hogy férfi vagyok-e vagy nő, amerikai, német vagy angol. Egy asszony riadtan húzta vissza kisgyermekét és kijelentette:

— Olyan szeme van, mint egy macskának!

A kis Kuo-hua nem tűrhette ezt tovább. Odaállott eléjük és elkiáltotta magát:

— Nincsen olyan szeme, mint egy macskának! Ő nő és a mi amerikai barátunk. Ő segít a mi sebesülteinken! Tingdzsia-csunban talált egy sebesült embert és enni adott neki és megfürdette. Még abban is segített neki, hogy elvégezze a dolgát.

Az emberek elbámulva néztek rám. De „fiam” csak nem akart elhallgatni.

— Nézzétek ezt a bekötött kezét! — kiáltotta, kezemet megfogva. — Ezt akkor kapta, mikor megfogott egy forró vízzel telt fazekat, mert egy sebesült katonát fürdetett. Nekem ő az apám és az anyám! Ha valaki közületek beteg, ő ápolni fogja.

*

Mikor végre elhatároztam, hogy elhagyom a rohamgerrillákat, a tifusz és váltóláz veszélye ismét kísértett bennem, és el-

határoztam, hogy fiammá fogadom Kuo-huát, ha az osztag és ő maga beleegyezik. Igaz, mondogattam magamnak, nem ez az egyetlen ilyen. De Nyugat-Kínában, mint hallottam, a gyermeknevelés egy Amerikában tanult tanára olyan iskolát létesített, amely nagy súlyt vetett a tudományra. Az életmód szigorú volt és a gyermekek mindent maguk végeztek és aránylag kevés pénzért jó élelmezést és ruházatot kaptak. Nagyon is kételkedtem benne, kíváncs-e, hogy egy külföldi neveljen fel egy kínai gyereket és ezáltal esetleg különválassza népétől. De azért önkéntelenül elkalandozott elmém egy távoli jövőbe, mikor talán módomban fog állani, hogy elküldjem Kuo-huát egy külföldi országba tanulmányai tökéletesítésére. Szabad-e azonban nekem, akinek élete szintén olyan szörnyen bizonytalan volt, ilyen vállalkozásba belevágnom! Megpróbálom.

Elmentem tehát Li Hszien-nienhez, a rohamgerillák parancsnokához, és sok ember jelenlétében beszéltem vele arról a szándékomról, hogy fiammá fogadom Kuo-huát. Li valamikor a Vörös Hadseregben volt parancsnok, azelőtt pedig asztalos; élete és övéinek élete keserű volt, egyéni sorsok iránt nem sok érdeklődéssel viseltetett. Mikor megkérdezett, miért akarom Kuo-huát örökbe fogadni, megpróbáltam tudományosan megokolni tervemet. A gyerekek tudományos észjárása van — mondtam — és megemlítettem a tetvekről, a szélről és a hóról tett megfigyeléseit, hogy milyen gyorsan megtanult írni és olvasni és hogy az ég csillagairól le tudta olvasni az irányt. Hát jó, mondta Li Hszien-nien, örökbe fogadhatom a fiút, ha akarom és ha az maga beleegyezik.

Egy vaskos siheder, aki az ajtófélfához támaszkodott, megjegyezte, hogy ő is tudja mindazt, amit szerintem Kuo-hua tud. És esküdni merne rá, hogy a tetvekről még sokkal többet tud. Nem volna-e kedvem őt is örökbe fogadni? Li Hszien-nien szárazon mosolygott és hozzátette, hogy nem volna rossz ötlet, ha örökbe fogadnám az egész bandát. A beszélgetés kissé elközönségesedett.

De Kuo-huával nem volt könnyű boldogulni. Kikérdezett a nyugatkinai iskola felől és azt mondta, hogy fél a gazdag kisfiúktól. Kijelentette, hogy ő a Hadsereghez tartozik. Azzal próbáltam hatni rá, hogy megpróbálhatja az iskolát egyideig, aztán visszatérhet a hadsereghez és megtaníthatja a többieket arra, amit ő tanult. A hadseregnek szüksége van tanítókra, mondtam rábeszélő hangon. Csöndesen elgondolkozott, aztán azt kérte,

hadd beszélhesse meg a dolgot a többi kis küldöncgyerekkel. Másnap eljött egy másik fiúval és közölte velem elhatározását.

— Úgy gondoljuk, hogy most mindenkinek a fronton kell maradnia — mondta. — Majd örökbe fogadhat a győzelem után. Nem tudtuk eltántorítani.

De mielőtt elhagytam a tavi körzetet, elintéztam, hogy „fiam” beléphessen a rohamgerillák gyermek-szintársulatába. A társulat vezetésével egy fiatal tanítónő volt megbízva, aki fél-napig tanult, a nap második felében pedig hazafias drámákat, dalokat és néptáncokat írt és tanított be, amelyeket a katonák és a polgári lakosság előtt adtak elő.

Mikor kis hajóm eltávozott a parttól, utoljára láttam Kuo-huát. Ő és két másik gyermek ott állt a parton, ruháikat mosták a tó vizében. Odakiáltott hozzám és karjával integetett, aztán mozdulatlanul állt, miközben hajóm eltűnt a ködben.

Rohamgerillák és sóbányászok

A komor tóvidéken áthaladtunkban, amely sok-sok mér-földre terül el Hankautól északnyugatra és nyugatra és ahol a Han-folyó évenkénti áradása százezreket kényszerít arra, hogy hónapokig kis ladikokon éljenek, vadászok és hajsolt vadak voltunk egyszerre. Heteket töltöttem el a gerilla-rohamosztag negyedik ezredével, egy lidérces világban. Saját tevékenységükön kívül a gerillák egy „Tizes Csoport” nevű messzeágazó föld-alatti polgári szervezetet hoztak létre és ezzel együtt véredek módjára vadásztak ellenségeikre.

A negyedik ezred egy különítmény hat gerilla-egysége közül való volt, amelyet több ezer mér-föld választott el az Új Negyedik Hadseregtől, de annak nevét viselte — talán mert az Új Negyedik Hadsereget legálisan alakította meg a kormány, a rohamgerillákat pedig nem. Az ötödik Hadiövezet három-négy gerilla-különítményét hivatalosan elismerték, de a „Rohamgerillák” csak azért működtek tovább, mert mindeddig egyetlen kínai erő sem volt hajlandó vagy képes arra, hogy végezzen velük. Ezt a tényt én könnyen fogtam fel, mikor Csang Ce-csung tábornok főhadiszállásán voltam; de a vitatott övezetben néha az az érzésem volt, hogy emellett a belső probléma mellett a japán fenyegetés eltörpül.

A Rohamgerillák minden ezredének megvolt a maga különlegessége: a negyedik eredetileg az egykori Kínai Szovjetek parasztjaiból és kézműveseiből állott. Ez az egész terület valaha Ho Lung „rohamterepe” volt, aki a Vörös Hadsereg régi második hadtestét vezényelte és most a Nyolcadik Mozgó Hadsereg parancsnoka volt. A kommunisták itt olyan alapjait vetették meg a marxista gondolatnak és az ellenállásnak, amelyet a kíméletlen Kuomintang-uralom évei elnyomtak, de nem semmisítettek meg. A kommunisták mindig a magukénak tekintették ezt a vidéket — és a Kuomintang ugyancsak. Mindegyik fél tájékozva volt a másik minden lépéséről.

Még akkor is, mikor a japánok 1938-ban Hankau kapuján dörömböltek, a Kuomintang nem engedte meg, hogy ez a régi szovjet terület mozgósítson vagy gerilla hadviselésre felfegyverezze a népet. A kommunisták azzal érveltek, hogy a nép felfegyverzése lehetetlenné tenné a japánoknak, hogy Hankau körüli támaszpontjukat konszolidálják, de a Kuomintang tudta, hogy a felfegyverzett nép állandó veszély volna neki magának. A kommunistákat azzal vádolták, hogy „nem őszinték”.

Mikor a kormánycsapatok Hankau körül visszavonultak a japánok elől, sok beteg, sebesült és kimerült kínai katona elejtette vagy eldobta fegyverét, mikor nyugat felé hátrált. A polgári lakosok, akik valamikor a szovjetek ellen harcoltak, felszedték és elrejtették ezeket a fegyvereket — igaz, hogy a banditák is ugyanezt tették és csaknem olyan veszélyessékké váltak, mint a japánok.

Mikor a hivatalos kínai hatóságok eltűntek a japán hódítás áradatában, kínai kommunista szervezők kezdtek beszivárogni a vidékre és éjszaka bekopogtattak az ajtókon. És milyen jól ismertek minden ajtót! Ezeknek a szervezőknek a főnöke egy vékony, nyugtalan ember volt, bizonyos Tao Csu. Bozontos hajával és bajuszával egyáltalán nem látszott kínainak. Egy Caj nevű fiatalemberrel dolgozott együtt titokban, aki a megszállott Jingcsen mellett néhány sóbánya örököse volt. Caj tőkés volt, de Peipingban nevelkedett és átítatódott modern gondolatokkal. Míg a jingcseni Kereskedelmi Kamara öreg kalmárjai bábkormánnyt alakítottak a japánoknak, Caj az ellenség elleni harcra szólította fel a bányászokat saját és a mások bányáiban. Néhány száz munkás követte. Eldugott puskákat kaptak a néptől és Caj arra használta fel vagyontát, hogy pénzzel lássa el őket. A fiatal kapitalista idővel kommunista parancsnoka lett az ötödik Ge-

rillaezrednek és gyakran láttam, amint elment mellettem zsákmányolt japán köpenyben, osztozva a többiek sorsában.

Az Ötödik Gerillaezred gyakran összeállt a Negyedikkel, hogy megtámadjanak valamilyen áruló kínai hadsereget vagy japán helyőrséget. Ilyenkor alkalmam volt arra, hogy beszéljek a sóbányászokkal. Ezek egészen különleges emberek voltak. Egyszer átkulcsoltam egy emberke vállát, akit gyermeknek véltem, „kis ördög”-nek, de mikor a „gyermek” felnézett, egy érett férfi szomorú, ráncos arcát láttam.

A Jingszen körüli sóbánya-tárnák olyan alacsonyok voltak, hogy csak gyermekek dolgozhattak bennük és még ezek sem tudtak munka közben egyenesen állni. Sokan hét-nyolcéves korukban kezdtek dolgozni és egész életükben csak sót ástak. A forró tárnákban gyakran hetekig maradtak egyfolytában, a föld alatt aludtak és ettek. A tulajdonosok ellátták őket étellel és mintegy húsz rézpénzt bért fizettek nekik naponta — noha a gyermekek sohasem tudták, mikor kezdődött a nap és mikor végződött. Dolgoztak végkimerülésig; elmondták nekem, hogy előmunkások mentek végig a tárnákon kis ostorral és ütötték azt, aki elaludt.

Ebben a rabszolga életben a sóbányászok teste és szelleme fejletlen maradt. Követték Cajt a japánok ellen, mert ő volt a tulajdonos, aki ruhát és ételmet adott nekik — az ő szemükben ez csak másfajta munka volt. Egyszer, az első hónapokban Hankau eleste után magasabb bért követeltek és kijelentették, nem harcolnak tovább, ha nem fizet. Elmagyarázta nekik, hogy egész vagyona ráment arra, hogy támogassa őket és más gerillaegységeket. De az emberek nem értették meg. Ha máshol többet kapnak, miért ne, gondolták. Így az első hónapok tele voltak zavarral és kétségbeeséssel, egész sóbányász-gerillaszázadok mentek át a japánokhoz vagy bábjaikhoz, aztán később visszajöttek alkudozni Cajjal.

De végülis legtöbbször a gerilláknál maradtak. Mikor én a kerületbe érkeztem, már régen oszlopai voltak az ellenállásnak és valahányszor egy új gerilla-egységnek gerincre volt szüksége, sóbányászokat küldtek oda. Kíváncsian néztem őket. Az a felszabadultság, mely a normális gyermek- és ifjúkora átélte embereket jellemzi, idegen volt tőlük. Szürkék és keserűek voltak. Nem tudtak játszani. Énekelni már megtanultak — de csak vad forradalmi dalokat.

Kevéssel a gerillavidékre való megérkezésem után jelen

voltam a Rohamgerillák Hatodik Ezredének megalakításánál és ezek kezdetben éppen olyan különösek voltak, mint a sóbányász-ezred. Ezerötszáz ember jött át a Rohamgerillákhoz, akik a háború előtt Jingcsenben a Békevédő Őrség voltak és Hankau el-este után a japán irányítás alatt álló bábkormány hívei lettek. Sohasem voltak igazi árulók, mert tisztjeik, akiknek feje azelőtt előmunkás volt a sóbányákban, minden parancsot közöltek a gerillákkal, amelyeket a japánoktól kaptak. Másfél évig beletörődtek helyzetükbe, aztán teljes fegyverzetben fellázadtak.

A gerillák esti gyűlésen fogadták az új ezredet. A gyűlésen minden vezető felszólalt és én elmondtam az ámuló zendülőknek, hogy a külföld népei miért támogatják Kínát Japán helyett. Az új tiszték közül néhánynak okos és csinos arca volt, de mégis azt a benyomást tették rám, hogy nem voltak egészen eltökéltek. A Rohamgerillák parancsnokai folyton biztosították őket — érzésem szerint túlságosan is — arról, hogy csatlakozhatnak az osztaghoz, azért még nem kell mindjárt kommunistáknak lenniük.

Éppen a gyűlés tartama alatt egy parasztküldönc jött levéllel a Rohamgerilla Osztaghoz. Mikor a parancsnok felbontotta a levelet, látta, hogy egy japán tiszt írta és arra biztatja az egész osztagot, hogy álljon át a japánokhoz. A levél egy része így szólt:

Japán ezredes vagyok és nagyon elszomorít a Kína és Japán között folyó háború. Keletázsiai ember vagyok, ti ugyancsak keletázsiaiak vagytok. Ugyan miért háborúskodunk egymás ellen mi, akik egyfajtájúak vagyunk? Császárságom most egy boldog világot épít fel, amelyben Japán, Mandzsúria és Kína együtt fognak haladni...

Nyissátok ki szemeteket és nézzétek meg a világhelyzetet. Oroszország, Franciaország, Anglia és Amerika el vannak foglalva a saját bajaikkal. Nem érnek rá, hogy Kínára gondoljanak. Hadseregetek hogyan nem ismeri fel ezt? Nézzétek meg a kínai hadsereg helyzetét, amelyek átjönnek hozzánk. Mind boldogak. A japán hadsereggel karöltve építik újjá Kelet-Ázsiát...

Várlak benneteket Pinglingsiban. Ha képviselőtök oda jön hozzám, nem fogom megölni...

A levél 1940 január 23-áról kelt, pecsét volt rajta és Ta Nie Pan Ce császári ezredes írta alá.

A gerillaparancsnokok megvetően nevettek és kijelentették, hogy a saját módjukon, nekik tetsző időben és helyen találkozni fognak az ezredes csapataival. Hogy éjjel-e vagy nappal — minden bizonnyal nem fogja előre tudni. És a találkáról puskákkal és munícióval fognak visszatérni.

Röviddel ez után az incidens után két polgári ruhába öltözött gerillát küldtem át a japán vonalakon Hankauba barátaimhoz és a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottságához intézett levelekkel, melyekben beszámoltam arról, milyen szörnyű szükség van a gerillavidéken gyógyszerekre, kínai orvosokra és ápolókra. Küldőnceim rendeltetési helyükre juttatták a leveleket. Két külföldi barátom, akik közül egyik egy fiatal misszionárius volt, minden követ megmozgatott Hankauban, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottságát kérésem teljesítésére bírja. Elutasították, mert a gyáva nyulak attól féltek, hogy a japánok megneszelhetnék a dolgot. Így hát barátaim maguk rendeztek gyűjtést és kinélt, fertőtlenítőszer és kötszereket vásároltak. De koleraoltóanyagunk nem volt.

Barátaim személyes ajándékokat is küldtek nekem, így egy láda amerikai folyóiratot, volt köztük *Time*, *Life* és *New Yorker*. Köztük elszórva kis amerikai gyufacsomagok voltak. A kínai gyufa valóban nagyon silány volt, és ezek a kékfejű, végükön kis fehérpettyes gyufák a bámulat kiáltásait váltották ki a gerillákból.

Mindezeket az értékes ajándékokat barátaim arra az esetre, ha a japánok elfognák küldőnceimet, koholt levéllel fedezték. A levél címzése ez volt:

Miss Betsy Ross
Mormon-misszió
Tanjung, Hupéj

A Csao-tavon ültem kis csónakomban és nevettem a levélen. A címzés humoros célzásait csak én tudtam megérteni, a levél maga pedig mesterműve volt a burkolt értesítésnek. Hankau tiszteletreméltó amerikaijai alaposan megtanulták a titkos összeküvés szokásait.

Ez volt az első személyes levél, amelyet közel egy év óta kaptam, és egy kis melegséggel töltött el. A küldemény olyan szokatlan volt, hogy sok kis gerillacsónak — köztük néhány géppuskával felszerelt is — csatlakozott a mi bárkáinkhoz.

A *Life* példányai kézről-kézre jártak és a gerillák egymás vállá fölött nézegették a képeket.

Átfutottam a folyóiratokat, hogy meglássam, milyen új könyvek jelentek meg, milyen darabokat játszanak New York-ban és mi újság az orvosvilágban. Aztán nagy várakozással kezembe vettem a *New Yorker*-t és rávetettem magamat a „Terefere” és „Innen-onnan” rovatokra. De mintha humor-érzésem megváltozott volna, mert a valaha oly bölcsnek és tréfásnak gondolt közlemények hihetetlenül laposaknak és triviálisaknak tűntek előttem.

A gerillák kértek, magyarázzam meg nekik a hirdetések és a képeket, és én nézegetni kezdtem a karácsonyi bevásárlásokra vonatkozó lapokat. Szörmebunda, csekély ezeröttszáz dollárért — és még többért!... Autó, ház, nyaklánc, ezüst készlet, ágynemű — mindez mesebeli áron. A „Vámpir-Parfóm” ára üvegenként száz dollár. A *Life* mintha kizárólag fürdőkosztümös nők fényképével lett volna tele. A gerillák elszörnyedtek ezektől a képektől, nem tudtam, hogyan magyarázzam meg őket nekik.

Hankaui barátaim csak hatszáz kínai dollárt tudtak gyűjteni, hogy gyógyszereket vásároljanak rajta egy olyan kerület számára, ahol az emberek millói szenvedtek maláriában, vérhasban, tifuszban és ahol a kolerajárvány évenként többezer áldozatot szedett. Ahogyan ott ültem kis csónakomban a rámboruló ég alatt és néztem ezeket az amerikai folyóiratokat, hirtelen az az érzésem támadt, hogy nem tudom elviselni a különbséget Amerika és Kína között.

Árulók és hazafiak

Időnként a Tizes Csoport tagjai és a gerillák mindenféle javakat hoztak, amelyeket a Han-folyón zsákmányoltak ellenséges hajókról. A gerillák gépfegyvereket állítottak fel a part mentén, néhány lövést adtak le és partra parancsolták a hajókat. Ha az ellenség vonakodott, gyakran elsüllyesztették hajóikat.

Egyszer ott voltam, mikor nyolc ellenséges bárka rakományát hozták. Száz font barna cukorból állott, amerikai benzines tartályokból, vászonbálákból és rengeteg különböző dologból, pipirosból, noteszekből, olcsó töltőtollakból és tintából. Néhány

száz pár flanell alsóruha is volt köztük és a szokásos japán zászlók. Ezeket a zászlókat az ellenség háta mögött adták-vették, a jobbakat függönynek és asztalterítőnek használták, de sokszor csak arra, hogy mindenféle holmit csomagoljanak belé. A zsákmány legértékesebb része nagy csomó japán cigaretta volt, finom sárga és arany dobozokban, rajtuk rávésve ez a szó: „jutalom”. Ezeket a japán császár ajándéknak szánta Kínában harcoló csapatainak. A cigarettáknak rövid szopókájuk volt, mint az orosz papiroszinak. Hetekig szívtuk őket, tréfás megjegyzések kíséretében, valahányszor megkínáltuk velük egy barátunkat.

A gerillák egész ruházatukat az ellenségtől szerezték és ez magyarázta meg, hogy az egységek közül néhány miért emlékeztetett egy csokor pünkösdi rózsára. Feketébe, zöldbe, kékbe és különböző színárnyalatú szürkébe voltak öltözve és egyszer láttam vagy egy tucatot fehér flanell-alsónadrágban parádézni.

Minden héten kínai árulókat hoztak be. Február közepén a bábkormány húsz katonájával beszéltem, akiket a Vang Bu-csing vezénylete alatt álló áruló hadsereggel vívott ütközetben fogtak el a gerillák. Az elfogott katonák szomorú tekintetű, komoly emberek voltak és azt mondták, kényszerrel sorozták be őket a bábkormány seregébe. Hankau eleste után, mint egyikük elmondta, a japánok eljöttek Huangpéjben levő falujába és földig égették. Mikor hallották, hogy kulikat keresnek egy kínai vasút építéséhez, őt barátjával együtt elment egy kínai sorozó-ügynökhöz. A Han-folyón elszállították őket Csurhusanba, aztán azt mondták nekik, hogy Vang Bu-csing hadseregéhez tartoznak. Politikai eseményekről sejtelmük sem volt, de Vang parancsnok beszédet mondott nekik és kijelentette, hogy főnökét, Vang Csing-vejét igazában azért küldte ki Csiang Kai-sek generalisszimusz, hogy kössön békét a japánokkal és hogy Vang Csing-vej ezért van Nankingban. Azt is közölte velük, hogy a központi kormány egy képviselője tanácsadóként szolgál vezérkarában. A katonák azt mondták, hogy ők semmi módon nem bizonyosodhattak meg róla, vajjon mindez igaz-e vagy sem.

A gerillák az ilyen foglyokat sohasem büntették meg. Ehelyett egy kis oktatást kaptak s aztán felszólították őket, hogy csatlakozzanak a gerillákhoz. Parancsnokaikat, akik gyakran tanult emberek voltak, már nem kezelték ilyen kíméletesen, sőt néhányat közülük ki is végeztek.

Gyakran végignéztem, mikor árulókat hoztak kihallgatásra

a katonai bíróságok elé. Az egyik hadbíróság vezetője egy fiatal tiszt volt, akinek bal arcán hosszú, mély forradás futott végig — egy japán kard nyoma. Öt évig járt rendes iskolákba, mielőtt a háború kitört, de igazi nevelését a hadseregben nyerte. Az ellenség hátában harcolva, rövid idő alatt felszedte azt, amit különben csak évtizedek alatt tanult volna meg. Jogi dolgokhoz nem sokat értett, de ismerte a hazafiakat, ismerte az árulókat és ismerte a politikusokat, akik, ha módjukban áll, árulókká lesznek.

Egy nap két foglyot láttam behozni a tárgyalóterembe. Az egyik harminc év körüli, ópiumszívástól elsárgult, degenerált külsejű kis ember volt. Első kihallgatásakor bevallotta, hogy ópiumüzlete van Fengsujdzsiban, egy japán megszállás alatt álló városban és míg fivére a boltot vezette, ő a vidéket járta, hogy a japánok számára katonai értesítéseket szerezzen a gerillákról. Darabszám fizették — öt dollárral minden értesülésért. Erre a kis díjazásra hivatkozva, kijelentette, hogy ő is az elnyomottak közül való, csak „kis áruló”!

A másik fogoly, a bábkormány csapatainak egyik parancsnoka, negyvenöt körüli ember volt, tömzsi és piszkos, bozontos fekete szakállával úgy festett, mint aki a háború kitörése óta egyetlen egyszer sem fürdött. Zsíros kék ruha és kis fekete selyemsapka volt rajta. Szolgamódra vigyorgott és hajlongott, ezt a szokást Fengsujdzsiban vehette fel, mikor japán gazdáit kiszolgált. Mielőtt magas állásába került, szegény ember volt, kuruzslószerekkel kereskedett. Dicsekedett ügyességével és azt állította magáról, hogy „injekciós szakember”, aki úgyszólván minden betegséget meg tud gyógyítani gyógyfüvekből készített főzetekkel, tigriscsonttal, koporsószeeggel vagy kígyóbőrrel. Komolyan ajánlotta, hogy a gerillák vegyék fel őt orvosi szolgálatukba.

A gerillák nem sokat tudtak az orvostudományról, de annál jobban ismerték az árulókat. Azt mondták neki: ha egy küldönccel megüzenteti feleségének és fivérének, hogy adják elő mindazt, amit összeharácsolt, mióta a bábkormány embere, kissé gondolkozni fognak rajta, hogy löjjék-e agyon. Ezer dollár váltságdíjat ajánlott fel, ezt aztán lassanként felemelte tízezerre. A gerillák azt mondták, hogy gondolkozni fognak a dolgon, de csak akkor, ha kezükben lesz a pénz. Noha vagyonát uzsorával szerezte vagy azzal, hogy megtartotta magának a pénzt a „Jó ember”-jelvényekből, amelyeket a megszállott öve-

zetekben mindenki köteles volt viselni, nagyban bizonykodott, hogy vagyonát tisztességes úton szerezte, mert egyetlen centet sem kapott a „japán császári hadsereg vigaszházaiból”.

Egy idő múlva nagy levertség vett erőt rajta és elhatározta, hogy üzen családjának és felszólítja, adjon oda mindent, ami van. Kifejeztem aggodalmamat, hogy a család el fogja árulni a gerillákat, de a bíró ezt valószínűtlennek tartotta, hiszen ez feltétlenül a fogoly fejébe kerülne. Megnéztem a koszos öreget és kifejeztem azt a gyanúmat, hogy feleségének talán semmi kifogása sem volna az ellen, ha agyonlőnék. A bíró elmosolyodott és röviden csak ennyit jegyzett meg:

— Erről is majd gondoskodunk.

Végre behívták a tanúkat. Ekkor tudtam meg, hogy a legfőbb tanú, egy bekötöttkező ember, a Tizes Csoport félelmetes vezetője volt, akit a japánok úgy emlegettek: „Kan, a bandita”.

A négy tanúnak rendes polgári külseje volt. Nem volt rajtuk kalap és arcuk napbarnított volt. De mikor Kant megláttam — igaz, hogy nem ez volt a valódi neve — rögtön tudtam, hogy nem közönséges fickó áll előttem. Polgári ruhában volt, de kemény léptei elárulták a katonát: sovány, figyelő arcában semmi elmélázó nem volt. Látszott rajta, hogy olyan hazafi, aki nem kíméli ellenségeit. Ha japán volnék, gondoltam magamban, egyszerű gyanú alapján letartóztatnám.

Sokat hallottam már erről az emberről. Szerény helyzetben élő parasztok fia volt, ami annyit jelentett, hogy néhány évig iskolába járhatott. Fiatal korában más parasztokhoz hasonlóan belépett a Han Liu Ban nevű régi titkos paraszttársaságba, amely állítólag a mandzsuk elleni harcot szervezte meg, akik letaszították a trónról a Ming-dinasztiát. Ez a szervezet lassanként olyan titkos szertartásokat alakított ki és olyan babonás rítusoknak hódolt, mint amilyenek néhány amerikai „páholyban” található. Vértestvérséget fogadtak egymásnak, kicserélték a „végzet nyolc betűjét” és ősi szokás szerint hajlongtak az égő tömjén előtt. Vezetőik fellengzős neveket kaptak. Ho Lung, a Vörös Hadsereg parancsnoka, mikor ő uralkodott ezen a vidéken, a „kétfejű sárkány” hangzatos címét viselte.

Mint a Han Liu Ban sok más tagja, Kan is kommunista lett a polgárháború alatt. Mikor a Vörös Hadsereget leverték, elfogták és hétévi fogságra ítélték. De még a borzalmas fogházi viszonyok sem törték meg testét és lelkét és mikor a japán támadás létrehozta a nemzeti egységfrontot, szabadon bocsá-

tották. Egyenesen Hankauba ment és a kormány katonai repülőterén teljesített őrszolgálatot. Miután a japánok elfoglalták Hankaut, visszatért szülőföldjére a Han-folyó mellett és egyenként bekopogtatott Han Liu Ban-beli testvéreihez, akiket megszervezett az ellenállásra.

Mikor a japánok elfoglalták a Hankau körüli hatalmas területet, az árulók kezdetben szemérmetlenül és vakmerően viselkedtek, mert a japán hatalom nagy volt. De mikor a bábkormány egyes emberei egymásután titokzatos módon eltűntek vagy késsel a szívükben találtak rájuk ágyukban, a többieknek inukba szállt a bátorságuk. „Bandita Kan” neve szájról-szájra járt és a Tizes Csoport, amely a japán helyőrségektől megszállott városokban dolgozott, félelmetes hatalommá nőtt.

Mikor Kan bekötött kezét megláttam, megkérdeztem ennek okát. Elmondták, hogy néhány héttel ezelőtt, mikor a Han-folyó partján portyázott, japán motoros hajóra bukkant, amely fák mögé elrejtve horgonyzott. Odakúszott és a hajón egy japán tisztet és két nőt talált. Kirántotta pisztolyát és felhúzta a ravaszt, de a fegyver csütörtököt mondott. Erre közelebb csúszott, felmászott a hajóra és birkózni kezdett a tiszttel. Dülködés közben a két ember belezuhant a folyóba. Lábuk beleüppedt az iszapos vízfenékbe, de tovább birkóztak. Kan a víz alá nyomta a japánt és noha ennek sikerült törét Kan kezébe szúrni, Kan nem eresztette el és lábával taposott rá.

Kan aztán újra felugrott a hajóra, megkötözte a nőket és átkutatta a hajót. Néhány óra múlva átadta a két nőt és a hajó rakományát egy gerillacsapatnak és nyugodtan tovább intézte dolgát, amely eredetileg errefelé hozta.

Most tehát meghallgattam, milyen tanúvallomást tesz Kan és három más ember a gerilla-hadbíróság előtt.

— Ez a Vang itt — kezdte Kan minden szertartásosság nélkül — kém és összeköttetésben áll az ellenség hírszolgálatával. Gyakran elment a falvakba és elbeszélgetett az emberekkel, kivett belőlük mindent, amit tudtak a gerillákról és a Tizes Csoportról. Embereink figyelni kezdték, én magam is folytattam vele egy beszélgetést, aztán követtem Fengsujdzsiban levő házába. Az ördögök kaszárnýája közelében él és ópiumos boltja van a ház földszintjén. Ezt a három emberünket elvittem, hogy segítségünkre legyenek. Késeink voltak, mert a pisztolyom mindig csütörtököt mond. Azt gondoltuk...

— Miért mond a pisztolya mindig csütörtököt? — vágott közbe a bíró.

— Egy évig el volt ásva. Néha elsül, néha nem.

A terem csöndben volt, míg a bíró ide-odaforgatta a pisztolyt, aztán kihúzta zsebéből a magáét, egy szép kis japán fegyvert és tisztelete jeléül átnyújtotta Kannak. Majd igyekezni fog a másik pisztolyt rendbehozatni — mondta. Kan lelkes csodálattal nézegette a japán pisztolyt, aztán folytatta tanúvallomását.

— Szóval ezt a három bajtársat magammal vittem oda egy éjszakára. „Jó ember” jelvényük volt és megmutattam Vangnak a kémiszolgálat írásait, amelyeket arról a japán hajóról hoztam el. Azt mondtam Vangnak, bizonyítékaink vannak arra, hogy járja a falvakat és a japánok *ellen* kémkedik a gerillák javára. Tagadta és azt mondta, ha kell, a bábkormány feje is bizonyíthatja a császári hadsereghez való hűségét. Ez jó ötletet adott nekünk, ezért elmentünk vele ehhez a másik féreghez. Ez azt mondta, jótáll Vangért a kémiszolgálat előtt. Odaluknak szegeztük késeinket és azt mondtuk nekik, ha csak nyikkanni mernek, rögtön darabokra szabdaljuk őket. Így kényszerítettük őket arra, hogy kijöjjenek a városból és átadtuk őket az ön csapatának. *Van-la* (vége)!

A bíró a két fogolyhoz fordult és megkérdezte őket, mit szólnak ehhez. A bábkormány feje derékban meghajolt, mintha japán volna és azt bizonygatta, hogy csak kényszerből fogadta el a bábkormány vezetését. Kan röviden félbeszakította:

— Az embert kényszeríteni csak arra lehet, hogy meghaljon!

Vang, a kém, ismét azzal érvelt, hogy ő csak „kis áruló” és soktagú családot kell eltartania. Az egyik tanú felkacagott, a bíró pedig hozzám fordult és megkérdezett, akarok-e valamilyen kérdést intézni a foglyokhoz.

— Én még csak nem régen vagyok bíró, — magyarázta — talán tud nekem segíteni.

Megkérdeztem Vangot, honnan vette az ópiumot és a bíró meglepetten kiáltott fel:

— Persze, hogy a japánoktól!

Aztán eszébe jutott, hogy megkérdezze a kémtől is, így van-e. A kém megismételte a bíró szavait, de hozzátette, hogy a japánok szörnyű árakat kértek — úgyhogy ő már csak ezért is az elnyomottak közül való!

A bíró sokáig nézett rá, aztán azt mondta neki, hogy a kémkedés és az ópiummal való kereskedés halált érdemlő bűnök. A kém nagyot sóhajtott és kijelentette, hogy szegény ember és nagy családja van. Kan odafordult a fickóhoz és egy pillanatig azt hittem, kiloccsantja az agyvelejét új japán pisztolyával. De csak ezt kiáltotta:

— Valamennyien szegények vagyunk és nagy családunk van, de azért nem adjuk el a hazánkat!

Néhány nappal ezután a falu határában álltam és láttam, hogyan lövik agyon a két árulót. A falusiaknak nem engedték meg, hogy végignézzék a kivégzéseket, de egy kis csoport gerilla ott állott körülöttem és hangosan kiabálta: „Halál minden árulóra!”

Kan már újabb küldetésben járt. Megvizsgáltam a kezét, mielőtt elment; a japán tör átvágta az idegeket és a kéz megbénult.

— Még jó, hogy a balkezem — jegyezte meg Kan. Volt még egy jó jobbkeze és egy új japán pisztolya.

Vannak boldog emberek.

Istenhozzád!

Tavaszközeledtével a légkör az ellenség hátában olyan volt, mint a lesújtani készülő kard. Csang Ce-csung tábornok üzent, hogy 33. Hadseregcsoporthát a Han-folyótól nyugatra viszi pihenőre és feltöltésre s hogy ott elérhetem. De a kínai téli offenzíva kialakulóban volt. És ahogyan az offenzíva lankadt, a japánok előkészületeket tettek egy tavaszi ellenoffenzívára. Az ágyúk bömbölése a hegyekből tőlünk nyugatra sohasem szűnt meg és az országutakon szüntelenül özönlöttek az ellenséges teherautók, amelyek hadiszert és csapatokat vittek fel a Hankau körüli hegyekbe. Tudtuk, hogy ez mit jelent. A hegyeken és lapályokon újra ömleni fog a vér. Világos volt, hogy valamennyiünk előtt ez áll.

A kisebb falusi és városi tisztviselők első választása az ellenség hátában jó volt arra, hogy a régi előjárókat a Tizes Csoport harcos embereivel, helyi iskolamesterekkel, kovácsokkal, parasztokkal, sőt egy nővel is pótolják. Az új tisztviselőket „Igaz embereknek” nevezték, mert sohasem ingadoztak a háborúban,

becsületesek voltak és sem ópiumot nem szívtak, sem házárjatókakat nem játszottak. A Tizes Csoport befejezte a téli kongresszust, amelyen elhatározta, hogy a küszöbön álló küzdelmekre mindenkit mozgósít az ellenség hátában. Míg a gerillák harcolnak, a Tizes Csoport új harcosokat képez ki és megsemmisíti az árulókat.

Ezután mindenki lövöldözni kezdett az árulókra. Láttam egyszer egy bábkormány vezetőjét, akit a gerilla-haditörvényszék tíz perc alatt halálra ítélt és tizedmagával kivégzett. A lefejezésben van valami döbbenetesen jóvátehetetlen!

Egy héten belül a gerillaezred, amellyel együtt jártamkeltem, három ütközetet vívott meg. Ruhástul aludtunk és majdnem minden éjszaka figyelmeztető kopogás riasztott fel álmunkból. Ilyenkor összezsavartuk takarónkat és öt perc alatt kis csónakokon a tavon voltunk. Új küldöncöt küldtem Hankauba, azzal a kéréssel, hogy a Nemzetközi Vörös kereszt Bizottság küldjön gyógyszereket, de tudtam, hogy semmit sem fogunk kapni. A kétségbeesés érzése vett rajtam erőt. A malária kiszívta belőlem az erőt és a rossz táplálkozással együtt lábujjaim körmeinek leesését idézte elő, fogaim meglazulását, szemeim lobos gyulladását; hőpörsenés és csalánkiütés tette életemet olykor gyötrelemmé. Mégis igyekeztem kitartani, hiszen mindez csak azt bizonyította, hogy képtelen voltam megbirkózni azzal, amit minden kínainak ki kellett állania, ha nem akart elveszni.

Március közepén utolsó kirándulásomra mentem az ellenség hátában, több tavon átkeltem, aztán szakadó esőben elmentem, hogy meglátogassam Song Jit, egy nagyon öreg előljárót. Az öreg ember meglehetősen erős helyi népfelkelő csapatot állított össze és ezzel igyekezett szolgálni hazáját a maga módján. Tienerhóban találtam meg, egy sötét és komor városban, melyet a japánok többízben egész repülőrajokkal támadtak.

Az öreg előljáró és *hszjen*-kormányá keservesen küszködött, hogy a kínai közigazgatás szekere kátyúba ne jusson. Nagyon okos levelet mutattak nekem egy Marujama nevű japántól, aki hízelgett az öregember klasszikus tudásának és arra biztatta, hogy „szálljon lóra és jusson el valahova”, szóval hogy hagyja el Tienerhót és jöjjön Hansuanba, hogy az ottani bábkormány feje legyen. Az öreg Song Ji mint buzgó buddhista, megvető választ küldött neki a régi klasszikus *ven-li* költészet stílusában.

Az öreg előljáró óráig dolgozott egy Csiang Kai-sek generalissimuszhoz intézett jelentésem. Rám bízta, hogy vigyem el

Csungkingba. Én ugyanis Nyugat-Kínába készültem, abban a reményben, hogy át tudok jutni a Ta Hung-hegységen, mielőtt az ellenség ellenoffenzívája megkezdődik.

Ez a kirándulásom nyugatra egyike volt a legnehezebbeknek életemben. Tíz napba került, míg átvergődtünk a tavak vidékén és a hegyeken. Éjjel-nappal utaztunk, szükség esetén kicseréltük a hajósainkat és szétosztottunk, ha ellenséges repülőgépek berregtek fölöttünk. Éjszaka szardínia módjára préselődünk össze csónakunk fenekén — öt gerilla, Lo Fan és én egy kis csónakban.

Egy délután későn egy kis szigetre jutottunk a tavak északi partjának közelében és a sötétség beálltára vártunk, mert egy körülbelül mérföldnyire eső piac-városba akartunk evezni és aztán átvágni a dombok felé. De a csónakos felderítők, akik előrementek, néhány óra múlva visszatértek és elmondták, hogy a várost a japánok éppen elfoglalták és az egész északi parton már csak egyetlen város megközelíthető. Ott kiköthetünk, de két ellenséges helyőrségen kell átmennünk, mielőtt elérjük az országot.

Csapatunk készenlétbe helyezte a gépfegyvereket és elindultunk a sötétben. Hogy kémektől biztosítsuk magunkat, a piac-város irányában indultunk el, de aztán megfordultunk és gyorsan, csendesén az északi parton levő még el nem foglalt város felé eveztünk. Alig tettük ezt, mikor hallottam, hogy az emberek körülöttem felkiáltanak. Gyorsan megfordultam és láttam, hogy a szigetet, amelyet elhagytunk, jelzőtűz világítja meg, amelynek fénye rávetődött az épületekre és az égre. Az árulók használtak ilyen jelzéseket, hogy a japánokat valamilyen veszélyre figyelmeztessék.

Csónakosaink lázasan dolgoztak az evezőkkel, mi többiek pedig úgy ültünk, mint a szobrok, minden idegünk megfeszült. De nem hallottunk egyebet, mint egy távoli tó felől a kísérteties zajt, amellyel néhány ór ütögette az üres bambuszt és jelezte az órát.

Végre sötét csónakaink besiklottak a tó északi partján egy kis öbölbe. Gyorsan kiugrottunk és mozdulatlanul állottunk a fák mögött, míg néhány emberünk előrement, hogy kikémlelje a vidéket. Mikor visszatértek, gyorsan menetelni kezdtünk a kanyargós, szűk utakon a rizsföldek között az első országút felé.

Mielőtt az ellenséges járőröktől ellenőrzött országúton át-

mentünk, leültünk pihenni egy falu magas körfalához támaszkodva. Körülöttünk a földet köd takarta. Felnéztem a falakra és odasúgtam Lo Fannak, hogy a japánok helyében én az ilyen falut elfoglalnám és használnám. Lo Fan valami olyat súgott, amit a férfiak mindig mondogatnak a nőknek: „Nono, csak ne izguljon! Nem szabad megijedni!”

Mielőtt időm lett volna válaszolni, indulási parancs jött és Lo Fan meg én futni kezdtünk, kézenfogva egymást, hogy el ne bukjunk. Egy sötét alagúton átrohantunk, amely az országot alatt ment és addig szaladtunk, míg csak egy gerilla el nem kiáltotta magát:

— Vigyázz — az ellenség!

Visszanéztünk az országutra, amely alatt elrohantunk és lámpafényt láttunk mozogni előbb az úton magán, aztán le az alagút felé. A fényben tisztán kivehetők voltak a mozgó alakok körvonalai: zseblámpákat és puskákat lóbáló japánok. Hirtelen rémülettel ráeszméltünk, hogy a japánok benn voltak a faluban, amelynek falai alatt pihentünk! Talán csak azért nem jöttek ki és nem támadtak meg bennünket, mert nem tudták, hányan vagyunk.

A gerillák szívesen vizsamentek és megütköztek volna, de tudtuk, hogy a japánok visszamennének a falu falai mögé és minden oldalról erősítéseket kapnának. Keserűen panaszkodva folytattuk útunkat.

Néhány nappal ezután elhagytuk a Gerilla-Rohamosztag főhadiszállását és újra a Ta Hung-hegységen át meneteltünk. Egy hivatalos gerillakülönítmény, melynek parancsnoka bizonyos Cao So volt, éppen elfoglalt egy hosszú völgyet, amelyen át kellett mennünk. Nyugtalan szívvel közeledtem ehhez a völgyhöz, mert a „hivatalos gerillák” közül igen sok rabló volt. Cao So magát is fasisztának mondták és az volt a híre, hogy érintkezésben áll a hírhedt Kékingesekkel. Csak kevéssel azelőtt közölte többekkel, hogy a kínai kormány hadügyminisztere gerilláit és a 29. Hadseregcsoporthoz utasította, támadja és semmítse meg a gerilla-rohamosztagot. A kínai politika szövevényeinek nem volt sem hossza, sem vége.

Aggodalmaim mintha igazolódtak volna, mikor a tiltott völgybe értünk. A domboldal felől hangok kiáltottak felénk, aztán egy árokban, közvetlenül magunk előtt, egy sor födetlen fejet és ráncszegzett puskát láttunk. Egy hang nevünket kérdezte és hogy mi járatban vagyunk. Levettem sapkámat, hogy

lássák szöke hajamat és előrementem. Valaki rámszólt, hogy rögtön álljak meg. Egy rablóképű tiszt elvette tőlem útleveletem és katonai iratomat és eltűnt. Mintha órák teltek volna el, mielőtt visszajött és elvitt Lo Fannal egy faluba, ahol hosszú vitám volt a parancsnokkal arról, hogy van-e jogunk a völgyön átmenni. A tiszt végre megadta az engedélyt és cinikusan hozzátette:

— De jegyezze meg — csak Cao So főhadiszállásáig.

Végre elértünk abba a nagy faluba, ahol Cao So parancsnok főhadiszállása volt. Egyszer már meglátogattam a Ta Hung-hegység lábánál és nagyon kedves volt hozzám. Most azonban lelkileg felkészült a saját honfitársaival megvívandó harcra. Hangosan megvádolta a Gerilla-Rohamosztagot azzal, hogy demokratikus választásokat rendez az ellenség hátában és a Tizes Csoportba szervezi az embereket — amit ő egyszóval kommunizmusnak bélyegzett. Mikor megkérdeztem, mi kifogása van a demokratikus választások ellen, kijelentette, hogy erőszakos eszközökkel hajtották végre. Mikor figyelmeztettem arra, hogy én semmi erőszakosságot nem láttam, oda sem hallgatott.

Egyre jobban indulatba lovalta magát, úgyhogy már félni kezdtem, még aznap éjjel ellenünk fordul. Végre azt mondtam neki, tudom, hogy gerillái és tisztjei közül sokan banditák voltak és hogy csapatunk ezért megfelelő védelemmel kell, hogy átljusson a völgyön. Csodálkozásomra, nem vitatta, hogy igazam van, de hozzátette, hogy igyekszik embereit átképezni. Végre belement abba, hogy vezetőt ad mellénk a hegyen át addig a pontig, ahol „területe” végződik. Utolsó szavai mindazonáltal ezek voltak:

— Utoljára teljesítek ilyen kérést.

Mindennek ellenére időnként kétségek támadtak bennünk, hogy át tudunk jutni a völgyön. Órák hosszat botorkáltunk sötét erdőkön keresztül, bukdácsoltunk, eltévedtünk, tapsoltunk és kiabáltunk egymásnak az éjszakában. Végre eljutottunk egy kis faluba, ahol Cao So birodalma végződött. Elcsigázottan estünk le egy szérún a falun kívül, míg vezetőnk bement a sötét faluba, dörömbölt az ajtókon és gerillaosztaga nevét kiabálta. Egyetlen hang sem válaszolt, egyetlen fény sem gyúlt föl.

Végre a mi parancsnokunk néhány cigarettát adott a vezetőnek és elküldte azzal, hogy majd csak átvergődünk a hegyeken. Mindnyájan halotti csendben ültünk és hallgattuk a le-

gördülő kavicsokat, amint feljebb és feljebb ment a hegyoldalon. Aztán parancsnokunk odament az egyik kapuhoz, bekopogtatott és ezt kiáltotta:

— Bajtársak — nyissatok ki! Rohamgerillák vagyunk és a hegyen át igyekszünk. Vezetőre van szükségünk.

Apró fény villant fel. Egy perccel később a nehéz, viharvert kapu feltárult és egy parasztasszony tűnt fel gyertyával kezében. Mögötte egy férfi sovány arca vált láthatóvá. Még egy pillanat és a kapuk köröskörül feltárultak; férfiak, nők, gyermekek özönlöttek a szabadba. Vidám csevegés közben némelyek rizsszalmát kezdtek vinni a házakba, hogy fekhelyeket készítsenek nekünk, mások pedig felszították a tüzet a nagy rizses-fazekak alatt. Gerilláink ide-odajártak és úgy beszéltek az emberekkel, mintha mind testvérük volna.

CSUNGKING ÉS AMI AZUTÁN VOLT

1940—1941

Csungking

A Jangce melletti Icsangba híre jött, hogy a japánok a Han-folyón keresztül áttörtek a túlsó síkságokra, miután szétverték a kínai hadseregeket. Először azt hallottuk, hogy a Jangce partján levő Saszi elesett, aztán, hogy mégsem esett el. A kínaiakat nem igen éltette más, mint a remény és nem volt könnyű új területek elvesztét tudomásul venni. A japánok minden tavasszal és minden ősszel elhagyták megerősített védelmi állásaikat és megpróbálták megsemmisíteni a fő kínai hadseregeket, de eddig még sohasem keltek át a Han-folyón. Aztán azt hittük, hogy a magas hegylánc, amely keleten védi Icsangot, meg fogja őket állítani, de repülőgépeik csakhamar pusztítva készítették az utat a csapatoknak és a tankoknak. És Icsangot bombázták.

Noha a hivatalos jelentések szerint a japánokat visszaverték, az Icsangból jövő gőzösök és csónakok mind zsúfolásig tele voltak evakuáltakkal és sebesültekkel és minden hegyi úton nyüzsgtek a menekültek.

Én magam kevéssel azelőtt, hogy a város június 11-én elesett, hagytam el Icsangot egy folyami gőzösön. Kevéssel ezután találkoztam egy vöröskeresztes orvossal, aki embereivel és felszerelésével Sasziból szökött el. A központi front százötven katonai kórháza közül — mondotta — csak öt bukkant fel.

— És mi van a sebesültekkel? — kérdeztem. Nem mondott semmit és én megértettem a választ.

A japánok frontálisan áttörték a 29. Hadseregcsoport vonalait, amelynek parancsnoka Vang Can-hszü tábornok — mondotta. A hadsereg még mindig hanyatt-homlok menekül Szecsuan felé és Vang tábornokot fölöttese agyonlőtte. Visszaemlékeztem arra, hogy januárban Vang Can-hszü tábornok azzal dicsekedett, hogy véres fejjel fogja a japánokat visszaküldeni Hankauba. És májusban, mielőtt a japán offenzíva megkezdődött, hozzátette, hogy az ellenség hátában működő Gerilla-Rohamosztagot is az utolsó szálig ki fogja irtani.

Utamat Icsangtól a kavargó Jangce-örvényekig és tovább a folyó felső folyásáig állandó légiriadók közepette tettem meg. A téli köd, amely télen és még kora tavasszal is a folyó fölött lebeg, felszállt és a japánok elkezdtek évenkénti légi támadásokat. Minden várost és falut bombáztak már az út mentén és nem volt rá kilátás, hogy a gőzösünk fedélzetére festett brit lobogó meg fog védeni bennünket. Az alsó fedélzetek tele voltak sebessültekkel és az emberek idegei pattanásig feszültek.

Mikor hajónk a csungkingi kikötőhöz közeledett, egy kínai tisztviselő és én heves vitát folytattunk egy fiatal angollal, aki csökönyösen védte a müncheni egyezményt és Chamberlaint, a távolkeleti britek tudatlanságával jelentvén ki:

— A mi öregeink csak tudják, mit tesznek.

Hirtelen elhallgattunk, mert tompa zajt hallottunk, kiderült, hogy új alagutakat robbantanak Csungking magas sziklái alatt. Csungking telistele volt ilyen mély óvóhelyekkel, melyek közül nem egy szellőztetőkészülékekkel és világítással is fel volt szerelve és több ezer ember befogadására volt alkalmas. Mikor légiveszélyt jeleztek, a város halálos csöndben feküdt, egyetlen lélek sem moccant, csak néhány katona járt körül lövésre kész puskával, hogy lelőjje azt, aki netalán jelt adna az ellenségnek. Ha a repülőgépek éjszaka jöttek, mindig hallottuk, hogy az örök minden legkisebb fény fellobbanására ügyeltek. Még a repülőgépek eltávoztása után is kínai gépek zúgtak alacsonyan a város fölött és géppuskával lőttek minden világosságra, mielőtt a veszély elmúltát jelentő jelzés felhangzott. És mindennap láttuk, hogy felpuffadt hullák úsznak lefelé a folyón, ütődnek a csónakokhoz és a csónakosok hosszú rudakkal lökik el őket.

A japán repülőgépek harminctől-ötven bombázóból álló alakulatokból jöttek. Néha a déli parton állottunk a biztonság csálóka érzésével és néztük az északi város bombázását. Röviddel megérkezésem után huszonnégy kínai vadászgép szállott fel a

bombázók üldözésére, de számuk a nap folyamán egyre kevesebb lett. Egyszer láttam egy magányos kínai vadászgépet, amely megfordult és utánament egy bombázó alakulatnak, amely a folyó fölött közeledett. Ebben a pillanatban sajnáltam, hogy nem írhatok örökéletű himnuszt erről a kis vadászgépről.

Néha a gyújtóbombák a Jangcéba csaptak be és a felemelkedő fehér füstfelhő eltakarta szemünk előtt az északi várost. Hallottuk a tüzek ropogását túlhanról és mihelyt a szirénák a veszély elmúltát jelezték, az emberek kifelé özönlöttek földalatti menedékhelyeikről, hogy próbálják megmenteni a várost. Mikor a tüzek kialudtak, az egész város visszhangzott a kopácslástól és fűrészeléstől, mert az emberek újra felépítették otthonukat és üzletüket. De az élet Csungkingban továbbfolyt. Az ipari termelőszövetkezetek országos háziipari kiállítást rendeztek az ország minden részéről érkező tárgyakból. Előadásokat tartottam az északi város klubjaiban és háborús emléktárgyakat árvereztem el, hogy gyógyszereket vásároljak. Az angol követ felesége kibérelt egy színházat és Hófehérkét játszatta benne, hogy pénzt szerezzen madame Csiang Kaj-sek hadiárvaínak. A külföldiek „bombás teadélutánokat” rendeztek és a déli parton minden külföldi ház tele volt kibombázott emberekkel. Az angol követ nem vette tudomásul a japán figyelmeztetést, hogy minden külföldi követség költözzön a déli part „semleges övezetébe” és többen közülünk sokszor az ő házában ültünk össze délutáni teára. Az alagútrobantások szünet nélkül folytatódtak; katonák gyakorlatoztak és énekeltek, a kormányintézmények új közösségeket alakítottak a vidéken; kulicsapatok sündörögtek a repülőterek közelében és minden támadás után kijavították; gyárak és fegyvergyárak folytatták munkájukat. És a légiháború kellős közepén a nép megünnepelte az évi Sárkányhajó-ünnepet: tarka-barkaruhájú csónakosok lepték el a Jangcét és mellékfolyóit.

Természetesen az az idő sem váratott magára soká, mikor a japánok elkezdték a „semleges övezet” bombázását. Senki sem volt az övezetben, aki valaha bízott volna bennük. Mikor Dave Barrett, az amerikai katonai attasé és én egyízben belekerültünk egy ilyen támadásba, Barrett, aki ismerte Amerika japán politikájának veszélyeit, elnyújtott hangon kifakadt:

— Ahá, itt repülnek a mi sültgalambjaink!

Egy júniusi estén jelen voltam a színielőadáson, amelynek szereplői a japán Antiimperialista Ligába szervezett japán

foglyok voltak. Vagy húsz fiatal japán hadifogoly egy japán forradalmár író, Kadzsi vezetésével maga írta darabjait, saját folyóiratot adott ki és előadásokat rendezett a kínai lakosság-nak és a hadifoglyoknak. A bemutató utáni napon Csen Li-fu úr, a nevelésügyi miniszter betiltotta a színházat. Forradalmiak-nak jelentették ki a darabokat, mert azt mutatták be, hogyan hat a háború Japán szegény lakosságára!

Nagy változások mentek végbe Kínában, mióta 1938-ban elhagytam Hankaut. Sok reformot léptettek életbe a Hadsereg orvosi vezetésében, melynek élén Lu Csi-te sebésztábornok állott és a Nemzeti Egészségügyi Igazgatóság dr. P. Z. King alatt az ingyenes klinikák egész hálózatát építette ki, mindenütt a „szabad Kínában”. Lerakták a társadalmasított egészségügy alapjait. A háborús orvosi szükségiskoláknak dr. Robert K. S. Lim vezetésével most már két külön tagozata volt, egy a keleti és egy az északnyugati fronton. Közel ötezer orvostisztet és ápolót képeztek már át. Az ezekben az iskolákban kiképzett mozgó járványellenes egységek most már a háborús övezetekben dolgoztak, beoltották a hadseregeket és a népet járványok ellen, kutakat fúrtak és ellenőrizték a vízellátást.

De míg a kínai kormány Nyugat-Kínát hatalmas ellenállási bázissá építette ki és történelmi fontosságú intézmények keletkeztek, ugyanezek a változások egyúttal igen sok reakciós erőt is felszabadítottak. Sok állami tisztviselő, gyáros és földbirtokos növekvő félelemmel nézte az ipari termelőszövetkezetek gyors fejlődését és a többi intézményeket, amelyekben a nők és férfiak milliói ismerték meg a társadalmi haladás és a gazdasági demokrácia értelmét.

Csungkingba érkezésem után az egyik legelső dolog, amiről hallottam, Taj Li tábornok hatalma volt. Állítólag 150.000 egyenruhás embere volt és 150.000 polgáriruhás ügynök dolgozott az ő irányításával. Senki sem tudta, hogy Csiang generalisszimusz parancsol-e neki, vagy ő parancsol-e a generalisszimusznak. A Kuomintang elé terjesztett jelentései között ott szerepelt az a vád is, hogy az ipari termelőszövetkezetek vezetői a kommunista Internacionálé „ügynökei” — amely vád a szelíd liberalizmustól a tényleges kommunista párttagságig mindent magában foglalt. Ennek következtében az ipari termelőszövetkezetek sok kínai vezetőjét kidobták állásából, másokat elfogtak.

Egy zártkörű vacsorán hallottam, amint egy külföldi és egy kínai bizonyos titkos jelentésről beszélt, amelyet állítólag dr.

Pan Csi, a kínai Vöröskereszt vezetőségének titkárja terjesztett Taj Li elé. Eszerint dr. Robert K. S. Lim panamista, a Vöröskereszt teherautóit arra használja fel, hogy kommunist iradalmat csempészen Kínába. Beleszóltam a beszélgetésbe és megjegyeztem:

— Ha olyan országban volnánk, ahol tisztességes bíróságok vannak, önöket kettőjüket és Taj Lit pörbe lehetne fogni rágalmazásért.

A nevelésügyi intézmények eretnekséget szimatoló központokká lettek, és a nácik koncentrációs táborai mintájára két központot létesítettek, egyet Szian mellett és egy kisebbet Csengtu közelében. Északnyugaton Kína leghatalmasabb hadseregcsoportjának, Hu Csung-nan tábornok hadseregének legnagyobb része még mindig azzal töltötte idejét, hogy bekerítve tartotta a 8. Mozgó Hadsereget. Az Edward Barger vezetése alatt érkezett angol segélyautók rakományából minden hadsereg kapott, csak a 8. Mozgó Hadsereg nem. Kuo Suen-csi tábornokot, a Jangce alsó folyásánál működő 50. Hadsereg parancsnokát elmozdították helyéről, mert nem volt hajlandó megengedni, hogy csapatait az Új Negyedik Hadsereg ellen használják. Szórványos támadásokat intéztek a 8. Mozgó és az Új Negyedik Hadsereg ellen több helyen; úgy látszott, mintha az ország ismét a polgárháború szélén állana.

Csungkingban az egész légkör a japán betörés előtti terrorra és egyenetlenségre emlékeztetett. Sok kínai író, lapszerkesztő, szervező és más szellemi munkás Hongkongba menekült vagy próbált menekülni. A helyzet egész komolysága akkor lett világossá előttem, mikor meglátogattam Csen Csung-dzsút, egy szelídlelkű öreg ügyvédet, aki a demokratikus Nemzeti Felszabadulás Szövetségének vezetője volt. Nem volt otthon, családja azt mondta, hogy ő és Csau Tao-fen, a szerkesztő és kiadó, elmentek a hadügyminiszterhez tiltakozni, mert a miniszter kijelentette, hogy az ügyvéd és Csau fegyveres felkelést készítenek elő a városban!

A kormányban ülő „békepártiak”, mint hamarosan megtudtam, maguk készítettek elő egy felkelést, melynek során megölték volna a generalisszimust, aki folytatni akarta a háborút. Az ódiumot a kommunistákra hárították volna. Mint mondták, új „Reichstag-felgyújtást” terveztek. Hogy ebből mennyi volt képzelődés és mennyi igaz, nem tudtam eldönteni, de mindenesetre komoly helyzet volt, ha már ilyen vádakat lehetett

emelni egy olyan szervezet ellen, amilyen a Nemzeti Felszabadulás Szövetsége volt.

Ezután azt hallottam, hogy Feng Ju-hsziang keresztény tábornokot és a Kuomintang több más magasrendű tisztviselőjét, aki osztotta a tábornok szabadelvű nézeteit, a „kommunisták külső védelmi vonalának” csúfolták. Utóbb két külföldi nőtől hallottam, hogy Taj Li tábornok emberei meg akarták környékezni őket, hogy álljanak be hozzá kémeknek és szimatolják ki a külföldi újságtudósítók politikai nézeteit. Egyikük belement. A másik visszautasította, mire azzal vádolták meg, hogy „kémnő, aki tisztekkal hál”. A megrágalmazott nő nem sokat törődött ezzel a váddal; exterritoriális jogokat élvezett. Viszont egy kínai sem engedhette volna meg magának, hogy az ilyen vádat félállról vegye.

Nyomban ezek után a hírek után hallottam, hogy a Kuomintang Kuejcsou tartomány fővárosában megvádolta az YWCA-t és a női Új Élet-mozgalom helyi csoportját, hogy kommunisták. Egy nap, mikor az YWCA vitadélután rendezett azon a címen, hogy „mi a demokrácia?” két Kuomintang-tisztviselő besétált és felszólította a jelenlevőket, hogy menjenek haza. A tisztviselők kijelentették, hogy a Kuomintang engedélye nélkül és anélkül, hogy az elnökségben ne legyen a Kuomintang valamelyik tagja, semilyen gyűlés nem tartható. Közvetlenül ezután Kuomintang-tisztviselők mentek a város utcáin, miközben női kiküldötteket választottak egy Kuomintang-konferenciára és fejenként tíz centet fizettek írni-olvasni nem tudó nőknek, hogy az általuk megnevezett nőket válasszák. Az esetet jelentették a legfőbb csungkingi hatóságoknak és ezek politikai visszaélésnek minősítették.

A politikai reakció hullámai magasra emelkedtek, valahányszor új japán békeajánlat érkezett a kínai kormányhoz. Rendszeresen német közvetítéssel tették az ilyen ajánlatokat, noha hongkongi kínaiaknak és Vang Csing-vej néhány hívének — akik közül egy magas tisztet töltött be a csungkingi Közlekedésügyi Minisztériumban — mindig benne volt a kezük a dologban. Senki sem hitte, hogy Csiang generalisszimusz fontolóra veszi a békeajánlatokat addig, amíg Kína nem győz, de a németek más reményekkel kecsegtették magukat. Miután egy zártkörű tisztviselőtársaság előtt bemutattak egy német háborús filmet, hallottam, hogy többen nyíltan kifejezést adtak csodálatuknak a háborús gépezet iránt, amely egész Európán átgázol. Mikor

június közepén Párizs elesett, a náciak iránti bámulat még inkább növekedett. A kínaiak visszaemlékeztek arra, milyen korruptak voltak Indokína francia urai és hogyan bántak ott a néppel; a Vöröskereszt egy tisztviselője elmondta nekem, hogy még mielőtt a japánok elfoglalták Indokínát, az ottani francia tisztviselők hatalmas sápot zsaroltak ki a kínaiaktól, akik a nekik szánt szállítmányokat át akarták hozni.

Mikor az angolok júniusban elzárták a burmai utat, ezek a nemzetközi fejlemények Anglia és Amerika japán politikájával kapcsolatban hatalmas idegenellenes hangulatot teremtettek Kínában. Legjobban az angolokat gyűlölték és soha még Kína nem volt ennyire közel ahhoz, hogy megadja magát. A generálisszimusz még mindig nem ingadozott, de a „megadáspártiak” a kormányban új bátorítást kaptak.

Én nagyon jól meg tudtam érteni az idegenellenes hangulatot. Három hosszú éven át sok idegen megvetéssel beszélt a kínai hadseregekről. Azt mondták, hogy Kína nem tud harcolni, hogy tábornokai silányak, katonái írni-olvasni nem tudó kulik vagy serdületlen suhancok, népe tudatlan és a sebesültek gondozása felháborító. Némely vád igaz volt, némelyik valótlan, de szinte valamennyinek az volt az alapja, hogy nem méltányolták kellőképpen azt a szörnyű terhet, amely Kínára zúdult.

Különösen felizgatott, ha honfitársaim úgy beszéltek magukról mint Kína őszinte barátairól vagy kijelentették, hogy ők látják el Kínát gyógyszerrel és orvosi felszereléssel. Kína főként a tengerentúli kínaiaktól függött ebben a tekintetben és ezek segítségével összehasonlítva eltörpült az a segítség, amelyet hazám nyújtott. Az egyetlen segítség, amely a kínai sebesültekhez Amerikából eljutott, a Kína Orvosi Megsegítésére Alakult Amerikai Irodán keresztül jött, ennek vezetője pedig kínai volt. A hadsereg orvosi szolgálatának egy magasrangú kínai tisztviselője elmondta nekem, hogy Amerika nem régen valóban adott Kínának egymillió dollárt kinín vásárlására, az amerikai üzletemberek azonban azt követelték, hogy a vétel rajtuk keresztül menjen. Ehhez képest a kinínt megvásárolták Jávában, hajón elküldték Amerikába, újra hajóra rakták és visszaküldték Kínába, úgyhogy végül a kínaiak össze-vissza háromszázezer dollár áru kinínt kaptak!

Az én álláspontom tehát ugyanaz volt, ami a kínaiaké. Kína megvetéssel vagy vállveregetéssel kezelt páría volt, pedig minden belső visszavonás ellenére valóban a világ demokráciá-

jáért küzdött. Sok külföldi ismerősöm részben osztotta véleményemet, néhányan egészen egyetértettek velem. A keserű tényekkel szemben a lehangzatosabb újságcímek vagy faji előítéletek sem tehettek vakká ezeket az embereket.

Az amerikai közönség olyan tájékozatlan, rosszul tájékozott vagy pipogya volt, hogy képtelennek látszott a komoly helyzettel való szembenézésre. Ezért a külföldi újságtudósítók féltek attól, hogy az igazat írják.

— Az igazság? — mondta egy külföldi tudósító. — Egszerűen nem tudom, mi az igazság!

Valamennyien ilyen és ehhez hasonló szellemi bénulásban szenvedtünk.

A *Tutuila*, az amerikai követség előtt a folyóban horgonyzó ágyúnaszád tiszti étkezőjében többen ismételten megvitattuk ezeket a szempontokat. Előfordult, hogy tizen is kiabáltunk egymásra. Kína békét fog kötni! Kína nem fog békét kötni! Amerikának háborúba kellene lépnie! Nem kellene háborúba lépnie! És egyszer egy belga ügyvivő, egy fasiszta, párbajra hívott ki egy másik belgát, mert árulónak nevezte a belga királyt. Engem idealistának, ábrándozónak és más effélének minősítettek. Csak ha a japán bombázók fölöttünk voltak, ébredtünk tudatára a közös veszélynek.

Egy este, mikor Bartlett kapitány még a *Tutuila* parancsnoka volt, vacsoravendége voltam. Látogatásom közben felhangzott a légiriadó. Az emberek elfoglalták harci helyeiket, a kapitány pedig acélsisakot és mentőövet adott nekem és felvitt magával oda, ahol az ég volt az egyetlen fedél fölöttünk. Máskor, ha bombázók jöttek, lehasaltam egy árokban, most azonban ott kellett állanom a szabad ég alatt. Megkérdeztem a kapitányt, szoktak-e hullani repeszdarabok a naszád körül, mire ő azt mondta, hogy bizony szoktak, hogy egy ilyen repeszdarab egyszer kilyukasztotta a fedélzetet és egy másik egy lövész sisakját találta. Az a legfontosabb, mondotta, hogy az ember figyelje meg, hol esik le az első bomba és aztán, hogy milyen irányban mennek a bombázók.

— És ha eltalálnak bennünket? — kérdeztem.

A kapitány azt felelte, hogy ez esetben pontosan tudni fogjuk, hova esett a bomba! Ezen az éjszakán a bombázók Csengtuba mentek, de soha nem éreztem magam még ennyire csapdába került patkánynak.

Visszaemlékeztem egy beszélgetésemre Jack Beldennel, a

külföldi tudósítóval, aki rövid látogatást tett az Új Negyedik Hadsereg főhadiszállásán, mikor én ottjártam. Megkérdezett, félek-e a légitámadásoktól. Elismertem, hogy félek; meglepetésemre ő is elismerte ugyanezt és hogy félelme ahelyett, hogy csökkenne, egyre nagyobb. Mindketten úgy vélekedtünk, hogy ezt a félelmet legyőzhetnénk magunkban, ha módunkban állna résztvenni néhány ütközetben. Az ágyú mintha eloszlatná a félelmet. Sok kínai katona mesélte nekem, hogy mikor először ment csatába, félt, de mikor a küzdelem továbbfolyt, félelme eltűnt.

Jack Belden a *Háború és béke* egy példányát hordozta magával és azt mondta: ha a személy- és helyneveket kínaira változtatnák, Tolsztoj regénye akár a mostani háborúról is szólhatna. Megkérdezte, ki írhatna ilyen könyvet Kínáról és én azt mondtam, hogy véleményem szerint csak olyan kínai, aki valóban végigharcolta az egész háborút. De azért azt gondoltam magamban, hogy Jack egyszer nagyon szép könyvet írhatna róla. Sok kínai hadseregnél volt és hogy eljuthasson hozzájuk, mindenféle mesterkedéseket vitt végbe a tisztviselőknél. Tárgyilagossabb volt nálam; egy ügynek sem szegődött szolgálatába és kívülről figyelhette az eseményeket, míg jómagam mindig elfelejtettem, hogy nem vagyok szintén kínai. Az én szememben Kína problémái, ereje és gyöngesége az egész világ problémája volt.

Az orvosok továbbharcolnak

Mikor június vége felé közeledett és a légitámadások még mindig pozdorjává igyekeztek zúzni Csungkingot, dr. Lim eljött értem és visszavitt Kuéjjannba, a Vöröskeresztes Orvoskar főhadiszállására. Nagy probléma volt, hogyan jusson át az ember a Csungkingból távozni készülő teherautók és emberek tömegein és elindulásunktól kezdve az utazás állandó légiriadók közepette végbe. Minthogy vöröskeresztes kocsink volt, a csöndes elhagyott falvakban a fegyveres örök megengedték, hogy saját veszélyünkre továbbbrogjunk. Elhatároztuk, hogy csak akkor menekülünk, ha azt látjuk, hogy a repülőgépek közvetlenül bennünket támadnak. Ha légitámadások miatt megállanánk, mondta dr. Lim állandóan, Kína semmire sem menne. Ez a kis doktor, aki a háború előtt finom úr volt, olyan kemény lett, mint az acél. Ha valaha erőt vett rajta a félelem, a leigázás és szolgává ala-

csonyítás félelme még nagyobb volt benne. Túlságosan sokat ivott Kína keserű poharából.

Dr. Lim egy szobát adott nekem kis villájában és kezelni kezdett. Tanácsára nem engedtem, hogy Csungkingban kivegyék az epehólyagomat. Miközben ágyban feküdtem, kicsi, de kitűnő könyvtárának könyveit olvastam és ha el tudott lopni egy órát rengeteg hivatalos teendőjétől, kivonatossan elmondtam neki olvasmányaimat. Ő maga ritkán ért rá, hogy jelentéseken és orvosi könyveken kívül valamit olvasson és szervezési és irányítói munkájához még egy másik feladatot is vállalt, amely sok hónapon át elfoglalta: orvosi tankönyvsorozatot írt, abban a reményben, hogy eljön az az idő, mikor minden harcoló orvosi munkást el fognak látni ezekkel a könyvekkel a hadseregben. Lámpája mindig hajnalig égett. Az orvoskar dr. Lim vezetése alatt hihetetlenül megnőtt és néhány nagyravágyó ember már azon a nézeten volt, hogy túlságosan hatalmas és gyümölcsöző ahhoz, hogy pártatlan demokratikus meggyőződésű ember vezetése alatt működhessék. A politikai fondorlat az ő munkáját is kikezdte, úgyhogy hovatovább sok időt volt kénytelen fordítani saját védelmére és az Orvoskar megvédelmezésére olyan gazficóktól, akik a kínai Gestapót próbálták ellene felhasználni.

Dr. Lim iránti szeretetem mély és csodálatom még mélyebb volt. Nevelése és műveltsége, mint már mondtam, a legjobb volt, amilyent az angol liberalizmus adhatott, de hazájában egyedül állott, Angliában vagy Amerikában pedig idegen volt. Egy este elmondta nekem, hogyan indult egyszer Amerikába, hogy résztvegyen egy tudományos kongresszuson. Kollégái, akik észrevették eltűnését, Ellis Islandon keresték. Ott találták meg a bevándorlók között a kabátjára tűzött „Fertőtlenített” felírású jelvénnel.

Olyan ember volt, akinek szelleme a legszélesebb körre kiterjedt — talán túlságosan szélesre is korához viszonyítva. Nagy mértékben tőle függött a kínai sebesültek sorsa. Az egész hadsereg orvosi személyzetének újjáképzése volt az egyetlen, ami állandó könnyebbiséget hozhatott a betegnek és sebesülteknek. De a politikai fondorkodás az ilyen embert és munkáját sem kíméli meg. Sohasem tudtam megszabadulni az aggodalomtól jövőjét illetően, mert szívós és nyakas ember volt, aki el volt szánva arra, hogy utolsó lehelletéig harcolni fog.

Délről minden héten japán tengerészeti repülőgépek jöttek Kuéjjann bombázására és mielőtt elmentek, a Vöröskereszt

mentőautói robottak ki főhadiszállásunkról a dombok közé, hogy sebesültekkel térjenek vissza. A nemzetközi hírverés már régen elárulta helyünket az ellenségnek, amellet főhadiszállásunk most kapcsolatos volt a nagy orvosképző iskolával, kórházzal és ortopédközponttal. Ezt a központot angol segítséggel szerelték fel és tartották fenn, de az Orvoskar továbbra is főként a jávai kínaiak segítségétől függött.

Június 28-án ellenséges tengerészeti repülőgépek külön kitérőt csináltak, hogy bombázzák a Vöröskereszt főhadiszállását és az orvosi központot. Ezután a támadás után — mely közben az orvosok másodszor is sérült sebesülteket voltak kénytelenek operálni és a lábbadozó katonák segítettek ideiglenes éjszakai óvóhelyek berendezésében — dr. Lim foglalkozni kezdett azzal a tervvel, hogy a kórtermeket decentralizálja és szétszórja, ami az orvosi munkát még nehezebbé tette volna. Ezen az estén dr. Lim egy nagy repeszdarabot hozott be és miközben elgondolkozva nézte, így szólt:

— Szinte kedvem volna emlékérméket veretni belőle és megajándékozni velük azokat az amerikai cégeket, amelyek hadianyagot adnak el Japánnak.

Még kezelésem közben dolgozni kezdtem egy a Vöröskereszt munkájáról szóló fejezetten madame Csiang *Kína újra talpraáll* című új könyve számára. Ugyancsak elkezdtem előadásokat tartani a kuvéjjangi tanintézetekben. Június hetedikén, a háború kitörésének évfordulóján, dr. Lim elvitt, hogy a Vöröskereszt és a körzet katonáorvosainak konferenciáján én tartsam a bevezető előadást. Beszámoltam a hadiövezetekben uralkodó viszonyokról. Lelkesítő látvány volt a kékruhás férfi és női hallgatósággal telt nagy terem és ezt az alkalmat a legnagyobb megtisztetésnek éreztem, amely eddig osztályrészemül jutott.

Most már tizenhat európai orvos volt az Orvoskarban, akik majdnem kilenc hónap óta teljesítettek szolgálatot. Noha több nemzetet képviseltek, „spanyol doktoroknak” hívtuk őket, mert a spanyolt használták közös nyelvként és mert valamennyien a spanyol köztársasági hadseregekben szolgáltak. A Norvég Vöröskereszt szabadította ki őket a francia koncentrációs táborokból, megfizette nekik az utazást Kínába és gondoskodott róluk, míg önkéntesen dolgoztak.

Ezek az emberek merőben különböztek minden más külfölditől, akivel Kínában találkoztam. Apróbb politikai nézeteltéréseik ellenére valamennyiüket egyesítette fasisztaellenességük.

Amellett sok idegen orvostól eltérően úgy öltözködtek, étkeztek, mint a kínaiak. Látták Kína egész egészségügyi és tudományos elmaradottságát, de ezeket a tényeket a kellő megvilágításban látták és úgy reagáltak rájuk, hogy tőlük telhetően minden terhet vállaltak. Néha szórakoztató történeteket meséltek el kisebb kínai parancsnokokról, akik szenvedélyes rajongói lettek az orvostudománynak. Mikor az egyik fronton felállítottak egy fertőtlenítő állomást, az egyik parancsnok ezt ily módon adta tudára csapatainak:

— Mától kezdve nincs jogotok arra, hogy rühesek legyetek!

Ezek a „spanyol doktorok” újabb átszervezési munkára gyűltek össze Kuejjanban: az Orvoskar egy öreg bárkából újba költözött át a folyó közepén. Ettől az időtől minden katonai szolgálatot teljesítő orvosi munkást átképezték, előadásokat tartottak a csapatoknak az egészségügyről és az elsősegélyről, fertőtlenítő állomásokat építettek minden rendelkezésre álló anyagból, kutakat tisztítottak és más járványellenes munkát végeztek. Nevelést, mennél több nevelést, ez volt a jelszó.

Indokína elvesztése és a burmai út lezárása elszigetelte Kínát a világ többi részétől. A Vöröskereszt maga kezdte gyártani a fertőtlenítő szereit és a Nemzeti Egészségügyi Igazgatóság kis gyárat létesített a gyógyszerek és orvosi felszerelések előállítására, de a hadseregeknek egyre inkább kötelességükké tették, hogy áttérjenek a *megelőzésre*.

*

Szeptember elején kiderült, hogy nem gyógyulhatok fel krónikus betegségemből, ha tovább is Kínában maradok. Ezért dr. Lim rátett egy vöröskeresztes teherautóra, amely Kuéjlinbe, a Kuangszu-tartomány fővárosába indult. Az orvosi alakulatnak az indokínai frontra kellett mennie, ahol most nehéz harcok kezdődtek, nekem pedig a japán vonalak fölött Hongkongba kellett repülnöm.

Teherautónk kanyarogva haladt az új utakon a délnyugati hegyeken keresztül. Védőkorlát nem volt az út szélén és gyakran néztünk le szédítő szakadékokba, amelyekbe más kocsik már lezuhantak. Ismét állandó légitámadások közepette utaztunk. Kimerült, elcsigázott csapatok, amelyekben a legtöbb ember éjjeli vakságban és maláriában szenvedett, hátrafelé özönlöttek és új csapatok vonultak véget nem érő sorokban a front felé. Jó teher-

kocsik, amelyek sértetlenek voltak, de nem tudtak benzinhez jutni, ezrével állottak vesztve az országút mentén. Gyakran rogtunk át városokon és falvakon, amelyeket a légitámadások elpusztítottak. Egy délután megállottunk, hogy segítségükre legyünk a sebesülteknek egy éppen megtámadott városban, amely még füstölgött; de a legközelebbi nap hajnalán már ismét úton voltunk.

Megálltunk Kuéjlinben, hogy előadásokat tartsak és a rádióban beszéljek, ahogyan azt már Kuejjannban is tettem. De a Kuangszi-tartomány nagyon különbözött Kína más részeitől. Még mindig erős vára volt a demokráciának, ahol szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadság volt. Írók és szerkesztők, akiket az ország más részeiből elűztek, itt verődtek össze újra, hogy munkájukat folytassák. Reméltem, ha Hongkongban kezelésem befejeződik, visszatérhetek Kuangsziába és elmehetek az indokínai frontra.

Egy este, miután a kuéjlini rádióban beszéltem, találkoztam egy japánnal, aki előttem beszélt s aztán megvárta, hogy megismerkedjek velem. Nem őrizték és úgy élt és dolgozott, mint a kínaiak. Egy estét töltöttünk egy teázó kertjében és érdekes egyéniségnek találtam. Neve Szeiszaku Siomi volt és három idegen nyelven beszélt, kínaiul, angolul és franciául. 1938 decemberéig titkár volt Hanoiban, Indokínában a japán konzulátuson és ugyanakkor a japán titkos szolgálat zsoldjában állott. Éppen kémúton volt a határon, mikor kínai csapatok elfogták. Egy évig semmiképpen nem volt hajlandó a kínaiaknak segíteni. Ez alatt az idő alatt azonban a japán forradalmi író, Kadzsi, aki minden táborban a japán hadifoglyok érdekében dolgozott, könyveket adott neki és beszélt vele és végre elhatározta, hogy résztvesz az antifasiszta mozgalomban.

— Gyermekkorom óta arra neveltek — mondta — hogy diplomáciai hivatalnok legyek. Mindig hittem abban, hogy hálás lehetek az égnek, hogy japánnak születtem és az volt a véleményem, hogy kormányom helyesen cselekszik, mikor előzől Kínát. Akarva, nem akarva úgy éreztem, hogy mi, japánok vagyunk az egyetlen színes nép, akiket a fehér faj nem győzött le. Hazám militaristái ezt kihasználhatták arra, hogy elhittessék velünk: minden színes nép felszabadításáért küzdünk. De mióta tanulni kezdtem és gondolkodtam a dolgokon, világossá vált előttem, hogy militaristáink csak a fehér imperialisták helyét akarják elfoglalni. Jókora időbe került, míg egész nevelé-

semmel szakítottam s olyan lépésre határoztam el magam, amelyet a japánok árulásnak bélyegeznek. De ma már látom, hogy Japán urai, mint a legtöbb más ország urai, csak arra használják az egyszerű népet, hogy békeidőben vagyont szerezzenek, háborús időben pedig legyen ágyútöltelékük. Most japán nyelven beszélek a rádióban a japán csapatokhoz és a japán néphez és igyekszem elmagyarázni nekik, amit hiszek. Az igazi békéért és igazságért harcolok és lelkiismeretem nyugodt.

Gyorsan, idegesen beszélt, mint aki belső harcot vív magával. Ismételten biztosított arról, hogy „boldog”, de én nem tudtam egészen hinni benne, hogy egy ilyennevelésű ember lerázhathatja magáról egész életének nézeteit és magatartását. De mielőtt elváltunk, megkért, hogy mindenütt beszéljem el történetét, mert a japánok egyszerűen letagadták, hogy a rádióüzenetek valóban az ő konzuli tisztviselőjüktől származnak.

— Mondja meg mindenkinek, hogy látott és beszélt velem — bízott. Ekkor szinte hittem neki. Azt kérdeztem magamtól, mit tettem volna én hasonló körülmények között.

Ugyanezen az estén államhivatalnok barátaim elvittek kocsin a repülőtérre. Ott álltunk a szurokfekete éjszakában és egy kis vörös fényt néztünk, amely kelet felől közeledett magasan a hegyek sötét ormai fölött. Az a külön repülőgép volt, amely bankjegyeket hozott Hongkongból. Én voltam az egyetlen utas, aki várt rá. Egy teherautó gördült elő, hogy kőnehezéket rakjon a gépbe és kevéssel utóbb felemelkedtünk az éjszakában és teljes sötétségben repültünk a japán vonalak fölött Hongkong felé.

Hongkong

Reggel három órákor a repülőgépről lenéztem Hongkongra, melynek bágyadt fényei sötét, szendergő tengerben tükröződtek. Nincs kedvesebb látvány a földön. Az ilyen sötét éjszakákon — tudtam, — kínai csónakok siklanak át nesztelenül a vízen a Kuantung-part elrejtett öbleibe, ahol rosszul táplált kulik csapatai veszik magukhoz a rakományt és ügetnek vele a messze belország felé. Így ment ez, mióta Kuantung 1938 év végén elesett és nyilvánvaló volt, hogy így fog folytatódni mindaddig, míg Hongkong az ellenség kezére nem jut.

Fényözönben szálltunk le. Az udvarias angol tisztviselő, aki

fogadott, nem kutatta át poggyászomat; megfizette taximat és elküldött a fényűzéssel berendezett Peninsula-szállóba, ahol szobát foglaltak le számomra. Mikor végre ott voltam, alig mertem megmozdulni a szobában. Tiszta és tágas volt, vastag szőnyegekkel, nagy karosszékekkel és tündöklő tükrökkel. Szégyen lett volna bepiszkítani a mocsoktalan lepedőt és a fehér fürdőszobát; a puha ágytól pedig az éjszaka nagy részén nem tudtam elaludni.

Reggel azonban megjelent barátnőm, Hilda Selwyn-Clarke, a hongkongi kormány orvosfőnöke. Átkeltünk az öblön, de mielőtt a palotaszerű Queen Mary-kórházba mentünk volna, ahova kezelésre utaltak, barátnőm megkérdezte, van-e valami kívánságom vagy valamire szükségem. Azt mondtam, fagyaltot szeretnék enni; íghát félkilenckor reggel elmentünk egy elhagyott szálló halljába és azzal képesztettem el a pincért, hogy fagyaltot rendeltem. Hilda ezután azt ajánlotta, hogy tegyek szert némi hálóruhára; vásároltunk is kettőt — igazában ez is szükségtelen fényűzés. Később alkalmunk volt arra, hogy beugorjunk egy gyógyszertárba s ez szinte elviselhetetlen volt számomra, mert több gyógyszer volt benne felraktározva, mint amennyit valaha az egész fronton láttam akármelyik kínai hadseregénél. A csillogó téglék tele voltak női szépítőszerekkel. Nekem csak fogkefére, fogpasztára és egy kis szappanra volt szükségem.

A Queen Mary-kórház igazgatója elképedve nézett rám, de uralkodott magán és elhelyezett egy szép, azurtengerre nyíló szobában. Azután elszaladt Paul P. Wilkinson professzorhoz, a hongkongi kormány fő orvosi tanácsadójához, akit megbíztak azzal, hogy kezelésemet irányítsa. Karjait széttárva, az igazgató kijelentette, hogy egy lehetetlen külsejű és öltözetű nő állított be hozzá. Dr. Wilkinson igyekezett megvigasztalni és megnyugtatta, hogy e hátrányok ellenére „elragadó epehólyagom” van.

Az ezután következő hónapokban sokat veszekedtem dr. Wilkinsonnal, de jó barátok maradtunk. Egyike volt azoknak az angoloknak, akik nagyon hazafiasak lesznek, ha nagyon megszűre elvetődnek hazulról. Remete volt, illetve szerette magát annak hinni, a klasszikus irodalom és az orvosi kutatás világában élt, nyakrafőre idézte a latin és görög auktórokat és sikerült magát félelmetessé tennie orvostanhallgatói előtt. Mielőtt, akkor néhány éve Hongkongba jött, csak négereket látott és kezelt.

Úgy látszott, mintha jobban szeretné őket az amerikaiaknál, akiket félvadaknak tekintett. A négerekben, mondotta mindig, sok büszkeség, méltóság és finom érzés van. Mielőtt hozzá jöttek volna kezelésre, a nők mindig megfürödtek és új kis kötényeket készítettek maguknak zöld levélből.

A gazdag kínaiakkal szemben a professzor közönyös volt, de a kínai szegények iránt szíve tele volt gyöngédséggel és megbecsüléssel. Noha a hongkongi rendőrség megtiltotta nekem, hogy beszéljek, írjak vagy másmódon résztvegyek a közéletben, dr. Wilkinson egy nap átengedte nekem felolvasóterme szószerkét és én előadást tartottam a hongkongi egyetem orvostan-hallgatóinak a fronton harcoló sebesült honfitársaik helyzetéről és szükségleteiről. A professzor ezt azzal tetézte, hogy biztatta végzett hallgatóit, lépjenek be a hadseregek orvosi szolgálatába. Miután bevégeztem előadásomat, Shakespeare-ből idézett a legédesebb brit hangszúllyal, aztán hozzátette, hogy azt hiszi, a diákokhoz intézett beszédem falrahányt borsó volt! Három önkéntest szereztünk összesen.

Miután kezelésem a kórházban befejeződött, dr. Ronald O. Hall hongkongi püspök vidéki házában száltam meg. A püspök és én csakhamar remekül összebarátkoztunk. Mint Hilda barát-nóm, ő is résztvevett mindenféle segélyakcióban kínai katonák és polgári egyének javára. Buzgó keresztény volt és keresztényi életet igyekezett élni — ami nem könnyű feladat egy faji és osztályelőítéletekre alapított angol gyarmaton. Az én felfogásom szerint merő képtelenség volt. Hildával és férjével, dr. Percy Selwyn-Clarkeval, hadakozott az idegen fajok lebecsülése ellen és hasztalanul igyekezett keresztülvinni olyan szociális reformokat, mint a nyolcórás munkaidő és a minimális munkabér. De a szakszervezeteket, amelyek a segítségére lehettek volna, az angol urak régen feloszlatták.

Hall püspök egyszer jellemző esetet mesélt nekem, szemtanúja volt egy japán engedéllyel Kantonba tett utazásán. Egy szegény kínai nő csecsemővel a hátán előtte lépett ki a hajóból. Egy értékes doboz tejport vitt a kezében a csecsemő számára. Egy japán őr, mikor meglátta, kivette a kezéből, kinyitotta szuronyával és odaszórta a lába elé a port. Aztán hagyta, hogy továbbmenjen.

Nemsokára tagja lettem egy kis, de nagyon tevékeny, angol férfiakból és nőkből álló csoportnak, amely Kína megsegítésén dolgozott. Vezetője, Hilda, a kínai Vöröskereszt külföldi csoport-

jának titkárnője volt, így hát az ő kezén mentek át az angol jótékony közületek és a Kína orvosi megsegítésére alakult amerikai iroda küldeményei. Ugyancsak titkárnője volt a kínai Védelmi Lígának (melynek elnöke madame Szun Jat-szen volt) és segítsége nélkül a liga sohasem tudott volna működni. Mint magasrendű tisztviselő felesége, könnyen beérhette volna, hogy elvállalja szervezetek védnökségét. De ő az angol Labour-mozgalomból jött és nem tartotta méltóságán alulinak, hogy maga gépír, telefonál és végez más efféle munkákat magának. Irodájában mindenrangú és rendű jótékonyági munkásokkal találkoztam Hongkongból és Kínából — köztük az Amerikai Vöröskereszt egy képviselőjével, aki olyan mesebeli fizetést húzott, hogy rosszul lett az ember, ha hallotta. A hivatalos emberek Hildát a legnagyobb mértékben kíméletlennek jelentették ki — ez a szó ilyen emberek szájából rá mindig tréfásan hatott. Néhányan azon a véleményen voltak, hogy ujja köré csavarja Sir Geoffrey Northcote kormányzót. Annyi bizonyos, ha céljai eléréséről volt szó, Hilda olyan kemény volt, mint a vas.

Hongkong ugyan angol gyarmatnak tekintette magát és mint ilyen, semleges volt a háborúban, valójában mégis Kína része volt és ugyanazok a problémák szaggatták szét, mint az egész országot. Életének forgatagában a kínai forradalom minden vergődése gyűrűzött. Tele volt hihetetlenül gazdag kínai és külföldi bankárokkal és egyebek között ott élt négyszáz kínai milliomos család is, amely itt keresett magának védelmet. Néhány közülük úton volt Amerika felé, ahol — mint később hallottam — az előkelő társaságban úgy szerepeltek, mint Kína képviselői. Ha ők lettek volna képviselői, Kína már régen nem volna. Mikor sok százezer szegény kínai menekült próbált menedéket találni a gyarmaton, ezrek voltak kénytelenek az utcán aludni. Szegény menekült lányok — néha tizennégy évesnél nem idősebbek — ödöngtek a kapualjakban, aztán felajánlották magukat a vendéglőkből, szállókból vagy színházakból jövő férfiaknak. Keresetük egy hányadát rendőrök és portások zsebelték be.

A nagy szállók halljában minden délután tehetős kínaiak és külföldiek gyűltek össze, hogy cocktailt igyanak, fondorkodjanak, üzleteket kössenek vagy csak valahogyan eltöltsék az éveket, amíg a kínai katonák lehetővé teszik nekik, hogy visszatérjenek régi vadászterületeikre. Vang Csing-vej kínai ügynökei

nyíltan jártak-keltek közöttük. Sohasem voltak pénz híján. Hongkongban nyüzsgöttek az ilyen emberek.

Egyszer például egy barátom hirtelen felkelt egy teaasztaltól és eltűnt egy ajtón át a hátam mögött. Bizonyos Tu Jue-szeng, valamikor ópiumcsászár és a sanghái Zöld Banda vezetője lépett be a szobába! Tu úr most a kínai Vörös kereszt igazgatótanácsának alelnöke volt. Ő és bandájának több tagja japánellenes lett. Noha más tagok még továbbra is az ellenség érdekében dolgoztak. De még ő sem volt olyan megátalkodott, mint ugyanannak az igazgatótanácsnak két-három más tagja, akik azon igyekeztek, hogy kiszorítsák helyéről dr. Robert Limet és egyik cimborájukat ültessék a helyére. Tudtam, hogy ezeket az embereket csak a saját hatalmuk és érvényesülésük érdekli és a sebesültekkel édes-keveset törődtek. Sohasem hallgattam el róluk való véleményemet, akkor sem, ha szemtől-szembe álltam velük — és ezzel megfosztottam magam attól a lehetőségtől, hogy visszatérhessek Kínába.

Külföldi és kínai barátaimat néha úgy emlegették, mint a „politikai-irodalmi garnitúrát”. Valamennyien Kína érdekében dolgoztunk, de mint a többi kínai politikai csoportok között, köztünk is súlyos ideológiai ellentétek dúltak. Példa erre a „garnitúra” két angol kommunistájának esete. Az európai háború kezdetén a két fiatalember közül az egyik Angliába ment, hogy hadirepülőnek jelentkezék. De megérkezése után értesült arról, hogy az angol Kommunista Párt a háborút imperialista háborúnak tekinti. Így nagynehezen visszakerült Hongkongba, utazását egy segítőszervezet fizette. Én a magam részéről egyáltalában nem értettem, hogyan lehet a világon akár jobb, akár baloldali érzelmű angol, aki nem akar harcolni akkor, mikor a náciinvázió fenyeget.

Egyszer az egyik ilyen angol, aki akkor nyitott rám, mikor éppen Tom Wintringham taktikai könyvét olvastam, kijelentette, hogy Wintringham áruló. Wintringham a spanyolországi nemzetközi ezred brit századának volt a parancsnoka, de mikor az angol háború megkezdődött és brit városokra hullottak a bombák, Wintringham önként vállalkozott arra, hogy a polgárőrséget megtanítja a katonai taktikának azokra a fogásaira, melyeket ő a spanyol harctéren sajátított el. Ezért nagy keserűségére „árulónak” nevezték. John Trachey-t, a közgazdászt ehhez hasonló okokból nevezték megvetést érdemlő idealistának.

Az amerikai Kommunista Párt magatartásáról, amely

ugyanaz volt, mint az angolé, amerikai utasoktól kaptam híreket. A kommunisták küzdöttek a fasiszták ellen Spanyolországban és a szakszervezetekkel és a szabadelvű amerikaiakkal együtt ők is tiltakoztak az ellen, hogy hadianyagot adjanak el Japánnak.

Még Kína és Hongkong legmegátalkodottabb emberei is tudták, hogy a japánoknak szándékukban van a gyarmat megtámadása és hogy ez csupán kisebb epizódja lesz egy nagyobb sztratégiai műveletnek. A japánok azzal dicsekedtek, hogy meg fogják tenni ezt és a *Tanaka-émlékirat* már a támadás körvonalait is hozta. Állandóan tologatták csapataikat dél felé, Indokínán át. Sziámot előkészítették a megszállásra. Burmai tevékenységük évek óta olyan hatásos volt, hogy két nacionalista újság kivételével az egész burmai sajtó japánbarát volt. Mikor a Kínába vezető burmai utat megnyitották, a japán befolyás olyan nagy volt, hogy a rangooni munkások általános sztrájkba léptek a Kínába irányított fegyverszállítások ellen. Évek óta japán ügynökök dolgoztak Afganisztánban, Indiában, Holland-Indiában és a Fülöp-szigeteken. Noha az indiai Nemzetgyűlés Kínát támogatta és japánellenes volt, igen sok hindu terrorista állott az évek óta Japánban élő Rash Behari Bose csoportjával kapcsolatban.

Szóval tudtuk, hogy a japán támadás jönni fog. Egy japán tengerésztiszt Hongkongban odáig ment, hogy kijelentette, nem érdemes Hongkongért küzdeni, mert az úgy fog Japán ölébe hullni, „mint a rothadt gyümölcs”. Egy másik japán azt közölte az amerikai főkonzullal, hogy hadserege egyszerűen úgyis elfoglalhatja Hongkongot, hogy szétrombolja a vízvezetékeket. És a japánok nem szorítkoztak üres beszédekre. Elkezdték elfoglalni az egész kuantungi partot Hongkong körül, ily módon elvágva azt az országtól. Erőszakkal összefogtak több ezer kínait és új autóutakat építettek velük a part mentén, meg új repülőtereket, repülőgépen öt percnyi távolságra a szigettől.

Az angol kormány sok tízmillió fontot költött Hongkong megerősítésére és még mindig új katonai országutakat épített az Új Területek hegyein keresztül. Az épületeket homokzsákokkal látták el, minden Kóulunon átmenő autót különleges őrség moztott meg. De a japánok minden löveg elhelyezéséről, minden lőszerraktárról tudtak, ismerték a katonai utak minden kanyarulatát és nagyon is sokat tudtak az új földalatti óvóhelyekről, amelyekre az angolok egész vagyonokat költöttek.

Hogy a nemzetközi helyzet mikor teszi lehetővé a japánoknak a tényleges támadást, nem tudtuk, de éreztük, hogy még nincsenek egészen készen, mert még sok japán maradt a gyarmaton. Néhány amerikai üzletház már utasítást kapott arra, hogy hagyja abba a munkát és menjen el és egy nyomda ezrével gyártotta a halotti bizonyítványokat a kormány számára. Egy nap egy kínai barátom aggódva adta tudtomra, hogy látott egy csomó japánt, akik minden holmijukat egy gőzösre vitték. Vele mentem egyik japán üzletből a másikba, hogy megállapítsam, igaz-e, hogy a patkányok menekülnek a süllyedő hajóról. Nem menekültek. Nyilván az idő még nem érett meg. Egy másik kínai barátom ezt mondta:

— Tartsa szemmel a National City Bankot, ha az elszállítja a készleteit, szálljon be a legközelebbi, Kínába induló repülőgépbe.

Hongkong egész légierije három régi repülőgépből állott. Ezek éjszaka a szigetek fölött zúgtak óránkénti száz mérföldes sebességgel, hogy a fényszóró csapatok rajtuk gyakorolhassák magukat. A hongkongi egyetem történelemtanárának, Norman France-nak villájában a terraszon ülve sokszor néztük ezeket a repülőgépeket és azt mondtuk: „A légierő ma felszállt — mind a három”. France professzor, a hongkongi önkéntesek tüzérségének tagja, később elesett a hongkongi harcokban. Egyike volt azoknak az angol kommunistáknak, akik ellene voltak a háborúnak, de mégis harcoltak, mikor a japán támadás megindult.

A brit hatóságok úgy vélekedtek, a rendelkezésükre álló erők elegendők lesznek arra, hogy három hónapig harcoljanak; a még optimistábbak azt várták, hogy addigra az angol tengeri segítség Singaporeból meg fog érkezni. Lehet, hogy addigra Amerika is belép a háborúba és Hawaiiból, a Csendes-óceán kulcskikötőjéből, ugyancsak érkezik segítség. Az amerikai csendesóceáni flotta, amelynek bázisa Hawaii, tartani tudja Ázsiát, nem is szólva Alaskán és az Aleuti-szigeteken levő támaszpontjaikról...

Néhány angol azon a véleményen volt, hogy Hongkongnak túlságosan kis jelentősége van ahhoz, hogy meg lehessen bízni a brit vagy amerikai tengeri segítségben. A gyarmat szerintük csak nagy áldozatokat követelő előretolt állás, amelynek célja az, hogy visszatartsa és felszívja a japán csapatokat, amelyeket különben fontosabb célok ellen vetnének be. Hallottam egyszer

egy angol orvostól, hogy sok ezer ember fog meghalni a Brit Birodalom presztíziséért. De hát mit tegyen Hongkong? Feküdjék a fölére és ne tegyen semmit vagy adják vissza jogos tulajdonosának, Kínának — amely ugyancsak nem tudná megvédeni? Igen sok angol férfi és nő — köztük France professzor, a kommunisták és még sokan, akik meghaltak érte — édes-keveset vagy semmit sem törődtek az egész Brit Birodalommal, de annál szenvedélyesebben érdekelte őket a brit szigetek megtartásának kérdése. Hongkongban maradtak kötelességérzetből és mert gyávaságnak látszott volna, ha elmennek. Míg a legtöbb angolt, nőt és gyermeket Ausztráliába és kis számban a Fülöp-szigetekre küldték, néhányan Hongkongban maradtak, hogy a japán támadás elvártában orvosi kiképzésben részesüljenek. Az utóbbiak között volt Hilda barátnőm. Őt és férjét több más barátommal együtt később a japánok foglyul ejtették.

Míg néhány angol tisztán látta a veszélyt, faji és osztály-előítéletük náluk is sebezhető pont volt. Így például az angol nőket és gyermekeket elszállították a gyarmatról, viszont a kínai, hindu és euráziai nőket és gyermekeket nem, pedig ezek is brit alattvalók voltak. Hogy az evakuált angol nőket és gyermekeket támogathassa, a hongkongi kormány forgalmi adót vetett ki bizonyos árukra, amelyeket mindenkinek meg kellett vásárolnia, akár gazdag volt, akár szegény. A gyarmat gazdag embereit nem sujtották jövedelmi adóval. Természetesen az angolok közül is sokan — köztük az én barátaim — megbélyegezték ezt a szemérmetlen eljárást.

Gyakran hallottam angol tisztektől lenéző megjegyzéseket a kínaiakról, erről a „harmadrendű hatalomról”; szerintük, ha a japánok megtámadnák az angolokat, „majd meglátnák, mi az, igazán harcolni”! Volt néhány száz kínai a hongkongi önkéntes csapatok közt, csupa remek ember, de az angol katonák nem voltak hajlandók egy medencében fürödni velük. Mi több, az angolok nem tartották azt sem szükségesnek, hogy a kínai kormánnyal tárgyalásba lépjenek Hongkong együttes védelméről. Egy hivatalos vacsora közben egyszer vitába keveredtem egy angol tiszttel, aki kijelentette: ha a kínaiak valamit érnének, tartani tudták volna vagy már visszafoglalták volna Hankaut. Ha az angolok valamit érnének, gondoltam magamban én, nem adnának el több ócskavasat Japánnak, mint még ebben a pillanatban is teszik. Az egyik angol tábornok mélyreható bölcseségről tett tanúságot azzal a megjegyzésével, hogy Sir Archibald

Clark Kerr helyett a japánbarát érzelmeiről és békítési hajlamairól ismert Sir Robert Craigie-t kellene Kínába kinevezni.

Sok körben megfordultam és gyakran úgy éreztem magam, mint a hal idegen vizekben. A hongkongi rendőrség még mindig nem engedte meg, hogy beszéljek vagy írjak és mikor vitatkozni kezdtem, kijelentették, hogy Hongkong semleges erőd és ha megenyedek nekem, hogy beszéljek, ez a semlegesség megsértését jelentené. Én a japánok szemében *persona non grata* voltam, egyike a japán fekete listán szereplő sok külföldi újságírónak és rádiószónoknak. Elfogatás esetén úgy kezelték volna bennünket, mint kínai hadviselőket.

A beszédtilalmat idővel felfüggesztették, de csak miután a hongkongi kormányban ülő kínai képviselő azzal fenyegetőzött, hogy szóvátéteti az ügyet az Alsóházban. De azért már előbb is tartottam előadásokat olyan közönség előtt, amelyet barátaim biztonság okából „magánösszejövetelnek” minősítettek. Ezeken az összejöveteleken a hongkongi egyetem diákjai, segítőszervezetek, a Kínai-Angol Művelődési Társaság tagjai vettek részt és az egyiket az Amerikai Repülőtérsaság pilótájának, Royal Leonard kapitánynak házában tartottuk meg.

De Hongkong túlságosan kicsi volt ahhoz, hogy valaki „bűnös üzemeket” folytathasson. Az egyik „magánösszejövetelen”, mikor éppen javában biztattam a kínai egyetemi hallgatókat arra, hogy követeljenek mindennapos katonai kiképzést, egyszerre csak felbukkant előttem annak az angol ezredesnek pufók arca, aki Hongkong belső védelmének irányításával volt megbízva! Csak az békített ki ennek az úrnak jelenlétével, hogy eszembe juttatott egy történetet, mely akkoriban járt közszájon. Az ezredes régebben megpróbálta kiutasítani vagy internálni a gyarmaton tartózkodó valamennyi náciellenes német menekültet és a liberális kormányzó, Sir Geoffrey Northcote megkérdezte, miért kívánja ezt.

— Az igazat megvallva, nem tetszik nekem a képük — mondta a pufók ezredes. Mire a kormányzó:

— Hát az igazat megvallva, nekem meg az öné nem tetszik!

A zürzavarok és veszekedések ellenére vagy talán éppen ezért, Hongkong remek hely volt. Mindíg Kína kapujának számított. A tömegesen ott élő kínaiakhoz járult a külföldi újságírók, írók, katonai megfigyelők és turisák el nem apadó áradata. Sok külföldi kelleténél is tovább időzött a bárókban és a kellemes hotelhallokban. Úgynevezett „nedves” hely volt és a

szociálisan gondolkozó, de egy elavult imperialista gépezetbe befogott fiatal angolok gondoskodtak róla, hogy az is maradjon. A minden pillanatban várható támadás veszélye állandó feszültségben tartott bennünket és hajlottunk arra, hogy ezt mondjuk egymásnak: „Igyunk, hiszen holnap meghalhatunk.”

Lassanként megszerettem az angolok és főként a skótok némely tulajdonságát. Amilyen kemények és szárazok voltak, volt a skótokban valami furcsa képzelőtehetség. De bizonyos angolokban megvolt az a képesség, hogy ne csak kínai nacionalistának, hanem amerikai sovonisztának is nézzenek engem. Volt köztük például egy angol, aki közölte velem, hogy az amerikaiak azért nem szeretik az angolokat, mert féltékenyek rájuk. De hát az isten szerelmére, mire féltékenyek? — kérdeztem én. Egy másik azt adta értésemre, hogy Nagybritannia Amerikáért küzd és hogy az amerikaiak „az utolsó angolig” fognak harcolni. Mikor erre azt feleltem, hogy Nagybritannia meg „az utolsó görögig” harcol, kitört a botrány. Néhány angol csöppet sem hallgatag módon adta elő, milyen hallgatagok és műveltek az angolok és milyen közönségesek és fellengzőek az amerikaiak. De néhány barátom, bár minden ízében angol volt, sem hallgatagnak nem volt nevezhető, sem nehézkesnek és többen közülük olyan fellengzőek voltak, mint a csillagos lobogó.

Egyik skót barátom, a fiatal David MacDougall volt, aki állami szolgálatban állott és azt a megbízást kapta, hogy ő hozza forgalomba a singapuri Tájékoztatási Minisztériumtól kiadott fakó propagandafüzeteket. MacDougall a hongkongi iroda főnöke volt, de egyszer sem kaptam rajta, hogy elolvasta volna a saját kiadványait. Ehelyett „nem kíváncsi” baloldali irodalmat olvasott. Az önkéntes védőőrségben szolgált és a gyarmat védelmében megsebesült. Később több más kínai tiszttel és hivatalnokkal együtt az ország belsejébe menekült és a gerillák segítették tovább.

Egy másik Colin MacDonald volt, a londoni *Times* tudósítója. Kína időtlensége olyan alaposan befolyásolta, hogy a *Times* folyton kénytelen volt táviratozni vagy írni neki, tapintatosan figyelmeztetve arra, hogy időnként mégis küldhetne egy-egy cikket. Colin ezeket az intelmeket saját nyilatkozata szerint olyan komolyan vette, hogy hosszú hetekig gondolkozott rajtuk és habozott, nem kellene-e tényleg írnia már valamit...

Az egyik angol katonai attasé ugyancsak nagyon vonzódott Kínához. Mint elbeszélte, a kínaiak kilencven százaléka állan-

dóan bántotta és sértegette, de a fennmaradó tíz százalék olyan „pokolian rendes” volt hozzá, hogy mindenért kárpótolta!

A Hongkongba elvetődött amerikaiak különös társaság volt. Néhány szeles, magabízó, férfias képviselője képes volt egy három-négy hetes kínai kirándulás után egész csomó könyvet írni. Voltak közöttük komoly emberek is, de előtérben a nagyszájúak álltak, akik szörnyű hangoskodásukkal cseppet sem irigylésreméltó hírbe hozták az amerikaiakat. Egyszer a nyugodt, szelídhangú Evans F. Carlson is megfordult a városban és mindenki szívét megnyerte, akivel beszélt. Ismét kínai körúton volt, ezúttal az ipari termelőszövetkezetek megbízásából.

Nemsokára csapatostul bukkantak fel az amerikai katonai és tengerészeti hírszolgálat tisztjei, de ezek mintha valamennyien Egyiptomba utaztak volna. Útvonaluk Csungkingon át vezetett, levegőben a Burma-út fölött Rangoonba és innen Singaporeon át Indiába és a Közép-Keletre. Kételyeim támadtak, nincs-e valami a levegőben és nem ők-e a tavasz első fecskéi. Őszinte, szívélyes, technikailag jól képzett emberek voltak, de nem tudom, volt-e megfelelő fogalmuk az ellenállásban szerepet játszó politikai tényezők jelentőségéről.

Írók is jöttek. Erskine Caldwell és Margaret Bourke-White a Szovjetunióba menet átutaztak Hongkongon. Betoppant Ernest Hemingway is, legutóbbi irodalmi sikere dicsfényében, távoli vidékeken lejátszódó elbeszélésekkel szórakoztatva bennünket. Elmesélte, hogyan ütötte le Quisling egy rokonát egy kocsmai verekedés alkalmával Idahóban. Aztán egy este ő és egy tengerésztiszt tör- és kardtrükköket mutattak be, melyek segítségével bárki feje olyan könnyen levágható, mint ahogy egyet köp az ember.

Madame Csiang Kaj-sek is megérkezett a városba, hogy egy régi hátsérülését kezeltesse. Először egyik nővére, madame H. H. Kung lakásán találkoztam vele. Néhány külföldi egyszer már megpróbált összehozni vele, de nem voltam hajlandó résztvenni a vesszőfutásban, amelyet hívei terveztek velem. Mikor ezek a hívei nem zavarták a levegőt, összejöttem vele és megcsodáltam műveltségét, hallatlan okosságát, kedvességét és kitűnő ízlését. Úgy volt öltözve, ahogyan csak gazdag kínai nők tudnak öltözni, azzal az elegáns egyszerűséggel, amelyről azt gyanítom, hogy szörnyű pénzbe kerülhet. Úgy éreztem magamat mellette, mint Thurber egy melanchólikust kuttyája. Határozott, egyvonalú, magabízó volt. Nővérét, Szun Jat-szen

özvegyét, az évek öregg és szomorúvá tették, madame Csiang hatalma és magabiztossága pedig ugyanebben a mértékben nőtt.

A Hongkongban élő Emily Hahn éppen akkor fejezte be a három Szung nővéréről szóló könyvét. Rászolgáltak erre a könyvre, de bizonyos külföldiek véleményétől eltérően kívülről is voltak tehetséges nők Kínában. És mindig szerencsétlen dolognak tartottam, hogy csak nekik csinálnak propagandát. Gyakran tettem fel magamnak a kérdést, mi történt volna az egész Szung-családdal, ha olyan sötétségben és szegénységben élt volna, mint a háborús övezetekben élő legtöbb kínai. Gyakran gondoltam azokra a kínai nőkre, akik a hadseregben és a nép közt dolgoztak mint orvosok, ápolónők, politikai szervezők és oktatók és akiknek ereje és képessége évről-évre nőtt a leírhatatlan nehézségek ellenére, amelyekkel meg kellett küzdeniök munkájukban. És azokra a többiekre is gondoltam, akik legszebb ifjúkorukat töltötték a harcban és névtelenül haltak meg.

A háború szörnyű kohójában a kínai nők egy új nemzedéke teremődött, amely sokban fölötte áll az amerikai nőknek. Egy ilyen asszony egy ideig együtt lakott velem Hall püspök vidéki házában. Neve Hsziao Hung volt és sorsa nagyon jellemző. Mikor 1931-ben az első japán támadás megindult Mandzsuria ellen, elmenekült. Nemcsak a japánoktól menekült, hanem gazdag rokonaitól is, akik akarata ellenére szerették volna férjhez adni. Mindenütt az előnyomuló japánok előtt haladt, előbb Peipingben élt, aztán sorban Sanghájban, Hankauban és Csungkingban. Első könyvét, amelynek címe *Az élet és halál mezőin*, nem kisebb ember ajánotta a kínai közönségnek, mint Lu Hszün, aki úgy emlegette, mint a legerősebb modern regényt, amelyet egy kínai nő írt. Ezután még három könyvet jelentetett meg, köztük egy háborús regényt, amelyet akkor fejezett be, mikor velem lakott. A legtöbb kínai íróhoz hasonlóan állandó ínségben élt. Ezek az írók annyit kerestek, hogy gazdaságilag körülbelül egy színvonalon állottak a kulikkal. Hsziao Hung tehát, mint oly sok kollégája, tuberkulózisba esett. Felvétettem a Queen Mary-kórházba és elláttam pénzzel egészen addig, míg Hongkong el nem esett. Néhány nappal azután halt meg, hogy a japánok elfoglalták a szigetet. Huszonnyolc évet élt.

A japánok eleget tanultak Kínában ahhoz, hogy némi politikai ravaszkodással dolgozzanak és ezt az első hongkongi napok orgiái után nyomban alkalmazni kezdték. Megjátszották azt a szerepet, hogy ők szabadítják meg a kínaiakat a fehér imperia-

lizmustól. Mikor tehát Hsziao Hung férje — maga is író — engedélyt kért, hogy elégettethesse és hamvait Sanghájba vihesse, hogy ott „mestere” Lu Hszün mellé temettesse, a japánok teljesítették kérését. A japánok taktikája bizonyos tekintetben olyan okos és az angol politika a hongkongi kínaiakat annyira megfosztotta minden férfiasságuktól, hogy sokan közülük szívesebben maradtak Hongkongban japán uralom alatt, minthogy Kínába menjenek.

Nem voltak illúzióim abban a tekintetben, hogy mi történék velem, ha japán fogságba jutnék; az amerikai főkonzul már engem is jegyzékbe vett azok között, akiket a támadás megindulásakor repülőgépen feltétlenül el kell szállítani Kínába. Nem gyógyultam fel krónikus betegségemből és az állandó feszültségben, amely körülvelt bennünket, csak keveset tudtam írni, a propagandacikkeken kívül, hogy segítsek pénzt szerezni a dr. Robert Lim igazgatása alatt álló ortopédkórháznak. Azt is tudtam, ha visszatérek Kínába, egyáltalában képtelen leszek írni. Hozzá, Kínában reakciós erők kerekedtek felül és kezdték ki nemcsak a baloldaliakat, hanem még olyan pártonfelüli szervezeteket is, mint az Ipari Termelőszövetkezetek és a Vörös-kereszt Orvoskara.

Foglalkozni kezdtem tehát azzal a tervvel, hogy visszatérek Amerikába. De mégis maradtam és a körülmények valamilyen csodálatos alakulásában reménykedtem, hogy visszatérhetek Kínába. Egy napon egy amerikai repülő mulatságos módon próbált lebeszélni arról, hogy visszamenjek Amerikába. Elnyújtott hangon mondta:

— Drágám, tudja, hogy milyen boldogtalan lesz odaát aközt a sok külföldi közt?

Teljesen igaza volt, de mégis elhatároztam, hogy visszatérek, mert reméltem, hogy elmondhatom az amerikaiaknak, hogyan élnek a kínaiak és hogyan harcolnak szabadságukért. Része lettem Kína roppant küzdelmének, hogy mennyire része lettem, akkor kezdett tudatosulni bennem, mikor Hongkongban amerikaiakkal és angolokkal találkoztam — de sok tekintetben mégis amerikai maradtam. Az igazság az, hogy egyike lettem azoknak, akik sehol sincsenek otthon.

Hongkong megtámadása előtti nyáron hajójegyet váltottam Amerikába. Nem mertem Japánon át utazni, mert a japánok a japán kikötőkben leszedték az őket „érdeklő” amerikaiakat az amerikai hajókról és inkvizíciónak vetették alá. Elhatároztam

tehát, hogy egy norvég hajózási társasággal próbálók szerencsét, noha tudtam, hogy néhány hajóját a németek elsüllyesztették és elfogták már. Állandóan eloltott lámpákkal osontunk át a Csendes-óceánon.

A hajó tizenkét utasa között három missziós hölgy volt, ezek közül egyik velem osztotta meg kabinomat. Azt sem tudta, ki az a Hitler. Ezek a hölgyek eredetileg Dél-Amerikából jöttek, ahol néger szolgálók voltak, Kínában pedig kínaiak szolgálták ki őket. Ha tehát a mennyországról beszéltek, úgy írták le, mint ahol az igazán jámbor keresztények örökkön-örökké isten jobb-ján fognak ülni, míg a kevésbbé jámborok az ő szolgálók lesznek.

Egy másik utas fiatal belga pap volt, aki kínai állampolgár lett. A legtöbb kínai kérdésben egyetértett velem, így hát azzal töltöttünk négy hetet a Csendes-óceánon, hogy elbeszélgettünk a vallásról és a társadalom jövőjéről. Mikor San Pedro kikötőjébe érkeztünk, mi ketten a korlát fölé hajoltunk és keserűen néztünk három nagy japán tankhajóra, amely lassan futott ki a Távol-Kelet felé.

— Nézze csak — jegyezte meg a fiatal pap, miközben a hajókon díszelgő japán napra bámultunk. — Ez már 1931 szeptember 18-a óta folyik így! Minden, ami a világon ma történik, erre a dátumra vezethető vissza!

Mióta huszonnégy évvel ezelőtt elhagytam Amerikát, új nemzedék született és nőtt fel. Magatartása és életszemlélete nekem teljességgel új volt. Többek között a kereskedő szellem mintha egészen mélyen beleette volna magát az amerikai életbe és kultúrába. Kevéssel azután, hogy partra szálltam, Los Angelesben egy újságíró elvitt egy rádióleadóhoz, abban a reményben, hogy Kínáról fogok beszélni. A fiatal rádiótisztviselő első kérdése ez volt hozzám:

— Mi rádióeladási rekordja?

Azt sem tudtam, mire gondol; csak később értesültem róla, ha valaki az amerikaiakkal néhány tényt akar közölni, előbb szappant, fejkorpa elleni szert vagy székrekedést elmulasztó pilulákat kell nekik ajánlani.

Mindazonáltal néha tartottam előadásokat. Egyszer mikor egy üzletemberekből álló csoportnak elmondtam, mi a véleményem a Japánnak való hadiszállításokról, egyikük kijelentette, hogy „mindent tönkre akarok tenni”. Egy másik fiatal üzletembert megkérdeztem, hogy mit olvas. Majdnem ugyanazokat

a szavakat hallottam tőle, mint azelőtt egy kínai tisztviselőtől. „Mióta az iskolából kikerültem, nem olvastam. Este megyek haza a munkából, megvacsorázom és néha elmegyek egy moziba.” Összehasonlítottam azokkal a kínai katonákkal, akiket megismertem és örültem, hogy nem gondolatolvasó.

Legjobban az amerikai nőktől borzadtam el, a dolgozó nőknek otthonuk és gyermekeik voltak, de rajtuk kívül rengeteg közép- és felsőosztálybeli nőt láttam, akik közül alig volt valamelyiknek dolga. A legtöbb társadalmi tevékenységgel kevesebb kapcsolatuk volt, mint akár a kínai asszonyoknak. Los Angelesben a városi tanács férfitagjai kijelentették előttem: ha a nőket bevennék, ők maguk lemondának. És a nőklubok, mintha olyan helyek lennének, ahol a nők gyöngye kísérleteket tesznek arra, hogy üres életüket valamivel kitöltsék. Mikor az egyik ilyen klub előtt beszéltem, nagy termet láttam magam előtt ragyogó fehérneművel, klipszekkel, elegáns ruhákkal és ékszerekkel, amelyek mind ugyanolyan haszontalanok és mesterkélték, mint akik viselik.

San Diegóban még egyszer találkoztam Evans F. Carlsonnal és rossz sejtelmektől gyötörve beszélgettünk az ország sorsáról, amelyben voltunk.* Tékozlás és elpuhultság mindenfelé. Kaliforniában senki sem tartotta életét elképzelhetőnek kocsi nélkül. Mindenfelé misztikus szertartások burjánzottak, ahogyan a láp tetején képződik a hínár. Még a rádióban is asztrológiai előadásokat tartottak és azt magyarázták az embereknek, hogyan műveljék kertjüket és rendezzék be egész életüket a csillagok útmutatása szerint. Lindbergh huszonötezres tömeget vonzott Hollywoodba, Wheeler szenátor a rádión át harsogott és egészen június 22-ig a kommunisták támadták Rooseveltnél és imperialistáknak bélyegezték az angolokat.

* A pearl-harbouri támadás után Carlson, aki akkor a Mariana-szigeteken tartózkodott, áthelyezték Hawaiba. Augusztus 17-én a csendes-óceáni Makin-sziget elleni támadásban egy guerilla-háborúra általa kiképzett és „erkölcsileg megedzett” különleges bennszülött csapatot vezényelt. Megsemmisítették a japán helyőrséget és elpusztították a japánok által itt felhalmozott amerikai üzemanyagot. 1942 december 7-én A. A. Vandergrift vezérezredes, az U. S. A. déltengeri haderejének parancsnoka napiparancsban kiemelte a Carlson alezredes vezetése alatt álló Második Rohambrigádnak a nemzet érdekében teljesített kiváló szolgálatait. Rajtuk kívül csak Wake-sziget tengerészeit és dolgozóit érte hasonló kitüntetés. A napiparancs a rohambrigád „kiképzését, bátorságát és átütőerejét, valamint mintaszerű támadószellemét és lelkesedését” említette meg.

Hogy az angol kormány imperialista volt, azt tárgyilagosan senki sem tagadhatja és erre India a véres bizonyíték. De a magunk zavaros törekvései is minden feltevést megengednek. Ezek június 22-e és december 7-e után sem változtak meg.

Az az elhatározásom, hogy elhagyom Kínát, életem legfontosabb fejezete után tett pontot. Ha visszatekintettem, egyáltalában nem éreztem elégedettséget. Tudtam, hogy számtalan tévedést követtem el; reméltem, hogy itt-ott jót is tettem. Ami pedig a jövőt illeti, még egy nagy feladat állott előttem — hogy megmondjam Amerikának az igazságot Kínáról, hogy hogyan harcoltak a kínaiak, hogy hogyan harcolnak még ma is. Megfogadtam mindenre, amiben hiszek, hogy nem felejttem el Csung Ji szavait: „Mondja meg honfitársainak... Mondja meg honfitársainak...”

VÉGE.

TARTALOM

Első könyv

KÉPEK A MULTBÓL

	Oldal
Elindulás	7
Azsia szava	12
Kereső úton Európában.....	14
Távoli horizontok.....	25

Második könyv

KÍNA MULTJA ÉS JELENE

1928—1931

Vissza a középkorba	31
Patriciusok és proletárok	48
Az élet és halál földje	56
Terror Sanghájban	66
Lu Hszün	74
Déli élmények	82
Gerillaháború Sanghájban	88

Harmadik könyv

IMPERIALIZMUS ÉS FORRADALOM

1931—1936

Halálmars	95
Az emberi jogok	103
Az 1469. számú gépkocsi	107
Szovjet köztársaság	117

Negyedik könyv

AZ EGYSEGFRONT ÉS A HÁBORÚ

1936—1937

A sziani incidens	121
Emberek és eszmék	138
Az oroszlaniszivü	149
A sajtóblokkad kalózái	159
A háború	164

Ötödik könyv

HANKAU VÉGNAPJAI

1938

Ellenáramlatok Hankauban.....	184
Vöröskereszt előrsök	191
Hankau eleste	208
A harc tovább folyik.....	213

Hatodik könyv

A GERILLAHARCOSOK FÖLDJÉN

1938—1939

Új ország	221
-----------------	-----

Az „Új Negyedik Hadsereg“	232
Az orvosoknak „tanszer“ kell	239
Az asszonyok beleszólnak	243
Egy tanya története	249
A felemás Ötvenedik Hadsereg	254
A japánok patái	263
Atkelés a Jangcén.....	269

Hetedik könyv

KÖZÉP-KÍNÁN ÁT

1939 késő őszen

Csang Jun-i parancsnok és a Negyedik Kü- lönítmeny	283
A sebesült gerillaharcos.....	294
A Kuangsz-bázis	300
Anhvej: a Mult a Jövő ellen	309
Anhveji ármánykodás.....	319
Egyenletlenség	326
Az elhagyatottság dala	334
Isten embere	344
Barátnőm az apáca	349

Nyolcadik könyv

TÉLI OFFENZÍVA

1939—1940

Kard a japánoknak	359
A szövetségzetek	365
„Mondja meg honfitársainak“	368
Téli katonák Hupéjban	382
Az éneklő parancsnok	388
A lelkiismeretes tábornok	397
Zendülés	406

Kilencedik könyv

ÚJRA A GERILLÁK KÖZÖTT

1940

Még egyszer a gerilláknál	411
Kínai fiam	415
Bőhamgerillák és sóbányászok	426
Árulók és hazafiak	431
Istenhozzád!	437

Tizedik könyv

CSUNGKING ÉS AMI AZUTÁN VOLT

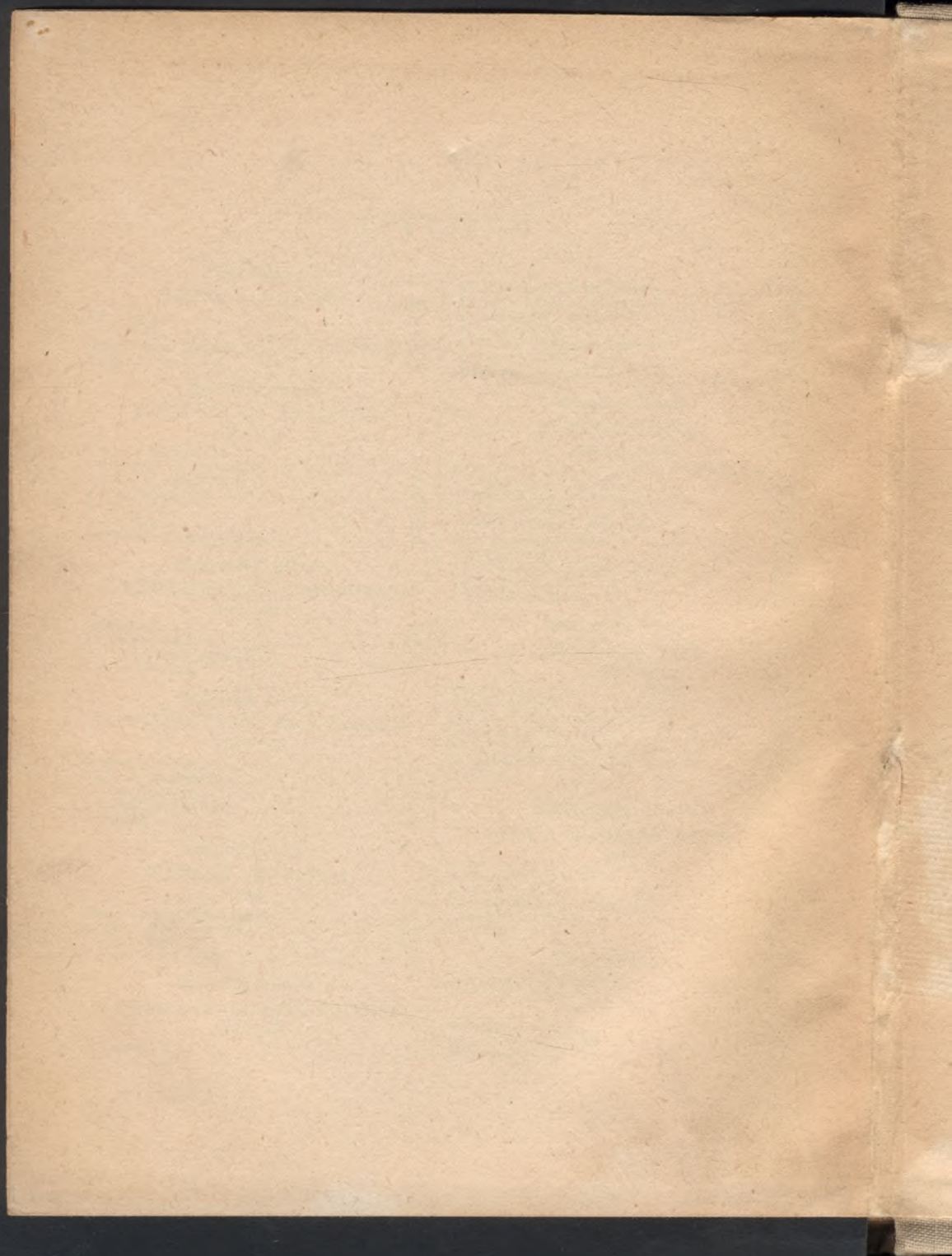
1940—1941

Csungking	443
Az orvosok továbbharcolnak	451
Hongkong	456

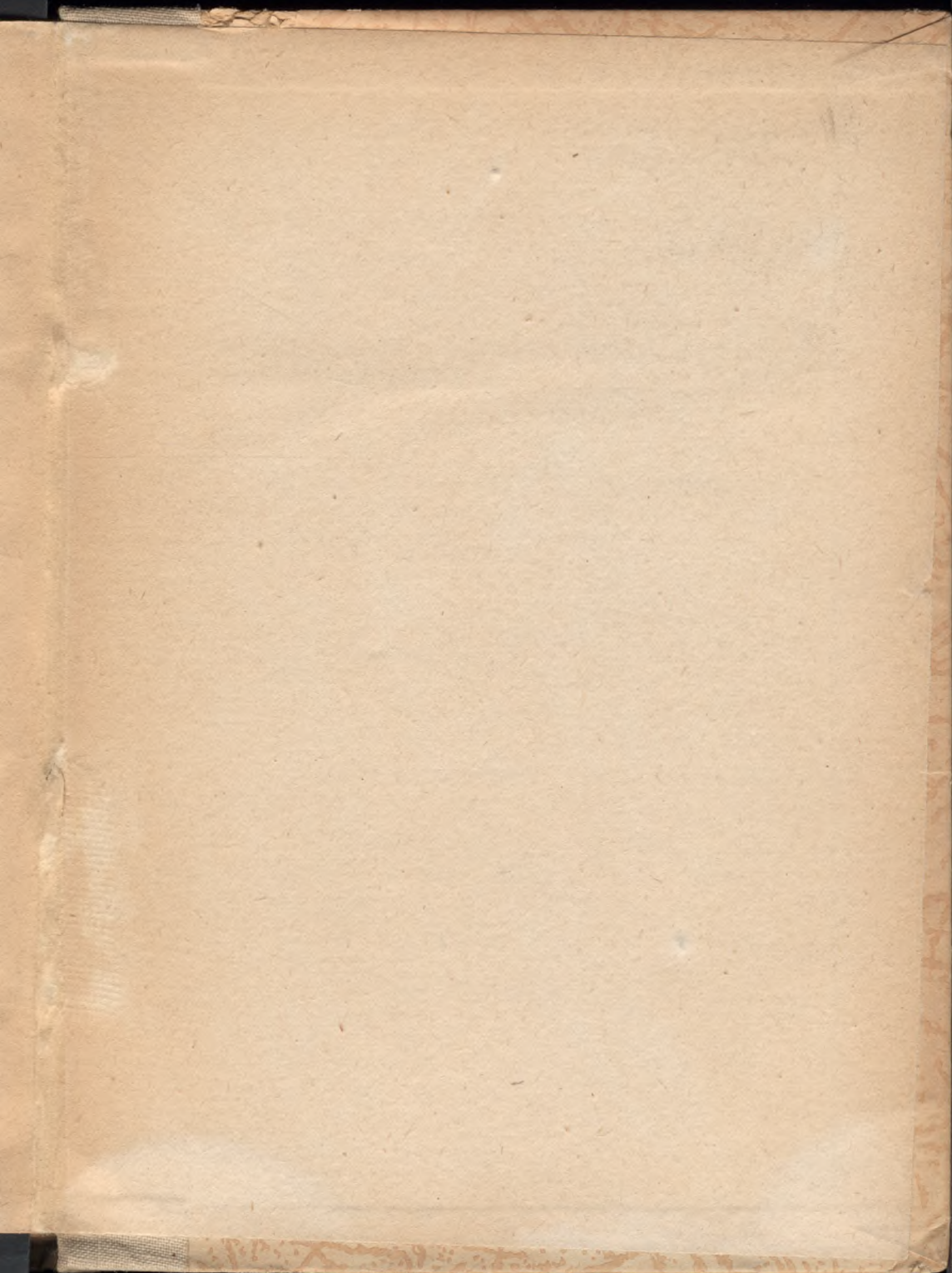

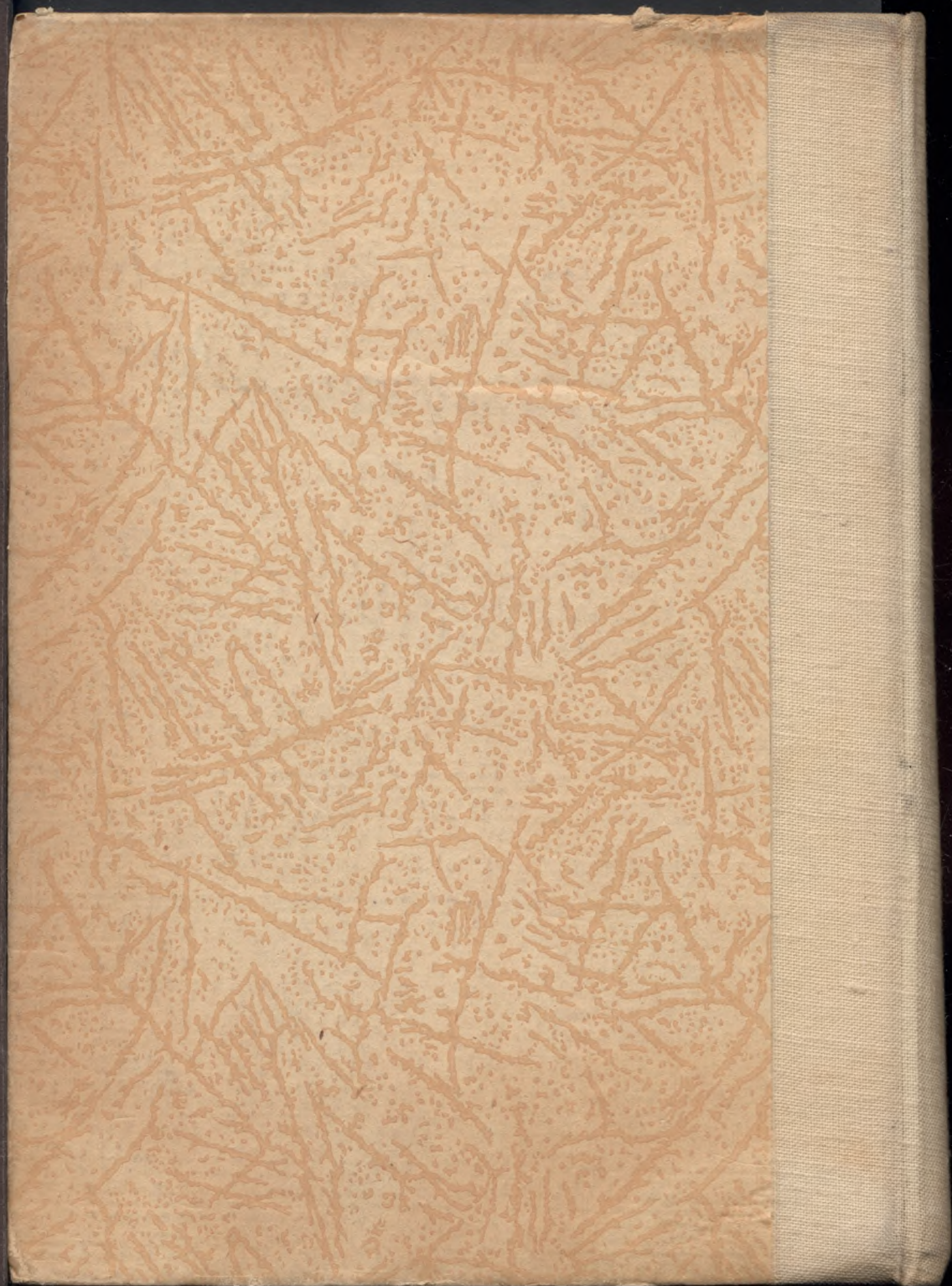

SMEDLEY

KINA HARCÍ

DALA

SZIKRA